VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO DARBAI
VIII tomas Red. A. Janulaitis Knygos 2
Mémoires de la Faculté de Droit de l'Université de Vytautas-le-Grand
Tome VIII Livre 2
A. Janulaitis, La noblesse lithuanienne et ses diétines au XIX siècle (1795—1863).

Valstybės Centralinis Knygynas

AUGUSTINAS JANULAITIS

LIETUVOS BAJORAI
IR JŲ
SEIMELIAI XIX AMŽ.

(1795 — 1863)

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO LEIDINYS
Kaunas 1936

C-6102

C 106a

Abonementas

Akc. B-vės „Varpas“ spaustuvė. Kaunas, Gedimino 38.

PRAKALBA

Šis darbas liečia vieną Lietuvoj gyvenusiųjų klodų — bajorų luomą, nedidelį skaičių, bet stiprų ir galingą savo turtais bei įtaka, taigi galintį nusverti ir nusvėrusį Lietuvos likimą. Tada jau Lietuva buvo po Rusais, daug dalykų, iš Rusijos perkeltų, galėjo Lietuvoj prigyti, neiššaukdami painiavų, nes socialė abiejų šalių struktūra buvo panaši.

Tačiau esant kitam tautiniam sąstatui, esant kitoniškai istorijos praeičiai ir kitokiam kultūros laipsniui, buvo skirtumų ir galėjo būti susidūrimų. Rusijos bajorai tik ką pradėjo gyventi atskiru luomo gyvenimu, o Lietuvoj buvo tam sukakę keletą amžių; Lietuvos bajorai kultūros žvilgsniu šliejosi prie vakarų Europos, rusai tik dar mokinos iš Lietuvos ir vakarų. Taigi net tie patys įstatymai, rusų vyriausybės išleisti, Lietuvos gyvenime atrodė ir veikė kitaip, negu Rusijoj. Be to rusams rūpėjo imperijos praplėtimas, jos sustiprinimas ir visų tautų sutirpdymas į vieną, o Lietuvos bajorai, kiek jėgos leido, stengėsi tam pasipriešinti ir net bandė atsiskirti nuo Rusijos, jau remdamiesi liaudim.

Dėl to tai kartais reikėjo lyginti Lietuvos bajorų būklę ir jų seimelius su tais pačiais įtaisymais Rusijoj.

Medžiagą tam darbui ėmiau iš išspausdintųjų raštų ir nespausdintųjų, esamųjų archyvuose, kur teko nemaža pasirausti, jos beieškant. Daugiausiai jos radau Vilniaus Bajorų Deputacijos Archyve, kur dirbau prieš karą, 1908—1912 m. Šitas archyvas užsiliko Vilniuje.

Taip pat prieš karą buvau Kauno Bajorų Deputacijos Archyve, bet jo dabar nebėra: rusai paliko, o vokiečiai sunaikino jį, kaip nevieną Lietuvos archyvą buvo sudeginę. Tai kai kurie raštai iš ten nusirašyti gal būt bus vieninteliai.

Mažai ko teieškojau Menske. Gardino bajorų archyvas jau seniai, dar prieš karą buvo sunaikintas, bene buvo sudegęs.

Teko ieškoti medžiagos ir kituose archyvuose — Muravjovo Muziejaus ir Vilniaus Gubernijos. Rodos jie yra užsilikę sveiki Vilniuje.

Visur bylų ir aktų numeracija — senoji, nedabartinė.

Darbo sąlygos renkant medžiagą buvo sunkios, ypač gauti leidimui būdavo kliūčių. Dažnai gavęs leidimą vienam dalykui tirti, paskui dirbau kitam.

Persikėlęs į Kauną, keletą metų tvarkiau ir dorojau surinktąją medžiagą, ir dabar šį darbą patiekiu visuomenei.

Kaikurie klausimai, šitame darbe tik šiek-tiek paliesti, kaip antai: pastangos Lietuvos kunigaikštijai sukurti 1809-11 m., 1831 m ir 1863 m. revoliucijos bei baudžiavų naikinimas, — jie reikės plačiau ir skyrium išnagrinėti.

Norėčiau pasakyti ačiu tiems žmonėms, žinomiems ir nežinomiems, kurie tuomet palengvino man darbą Vilniaus archyvuose, bet nežinau ar dar gyvi, ar gyvena kur išblaškyti.

Už suteiktąją man draugiškai jų žinioje esamąją medžiagą — spausdintąją ir rankraštinę, jau esant Kaune, turiu pasakyti ačiu p. p. prof. Vaclovui Biržiškai (Universiteto Bibliotekos direktoriui), K. Jablonskiui ir prof. M. Römeriui.

TURINYS

TREČIOJI DALIS.

KETVIRTOJI DALIS.

RODYKLĖS:

Literatūra ir šaltiniai.

Afanasjev — Афанасiевъ, Д., Ковенская губернiя СПБ. 1861.
Alekna, A., Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius. 1924.
Aleksandrov — Александровъ, П. А., Сѣверная система. Москва 1914.
Angeberg Comte d', Recueil des traités, conventions et actes diplomatiques concernant la Pologne, 1762—1862. Paris. 1862.
Baliński, M., Akademja Wileńska. Petersburg—1862.
Bielinis (B. Erelis), 1) Istoriszki pritikimai isz ukininkų gyvenimo Lietuvoje — 1899. 2) S. Daukanto istorijos, išleistos Bitėnuose.
Blagovieščenski — Благовѣщенскiй, И. А., Четвертное право. Москва. 1899.
Bobrovski — Бобровскiй, П., Гродненская губернiя. СПБ. 1863.
Bogoslovski, M. — Вогословскiй, Смоленское шляхетство (Журн. Мин. Нар. Просвѣщ. 1899 m. Nr. 3)
Brensztejn M., Bractwa trzezwości na Litwie, glównie w djecezji Żmudzkiej. 1858—1863 Wilno. 1918.
Chodźko, O exdiwizyach („Dziennik Wileński", 1816); Ostatnia sesya eksdywizyi (Wybór pism. Wilno. 1913.)
Ditiatin — Дитятинъ, И. И., Статьи по исторiи русскаго права. 1895.
Domejko, O exdiwizyach („Dziennik Wileński", V).
Dovnar-Zapolski — Довнаръ-Запольскiй, М.В., Обзоръ новѣйшей русской исторiи, т. I. Кiевъ. 1912.
Dubrovin — Дубровинъ, Н., Русская жизнь въ началѣ XIX в. („Русская Старина" 1902--3).
Dživilegov — Дживилеговъ, А. К., Александръ I и Наполеонъ. Москва. 1915.
Florovski — Флоровскiй, А. В, Составъ законодательной комиссiи 1767—74 г. Одесса. 1905.
Gieczys, K. Ks., Bractwa trzezwości w Djecezji Żmudzkiej w lata 1858—1864. Diss Wilno. 1935.
Gieysztor, J., Pamiętniki. T. I/II Wilno. 1913.
— Głos szlachcica do swych współbraci o wolności i równości kmiecej. Poznań. 1859.
Golcev — Гольцевъ, В. А., Законодательство и нравы въ Россiи XVIII в. СПБ. 1896.
Grynwasser, H., Kodeks Napoleona w Polsce, cz. I, Księstwo Warszawskie.
Gukovski — Гуковскiй, К., Ковенская губернiя за время 1843—1893. Ковна. 1893
Ikonnikov — Иконниковъ, В. С., Графъ Мордвиновъ. СПБ. 1873.
Instrukcya o sejmikach i urzędowaniu z wyborów. Wilno. 1833.
Iwaszkiewicz, J., Litwa w roku 1812. Warszawa. 1912.
Jabločkow — Яблочковъ, М., Исторiя дворянскаго сословiя въ Россiи. СПБ. 1876.
Janulaitis, A., Užnemunė po Prūsais (1795—1807). Kaunas. 1928.
— Ignas Danilavičius, Lietuvos bei jos teisės istorikas. I dalis. Kaunas. 1932.
— Simanas Daukantas. Vilnius 1913.

Janulaitis, A., Napoleono Teisynas. Kaunas. 1930.
— Baudžiavų panaikinimo sumanymas Lietuvoje (1817—19). Kaunas. 1929.
— Dėl universiteto Vilniuje 1832—1872 („Lietuvos Žinios" 1913 m. Nr. Nr 13, 15, 17, 21, 26, 27).
— Akelaitis, M. („Švietimo Darbas" 1920, Nr. Nr. 11, 12).
— Kunigai ir 1831 m revoliucija Lietuvoje. Kaunas. 1923.
— Žydai Lietuvoje. Kaunas. 1921.
— 1812 m. atsišaukimai („Praeitis" t. I, 361—5).

Karamzin — Карамзинъ, П. М., Старая и новая Россія. СПБ. 1914.

Kliučevski — Ключевскій, В., Курсъ Русской исторіи. Ч. V. Москва. 1906. (Spausdintas ir litografuotas leidimai).

Kločkov — Клочковъ, М В., Очерки правительственной дѣятельности временъ Павла I. Петроградъ. 1936.
— Манифестъ 1797 г. о трехдневной барщинѣ (сборникъ статей посвященныхъ Платонову. 1911. p. 127—175).

Kolokolnikov — Колоколниковъ, П. И., Хозяйство Россіи послѣ войны. 1812 г. („Отечественная война", т. VII.).

Koreva — Корева, Виленская губернія. СПБ. 1861.

Korf — Корфъ, С. А., Баронъ, Дворянство и его сословное управленіе за столѣтіе 1762—1855. СПБ. 1906.

Kornilov — Корниловъ, М., Русское дѣло въ Сѣверо - западномъ правѣ. СПБ. 1901.
— По вопросу объ изданіи народнаго журнала въ Сѣверо - западномъ краѣ. (Журналъ минист. Народн. Просвѣщенія. 1868.).

Korowicki, A., Proces cywilny litewski. Wilno. 1826.

Korwin - Milewski, Oskar, Uwagi nad kwestją włościańską na Litwie. Paryž. 1858.

Korzon, T, T. Kościuško. 1894. Kraków.

Kurczewski, Jan. X., Biskupstwo Wileńskie. 1912. Wilno.

Latkin — Латкинъ, В. Н., Учебникъ исторіи русскаго права. Изд. 2. СПБ. 1909.

Lehtonen, U. L., Die polnischen Provinzen Russlands unter Katarina II. (1772—1782) Berlin. 1907.

Leliva — Лелива, гр., Русско польскія отношенія. Лейпцигъ. 1895.

Maksimovič — Максимовичъ, Г. А., Выборы и наказы въ Малороссіи въ Законодательную Комиссію 1767 г. Ч I. Нѣжинъ. 1917.

Martens — Мартенсъ, Ф., Собраніе трактатовъ и конвенцій заключенныхъ Россіею съ иностранными державами. Т. VI. СПБ. 1883.

Melgunov — Мельгуновъ, С., Дела и люди Александровскаго времени. Берлин. 1923.
— Финансы России послѣ войны съ Наполеономъ („Отечественная война", т. VII.).

Miliukov — Милюковъ, П., Очерки по исторіи Русской культуры, часть I, II, III. СПБ. 1909—1913.

Morawski, St. Szlachta—bracia 1802—1850. Poznań. 1930.

Mościcki, H., Dzieje porozbiorowe Litwy i Rusi. T. I—II. Wilno. 1913.
— Sprawa włościanska za Pawła I (Rink. „Pod znakiem orła i pogoni"). 1923.
— Zniesienie uniwersytetu Wileńskiego.
— Wysiedlanie szlachty na Litwie i Rusi przez rząd rossyjski (Rink. „Pod berłem carow").
— Projekty połączenia Litwy z Królestwem Polskim w okresie 1813—1830. (Ten pat).

Mrozowska, H., Projekt wprowadzenia Tow. Kred. Ziemskiego w Wilnie w r 1830 (Knygoje: „Księga pamiątkowa ku uczczeniu M. Handelsmana". 1929. Warszawa).

Nikolai Michailovič — Вел. кн. Николай Михайловичъ, Графъ Павелъ Александровичъ Строгановъ. Т. I—III. СПБ. 1913.

Nikotin — Никотинъ, А. И., Столѣтній періодъ (1772 — 1872 г.) русскаго законодательства въ возсоединенныхъ отъ Польши губерніяхъ и законодательство о евреяхъ (1649 — 1876). Т. I — II Вильна. 1886.
— Изъ записокъ Ивана Акимовича Никотина. СПБ 1905.
Nolde — Нольде, А., Очерки по исторіи кодификаціи мѣстныхъ гражданскихъ законовъ при графѣ Сперанскомъ. Вып. I. Попытка кодификаціи литовско - польскаго права. СПБ. 1906.
Oginski, M., Mémoires sur la Pologne et les polonais. T. I—IV. Paris. 1826—27. (Yra lenkų ir vokiečių vertimai).
Organizacja dla elekcyów szlacheckich. Wilno. 1820.
Otiečestvennaja vojna — Отечественная война и русское общество. Ч. I—VII. 1911—1912. СПБ.
Pamiatnaja knižka — Памятная книжка Виленской губ. за 1861. г.
Pavlov - Silvanski — Павловъ - Сильванскій, Н. П., Волненія крестьянъ при Павлѣ I. (Ж. М. Н. Пр. 1905. № 2. p. 418—438).
— Отвѣтъ г. Трифильеву. (Ten pat, 1905, Nr. 12. p. 440—455).
— Tas pats jo rinkinyje: Очерки по русской исторіи. СПБ. 1910.
Pobiedonoscev — Побѣдоносцевъ, К., Курсъ гражданскаго права. 1896 Ч. I—III. СПБ.
Pokrovski — Покровскій, М. Н., Русская исторія съ древнѣйшихъ временъ. Т. IV. Москва. 1914.
— Павелъ I. Крымсткая война. (Исторія Россіи XIX в. Изд. Граната. Москва).
de Poulet — де Пуле., Послѣдній польскій король Станиславъ Августъ Понятовскій („Заря" 1871. № № 5, 6, 7, 9, 10, 11).
Przegląd Rzeczy polskich. Paryž. 1861.
Przyborowski, W (Z. L. S.), Historya dwóch lat (1861—1862). Cz. I—V. Kraków 1892—1896.
PSZ — Полное Собраніе Законовъ.
Puzynina, G., W Wilnie i dworach litewskich 1815—1843. Wilno. 1928.
Romanovič-Slavatinski — Романовичъ - Славатинскій, Дворянство въ Россіи отъ начала XVIII вѣка до отмѣны крѣпостного права. СПБ. 1870.
Rožkov — Рожков Н., Русская исторія въ сравнительно-историческомъ освещеніи. Т. VII. 1923.
Rubinštein — Рубинштейнъ, С. Ф. Хронологическій указатель указовъ и правительственныхъ распоряженій по губерніямъ Западной Россія, Бѣлоруссіи и Малороссіи за 240 лѣтъ съ 1652 по 1892 г. Вильна. 1894.
— Виленскій Эксдивизорскій домъ. Вильна. 1892.
Sbornik Petr. — Сборникъ Виленск. Русскаго историческаго общества. Т. XVI. СПБ. 1875.
— Vil. — Сборникъ документовъ касающихся административнаго устройства сѣверо-западнаго края при Екатеринѣ II (1792-1796). Вильна. 1903.
Schiemann, Г. — Geschichte Russlands I.
— Die Ermordung Pauls. 1902.
Segur, P. K., Histoire de Napoléon et de la Grande — Armée pendant l'année 1812. Bruxelles. 1825. T. I/II.
Semiovski — Семевскій, В. М., Крестьянскій вопросъ въ Россіи въ XVIII и первой половинѣ XX в., Т. I/II. 1888 СПБ.
Seredonin — Середонинъ, С. М, Историческій очеркъ дѣятельности Комитета Министровъ. Т. I/IV. СПБ. 1902.
Sivkov — Сивковъ, К. В., Финансы Россіи послѣ войны съ Наполеономъ („Отечественная Война" Т. VII).
Smolka, St., Polityka Lubeckiego przed powstaniem listopadowym. T. I/II. Kraków. 1907.
Stankievič — Станкевичъ, А. А., Первые шаги крестьянской реформы въ сѣверо-западномъ краѣ. Вильна. 1911.

Szumski St., W walkach i więzieniach. Wilno. 1931.
Šilder — Шильдеръ, И. К., Императоръ Павелъ Первый. СПБ. 1901.
— Императоръ Александръ I. Т. I/IV. СПБ.
Tarle — Тарле, Е. В., Континентальная блокада. Москва. 1913.
Teka Wileńska — Wilno 1858.
Trifiljev — Трифильевъ Е. П., Очерки изъ исторіи крѣпостного права въ Россіи. Царствованіе Импер. Павла Перваго. Харьковъ. 1904.
— Отвѣтъ г. Павлову-Сильванскому („Журн. Мин. Народн. Просв." 1905. N. 10, p. 453-470).
Tuhan-Baranowski — Туганъ-Барановскій, М. И., Война и промышленное развитіе Россіи (Rink. „Отечественная война и русское общество" 1912. Т. VII).
Ulmann, H., Russisch-polnische Politik unter Alexander I und Friedrich-Wilhelm III. Leipzig. 1899.
Višniakov — Вишняковъ, И П., Ликвидація Войны. (Rink. „Отечественная война" t. VII).
Vojenski — Военскій, К., Акты, документы и матеріалы для исторіи 1812 г. т. I. 1909.
Wierzeyski. O exdiwizyach („Dziennik Wileński" t. V).
Zahorski. Zarys dziejów Ces. Towarzystwa lekarskiego w Wilnie. Warszawa 1898.
Zaleski, Michał, Pamiętniki. Poznań 1879.
Zamiečanija — Замѣчанія на проектъ устава общеобразовательныхъ учебныхъ заведеній. Т. II, V. СПБ. 1862.
Zukovič — Жуковичъ, П., Западная Россія въ царствованіе импер. Павла I. („Журналъ Мин Нар. Просвѣщ". 1916. NN. 6, 8, 10).
— Управленіе и судъ въ Западной Россіи въ царствованіе Екатерины II. (Ten pat. 1914. № № 2, 3, 4, 5, 7).
— Сословный составъ населенія Западной Россіи въ царствованіе Екатерины II (Ten pat. 1915. № № 1, 2, 5).
— О русскомъ землевладѣніи въ Сѣверо - Западномъ краѣ со времени присоединенія его къ Россіи. СПВ. 1895.

Sutrumpinimai.

KBDA — Kauno Bajorų Deputacijos Archyvas.
MM — Muravjovo Muziejaus Archyvas.
PSZ — Polnoje Sobranije Zakonov Rossijskoj imperii.
VBDA — Vilniaus Bajorų Deputacijos Archyvas.
VGA — Vilniaus Gubernijos Archyvas.
Vol. Leg. — Volumina Legum t. VIII, išl. J. Ohryzko. Petrapilė. 1860.

Stambesniosios klaidos.

Pusl.	eilė iš viršaus	yra	turi būti
260	29	nieko nebuvo įstatyme	nors buvo pagrindinėj privilegijoj, bet keičiant renkamąjį įstatymą užmiršo
311	20	1813	1823
139	15	cesant	esant

LIETUVOS BAJORAI

PIRMOJI DALIS.

I.
Rusijos bajorai XVII—XVIII amž.

1.
Rusų bajorų luomo atsiradimas ir stiprėjimas.

Jau XVIII amž. pradžioje rusų bajorai pasidarė pilnais savininkais tos žemės, kuriąja naudojos už tarnybą (tokie dvarai vadinos — pomiestje); ta žemė pasidarė tokia pat jų nuosavybė, kaip ir jų tėviškės (votčina), taigi atsirado teisinis bajorų buvimo pagrindas (1731 m.); teippat jie gavo nemokamą baudžiauninkų darbą; šitai buvo ekonominis jų buvimo pagrindas. Bajorai dar neturėjo vieno dalyko, kad būti luomu: dar jiems trūko luominės sąmonės ir luominės organizacijos, kad susidarytų luominių bajorų interesų vieningumas ir bendrumas[1]. Anas privilegijas bajorai gavo neiškarto ir nedykai. Bajorai turėjo ilgai dėl jų kovoti; jie buvo statę ir politinius reikalavimus, bet absoliutizmas šitoj srityj nenusileido, ir bajorai galų gale nurimo, gavę sociales privilegijas; už jas jie turėjo tarnauti karinėje ar pilietinėje tarnyboje, tarnauti iki gyvos galvos; tik sunki liga ar mirtis teatleisdavo juos nuo šios prievolės. Jie turėjo nuosavus dvarus, jiems dirbo valstiečiai-baudžiauninkai, pririštieji prie žemės; taigi už savo politinių laisvių išsižadėjimą, bajorai gavo valstiečius, jiems dirbančius. Greitai pasirodė, jog bajorai patys negali tinkamai to viso naudoti. Eidami į tarnybą, jie patys negalėjo gyventi savo dvaruose, negalėjo prižiūrėti ūkio ir savo baudžiauninkų, ir dėlto visą ūkio vedimo darbą turėjo pavesti kitiems — seniems tėvams, mo-

[1] *Miliukov,* Očerki I, p. 217—218, *Kliučevski,* Kurs russkoi istorii. d. V, p. 76.

terims, netinkamiems tarnybai giminėms, ar net valstiečiams-laisviems, kartais net savo baudžiauninkams. Taigi šita atsiliepė į jų ūkio gyvenimą; paveldėtieji, įgytieji ar suteiktieji dvarai nedavė jiems tos naudos, kurios jie tikėjosi sulaukti.

Pati bajorų tarnyba buvo sunki, kartais nepakeliama; už jos vengimą buvo skiriamos bausmės ir atimama turtai. Nuolatiniai karai dalį bajorų išnaikindavo; jų vietoj atsirasdavo nauji, iš žemesnių klodų, ir įeidavo į jų eiles. Bajorai sutiko priimti suteikiamas teises, bet privalėjo nešti ir užkraunamas naštas.

Kadaise Maskvos carai buvo pergalėję senąją rusų aristokratiją (bojarus) ir ją išnaikinę, dabar Petrapilės viešpačiai anų neatgaivino, o sau gavo kitą ramstį — bajorus-dvarininkus ir pajungė valstybei.

Atsirandant apšviestajam absoliutizmui Europos pavyzdžiu (nebe Maskvos pavydalu), atsirandant valdininkams ir jiems stiprėjant, didėjant žinovų skaičiui savųjų tarpe karo srityje, susipažįstant su kitų šalių bajorais, kaip antai Lietuvos, Vydžemės ar Švedų, turėjo pasikeisti pati bajorų būklė, turėjo atsirasti bajorų tarpe luominė sąmonė. Nuo XVIII amž. pradžios dažnai vykstančios rūmų revoliucijos, kurias darė gvardija, susidedanti iš turtingųjų bajorų, toliau moterų ir jų įvairių favoritų viešpatavimas palengvino išvadavimą iš privalomos tarnybos, o tai padėjo luominei bajorų sąmonei subręsti ir pasireikšti.

Nauji viešpačiai ar viešpatės, kad užsilaikyti po perversmo, buvo reikalingi bajorų pagelbos, turėjo jiems padaryti ištisą eilę nuolaidų karo tarnybos dalykuose: dalį paleisdavo namo, trumpindavo tarnybą ir t. t.

Taikos laikais nevisa kariuomenė stovėjo kareivinėse: tai du trečdaliu karininkų buvo galima paleisti namo ūkio darbų dirbti (1727 m. ukazas).

Kiek vėliau buvo sutrumpinta pati karo tarnyba, o kai kas net nuo jos paliuosuojamas. Bajorai teprivalė tarnauti tik 25 metus, nuo 20 m. iki 45 m. amžiaus, paskui jie išeidavo iš tarnybos. Jeigu bajoras turėdavo du ir daugiau sūnų, tai vienas sūnus visai netarnaudavo (1736.XII.31 ukazas).

Privalomosios tarnybos darbas nebuvo toks našus, kaip laisvosios, nes pas tarnautojus nebuvo noro dirbti; be to, rūpinimasis iš tolo savo dvarais atimdavo nuo tarnybos dalį

darbo jėgų. O tuo tarpu atsirandantis iš neturtingųjų bajorų ir miestėnų naujas valdininkų klodas dirbo savo darbą kitaip: jų darbas pasirodė esąs našesnis, nes jie gyveno iš tarnybos ir dėl tarnybos, turėjo savo srityje daugiau žinių, sostui buvo ištikimesni, dėlto tai galėjo atsirasti mintis ir reikalas atleisti visai bajorus nuo privalomos tarnybos, nuo kurios jie taip kratėsi ir apie ką nesykį dabar užsimindavo. Ir tikrai tat padaryta caro Petro III manifestu 1762. II. 18[2]. Dabar „taurieji Rusijos bajorai" liovėsi būti tarnybiniu klodu. Greitai po to bajorai prie senųjų įgijimų pridėjo dar vieną — gavo luominę organizaciją; ją suteikė Kotryna II, kurią iškėlė į sostą bajorų kariai. Dabar jie virto tikru įprivilegintuoju luomu[3].

2.

1762 m. manifestas apie bajorų laisves ir jo pasėkos.

Manifestu apie bajorų laisves (1762.II.18) Petras III atleido bajorus nuo prievolės valstybei — nuo privalomos tarnybos. Ten jis skelbė: „Visi bajorai, esantieji įvairiose tarnybose, gali ją tęsti, kiek patys norės, tik kariškiai karo laiku ir už trijų mėnesių prieš jį negali prašyti atleidimo iš tarnybos arba abšido, bet gali šito prašyti kampanijai (karui) pasibaigus (§ 1). ... šituo mūsų maloniausiu įsakymu niekas iš Rusijos bajorų su prievarta nebeis į tarnybą" (§ 6)[4].

Bajorų džiaugsmas buvo neišpasakytas; dabar jie, jeigu norės, galės grįžti į savo dvarus, nebereiks tarnauti, o kas nenorės eiti namo, galės pasilikti, pasirinkę karinę ar pilietinę tarnybą; dėl metusiųjų daugiau bus neužimtų tarnybos vietų, tuomet galės kilti gabesnieji.

Išvažinėję po savo dvarus, bajorai galėjo išnešioti ir tas idėjas, kurias buvo gavę užsienyje, bevažinėdami ar bekariaudami (pav. Prūsuose), ar sostinėj gyvendami; dabar jie galėjo žadinti savųjų tarpe luominę sąmonę vietoje, prisiminti apie savo kaipo bajorų-dvarininkų interesus, teises ir savo savyvaldą, dėtis į vieną ir kartu veikti bendrais savo reika-

---

[2] *Rožkov*, VII, p. 48—50.
[3] *Miliukov* Očerki I, 217—18.
[4] *Jabločkov*, 508—509; *Romanovič-Slavatinski*, 180—208; *PSZ.*, N. 11.444 — 1762 II. 18.

lais, ko ikišiol daryti negalėjo, būdami valdininkais, tarnaujančiais prieš savo norą[5].

O į tarnybą bėjo tik tokie bajorai, kurie buvo atliekami namie, neradę darbo dvare, iešką kito užsiėmimo ar neturį dvaro; jie galėjo pasirinkti tą ar kitą tarnybą, kuri labiau patiko, arba buvo pelningesnė ir įtakingesnė.

Pasirinkdami tarnybą, bajorai velijo eiti į sostinę, kur maloniau buvo tarnauti, nes ten — kultūros židinys, o ir naudingiau: ten buvo galima greičiau iškilti tarnyboje. Pasirenkantieji karinę tarnybą teippat velijo traukti į sostinę: ten buvo kariuomenės dalys, turinčios ypatingas privilegijas, pav. gvardija, kurios pulkai darydavo perversmus. Pasmaugus Petrą III, tą patį, kuris ką tik buvo suteikęs bajorams laisves, gvardija iškėlė į sostą jo žmoną Kotryną II. Bajorai pripildydavo gvardiją, kurią imperatorė buvo apipylus savo malonėmis, užimdavo aukštesnes kiemo ir karo tarnybos vietas, palikdami sunkiąsias, mažąsias ir žemąsias nebajorams; dėlto dabar nebajorų rankose buvo valdžia ir įtaka į valdymo reikalus provincijoj.

Tie bajorai, kurie buvo pasilikę savo dvaruose, buvo tuo tarpu patenkinti: pirmą sykį jautėsi pilnais savo žmonių viešpačiais, galėjo juos naudoti, kaip norėjo, o patys buvo laisvi nuo priedermių valstybei[6]. Jų teisės į valstiečius liko nepaliestos; šita matyti iš caro manifesto, išleisto valstiečių riaušių laiku.

Užeinant naujam viešpačiui liaudyje rasdavosi svajonių, kad naujasis paleis juos iš baudžiavų. Buvo vietų, kur ėmė neklausyti ponų, tai vyriausybei reikėjo, ginant dvarininkų reikalus, pavartoti karo komandų aniems malšinti. 1762.VI. 19 naujasis caras Petras III išleido manifestą, kuriame paskelbė, jog dvarininkų teises į žmones palieka; jis ten sakė: „1) mes norime palikti neliestus dvarininkus prie jų dvarų ir žemių, o valstiečius užlaikyti priderimam klausume, 2) kas iš neklaužadų greičiau padarys atgailą dvarininkų paliūdymu, tiems atleidžiama kaltė, 3) kas pasiliks atkakliai išdykęs ir neklausyme, su tais elgtis visu įstatymų griežtumu, 4) melagingų gandų skleidėjus bausti".

Bajorų vedamoji kariuomenė puolė neklaužadas valstie-

[5] *Korf*, 2—6.
[6] *Kločkov*, 481—2.

čius; buvo ir tokių atsitikimų, kad į jų minias šaudė iš patrankų[7].

3.

Luominės bajorų sąmonės stiprėjimas.

a. 1762 ir 1763 m. komisijos.

Bajorai, o tat reiškė ir dvarininkai, iškėlę į sostą Kotryną II (1762 m.), pamaži darė jai įtakos, reikalaudami, kad ji leistų įstatymus jų naudai, kuriais jie galėtų patys dalyvauti valdžioje.

1762 m., tuoj po perversmo, buvo sudaryta komisija, kuri turėjo paruošti įstatymą „apie Rusijos bajorų teises ir privilegijas". Šitoji komisija, vedama Panino, pati praplėtė savo uždavinį ir sumanė sukurti iš bajorų aristokratų tokią įstaigą, kuri ribotų Rusijos viešpatį[8]. Kotryna II atmetė šitą bajorų sumanymą, bet ką nors ji turėjo duoti, nes dar pati nesijautė stipriai sėdint soste. Dargi tūlą laiką ji ir artimesni žmonės svyravo, ar pripažinti galioje nužudytojo jos vyro Petro III manifestą (1762. II. 18); visgi su šituo ji negalėjo ilgai vilkinti, nes bajorai (tuo tarpu įtakingieji) ėmė bruzdėti bei nerimauti, ir ji 1763. III. 11 sušaukė naują komisiją, kuriai pavedė geriau sutvarkyti duotąsias pirmiau bajorų teises.

Ši komisija, šiaip buvusi įvairių nuomonių, aiškiai ir sutartinai pasisakė dėl vieno dalyko, taip svarbaus bajorams; jie ten pareikalavo sau tokių teisių, kurios jau seniai buvo žinomos Vakarų Europoj (Lietuvoj nuo XV amž.), ir ten sudarė bajorų bei kunigų privilegiją, o čia rusams reikėjo dar įgyti, būtent: bajoro nebausti ir nekaltinti be teismo ir tardymo, o tardant nekankinti, turto nekonfiskuoti; tiems, kurie gyvena savo dvaruose, leisti išsirinkti iš savo tarpo viršininkus ir teisėjus; bajorai patys sau darys teismus, o ne vyriausybės paskirtieji valdininkai; pagaliau pati valstybinė tarnyba reikia kitaip sutvarkyti; kad bajorai, o ne vyriausybė skirtų kaikuriuos valdininkus, kurie susiduria su bajorais. Tačiau dar svetima bajorams buvo mintis — apie bajorų savyvaldą; savo sumanymuose jie apie tat neužsimina ir nekalba[9], bet greitai ji atsirado.

---

[7] *Jabločkov*, 526—7.
[8] *Korf*, 6—7.

b. Komisija Naujam Teisynui rašyti. (1767—1774).

1763 m. komisija, Kotrynos sušaukta, susėjo tam, kad vilkinti atsakymą į bajorų reikalavimus, nes tolesnis bajorų privilegijų plėtimas absoliutizmui nebuvo pageidaujamas, bet vis dėlto reikėjo aiškiai nustatyti bajorų teises ir privilegijas. Jau iš provincijos pasigirdo balsai, iš kurių buvo matyti, kad bajorai negali tenkintis esamais teismais ir įtaisymais, kad jie reikalauja reformų, berods sau vieniems. Ir vyriausybė pati būtų reikalinga plačios visuomenės pagelbos, nes ji viena nesijautė sugebėsiant atlikti tuos plačius darbus, kuriuos buvo sumaniusi — suvienodinti bei sutvarkyti valstybės valdymą ir įstatymus. Ji nutarė sušaukti seimą ir apie tat paskelbė 1766. XII. 14 manifestu, kur sakoma, jog šaukiama į Maskvą Komisija Naujam Teisynui rašyti; į tą darbą šaukiama visi Imperijos luomai, jie turės atsiųsti savo atstovus. Šituos atstovus išrinkę turės atsiųsti bajorai, miestėnai, kaikurie valstiečiai, net administracijos įstaigos, tik nebuvo kunigų[10].

Kiekvienas luomas rinkosi katras sau. Tai 1766 m. manifesto dėsniai ir 1767 m. rinkimų praktika padarė pradžią bajorų rinkimams ir ateityje.

Šituo manifestu visi bajorai renkasi katras sau savo paviete, sudaro vieną bajorų bendruomenę (obščestvo); pavietas iš savo tarpo išrenka bajorvedį (maršalas, predvoditiel), o jam vadovaujant susirinkime (seimelyj) — renka deputatą į komisiją. Jisai turėjo pirmininkauti pavieto seimelyj, žiūrėti, ar tikrieji bajorai susirinko, ir kaip daro rinkimus. Pirmą sykį buvo nustatytos plačios jo teisės, nurodyta, kas gali būti bajorvedžiu, koks jo cenzas; juo galįs būti bajoras, turįs baudžiauninkų sodžių, 30 metų amžiaus; renkamas dviem metam.

Bandymas pasirodė vykusiu, bajorvedis prigijo, pasiliko ir vėlesniais laikais.

Bajorai, susėję pavieto seimely, turėjo išrinkti deputatą į Komisiją ir pasisakyti, kokie yra krašto reikalai, kokios kliau-

---

[9] *Korf,* 7—12.

[10] *Florovski,* Sostav p. 231—311, 57—75, 608.

dys reikia prašalinti ir t. t. Visa tat turės būti įrašyta į tam tikrą įsakymą arba instrukciją (nakaz) ir įteikta deputatui.

Iš šitų visų pavietų įsakymų deputatams galima numanyti, kokia buvo luominė bajorų sąmonė, kokie jų norai ir reikalavimai. O tie reikalavimai buvo įvairūs; jie įvairavo, žiūrint vietos, turto ir švietimo, bet visur kiaurai pereidavo reikalavimai, kad praplėstų bajorų teises ir privilegijas, gi šiaip jie nebuvo vienodi. Yra skirtumų tarp didelių dvarininkų ir smulkiųjų bajorų, tarp senųjų bajorų (bojarų, ponų) ainių ir naujųjų bajorų, išsitarnavusių valdininkų ir prasimušėlių; anie nenorėjo naujųjų įsileisti į savo tarpą. Bet laimėjo rinkimuose naujieji, nuo valdžios prigulintieji ir dėl jos iškilusieji.

Buvo reikalavimų bendrų visiems — pastangos įgyti bajorų luomo savyvaldą, pav., kad bajorų seimelius šauktų kas 1—5 metai, kad bajorai rinktų pavieto teismą; kad administracijos reikalai, berods nevisi, priderėtų tiems teismams spręsti ir t. t.

Taigi bajorai norėtų visą pavieto gyvenimą paimti į savo rankas, patys suseiti į seimelius, ten rinkti savo valdininkus ir teisėjus, trumpam laikui renkamus, kuriuos, jeigu nepatiks, atstatys, arba visai kitą sykį jų neberinks.[11] Palengva bajorų tarpe pradedama jausti, jog tarp jų interesų ir absoliutiškai valdomos valstybės, jeigu ji netenkina jų reikalų, yra priešingumų.

Bajorų deputatų atvežtieji pamokinimai ir jų instrukcijos aiškiai rodė, kokie buvo dvarininkų reikalavimai. Iš pradžių deputatai, sėdėdami Komisijos posėdžiuose, dar varžėsi, o paskui jau parodė savo tikrą, nepaslėptą veidą, visai svetimą ir priešingą tai teorijai, kuri buvo įsigalėjusi viršūnėse ir siunčiama Europos filosofams bei politikams: ištikrųjų ji buvo žodžiuose, kalbose, bet ne darbuose.

Ten buvo pasakojama, jog Rusijoj esant pažanga, valstybė susitvarkius, kuo taip didžiavosi vyriausybė; o ištikrųjų šita palietė tik paviršių ir gilumos nesiekė: provincijoj, sodžiuje nebuvo sutvarkyta nė teismo nė administracijos, stipresnysis valdė ir darė ką norėjo, su jokiais įstatymais nesiskaitė ir į juos nepaisė, dėl to provincijos žmonės ieškojo teismo ir administracijos, sau artimų ir prieinamų. Kartais depu-

[11] *Korf*, 13—50.

tatai nedrąsiai nurodinėjo, lyg nepirmoj vietoj statydami šį reikalavimą, kad būtų įvesta renkamoji bajorų savyvalda.

Ir didmiesčių atstovai ir provincijos bajorai čionai prade-da įgyti luominės sąmonės ir savytumo. Senieji, paderminiai bajorai skersauja į naujuosius, neseniai apdovanotuosius bajoryste, ypač pyksta, kad jie turėdami pinigų, perkasi dvarus ir sodžius ir pakelia kainas, gi juos, senuosius, o nusigyvenusius bajorus nustumia į užpakalį.

Bajorai reikalauja sau garbių ir neliečiamybės, kad jų nekratytų ir nežiūrėtų prie miesto vartų ar sienų ir nekratytų dvare. Savo keliu jie iškelia mintį, jog bajorai turi tarnauti dėl garbės, visuomenės labo, taigi nemokamai, o šita gali daryti tik turtingieji.

Bajorams rūpi dar labiau atsiskirti nuo kitų luomų, praplėtus senąsias privilegijas ir įgijus naujas.

Jie reikalauja, kad bajorai galėtų be jokių varžymų teisėse perleisti valstiečius ir žemes, turėtų pilną testamentų laisvę, būtų atleisti nuo bent kokių mokesčių; kad valstiečius tegalėtų turėti bajorai, o kitiems luomams reikėtų tat uždrausti; reikėtų, jų nuomone, sunkiai bausti tuos, kurie vilios valstiečius pabėgti ar slėps pabėgusius; bėgūnų sujieškojimą vyriausybė turėtų prisiimti ant savęs, pabėgusius ar dvarininkų ištremtuosius valstiečius įskaityti į rekrutus.

Susirinkę visų luomų deputatai susėjo į tikrąjį luomų seimą, tik pavadintą Komisija Naujam Teisynui Rašyti (1767. VII. 31). Posėdžiuose skaitė senus įstatymus, atstovams duotas instrukcijas; numatytąjį darbą padalino tarp atskirų komisijų; tarp jų buvo kelios atskirų luomų teisėms nustatyti. Buvo išrinkta komisija bajorų teisėms surinkti ir sutvarkyti.

Bajorų komisija 1768 m. tokį sumanymą priruošė, įnešė jį į visumos posėdį (1768. VII. 10). Čia pasireiškė skirtumas tarp vyriausybės ir bajorų pažiūrų į valdymą: ji norėjo viską valdyti per valdininkus ir bajorus, neduodama bajorams savyvaldos. Bajorų deputatai užprotestavo, kad nieko nėra pasakyta apie bajorų savyvaldą, jų seimelius ir t. t. Visa šita buvo svarstoma apie tris mėnesius (iki X. 6); medžiaga nuėjo į redakcijos komisiją, ten ji ir pasiliko, nebegrįžusi į visumą (X. 6).[12]

---

[12] *Korf*, 51—82. *Latkin* Istorija ruskavo prava (XVIII—XIX v.) p. 61—97. *Latkin*, Zakonodatelnija komisii v Rosii XVIII v. 1887 p. 185—424.

Rusų bajorai, savo daugumoj labiau atsilikę, mažiau suprato savyvaldos reikšmę, todėl mažiau ir spyrėsi dėl šitos teisės. Kas kita buvusieji Ukrainos, o ypač Pabaltės bajorai; jie buvo pripratę prie savo savyvaldos, mokėjo įvertinti jos reikšmę, todėl reikalavo, kad tat aiškiai būtų nustatyta ir jiems ir kitiems. Rusų bajorai rūpinos savo teisių praplėtimu prieš kitus luomus, dėl šito jų atstovai kartais pasipriešindavo vyriausybės sumanymams. Posėdžiuose pasireiškė nesantarvė tarp senosios Rusijos bajorų ir naujai užgrobtųjų žemių. Atvykę naujai užgrobtųjų sričių atstovai (Pabaltės, Ukrainos[13], Smolensko gubernijų) keliavo į komisiją kitais tikslais, negu rusai: jie ėjo ne dalyvauti jos darbuose drauge su rusais, o rūpintis savųjų privilegijų gynimu. Rusų atstovai šitą pastebėjo, dėlto jie ir pati Kotryna vienodai galvodami šituo žvilgsniu ėjo solidariai. Rusai tarė: reikią nauji valdiniai surusinti, užkariautieji negalį turėti kitų įstatymų negu rusai turi, viešpats galįs daryti ir su jais ką nori, dėlto neleido, kad užimtųjų žemių bajorai skirtųsi kame nors nuo tikrųjų rusų. Taigi grobiamoj politikoj rusų bajorai palaikė Kotryną[14], sau nedaug telaimėdami.

Dar bajorų teisių klausimą Komisija išžiūrėjo, bet kitus dalykus tai jau mažai lytėjo. Pačioj Komisijoj buvo matyti įvairių bajorų klodų interesų priešingumas; dėl vyriausybės priešinimosi pasidaryti tikru seimu ji negalėjo, vis tik bajorai nesutiktų, kad jų teises siaurintų. Rusų vyriausybei toks sauvališkas Komisijos uždavinių praplėtimas būtų pavojingas, ir ji, pasitaikius patogiai progai dėl karo, 1768. XII. 18 Komisiją laikinai paleido, o paskui jau jos nebešaukė.

Išvažinėjo deputatai, iškriko Komisija Naujam Teisynui rašyti, bet kaikurie jos priimtieji laikinieji įtaisymai pasiliko ir prigijo, pav. liko b a j o r v e d i s (predvoditiel). Bajorvedžius rinko 1768 ir 1770 m. dar atskirais ukazais, o jau 1770. IX. 24 ukazu pasidarė jie nuolatiniais, kas dveji metai renkamais. Vyriausybei reikalinga buvo turėti organą, per kurį ji galėtų susižinoti su pavieto bajorais; o kad kas juos išrinktų, reikia turėti pavieto seimeliai. Palengva praplečiama bajorvedžių teises ir prievoles: vyriausybė neturėdama pa-

[13] Iš Ukrainos atsižymėjo savo energija Mikalojus Motonis (*Korf.* 54). *Maksimovič*, Vybory, 300—8.
[14] *Miliukov*, III. 273—274.

Ikišiol Kotryna II nestipriai sėdėjo soste: per dešimtį metų buvo bandymų ir sumanymų jai nuversti ir kitam pastatyti; paprastai tat darydavo gvardija ar kokia kita įgulos dalis, bajorai gi stovėjo nuošaliai nuo to viso, jiems tat nerūpėjo. Dabar valstiečių karas, Pugačiovo vedamas, suartino bajorus su Kotryna. Ji, einant kovai su valstiečiais, kreipdamasi į bajorus, vadina save „dvarininke", sakosi eisiant išvien su kitais dvarininkais, bendrai su jais ginsiantis[20]. Bajorai pamatė, jog jiems nelaikas užsiimti viešpačių keitimu, jog gresia abiem pavojus. Ir po to nebegirdėti apie bajorų maištus, aristokratų daromas revoliucijas; ryšiai tarp bajorų ir sosto sustiprėjo, bet ir ji prieš bajorus taip pat nieko negalėjo ir nebandė daryti. Teisybė, ir vėliau kartais ji leisdavo nubausti vieną - kitą dvarininką už žiaurumą, ir tai jeigu tat kenkė visumos ramybei, valstiečių žudymas mažindavo rekrutų skaičių, kenkė iždo reikalams, bet nebuvo išleidus nėvieno bendro įstatymo, kuris bent kame būtų palytėjęs dvarininkų valdžią ir žmones; jų teisės po valstiečių karo dar sustiprėjo[21].

Tačiau buvo ir tokių dvarininkų, kaip Sievers, kurie suprato, jog valstiečių sukilimo priežasties reikia ieškoti baudžiavoj, todėl nurodinėjo, kad reikia duoti laisvę ar sutvarkyti kitaip jų darbą. Bet ir jis prideda: kol to nėra, sako, „reikia palaikyti bajorų padėtį, kokia ji yra; jeigu leisti valstiečiams nors ir mažiausiąjį protestą ar galvojimą, tai žinant žmogaus širdį negalima atsakyti už pasėkas".

Kotryna, žinodama šita, nieko nedarė valstiečiams. Bet ji dar nepadarė vieno: neišdalino v i s ų karališkųjų valstiečių bajorams, nors šeip ji išdalino daug iždo žemių savo mylimiesiems ir favoritams ar išpardavė bajorams.

Kotrynos laikais daugiau padaryta baudžiavų pastiprinimui ir praplėtimui, negu jų suvaržymui[22], nors liberalių frazių jos paleista į pasaulį daugiau.

d. Įstat. apie Gubernijas (1775 m.) ir bajorai vietos administracijoj.

Iki šiol kalbėdama ir rašydama apie valdymą ir įstatymų leidimą, Kotryna II sėmė žinias iš Rousseau ar Montes-

[20] *Miliukov*, III, 314—315.
[21] *Jabločkov*, 528—9, 551—554, *Pokrovski* IV 121—4.
[22] *Miliukov*, III, 327.

quieu ir gyrėsi plagiatais iš ten; už tai sulaukdavo komplimentų iš Voltaire'o, Diderot'o, Grimmo; ji jiems atsilygindavo pensijomis ir dovanomis pinigais.

Dabar jai perėjus pilnai po bajorais, su jais susidėjus, jos įkvėpimo šaltiniais virto kiti žmonės, kitos šalys. Idejas ir medžiagą jai davė bajorų nuomonės, pareikštos Komisijoj ir instrukcijose, baisus valstiečių karas amžinai surišo ją su bajorais, o pavyzdžiu, teorijos šaltiniu pasidarė garsus anglų konservatizmo gynėjas Blackstone. Tik atvirai neima iš jo, slepiasi su šituo, korespondentams savo darbų neduoda, bijo nustoti pažangumo reputacijos.

XVIII amž. anglų karalystės sąranga visai atitiko rusų bajorų reikalavimams. Vietos teismas ir administracija buvo dvarininkų rankose, sodiečiai buvo jų žinioje. Blackstone šitiems dvarininkams rašė „Komentarus į anglų įstatymus". Jis gina senųjų įstatymų galią ir išmintingumą.

Jeigu Anglijoj bajorai stiprūs savyvaldoj, jeigu be to jie valstybės neplaišo, tai, Kotrynos nuomone, galima tą pat įvezdinti ir pas rusus.

Tačiau gyvu, tikru pavyždžiu buvo kita šalis, kur bajorai buvo galingi — tai Pabaltė (Estija, Livonija), kur po švedų biurokratijos skraiste bajorai valdė visą kraštą. Tenai silpnajam sunku buvo surasti teisybę, vis dėlto lengviau negu Rusijoj, taigi šitą šalį buvo galima pastatyti rusų bajorams idealu ir svajone. Viešai galima buvo piktintis nerusų pakraščiais, bet jų tvarka reikėjo pas save įvesti, ir jų schema buvo perkelta į rusus. Dargi du Pabaltės ponu iš pradžių padarė bandymus naujos gubernijų sąrangos, būtent, Tvero ir Naugardo gub.[23]

XVIII amž. sudarytoji centralizuotoji administracija pasirodė esant netinkama, jos nebuvo galima vykinti dėl pakraščių tolumo, ploto didumo ir jų nepasiekiamumo, tai reikėjo visą Imperiją naujai perskaidyti, ypač tie trūkumai pasireiškė ištikus valstiečių karui 1773—1774 m. Tai 1775 m. išėjo įstatymas apie gubernijų valdymą, ir tuojau ėmė pertvarkinėti visą Rusiją: sumažino gubernijos plotą, padidino valdininkų skaičių, nuosakiau paskaidė darbą tarp

[23] *Miliukov*, III, 315—318.

žinybų. Kiekviena gubernija sutvarkyta vienodai, visur administracija atskirta nuo teismo ir finansų reikalų.

Administracijos viršuje — gubernijos valdyba su gubernatorium ar vietininku pryšakyje. Ji skelbia įstatymus, vykina vyriausybės įsakymus, prižiūri kitas įstaigas, daboja tvarkos ir ramybės visoj gubernijoj. Paviete tą patį atlieka žemutinis žemės teismas, kurio pryšakyje yra pavieto viršininkas, vadinamas kapitonas ar ispraunikas. Jis veikia gubernijos valdybos nurodymais ir žinia. Viršininkas valdo visą pavietą, išėmus pavieto miestą, kurio pryšakyje stovi miesto viršininkas, vadinamas miestininkas ar komendantas.

Finansų reikalų žiūri iždo rūmai; jų žinioje yra gubernijos ir pavieto iždinės, kurios surenka ir saugoja iždo pajamas.

Gana painiai buvo sudarytas teismas, visur pravesta trijų laipsnių sistema. Viršūnėje — pirmas klodas. Baudžiamųjų bylų gubernijoj žiūrėjo baudžiamųjų bylų rūmai, pilietinių — pilietinių bylų rūmai. Po jais eina antras klodas, po vieną visai gubernijai; jau jis yra luominis, kiekvienam luomui skyrium: vyriausias žemės teismas (iš dviejų departamentų — baudžiamojo ir pilietinio) — bajorams, gubernijos magistratas — miestėnams ir pirkliams, vyriausioji tramda (rasprava) — laisviesiems valstiečiams. Trečias klodas — taippat luominis pavietuose: pavietų teismas — bajorams, miesto magistratas — miestėnams ir pirkliams, žemutinė tramda — artojams.

Gubernijoj pirmasis klodas — visas vyriausybės skiriamas, antrasis — susideda iš vyriausybės ir luomų atstovų, tretysis klodas — luomų renkamas (dėl valstiečių veikė maišyta sistema). Bet luomai nelygus: visur vyrauja bajorai; žemutiniame žemės teisme (pavieto policijos valdyboje), kuri prižiūri tvarkos, vykina teismo ir administracijos įsakymus, visame paviete — sėdi vieni bajorai, taigi valdė bajorai. Jeigu pažiūrėti valdininkus, vyriausybės skiriamus, tai ir juos pasirinkdavo iš bajorų, taigi gubernija buvo atiduota bajorams valdyti[24].

[24] *Kliučevski*, V, 65—72. *Latkin*, Učebnik, 374—375, 599—604.

e. Bajorų įsigalėjimas.

Sekant Pabaltės gyvenimą ir prityrimą (o tas pats ir Lietuvoj), kur visi gyventojai buvo atiduoti bajorų valdžiai ir globai, vyriausybės organai sudaromi ar vien bajorams ar visai valstybei iš bajorų. Luomai katras sau turėjo savo įstaigas ir savo teismus, bet bajorų yra aukštesni, visuomenės priežiūroj dalyvauja ar vyrauja bajorai, policija — bajorų rankose, ji jų renkama.

Galėdami vyrauti ant kitų luomų, bajorai mažiau rūpinos savo luomo savyvalda, dėlto ji susiartino su administracija; bajorai nedarė pastangų praplėsti savyvaldą, o ir vyriausybė to nenorėjo.

Bajorai suseina rinkimų daryti, valdininkų rinkti, bet ko kito daryti negali; juos rinkdami negali daryti nurodymų, peikti, duoti instrukcijų. Bajorų savyvaldos tarnyba, renkamieji valdininkai — valstybės valdininkai; kadangi jų būklė geresnė ir teisės platesnės, dėlto rusų bajorai nesiveržė į savyvaldą.

Įvedus gubernijų ist., pravedus jį praktikoj, pasirodė, jog gubernijos viršininkai, vietininkai (namiestnik) ar generalgubernatoriai visai nustelbė bajorų savyvaldą: jos tarnyba buvo tokia nepastovi ir silpna, jog bajorai neturėjo noro eiti į ją. Pasirodžius, jog pilnas nustelbimas gali kenkti pačiai vyriausybei, tai ji sumanė padidinti bajorų teises.

1778 m. praplėsta bajorų seimelio teisės, kurios vėliau sudarė pagrindą svarbiausioms bajorų luomo privilegijoms: a) jie gali siųsti Viešpačiui deputatus ir patiekti žinių centro valdžiai apie savo reikalus, b) seimeliuose svarstyti sau rūpimus dalykus, c) daryti bajorų rinkliavas[25].

Taigi pirmiau seimeliai buvo renkamieji bajorų susirinkimai, kur rinko tik valdininkus, dabar jie virto luominės savyvaldos organu, kur gali tartis apie savo valdininkų veikimą. Darydami rinkliavas, galės sudaryti fondą savo reikalams patenkinti, dėlto nebe visame priderės nuo iždo lėšų.

Gyvenime pravedami tokie dėsniai, kurie nebuvo paskelbti, o tik dar ruošiami, ir vėliau tikrai jie įėjo į 1785 m. bajorų privilegiją.

---

[25] *Korf*, 122—3.

4.
1785 m. bajorų privilegija.

a. Privilegijos atsiradimas.

1785. IV. 21 Kotryna II pasirašė bajorų privilegiją ar lapą (žalovannaja gramota), kurioj buvo surašytos bajorų teisės. Savo turiniu, sulyginus su tuom, kas buvo pirmiau, ji nieko naujo nedavė, o tik buvo surinkus į vieną, suderinus ir geriau sutvarkius veikusius iki šiol pavienius įstatymus. Savo reikšme bajorams — buvo tai aukščiausias punktas jų įsigalėjimo istorijoj.

Šitą privilegiją rašė Kotryna, rašė pamaži, ilgą laiką, rašė viena, tik kartais duodama vienam kitam savo artimųjų žmonių peržiūrėti, kad pasisakytų, ar tinka praktikoj šis ar kitas dėsnys.

Rašydama ji turėjo apščiai medžiagos, kuri buvo įvairi, būtent: susirinkusieji į Komisiją Naujam Teisynui rašyti yra davę visokių sumanymų, jų atvežtos iš provincijos instrukcijos, ginčai posėdžiuose, Vakarų mokslo raštija ir praktika, ypač anglų (o iš jų ypatingai Blackstone'o darbai), pagaliau išėjusieji ir veikiantieji rusų įstatymai 1766—1785 m. Kaikurių dalykų į šitą privilegiją ji neįrašė, palikus galioj senuosius įstatymus, pav. įst. apie bajorų žymes, pavardes, livrejas ir kt.

b. Privilegijos turinys.

Privilegijoj yra įvadas ir 92 straipsniu. Pačioj pradžioj yra įdėtas manifestas, kuris nurodo priežastis, dėl kurių buvo išleista šioji bajorų privilegija, būtent: tat padaryta dėl jų nuopelnų, padarytų Rusijai, nes jie savo narsumu, tarnavimu ir atsidavimu savo Viešpačiams padėję sukurti plačią Rusiją, įgiję už savo tarnybą dvarus nuosavai ir paveldėtinai.

Iš 92 privilegijos straipsnių 1—36 str. kalba apie bajorų asmens teises, 37—71 str. — apie bajorų visuomenę ar bendruomenę ir seimelius pavietuose bei gubernijose, 72—90 str. — apie bajorų knygų rašymą, 91—92 str. — apie bajorystės įrodymą[26].

---

[26] *PSZ*, N 16.187 — 1785 IV. 21.

c. Bajorų teisės. (1—36 str.).

Bajorystė įgijama keliais gražiais darbais, Imperijai ir Viešpačiams padarytais, ji paliekama amžinai. Bajorystė — tai atlyginimas už gerą ištikimą tarnybą. Įgytosios bajorystės tegalima nustoti už nusidėjimus tiksliai nurodytus, o tokių yra septyni atsitikimai (1—6 str.). Bajorė ištekėjusi už nebajoro nenustoja bajorystės, bet jos vaikai neįgija bajorystės (7 str.); be teismo negalima atimti bajorystės, garbės, gyvybės, dvaro, turto, o teisti bajorą tegali jam lygieji, taigi bajorai (8—12 str.). Jeigu teismas bajorą nuteistų, tai apie tat reikia pranešti Senatui ir Imperatoriui patvirtinti (23 str.). Bajoro negalima plakti (15 str.)[27].

Bajorai gali tarnauti ar ne, gali pasirinkti tarnybą kokią nori, gali išeiti tarnauti į kitą valstybę, gali išvažiuoti į užsienį; tačiau gresiant pavojui sostui, tėvynei, svarbiais atsitikimais, sunkiomis valstybei valandomis galima pašaukti į tarnybą net visus bajorus.

Bajorai turi privilegijų privatojoj teisėje: jie gali patys įsigyti ir turėti dvarus ir sodžius, palikti įpėdiniams, varyti prekybą, turėti ir statyti pabrikus (21—22 str.). Už nusidėjimus negalima konfiskuoti turtų, jie pereina įpėdiniams (23 str.). Bajorai laisvi nuo asmens prievolių; bajorai nei mokesčius moką, nei butus duoda kariuomenei (35—36 str.).

Šitoj dalyj Kotryna paėmė viską iš pačių bajorų patiektojo sumanymo, kai jie buvo susirinkę į Komisiją Teisynui Rašyti[28], patenkino pilnai jų reikalavimus, nežiūrint į priešinimąsi Komisijoj iš kitų luomų atstovų.

d. Bajorų seimeliai. (37—71 str.).

Visi bajorai kiekvienoj gubernijoj sudaro teisinį (sudėtinį, moralį) asmenį ir naudojas tokio asmens teisėmis, bet tokio asmens bajorai nesudaro pavieto visuomenėj. Jų organu yra seimelis (susirinkimas), kuris renkas kas treti metai žiemą (37 str.).

---

[27] Kas dėl neplakimo, tai šita buvo vienintėlė bajorų lengvata, kurios neturėjo kiti luomai. Tačiau šita neapsaugoja nuo kankinimo: anais laikais tardant kankinimas buvo priemonė teisybei susekti ir rasti. Praktikoj visgi varťodavo ir plakimą, kaipo bausmę. Vis delto tai buvo daroma prieš suteiktąją privilegiją.

[28] *Korf.*, 136—146. Žr. aukščiau, p. 6—10.

21023
Centralinė Valstybinė Biblioteka
Abonementas

Vėliau atsirado reikalas šaukti bajorus į nepaprastą seimelį; į jį šaukia bajorus nepaprastais atsitikimais gubernatorius ar generalgubernatorius.

Seimeliai esti pavieto ir gubernijos. Pavieto seimeliai išrenka pavieto valdininkus: pav., bajorvedį (maršalą), asesorius į pavieto teismus ir t. t.; gubernijos seimelis renka gubernijos valdininkus: gub. bajorvedį (maršalą), asesorius į gubernijos teismus ir t. t. (39—44 str.).

Pabaigęs rinkimus, gubernijos seimelis išklausydavo gubernatoriaus (ar vietininko) pasiūlymus (46 str.), po to galėjo svarstyti savo sumanymus bajorų reikalais ir patiekti juos generalgubernatoriui (47 str.) be to galėjo kartais, svarbesniais nevietos reikalais per tam tikrus deputatus kreiptis su skundomis ir prašymais į vyriausybę, Senatą ar Imperatorių (48 str.).

Bajorų visuomenė galėjo turėti savo namus (50), archyvą (51 str.), antspaudą (52 str.), savo sekretorių (53 str.), iždą, sudarytą iš aukų (54 str.).

Bajorų visuomenė neatsako už atskirus savo narius, tai negali būti ir bausta, suimta ir teista (55, 56, 57 str.); bet jeigu seimelis svarstys ar nutars ką nors priešingo įstatymams, tai baus 200 rub., o jeigu reikalaus neklausyti įstatymų, tai panaikins šitus „neprideramus reikalavimus" (49 str.).

Bajorų visuomenė turi tam tikros drausminės valdžios į savo narius; ji už tam tikrus nusižengimus gali atstatyti nuo rinkimų, ar net visai išbraukti iš savo tarpo (65 str.).

Bajorų visuomenėje turi vyrauti labiau pasiturinti, prityrę, sėslieji žmonės, dėlto tai įvesta turto ir amžiaus cenzas.

Aktingoji rinkimo teisė pridera tiems, kurie yra bent 25 metų amžiaus, turi savo paviete nekilnojamąjį turtą (vistiek kokio didumo) ir vyr. karininko laipsnį (oberoficieriaus rangą).

Pasingąją rinkimo teisę turi tie, kurių turtas duoda ne mažiau 100 rub. naudos, yra 25 metų amžiaus, turi vyr. karininko laipsnį (oberoficieriaus rangą). Be to dar liko perimti senieji reikalavimai (1766 m.) — nesuteptas vardas ir garbė. Neturintieji 25 m. amžiaus ir vyr. karininko laipsnį (oberoficieriaus rango) seimelyje galėjo būti, tik sėdėjo skyrium ir balso neturėjo (63, 64 str.).

Bajorų privilegija dar nekalba apie smulkiuosius bajo-

rus: jų buvo permaža Rusijoj, nieko nesvėrė gyvenime, kad būtų reikalas apie juos skyrium kalbėti, tik vėliau atsirado jų daugiau — priaugo iš valdininkų-nebajorų, iš nuvargusių kadaise pasiturinčių bajorų-dvarininkų.

Bajorų našlėms ir našlaičiams sudaroma atskira bajorų globa (59—61 str.).

Bajorų savyvaldai turėjo įtakos vyriausybės atstovas —gubernijos viršininkas, vadinamas tai vietininku, generalgubernatorium ar gubernatorium. Jisai šaukia seimelį, daro pranešimus, pasiūlymus, tvirtina rinkimus, iš dviejų pristatytųjų kandidatų į bajorvedžius pasirenka vieną (38, 46 str.). Taigi valdžios atstovai visai pajungė bajorų seimelius, pakirto pačias savyvaldos šaknis.

e. **Bajorystės įrodymai. Bajorų knygos.** (72—92 str.).

Bajorai turi rūpintis, kad į jų tarpą nepatektų prašalaičiai, kad jų luomas liktų sandarus, grynas, viduje nesuteptas. Reikėjo žiūrėti taip pat bajorystės senumo. Tam dalykui reikėjo žiūrėti bajorų genealogijos, paderminių knygos; tik įrašytasis į tas knygas tesiskaitė tikru, pilnu bajoru, ir galėjo naudotis lengvatomis, kurias teikė Bajorų Privilegija. Knygoms prižiūrėti pavieto seimelis išrinkdavo vieną bajorų deputatą, ir jie visi susėję su gubernijos bajorvadžiu žiūrėjo bajorų paderminių knygų (66—71 str.). Taigi bajorai patys nustatinėjo, kas yra bajoras, o kas nebajoras, dėlto tai šitų deputacijų reikšmė buvo didelė. Tačiau vėliau, kai vyriausybė galutinai nustatė bajorystės įrodymus, šitų deputatų reikšmė puolė.

Į bajorų knygas įrašoma bajorų rušys, nes jos įvairavo, žiūrint senumo, kilnumo, taurumo. Jau XVIII amž. kits kitam buvo priešingi du bajorų klodu: senovės aristokratai ir naujieji, ištarnavusieji, prasimušusieji iš valdininkų ar net atėję iš kitų luomų. Absoliutiškoji monarkija palaikė naujuosius ir prasimušėlius, kuriais labiau galėjo remtis, nes savo reikalavimų nestatė; taigi pralaimėjo senieji bajorai, aristokratija, kurie dėl savo senumo ir turtų aukštino save, dargi nekartą buvo bandę riboti absoliutizmą.

Nors bajorai ir rusų vyriausybė ėmė daug iš vakarų Europos, tačiau bajorų paskaidymas ardais ten buvo kitoks

negu Rusijoj. Tenai bajorai atsirado pamaži, stiprėjo ir augo per ištisą eilę amžių, taigi bajorai turėjo ilgą istoriją, pas rusus gi suskaidymas buvo dirbtinas, absoliutizmo padaras, o teisės žvilgsniu tarp ardų svarbių skirtumų nebuvo.

Bajorų padermių knygose pirmojoj dalyje įrašoma tokie bajorai, kuriems bajorystę buvo suteikęs pats Viešpats (77 str.); antrojoj — ištarnavusieji karinėje tarnyboje (78 str); trečiojoj — pilietinėje tarnyboje (79 str.); ketvirtojoj — turintieji bajorystės patentus iš svetimų viešpačių (80 str.); penktojoj — tituluotieji bajorai (kunigaikščiai, grapai, baronai ir t. t.) (81 str.) ir šeštojoj — iš senųjų kilniųjų bajorų padermių (82 str.), turinčių bent ne mažiau šimto metų bajorystės.

Padermių knyga buvo viena visai gubernijai. Į ją įrašinėjo visus tos gubernijos bajorus, remiantis tikrais dokumentais ar jų kopijomis (72, 73, 75, 84, 91, 92 str.).

Pavieto bajorvedis, surinkęs žinias ir raštus apie dedantįjisi bajoru, siunčia gubernijos bajorvedžiui, o tas visa tat patikrina su deputatais (74, 75 str.). Už bajorystės pripažinimą ir įrašymą į padermių knygas galima buvo imti tam tikrą atlyginimą į bajorų iždą (86 str.).

Gubernijos seimelis galėjo prižiūrėti šitą bajorvedžio veikimą, susipažindamas su juo (88 str.), be to nepatenkintieji dėl neįrašymo galėjo skųstis į Heroldijos Departamentą prie Senato (87 str.).

Be šitų bajorų buvo dar tokių, kurie stovėjo nuošaliai, kurie turėjo tik kaikurias bajorų lengvatas — tai asmeniniai bajorai, kurie tik sau teįsigydavo bajorystę, dažniausiai ištarnavimu kaipo valdininkai ar kariai iki tam tikros rangos; kartais mokslo cenzas tat suteikdavo. Jų bajorystė nepaveldėjama, ant vaikų nepereina. Taigi jie skyrėsi nuo paveldėjamų bajorų. Kiekvienam ardui buvo savo įrodymai (91, 92 str.).

g. Bajorų žymės.

Sudarant atskirą bajorų luomą, reikėjo atskirti jie nuo žemesniųjų matomomis žymėmis. Tas padaryta ne iš karto, o dalimis.

a) Pavardė. Reikėjo atskirti bajorą ir nebajorą jau pačia pavarde. Kitose tautose ir kalbose tat buvo seniai su-

daryta, o čia kartais pavardės neturėjo. Pas rusus žmogui pažymėti vartojo asmens vardą, tėvavardį ir pavardę. Skirtumą bandė įvesti tėvavardyje, pav. jeigu tėvas Ivan, tai jo sūnus pas bajorą turės tėvavardę — Ivanovič, pas nebajorą — Ivanov. Šitą nustatė ukazai 1765. XII. 22 ir 1774. I. 10.[29].

b) Livrėjos. Ekipažai. 1775. IV. 3 išėjo ukazas, kuriuo nustatė, kaip koks bajoras gali pasirodyti: aukščiausia bajorų ir valdininkų klasė gali važinėti po miestą 6 arkliais, bajorai be rangos — raiti ar vienu arkliu, bet jų pakinktai be sidabro ir aukso bei kitų papuošimų.

Bajorai, žiūrint rangos gali dėvėti livrėją atitinkamą jų rangai, o bajorai neturį rangos — jokios. Taigi iš to buvo galima atskirti bajorų kilnumą, nesusimaišo rangos — drabužiuose, arkliuose, pakinktuose[30].

5.

Bajorų savyvalda.

a. Jos nustatymas.

XVIII amž. baigiantis Rusijoj atsirado bajorų savyvalda, atsirado be kovų, savaime, be jokio vyriausybės priešinimosi, nes ir jai tat buvo reikalinga. Vyriausybė, pertvarkydama administraciją, buvo ketinusi viską atlikti per savo valdininkus, o bajorams palikti rūpintis tik savo reikalais, bet greitai pamatė, kad ji to padaryti nepajėgs, nes neturėjo nė išmokslintų valdininkų nė pinigų ižde jiems apmokėti, todėl velijo imti bajorus, kurie dirbtų nemokamai ar pigiai, jie dirbdami savo darbą kartu atliktų ir dalį valstybės reikalų. Remdamasi bajorais vyriausybė turėjo pirmiausiai juos suorganizuoti. Berods šita sudaryta neiškarto, visgi gana greitu laiku. Šita turėjo omenyje naujai išleistas Įstatymas apie Gubernijas (1775); jis įvedė į gyvenimą tokių naujų dalykų, kurių pirmiau nebuvo, nustatė bajorų korporaciją, padarė iš jos teisinį asmenį. Šita buvo svetima rusų bajorams, tai reikėjo tat sudaryti. Jiems neaišku buvo luominė atstovybė ir rinkimai.

Kai dėl rinkimų, tai šiek-tiek bajorai apsiprato, juk dar neseniai buvo daromi renkant į Komisiją Teisynui Rašyti,

[29] *Jabločkov*, 561—2.
[30] *Jabločkov*, 562—4.

tuomet buvo nustatytas bajorvedis, berods laikinai, dviem metam, vėliau atgaivino (1769), tik 1771 m. bajorvedis tapo nuolatinis.

Išpradžių bajorai susirenka savo valdininkų rinkti, 1778 m. jau leidžiama rinktis savo reikalų aptarti, o nuo 1785 m. galutinai leidžia ir Bajorų Privilegija.

Bet kitaip atrodė ir išsivystė tat praktikoj. Rusija ėmė pavyzdį iš Pabaltės. Tenai faktinai valdė bajorai. Jų išrinktieji valdininkai (Landratai) buvo visos šalies valdininkai. Jų viršūnėje buvo landratų kolegija. Rusija, įvesdama tenai gubernijos įstatymus (1783), pirmon galvon panaikino tą kolegiją.

Ir bajorai ir pati vyriausybė, įvesdama bajorų savyvaldą, laikė tat už t a r n y b ą, už prievolę, dėlto vyriausybė sulygino savyvaldų išrinktuosius su valdininkais, pervedė juos į rangas (čin).

Teisybė, bajorai paliuosuoti nuo prievolės tarnauti, iš kurių svarbiausioji buvo karinė tarnyba; tai jie tarė dabar, jog juos pervedama ir pakeičiama į kitą tarnybą, jog turį tarnauti vietoje[30-a].

Nuo pat pradžios bajorai suprato, kad tai esanti nauja tarnyba. Ir vyriausybė nekitaip galvojo. O bajorai daugumoj nieko pikto tame nematė. Bajorvedžiai ir bajorų įstaigos yra visagalinčių gubernatorių ir vietininkų priežiūroj.

Gubernijos įstatymu bajorų valdininkai buvo įtraukti į rangų lentelę, kuri buvo nustatyta valstybės valdininkams.

O patys bajorai ėjo dar toliau: rūpinos pravesti, kad būtų galima laisvai pereiti iš vienos tarnybos į kitą: iš valstybės — į žemės (bajorų renkamąją) ir atvirkščiai, ir kad senesnioji tarnyba būtų įskaitoma. Bet vyriausybė patenkino tik reikalavimų dalį, nesutikus pravesti pilną sulyginimą.

Kotryna netiesioginiai ragino stoti į valstybės tarnybą; tarp kito ko ji nustatė: kas nėra tarnavęs valstybei ir neturi ten įgijęs tam tikros rangos, negali balsuoti bajorų seimelyj ir būti išrinktu į kokią vietą. Bajorams rūpėjo, kad būtų atvirkščiai padaryta, būtent, kad ištarnavę renkamoj bajorinėj

---

[30-a] Dėlto vėliau (XIX amž.) pajuokdami galėjo apie juos sakyti: bajorai esą perkelti iš karo ministerijos į vidaus, Caras Mikalojus I net aprėdė juos vidaus reik. min. uniforma.

tarnyboj, galėtų užimti valstybės tarnybą ir tat būtų įskaityta, bet biurokratija pasipriešino tokiam sulyginimui ir su tuo nesutiko; bajorai pyko už šitą ant senato, žinoma, nieko tuo nepakeitė.

Visgi vėliau vyriausybė biurokratino bajorų tarnybą. Bajorvedys, ispraunikas (pavieto viršininkas) galų gale virto valstybės valdininkais, turinčiais daugybę valdžios darbų. Vyriausybė nebeteikė ir nebeplėtė daugiau tarnybinių teisių, užtat krovė vis daugiau valstybinių prievolių bajorų įstaigoms.

Iš pradžių rusų bajorai buvo puolę į renkamąją bajorų tarnybą, o paskui pamatę, jog neturi to, ko tikėjosi, atvėso ir ėmė trauktis atgal. Renkamųjų valdininkų vertybė rusų visuomenėje nupuolė, dėlto gabesnieji ir geresnieji grįžo prie valstybinės tarnybos, nes anoji esanti jiems be naudos.

Tuomet vyriausybė ėmė kariauti su tais, kurie šalinas nuo savyvaldos, nevyksta į seimelius, nenori priimti renkamos tarnybos ir t. t. Bet bajorai vis dėlto vengia jų: sako, nuo to esą daugiau žalos, negu naudos. Rusų bajorai niekino jas, ypač niekino žemesnes tarnybos vietas ir dar pavietuose, o velijo gubernijose valstybines[31].

b. Įstatymas teorijoj ir praktikoj.

Įstatymas apie bajorų teises turėjo duoti bajorų savyvaldą, bet to jis nedavė, dargi pakirto jos šaknis, pavedęs ją vyriausybės priežiūrai. Berods absoliutiškoji monarkija tos savyvaldos, kurią turėjo bajorai kitose šalyse, duoti ir nenorėjo: ji norėjo sau turėti iš bajorų iždo neapmokamų valdininkų. O gyvenime nedavė ir to, ką ji galėjo duoti.

Rusų bajorai-dvarininkai XVIII amž. buvo tamsūs, be luominės sąmonės, įgiję bajorystę ir jos lengvatas ne kovos keliu, o tarnavimu absoliutizmui, dėlto nebrangino tų įgytųjų teisių; be to, jie daug gavo už šitą tarnavimą: monarkija atidavė jiems valstiečius, su kuriais bajorai galėjo daryti, ką norėjo, taigi šita tvirkino ir pačius bajorus. Bet, suteikdama bajorams perdidelę laisvę šitoj srityje, vyriausybė turėjo įsikišti į jų santykius su valstiečiais, turėjo kovoti su atskirų dva-

[31] *Miliukov*, III 322—4.

rininkų žiaurumu, jeigu nuo šito kentėjo iždo ir valstybės interesai (pav. platinos ligos, būdavo badas, valstiečiai išbėgiodavo į visas šalis, sudarydavo elgetų, plėšikų šutves, nebūdavo rekrutų ir t. t.). Įsikišdama į tokį dvarininkų elgimąsi, bausdama už tat, neleido sustiprėti bajorų savyvaldos idėjai; bajorai mažiau žiūrėjo savųjų reikalų, nes tat atlikdavo vyriausybė.

Bajorai suskaidyti gubernijomis, pagrindiniais administratiniais vienetais, taigi nebuvo visos Rusijos bajorų, nebuvo jų seimų ir susirinkimų. Jie visi buvo suskaldyti į mažas dalis; dėl to viso turėjo sustiprėti provincijos administracija.

Greta ir virš bajorų savyvaldos organų atsirado visa eilė valdžios įstaigų, kurios buvo daug stipresnės ir gaivesnės, negu bajorų. Dar ir dėlto patys rusų bajorai neaukštai testatė bajorų renkamąją tarnybą, jie velijo valdiškąją, nes tik ji teduodavo tikrąją valdžią.

Tūlą laiką išbuvę po savo dvarus, išbandę renkamąją tarnybą, bajorai vėl būriais ėmė traukti į sostinę, ieškodami valdiškų vietų. Rinktinė bajorų tarnyba nors ir sulyginta su valdiškąja, jų neviliojo, nes nebuvo galima iškilti ir padaryti karjeros. Turtingesnieji rusų bajorai niekino renkamąją tarnybą, pavesdami ją mažesniems ir menkesniems žmonėms.

Rusai bajorai dar nebuvo priaugę prie savyvaldos, o jai esant, gavus ją be kovų, nesirūpino ją panaudoti, praplėsti savo luomines teises; juos traukė tiesioginė valstybės tarnyba, kurioj susidurdavo su kitų luomų žmonėmis, ir su jais varžydamies, berods nevisuomet, imdavo viršų[32].

Įstatyme maža kas buvo p a k e i s t a XVIII amž.; jeigu keitė, tai darė pati vyriausybė savo iniciatyva ir savo reikalams, bajorai gi tam neduodavo didesnės ar mažesnės vertybės. Tačiau tie pakeitimai buvo mažmožiuose, esminių atmainų nebuvo daroma. Pav., 1785. XII. 18 išėjo ukazas dėl bajorų cenzo. Kaikurie bajorai, renkami į įvairias vietas, neturėjo reikalaujamojo naujais įstatymais cenzo, pav., neturėjo karininko (oberoficieriaus) ar net ir jokios rangos, tai gubernatoriai abejojo, ar įleisti juos į seimelį, ar leisti rinkti; praktikoj daugumoj atsitikimų dėl žmonių stokos išrinkdavo ir becenzius, tai šitas naujas įstatymas (1785) paskelbė, jog

[32] *Korf*, 147—174.

cenzo reikalauti reikia, bet 1785 m. privilegija palytint ateitį, taigi kas buvo ikišiol renkamas, gali ir toliau dalyvauti seimeliuose ir būti renkamas[33].

Pačioj pradžioj buvo stoka žmonių valdiškai ir renkamai bajorų tarnybai, tai dėl šito kilo reikalas suderinti jas, leisti užimti dvi vieti — renkamąją ir valdiškąją, bet kilo abejonių ar leidžia tat įstatymas? 1786. II. 26 ukazas[34] išsklaidė tas abejones, pasakęs, jog sutapimas dviejų tarnybos rūšių yra galimas, tik kaikur toks suderinimas nesąs leistinas, pav., bajorvedis negalįs būti gubernatorium, o šeip, kadangi abi tarnybi dirba valstybei, buvo pareikšta nuomonė, jog tas sutapimas esąs kuone pageidaujamas.

Šitą sutapimą reikėjo išaiškinti žmonių stoka ir iš dalies tuo, kad bajorų tarnyba esant tik savotiška valstybinės tarnybos rūšis.

Gubernatoriai tarė, jog būdami viršum bajorų savivaldybių, prižiūrėdami jas, padėdami joms, esą aukštesni už jas, gali daryti ką nori. Vienas gubernatorius išgėręs su svečiais nuvyko į bajorų seimelį, išvijo iš jo vieną bajorą, maršalą išbarė už seimelio nutarimą skųstis dėl jo darbų ir privertė seimelį išrinkti į maršalus vieną bajorą, kuris buvo nuteistas už nusidėjimą, o atmetė seimelio išrinktąjį.

Žinia apie tą įvykį pasiekė Petrapilę, daėjo iki pačių viršūnių. Tai 1788 m. išėjo ukazas, kuris, kad apsaugotų seimelius nuo gubernatoriaus, uždraudė kištis į seimelio reikalus, net jam neleido įeiti į seimelio posėdžius.

Bajorai nelabai paisė, ar visi seimelio dalyviai nėra kame nusidėję, visai nelaikė už blogą, jeigu kas nusidėtų prieš iždo interesus. Vyriausybei, kovojant su tokiais nusidėjimais, nepriderėjo kęsti nusikaltusių bajorų, todėl ji 1790 m. uždraudė juos įleisti į bajorų seimelį, nes tokie esą nustoją renkamos teisės; berods lietė tuos bajorus, kurie užsiima kontrabanda, kad neįeitų į seimelį, prisakė žiūrėti maršalams[35].

Teippat reikėjo šį-tą keisti ar papildyti tas įstatymo vietas, kurios paliečia bajorystės įrodymus, o jie nevienodi visoj Imperijoj. 1788 m. nustatyta, kaip rašomas bajorystės

---

[33] *PSZ*, Nr. 16297. — 1785. XII. 18.
[34] *PSZ*, Nr. 16331. — 1786. II. 26.
[35] *PSZ*, Nr. 16852. — 1790. IV. 12.

raštas[36], 1791 m. nustatyta taisyklės, kaip reikia įrašinėti ir vesti padermines bajorų knygas[37].

6.

Bajorai kitų luomų tarpe.

a. Bajorų iškėlimas.

Be bajorų buvo dar kitų luomų: miestėnų ir kunigų; jų tarpe bajorai užima pirmą vietą; remdamiesi savo ryšiais su sostu, būdami absoliutizmo atrama, jie pasistengė ne tik įsigalėti sodžiuje, bet ir paglemžti, nustumti į užpakalį kitus luomus. Jie pasistengė išgauti tokių lengvatų ir teisių, kurių kiti luomai neturėjo ir turėti negalėjo.

Jie išgavo iš viešpačių šitokias teises: 1) Jie vieni tegali turėti baudžiauninkus; 2) jie nemoka jokių mokesčių, neneša jokių naštų, o visi kiti luomai jas neša; 3) bajorų asmuo labiau ginamas ir apsaugojamas, jie neplakami, bajorystė atimama tik su Viešpaties žinia, ir tik už kaikuriuos nusidėjimus patekę į kalėjimą bajorai tegali nustoti bajorystės; 4) bajorai renka iš savo tarpo valdininkus bajorų reikalams žiūrėti, bet tie patys žmonės yra tuo pačiu viso pavieto valdininkais, valstybiniais tarnautojais, taigi valdo ir kitus luomus, pav., teismas, pavieto viršininkas, vyresnioji pavieto policija, rekrutų ėmimo komisija ir t. t., kiti luomai, jeigu rinkdavo valdininkus, tai tik savo luomo reikalams; 5) bajorai visame stovi aukščiau už nebajorą, nebajoras niekame negalėjo lygintis su juo, nors ir viršytų jį savo turtu, mokslu ir tarnyba. Tarnyboje jiems duodavo pirmenybę, greičiau kildavo aukštyn, aukštesnės rangos greičiau suteikiamos, išeidamas iš tarnybos bajoras pakeliamas viena ranga aukščiau. Bajorai vieni iš visų valdinių tegalėjo su skunda kreiptis stačiai į Viešpatį, o nebajorus už tokį kreipimąsi plakė su botagais, sodino į kalėjimą, į katorgą siuntė (1765. I. 29, 1767. VIII. 22 ukazas). Bajorams už tą patį darbą duodavo didesnį atlyginimą; pav., deputatams į Komisiją Naujam Teisynui Rašyti buvo mokama šitokia metinė alga: bajorams — 400 rub., miestėnams —

---

[36] *PSZ*, Nr. 16698 — 1788. VIII. 8.
[37] *PSZ*, Nr. 16968 — 1791. VI. 19.

122 rub., o kitiems — 37 rub. Bajorai turėjo erbą — padermingę žymę, kas jos neturėjo, gaudavo naują[38].

Vyriausybė padėdavo bajorams pinigais, gautais iš kitų luomų, šelpdavo juos kitų luomų lėšomis. 1754. V. 13 įsteigta Bajorų Bankas Petrapilėje ir Maskvoje, kuris skolindavo bajorams pinigus už nedideles palūkanas, kartais duodavo net dideles sumas. Pav., 1775 m. dėl Pugačiovo maišto rytuose bajorams duodavo pinigų ūkiui atstatyti (dvarams ir pabrikams), o nieko neduodavo kitiems.

Bajorų Bankas duodavo paskolą tik tikrosios Rusijos bajorams. 1764 m. kilo klausimas, ar galima duoti paskolą Vydžemės (Livonijos), Estijos, Ukrainos ir Smolensko bajorams, tai rado, jog aniems bajorams duoti negalima, bet jau 1766 m. nusistatymas pasikeitė, pradėjo dalinti ir kitiems Rusijos valdiniams, nors ir nerusų tautybės: jau leido duoti skolon įkeistus dvarus: 1766. XII. 11 — Pabaltės bajorams, 1776 — Gudijos bajorams, 1783. VII. 19 — Ukrainos ir Smolensko bajorams.

Šitas bankas teduodavo iždui nuostolių, jame pačiame buvo netvarka, tai 1786. VI. 28 abu banku uždarė[39].

Vyriausybė ir bajorai rūpinos, kad dvarai neišspruktų iš bajorų rankų, todėl tam tikras įstatymas leido išpirkti paderminius dvarus, patekusius į kitas rankas, bet tam tikromis sąlygomis, nes ir jie buvo bajorų rankose[40].

b. Bajorų luomo visuomeninė reikšmė.

Bajorai vieni tapo tikru luomu, turinčiu daugybę privilegijų, dėlto jie turėtų būti vadovaujančiu luomu kultūriniame Rusijos gyvenime, gyvenime gi jie tuo nebuvo, jų reikšmė provincijoj buvo nedidelė, o sostinėse jie tik valdininkai. Bajorai gautomis privilegijomis naudojosi tik sau pelnyti, nieko kitiems už tą neduodami, kitais gyventojais nesirūpindami, likę be jokio atsakomingumo pajautimo.

Bajorų luomas, einant įstatymu, yra sandarus, netaurieji negali į jį patekti, o praktikoj vis jį atskiedžia nauji žmonės

---

[38] *Jabločkov*, 554—564.
[39] *Jabločkov*, 564—5, *Margolin*, p. 93—94.
[40] *Jabločkov*, 566.

— iš ištarnavusių valdininkų, karių; apdovanotieji ranga nebajorai, tapusieji bajorais, pamaži pergali bajorų kilimą, nors kilimui buvo duodamos pirmenybės. Ir tik valdininkų tarpe tebuvo apšviestų žmonių; žinių ir mokslo tereikalavo jų darbas, o bajorų masė provincijoj buvo tamsi, be kultūros, ji sugebėjo perimti tik išvaizdą, parėdnius, bet ne vidaus pusę, viduje jie liko vergais (cholop), kaip jų pačių baudžiauninkai: žeminos prieš galinguosius, pataikavo prieš vyriausybę, o žiaurūs buvo su valdiniais ir su silpnesniais.

Bajorų masė turėjo ir kitą žymę — jie neturėjo savo turto, iš kurio gyventų. Jie priprato vyriausybei tarnauti, būti jos maitinamais. O jeigu ir gaudavo dvarus (pomiestje), tai nesugebėjo savo darbu ir ūkiu gauti tos naudos, kurią gali duoti; net dvarus brangino tiek, už kiek, žiūrint baudžiauninkų skaičiaus (sielų), galima buvo banke įkeisti. Jie patys vistiek nesėdėdavo gautame dvare, ten sėdėdavo užvaizda, kuris surinkęs iš valstiečių vieną pajamų dalį siųsdavo ponui, kur nors tarnaujančiam, kitą sau pasilikdavo. Iš kur ir iš ko gaunama tos pajamos, ponas nesirūpino, ūkio nežiūrėjo, užvaizdos gi ardė visą ūkių, sodžių gyvenimą. Dėlto tai nėsant dvare šeimininko, jam ūkiu nesirūpinant, ūkio našumas puolė, valstiečiai buvo nuvargę, nualinti ir šitą jų skurdą pajuto patys bajorai, nesuprasdami priežasties, savęs nekaltindami, o tik visus kitus. Vyriausybė, palaikydama vienus bajorus, stelbdama kitus luomus, mažino valstybės pajamas ir turtą, ji stengėsi skurstančius bajorus šelpti, suteikdama pašalpą ar duodama skolon, bet jie skolų neištesėdavo grąžinti, duotąsias pašalpas į ūkį neįdėdavo, jas pragyvendavo ir praūždavo.

Bajorai, neiškariavę sau teisių, o tik ištarnavę, lenkėsi prieš vyriausybę, prieš rangą, neturėdami nė savigarbos, nė visuomeninio jausmo.

Bajorų renkamoji tarnyba visur buvo garbės, nemokama; jie negalėjo šito suprasti, stengėsi apeiti, priimdavo dovanas.

Patys bajorai nevienodai žiūrėjo į rinkimus. Turtingieji ir senieji bajorai atsiskyrė nuo pavargėlių ir vidutinių: jie pasitraukė visai iš seimelių ir rinkimų, į kuriuos tesirinkdavo vien vidutiniai ir mažieji bajorai; šitie ėjo į seimelius, kad pasikalbėti, pasilinksminti, pasižmonėti, vyriausybę pamatyti,

bet „nususėliai“ vistiek neiškilo, valdė turtingieji iš prasimušelių ar tie, kurie buvo likę vietoje, neiškeliavę į sostinę, kurie gal dėl ko nors liko neiškilę ar buvo pasitraukę iš valstybės tarnybos.

Išgavę teisę netarnauti, bajorai grįžo namo, pilna jų provincijoj, bet veikiai jiems ten atsibodo, pasiilgo tarnybos, provincija ėmė tuštėti, XVIII amž. baigiantis bajorai ėmė bėgti į sostinę, kur gyvenimas buvo linksmesnis, tarnyba daug įvairesnė ir pelningesnė, negu vietoje.

Didžiųjų ar mažųjų bajorų idealu liko valdiškoji tarnyba, valdininko ranga. Renkamojoj tarnyboj reikia taippat galvoti, dirbti, o algos mokėte nemoka, galybės neduoda, dėlto velijo valstybės tarnybą.

Bajorai negalėjo tapti savitu feodiniu luomu, jie — valdininkai, gyveną iš iždo, algos, iš vyriausybės malonės.

Dėlto tai kartais trūkdavo žmonių renkamoms vietoms užimti, o daugelį jų užimdavo netinkami, tamsūs bajorėliai[41].

II.

Lietuvos užgrobimas.
(1772—1795).

1.

Pirmosios dalybos.
(1772 m.).

a. Rusų įsitaisymas.

Per pirmąsias dalybas Rusija atėmė iš Lietuvos Gudų žemes, buvusias anapus Dauguvos ir Dniepro, ir dabar naują sieną sudarė upės — Dauguva, Drutis, Dniepras. Užgrobtųjų žemių bajorai sutiko su tąja atmaina be jokio pasipriešinimo, nes jie neturėjo jokios savitos politikos; be to, ponų tarpe buvo daug tokių, kurie viso gero laukė iš rusų vyriausybės, o jais sekė bajorų dauguma.

Rusų viešpatavimo jie nebijojo, nerūpėjo išlaikyti politinė Lietuvos nepriklausomybė, o ir nesijautė galį kame atsispirti rusams; tik iš pradžių buvo neramūs dėl savo luominių teisių: rusų bajorai, sakė, turį mažiau teisių, negu Lietuvos,

[41] *Korf.* 184—219.

o naštos esančios daug didesnės — mokesčiai, rekrutų ėmimas, suvaržymai degtinę gaminti ir pardavinėti. Tai tik dėl šito jie nerimavo.

Rusų vyriausybė, jau besiruošdama perimti grobtinę žemę, iš anksto padalino ją į dvi guberniji, Mogiliovo ir Pleskuvos (Pskovo); iš jų pirmąją pavedė valdyti Kochovskiui, antrąją — Krečetnikovui (1772. V. 28), iš abiejų gubernijų padarė vieną generalgubernatoriją, Gudų vardu, kurios pryšakyje pastatė Černyšiovą (1772. V. 28). Kad apsaugojus naujas sienas, ji nutarė pastatyti šešias tvirtoves.

Naujai paskirtiems gubernatoriams Kotryna II išdirbo plačią instrukciją, kurioj išrašė, kaip jie turi valdyti tą kraštą (iš 33 str.).

1772. VII. 25 Petrapilėje buvo pasirašyta konvencija tarp Rusų-Austrų-Prūsų, tai tik dabar Rusija galėjo vykinti perėmimo darbą. Pirmas padarytasis žingsnis — tai pagarsinta skelbimas (plakatas) apie naujų žemių perėmimą, toliau turėjo eiti gyventojų saigdinimas; kas nenorės siekti, tai galės paskirtu laiku savo turtą parduoti ir išvažiuoti, o jeigu to turto laiku neparduos, tai jį sekvestruos; likusiems gyventojams visiems duodama rusų valdinių teisės. Naujai viešpatei turi siekti visi klodai — kunigai, bajorai, miestėnai, valstiečiai ir žydai. Skelbiant plakatą naujos žemės jau buvo rusų kariuomenės užimtos, tai perėmimas sklandžiai galėjo praeiti. Ir gyventojų nuotaika buvo įvairi, valstiečiams mažai rūpėjo ir svetimi buvo bajorų reikalai, dėlto Černyšiovas nerimavo šiek-tiek vien dėl bajorų ir kunigų.

Mogiliove plakatas paskelbtas 1772. IX. 5; Černyšiovas nuo savęs dar pridėjo, jog tuo tarpu pasilieka tie patys teismai ir įstatymai, tik sprendimai daroma Imperatorės vardu; nėsant dabar Vyriausiojo Tribunolo atšaukimai eina į Gubernijos kanceliariją. Skelbime pranešta, jog priesaika turi būti atlikta IX. 10[42].

Tas pats buvo padaryta Polocke, tik kiek anksčiau, negu Mogiliove.

---

[42] *Žukovič.* Upravlenije i sud Zapadnoi Rossii v carstvovanije Jekateriny II („Žurn. Min. Nar. Prosv.“) 1914 Nr. 2, 3, 4, 5, 7. Nr. 2, p. 265—279. *Lehtonen* Die Polnischen Provinzen Russlands unter Katharina II (1772—1782). Berlin 1907 p. 233—250.

Bajorai buvo susirūpinę kaikuriomis savo teisėmis, dėlto per gubernatorių užklausė apie tat, ar jos paliks ar ne. Rusų bajorai, sakė jie, sulyginus su jais turį mažiau teisių ir apkrauti esą sunkesnėmis naštomis, dėlto tai ir yra atsitikę, kad gretimieji Smolensko bajorai, kurie seniau buvo patekę po Rusais, pirmiau turtingi, dabar nuskurę dėl nepakeliamų naštų[43].

Černyšiovas stengėsi tą jų baimę išsklaidyti, užtikrindamas, kad dabar rusų bajorų būklė esanti pasikeitus, jie turį dabar tokių teisių, kurių iki šiol neturėję; jie galį tarnauti ar ne, taigi jiems nėsą ko bijotis senojo Smolensko pavyzdžio.

Kitas bajorų rūpestis buvo dėl dvarų: priėmę rusų valdinybę, sako, jie nustosią dvarų, kuriuos turi Lietuvoje ir Lenkijoj, likviduodami skolas ir dermes turėsią nuostolių. Černyšiovas ir čia juos nuramino, sakydamas, kad jie galį visur dvarus turėti, įstatymai leis ir čia teisingai išspręsti skolų klausimą.

Kai kam buvo dar ir tokių rūpesčių, kaip seniūnijų klausimas — jas atims ar paliks? Černyšiovas nedavė aiškaus atsakymo: susipažįsiąs, ištirsiąs, tuomet duosiąs atsakymą.

Pagaliau bajorams atrodė, jog rusų mokesčiai esą persunkūs, ypač tokia esanti pagalvė. Čia jau Černyšiovas neketino daryti nuolaidų: visa Rusija mokanti mokesčius, norėdami turėti apsaugą ir apgynimą visi turi prie to prisidėti su mokesčiais[44].

Bajorams nuraminti Černyšiovas nuo savęs pridėjo, jog vyriausybė naujiems valdiniams suteiks tokias lengvatas, kurių neturi rusų bajorai: dvarininkai galės daryti degtinę ir ją pardavoti, o kai dėl rekrutų davimo, tai vyriausybė neketino jų imti Guduose; veikiausiai čia buvo kiti sumetimai: gal bijota, kad valstiečiai bėgsią iš čia į nepriklausomą Lietuvos dalį.

Bet šita mažai turėjo įtakos pačiam saigdinimui, nes atsakymą gavo daugumoj atsitikimų besaigdinant ar pabaigus prisaigdinimą,[45] taigi rimčiausia veikė grasinimas atimti iš jų ir paimti į iždą dvarus tiems, kurie nenorės prisiekti, ir pajautimas, jog atsispirti negalės, todėl gana greitai, jau rugsėjo

[43] *Bogoslovski* Smolenskoje šliachectvo.
[44] *Lehtonen.* 216—264. *Žukovič.* Upravlenije Nr. 2 p. 279—280.
[45] *Lehtonen.* 264—5.

mėn., ji buvo atlikta. Per liepos-rugsėjo mėn. Mogiliovo gub. prisiekė 3.507 bajorai, Pleskuvos — 1.736[46], o pratęsus saigdinimą iki 1773. I. 1 — prisidėjo apie 220 Mogiliovo gub. ir 63 — Pleskuvos gub. (iš viso 3727 — Mogil. g., 1799 — Pleskuvos gub.).

Vyriausybei daugiausiai rūpėjo tie žmonės, kurie turi dvarų, dėl jų buvo leidžiamos smulkesnės taisyklės, pav.: siekti tegalima asmeniškai, taigi kas gyvena svetur, negali palikti sau „mūsų žemių", o kai dėl bajorų-nuomininkų, kurie neturi savo dvarų, tai jiems duodavo didesnę valią iš čia išsikelti, nes, sako, nėsą reikalo spirti būti „amžinais valdiniais"[47]; Rusų vyriausybė buvo nuolaidi dėlto, kad nenorėjo šito neramaus gaivalo. Jai rūpėjo pasilikti didieji dvarininkai, dėlto su jais kitaip skaitėsi, pratęsdavo saikdinimą, nenorinčius siekti žymėjo, nes jų dvarus galėjo imti į iždą.

Iš karto viso neprisiekė 18 ponų[48], nors kaikurie iš jų turėjo čia plačiausias valdas. Pavyzdžiu gali būti Radvilas Kar. turėjęs apie 1500 sodžių, kuriuose buvo apie 25.000 vyrų baudžiauninkų. Vėliau šitų užsispyrėlių nuotaika pasikeitė. Iš jų tik 6 visai nesiekė Rusijai, nes vieni turėjo savo valstybėje aukštas vietas (pav., ministeriu), tai reikėtų tuomet atsisakyti nuo jų, ar turėjo didelių dvarų čionai, bet dar didesnių tenai, tai pasirinkti turėjo aną pusę.

Kiti dvylika prisiekė, nors netuojau. Reikėjo prašyti Černyšiovo ar rusų atstovo Varšuvoj užtarimo, nurodyti savo ištikimybę Rusijai, nuopelnus jai padarytus ir tai, kad dar galės būti reikalingi ir naudingi vėliau, pav., seime[49], kai reikės su Rusais derėtis, taigi apsiėmė tarnauti Rusijai, dedamiesi savo krašto gynėjais.

Vėliau 1775 m. sutartim, daugiausia dėl didžiųjų dvarininkų reikalo, leista, berods trumpą laiką, būti abiejų valstybių valdiniais, turėti dvarus; savo keliu buvo daroma palengvinimai turtui likviduoti tiems, kurie nepriims rusų valdiny-

---

[46] *Žukovič*. Upravlenije Nr. 2, p. 280—1.
[47] *Žukovič*, Upravlenije II, p. 281.
[48] Radvilai, Čartoryskis M., Oginskiai, Mniszech, Liubeckiai, Pacas, Sollogubas, Sapiega A., Paciejus, Valavičius, Jakovickis, Oskierkai. (*Žukovič* 282; *Lehtonen* 267—8; *Žukovič*, Soslovnyj sostav, p. 77).
[49] *Lehtonen*, p. 269—270; *Žukovič*, Upravlenije Nr. 2, p. 282—3.

bės[50]. 1775 m. pravesta galutina siena, tai kaikurie sodžiai ir dvarai atiteko Rusijai, tada jų savininkams reikėjo pasirinkti vieną valdinybę, apie kurią neteko rūpintis 1772 m.

Grobtinėj dalyj buvo nemaža bajorų: jų tarpe, kaip minėta, buvo didelių ponų ir daugybė smulkiųjų bajorų; vieni jų buvo saužemiai, kiti nuomojo žemę iš ponų, treti valdė valdišką žemę ypatingomis sąlygomis, buvo tai vadinamos s e n i ū n i j o s.

Černyšiovas, bajorams apie jas užklausus, nedavė jokio atsakymo, nes dar nežinojo dalykų stovio, dar turėjo surinkti žinių. O jų tarpe buvo ir didelių dvarininkų. Iš viso tokių valdytojų buvo 125, po jais buvo baudžiauninkų — 145.857 vyrai. Vieni buvo didžiausi dvarai, pav. Čartoryskio, kuris turėjo seniūnijose 15.101 vyrų baudž. Iš jų neprisiekė tik 32, daugiausiai buvo tai ponai, turėjusieji dvarų ir tarnybą Lietuvoje ir Lenkijoj, bet jų dalis vėliau prisiekė Rusijai, ar gavo rusų vyriausybės malonę už tam tikrus darbus.

Iš viso grobtinėj dalyj liko po Rusais 1774 m. 1534 čiabuviai dvarininkai, turėjusieji 316.322 sieli[51]. Visi jie buvo lenkų kalbos ir kultūros, katalikų tikybos. Greitai ėmė keistis skaičius ir sąstatas: Kotryna ėmė sodinti rusus dvarininkus, dalindama jiems konfiskuotus dvarus, atimtus iš tų, kurie nepriėmė priesaikos, dideles valdas skaldė į mažesnes dalis, darė vidutinių dvarų ir dalindavo. Bet ir čia būdavo sunkumų. Buvo tokių atsitikimų, kad konfiskuotieji dvarai buvo įkeisti ir už skolas valdė skolintojas, kol atsiims skolą, tai jie palikta valdytojams, žiūrint skolos rako, didumo, kartais palikdavo valdyti iki gyvos galvos.

Paimti į iždą b a ž n y č i o s ir v i e n u o l y n ų dvarai, jeigu buvo anoj pusėj savininkai, tai jų vienus išnuomojo, kitus išdovanojo rusams.

Tuo keliu atsirado nauji 69 dvarininkai su 30.444 vyrų sielomis.

Taip pat atiteko iždui k a r a l i a u s mitybiniai dvarai, vadinami e k o n o m i j o m i s; iš šitų ž e m i ų gavo nauji 33 dvarininkai, sielų — 45.548.

---

[50] 1775. III. 15 dermė (*Angeberg*, p. 171—175, *Vol. Leg.* t. VIII. fl. 65—69).

[51] *Žukovič* Soslovni sostav, Nr. 1, p. 78. *Žukovič* Upravlenije Nr. 2, 283—4.

Seniūnijos išdalinta — 60 žmonių, tuose dvaruose sielų — 66.009.

Grobtinėje dalyj atsirado iš viso — nauji 155 dvarininkai, turintieji — 141.945 sielas. Savo skaičium jie sudarė 9% visų dvarininkų, o turto didumu, sielų skaičium — 32% visų tos dalies baudžiauninkų, taigi čia įsitaisiusieji atėjūnai rusai buvo vis didesni dvarininkai.

Gavo dvarų daugiausiai atsižymėjusieji dėl Lietuvos ir Lenkijos grobimo, bet buvo ir tokių, kurie gavo už nuopelnus turkų kare, valstiečių kare (prieš Pugačiovą), nes tikrojoj Rusijoj pritrūko dalintinų dvarų ir reikėjo imti Lietuvoje. Žiūrint kilimo, gavo rusų aristokratija ir biurokratijos viršūnės, apskitai kariškių buvo keturius sykius daugiau negu pilietinių valdininkų.

Be bajorų gyvenančių dvaruose, buvo dar „smulkiųjų bajorų", gyvenusių sodžiuose (okolicose). Jie neturėjo baudžiauninkų, o patys ūkininkavo ir savo rankomis dirbo žemę. Kiek jų buvo, nėra žinių, nebuvo jie suskaityta, žinoma tik, kad vienoj Mogiliovo gub. 1780 m. buvo jų — 6641.

Kaipo bajorai, jie neprivalė stoti į kariuomenę, bet norėdama visgi tam sunaudoti vyriausybė 1784 m. sudarė iš jų raitelių vėliavas: 4 — Mogiliovo gub., 2 — Pleskuvos gub., šitą darydama tarė turėsianti sau naudos ir įtiksianti bajorams, dėlto ir neketino siaurinti šitų bajorų teises[52]. Buvo tai naujas Rusijai reiškinys — bajorai nedvarininkai.

b. Bajorai naujoj valdžioj.

Rusų vyriausybė, užėmus naujų žemių, skaitėsi ir turėjo skaitytis su vyriaujančiu jų klodu, ypač kad ir Rusijoj viešpatavo tas pats klodas — bajorai-dvarininkai. Ji stengėsi tą perėjimą prie naujos politinės tvarkos atlikti kuo neskaudžiausiai, kad neiššauktų pasipriešinimo, šitame teatsižiūrėjo į vienus bajorus, net pačioj pradžioj teikė tokių privilegijų, kurių Rusijos bajorai neturėjo.

Pirmiausiai naujai Rusų administracijai reikėjo nustatyti, kas tai yra bajoras.

Apie tat yra pasisakęs Černyšiovas jau 1772 m. Jo

[52] *Žukovič.* Soslovnii sostav. Nr. 1, p. 107—108.

antrame skelbimo (1772. IX. 12) punkte buvo pasakyta, kaip turi būti nustatyta bajorystė: „bajorai turi paduoti nuo savęs į gubernijos miestus sąrašus apie savo bajorystę, kad ateityj be Aukščiausiosios valios niekas tokios garbės nesisavintų ir dėl šito niekas negalėtų naudotis tąja teise, kuri tepridera vieniems bajorams[53].“

Ir rusų valdininkai tikrino Lietuvos bajorų raštus. Bet dėl prityrimo stokos, nemokėjimo Lietuvos teisių ir nežinojimo reikalauti jie negalėjo tinkamai to visko atlikti, lengvai tikėjo visokiais raštais, beveik be ginčo praėjo pristatytieji bajorystės įrodymai.

Toliau, naujose valdose, Gudų žemėse, dvarininkams kilo kitas klausimas, kokiomis teisėmis naudojas ponai į savo valstiečius, ar gali pardavoti juos be žemės. Kai kurie dvarininkai, pastebėję, jog Rusijoj už valstiečius reikia mokėti mažesni mokesčiai, ėmė pardavoti juos iš Gudų į Rusiją, kur buvo valstiečių paklausa, taigi dėl šito čia vietoj likdavo mažiau žmonių ir tuo pačiu iždui tekdavo mažiau pajamų. Gudų gen.-gubernatorius Černyšiovas, rūpindamasis iždo reikalais, kuo ne pasidarė valstiečių užtarėju: jis sumanė šitą baudžiauninkų pardavinėjimą sutrukdyti; savo rašte tuo reikalu jis rašė Imperatorei: „Gudų bajorai nuo senų laikų neturėjo įpročio pardavoti valstiečių be žemės, o jeigu arti senosios rusų sienos gyvenusieji ir pardavodavo kartais valstiečius, kad išvestų juos į Rusiją, tai tik tokius, kurie buvo pabėgę iš Rusijos, neliesdami čiabuvių seniau gyvenančių“. Dabar sienai pasikeitus, pabėgusieji pirmiau iš Rusijos, vėl atsirado Rusijoj, po tąja pačia valdžia; dvarininkai bėgūnų paslėpti nebegalėjo, dėlto pardavojo be žemės, kad neatimtų. Šitais sumetimais Černyšiovas norėjo gauti uždraudimą gudų dvarininkams pardavoti į Rusiją žmones, nes nuo to galėjo sumažėti iždo pajamos. Tačiau šitokie aiškinimai neįtikino viršūnių Petrapilėje, gal būt šiam sumanymui buvo priešingi nauji rusų dvarininkai, o gal vietos ponai priėjo kur reikėjo ir įtikino vyriausybę, jog jai būsianti nauda.

1775 X. 15 išėjo imperatorės ukazas, kuri išrišo tas Černyšiovo abejones, atmesdma jo pasiūlymą: Gudų dvarininkams tokio uždraudimo daryti negalima, nes jie dabar turi

[53] *PSZ*, t. XIX, Nr. 13865.

tokių pat teisių, ką ir rusų bajorai, dėlto negalima jiems atimti laisvės pardavoti žmones be žemės[54].

Naujas bajorų rūpestis — tai svaigalų reikalas. Rusijoj bajorai negalėjo laisvai nė daryti nė parduoti degtinės, Lietuvoj gi propinacijos, šitas didelis pajamų šaltinis, buvo bajorų rankose. Rusijos vyriausybė padarė naujiems bajorams išimtį: 1772. IX. 13 ukazu ji leido turėti svaigalus senąja tvarka ir pardavinėti, imdama į iždą nuo vyro sielos 50 kap. sodžiuje, 75 kap. miestelyje. Jiems įrodžius, jog toks mokestis esąs perdidelis, tuoj po to sumažino sumą: sodžiuje — 10—20 kap., miestuose — 25—50 kap. Esamos dvarų smuklės gali pasilikti, tik naujoms įsteigti reikia turėti leidimas, be to visose smuklėse prižiūrima tvarkos, svaigalų gerumo ir kokybės; tik svaigalų kainas nustato patys bajorai.

Smukles gali turėti tik dvarininkai, bajorai neturintieji valstiečių ar bežemiai jų įsisteigti negali. Šita buvo vien gudų bajorų privilegija, jie negalėjo išvežti svaigalų į kaimynų gubernijas.

Rusijoj nuo 1767 m. veikė svaigalams atpirkimo sistema, taigi Gudijos dvarininkai buvo geresnėj būklėj, negu Rusijos.

Bajorai brangino tą privilegiją; pirmas Polocko bajorų prašymas į Rusų vyriausybę bajorų reikalais 1781 m. palytėjo degtinės darymą — kad vieni bajorai tegalėtų laikyti bravorus ir tik savo dvaruose, o steigti juos miestuose būtų uždrausta. Jie nurodinėjo, jog degtinės darymas yra Monarko dovana „vieniems bajorams priklausanti", gi dabar, sako, atsiranda miestuose bravorų, ir tat jiems daro skriaudą. Degtinės darymas esąs surištas su žemės ūkiu, jo gaminys. Be to Polocko bajorai skundėsi, kad atsirado bajorų, kurie pardavoja pigiau, negu jų pačių nustatyta. Bajorai prašė bausti šitokius piktnaudžiotojus, pusę baudos gautų skundėjas, kita pusė eitų bajorų reikalams.

Černyšiovas šitame atsitikime palaikė bajorus; magistratai, jo nuomone, negalį turėti bravorų, o turį pirkti svaigalus iš dvarininkų; jo žiniomis magistratai patys, neturėdami žemės, už atlyginimą teisę daryti degtinę perleisdavo žydams, kurie taippat nieko savo neturėjo: jie pirkdavo atvežtus į

---

[54] *PSZ.* t. XX. Nr. 14376.

miestą javus ir malkas. Magistratai naudos neturėję, tik žydai degtindariai, bajorai gi turėję nuostolių.

Tačiau viskas palikta po senovės.

1783 m. svaigalų mokestis iš valstiečių panaikintas, vieton šito padidinta pagalvė. Tik 1793 m. dėl nederliaus Mogiliovo gub. uždrausta daryti degtinę žydams ir nebajorams, o Polocko gub. visiems iki naujo derliaus[55].

Atvykus dideliam galingų rusų dvarininkų skaičiui, turėjo susiartinti vietos bajorai su jais ir susipažinti su rusų teisėmis. Iš pradžių čiabuviai nurodinėjo į skirtumus, kad rusų bajorų teisės mažesnės už jų, bet greitai po to ir rusai pradėjo gauti daugiau teisių, 1775 m. išėjo gubernijų įstatymas, pagaliau 1785 m. bajorų privilegija padarė galutinai bajorus įprivilegintuoju luomu, o kas dėl teisių į valstiečius, tai jų teisės buvo praplėstos[56]. Todėl Gudijos bajorai dėl savo luomo teisių nurimo, jų teisių į valstiečius niekas nebevaržė. Daromos administracijos srityj reformos parengė plačią dirvą visuomeniniam bajorų darbui, ir dėlto jie galėjo užmiršti nepriklausomybę.

c. Rusų administracija.

Rusų imperija tuo laiku, kai ji užgrobė Lietuvos dalį (1772), dalijos į gubernijas, gubernijos į provincijas, provincijos į pavietus (ujezd). Lietuvoj gi rado kitokį padalinimą: vaivadijas, pavietus, parapijas, taigi paskaidymas neatsipuolė, todėl rusų vyriausybė įvedė savo, Lietuvą suskaidė kitaip; berods darydami pakeitimus, atsižiūrėdavo į seną padalinimą. Padaryta dvi guberniji: Pleskuvos (Pskovo) ir Mogiliovo. Pleskuvos gub. pagaliau gavo penkias provincijas: Pleskuvos, Velikije Luki, Vitebsko, Dauguvos, Polocko; Mogiliovo gub. turi: Mogiliovo, Oršos, Rogačiovo, Mstislavo provincijas. Kiekviena provincija padalinta į tris pavietus; vienam buvo parinktas provincijos miestas. Pavietas padalinta į parapijas. Iš viso buvo 39 parapijos.

Organizuojant naujas valdas, iš karto daryta atmainų, lyginant su tuom, kas buvo Rusijoj, dargi žadamos Rusijos reformos pirma čia buvo padarytos; valdininkų skaičius išaugo

---

[55] *Žukovič* Soslovnii sostav Nr. 1, p. 95—8; *Lehtonen* p. 424—471.
[56] *Žukovič* Soslovnii sostav Nr. 1, p. 93—4.

negu buvo iki šiol, nes reikėjo daugiau rusų; administracijos ir teismų darbą dirbo ateiviai rusai valdininkai, ne vietiniai; visur buvo įvesta rusų kalba, tik teismuose ir tik pilietinėms byloms spręsti vyriausybė padarė nuolaidą čiabuviams bajorams, palikus lenkų kalbą.

Iš pradžios, apie pusantrų metų, veikė žemės ir pakamario teismai, o nuo 1773. V. 8 įvesta gubernijos ir provincijos žemės teismai, kur buvo vartojama lenkų kalba, taikoma vietos teisė, taigi palikta Lietuvos Statutas. Rusijos vyriausybė, neturėdama savo teisyno ir negalėdama jo pagaminti, gyvenime remdama bajorus, sutiko palikti Lietuvos bajorų teisę. Visi teisėjai į tuos teismus buvo bajorų renkami — gubernijos ir provincijos seimeliuose.

Rinkimai ėjo tąja tvarka ir tuo įstatymu, kaip rinko Rusijoj maršalus (bajorvedžius), ar į Komisiją Naujam Teisynui rašyti, visgi su kaikuriais pakeitimais — didžiųjų dvarininkų naudai: tegalėjo rinkti bajorai, turintieji nemažiau 10 vyrų baudžiauninkų, o renkami būti — turintieji nemažiau 20 vyrų sielų. Teisėjai išrenkami ketveriems metams[57].

Prijungtoj prie Rusijos Lietuvos dalyj, bajorai turėjo savo teismą, savo lenkų kalbą, savo vietos įstatymus, valstiečius valdyti ir teisti palikta dvarininkams, tai bajorai-dvarininkai mažai teturėjo priežasčių būti nepatenkintais Rusija. Tiesa, tas administratinis paskaidymas buvo laikinas ir greitai pakeistas.

1775 m. išėjus Rusijoj įstatymui apie gubernijas, Černyšiovas pasiūlė ir čia jas įvesti, nurodė ir kelią tam pravesti. Abi ką tik sudarytieji guberniji buvo nevienodo didumo, o jos vyriausybės sumetimais turėtų būti vienodos: viskas turėjo būti vienoda — plotas, tarnautojai, jų skaičius, algos. Gubernijos buvo dalijamos stačiai į pavietus, o tarpinių vienetų — provincijų jau nebebuvo. Besirūpinant nauju padalinimu matyti sviravimų dėl atskirų vienetų didumo, čia pradėjo veikti naujas veiksnys tautiniais sumetimais: stengėsi išskirti grynai rusų dalis iš gudų gubernijos.

1776. VIII. 24 Pleskuvos gub. pavadinta Polocko, ji pati sumažinta, dvi provinciji (Pleskuva, Velikije Luki) atimtos,

[57] *PSZ*, N 13977. — 1773. V. 8.

pridėtos prie kitos gub. ir iš to padaryta Pleskuvos gub.[58] Naujas padalinimas veikiai pasirodė esąs nepastovus.

1777. III. 22 išėjo naujas carės įsakymas pertvarkyti kiekvieną guberniją. Pavietai turi apimti 20.000 — 30.000 gyventojų, pavieto miestai turi būti jų viduryje.

Mogiliovo gub. buvo dabar 12 pavietų, Polocko — 11 pav.[59], ir šita buvo įvykinta. Esant naujam gubernijų įstatymui, 1778 m. naujai organizuota adiministracija ir teismas. Kad bajorai geriau suprastų naująjį įstatymą, jis išversta į lenkų kalbą.

Gubernijos administracijos valdininkai skiriami, o paviete — renkami, vienas tik pavieto miesto miestininkas skiriamas; į valdininkus rinko bajorus, tik kur ne kur — valstiečius, jeigu jų reikalai svarstomi. Administracijos valdininkai paviete buvo bajorų renkami[60]. Taigi pavieto administracijoj vyrauja lenkai-bajorai. Grįžo ir pavieto seimeliai, tik kita forma ir netaip dažnai šaukiami. Per tas dvi gubernijі buvo 23 pavieto seimeliai valdininkams rinkti ir savo reikalams aptarti.

Teismuose vyrauja bajorai, teisėjai bajorų renkami iš savo tarpo. Kadangi trūko žinovų, tai rusų vyriausybė turėjo gaminti bajorų teisininkų iš čiabuvių žmonių. Vienas iš gubernatorių, Mogiliovo gubernatorius Kochovskis, pamatęs tame lenkų bajorų stiprinimą, kaikame bandė pasipriešinti, tačiau dėl bajorų skundos į Petrapilę turėjo pasitraukti[61].

Taigi tuo tarpu Gudijos dvarininkai galėjo būti patenkinti, rusų vyriausybė nevaržė tautinio ir luominio gyvenimo, jie negalėjo skersauti į savo naują viešpatę Kotryną ir dėlto progai pasitaikius išreiškė jai širdingą pagarbą.

1780 m. Kotryna darė kelionę per Gudiją į pietus. Dauguva ir Dniepras skyrė ją nuo Lietuvos ir Lenkijos, nuolatos į tą šalį žiūrėjo, kur jos įtaka buvo didelė, tik dar tos žemės ne jos. Važiuodama ji apsistojo Polocke ir Mogiliove.

Puiki, iškilminga ir trukšminga buvo kelionė; visur keliama puotos; linksminos ir ūžė bajorai.

Puolė prie jos pravažiuojant lenkų aristokratai, reiškė savo prisirišimą ir garbinimą. Kotryna buvo labai dosni

---

[58] *PSZ* XX. Nr. 14499, 14636, *Žukovič* Upravlenije Nr. 3, p. 96.
[59] *PSZ*. XX. Nr. 14603. *Žukovič* Upravlenije Nr. 3, p. 97—8.
[60] *Žukovič* Upravlenije Nr. 3, p. 106.
[61] *Žukovič* Upravlenije Nr. 3, p. 119.

jiems, dalijo, kas jai nieko neverta buvo — titulus, rangas, leido naudoti liaudį. Ji tuo viliojo į save iš anapus Dniepro ir Dauguvos kitus bajorus ir juos traukė į savo pusę. Renkamieji valdininkai ir teisėjai gavo rusų valdininkų rangas. Bajorai puolė prie jų, pašėlo begaudydami jas; už garbę laikė, kad gali savo vaikus siųsti į gvardiją rusų carei tarnauti.

Kitaip sutiko Kotryną kiti gyventojų klodai — žydai, valstiečiai. Jie nieko negavo, berods nieko ir nelaukė. Taigi dėl Kotrynos apsilankymo linksmi buvo vieni bajorai[62].

Vyriausybė rusų žemėse rūpinos, kad bajorai tarnautų, sulauktų tam tikros rangos pilietinėj, o ypatingai karinėj tarnyboje. Reikėjo tad taikyti ir Gudijoj. Vietos gen.-gubernatorius užklausė, kas gali rinkti ir būti išrinktas, kaip taikinti rusų įstatymą. Į tat atsakė 1792. IX. 9 ukazas, kur tat išaiškinta gudų bajorams — būtent, kad negali rinkti ir būti išrinkti tie, kurie „arba mums visai netarnavo, arba nesulaukę vyr. karininkų (oberoficierių) rangos išėjo iš tarnybos, tie kurie gavo svetimus ordinus arba šambelano ir kitas karo bei pilietines rangas po to, kai išėjo Bajorų privilegija“[63].

2.

Antroji grobtinė dalis
(1793 m.).

Padarę pirmąsias Lietuvos - Lenkijos dalybas (1772 m.), Rusai ir Prūsai ėjo tuo keliu ir toliau, kol dar buvo galima; paskubomis daromos Lietuvos ir Lenkijos vidaus reformos galėjo prie naujo grobimo neprileisti, nes jos pastiprindavo abiejų valstybių pajėgumą, ką parodė bandymai priešintis ir kariauti; Rusai ir Prūsai pasirašė naują dalybų dermę 1793. I. 12, ir tuojau pasistengė užimti katras sau savo dalis. Rusai paėmė dalį rytų žemių iš Lietuvos ir Lenkijos, dalį lietuvių, o daugiausiai gudų ir ukrainiečių gyvenamą. Krečetnikovas, karo jėgų vadas, Rusų vardu užimdamas tas žemes, 1793. III. 27 paskelbė, kokias žemes užima, kad jas prijungia prie Rusijos, ir tuojau saikdino gyventojus — laisvuosius klodus. Tik vėliau rusų vyriausybė įteisino užgrobimo faktą:

[62] *Lehtonen* p. 630—634.
[63] *PSZ,* t. XXIII N 17079

vartodama visokių priemonių 1793. VII. 6. prispyrė Gardino seimą pripažinti naujas dalybas. Vargais negalais ji tat padarė, dargi sulaukė, kad vėliau rudenį nuvyko į Petrapilę išrinktoji bajorų deputacija pasakyti ačiu už jų priėmimą po savo valdžia[64].

Mensko bajorai ne patys prašėsi siųsti deputaciją, o rūpinantis gen.-gub. Tutolminui. Gubernatorius kreipėsi raštu į maršalus, siūlydamas pasiųsti deputaciją į imperatorę po du nuo pavieto.

Deputacijos buvo išrinktos, turėjo pareikšti dėkingumą už išgelbėjimą nuo maištininkų, o iš visų prašymų viename paviete prašė neimti įvesto paskutiniame seime mokesčio (dešimtąjį skatiką), bent iki 1795 m. ir tai, jeigu visi pavietai prašys[65].

Naują užgrobtąją sritį rusų vyriausybė padalino į tris gubernijas — Mensko, Breslavo ir Iziaslavo (vėliau Valuinės), ir ėmė jau tvarkyti vidaus jų gyvenimą.

Antromis dalybomis (1793) gautose žemėse rusų vyriausybė žadėjo vesti ir vedė tą pačią politiką, kurią taikė ir pirmųjų dalybų žemėse; šis darbas turėjo eiti lengviau, nes turėjo dvidešimties metų pritirimą; tačiau dar nespėjo sutvarkyti, kai prasidėjo užimtoj dalyj sukilimas ir karas nepriklausomoj (1794 m.), tai nutarė, kad reikia eiti prie naujų, jau galutinų dalybų, bet jau buvo surinkta apsčiai medžiagos administracijai užvesti naujose žemėse, pasiųsta vyresnieji valdininkai. Apie vietos bajorus buvo surinkta žinių.

Timotiejus Tutolminas, mirus Krečetnikovui, paskirtas generalgubernatorium naujoms valdoms, pristatė sąrašą, kiek ir kokie yra bajorai; tačiau tenai daugiau buvo kalbama apie politinę jų nuotaiką, nes tai karštais laikais labiau rūpėjo, negu jų turtų stovis. Jis pirmiausiai papasakojo apie didikus, jog vieni esą jau emigravę, vietoj negyveną, kiti pasilikę, ir šitie norį valdyti kitus bajorus, tai nereikėtų tokio dalyko prileisti.

Kitas bajorų ardas — bajorai savininkai (dvarininkai, ūkininkai); jie esą ištikimi rusų vyriausybei, pagaliau eina bajorai bežemiai, kurie tarnauja kitiems. Šitų būklė bene bus

---

[64] *Žukovič*, Upravlenije N 5, p. 1—22. *Sbornik Vil.*, II N 75—92.
[65] *Sbor. Vil.* II N 75, 78, 79, 80, 82. I p. 125—136.

kuosunkiausia ir kuoblogiausia esą su jų aprūpinimu. Pirmiau permaža būdavo vietų kariuomenėje, taippat sunku buvo gauti pilietinę tarnybą, nes ponai jas tarp savęs dalindavos, tai gyvendavo iš asmens patarnavimų; esant gi naujai tvarkai dabartinėj valdžioj jie galėtų atsigauti, galėtų išsitarnauti[66].

Reikėtų visame palaikyti ištikimieji bajorai. O šitam galima pavartoti tokias priemones: 1) dvarininkams pripažinti tokias pat teises į jų valstiečius-baudžiauninkus, kokias turi Rusijos bajorai, 2) duoti progos gerai parduoti ūkio gaminius, 3) įvesti greitą teismą, 4) duoti kaikurias lengvatas neturintingiems bajorams, įstojusiems į karo tarnybą.

Kiek buvo dvarininkų naujoj grobtinėj dalyj, nebuvo aiškių žinių, žinoma tik, kad pasiturinčių ir galinčių rinkti bei būti renkamais Mensko gub. buvo 433, Braslavos — 485 ir Valuinės — 370, kad bajorų saužemių (dvarininkų ir ūkininkų) visame įgytame plote buvo 26.524 vyrai ir 24.763 moterys, kad daugiausiai buvo bajorų nuomininkų ir bežemių, kad buvo jų pilna ponų ir iždo žemėse bei dvaruose, iš viso suskaityta bajorų 92.535 vyrai ir 88.640 moterų.

Didesnieji rusų valdininkai ir kariškiai, spirdami prie naujų dalybų, prie atplėšimo naujų Lietuvos plotų, tikėjosi gauti sau tenai dvarų, kaip buvo jie ar kiti gavę po pirmųjų dalybų.

Dėlto Krečetnikovas, skelbdamas manifestą (1793. III. 27), įdėjo grasinimus apie žemių sekvestrą tiems, kurie neprisieks, kad jie turės parduoti per tris mėnesius savo dvarus, kitaip atimsią.

Krečetnikovas greitai pamatė bajorų nuotaiką tuo dalyku ir dar prieš išeisiant paskirtam rakui jis rašė liūdnai, kad vargu kas atsisakys prisiekti, ir dėlto maža bajorų dvarų pateks į sekvestrą, o po pusantros savaitės jis rašo dar labiau nusiminęs: „taigi sekvestruotinų dvarų bus dabar visai maža, jei bent jų atsirastų lietuvių dalyj, bet ir ten, tariu, visi dvarininkai prisieks."

Ir tikrai visi užgrobimo laiku esantieji vietoje dvarininkai prisiekė Rusijai, gal išėmus du dideliu ponu, kurie buvo

[66] *Žukovič* Soslovni sostav, N 5, p. 130—1.

likę nepriklausomoj dalyj, vienas (Walewski) — Lenkijoj, kitas (Oginskis) — Lietuvoj[68], ir tai Oginskiui vėliau grąžino tuo tarpu atimtuosius dvarus.

Kas kita pasidarė už metų: nemaža bajorų dalyvavo sukilime, tuomet tik tepasitaikė toj pačioj grobtinėj dalyje proga konfiskuoti dvarus ir dalinti juos rusams[69].

Bajorai antrojoj grobtinėj daly galėjo užimti valdininkų ir teisėjų vietas, bet dar patys nėjo ir nesiskubino, vis laukė, o ir rusų valdininkai rinko apie juos žinias. Greitai ištiko karas ir sukilimas, tai vėl viskas pasikeitė.

c. 1794 m. sukilimas antroj grobtinėj dalyj.

Rusai ir Prūsai tarė, jog tai nėra paskutinis grobimas, jie ruošėsi eiti tuo keliu ir toliau, dėlto tai toliau matantieji Lietuvos-Lenkijos politikai buvo įsitikinę, kad dar nepriklausomose Lietuvos ir Lenkijos dalyse reikia pradėti karą dėl savo nepriklausomybės, kad teks veikiai kariauti, juk daugelyj jos vietų rusų kariuomenės dalys susistiprinusios stovėjo ir neketino išeiti. Karas buvo perkeltas į antrą grobtinę dalį, į rusų fronto užpakalį, dabar prisidėjo prie jo nemaža ir dvarininkų, keletas, ką tik prisiekusiųjų, net bandė kelti valstiečius prieš rusus ir juos šaukė į karą. Toksai bandymas pradėti socialę kovą prieš dvarininkus atrodė pavojingu visai rusų socialei santvarkai: karas gali persimesti į Rusiją, ir ten pasikartoti Pugačiovo kovos.

Susidėję rusai ir prūsai nelygioj kovoj paėmė viršų, panaikino abi valstybi 1795 m., pasidalino jas Rusai su Prūsais Lietuvą, o su Austrais ir Prūsais — Lenkiją.

Dabar tai rusų vyriausybė galėjo gauti dvarų, kuriems atimti nesurado progos 1793 m.

Kotryna II tuo reikalu rašė Tutolminui ir išdėstė savo programą: „Mes nerandame jokios naudos, kad tose vietose didėtų tokių dvarininkų skaičius, kurių ištikimumu ir uolumu negalima pasitikėti, bet skaitome atpenč, kad toms šalims bus nauda ir tikriausiai bus užtikrinta ramybė, jeigu jų skai-

---

[68] Walewski — Krokuvos Konfed. marš., Oginskis — Lietuvos etmonas.

[69] *Žukovič*. Sosl. sostav N. 5, 130—4.

čius sumažėtų jiems išvažiavus iš mūsų ribų, o jų dvarai būtų parduoti tokiems, kurių ištikimybe ir uolumu galima pasitikėti“ [70].

Dėlto tai vyriausybė paskelbė jau 1794. IV. 22, jog visi dvarininkai turi būti savo vietoje, o kas yra išvažiavęs, turi grįžti iki 1795. I. 1, kitaip jų dvarai eis valdžios žinion, jų pajamas dės į iždą, o kas bus dalyvavęs maište, tai tų dvarai bus sekvestruoti.

Gen. gubern. Tutolminas sukilimo pradžioje, neturėdamas visai kariuomenės savo žinioje, negalėjo dėti sekvestro ant nesančių namie dvarininkų, o jų buvo gana daug. 1794 m. jis negalėjo pristatyti ir neištikimųjų sąrašo, nes nebuvo pasibaigęs rakas grįžti.

Ką daryti, turėjo spręsti Taryba prie Aukščiausiojo Kiemo; ji pasisakė tuo reikalu 1795. IV. 19, pasisakė griežtai, būtent, kad atimtų visus įgytuosius maištininkų dvarus, padarė išimtį tik paveldėtiems dvarams, jie, einant rusų Bajorų Privilegija (1785. IV. 21) turi atitekti įpėdiniams, jeigu jie yra Rusų imperijoj.

Pasirašant protokolą, kitokią nuomonę parašė Bezborodko; jis įrodinėjo, jog bajorų privilegija negali būti taikoma šitoj vietoje: ana privilegija suteikta rusų bajorams už nuopelnus prieš Rusų Imperiją, o čia bajorai maištą kėlė, priesaiką laužė, teisingiau būtų jiems taikyti tam tikrą Lietuvos Statuto vietą, kur skiria dvarų konfiskaciją politikos išdavikams. Ir Bezborodkos nuomonė paėmė viršų.

1795. V. 3 ukazas paskelbė, jog konfiskuojama maištininkų dvarai. Tuo pačiu ukazu paskelbta, jog negrįžusieji iki 1795. I. 1 dvarininkai turi parduoti dvarus per 1½ metų, pinigus gali išsivežti, užsimokėję 10% mokesčių, šiaip pardavos valdžia.

Dabar antroj grobtinėj dalyj konfiskuota paveldėjamų dvarų su 127.439 vyr. sielomis; bet paimta 101.756 s. Paimta globon negrįžusiųjų dvarai su 178.080 v. s., ištikrųjų perimta 114.565; kiti buvo nesavininkų valdyme. Taigi paimta 305.519 s. (iš jų baudžiauninkų — 298.445, laisvų — 7.064).

Bet 1795-96 m. ištisa ponų eilė ėmė daryti atgailą, rusų vyriausybė nebuvo tikra, bene vėl sukils, tai ji apie du treč-

---

[70] Rašyta 1794. XI. 22.

daliu turtų grąžino savininkams: 64 žmonėms grąžinta 200.225 sielos.

Galutinai atimta 25 žmonėms — 32.574 s. Išdalinta tie dvarai naujiems, rusų, dvarininkams; 27 žmonės gavo 29.271 sielą[71].

II grobtinėj dalyj paimta teipogi bažnyčios ir vienuolynų turtai, kurių centrai buvo pasilikę už Rusijos sienų, taigi nepriklausomoj dalyj. Iš viso paėmė 25.557 s., išdalino 25 rusų dvarininkams 24.978 s., ypač daug nukentėjo Vilniaus vyskupas[72].

Daugiau painiavos ir darbo buvo žiūrint seniūnijų ir iždo dvarų, jie visi buvo valdomi privatinių žmonių; vieni valdė įvairiomis dermėmis, kiti užgyveno, treti paėmė valdyti ilgam laikui, ketvirti už skolas.

Ir juos ėmė į iždą — už valdytojų atsisakymą prisiekti paėmė iš 10 žmonių 4.687 s. Buvo ir kita priežastis atimti dvarams — nepristatymas įrodymų; o tokių buvo, nepristatė 10, turinti 2.351 sielą.

Daug atmainų padarė 1794 m. sukilimas. Atėmė maištininkams, negrįžusiems 111.929 baudž. ir 4.727 laisvųjų.

Iš pradžių buvo manę atimti visas seniūnijas, bet sukilimo pradžioje grąžino, jeigu bus ištikimi.

Galutinai atėmė 25 žmon. su 26.742 s. Atėmę išdalino 21 rusų dvarininkui su 26.537 s.[73].

Taigi antrojoj grobtinėj dalyj gavo 68 rusų dvarininkai 85.898 sielas; naujų rusų dvarininkų prisodinta mažiau, negu pirmojoj dalyj, mažiau tegavo žinių, mažiau tesusekė priežasčių dvarams atimti.

Jeigu žiūrėti, kokie dvarininkai sodinama, tai dauguma gavo mažiau 1.000 sielų. Gavo Kotrynos favoritai, aukšti valdininkai ir kariškiai[74].

---

[71] *Žukovič* Soslovnii sostav N 5, 137—141.
[72] *Žukovič*, Soslov. sost. Nr. 5, p. 141—3.
[73] *Žukovič*, Sosl. sost. Nr. 5, p. 143—146.
[74] *Žukovič*, Sosl. sost. N 5, p. 147—8.

3.

Trečioji, paskutinioji grobtinė dalis.

a. Galutinis Lietuvos perėmimas.

Dar nepasibaigė karas (1794 m.), o jau Rusijos vyriausybė vykino savo užgrobimo planą, užimtoj žemėje elgėsi, lyg ji būtų Rusijos valda; kur įsivyraudavo rusų kariuomenė, ji užvesdavo savo valdymą ir net saikdindavo gyventojus, kad jie bus ištikimi Rusijos viešpatei; tik dar buvo neaišku, kur eis sienos, nes ji nebuvo dar galutinai susitarusi su Prūsais ir Austrais dėl galutino Lietuvos-Lenkijos padalinimo, vis derėjosi dėl grobiamų plotų didumo, dėl jų sienų, o tuo tarpu stiprinos ten, kur jau buvo įsitaisiusi jos kariuomenė. Lietuvai perimti ir jai paversti Rusijos dalimi, Kotryna paskyrė generalgubernatorium Mik. Repniną, Pabaltės (Vydžemės ir Estijos) generalgubernatorių, o 1793 m. užimtiems Lietuvos rytams ir gretimai seniau Lietuvos, dabar Lenkijos daliai (vieton mirusio Krečetnikovo) — Tutolminą. Jiedu susiėję Nesvyže paruošė skelbtinojo manifesto sumanymą, pasiuntė jį į Petrapilę, gavo jį iš ten jau šiek-tiek pataisytą, pasirašytą 1794 m. spalių 30 d. Šitame manifeste buvo išdėstytas visas perėmimo darbų planas. Kartu su manifestu Repninas gavo skyrium jam rašytąjį tos pačios dienos Ukazą (1794. X. 30)[75].

Buvo tikra, jog Rusija užims Didž. Lietuvos Kunigaikštiją, tik dar nebuvo žinoma kiek, nes jų žemių dalis turės tekti Prūsams, todėl manifestas ir ukazas dar nenustato sienų nuo Prūsų; taigi užimtinasis plotas tebuvo žinomas apytikriai, iš jo neabejotinas buvo jo branduolas.

Einant šituo planu, gyventojai (bajorai, kunigai ir kiti) turi jau dabar prisiekti, turi siekti čion esantieji ir pasidavę Rusijai, o iš nesamųjų tesieks tik ištikimi ir nedalyvavę maište; jeigu kas siekti nenorės, tai su tais reikės pasielgti žiūrint aplinkybių, bet jų turtą būtinai paimti į iždą. Tiems, kurie padės ginklus, bus dovanota, visiems užtikrinta laisvė — tikybos ir turto. Manifeste buvo nurodyta, koks bus val-

[75] *PSZ*, N 17264 — 1794. X. 30.

dymas, kokia bus užvesta administracija ir teismas naujai prijungtoj žemėje[76].

Repninas paskelbė manifestą pirmą sykį gruodžio 17 d. Jis pats atvyko į Gardiną, kame jis įsitaisė ilgam laikui; iš tenai ėjo jo įsakymai visai Lietuvai ir pranešimai į Petrapilę, čia padarė naujai užimtosios valdos vidurkį. Gardine susirinko daugybė Lietuvos bajorų, atvyko jų į 2.500, skubinos visi dvarininkai, nes tarė, kad jų neatvykimą gali išaiškinti neištikimybe Rusijai, kad už tą gali atimti dvarus. Bajorai ir Gardino miestėnai atliko priesaiką; ji buvo padaryta iškilmingai ir su trenksmu, patrankoms šaudant. Kiti bajorai, nebuvusieji Gardine, priesaiką atliko savo pavietuose ir įsirašė į knygas; šitam padaryti buvo duota laiko vienas mėnuo, turi prisiekti iki 1795 m. sausio 17 d., o po to žadėjo uždaryti knygas. Bajorai skubinos atlikti priesaiką, nes baimė, kad gali atimti dvarus ar namus, spyrė važiuoti į nuolatinį ar laikinąjį savo pavieto miestą[77].

Žinoma, Rusų valdininkams atrodė, ar bent nudavė, kad taip supranta, jog tat visa daroma iš džiaugsmo patekus po rusų valdžia, bent šitaip pranešdavo į Petrapilę[78].

Repnino spiriami, gal nebūtinai tiesioginiai, Gardine susiėję bajorai prašėsi, kad tuojau leistų pasiųsti deputaciją į viešpatę, kuriai pareikštų ačių už priėmimą savo valdžion. Pirmieji, kurie šita paprašė, buvo patys tolimieji, būtent Žemaičių bajorai, paskui jų ėjo Gardino dalies bajorai; jie visi prašė Repnino išrūpinti iš viešpatės leidimą vykti į ją. Repninas apie šitą bajorų prašymą pranešė savo viešpatei, žinoma, aiškino tat tyru širdingu Lietuvos bajorų noru. Kotryna, gavus tokį laukiamą prašymą, nes ji buvo Repninui įsakius gauti, tuoj sutiko priimti Lietuvos bajorų padėką už išgelbėjimą nuo maištininkų[79].

Prieš išvažiuosiant delegatams į Petrapilę, skubinai lėkė greitaisiais arkliais rusų valdininkas, kuris turėjo žodžiu pranešti apie važiuojančiųjų privalumus ir ypatybes. Delegacija nuvyko į Petrapilę pavasarį, prisistatė viešpatei kovo

[76] *PSZ*, N 17264. — 1794. X. 30.
[77] Trakų pav. siekė Žiežmariuose. (*Zaleski*, Pamiętniki, 215).
[78] *Sbornik Petr.* 54, 72, 76, 87.
[79] *Sbornik Petr.*, p. 87 (Repnino raštas 1794. XII. 27).

11/22 d.; bajorų vardu kalbėjo Tiškevičius. Jo kalba buvo išanksto paruošta ir užrašyta, prieš skaitant daug sykių žiūrėta ir taisyta, kaikas išmesta, daug derėtasi dėl turinio, nes delegatai visgi spyrėsi ir nenorėjo savo vardu skaityti tą, ką diktuos rusų valdininkai, bet aniems raginant turėjo kalbą trumpinti ir daug ką iš jos išmesti[80].

Priesaika, kurią atliko visoj Lietuvoj gruodžio ir sausio mėn., buvo tik laikina, nes siekė, kad bus ištikimi Rusų imperatorei, ne tik į maištą neis, bet dar apie sąmokslininkus praneš, taigi tat dar nebuvo Rusijos valdinių priesaika.

b. Laikinoji administracija ir teismas.

Repninas, perimdamas Lietuvą, minėtame viešpatės ukaze 1794. X. 30 gavo nurodymų, kaip turi tvarkytis naujame krašte; vienur buvo duotos aiškios, griežtos instrukcijos, kitur jam buvo leista elgtis savo nuožiūra.

Tarp kito ko buvo nurodyta, kaip patogesniam valdymui reikia padalinti naująsias valdas. Visas naujasis kraštas reikia paskaidyti į tris dalis, kurių vidurkiai bus trys miestai: Vilnius, Gardinas ir Kėdainiai (ar Kaunas).

Repninas bus Lietuvos Kunigaikštijos generalgubernatorius, jo būstinė — bus Gardine.

Matyt, Vilnius tam dalykui atrodė netinkamas, perdidelis, o ir neramus, šitą jis buvo ką tik parodęs (1794), kai buvo užpuolę rusų kariuomenę, o Gardinas — mažas miestas (apie 4.000 gyv.), lengva jis suvaldyti; tuo įsitikino rusų vyriausybė ten esant seimui (1793 m.); taigi į Gardiną nutarė perkelti ir tikrai vėliau perkėlė paskutinį karalių Stanislovą Augustą.

Repninas taip ir suskaidė Lietuvą į tris dalis. Apie tat jis paskelbė visų žiniai[81]. Jis pasirinko trečiajai daliai ne Kėdainius, o Kauną[82].

V i l n i a u s dalyj buvo: Vilniaus, Užnerės, Ašmenos, Braslavos, Lydos ir Trakų pav.; G a r d i n o dalyj: Gardino, Naugardo, Slanimo, Rytų Vilkaviškio ir Brastos pav.; K a u n o

---

[80] *Sbornik Petr.*, p. 117, 137—8, 151—52.
[81] *Sbornik Petr.* p. 356 (Sborniko redaktoriai daro klaidą, sakydami, jog tat buvo 1795, o ne 1794 m.; juk pačiame skelbime minimas „šis gruodis“, o tat buvo 1794 m.).
[82] *Sbornik Petr.*, p. 72.

dalyj: Kauno, Vilkmergės ir Upytės pav., ir visi Žemaičiai (3 pavietai).

Naujai rusų užimtosios šalies — Lietuvos dalies pryšakyje stovėjo generalgubernatorius Repninas, jis buvo kartu ir karo vadas. Kiekvienos trijų dalių pryšakyje stovėjo korpo vadas; kiekviena dalis skaidėsi į pavietus, kurių pryšakyje stovėjo brigadierai ar pulkininkai.

Jiems pagelbon rinko iš vietos žmonių komisarus, tik šiame atsitikime rinko juos ne tik bajorai, bet ir miestėnai bei valstiečiai.

Taigi užimtosios Lietuvos dalies administracija buvo pusiau karinė, pusiau pilietinė. Dar buvo neramūs laikai, šalis tik ką užkariauta, nors leista išrinkti pilietinius pavieto valdininkus, bet vis dėlto dar jais nepasitikėjo[83]. Šitie komisarai buvo labiau reikalingi ne tiek gyventojams apsaugoti, kiek rusų kariuomenei padėti gauti pašarą, maistą, butus, pastotis.

Kariuomenė jautėsi esanti užkariautame priešų krašte, todėl nežiūrėjo nieko: ėmė kiek norėjo, o ar liks kas gyventojams, į tat nepaisė, komisarai apginti negalėjo.

Dėlto tai kentėjo žmonės nuo jos sauvalios ir plėšimų: šeria arkliams ką randa, atima iš žmonių maistą. Greitai ištiko badas, žmonėms pritrūko maisto, nes rusų kariuomenė viską imdavo, nieko nepalikdama[84].

Komisarai, žmonių renkami, turėjo padėti įsitaisyti kariuomenei. Šitas darbas atiteko t v a r k o m o m s komisijoms, neseniai (1789) įvestoms[85]. Dėlto kaikur ėmė vadinti komisarus tuo vardu[86].

Kas dėl jų skaičiaus, tai skelbime nebuvo nustatyta. Matyt jis įvairavo. Vieni mini septynerius[87], kiti — du[88]. Gal būti tik du buvo nuo vienų bajorų.

Repninas, būdamas pats Gardine, pareikalavo, kad Gardino pavieto bajorai išrinktų du delegatu, kurie būtų prie jo

---

[83] *Sbornik Petr.* p. 356—7; *PSZ,* N 17264—1794. X. 30; *Žukovič,* Upravlenije N 5, p. 55—57.

[84] *Zaleski,* 219.

[85] *Vol. Legum* IX. Nr. 109, p. 136—142 (1789, XI. 9).

[86] *Zaleski,* 215 — Brastos pavietas sako ačiu už leidimą juos rinkti (*Sbor. Vil.* II, Nr. 138, p. 9).

[87] *Zaleski,* 215.

[88] Brastoj. — 2 (*Sbor. Vil.* II. N 138).

ir galėtų tarpininkauti jam priimant ir išsprendžiant bajorų skundas.

Taigi Gardino pavietas turėjo net privilegiją — duoti delegatus; ar kiti pavietai davė delegatų, nėra žinių, veikiausiai — ne[89].

Komisarų darbas buvo nemokamas. Bet kaikur prašė apmokėti bent raštinei ir vykintojams (tekūnas, regentas, raštininkai)[90]. Vargu suskubo atlikti.

Visam kraštui valdyti buvo sudaryta Vyriausioji Lietuvos Valdyba (Verchovnoje Litovskoje Pravlenije), jos būstinė—Gardino mieste. Pradėjo ji veikti gana vėlai, įkurta vos 1795. VI. 28[91]. Valdyba, žiūrint darbų, padalinta į keturius skyrius: iždo, baudžiamojo teismo, pilietinio teismo ir ūkio. Valdybos uždaviniai ir jos santvarka — yra tai naujadaras, neturįs panašios įstaigos bendrame rusų gubernijų įstatyme. Valdyba buvo administracijos ir teismo organas, taigi čia sujungta, kas ten jau buvo atskirta.

Į valdybą visi valdininkai buvo skiriami; žiūrint tautybės — buvo rusai ir vokiečiai, visi atvykusieji iš svetur, nė vieno nebuvo vietinio.

Kariuomenei užėmus Lietuvą ir šiek-tiek apsistojus, tuojau reikėjo organizuoti teismai. Kotryna savo ukaze (1794. X. 30) įsakė Repninui įvesti tuos pačius teismus, kurie buvo ikišiol, pavietuose bajorams — pilies ir žemės teismus, o miestuose — magistratus; viskas turės eiti savo senaisiais įstatymais, lenkų kalba, tik sprendimus turės daryti Rusų imperatorės vardu. Bajorų teismai vaduosis Lietuvos Statutu ir išėjusiomis po jo konstitucijomis, bet tik tokiomis, kurios veikė iki 1788 m. Taigi 1794. X. 30 ukazu buvo pavesta sušaukti žemės, pilies teismus, magistratus. Atšaukimai iš jų eis į Lietuvos Tribunolą, kaip vyresnįjį žemės teismą, prie jo bus paskirtas prokuroras, o skundos Tribunolo sprendimais — į Vyriausiąją valdybą[92].

Vieni pavietai tuoj po to skelbimo padarė rinkimus[93], kiti tat atliko sulaukę Repnino instrukcijos (1795. II. 4/15).

---

[89] *Vil. Sbor.* II. 139.
[90] *Vil Sbor.* II. 138.
[91] *Sbornik Vil.*
[92] *PSZ.* N 17264 — 1794. X. 30.
[93] Pav. Brastos pavieto bajorai buvo susėję į seimelį 1795. I. 15/26 (*Sbornik Vil.* 246—249; *Zaleski*, 215.)

Apie padarytus žygius Repninas tuoj pranešdavo į Petrapilę. 1794. XII. 27 (s. s.) jis rašo, jog jis jau liepęs sudaryti teismus, pasirūpinęs, kad būtų išrinkti „ištikimi ir tikri", prisakęs dalių viršininkams tat padaryti. Kas dėl Tribunolo sušaukimo, tai nieko nėra padaręs, laukęs prokuroro atvažiuojant[94].

Bajorai, susiėję į pavieto seimelius, rinks po penkis žmones žemės ir pilies teismams (keturius teisėjus ir vieną notarą). Iš pradžių išrinks pirmininką, o jau paskui teisėjus. Negali būti išrinkti tie visi, kurie dalyvavo paskutiniame maište ar buvo prisidėję prie 1791. V. 3 perversmo (t. r. surašant 1791. V. 3 konstituciją); renkama žmonės teisėje nusimaną; jų tarpe gali būti ir buvusieji teisėjai, be to, renkamieji turi būti Lietuvos piliečiai. Teismas turi pradėti veikti: žemės — nuo 1796. II. 5/16, pilies — III. 1 / II. 17. Priesaika reikia atlikti tokia, kaip tat buvo nustatyta Lietuvos Statute[95].

Šitų pavietų teismų sprendimai yra skųstini Vyriausiajam Tribunolui, skundos juo eina į Vyr. Valdybą (Gardine), o iš ten į Senatą (Petrapilėje).

Taip buvo nustatyta manifeste. Vykinant padaryta pakeitimų. Vir. Tribunolo taip ir neįsteigė; skundos pavieto teismais ėjo stačiai į Vyr. Valdybą, o iš ten į Senatą. Šitą pakeitimą padarė, norėdami suvienodinti Lietuvos teismus su rusų įtaisymais, todėl traukėsi atgal nuo pirmųjų pažadų, taip aiškina Kotryna II šitą pakeitimą savo rašte į Repniną[96].

Kai dėl įstatymų, tai prisakyta teismuose naudotis veikiančiais Lietuvoje įstatymais. Bet padaryta išimčių: panaikinta mirties bausmė, tardomieji kankinimai; skiriant sunkias bausmes sprendimai vyriausybės tvirtinami; valdininkų bylos eina rusų įstatymais[97].

c. Nuolatinė administracija ir teismai.

Visa tai buvo daroma laikinai, o tuo tarpu viskas rengiama galutinam perėmimui — viduje rinko žinias, o dėl užgrob-

[94] *Sbornik Petr.*, p. 86.
[95] *Sbornik Vil.*, p. 251—3.
[96] *Sbornik Petr.*, p. 143—4 (Kotrynos ukazas); *Sbornik Vil.*, p. 280—4 (Repnino skelbimas 1795. VI. 28). *Žukovič*, Upravlenije Nr. 5, p. 55—60 (Raštas 1795. II. 22).
[97] 1794. X. 30 (*Sbornik Vil.* I, N. 15).

tinojo ploto ėjo derybos su Prūsais ir Austrais. 1795 m. pasirašyta galutinų dalybų dermės tarp Prūsų-Austrų-Rusų[98]. Tik po to 1796. I. 20 Repninas paskelbė visiems Lietuvos gyventojams apie visišką prijungimą prie Rusijos vienos Lietuvos dalies (dešinėj Nemuno pusėj). Dabar reikėjo gyventojus naujai saikdinti, tik jau kaipo neabejotinus Rusijos valdinius; valdinybės priesaiką turės atlikti per keturius sekmadienius po paskelbimo[99], vieta siekti — savo parapijos bažnyčiose[100]. Be triukšmo, ramiai ėjo nauja priesaika Rusijos viešpatei. Dabar galėjo išeiti iš Lietuvos ir rusų kariuomenė. Jau sausio mėn. 1796 m. ji sujudo. Ji traukė be komisarų, gyventojų atstovų, o kur jie buvo, į juos nepaisė, visur naikindama ir plėšdama. Ji ėjo į Rusiją, į Ukrainą[101].

Lietuva virto Rusijos imperijos dalim; nuo Prūsų prakastas griovis, pastatyta žymiose vietose stulpai su rusų erbais.

Išilgai naujos sienos ėjo nauja muitų linija, apie tat nutarta padaryti tuoj po prijungimo[102].

Iš pradžių, kaip jau buvo minėta, Rusų vyriausybė buvo maniusi sudaryti iš užgrobtos Lietuvos dalies tris g u b e r n i j a s, bet vėliau, surinkus žinių, pasirodė, kad trims gubernijoms Rusijos mastu būsią permaža ploto ir žmonių, kad jų teužteksią tik dviem gubernijom. Dabar jų vidurkiais tinkamiausiais atrasta Vilniaus miestas ir Slanimo miestelis, pagal jų ir vadinsis naujos gubernijos arba vietininkijos. Apie tą naują padalinimą gubernijomis buvo gyventojams paskelbta kartu su skelbimu apie visišką jų prijungimą prie Rusijos, kad pasirašytas dalybų aktas[103]. Šitoms gubernijoms būsiąs taikomas rusų gubernijų įstatymas; viskas jose bus sutvarkyta Rusų pavyzdžiu. Repninas turėsiąs padalinti gubernijas į pavietus (ujezd), žiūrint patogumo ir prisilaikant rusų įstatymų apie rusų pavietų plotus, kur vienam pavietui turėjo

---

[98] Tarp Rusų-Austrų 1794. XII. 3/1795. I. 3, Rusų-Prūsų — 1795. X. 13/24. (*Angeberg*, 396—401; *Martens* VI. 163—170; *Janulaitis* Užnemunė po Prūsais, 27—31).

[99] *Sbornik Petr.*, p. 366—370; *Zaleski*, 226—7.

[100] *PSZ*, N 17418 — 1795. XII, 14.

[101] *Zaleski*, 226—227.

[102] Rusų-Prūsų dermė, 1795. XII. 13/24, o muitų siena XII. 14/25.

[103] *PSZ*, N. 17418 — 1795. XII. 14.

tekti po 20—30.000 gyventojų. Pavieto miestas turi būti jo viduryje, žemė turi būti — iždo.

Žinios iki tam laikui buvo surinktos, nes jas rinko ištisus dvejus metus — 1794 ir 1795. 1796. IV. 19 Repninas patiekė pilną pertvarkymo planą ir sąmatas, vėliau nusiuntė dar papildomų žinių, kur buvo apskaityta išlaidos trioboms statyti ir pirkti, žemei įsigyti ir t. t.

Petrapilėje priėmė visą Repnino pasiūlymą (1796. VIII. 8), liko tik paskelbti apie gubernijų įsteigimą ir jų pavietais padalinimą. Pavietų miestams buvo renkami tokie miestai ar miesteliai, kurie buvo valdiški arba buvo galima išpirkti iš ponų. Vilniaus gub. buvo padalinta į 11 pavietų[104]. Slanimo — į 8 pavietus[105].

Jau visam kraštui buvo surinkti ir paskirti valdininkai.

Vilniaus gub. turėjo būti įkurta 1796. XI. 24, Slanimo — 1796. XII. 25. Besiruošiant prie šitų iškilmių, jau Repninui važiuojant į Vilniaus gub. steigimo iškilmes, atėjo žinia, jog staiga mirė Kotryna 1796. XI. 6. Vilniaus gub. tegalėjo būti įkurta vėliau, o Slanimo gub. ir visai ne[106].

Tenka abejoti apie tat, ar buvo ji apskritai įsteigta, jeigu buvo, tai nežinia nuo kokio laiko.

Ruošiantis prie iškilmių jau Petrapilėje skyrė valdininkus, tuomet tebuvo paskirta dalis, kaikurios įstaigos nebuvo dar organizuotos. Kotrynos mirimas pertraukė tą darbą, naujas viešpats Povilas neketino tęsti motinos darbo, jis norėjo kitaip pertvarkyti Lietuvos padalinimą.

1796. XI. 27 rašte Povilas vartoja Vilniaus gubernijos vardą, o jau už savaitės XII. 4 vartoja Lietuvos gubernijos vardą[107].

Dar Repninas tą dieną vadinamas Vilniaus ir Slanimo gen-gubernatorium, o jam prisakyta mokesčius rinkti Lietuvos gubernijoj[108].

---

[104] Vilniaus p. — Vilnius, Užnerės — Švenčionys, Trakų — Trakai, Braslavos — Vydžiai, Ašmenos — Ašmena, Kauno — Kaunas, Upytės — iš pradžių manyta Vabalninkai, paskui parinkta Panevėžys, Vilkmergės — Vilkmergė, Telšių — Telšiai, Raseinių — Raseiniai, Šiaulių — Šiauliai.

[105] Slanimo, Naugardo, Gardino, Vilkaviškio, Lydos, Brastos, Kobryno, Pružėnų. (*Sbornik Vil.* I, N 48, pusl. 88; (*PSZ.* 17494); (*Žukovič*, Upravlenije, N 7, p. 33—40).

[106] *Žukovič*, Upravlenije Nr. 7, p. 31—43; *Sbornik Vil.* I Nr. 49, p. 88 — 89 (*PSZ.*, Nr. 17459).

[107] *Sbornik Petr.* p. 542, 543.

[108] *PSZ.*, 17611 — 1796. XII. 4.

Repninas XII. 27 rašo, jog į Lietuvą bus paskirtas kitas gubernatorius, taigi šita Petrapilėje buvo neabejotina[109].

Nelaukiant, kol bus organizuota Lietuvos gubernija, 1797. I. 28 paskirta Gubernijos valdyba ir Iždo Rūmai. Ir iš ukazo matyt, jog tos dvi guberniji paskirti, tik dar neorganizuoti[110]. Taigi tenka prieiti išvados, jog ir Vilniaus gubernija nebuvo įkurta, nebuvo įsteigta, besidarant jai buvo pertrauktas darbas.

Slanimo gub. nebuvo nė užmazgos: tepaskirta kaikurie valdininkai, iš jų dalis nespėjo išvažiuoti į vietą.

1794 m. karas sutrukdė laiku įvesti antrųjų dalybų srityje gubernijų įstaigas, šita teatliko vos 1796 m.

Įvedant jas davė gubernijoms kitus vardus, negu iš pradžių buvo manę; dabar buvo šitokios gubernijos: Mensko[111], Braclavos, Valuinės, Padolės.

Gubernijų įtaisymų įvedimas buvo atliktas su didele iškilme; į jas susirinkdavo visi tos gubernijos bajorai. Suvažiavę bajorai įsirašydavo į savo pavietų sąrašus.

Kas dėl įrašymo, tai tuo reikalu buvo išėjęs 1795. V. 3. ukazas, kuris, eidamas rusų Bajorų privilegija, nustatė tokius pradus: gali būti išrinkti į valdininkus tik tie bajorai, kurie turi dvarus nuosavai, o ne įkaitu ar kitu laikinu valdymu, kurie yra ištikimi Imperatorei, kurie, jeigu neturi rusų rangų, tai turi lenkų[112].

Visi šitie bajorai įrašomi į vieną sąrašą, jie turėjo balsą, visi kiti — į kitą. Pasirodė, kad turinčiųjų balsą buvo: Mensko gub. — 433, Braclavos — 485, Valuinės — 370[113].

Saikdino Menske — 1795. IX. 25, Vinnicoj — 1796. II. 11, Kamence — 1796. IV. 21, Žitomire — 1796. VII. 23.

Gubernijų įsteigimas atliktas: Menske — 1794. X. 2, Braclavos — 1796. II. 20, Padolės — V. 1, Valuinės — VIII. 6.

Tutolminas, įsteigęs Mensko gub., susirgo, todėl, praėjo tarpas, kol jis įsteigė visas kitas[114].

---

[109] *Sbornik Petr.*, p. 549.

[110] 1797. II. 6. *PSZ.*, N 17788.

[111] Mensko gub. arba vietininkijoj buvo 13 apskričių (okrug): Mensko, Vileikos, Pastovų, Daukšyčių, Dysnos, Borisovo, Igumeno, Bobruisko, Mazyriaus, Davidgorodo, Pinsko, Nesvyžio ir Slucko (*PSZ.*, N 17325).

[112] *PSZ.*, N 17327.

[113] *?ukovič*, Upravlenije N 7, p. 19—20.

[114] *Žukovič*, Upravlenije N 7, p. 19—20.

Lietuvoj, tapus jai Rusų imperijos dalim, turėjo būti įvesti tie visi įstatymai ir įtaisymai, kurie veikė Rusijoj, tie patys gubernijos įtaisymai, toki pat valdininkai, jų teisės ir priedermės, luomai tomis pat tesėmis, ką ir rusų. Taip buvo paskelbta, prisakyta priruošti ir tikrai ruoštasi. Bet čia atsirado abejonių pas Repniną; jam atrodė, kad taikant Lietuvai ištisą įstatymą apie gubernijas, Rusijos interesai gali nukentėti, ypač parūpo tatai policijos reikaluose. Einant įstatymu, sako jisai, visa pavieto policija bus bajorų renkama, taigi jie išrinks savo žmones, vietos bajorus, „o šitokį pasitikėjimą jiems suteikti dar būtų peranksti". Bet nepatogu viešai laužyti įstatymą, bent nepridera rodyti nepasitikėjimą visa tauta, tai, Repnino nuomone, geriausia būtų padaryti šitaip: „pirmaisiais trimečiais arba jų daliai iš kariuomenės paimti po vieną deputatą ir duoti kiekvienam žemutiniam žemės teismui (policijos valdybai) neva dėlto, kad visa tat nauja čionykščiams piliečiams, tai kad jiems pagelbėti dirbant šitame teisme, visais kariuomenės reikalais, kaip antai: kariuomenei išleisti, neva gyventojams apginti nuo visokių jos prispaudimų, parūpinti kariuomenei visa, kas įstatyme paskirta ir t. t.; pridavus tiems deputatams kokias nedideles karo komandas taippat neva suvaldymui galinčių atsitikti nuo praeinančių ir kvartiruojančių karo būrių skriaudų, tuo keliu visa žemės policija nejučiomis atsiras tų deputatų rankose ir galės ją griežtai ir atydžiai sekti". O kadangi reikės nuolatos važinėti po pavietą, tai Repninas prašė pridėti jiems algos[115]. Taip buvo sumanyta pradžioj, priimta ir vykinta[116], gal vėliau eitų toliau.

d. Rusų valdininkai.

Repninas jau nuo pat pradžios rūpinos gauti naujų žmonių — rusų valdininkų. Vienur, kur politiniai jų nusistatymai ir tautybė politiškai neturėjo reikšmės, jeigu tat nuo jo priderėjo, jis paliko čiabuvius, kurie buvo daug patogesni; pav., iš pavieto kasininkų jis pareikalavo laidų, jog atsakys už kasos čielybę, o atėjūnai rusai vargu būt galėję tat padaryti. Rusai jam reikalingi buvo raštinėse, kad įvestų rusų kalbą susiraši-

---

[115] Repnino raštas 1796. VII. 18 (*Sbornik Petr.*, p. 473—4).
[116] *PSZ.*, N 17495 — 1796. VIII. 8; *Sbornik Vil.* II., p. 88—89.

nėjime, per jų rankas eitų visi įstaigų raštai, taigi geriau galėtų sekti, kas tenai daroma.

Šiaip, kur valdininkų tautybė politiškai neturėjo reikšmės, arba dar nebuvo žmonių čiabuviams pakeisti ir galima palaukti, Repninas paliko dirbti vietos bajorus. Taigi Repninas leido jiems turėti savo teismus, teistis savais įstatymais pilietiniuose dalykuose, o vyriausybė pasiliko sau karo, administracijos, tvarkos palaikymo dalykus, taigi baudžiamieji teismai turėjo būti rusų valdininkų skiriamieji, o pilietiniai — bajorų renkamieji. Visose gubernijos įstaigose turi būti rusai, prigulintieji nuo vyriausybės, o ne nuo bajorų rinkėjų. Toks buvo Repnino planas, ir šita buvo Petrapilėje palaikoma.

Repninas ieškojo rusų valdininkų kitur, nes vietoj jų visai nerado, tai tuo reikalu kreipėsi raštu į Gudų generalgubernatorių, prašydamas, kad norintiems pas jį tarnauti leistų važiuoti, paskui pasiuntė du valdininku į Polocką ir Mogiliovą, kad pririnktų tarnautojų ir atsiųstų. Tuo dalyku Repninas rašė į Petrapilę Zubovui, galingam favoritui, prašydamas jam padėti[117].

Kad privilioti iš tų kraštų rusų valdininkų, reikėjo parūpinti geresnes sąlygas, negu duodavo Rusijoj arba Lietuvoj čiabuviams valdininkams. Repninas, gamindamas valdininkų sąrašus ir jiems skiriamų algų sąmatą, iš pradžių rėmėsi, nes ir turėjo taip daryti, rusų įstatymo paskirtomis algomis; bet greitai pamatė, jog iš tų algų rusų valdininkai čionai nepragyvens, nes gyvenimas čionai buvo brangesnis ir kultūriniai valdininkų reikalavimai didesni, todėl siūlė paskirti didesnes algas, pav. tokias, kurias moka Kurše: jis apie tat rašė paskutiniam Kotrynos favoritui Zubovui. Bet tuo tarpu Petrapilėje dėl stokos pinigų nepridėjo didesnių algų[118]. Repninas prašė šito ir antrą kartą, sako, valdininkai nevažiuosią Lietuvon iš Gudų, bet ir šito prašymo klotis nebuvo geresnė[119].

Visgi per tą trumpą laiką privažiavo Lietuvon rusų valdininkų gana daug, nes tikėjosi čia padarysią karjerą, lengvai įsigysią turtų: mat, visur ėjo kalbos apie tat, kad čia grobia-

---

[117] *Žukovič*, Upravlenije N 7, p. 39.
[118] Repnino raštas 1796. VII. 18.
[119] *Žukovič*, Upravlenije Nr. 7, p. 41—43 (Raštas 1796, IX. 18).

ma turtai, kad jie lengva įgyti. Daug jų iš svetur atvažiavo, vis tai buvo pradedą valdininkai ir „studentai", skiriami atsakomingoms vietoms. Vietos bajorai neširdingai juos sutiko, nes ateiviai buvo žmonės jiems svetimi, patys menkos kultūros, o atvažiavę jiems spausti ir pasipelnyti. Pabuvę tūlą laiką Lietuvoje, rusų valdininkai čia neprigiję bėgo atgal, prašėsi leisti grįžti į senąsias vietas. Šis-tas iš jų visgi liko, sugebėjo išgauti geresnę algą, išsirūpino aukštesnę vietą.

Atėjūnai valdininkai buvo menkos vertybės; taip juos įvertino ir aukštesnieji rusų valdininkai, tą pat sakė apie juos vietos didieji ponai, susigyvenusieji su nauja politine tvarka[120].

Socialė Repnino politika buvo palanki dvarininkams; Repninas palaikė dvarininkus jų santykiuose į valstiečius, dargi praplėtė anų teises, jis pats giminiavos su Lietuvos aristokratija, palaikė su jąja ryšius, dėlto tai ji dovanojo Repninui rusinimo politiką Lietuvoje, kurios, berods, aristokratai ir neatjautė, nes vartojo prancūzų kalbą; tepajuto šitą vietos valdininkai, smulkieji bajorai, kuriuos rusai išstūmė iš esamųjų tarnybų arba neprileido į naujai įsteigtąsias[121].

e. Nuolatiniai teismai.

Teismai, kurie veikė 1794-95 m., buvo tik laikini. Galutinai prijungus, išdirbus gubernijų planus ir prirengus rusų adminstracijos įvedimą, reikėjo tą pat padaryti ir teismų srityje. Jeigu iš pradžių sviravo dėl vietos savybių, tai greitai metė šitą abejojimą. Naujose vietose įvesta administracija rusų pavyzdžiais, kartu su jąja turįs būti įvestas rusų (vyriausybės skiriamas) baudžiamasis teismas, tik pilietinis teismas gali pasilikti iš čiabuvių, nes nusimanančių rusų valdininkų tam darbui nebus, nemoka jų kalbos, nepažįsta teisės, taigi tuo tarpu reikės palikti medžiaginė ir socialė teisė, visai nepalietus vyraujančio klodo bajorų-dvarininkų teisių[122].

Ir Repninui ir Petrapilėje vyriausybei rūpėjo nauji kraštai surusinti, pripratinti prie santvarkos, esamos Rusijoj, tik

---

120 *De Poulet* N 7, p. 353—6.

121 Tik šituo tegalima išaiškinti prielankius balsus apie Repniną pas lenkų istorikus, kai jie kalba apie jo veikimą.

122 *Žukovič,* Upravlenije N 7, p. 39—40.

galvojo dar, kaip tat greičiau pavyks padaryti — griežtomis priemonėmis ar atsargumu.

Repninas buvo už atsargumą ir laukimą. Jis tat rašinėjo visiems viršūnėse esantiems, nuo kurių parėjo Rusų politikos vairas. Jis tuo reikalu pasisakė ir A. A. Bezborodkai (1794 m.). Bezborodka, pats kilęs iš Ukrainos, žinojo, kaip buvo prijungta Ukraina prie Rusijos, kaip iš pradžių nebaidė dvarininkų ir aukštųjų valdininkų. Tai jis pritarė Repnino sumanymui ir palaikė jį. „Aš sutinku, atrašo jam Bezborodka, su Tamstos mintimis, kad naujose srityse nereikia liesti ne tik teisės, bet ir gero bylojimo. Žmonės labai prisirišę prie senovės. Mokesčiai nėra tokie sunkūs, kaip nustojimas to, ką jie laikė savo privilegijomis. Neribotoji valdžia bus pilnoj galybėje ir šventybėje, ar veiks Lietuvos Statutas, ar rusų caro Aleksos Teisynas, o juk šis visai netinka šiai gadynei. Pedantiškai ieškoti vienodumo būtų tokia pat chimera, kaip ir tarti lygybę esant tarp žmonių. Kiekviena pretenzija turi savo vietą doriniu ir fiziniu žvilgsniu, dėlto tai aš ir pasistengiau pravesti per dalybas 1793 m., kad tenykščiams gyventojams paliktų jų teises ir privilegijas, gi aš tariu, kad tą pat paliks ir naujose dalybose“[123].

Taigi jau pačioje pradžioje priėjo prie išvadų, jog tuo tarpu geriau palikti bajorams jų teismai, suderinus jų santvarką, kiek tat galima, su rusų įstatymais, nedarant didelių laužymų.

Teismų santvarka, vardai, teismingumas, turėjo būti tokia, kaip ir Rusijoj, tik darė sunkenybių senosios dar neišspręstos bylos.

Nauji žmonės gali nesusivokti, tai siūlė taip padaryti: byloms, kurių dar neišsprendė Vyr. Tribunolas, prie Vilniaus pilietinių Rūmų (II inst. teismas) įsteigti dar vieną departamentą — senoms byloms spręsti, pirmininkaus jame Rūmų pirmininkas, teisėjai (šeši iš viso) bus bajorų seimelių išrinktieji, tik to Departamento sprendimai negalutini, dar galima apsiskųsti (apeliuoti) į Senatą (Petrapilėje). Šitam teismui galėjo priderėti ir nebaigtos Mensko gub. teismų bylos [124], ne tik Vilniaus ir Slanimo gubernijų.

---

[123] *Sbornik Petr.*, p. 60 (Bezborodkos raštas 1794. XI. 25).
[124] Repnino raštas 1796. VII 18 (*Sbornik Petr.*, p. 474).

Kotryna šitą prašymą patvirtino (1796. VIII. 8 ukazas)[125]. Bet baudžiamieji teismai turėjo būti rusų įstatymais, vietos žmonėms manyta palikti pilietinius teismus ir juose vartojamus įstatymus[126].

f. Bajorai ir užkariautojai.

Rusų vyriausybė, eidama Lietuvon, turėjo Lietuvos dvarininkų tarpe savo šalininkų: buvo tai jos algauninkai, jai už pinigus tarnavusieji, gavusieji laikinai ar nuolatos algą.

Kai kurie ponai nesuprato, kas dedas, kas vyksta: pav. toks Severinas Rzewuskis, einant rusams į Lietuvą, duoda Petrapilėje sumanymų, kaip reikia valdyti atimtąją šalį, save jis siūlė į etmonus[127].

Panašus buvo karalius Stanislovas Augustas, ant visko sutinkąs, išduodąs savo valstybes, nusilenkiąs prieš svetimą galybę, visą laiką prašė iš Rusų pinigų ir pinigų — sau, savo giminėms ir tarnams.

Kiti, dalyvavusieji kare, įsitikinę, jog gali apginti nepriklausomybę, ištraukė į vakarus, bet jų tarpe maža buvo turtingų pagyvenusių dvarininkų, dauguma — jaunimas, nuolatiniai kariai, o šiaip ar bežemiai, ar mažažemiai.

Buvo dar ir tokių turtingų ponų, kurie dėl visoko, ištikus kovoms dėl nepriklausomybės, buvo pabėgę į užsienius, pasitraukė į saugią vietą, kad toliau būti nuo kovų vietos ir nepalaikyti nė vienos pusės.

Dauguma gi pasiliko vietoj, nei patys į karą nėjo, nei davė valstiečių į kariuomenę, rūpėjo nenustoti dvarų, užlaikyti juos čielybėje, pergalint rusams bežiūrėjo į užkariautojus, besirūpino vienu svarbiausiu dalyku — ar paliks jiems dvarus, ar paliks baudžiauninkus.

Rusų vyriausybė, netikra dar dėl savo užkariavimų, šituo žvilgsniu buvo nuolaidi bajorams-dvarininkams: jie buvo vienintėlis Lietuvoje klodas, kuriuo ji galėjo remtis — negalėjo remtis valdininkais, kurių kaipo atskiro klodo čionai ir nebuvo, nes susidarė iš bajorų, negalėjo remtis nė miestėnais, o jau visai

---

[125] 1796. VIII. 8 ukazas (*PSZ.*, N 17495 — *Sbornik Vil.*, p. 89).
[126] *Žukovič*, Upravlenije N 7, p. 40.
[127] *Sbornik Petr.*, p. 60—61, 335.

negalėjo — valstiečiais. Lietuvos bajorus-dvarininkus ji turėjo padaryti tokiu pat įprivilegintu luomu, kokiu jie buvo Rusijoj, taigi reikėjo palikti senoji socialė santvarka, tuomet nebūtų priešingumo tarp Rusijos ir Lietuvos sąrangų, Lietuvos bajorai jeigu ne prisirištų prie Rusijos, tai bent mažai teatjaustų nepriklausomybės nustojimą.

Repninas atvyko į Gardiną 1794. XI. 16; tuojau jam prisistatė daugybė bajorų, ypač didžiųjų ponų, jie laukė, ką patys išgirs iš naujų viešpačių. Repninas pasakė jiems, jog Rusų imperatorė bus maloni tiems, kurie nedalyvavo maište, bet baus tuos, kurie prie jo prisidėjo ar prisidės ir bus jai neištikimi, o šitą visą ji galės patirti ir sekti. Ypač puolė prie Repnino tie, kurie rusams tarnavo ir dabar savieji sukilėliai apie tat buvo patyrę, tai prašė apsaugos. Taigi tarp tokių prisistačiusiųjų buvo Dziekoński, kurį maištininkai ketino pakarti, kam jis Rusams slapta tarnavęs[128].

Repninas netikėjo gera Lietuvos bajorų širdim, žinojo, jog tat daro iš baimės, karo laimei atsigrįžus, visai nebūtų su juom, bet dabar, jis tarė, reikia nuduoti, kad tiki, nes reikia traukti visi, neatstumti jie, dargi rūpintis atimti lėšas ir galimybes naujam karui pradėti. Repninas buvo nuolaidus: dvarininkai išviso turi užmiršti karą, visi lai grįžta namo, kas nori ir gali, dargi ir tie, kurie buvo pabėgę, by tik atliktų priesaiką. Buvo tokių galingų ponų, kurie būdami užsienyje veikė prieš Rusiją, tačiau pranešė jiems, kad jeigu nurims, pripažins Rusiją, tai jų dvarų nelies, jiems leista siekti per įgaliotinius, o tuo tarpu ištikimybės laidu bus jų dvarai, jeigu ją sulaužys, tai nustos dvarų, taigi skaudi bet ir stipri buvo šita priemonė turtingiems.

Repninas už ištikimybę siūlė neliesti dvarų, ir Kotryna sutiko su tuo sumanymu[129], tik patarė duoti leidimus siekti per įgaliotinius atsargiau: tegalima saikdinti neabejotinai ir tikrai ištikimus.

Visgi Gardine nedaug tebuvo bajorų, dauguma atvyko iš Lietuvos rytų, jau rusų užimtų, dar mažiau jų buvo pasilikę Vilniuje, iš kurio dėl maištų išbėgiojo, o ir neramu buvo prieš savuosius, juk Vilniuje pakorė Kasakauskį, Varšuvoj — Vilniaus vyskupą Masalskį, vysk. Kasakauskį.

---

[128] *Sbornik Petr.*, p. 54.
[129] Reskriptas, 1795. I 10.

Vilniuje liko šiek-tiek kunigų, tai su jais kaipo visuomenės atstovais reikėjo tartis. Repninas kreipėsi į juos, nurodė, jog vyskupo pakorimas esąs baisus nusidėjimas prieš Dievą. Kunigai klausė atsidėję ir nudavė, jog dėkingi bent už paguodos žodį[130], o iš savo pusės ėmė teirautis, ką darys su katalikų bažnyčia, ar paliks turtus.

Repninas netikėjo bajorų širdingumu ir ištikimybe: pavojui esant galėjo jį vilioti, apsimesti, kaip ir jis pats darė. Tuo tarpu jis jautėsi esąs stipresnis: pas jį kariuomenė, jis galįs atimti dvarus, tai anie turi lenktis.

Kad neatimtų dvarų, dvarininkai ieškojo visokių įtikinančių priemonių. Vieni prisimindavo Repninui apie savo slaptąją tarnybą Rusijai, kuri tuomet buvo tokia pavojinga, duodanti tik nesmagumų, apie tat ir kaimynai nenujautę, o dabar sužinoję galėtų jiems keršyti. Kiti išanksto prašė užtarimo paties Repnino ar per kitus, dėl visoko, atsargiai; pav. Žemaičių vysk. Giedraitis prašė iš Repnino užtarimo sau ir savo kunigams; kartais kreipdavosi į Repniną gubernatoriai, rusų valdininkai ar net užsienių pasiuntiniai, kurie nurodydavo senus to ar kito pono nuopelnus Rusijai ir dabar prašė jam užtarimo.

Kardinolas Antici, karaliaus atstovas prie popiežiaus, savo rašte rusų vyriausybei įrodinėjo, jog jis visuomet palaikęs Rusų politiką ir visą laiką dirbęs toj dvasioj, kad su Rusija taikoj gyventų.

Ypač gi prisimindavo apie save tie, kurie nukentėjo kaipo rusininkai, kariavo dėl Rusijos interesų ar net giminaičiai žuvo, kaip antai: Rogozinskis, kunig. Četvertinskis, Šidlauskas ir kiti. Jų našlės gaudavo pensijas, pav. Ožarausko, Zabielos, pakartųjų Varšuvoje; užtariami ir palaikomi pakartųjų Kasakauskų (vieno Vilniuje, kito — Varšuvoj) giminės. Parsidavusio Rusijai karaliaus Stanislovo Augusto giminaičiai gavo savo dvarus atgal[131].

Nukentėjęs dėl Rusijos interesų Repnino akyse reiškė daugiau, tokio žmogaus užtarimas galėjo išgelbėti net maištininką, jeigu buvo tai aristokratas. Pavyzdžiu gali būti toks atsitikimas su Naugardo vaivada Niesiołowskiu, sukilimo dalyviu ir vadu. Knorringas pagavo jį miške ir pristatė Repninui. Ar jau

[130] *Sbornik Petr.*, 62, 65, 107.
[131] *Sbornik Petr.*, 135—7, 224—226, 269, 314, 392, 434, 550.

pačiam Knorringui ar tik vėliau Repninui priminė Niesiołowskis, jog jo žmona — Masalskytė, tikroji pakartojo Vilniaus vyskupo Masalskio sesuo, o juk jis žuvo kaipo Rusijos tarnas. Repninas matė, jog Niesiołowski kare prieš rusus daug reiškė, bet paliko gyvą ir laikė Vilniuje savo priežiūroj. Niesiołowskio sūnus taippat dalyvavęs kare, atvykęs iš Varšuvos su Suvorovo leidimu, prašėsi leisti pasimatyti su tėvu. Repninas prieš leisiant pareikalavo, kad prisiektų ištikimybę Rusijai; sūnus atsisakė tat padaryti, tai Repninas neprileido prie tėvo, vis gi sūnaus nelietė ir leido išvažiuoti.

Senasis Niesiołowskis savo dalyvavimą kare prieš rusus teisino tuo, kad neapkentęs Kasakauskio, kuris buvo užgrobęs jo vieną sodžių, dėlto ir politiškai buvo nusistatęs kitaip, negu anas. Teisybė, jis buvo pirmuoju Lietuvos centro komiteto pirmininku — vyriausybėj, kariuomenėje — pulko vadu, bet turėjęs eiti į maištą, kito išėjimo neturėjęs: „maišto laiku reikėjo būti ar su maištininkais ar eiti ant kartuvių". Repninas žinoma netikėjo tais žodžiais, bet nudavė tikįs, užtarė ir jį, laiduodamas prieš carą, jog Niesiołowski bus ištikimas, nes jis dabar esąs įsitikinęs, kad visi sumanymai savo valstybei atstatyti esą tušti, dėlto reikia jo atsivertimu tikėti, nes esąs žmogus doras ir pastovus.

Karpis, taip pat dalyvavęs kare prieš rusus, buvęs tarp jo vadų, tik ne tarp pirmųjų, spalių mėn. atvykęs pas vieną rusų vadą gen.-leit. kun. Golicyną, prašė dovanoti kaltes ir leisti jam išvažiuoti į savo dvarą Upytės paviete. Savo pasiteisinimui jis sakė, jog spiriamas turėjo pasilikti tarp maištininkų, netyčia atvykęs į Vilnių, ten jį sulaikę, prieš jo norą paskyrę į Vyriausiąją Komisiją nariu.

Matyt kitokio pasiteisinimo nesurado, betgi Golicynas patikėjo jo žodžiais, nes norėjo greičiau baigti nerimastis. Golicynas rašydamas savo viršininkui apie Karpį nuo savęs pridėda: „Karpis — žmogus turtingas ir šykštus, maištininkai susibūrę apiplėšė jį politinių aukų pavidale."

Sulistrowski dalyvavo kare, jo dvarus rusų vyriausybė sekvestravo, bet jo motinai leido pasilikti dvare ir gauti iš jo ⅓ viso pelno.

Čartoryskiai, galingi dvarininkai, turintieji daugybę dvarų Lenkijoj ir Lietuvoj, iš pradžių ėjusieji prieš rusus, paskui

pamatę, jog persveria Rusai, ėmė prie jų taikintis; gavę užtikrinimą, jog bus dovanota, priėmė priesaiką; vaikai mokinos Petrapilėje, vienas sūnus stojo į rusų tarnybą[132], bet jais netiki: juos visus prižiūri, dvarus globoja, visą sūnų korespondenciją skaito. Vieną jų, Adomą, augino kartu su Kotrynos anūkais, jis išaugo prietelystėj su Aleksandru (vėliau rusų caru)[133].

Lengvai leisdavo grįžti ir tiems, kuriuos išsiųsdavo Prūsų vyriausybė; palikus čionai, dvarus grąžindavo, jeigu duodavo ištikimybės raštą (recessą) ir padarydavo priesaiką.

Gal būti Repninas ir netikėjo visur širdingumu. Jis pats užmerkdavo akis, merkė jas ir kiti, nuduodavo, jog tiki, nes reikia surasti dovanojimo pagrindą, reikia gauti bajorų pasitikėjimą, ypač dvarininkų tarpe.

Berods buvo artimų ryšių tarp rusų valdininkų ir Lietuvos bei Lenkijos aristokratijos[134]. Buvo tarp jų ir stipresnių sijų, socialinių ryšių — bendras nusistatymas į baudžiavas.

Pripažinus, jog vieninteliu palaikančiu tvarką gaivalu yra dvarininkai, reikėjo bausti ar peikti net rusų valdininkus, kurie nusidėdavo prieš juos.

Pavieto viršininkas gen. Javorskis buvo „nemandagus su p. Pliateriu", tai jį atstatė. Vilniaus gub. Tormasov'as buvo liepęs atimlioti karališkus dvarus iš tų valdytojų, kurie nepristatys iki tam tikro laiko privilegijų, ir tikrai buvo atimti dvarai. Atimliojo tat pavieto viršininkai, tai Repninas išbarė Tormasovą, leidęs daryti tatai jam pačiam, nes „pavieto viršininkams tokios valios duoti negalima[135].

Užtai buvo labai kartus su tais dvarininkais, kurie karo laiku buvo sukėlę valstiečius, vedę prieš bajorus net svetimus.

Karas pralaimėtas, dvarininkai turi priimti naują politinę santvarką, ir Repninas turėjo ir sugebėjo palengvinti bajorams perėjimą į naują politinę būklę; nevieną jis užtarė prie galingojo Platono Zubovo; turėjo ir rimtų politinių argumentų: dar bu-

---

[132] *Sbornik Petr.* XXV—XXIX.

[133] Jis tulą laiką pas Aleksandrą buvo užsienių reikalų ministeriu.

[134] Pav. buvo sakoma apie labai artimus giminystės ryšius iš senesnių laikų tarp Repnino ir Izabelės Čartoryskienės. (*De Poulet* N 6 p. 122—127).

[135] *De Poulet* N 7, p. 253—4.

vo neramu, buvo kariuomenės likučiai, su Prūsais nebuvo sutarimo, prasidėjo kivirčai, net buvo galima laukti naujo karo kaip tik dėl Lietuvos. Dvarininkai turėjo daryti tam tikrus žygius: gelbėdami save ir savo dvarus dvarininkai turėjo peržengti per slenkstį į rusų valstybę, visai atsikratę nuo senovės, bet baimės spiriami perdėdavo, perdaug žemindavos.

Gardine, Repninui perskaičius manifestą, siuntė deputaciją į carę, kad išreikštų ačiu už išgelbėjimą jų žemės nuo viltvylingų maištininkų[136]. Bet tai darė rusų šalininkai.

Baikštesnieji savo ištikimybei įrodyti vartojo visokių priemonių, visokių kelių ieškojo — ėjo prie Repnino stačiai, per kitus valdininkus, Petrapilėje klabino, primindavo savo tarnavimą.

Prašymai dovanoti, pareiškimai, jog patenkinti iš atmainų, jog rusų valdininkai gerai elgęsi, daroma pavieniu ir masėmis, seimeliuose, už savo pavietą ir net kitus. Pav., Brastos bajorai tarp kito sako ačiu Golicynui, kuris apgynęs Žemaičių, Upytės ir Vilkmergės pav. bajorus[137].

Kiti bajorai atskirai, pavieniu reiškia savo ištikimybę, prideda, jog prie maišto nesidėjo[138]. Berods kiti laikė tat už tuščią formą, Rusuose taip priimta, kad reikia nusižeminimo. Kartais nužemintas seimelio raštas duoda progos prašyti, kad sulaikytų šį ar kitą žalingą jiems elgesį.

Geriems santykiams nustatyti buvo svarbu, kaip elgsis rusų vyriausybė valstiečių reikalu. Lietuvos dvarininkai ir rusų valdžia su Repninu pryšakyj rado bendrą pagrindą tarp savęs susiprasti ir eiti iš vien — tai valstiečių klausimas. 1794 m. kare dalyvavo valstiečiai; dvarininkams sukėlė neramumo ir neaiškumo Kostiuškos atsišaukimai, baisūs atrodė Vilniaus gynėjo Jasinskio darbai, jie bijojo, kad valstiečiai prieš juos nesukiltų karo laiku. Bet jiems pavyko atsikratyti nuo raudonikių. Pasibaigė karas. Repninas atsigręžė taip pat prieš juos[139].

---

[136] *Sbornik Petr.*, 87, 151.
[137] *Sbornik Vil.*, p. 246—9.
[138] *Sbornik Vil.* II. N 128, 129, 130, 135, 137, 141, 142, 145 ir t. t.
[139] Repninas pats vėliau parodė savo nusistatymą, malšindamas valstiečių sukilimą Rusijoj 1797 m. (*Trifiljev*, Očerki, p. 48—52, 121—2).

Lietuvoj Repninas persekiojo tuos bajorus, kurie bent kiek buvo įtariami valstiečių kurstymu. Pavyzdžiui gali būti toks jo pasielgimas. Kurše 1794 m. sukilimą organizavo Mirbach'as, sugebėjęs į jį įtraukti gerokai vietos valstiečių, prie kurių prisidėjo Žemaičiai. Žlugus sukilimui Kurše Mirbachas su savo būriais buvo nutraukęs iki Varšuvai. Iš čia, blogai pasibaigus karui prieš rusus, Mirbachas, gavęs rusų pasą Varšuvoj, atvyko į Gardiną pas Repniną, prašydamas, kad jam duotų leidimą grįžti namo, į Kuršą. Visiems duodavo tokius pasus, bet jam nedavė, nes „jo elgesis buvo pasiutęs, dargi liepė suimti ir areštuotą išsiuntė į Rygą, o Platonui Zubovui dėl jo parašė, jog reikia rūsčiai nubausti šitą agitatorių[140]."

Rusų valdžia, palaikydama Rusijoj dvarininkus, skelbė, jog Lietuvoj baudžiavas paliks, jog dvarininkai stovi pirmoj vietoj. Viename savo ukaze į Tutolminą Kotryna pasisako dėl klausimo, ar reikia ir kaip palaikyti unitus, kurie priėmė stačiatikystę, kuriuos žadėjo užtarti, ir dėl jų tikybos laisvės skelbė karą: „palaikyti jie reikią, tik kad norintieji prisidėti prie mūsų bažnyčios nepaimtų šito už priežastį liautis klausius savo ponų ar kitaip išdykauti"[141].

Rusų vyriausybė karo ir okupacijos laiku stengėsi neerzinti dvarininkų, kur tat buvo galima, pav. uždraudė markitantams pardavoti žiemos kareivių stovyklose degtinę ir mėsą, kad nepakenkus vietos verteivoms; gaudė pabėgusius valstiečius ir grąžindavo savininkams; primindavo baudžiauninkams, kad jie turi eiti visas senąsias lažas, klausyti savo ponų; jeigu neklausydavo ir ištikdavo riaušės, tai liepdavo duoti karo komandos valstiečiams nuraminti; dargi laisvus valstiečius pririšo prie vietos[142].

Lietuvos bajorai buvo patenkinti, kad jų kare neįsigalėjo jakobinai, kurie skelbė baudžiavų naikinimą, jiems ir saikusis Kostiuška atrodė baisiu, jie nurimo pamatę, jog socialio perversmo neįvyko, kad šituo žvilgsniu gali būti ramus.

g. Dvarų dalinimas.

Užkariavus ir pasidalinus likusią Lietuvos dalį, rusų valdžia puolė prie jos turtų dalinimo. Aukštieji rusų valdininkai ir kari-

[140] *De Poulet* N 6, p. 126—7.
[141] *De Poulet,* N 6, p. 126—7.
[142] *Sbornik Vil.* II 55, 96, 98, 106, 119, 120.

ninkai laukė seniai šito grobio išdovanojimo. Favoritai, palaikantieji carę Kotryną soste, už savo ištikimybę jai reikalavo atlyginimo išdalintų dvarų pavidalu. Rusijoj jų pritrūko, Ukrainos žemėse paėmė ką galėjo, tai naujų dovanų tegalima buvo sulaukti iš Lietuvos dvarų. Dalinti tetiko konfiskuotieji dvarai, bet pasirodė, kad čionai rusų valdininkai skaudžiai apsivylė. Visi dvarininkai laiku prisiekė ištikimybę, niekas nebėgo į užsienį, taip pat negavo nieko iš bažnytinių turtų, nes Lenkijos vyskupijos Lietuvoj nieko neturėjo. Keisti savo pirmykščius skelbimus buvo nepatogu, o iš kitos pusės jaučiama buvo demokratinis judėjimas apačiose, ėmė nerimauti Prūsai, buvo galima laukti susidūrimo su jais, net galėjo daeiti iki karo, taigi erzinti dvarininkus šituo laiku būtų neatsargu.

Belaukiantiems dvarų rusų valdininkams liko vienas šaltinis — karaliaus dvarai: ekonomijos ir seniūnijos. Ekonomijų buvo trys: Brastos, Gardino (8.809 sielų) ir Šiaulių (13.669 sielos). Šiaulių Ekonomiją visą gavo Zubovas, iš Brastos ekonomijos gavo dvarų: Rumiancevas, Suvorovas ir Lanskoi.

Seniūnijų surado 20, iš jų paėmė dalį įvairiems valdininkams apdovanoti, daugumą gi seniūnijų žemių politiniais sumetimais grąžino seniesiems valdytojams. Šitie nauji rusų dvarininkai nesudarė žymių pakeitimų dvarininkų skaičiuje[143], užtat atsirado daugiau didelių dvarininkų.

Iki 1797 m. vidurio išdalinta 122.737 žmonės (vyrai ir moterys), liko dar išdalinti 18.345 sielos. Prašėsi visi, kas galėjo prieiti, gaudė juos visokiais keliais. Gaudė ir gaudavo, patys nežinodami, kur yra tas turtas. Buvo tokių atsitikimų, kad vienas didelis valdininkas jam duotąją dalį užrašė kitam per neapsižiūrėjimą. Gavo dovanomis žmonės visokių tautų: rusai, vokiečiai, prancūzai, lietuviai, lenkai. Valstiečių naudojimas pakilo. Nauji ponai spaudė juos daugiau, jų naudojimas ir sauvaliavimas padidėjo[144].

Rusų vyriausybė norėjo pritraukti, pririšti naują kraštą prie Rusijos — prisodinus naujų rusų dvarininkų. Bet Lietuvos kultūra buvo aukštesnė, ekonominės jėgos našesnės, taigi Lietuvos bajorai netiko ir nepasidavė assimiliacijai; pergalėti

---

[143] *Žukovič*, Soslovny sostav, N 5, p. 148—151.
[144] *De Poulet* N 7, p. 249—258.

nebuvo su kuom: reikėjo atstoti[145]. Berods tik vėliau dėl didžiųjų dvarininkų palaikymo buvo jaučiama suartėjimas tarp rusų ir Lietuvos aristokratijos, ir jos tarpe Rusijos carų politika laimėjo.

h. Bajorų seimeliai okupacijos laiku.

Rusų vyriausybė, turėdama pas save Rusijoj bajorų seimelius einant Bajorų privilegija, ketindama ją ir čia įvesti prijungus tas žemes, ką tik įsitaisius, neturėdama savo valdininkų, leido rinktis bajorų seimeliams įvairiais reikalais. Vienoj Lietuvos dalyj tat įvedama anksčiau, kitur vėliau, visa tat pareidavo nuo rusų sustiprėjimo užimtoj vietoj ir nuo bajorų reikalavimų. Pirmiausiai jie buvo Lietuvos rytuose, kur Rusai kuo anksčiausiai įsigalėjo.

Imperatorės ukazas 1794. XII. 17, Repnino deklaracija 1794. XII. 20 ir 1795. I. 4 paskelbė, jog bajorams paveda išrinkti žemės ir pilies teisėjus. Kiekvienoj užimtoj dalyj viršininkai leido savo aiškinimus ir universalus. Gardino daliai išleido Cicianovas 1795 I. 8 ir 15 skelbimą, sušaukė seimelį 1795. I. 26 dieną; Gardine pav. susirinko 26 d. sėdėjo ir 28. Dalyvavo jame ir pats Cicianovas. Seimelio tvarka buvo senoji, savoji: sušaukė pavieto maršalas; pirmininkavo arba direktorium buvo išrinktas tas pats. Seimelis išrinko teisėjus, be to dar reikalaujant Repninui išrinko du delegatu, kurie tarpininkautų tarp Repnino ir vietos gyventojų[146].

Susirinko seimelis ir Brastoj 1795. I. 26 / I. 15, išrinko teisėjus, ir dar du delegatu į Repniną, kad išreikštų jam ačiu ir patiektų vaivadijos pageidavimus[147].

Gardino ir rodos Brastųs bajorai tuoj susirinko, kai išėjo skelbimas, kituose pavietuose turbūt to nespėjo padaryti. Tai Repninas išleido instrukciją (1795. II. 4 1/15), kurioj nustatė, kaip turi rinktis bajorai, kokiu būdu, kokia tvarka, kas negali būti išrinktas, kaip ir kada pradeda rinkti ir t. t. Pav., negali būti renkami dalyvavusieji šitame maište ir gegužės 3 d. konstitucijos sudaryme; galima rinkti ir senuosius tei-

[145] *De Poulet* N 7, p. 256.
[146] *Sbornik Vil.* II, 139 (p. 249—250).
[147] *Sbornik Vil.* II N 138 (p. 246—9).

sėjus, jiems esant ir už akių, kad tik jie būtų Lietuvos kunigaikštijos ribose[148].

Teismas spręs, eidamas Lietuvos Statutu. Rusų vyriausybė prižiūrėdavo jų veikimą ir įsikišdavo į teismų darbus. Pav. 1795. III. 3. gen.-leit. Knorringas prisakė vieną bylą perkelti iš Trakų žemės teismo į Vilnių[149] ir bene turėjo rimtų priežasčių.

i. Seimeliai prijungus Lietuvą.

Prijungus Lietuvą visiškai, buvo galima įvesti visi rusų įstatymai ir įtaisymai arba tvarkyti įstatymais rašomais vien tik Lietuvai. Bet pirmiau dar reikėjo atlikti naujų gubernijų sukūrimą ir jų įstaigų sudarymą.

Iš pradžių tat buvo atlikta antrųjų dalybų srityje. Atlikus priruošiamus darbus, buvo galima sušaukti bajorų gubernijos seimelį. Šita buvo padaryta su didele iškilme. Pirmininkavo pats Tutolminas. Pradžioj skaitė gubernijų įstatymą, Bajorų privilegiją. Toliau ėjo per kelias dienas valdininkų rinkimai. Pirmaisiais rinkdavo pavieto maršalus, gen.-gubernatorius tvirtindavo, vieną iš jų paskirdavo gubernijos maršalu.

O kiti rinkimai ėjo pirmininkaujant gubernijos ir pavietų maršalams. Rinko: pavieto teisėjus, pavieto viršininkus, žemutinio žemės teismo (policijos valdybą) asesorius, bajorystės deputatus, asesorius į sąžinės ir vyr. žemės teismą[150]. Pirmaisiais seimeliais bajorai nestatė jokių savo reikalavimų.

k. Smulkieji bajorai.

Užimant Lietuvą rusams, joje buvo apie pusę milijono smulkiųjų bajorų; dauguma jų buvo bežemiai. Dvarininkai lengvai perėjo po nauja valdžia, nes ji žemes jiems paliko, valstiečius valdyti atidavė, tik nieko aiškaus nepadarė su bajorais-bežemiais. Jie buvo pripratę prie politinės laisvės.

---

[148] *Sbornik Vil.* II N 140 (p. 251—3).
[149] *Sbornik Vil.* II N 161, p. 269—270.
[150] *Žukovič*, Upravlenije N 7, p. 20—23.

politikos gyvenime buvo ponų įnagiu, dabar sudarė neramų, nepastovų gaivalą, o skaičium jų buvo nemaža, tai jų energijai išeiti reikėjo duoti vietos.

Rusų vyriausybei pačiai neaišku buvo, ką daryti su jais, ji sviruodavo: kartais juos pastatydavo ant lygios su valstiečiais, dalindavo dvarininkams, nors jų, kaipo bajorų, privilegijos buvo pripažintos; tai bandė juos išsiųsti į Rusijos gilumą, kaipo kolonistus.

Smulkieji bajorai stengėsi įsikibti į ponus, bajorus-dvarininkus, visais būdais rūpinos, kad liktų tokiomis pat teisėmis, ką ir rusų bajorai (dvoriane); o kad pragyventi, ėjo į valdininkus. Taigi į valdininkus daugumoj ėjo vien bajoraibežemiai; inteligentijos tarpe jie vyravo ir toliau[151].

Sumanymą perkelti čyžinius Lietuvos bajorus į Ukrainą ir Krymą buvo padavęs kun. Zubovas; Kotryna sutiko su tuo (1796. VI. 5). Jis šitaip pagrindė savo sumanymą: smulkieji bajorai gyveną ant svetimos žemės, moką amžiną nuomą (čyžę) po 25—30 rub. nuo žambrio. Pirmiau palaikę juos ponai, nes jų balsai buvę reikalingi per seimelius, dabar gi to nereikia, tai imsią juos spausti. Todėl siūlo juos perkelti į Ukrainos pietus ir Krymą, jie galėtų apsigyventi, o kadangi jie yra karingi, tai galėtų sudaryti vietos kariuomenę, gins savo nuosavybę, lyg rusų laisvi saužemiai (odnodvorcy). Jie virstų kazokais. Pradžiai Zubovas perkeltų 4.000 šeimų[152]. Taigi rusų vyriausybė pasiektų keleto tikslų: Lietuvoj nustotų neramaus gaivalo, Ukrainoj turėtų kariuomenės, Zubovas gautų naujų kolonistų. Panašiai siūlė ir Deržavinas[153].

Pradėjo jau juos kraustyti gal būti ir su prievarta, bet sustabdė naujasis imperatorius Povilas 1797. III. 6 ukazu, o kiek vėliau balandžio 3 d. ukazu nurodo kitą kelią smulkiems bajorams sunaudoti, būtent imti į kariuomenę. Ten randame pasakyta: „kas dėl daugybės be darbo ir be turto esančių bajorų, tai aš randu tinkamiausiu skirti juos į armijos korpus puskarininkais, o tuos, kurie iš jų pasižymi savo elgimusi ir išvaizda, atsiųsti į Petrapilę, kad paimtų į raitąją gvardiją, į leibusarų eskadronus, dargi į kavalergardų kor-

---

[151] *De Poulet* N 7, p. 258—9, 260.
[152] *Sbornik Val.* p. 84—87 (*PSZ.* N 17469 — 1796. VI. 5).
[153] *De Poulet* N 7, 159—60.

pą, šituo būdu jiems duos ne tik iš ko pramisti, bet naudingai tęsti gyvenimą[154]."

4.

Politinės ir socialės grobimo politikos pasėkos.

Kotryna mirdama paliko Rusijai užkrovus sunkią naštą; berods ji padidino savo imperijos plotą, bet tat padarė plėšimais ir grobimais, pasėjo neapykantą užkariautųjų tautų tarpe, o ypač to sulaukė užgrobus Lietuvą ir Lenkiją; šituo ji tesustiprino vokiečius[155].

Šitie matomieji laimėjimai perbrangiai apsėjo Rusijai: reikėjo nuolatos kariauti, karai nualino rusų žemes, daug pinigų išleista, žmonių pražudyta, sunki mokesčių našta slėgė dirbančias mases[156].

O tuo tarpu yra gerokas tos gadynės liaupsintojų skaičius, šitokių yra ypač rusų bajorų tarpe; jie piešia Kotrynos laikus, kaipo Rusijos aukso gadynę.

Įsižiūrėjus arčiau ir giliau tektų prieiti prie tos išvados, jog jie yra teisūs, kiek tai liečia bajorus, jiems vieniems šita gadynė buvo — pašveitimo, išdykimo ir laisvės laikotarpiu, kitiems — naudojimo, spaudimo ir skurdo laikai. Kotryna rūpinos vien bajorais.

Kotryna, vokietė kilimu, nuo pat pradžios nestipriai sėdėjo rusų soste. Tuos, kurie pasmaugė jos vyrą, Petrą III, kurie iškėlė ją į sostą, kurie padėjo jai laikytis ir neprileido prie valdžios jos sūnaus, ji turėjo apdovanoti dvarais bei pinigais ir duoti aukštas vietas; ji žinojo, jog jie ima kyšius, uždarbiauja su valstybės skriauda, turėjo tylėti ir leisti krauti turtus.

Pašveitimu atsižymėjo jos kiemas; apsilankiusieji daug mačiusieji svetimšaliai stebėjosi jos turtų didumu ir jų taškymu. Iškilmėms, menui, lėbavimui pinigų nesigailėjo. Ir už tą gyrė ją tie visi, ką naudojosi, ir savi ir svetimi, bet valstybės finansai visai pairo, padarytųjų skolų nebuvo kuo mokėti. Į iždą žiūrėjo savo asmens reikalo akimis. Pav., pabaigus karą su Turkija ir išderėjus iš jos Rusijai didelę 24 milijonų piastrų kontribuciją, pasirašius taikos dermę, kancleris

[154] *PSZ.* N 17872 — 1797. III. 7; N 17903 — 1797. IV. 3.
[155] *Kliučevski,* III dalis, 36—55 p. (litografuotame), trumpiau spausdintame kurse, V dalis, 28—38 p.
[156] *Aleksandrov,* Sievernaja sistema. Moskva, 1914, p. 187—195.

Bezborodko, pats žinomas kyšininkas, pareiškė turkams: „Imperatorė nėra reikalinga turkų pinigų“, ir atsisakė nuo jų.

Aristokratija, visi norintieji prasimušti ir iškilti, stengėsi patekti prie carės kiemo: vieni norėjo padaryti tarnybos karjerą, o tam buvo įvairių kelių, kiti linksmai pagyventi progai esant. Jie visi meilinos prie esamųjų jos favoritų, kol buvo valdžioje, o kai atstatydavo, visi šalinos ir užmiršdavo, lyg visai nebūtų buvę.

Rusijos švietimas, civilizacija lietė viršūnes, buvo tik paviršam, nesiekė gilumon, pasireiškė tik išvaizdoj. Buvo tai barbarai europiškai aptaisyti ir aprėdyti, maža turinti kultūros reikalavimų. Jų švietimas — tik lėbavimas ir ūžimas. Valstybė, jos žmonės, jų turtai turėjo tenkinti laikinųjų galinčiųjų reikalavimus: net kartais rekrutus su šeimomis rinkdavo tam, kad pasodinus juos savo dvaruose kaipo savo baudžiauninkus[157].

Dvarininkai-bajorai visiškai galėjo naudotis savo privilegijomis. Nebuvo kas juos varžytų. Jie ir carė buvo surišti, išvien ėjo prieš valstiečius, ir šituo žvilgsniu kits kitą palaikė.

Kotrynos laikai Rusų bajorams buvo tikrai aukso gadynė, bet ne kitiems gyventojams.

Ji mirė. Ką duos netikėtai atsiradęs naujas viešpats? Beūždami bajorai nesitikėjo, kad Kotryna gali mirti, į ją buvo nusižiūrėję, nepaisė į jos sūnų, būsimą savo viešpatį.

---

[157] *Golcev,* Zakonodatelstvo i nravy v Rossii XVIII v., Petrapilė, 1896, 67—87 p.

Lietuvos Centralinis Knygynas

ANTROJI DALIS.

Bandymas susiaurinti bajorų privilegijas.

(1797—1801).

Įsigalėjusieji bajorai galėjo pradėti ir kaikame ėmė reikalauti politinių teisių, bandyti siaurinti biurokratijos įtaką, taigi tuo tapdavo pavojingais absoliutizmui, todėl šita turėjo iššaukti reakciją, turėjo atsirasti bandymas susiaurinti bajorų privilegijas.

Šita visa sijama su Kotrynos II įpėdiniu, Povilu I, su naujo viešpaties asmenim. Be abejo jo asmuo šį-tą nusvėrė; tačiau jis nebuvo toks stiprus, kad galėtų nulemti. Esanti centre biurokratija, juo naudodamosi, stengėsi pasukti įvykių bėgį atgal, atgaivinti absoliutizmą, padaryti neribotojo viešpaties valią privalomą ir bajorams.

1.

Povilas I.

a. Asmuo.

(gyv. 1754—1801 m.; viešpatavo 1797—1801).

Apie jį mažai kas težinojo, niekas nepaisė; jis augo, gyveno toli nuo linksmaus motinos kiemo. Vieni ir tuomet ir vėliau buvo tarę, kad jis esąs protiškai nesveikas žmogus, kiti — kad gal būti ir keistas, bet nusimanąs ko norįs, jo darbuose esąs nuosakumas, planingumas[1]. Ar jis sveikas ar ne, tai čia nėra reikalo svarstyti, svarbu išžiūrėti jo leidžiamieji įstatymai, jo varomoji politika, o ji buvo visai kitokia negu Kotrynos; jeigu ne jis pats, tai bent tie, kurie veikė jo vardu, davė jo darbams programą ir planingumą. Visi tie Povilo darbai šiuo ar tuo būdu atsiliepdavo į visus gyventojus, ne tik į artimiausius jo žmones, su kuriais jis pats susidurdavo.

[1] Apie Povilą plačiausias darbas: *Šilder*, Imperator Pavel I. Apie Povilo jaunystę rašė *Kobeko, Karnovič*. Paprastai laikoma jis protiškai nesveiku. Jam reabilituoti ir jo darbams išžiūrėti *Kločkovas* parašė didelę monografiją, išleidęs 1916 m.: Očerk pravitelstvennoi diejatelnosti vremion Pavla I. Ja ja pasipiktino *Semiovski*, ypač *Melgunovas*, radęs pas jį pataikavimą (Melgunovo straipsnių Rinkinyje „Diela i liudi Aleksandrovskavo vremeni". Berlin 1923, p. 14—31). Kitaip teisina Povilą: *Bucinskis* iš senesniųjų ir *Pokrovskis* — iš naujesnių, marksistų istorikų.

b. Reformos.

Povilas buvo centralistas, absoliutistas; jo įsitikinimu, visi ir viskas turi nuo jo pareiti, jo valia visiems turi būti privaloma; norėjo pats viską žinoti, viską turėti savo rankose, jis norėjo pats vienas valdyti per valdininkus. Luomai, su savo teisėmis ir privilegijomis, kurių vieni buvo aukštesni, kiti žemesni, negalėjo būti pakenčiami absoliutinėje monarkijoj, dėlto jisai nerado reikalo palikti bajorų luomui senųjų teisių. Kai dėl žmonių pasirinkimo, tai Povilas turėjo savo simpatijų ir antipatijų. Jis nemėgo motinos, jos žmonių, jos darbų; negalėjo pakęsti, kad kas jam patartų, priešintųsi, turėtų ypatingas teises, dėlto nevieną iš motinos įtaisymų jis panaikino. Tačiau šituo išaiškinti Povilo politikos negalima, nors kaikurie bandė tat daryti; tam išaiškinti buvo rimtų politinių ir finansinių priežasčių. Gavęs praskolintą, nualintą valstybę, Povilas turėjo susispausti ir taupyti, o motina atsižymėjo nereikalingu pašveitimu.

Kotrynos laikais, organizuojant administraciją buvo tat daroma plačiais užsimojimais, vienu šablonu: vienodas gubernijų plotas, vienodas gubernijoj pavietų skaičius, daugybė valdininkų, vieni skiriami, kiti bajoru renkami, be to gubernijoj būdavo perdaug įvairių įstaigų, be kaikurių iš jų buvo galima apseiti, o provincijoje reikalingų įstaigų nebuvo. Visi tie valdininkai reikėjo apmokėti ir išlaikyti. O tuo tarpu iždas buvo tuščias, gi gyventojų ir valstybės reikalai nepatenkinami ar sunkiai patenkinami.

Dėlto nereikalingas įstaigas, ypač kaikuriuos teismus, teko panaikinti.

Pav., iš pradžių, esant plačioms gubernijoms, jas skaidydavo į provincijas, provincijas į pavietus; atitinkamai buvo ir savi teismai. Pertvarkius kitaip gubernijas, skaidė jas stačiai į pavietus, o provincijos teismai liko, tai dabar juos ir panaikino.

Valdininkai vieni buvo skiriami, kiti renkami, bet vieni nebuvo lygūs kitiems. Bajorų renkamieji stovėjo aukščiau už kitų luomų valdininkus, o savo keliu už visus aukščiau stovėjo vyriausybės skiriamieji, jie visus nustelbdavo.

Kadangi Povilas buvo absoliutistas, tai šalino renkamąsias įstaigas ir valdininkus, panaikino kaikuriuos valstybės

valdininkus, iš valdiškųjų įstaigų beveik nelietė policijos; valdininkų skaičių sumažino, o kai dėl algų, tai jos pasiliko tos pačios.

Naikindamas įstaigas bajorų renkamas ar iš valdiškų įstaigų šalindamas bajorų renkamus valdininkus, Povilas vengė valdininkų susimaišymo — skiriamų su renkamais; bajorų renkamiems paliko rūpintis grynai bajorų reikalais.

Luomų politikoj Povilas rūpinos juos sulyginti, bet savaip: aukštuosius klodus stumdamas žemyn, tai šita ypač palietė bajorus, nes siaurino jų teises ir privilegijas.

Povilas pakeitė teipogi ir varomą ikišiol rusifikacijos sistemą pakraščiuose, kuri buvo taip reikalinga kaikuriems rusų valdininkams, kartais nerusų kilimo, taigi šita maloniai pajuto kątik užkariautoji Lietuva.

2.
Bajorų privilegijos.

Bajorai, einant 1785 m. suteiktuoju jiems raštu, kaip minėta, turėjo šitokias privilegijas: 1) neprivalo bet gali tarnauti, 2) nemoka mokesčių ir prievolių, 3) turi asmens neliečiamybę, 4) tik vienas Viešpats tegali atimti bajorystę.

Iš tų visų keturių bajorų privilegijų Povilas paliko nelietęs tik paskutiniąją, kuri pilnai atitinka absoliutizmo santvarką, gi visas kitas privilegijas jis ar suvaržė ar panaikino.

a. Laisvė nuo tarnybos.

Pasirodė, jog bajorų laisvė tarnauti ar ne atsiliepė į valdiškas įstaigas, nes kartais trūkdavo joms tinkamų žmonių, tai jų sąstatas buvo nepastovus ir keitėsi, o visa tat kenkė darbui. Todėl Povilas, norėdamas to išvengti, iš pradžių uždraudė valdininkams savo valia išeiti iš tarnybos, ypatingai jis darė kliūčių kariškiams, dargi kaikuriais atsitikimais jis bausdavo tuos, kurie nepaskirtais rakais prašėsi atleisti juos iš tarnybos: pav., tokius karininkus, kurie neištarnavę metų karininkų laipsnyje, prašėsi atleisti, jis atstatydavo tik žemesniu laipsniu, „kaipo kariūnus (praporščik) už tingėjimą“[2], o tat turėjo ir blogesnių pasėkų. Kadangi jie buvo išbraukti iš tarnybos, tai jų negalima rinkti į bajorų valdininkus.

[2] *PSZ.* N 19140 — 1799. X. 6.

Po to greitai išėjo kitas Povilo ukazas dar blogesnis, kuriame jis sakė: „visus tuos, kurie atleidžiant iš karo tarnybos nėra Mūsų skiriami įstoti į pilietinę tarnybą, senatui griežtai draudžiama juos visus į ją skirti"[3].

Taigi dabar metantis karo tarnybą galėjo bijoti, jog nepateks ir į pilietinę, tokiam bajorui beliko pasilikti toliau tarnauti kariuomenėje ar gyventi savo dvare ir žiūrėti ūkio.

Povilas aukščiau statė karinę tarnybą, negu pilietinę, nes jam labiau rūpėjo sutvarkyti kariuomenę Prūsų pavyzdžiu, rūpėjo turėti pastovią, drausmingą kariuomenę, o joje rimtai tarnaujančius karininkus. Jis iš kariuomenės paleisdavo tik tuos, kurie tikrai negalėjo tarnauti ar jai visai netiko, tik tuomet jis teleisdavo pereiti iš karinės į pilietinę tarnybą.

Kaikurie bajorai, norėdami išvengti karo tarnybos, stengėsi jau iš anksto patekti į pilietinę, tai išėjo ukazas, kuriuo caras uždraudė tat daryti. Ukaze į senatą buvo pasakyta: „Nuo šio laiko prisakome, kad Mūsų Senatas nė vieno iš bajorų vaikų, kurie netarnauja, o nori pristoti tarnauti pilietinėje tarnyboje, niekur neužrašinėtų ir neskirtų, pirm to neišprašęs šiam dalykui Mūsų patvirtinimo"[4].

Povilas ėjo dar toliau: jis panaikino bajorų laisvę visai netarnauti, o įvedė privalomą tarnybą, kuri prie Petro III buvo panaikinta (1762).

Berods šita atlikta netiesioginiai, pravesta kitokioj formoje. Gubernatoriams atskiru ukazu buvo leista ieškoti bajorų jaunuomenės ir prikalbinėti, kad jie geru noru įstotų į karo tarnybą, o prikalbintuosius pristatyti į pulkus virškomplektiniais puskarininkais[5]. Buvo tik leista daryti, ištikrųjų gi tas leidimas gubernatoriams pasidarė įsakymu. Kaikurie iš jų, norėdami įtikti vyriausybei, įskųsdavo jaunuolius bajorus nenorinčius tarnauti, kaipo vengikus, juos imdavo su prievarta, patys išskirstydavo po pulkus.

Ukrainos bajorai, norėdami įtikti Povilui, savo viešpačiui, prašė, kad jisai pats imtų į karo tarnybą tuos bajorus, kurie niekur netarnauja.

Taigi bajorų privilegija dėl tarnybos formaliai nebuvo panaikinta, bet ji dalinai nebeveikė, buvo sustabdyta: bajo-

[3] *PSZ.* N 19376 — 1800. IV. 12.
[4] *PSZ.* N 19136 — 1799. X. 5.
[5] *PSZ.* N 18237 — 1797. X. 20.

rai turi tarnauti, kaip tat būdavo pirmiau XVIII amž. viduryje[6].

b. Laisvė nuo mokesčių.

Povilas panaikino ir kitą bajorų privilegiją — nemokėti mokesčių. Berods tat atlikta neiškarto. Iš pradžių iš jų ima mokesčius teismo ir administracijos įstaigoms palaikyti; įvedant šitą naujovę, nurodoma ir priežastys, tarp kurių buvo minima šitokia: bajorų luomas esąs apdovanotas ir įžymėtas privilegijomis bei malonėmis, be to dauguma valdininkų — bajorai, tai dėlto bajorai turį nešti dalį visuomenei užkrautos naštos.

Dabar dalį gubernijos įstaigų turėjo išlaikyti bajorai; tie mokesčiai paskirstomi žiūrint bajorų turto didumo, o tiksliau sakant — jų sielų (tai reiškia — vyrų baudžiauninkų) skaičiaus. Šituos mokesčius mokėjo vieni bajorai; juos skirstė gubernijos ir pavietų maršalai. Iš pradžių iš kiekvienos gubernijos ėmė 1.640.000 rub., o 1799 m. jau pareikalavo dar 104.000 rub., tai iš viso kasmet tekdavo mokėti 1.748.000 rub.

Buvo tai nuolatinis kasmet mokamas bajorų mokestis. Kartais vyriausybė reikalaudavo netikėtų, nepaprastų mokesčių. Pav., būdavo tokių atsitikimų, jog reikalavo, kad bajorai suteiktų pašalpos miestams, kur buvo statomos kareivinės aiškiai nurodytam pulkui[7].

Paprastai rašydavo, jog bajorai tuos pinigus duoda savo valia, tai esanti bajorų auka, o ištikrųjų ji buvo prispirtina, nuo tos aukos negalima buvo atsisakyti, dargi šituos pinigus greičiau pasiskirstydavo savo tarpe ir sumokėdavo, negu kitus mokesčius. Taigi šita auka — buvo mokesčiai.

Ir pavojinga buvo atsisakyti nuo tos aukos. Šita rodo toksai pavyzdys. Kuršo bajorai nepanorėjo eiti Rusijos bajorų pėdomis, nesutiko aukoti pinigų prašomoms kareivinėms statyti, apie tat 1797. VII. 17 gubernatorius Lambsdorf pranešė carui, o tas už kelių dienų prisakė gubernijoj esamąja kariuomenę išvesti iš miestų, padalinti mažais būriais ir paskirstyti visuose dvaruose, ir už kelių dienų apie tą įsakymą pranešta gubernatoriui (1797. VII. 23)[8].

[6] *Kločkov*, 482—8.
[7] *PSZ*. N 18365 — 1798. II. 10.
[8] *Kločkov*, 485—490.

c. **Asmens neliečiamybė.**

1785 m. bajorų privilegija panaikino bajorų plakimą. Penkioliktas jos paragrafas sakė: „kūno bausmė lai nelytės taurojo!"

Dabar tatai buvo panaikinta, tik vėl netiesioginiai, gi pati privilegija buvo nepaliesta.

Povilas, sekdamas Prūsų pavyzdį, rūpinos, kad mušimas ir plakimas būtų vartojami ir rusų kariuomenėje, nesigailėjo jų kariniam išmokinimui ir drausmei palaikyti.

Tuo tikslu Povilas įvedė kūno bausmes ir bajorams. Tačiau jis nebuvo plakimo mėgėjas, nelaikė rykštės už visuotiną vaistą nuo visokių kliaudžių. Jis dažniau bausdavo tuos, kurie patys mėgo plakti ir kankinti kitus. Mirties bausmė buvo pirm jo panaikinta, tai ir jis jos neįvedė; grąžinęs Lietuvos Statutą, kuriame už daugelį nusidėjimų buvo skiriama mirties bausmė, visgi mirties bausmės Lietuvoje negrąžino ir jos vartoti neleido. Būdamas mirties bausmės priešininku, Povilas betgi pripažindavo naudą plakimui, leido plakti net bajorus, Lietuvoje jis galėjo remtis senove. Šita matyt iš šio atsitikimo, įvykusio Lietuvoje. Vyriausioji Lietuvos valdyba už užmušimą rusų kareivio ir plėšimą nusmerkė bajorą Žukauską „atimti bajorystę, po to duoti budeliui išplakti Lietuvos įpročiu rykštėmis ir davus 150 sykių išsiųsti apkaltą į retežius amžinai sunkiems darbams". Senatas, gavęs šitą sprendimą, nutarė „patvirtinti", o kas dėl plakimo, „tai jį panaikinti einant Bajorų privilegija". Bet Povilas, tvirtindamas tą sprendimą 1796. XII. 12 (taigi kątik užėmęs sostą), parašė: „patvirtinti lietuvišką" (bausmę). Taip pat padaryta su bajoru Borisevičium, kurį teisė už čigono užmušimą ir apiplėšimą[9].

Tie atsitikimai, įvykę Lietuvoj jo viešpatavimo pradžioj, davė progos perkelti tą pačią praktiką ir Rusijai.

Čia Rusijoj pasitaikė proga dar griežčiau ir aiškiau pasisakyti. Vienas buvęs kariškis, kilusis iš dvasinio luomo, buvo pasakęs: „1) kad visi viešpačiai tironai, piktadėjai ir kankintojai, ir kad nėvienas doras žmogus nesutiks būti viešpačiu; 2) kad, būdamas vachtparadoj, jisai žiūrėjęs į tat, kaip į kokią lėlių komediją; 3) kad žmonės savo prigimimu

[9] *Kločkov*, 492.

visi lygūs ir neturi teisės bausti už nusidėjimus, kuriuos patys daro; 4) kad visi šventieji paveikslai yra stabai ir kad juos garbinantieji su visu uolumu yra, jo nuomone, nedori žmonės".

Povilas gavęs sprendimą tvirtinti, matydamas šitokiame nusikaltime esamos santvarkos pamatų griovimą, perskaitęs sprendimą apie paskirtąją bausmę, nuo savęs pridėjo: „kadangi jau nuimta bajorystė, tai bajorystė jo nepaliečia. Ateityje visuomet taip reikia daryti. Išvesti į aikštę (išplakti), ištremti į Sibirą".

Iš tų precedentų, atskirais atsitikimais padarytų caro įsakymų, rezoliucijų ir ukazų, valdininkai darė bendras normas ir jas taikė praktikoj.

Po to kiekvienas bajoras, kuriam bajorystė atimta, galėjo būti plakamas ant lygios su kitų luomų žmonėmis. Kadangi bajorystę tegalėjo atimti pats Viešpats, tai jisai, žiūrint nusidėjimo, plakimą tai palikdavo tai atleisdavo. Iš to nematyti, kad Povilas būtų masinio plakimo šalininkas.

Bajorystę atima pats viešpats. Įstatymas nepasikeitė, tik pasikeitė praktika. Kotryna retai kam atimdavo bajorystę, nors teismas tat ir priteisdavo; kas kita buvo prie Povilo: teismo nuteistiemsiems už didelius nusidėjimus jis būtinai atimdavo bajorystę, nes norėjo nuvalyti bajorus nuo negerų gaivalų. Bajorai gi bajorystės atėmime matė jų negerbimą ir persekiojimą ir buvo nepatenkinti, kad juos plaka ant lygios su kitų luomų žmonėmis.

3.
Dvarininkai ir baudžiavos.

Sunkiausios buvo baudžiavos prie Kotrynos, tuomet jos išbujojo. Kitaip bandė elgtis Povilas; jis pats, būdamas dar sosto įpėdiniu, savo dvare suminkštino lažas, o užėmęs sostą pačioj pradžioj priiminėjo valstiečių prašymus ir skundas, dargi jis mėgo, kad jų minios jį sutiktų; jis sumažino atskirais ukazais ištisą eilę uždėtų jiems naštų, berods nedidelių, bet visgi stengėsi apginti juos, kaikur aprūpino žeme, kitur galvojo apie aprūpinimą[10].

Povilas bandė paliesti svarbiausią dvarininkų teisę — neribotąją teisę į jų valstiečius.

[10] *Kločkov*, 501—517.

Svarbiausias Povilo žygis šitoje srityje — tai buvo bandymas suvaržyti lažas, nustatyti dirbamų dienų skaičių. Tuo dalyku buvo išėjęs Povilo manifestas, paskelbtas 1797. IV. 5, o tai buvo ta pati diena, kada jis vainikavos; šitą manifestą jis laikė tokiu svarbiu dalyku ir davė tokios didelės reikšmės. Ir tikrai jis davė šį tą naujo, jisai pirmiausia visai uždraudė dvarininkams spirti valstiečius prie darbo šventomis dienomis, leido statyti į lažas tris dienas, o tris dienas turi palikti valstiečiams[10a].

Kai reikėjo dabar visa įvykinti, tai ir prasidėjo tikros kliūtys, nes aukštesnieji valdininkai, patys būdami dvarininkais, nepildė šito manifesto. Pirmiausiai Senatas, aiškindamas jį, iškreipė vietą apie lažų suvaržymą, kuri virto geru patarimu; tas pats tuo labiau buvo daroma vietoje. O baudžiauninkai paskelbtąjį manifestą suprato, žinoma, kitaip negu bajorai. Dėlto nesykį tekdavo kviesti kariuomenę ir policiją, vartoti smurtą, kad valstiečiai suprastų caro manifestą taip, kaip nori dvarininkai. Taigi šita manifesto vieta apie lažų sumažinimą gyvenime liko tik vyriausybės geru noru ir patarimu, dėlto jo niekas ir nepildė, o greitai ir visai užmiršo[11].

Bet jau ta pati aplinkybė, kad toks klausimas, kaip lažų varžymas, gali kilti, kad viešpats bando siaurinti neribotas dvarininkų teises į jų žmones, atrodė jiems pavojingu bandymu, ir bajorai giliai susirūpino: kur Povilas eis?

4.
Bajorų savyvalda.

Povilas, būdamas centralistu, negalįs pakęsti bent kokio luomo ypatingų teisių, buvo nusistatęs ir prieš bajorų savyvaldą, dėlto jau nuo pirmųjų savo viešpatavimo dienų jis ėmė ją siaurinti ir varžyti. Tat pasireiškė tuo, kad administracija labiau ją prižiūrėjo, kad renkamuosius bajorų valdininkus pakeitė savo skiriamais, kad išblaškė bajorus, kuo ne naikindamas visai pačius jų seimelius ir beveik neleisdamas bajorams rinktis, aptarti savo reikalų ir teikti luomo vardu peticijas.

10a *PSZ*, N 17909 — 1797. IV. 5.

11 *Kločkov*, 528—569, be to *Kločkov* straipsnyje „Sbornik statei posviaščonnych Platonovu," 1911. 127—175 p. *Trifiljev*, Očerki 7—7, 337—342; Otviet, 253—70. *Pavlov-Silvanski*, Očerki, 154—205.

a. Administracijos kišimasis į bajorų reikalus. Didesnė jos kontrolė.

Kotryna buvo suteikusi plačias teises bajorų savyvaldai ir šalino visa, kas ją varžė, Povilas elgėsi atvirkščiai.

Nuo 1788 m. (Kotrynos įsakymu) gubernatoriai negalėjo būti gubernijos seimeliuose, o dabar Povilas prisakė, kad gubernatorius būtinai atvyktų į seimelius[12].

Gubernatorius naujuoju įstatymu ne tik žiūrėjo tenai tvarkos, bet ėjo dar toliau: jis rūpinos, kad seimelio darbai apseitų ko pigiau, darbai eitų greitai, bajorai būtų blaivūs ir darytų rimtą darbą.

Gubernatorius iš anksto nurodydavo seimeliams, kas gali ir kas negali būti renkamas. Jis tat darė ar pats savo nuožiūra, ar gavęs iš Petrapilės žinių pranešdavo seimeliui, jog tokio ar tokio netvirtins, arba iš išrinktųjų jis pasiskirdavo ir patvirtindavo gavusį mažiau balsų, taigi dabar galėjo praeiti ir toksai kandidatas, kurio rinkikų dauguma nenorėjo.

Gyvenime tas gubernatorių kišimasis visaip atrodė, ir labai įvairavo: vienur gubernatorius tik žiūrėjo iš šalies ir dabojo, kad bajorai neperžengtų įstatymų, kitur patys kišdavosi į pačius rinkimus. Ypač tat buvo žymu ir labiau atjaučiama tose gubernijose, kur bajorai turėjo jau tradicijas, buvo pripratę dalyvauti seimeliuose, taigi ypatingai Lietuvos ir dar kartais Ukrainos žemėse. Šitose vietose gubernatoriai įsikišdavo į rinkimus dar ir politiniais sumetimais. Pav., Mensko gubernatorius Karniejevas į vyriausiojo teismo pirmininkus norėjo būtinai pravesti Puttkamerį, kuris buvo daug patarnavęs Rusijai Lietuvos dalybų laiku ir dėlto turėjo daug priešų bajorų tarpe: jis buvo gavęs už save 118 kamuolių, o 225 — prieš[13].

b. Renkamųjų valdininkų skaičiaus mažinimas.

Luominių ir valdiškųjų įstaigų skaičius, Kotrynos laikų palikimas, buvo perdidelis, tai Povilas ėmė jį mažinti. Pav., panaikinta vyresnysis žemės teismas, vyr. sąžinės teismas, tai nereikėjo nė rinkti žmonių į juos.

Ikišiol būdavo tokių valdininkų, kuriuos rinkdavo bajo-

[12] *PSZ.* N 18421 — 1798. III. 9 (*Kločkov*, 438—440).
[13] *Kločkov*, 476—8.

rai, bet jie tarnavo nebajorų reikalais. Dabar vyriausybė pradėjo pati skirti, o ne bajorams duoti juos rinkti. Šitą bandymą iš pradžių padarė nerusų žemėse ir tai neiškarto perkėlė. Pav., gubernatorius ar senatas paskirdavo pavieto administracijos valdininkus; iš pradžių tat darė Lietuvoj, paskui Ukrainoj ir Guduose, o toliau ten, kur bajorų buvo permaža, pagaliau 1800. V. 14 išėjo ukazas, kuriuo iš visų gubernijų (taigi ir Rusijos) bajorų atimama teisė rinkti tuos valdininkus, o skiria Senatas[14].

Tuo būdu teismo-administracijos valdininkų skyrimui perėjus į vyriausybės rankas, bajorams beliko rinkti: maršalai (bajorvedžiai), deputatai ir sekretoriai — valdininkai vis grynai bajorų reikalams. Jeigu pirmiau prie Kotrynos gubernijoj, skaitant po 10 pavietų, reikėjo rinkti 94 asmenis, tai dabar 22, būtent: 1 gubernijos bajorų maršalą, 10 pavieto maršalų, 10 bajorystės deputatų ir 1 sekretorių[15].

Be to dar visi išrinktieji (bajorų reikalams) priderėjo nuo gubernatoriaus, o per jį dar aukščiau — nuo generalprokuroro, kurio pareiga atitiko vėliau įsteigtojo vidaus reikalų ministerio darbą.

Likusieji bajorų renkamieji valdininkai turėjo daug bendro su administracija darbo. Pav., maršalai, gubernijos ir pavieto, turėjo dalyvauti drauge su skiriamais valdininkais rekrutų priėmime ir rinkime, kuriuos privalėjo pristatyti dvarininkai; o eidami tokias pareigas, jie negalėjo pasitraukti iš vietos be gubernatoriaus žinios; tuo būdu jie tarnavo vyriausybei, nebebuvo bajorų luomo atstovai ir jo reikalų gynėjai.

Taigi visi pakeitimai ėjo į vieną pusę: naikinti valdininkų renkamumą, o visur juos skirti, be to dar tuos visus renkamuosius pavesti administracijos priežiūrai.

c. Bajorų seimeliai.

Povilas buvo nusistatęs prieš bajorų savyvaldą ir nuo pirmųjų savo viešpatavimo dienų ėmė ją siaurinti ir varžyti.

Pirmiausia žiūrima laiko, kuriam jie gali susirinkti, ir visur jis mažinama. Seimeliai tesitęsė paskirtą jiems l a i k ą; gubernatorius negalėjo jo prailginti, o jeigu visgi visų savo

[14] *Kločkov*, 462—467.
[15] *Kločkov*, 472—3.

darbų seimelis laiku neatliko, tai jam pratęsti reikėjo gauti leidimas iš Petrapilės[16].

Iš pradžių seimelio laiką buvo sutrumpinę iki 7 dienų. Tačiau greitai pasirodė, kad ir to laiko buvo perdaug. Per tas septynias dienas spėdavo padaryti ne tik rinkimus, o dar suruošti iškilmingų ir didelių puotų, gi šita brangiai apseidavo ir iždui ir visuomenei.

Tai gen.-prokuroras Kurakinas[17] pasiūlė atpiginti seimelių išlaidas ir dar labiau sutrumpinti seimelio darbus iki trijų dienų; išlaidas būtų galima sumažinti, nustačius sumą, kurią galima išleisti, pav., Petrapilėj jis siūlė paskirti 1.500 rub., tik vieną sykį duoti pietus Palociuje, tas pats turi būti daroma ir provincijoj, tik viskas atsieis atitinkamai pigiau.

Taigi bajorų seimelio tvarka naujais pakeitimais dabar šitaip atrodė. Pirmąją dieną susirenka bajorai į gubernijos miestą, pasimeldžia bažnyčioje ir padaro priesaiką; antrąją dieną renka gubernijos bei pavietų maršalus ir bajorų sekretorių; trečiąją dieną renka valdininkus į pavieto ir žemės teismus; ketvirtą dieną vėl susirenka į bažnyčią priesaikos daryti, suseina į pietus ir po to išvažinėja[18].

Šitokios atmainos lyg su šaltu vandeniu būtų apipylusios bajorus. Išnyko gausingi bajorų suvažiavimai su puotomis ir pramogomis. Pirma per seimelius gubernijos miestas buvo pilnas bajorų, jų žmonų ir dukterų. Renkamieji ir rinktinieji galėjo pasirodyti, taisydami pokilius; mažesnieji bajorai turėjo progos už dyką palėbauti pas ponus ir pasilinksminti pas juos. Dabar visa tat išnyko. Bajorai, berods, renkas gubernijoj, tik jau senosios gyvybės ir linksmojo gyvenimo nebeliko: darbą atlikę, turi grįžti į savo dvarus, prie tų pačių savo žmonių; išbuvę vos 3—4 dienas, atvažiavę iš tolo, tuojau turi grįžti namo tuščiomis, niekur nepasirodę.

Po to ėjo dar daugiau pakeitimų seimelių gyvenime.

Pakeista bajorų seimeliams v i e t a. Prie Kotrynos visi bajorai suvažiuodavo į gubernijos miestą; tenai rinkdavo visus gubernijos ir pavieto valdininkus, tik ką pavietai rinkdavos susiėję katras sau atskiruose kambariuose, taigi pavieto

---

[16] *Kločkov*, 440—1.
[17] General-prokuroras atitiko vėliau vidaus reikalų ministerį.
[18] *Kločkov*, 445—454.

seimeliai buvo gubernijos mieste. Dabar Povilas tat pakeitė: vieniems reikalams prisakė rinktis pavietų miestuose, kitiems — gubernijos mieste. Į pavieto miestą bajorai turi rinktis rekrutų atiduoti ir kartu kitus reikalus atlikti. Bajorų seimelius jungė su valstybės prievolės atlikimu — rekrutų pristatymu; šis reikalas stovėjo pirmojoj vietoj, o bajorų seimelis — antraeilis dalykas.

1797. IX. 1 išleista taisyklės apie rekrutų rinkimą. Juos ima pavietuose. Vienuose prižiūri šito gubernatorius, kituose vicegubernatorius, trečiuose — gubernijos maršalai ir be to dar visur savo pavieto maršalas. Taigi bajorų maršalai šitame darbe sulyginti su valdininkais [19]. Pavietuose susėję bajorai turėjo daug darbo su rekrutais, kitiems reikalams beliko laiko mažiau. Gubernijos mieste bajorams nebuvo kas veikti, vos beliko rinkti keletą gubernijos valdininkų. Tai dabar vyriausybėje kilo klausimas, ar apskritai bereikia važiuoti į gubernijos miestą. Juk buvo vietų, kur ir pirmiau šitas visas darbas buvo atliekamas pavietuose; juk nepriklausomoj Lietuvoje bajorai paprastai suseidavo į seimelius ir darydavo rinkimus pavietuose, tai kodėl to paties negalėtų padaryti ir Rusų bajorai?

Povilas nenorėjo, kad bajorai rinktųsi į didelius susiėjimus ir apskritai į seimelius, tartųsi apie visokius reikalus, nes susiėję gali svarstyti ne tik savo luomo, bet ir valstybės reikalus, o tai jau turi pasilikti vyriausybės dalykas.

1799. X. 14 ukazas ieško kelių tai painiavai išrišti ir nurodo tokį išėjimą: į gubernijos miestą susirenka ne visi bajorai, o tik pavietų maršalai ir išrenka iš savo tarpo vieną gubernijos maršalą; jį renka balsais ar burtomis[20].

O iš to išėjo šitokios pasėkos. Jau dabar bajorai išsklaidyti; visi bajorai renkasi ne į gubernijos miestą, kaip iki šiol buvo daroma, o katras sau į savo pavietą, į gubernijos miestą susieina tik pavietų maršalai. Negalėdami susirinkti į vieną vietą, bajorai negali svarstyti savo provincijos reikalų, negali kreiptis į viešpatį savo reikalais, kas pirmiau buvo paprastu ir leistinu dalyku[21].

---

[19] *PSZ.* N 18126 — 1797. IX. 1 (*Korf*, 238—9).
[20] *PSZ.* N 19154 — 1799. X. 14.
[21] *Kločkov*, 441—4.

O ir pavietų seimeliuose dalyvių skaičius sumažėjo, sulyginus su tuo, kas buvo pirmiau: kaip jau buvo minėta, negali dalyvauti ir būti renkamais atstatytieji iš kariuomenės, atleistieji iš tarnybos[22].

Paviete darbų taip pat sumažėjo: kaikurios tarnybos, pirmiau bajorų renkamos, dabar virto skiriamomis.

Gubernijos seimelių nebėra, renkasi vos pavietų maršalai (1799. X. 14 ukazas). Tai tuomet kilo klausimas, ar bereikalingi apskritai gubernijos seimeliai, juk gubernijai terenkama 2—3 žmonės. Dėlto gen.-prokuroras Beklešovas pasiūlė tokį rinkimo būdą į gub. bajorų maršalą: „padaryti taip, kad jeigu bajorai kiekviename paviete balsų dauguma nepatvirtins senojo gub. bajorų maršalo, arba jis pats atsisakys, tai pavietų bajorų maršalai, suvažiavę į gubernijos miestą, pirmininkaujant senajam gubernijos maršalui, iš savo tarpo padarys rinkimus į gub. bajorų maršalus ar kamuoliais ar burtomis."

Šitą sumanymą Povilas priėmė, ir tuo reikalu paskelbtas jo ukazas 1799. XII. 14.

Taigi padarytosios atmainos praktikoj ėjo daug toliau, negu iš pradžių manyta. Bajorai, susirinkę į pavietus, gali patvirtinti senąjį gub. maršalą, tuomet pavieto maršalai visai nesirenka į gubernijos miestą; tik jo nepatvirtinus jie tesusieina į guberniją ir renka vieną iš savo tarpo, vienas pavieto maršalas yra kartu ir gubernijos maršalu.

Visgi šis-tas liko iš senovės: visi pavieto bajorai balsuoja, ar palikti senąjį maršalą dar trejiems metams. Jeigu daugumos nebus, tai renka jį pavietų bajorų maršalai gubernijos mieste.

Senoji Lietuvos bajorų praktika parodė rusų valdininkams kelią seimeliams šaukti, kuris, berods, nuėjo visai į kitą pusę: nepriklausomoj Lietuvoj tebuvo pavieto seimeliai, pavieto maršalai ir t. t. Nelaukdama ištyrimo ir išbandymo praktikoj, rusų vyriausybė skubinos eiti jau toliau. 1800 m. kilo sumanymas, kad panaikinus ir pačius pavieto maršalų susiėjimus gubernijos mieste, kaipo visai nereikalingus. Senatas savo 1800. X. 24 įsakyme buvo liepęs ir be jų apsieiti. Pavietų maršalai gauna sąrašus ir pas save paduoda balsus raštu, kas esąs tinkamas kandidatas į gubernijos maršalus ar

---

[22] *Kločkov*, 444—5.

bajorų deputatus. Taigi gubernijos valdininkų rinkimai daromi už akių, raštu, be susirinkimų ir pasitarimų[23].

O kaip daryti, jeigu kas renkamas atsisakytų ar išrinktas mirtų? Tai šitam dabar rasta toks išėjimas: jį pavaduoja sekantis kandidatas, gavęs daugiausiai po jo balsų[24].

Taippat bajorų tarpe atsirado abejonių dėl bajorų sekretoriaus, ar jis pasilieka, ar jis renkamas, nes įstatyme vis buvo kalbama apie maršalų rinkimus ir jų pakeitimus. Jie neketino priešintis: ką caras įsakydavo ar tardavo, jog yra sakęs, pildydavo.

Bet ir čia bajorus nuramino: caro ukazas išaiškino, jog sekretorius turi būti renkamas, jis neatmainytas[25], tik pakeista jo rinkimo tvarka.

d. Bajorystės nustatymas.

Ikišiol bajorai turėjo nemaža įtakos savo luomo sąstatui: jie patys žiūrėjo, kas gali priderėti į jų tarpą, o kas ne. Visgi ne bajorai priimdavo ką nors į savo tarpą ar iš ten išmesdavo, o buvo tai viešpaties prerogatyva; taigi bajorai tegalėjo priruošti viešpačiui medžiagos, iš kurios jisai galėtų nustatyti, kam pripažinti bajorystę, o kam ne.

Dėlto visiems bajorams, kurie kartais kitaip suprasdavo šitas savo teises, Povilas, užėmęs sostą, jau 1796 m. viename ukaze paskelbė, jog bajorų seimeliai patys nieko negali padaryti bajoru, jie tegali išduoti atitinkamą bajorystės raštą, o visa kita pridera tik jam, viešpačiui[26].

O priminti apie tat reikėjo, nes tokių atsitikimų buvo, kad seimeliai ką nors darydavo bajoru, valdininkai buvo pastebėję šitą darant ypač ką tik užgrobtose nerusų provincijose — Ukrainoj ir Lietuvoje. Seimeliams buvo uždrausta įbajorinti, ar duoti kam be jokių teisėtų įrodymų bajorystės liūdymą; žinoma, dėlto seimelių nepanaikinta, jie pasiliko.

Bajorystei nustatyti, jos įrodymui patikrinti, bajorai, einant Bajorų Privilegija, ikišiol rinkdavo iš savo tarpo deputatus. Dabar po tokio skelbimo pas bajorus kilo abejonių,

[23] *Kločkov*, 458—460.
[24] *Kločkov*, 460—1.
[25] *Kločkov*, 460—7; *PSZ*. N 19638 — 1800. XI. 7.
[26] *Kločkov*, 463—6. *PSZ*. N 17608 — 1796. XII. 4.

ar beturi teisės rinkti deputatus, ar gali tikrinti kieno nors bajorystę, ar visai neatimta teisė kontroliuoti bajorystės įrodymus.

Jiems rodėsi, jog tokiam galvojimui jie turi atramos ir pačiame įstatyme. 1797 m. buvo nustatyta taisyklės seimeliams rinktis, ir tenai visai nebuvo paminėta, jog seimeliai renka deputatus paderminėms bajorų knygoms rašyti. Nežinia, ar tai buvo padaryta tyčia ar praleista iš netyčių, bet to užteko, kad 1798 m. bajorų seimeliai daugelyj gubernijų neberinko deputatų bajorystei nustatyti. Jų neišrinkus nuo pavietų negalėjo būti ir deputatų susirinkimo gubernijos mieste. Visgi kaikurių gubernijų bajorai šitos spragos ar nepastebėjo ar nesuprato, nespėjo prisitaikinti prie šitos tariamos naujovės, tai esamieji deputatai užklausė Heroldijos kontoros, ar jiems besirinkti, ar bevesti toliau padermines bajorų knygas. Ji atsakė (1799. XI. 30) ukazu, jog deputatus nustatė įstatymas, tai jie turi rinktis ir savo darbą daryti. Apie tat ji išsiuntinėjo šį savo ukazą po visas gubernijas bajorų deputatų susirinkimams, kurių gubernijų daugumoj nebuvo.

Šitų gubernijų bajorų maršalai, gavę tokį raštą, nustebo, nes tokių deputatų pavietuose niekas ir nerinko, taigi ir jų susirinkimų gubernijoj nebebuvo. Dėlto jie užklausė per gubernatorius generalprokuroro, ką daryti, ir tas iškarto dar nesusiprato, ką reikia atsakyti; tik po ilgų galvojimų ir teiravimųsi jis 1799. VIII 5 paskelbė maršalams: kadangi viešpats aiškiai nėra pareiškęs savo valios, kad jis naikina pavieto deputatus, tai jie turi būti išrinkti pavietuose ir kartu su gubernijos maršalų privalo žiūrėti tų visų prašymus, kurie nori būti įrašytais į bajorų padermines knygas. Šita dar pakartojo jau caro ukazas 1800 m.[27].

Išaiškinta dar sykį šitų deputatų susirinkimo teisės: jis gali rinkti įrodymus, tikrinti, duoti bajorystės raštus neabejotiniems bajorams, bet negali daryti vieno: naujai daryti ką nors bajoru ar įbajorinti, — šito jis negali, nes tat esanti vieno viešpaties teisė[28].

Taigi pripuolamai užsiliko bajorystės deputatai.

---

[27] *PSZ.* N 19527 — 1800. VIII. 23.
[28] Caro ukazas 1800. IV. 9 ir Senato — 1801. III. 6.

Povilas I nenorėjo didinti bajorų skaičiaus ir dėlto stengėsi per savo valdininkus bajorų grynumą tikrinti.

1797. III. 19 išėjo ukazas, kad reikia sudaryti visų Imperijos bajorų erbynas[29]. Ten buvo prisakyta greitu laiku pristatyti bajorų padermių sąrašus, suteikti žinias apie erbus, ordinus ir rangas.

Povilui rūpėjo senieji bajorai ir jų erbai. Daugiausiai tas darbas dirbti atiteko vyriausybės valdininkams[30].

Ir greitai pradėjo eiti bajorų erbynas[31]. 1800. VIII. 25 paderminės knygos, kurias iki šiol vedė gubernijose, prisakyta laikyti pavietuose[32].

e. Bajorų delegacijos.

Kotryna mėgdavo, kad pas ją lankytųsi skaitlingos delegacijos, reikštų jai savo ištikimybę ir atsidavimą. Bajorų seimeliai nuolatos siųsdavo jai delegacijas. Turtingieji dvarininkai naudojos tąja proga pasirodyti Petrapilėje, nes galėjo iškilti sostinėje ar vietoje, o jai, be asmens užgaidų ir noro būti smilkoma, rūpėjo kitas svarbus reikalas, kad bajorai tuo pripažino ją teisėtąja savo viešpate. Delegacijoms siųsti buvo teisėto pagrindo. Eidami Privilegijos 38 str., bajorai galėjo pasiųsti atstovus į sostą ir pasisakyti apie savo reikalus ir be to parodyti ištikimybės jausmus.

Povilas, atvirkščiai, nemėgo jokių iškilmių, masinių delegacijų, jei bent dar pripažindavo valstiečių minias, kurios į jį kaip į Dievą žiūrėjo ir laukė gėrybių; čionai gi bajorai prisimindavo apie tam tikras savo teises, galėjo net pasakyti savo pageidavimus. Tai užėmęs sostą Povilas išleido ukazą (1796. X.), kur pasakė, jog bajorai pirm siųsdami delegaciją turi kreiptis į gubernatorių, jisai apie tą visą patieks viešpačiui per general-prokurorą, ir tik gavę jo sutikimą tegalės siųsti delegacijas į viešpatį. Vėliau atrodė, kad tos delegacijos daug laiko atimtų jam ir bajorams, brangiai atseitų kraštui, tai galų gale paskelbė, kad bajorai atstovų į jį visai nebesiųstų, kad delegacijos į sostą atmainomos.

---

[29] *PSZ*. N 17881 — 1797. III. 19.
[30] *Korf*, 234—7.
[31] *PSZ*. N 18081, 18302 (*Korf*, 278).
[32] *PSZ*. N 19531 — *Korf*, 250.

5.

Bajorų nepasitenkinimas ir Povilo nužudymas.

Bajorai vistiek liko įprivilegintuoju luomu, nors daug kas paliesta iš jų teisių ir buvo galima laukti dar daugiau blogų atmainų.

Kotrynos išlepintieji bajorai ėmė skersauti į Povilą, juose didėjo neapykanta[33], ypač po to, kai jis bandė suvaržyti dvarininkų teises į valstiečius, kišosi į jų savitarpio santykius, siaurino bajorų savyvaldą, plėtė valdininkų teises, taigi tuo visame skriaudė bajorus.

Rusų bajorai buvo įsitikinę, kad absoliutė monarkija be jų negalės apseiti, kad be jų dargi negalės laikytis ir pati valstybė, dėl to matydami tokius Povilo darbus bajorai ėmė nerimauti, įtužo ant jo, bet gi nedrįso šito viešai pareikšti.

Jie svajojo apie nesenus Kotrynos aukso laikus, kuomet jiems buvo taip jauku ir gera.

Širdyje nekentė Povilo, o kartu drebėjo, bet tylėjo, nes bijojo, kad jo ranka kartais jų nepaliestų. Tuomet širdyje, o jam gyvam nėsant, jau ir viešai išdrįsdavo lyginti jį su Maskvos caru Jonu Rūsčiuoju[34].

Nepatiko rusų nacionalistams kartais Povilo elgimasis su nerusų tautomis, ypač nepatiko pripažinimas skirtingumo Lietuvai, sulyginus ją su Rusija — metiniai seimeliai, teisėjai renkami iki gyvos galvos ir t. t.[35].

Bet visą tą rusų bajorai galėjo pakęsti. Naikinimas kaikurių jų teisių netaip skaudžiai atrodė. Valdininkai buvo bajorai, tuos pačius suvaržymus netaip vykindavo, kaip turėjo, pav. įstatymą dėl trijų dienų lažų.

Kas kita pasidarė, kai Povilas palietė ekonominį jų gyvenimą. „Povilas, rašo vėliau vienas dekabristas von Wisinas, iš pradžių buvęs prancūzų revoliucijos priešas, pasiryžęs viską paaukoti jai nustelgti, įtužęs ant ką tik buvusių sąjungininkų, kuriuos teisingai kaltino nepasisekimais, ištikusiais jo kariuomenę po garsių Suvorovo žygių, staiga visai pakeitė savo politikos sistemą ir netik susitaikė su pirmai-

---

[33] *Kločkov*, 490—501.

[34] *Šilder*. Imperator Pavel, pusl. 461—474; *Korf*, 220—230; *Kločkov*, 1—46 psl.

[35] *Korf*, 256—7. *Romanovič-Slavatinski* 476 ir t. t.

siais prancūzų respublikos konsulais, kurie sugebėjo gudriai prisimeilinti prie jo, bet pasidarė karštu Napoleono Bonapartes garbintoju ir gręsė paskelbti karą Anglijai. Pertraukimas ryšių su jąja padarė neišpasakytos žalos mūsų užsienių prekybai, nes Anglija aprūpindavo mus su manufaktūra ir kolonijų dirbiniais už žaliąja musų žemės medžiagą... Bajorai buvo tikri, kad gaus naudos iš savo dvarų, išleisdami į užjūrį javus, laivams rąstus, mastus, lašinius, kanapes, linus ir t. t. Pertraukimas su Anglija, griaudamas medžiaginį bajorų gerbuvį, stiprino juose neapykantą prie Povilo, ir be to jau jo sužadintą su žiauriu despotizmu. Mintis atsikratyti nuo jo beveik pasidarė visuotina[36]."

Anglai buvo nepatenkinti tokiu rusų politikos pakeitimu, jų atstovas Sir Charles Whitworth stengėsi visą tat sutrukdyti ir atitaisyti.

Ikišiol jis sugebėjo pajungti rusų užsienių politiką Anglijos interesams. Juk dar neseniai 1795 m. jis buvo pravedęs karo dermę, kuriąja rusų laivynas turėjo veikti ir tikrai veikė išvien su Anglais prieš Prancūzus[37]. Nesigailėdamas paparkų vyrams ir moterims carų kieme, jis 1797 m. galėjo gauti naują sau tinkamą prekybos dermę[38].

Dabar prie Povilo visa tat pasikeitė; Rusai traukėsi atgal. Anglai buvo patenkinti, kad gavo bent įmanomą prekybos dermę, bet politikos gyvenime matė, kad Rusija pamaži pereina į kitą pusę, prie prancūzų, o nusigrįžta prieš Anglus.

1799 m. kilo sumanymas Povilą prašalinti. Sumanytojais buvo minėtas anglas Whitworth, rusas Paninas, ispanas Rivas.

Forma jam pašalinti buvo angliška, kaip dar neseniai anglai buvo padarę su savo karalium Jurgiu: paskelbti Povilą bepročiu, uždėti jam globą, regentu būtų jo sūnus Aleksandras. Sūnus žinojo apie tą sumanymą, taravojos su sąmokslininkais, tą visą slėpdamas nuo tėvo.

Ruošėsi tat padaryti 1800 m. bent vasario mėnesį. Bet sumanymas tuo laiku neįvyko, jį atidėjo, o tuo tarpu Povilas šį-tą pajutęs išvijo Withworthą[39].

---

[36] *Pokrovski* Pavel *(Istorija Rossii* XIX v. t. I, 28—29 Granato leid.).
[37] Derme pasirašyta 1795. II. 7/18.
[38] 1797. II. 10/21.
[39] 1800. V. 25.

Withworth, nors išvytas iš Rusijos, ryšių su sąmokslininkais nenutraukė, veikė su jais iš užsienio, mezgė toliau pradėtąjį tinklą.

Prasidėjus kovoms su Anglais, Petrapilei galėtų gręsti pavojus nuo jūros, dvarininkams apsistotų javų ir žaliavos išvežimas, prasidėtų skurdas, o asmeniškai kiekvienam iš bajorų rodėsi, jog jis nėra tikras dėl rytojaus, net dėl gyvybės, nes Povilas gali įsakyti suimti.

Rusų aristokratija turėjo dabar rasti išėjimą, padaryti ką nors griežto. Bet ji tik ėmė, grobė, ką ir kur galėjo, tik nemėgo kariauti, bijojo daryti perversmus savo rankomis, velijo tat atlikti samdytų vokiečių ar kitų atėjūnų rankomis.

Buvo dar ir kita baimė. Sąmokslininkai— karininkai, o kareiviai buvo už Povilą, taigi nebuvo tikri dėl jų, dėl geros sąmokslo kloties. O reikėjo daryti greitai, nes galėjo sužinoti.

Rusų laivynas išplaukė į jūrą, jau turėjo eiti prieš anglus; gaišti nebuvo galima. Ir Povilą pasmaugė 1801 m. kovo 11/12 d.

Kareiviai, kuriuos Povilas kankino muštromis, bet rūpinos jais, o spaudė jų priešus — bajorus-karininkus, buvo prisirišę prie jo, būtų sunaikinę sąmokslininkus, vos tesulaikė juos nuo šito puolimo prieš karininkus naujasis caras Aleksandras.

Žinia apie jo nužudymą netikėtai greitai pasiekė Londono; rusai-anglai susitaikė, rusų laivyną tuoj atšaukė į uostus. Nelsonas galėjo atvykti į Taliną pasisemti gėlaus vandens. Ir vėl Rusai pasidarė anglų politikos vasalais[40].

Apie ruošimąsi užmušti Povilą žinojo jo sūnus Aleksandras. Jisai nešalino užmušėjų. Ir vėliau rusų istorikas atgaleivis Karamzinas rašte į carą Aleksandrą galėjo taip kalbėti apie Povilą: „Povilas, neišaiškinamu Rusų nustebimu pradėjo viešpatauti visus baugindamas, nežiūrėdamas nėjokių įstatymų, jei bent savo užgaidų; mus laikė ne valdiniais, o vergais, baudė be kaltės, apdovanojo be nuopelnų, atėmė gėdą bausmei, dovanai gražybę; jis žemino rangas ir kaspinus, jais švaistydamas; lengvu būdu naikino ilgo laiko valstybės išminties vaisius, nekęsdamas juose savo motinos darbo“[41].

[40] *Šilder* Imper. Pavel. 482—92. *Schiemann* 1) Geschichte Russlands I, 25—35. 2) Die Ermordung Pauls. 1902; *Pokrovskij*. Russkaja Istorija IV, 230—40; Pavel (Istorija Rossii XIX v. t. I, 28—30); *Kločkov*, 1—142.

[41] *Karamzin*, Staraja i novaja Rosija. Petrapilė, 1914. p. 42—43.

Karamzinui ir kitiems bajorams tebuvo šventi tie įstatymai, kurie gynė bajorų teises ir privilegijas.

Lietuvos bajorai nuošaliai stovėjo nuo tų rusų bajorų kovų: galėjo būti dar blogiau kaipo Lietuvos gyventojams, esantiems pertoli nuo Petrapilės, jie dar nebuvo įsitraukę į rusų aristokratijos tarpą, vos keli teprigijo.

II.

Povilo laikai Lietuvoje.

1.

Povilo politika.

Povilas, užėmęs Rusijos sostą, griežtai pakeitė savo politiką dėl Lietuvos: jisai paliuosavo tuos visus Lietuvos ir Lenkijos žmones, kurie už tą, kad gynė savo nepriklausomybę ir kovojo prieš Rusijos grobimus, buvo paimti į nelaisvę ir iki šiol sėdėjo kalėjimuose ar buvo ištremti[42]; daugeliui grąžino atimtus dvarus, o jeigu tat buvo nebegalima, tai atlygino už juos, vietoje gi sustabdė rusifikacijos politiką ir kaikur grąžino savo laiku žadėtas ir garantuotas, o paskui atimtas senąsias teises; dėl mokesčių paskelbė, jog ims senais pagrindais[43], tik nepanaikino vieno — prijungimo prie Rusijos; vidaus gyvenime Lietuvoj tęsė tą pačią, ką ir savo Rusijoj, luomų politiką, nepakeitė savo nusistatymo į bajorų savyvaldą ir į valdininkus, taigi varė tą pačią neribotosios monarkijos politiką.

Povilas, užėmęs sostą, stengėsi grąžinti Lietuvos vardą naujai prijungtajai daliai, kurią tuoj po dalybų buvo padalinę į dvi guberniji (Vilniaus ir Slanimo), tik nespėjo sutvarkyti, ir ėmė ją vadinti L i e t u v o s g u b e r n i j a. Tą vardą užtinkame 1796. XII. 4 rašte, jau paskui įsakė panaikinti dvi dar neįsteigti, neorganizuoti guberniji, o sudaryti vieną[44]. Nelaukdamas, kol ji bus organizuota, liepė įsteigti esančiuoju Gubernijų įstatymu Gubernijos Valdybą ir Iždo Rūmą[45], grei-

[42] *PSZ* Nr. 17585 — 1796. XI. 29.
[43] *PSZ* Nr. 17611 — 1796. XII. 4.
[44] *PSZ* Nr. 17788 — 1798. II. 6.
[45] *PSZ.* Nr. 17761 — 1797. I. 26.

tai po to (1797. II. 6) smulkiai nustatė, kaip naujoji gubernija bus sudaryta[46].

Lietuvos gub. vyriausybės organai galutinai buvo perkelti iš Gardino į Vilnių 1797. VII. 12[47].

Repninas berods pasiliko, bet susiaurintomis teisėmis, be to jis buvo paskirtas Estijos, Latvijos ir Lietuvos gen.-gubernatorium ir dar karo vadu tose šalyse, jų tarpe ir „Lietuvos divizijos".

Tikruoju Lietuvos valdytoju — gubernatorium buvo paskirtas Jokubas Bulgakovas, žmogus artimas Repninui, buvęs protarpiais keletą sykių Varšuvoj, pažįstąs Lenkijos ir Lietuvos ponus ir visuomenę, dalyvavęs dalybose ir prisidėjęs prie užgrobimo[48].

Teismuose kaikame atstatyta senovė. Grąžino Vyr. Lietuvos Tribunolą — tik pakeitė vardą: pavadino jį Vyr. Lietuvos Teismu, bet jo sprendimai nėra galutini, galima skųstis į Senatą; sprendimai baudžiamose bylose taippat viešpaties tvirtintini, kaip ir rusų gubernijose. Pavietuose grąžinta: žemės, pilies ir pakamario teismai. Teisėjai į juos renkami, tik pirmininkai tvirtinami.

Lietuvoj veikia gubernijos įtaisymai su gubernatorium pryšakyje, yra iždo rūmas, mokesčiams imti iždinės, žemesnysis žemės teismas (policijos valdyba) su pavieto viršininku.

Įvesta rusų kalendorius (senasis skaičius) nuo 1800. I. 1[49], kaip tat buvo padaryta ir kitose Lietuvos dalyse, seniau paimtose; Mogiliovo ir Polocko gub. buvo jį įvedę jau anksčiau — 1782 m[50].

Gubernatoriaus valia, bet ir atsakomybė padidėjo, valdymas subiurokratėjo, daugiau valdininkų buvo skiriama, negu renkama, Lietuvoj buvo skiriama kur tai daugiau, negu tat buvo daroma Rusijoj; apie pavieto viršininką, kad jis skiriamas, paskelbta 1797. II. 6, steigiant Vilniaus guberniją. Berods apie šitą patį dalyką, kaip jau minėta, buvo galvojęs jau Repninas.

---

[46] *PSZ.* Nr. 17788 — 1797. II. 6.

[47] *Baliński.* Akademija Wileńska p. 363. *Korevo,* Vilenskaja Gubernija, 1861 p. 69—70.

[48] *De Poulet,* 10—11 p. 94—95.

[49] *PSZ.* Nr. 19049 — 1799. VII. 28.

[50] *PSZ.* Nr. 15436 — 1782. VI. 16.

2.

Pirmoji Lietuvos bajorų delegacija į viešpatį jo vainikavimo laiku Maskvoje.

Ruošdamasis į vainikavimą, Povilas 1796. XII. 24 (s. s.) paskelbė, jog tos iškilmės įvyks Maskvoje 1797 m. balandžio mėn. 5/16 d., kad į jas turi atvykti ir bajorų delegatai.

Iš visos Lietuvos, kaip buvo pakviesta (lietuvių ir gudų žemių), vyko septyni žmonės. Seimeliai jiems išrinkti paskirta vasario 1 d. (II/12).

Dar nenustatyta buvo, kaip ir kas rinksis, senosios gubernijos nebaigtos, o naujosios kurti pradėta, tik nepertvarkyta, bent taip buvo Lietuvos gubernijoj. Mensko gub. bajorai jau turėjo savo vidurkį. O Lietuvos gub. buvo painumų: rinkosi keliose vietose ir nevisi pavietai. Gardine rinkos Gardino ir Lydos bajorai, Vilniuje — Vilniaus, Trakų, Kauno pavietai[51]. Bene Žemaičių bajorų nebuvo sukvietę.

Išrinktieji susirinko Vilniuje kovo 17 d.[52].

Ruošėsi važiuoti į Maskvą ir Vilniaus vyskupas, bažnyčios dvarų reikalais, tai rusų valdininkai nurodė, kad važiuoti jam nepridera, nes nėsąs kviestas.

Bajorai tarė, jog dabar pasikeitė laikai, kad atleidžiama kaltės tiems, kurie buvo dalyvavę kare dėl laisvės, leidžiama vartoti Lietuvos vardas, grąžinama seni Lietuvos įtaisymai, tai bus galima iškelti ir politinius Lietuvos reikalavimus. Pirmiausia ėmė tat aptarinėti Menske, sumanė surašyti punktus ir juos įteikti naujam viešpačiui, nuvykus į Maskvą. Šito sumanymo pradėtoju buvo teisėjas Daškevičius. Iš Mensko užklausė apie tat Vilniaus žymesniųjų bajorų vadų. Vilnius pritarė Menskui ir patys surašė savo punktus. Pagrindinė šitų Vilniaus punktų mintis buvo — kad prašalintų rusų valdininkus ir kariuomenę, kad nieko be teismo neareštuotų. Bet tie pageidavimai nebuvo įteikti, dargi gal vėliau jie sunaikinta. Žinojo apie tat ir Gardino bajorai. Taigi susižinojo visi Lietuvos bajorai, kokius reikalavimus pastatyti Maskvoje, bet rašė katra sau gubernija.

---

[51] Iš Vilniaus išrinko — Radzišauską, iš Gardino — Valavičių.
[52] *Zaleski*, 231.

Apie Mensko bajorų sumanymą tuoj sužinojo rusų valdininkai, jie davė žinią carui, o šis prisakė „bajorus numalšinti ir sumažinti jų išdykumą". Menske tuoj ėmė juos malšinti, kai ką areštavo.

Greitai nutildė susektąjį maištą; o ir nesunku buvo tat padaryti: bajorai toliau peticijos nėjo. Nusiminę jie laukė dar daugiau represijų, dargi vietos rusų valdininkai prašė nedaryti iš šito rimto dalyko.

Užsiliko Mensko bajorų peticija. Jie buvo išrinkę iš savo tarpo 6 žmones į delegaciją, kuri privalė jau kovo 15 d. būti Maskvoje.

Mensko peticijos turinys buvo šitoks. Iš pradžių reiškia ištikimybę ir sako ačiu už kalinių paleidimą (1). Teismai turi būti lenkų, lenkų kalba daromi, jie bajorų renkami (2); administracija neprivalo kištis į teismo darbą (3), skųstis sprendimais galima į Tribunolą, o į Senatą neturi būti leista (4); kariuomenės sutalpinimo ir praėjimo turi žiūrėti karo komisija, kuri reikia grąžinti (5). Grąžinti išvežtuosius Metriką ir archyvus ir čia turi būti saugojami (6); atlyginti už pašarą, paimtą Targovicos konfederacijos laikais (7); paštą turi laikyti iždas (8); žyminiai mokesčiai dabartiniai esą perdideli, tai reikia palikti senieji (9); unitai su prievarta verčiami į pravoslavus (10); mokesčiai, nedamokėtieji ir 1793 m. dovanotieji, vėl reikalaujama (11); į gubernijos valdybą reikia priimti vietos žmones, raštinė turi būti padalinta į dvi dali: lenkų ir rusų kalbos (12); atlyginti už pirktas karines lenkų rangas, kurios dabar panaikintos (13); duoti galimybės ieškoti skolas iš tų dvarų, kurie išdalinti rusų valdininkams (14); vėl atstatyti bajorų mokyklas, taipogi Vilniaus Akademija (15), grąžinti dvarus kunigams, kurie buvo prisiekę, o visgi atėmė(16)[53].

Gardino bajorai taip pat ketino įteikti savo pageidavimus. bet jie buvo atsargesni, politinių pageidavimų nekėlė ir pasibaigė adreso įteikimu Repninui, kur reiškė apgailestavimą dėl jo išsikėlimo, giria jo teisingumą ir t. t.[54].

Delegatų kelionės išlaidoms padengti turėjo būti sumesta

---

[53] *De Poulet,* Nr. 10—11 p. 79—100.
[54] *Mościcki,* Dzieje I, 413—4.

aukos, skaitant po 10 skatikų nuo sielos, bet aukos ėjo taip šykščiai, kad delegatai keliavo savo lėšomis[55].

Kaikurie šitų prašomųjų dalykų buvo tuoj pildomi, ar net nereikėjo nė prašyti, nes vyriausybė norėjo įtaisyti naujas sijas tarp savęs ir naujų valdinių — bajorų ir kunigų, tenkino tokius reikalavimus, kurie atitiko jo programą; kaikame pasielgė priešingai tam, kas buvo rašoma bajorų peticijoj, nes tame matė absoliutizmo varžymą.

1797 kovo 18 d. Povilas išleido manifestą, kur buvo pasakyta, jog draudžiama traukti stačiatikius į katalikus ir leidžiama be kliūčių pereiti iš kitų tikybų į stačiatikius. Jisai turėjo galvoje katalikų dvarininkus ir kunigus, kurie neleido savo baudžiauninkams katalikams ir unitams pereiti į stačiatikius, trukdė plėstis stačiatikių tikybai[56]. Buvo tat padaryta dėl valstiečių skundų Guduose. Povilas atskiru ukazu Lietuvos gubernatoriui Bulgakovui pakartojo, kad jis prižiūrėtų jo manifesto vykdymo[57].

Praslinko keli mėnesiai, ir žmonės vėl masėmis ėmė prašytis, kad leistų grįžti prie unitų. Ir Povilas, nustebęs, dėl priešingų pirmykščiams reikalavimų, kad dabar atsimeta nuo to, prie ko jie ką tik veržėsi, prisakė Mensko gubernatoriui ištirti priežastį.

Korniejevas, patyrinėjęs, susekė šito pasikeitimo priežastis ir apie jas pranešė carui. Valstiečiai buvo tarę, kad priimdami stačiatikių tikybą, jeigu nepasiliuosuosią nuo baudžiavų, tai bent palengvinsią sau jų naštą, rodos taip buvo prižadėję kurstytojai; buvo ir tokių, kuriuos užrašė į stačiatikius (pravoslavus) be jų žinios. Be to stačiatikių kunigai šiurkščiai ir piktai elgdavęsi su naujomis avelėmis, melagingai skundę unitų kunigus paleistuvingu gyvenimu, dėlto pradėta daugybė bereikalingų bylų ir žmonių nekaltai prikankinta. Ir Povilas leido atitaisyti, grįžti atgal kas nori į savo senąją tikybą[58].

Iškilminga buvo vainikavimo šventė Maskvoje. Per ją bajorai galėjo įteikti savo atskirus prašymus, tik buvo uždrausta teikti masines peticijas; visgi ir norint ką pravesti bu-

---

[55] *Mościcki*, I 413—4.
[56] *PSZ*, N 17879 — 1797. III. 18.
[57] *PSZ*, N 17904 — 1797. IV. 3.
[58] *De Poulet*, Nr. 10—11, p. 100—103.

vo naudingiau kreiptis į caro aukštuosius kiemo valdininkus. Lietuvos, Gudų ir Ukrainos bajorų delegatai, vis aristokratai, tos pačios lenkų kultūros, veikė išvien; visur buvo keliama reikalavimai amnestuoti emigrantus, grąžinti išvežtuosius archyvus iš Petrapilio, leisti bajorams rinkti pavieto viršininkus (ispraunikus) ir gubernijos bajorų maršalus[59].

Iš Maskvos Povilas grįžo į Petrapilę per Lietuvą: čia jis pamatė naujus savo valdinius. Keliavo per Menską, Vilnių, Kauną, Kėdainius, Šiaduvą, Šiaulius, Joniškį, Mintaują, Rygą[60]. Jį priimant visur buvo daromos iškilmės. Kai kame tat padėdavo.

Vilniaus Akademijai buvo suteikta daugiau lėšų[61], dargi praplėsta vieno jos skyriaus — medicinos teisės, nes buvo reikalingi gydytojai, o Lietuvoj gerai juos rengdavo. Leista pačiai Akademijai davinėti gydytojų diplomus, be Medicinos kolegijos kontrolės, ko neturėjo ir Maskvos universitetas[62].

Paskelbta, kad veikiantieji Lietuvos įstatymai — senoji vietos teisė, vadinas, Lietuvos Statutas; taigi pirmiau veikęs Lietuvos, Mensko, Valuinės, Podolės gubernijose, jis ten ir palikta, dargi valdininkai už tarnybinius prasižengimus baudžiami einant juo, o ne rusų įstatymais[63].

3.

Dvarų dalinimas.

Povilas taip pat dalino dvarus rusams ir kartais vokiečiams Lietuvoj ir Gudijoj, kaip buvo dalinus juos Kotryna, dalino juos už nuopelnus jam padarytus. Tik Povilas vadavos kitais sumetimais, negu Kotryna. Jis buvo įsitikinęs, kad bajorų baudžiauninkams gyvenasi geriau, negu iždo arba karališkiems, valdininkų valdomiems valstiečiams, nes anie labiau jais rūpinąsis, ir kad dabar išdalinęs išvengsiąs valstiečių riaušių.

Sulyginus jo išdalintųjų visoj Rusijoj žmonių skaičių su

---

[59] *Mościcki*, I. 415.
[60] *Mościcki*, I. 415—4. *Zaleski*, 236—7.
[61] *PSZ*, Nr. 17791 — 1797. II. 6.
[62] *De Poulet*, m. v., p. 106—08.
[63] *PSZ*, Nr. 18147 — 1797. IX. 19.

išdovanotais Kotrynos laikais, tai jos bus didesnis, o žiūrint viešpatavimo laiko, tai prie Povilo vieneriems metams jų daugiau atseidavo: jis dalindavo kasmet pusšešto sykio daugiau, negu jo motina. Kotryna dalindavo daugiau Ukrainos ir Gudų valstiečius, Povilas — labiau rusų, bet buvo dalinimų ir Lietuvoje. Lietuvos ir Gudijos gubernijose jis išdalino 39.544 vyrų sielų, gi pervedus jas į žemės plotą, bus apie 678.073 ha; o iš jų vienoje Lietuvoje išdalinta — 28.860 sielų.

Žiūrint dalinamųjų žemių rūšies, buvo tai karališkos ekonomijos ir seniūnijos, gi dvasinių dvarų buvo visai maža; Povilas visgi sustabdė atimtųjų ir sekvestruotųjų iš dvarininkų dvarų dalinimą, o likusius prie Kotrynos neišdalintais grąžino savininkams; gi kaikurius dvarus laikomus vietos ponų iki gyvos galvos atidavė jiems nuosavai.

Nematyti, kad Povilas, dalindamas dvarus, būtų vadavęsis rusinimo tikslais. Kotryna dalino dvarus už nuopelnus sau ir Rusijai, norėdama naujose valdose prisodinti daugiau rusų ir vokiečių dvarininkų, kurie prijungtų naują kraštą prie Rusijos, Povilas gi tarė, kad palikdamas žemes vietos dvarininkams, šituo labiau pririšąs juos prie Rusijos.

Rusų dvarininkai, gavę dykai didžiausias valdas, jų nebrangino, kartais nebuvo jų savo akimis matę, dėlto visai pigiai parduodavo vietos dvarininkams, taip buvo padarę Suvorovas (gavęs 6927 baudžiauninkų) ir Rumiancevas (5.718 baudžiauninkų). Taigi rusų dvarininkų skaičius Lietuvoje prie Povilo nesustiprėjo[64].

4.

Bajorų teisės.

a. Bajorystės įrodymai.

Jau 1795 m. rusų valdininkai, pastebėję Lietuvoje didelį bajorų skaičių, ėmė reikalauti iš jų, kad įrodytų savo bajorystę. Dabar įsitaisius galutinai, tereikėjo pakartoti senesnius reikalavimus, kad bajorai pristatytų įrodymus, jog esą bajorai (vietos vyriausybė paskelbė 1797. IX. 7). Pirmiau sunku buvo išreikalauti, dabar tat pasikeitė.

---

[64] *Žukovič*, O ruskom zemlevladienii, 9—14, *De Poulet*, V, pusl. 109.

Karo suirutės ir maišatys jau pasibaigė. Bet ir dabar nelengva buvo tie įrodymai gauti. Vieni visai jų neturėjo, kiti negalėjo tuojau surasti ir juos gauti. Viešieji archyvai liko nesutvarkyti, taigi nebuvo iš kur gauti įrodymai; be to, dalis aktų išvežtų į Rusiją. Tačiau vargu šita buvo vienintėlė ir tikra priežastis, kodėl nepristatinėjo įrodymų. Juk išvežta senesnieji aktai, Lietuvos Metrika, šiaip liko vietoje teismų knygos, iš ten galėjo gauti reikalingų žinių, smulkieji bajorai jokių įrodymų ir neturėjo. Ir tik nurodydami į aktų išvežimą, šitie bajorai norėjo užtęsti raštų pristatymą ir pasiteisinti, kodėl negalį jų pristatyti.

Ir vyriausybė patikėjo šitais pasiteisinimais, ji pratęsdavo raką bajorystės įrodymams pristatyti[65].

b. Asmens teisės.

Lietuvos bajorų asmens teisės buvo tokios pat, ką ir Rusijos, taigi ir juos palytėjo nauji rusų įstatymai, paremti atskirais caro įsakymais, kurie leido plakti nuteistus bajorus už įvairius didžiuosius nusidėjimus. Visi tokie sprendimai Lietuvos teismų padaryti ėjo viešpačiui tvirtinti. Iš to ir matyti, kaip į bajorus žiūrėjo Povilas, kaip jis atitinkamai pakeisdavo sprendimą.

Čionai galima nurodyti ištisą eilę tokių caro patvirtinimų. Už žmonos primušimą iki mirties — „duoti 100 rykščių tenykščiu įpročiu", o paskui išsiųsti į katorgą; už daug vagysčių, šventvagystę, pabėgimą, savo pavardės pakeitimą — budeliui „išplakti Vilniuje viešai prie stulpo per du penktadieniu kiekvieną sykį po 100 smūgių rykštėmis", o paskui — į katorgą; Hoppenui už ginkluotą sauvaliavimą, valstiečio užmušimą — „išplakti su botagu ir ištremti amžinai į Sibirą"[66].

5.

Bajorų savyvalda.

a. Valdininkai ir bajorai.

Povilas, nepalaikydamas bajorų savyvaldos Rusijoj, darė tą pat ir Lietuvoje, tačiau ne jis tat pradėjo; pradžią

---

[65] *Zaleski*, 243—244.
[66] *Kločkov*, 597, 598, 600.

padarė rusų valdininkai neva tautiniais sumetimais, tai Povilas paskui, remdamasis Lietuvos praktika, pradėjo taikyti tą pat ir Rusijoj.

Visų pakeitimų tikslas — bajorų savyvaldai duoti maža savo ir daug valstybės darbo, o daugumą — skiriamiems vyriausybės valdininkams; ypač policija turi būti vyriausybės žinioje; pirmon galvon tat turi būti padaryta naujai užgrobtose šalyse. Policijos darbų negalima pavesti vietos žmonėms, arba bent jų renkamiems ir nuo jų pareinantiems; ji turi tarnauti tik vyriausybei, tik nuo jos priklausyti, todėl žemės komisaras ar pavieto viršininkas (ispraunikas) negali būti bajorų renkamas. Dar gali būti paliktas bajorų renkamas žemutinis žemės teismas (pavieto policijos valdyba), bet komisaras, jame pirmininkaująs, turįs savo rankose visą pavieto policiją, turi būti skiriamas.

Jau Repninas siūlė tat padaryti, berods dar paslėptoj formoj — palikęs prie vietos policijos karo komandas[67], gal būti siūlė tat padaryti ir naujas Lietuvos gubernatorius Bulgakovas. Tuo reikalu išėjo 1797 m. įst., kuriuo pavieto viršininkus skiria vyriausybė, o ne renka bajorai, juos prižiūri gubernijos viršininkas[68], taigi dabar visa arba bent svarbiausioji gubernijos administracijos šaka atiteko gubernatoriui.

Padaryta pirmas žingsnis, bet jis galėjo būti laikinas, nes nebuvo nustatyta, kaip toliau bus daroma, kaip bus skiriami ir atleidžiami valdininkai, o ir reikėjo tikėtis, kad neapsistos prie šito pirmojo bandymo. Gal būti iš Bulgakovo iniciatyvos, padedant gen.-gub. Repninui, gen.-prok. Kurakinas 1798 m., prieš pradedant bajorų rinkimus Lietuvos gubernijoj, patiekė Viešpačiui naują savo sumanymą (doklad) dėl komisarų (viršininkų, ispraunikų) skyrimo, kad šita tvarka pasiliktų ant visados.

Kurakinas tenai rašė:

„Kadangi Lietuvos gubernijoj žemės komisarai, ispraunikai (viršininkai) skiriami vyriausybės, o gali atsitikti, ar tai dėl sveikatos silpnumo ar tai dėl kitų fizinių priežasčių, kad viršininkas neištesės eiti savo tarnybos, arba jeigu ir ne-

---

[67] Žiūr. aukščiau pusl. 55.
[68] *PSZ*, Nr. 17788 — 1797. II 6.

turės kliaudžių, dėl kurių skiriama teismas ir bausmės, bet netiks jai dėl savo privalumų, o žemės policijai labai reikia ir turi būti, kad šitą tarnybą eitų visuomet ir neatsitraukdamas žmogus aktingas, žinąs ir ištikimas, tai dėl šito viso ar nebus liepta, kad kaip renkamuosius viršininkus tvirtina ir pasitraukus papildo gubernatorius, tai ir paskirtuosius Lietuvos gubernijoj pats paskirtų ir dėl nesugebimo galėtų pakeisti, pranešdamas apie įvykusią atmainą valdančiajam Senatui ir prisilaikydamas aukščiausiojo paliepimo, kad išmestųjų iš tarnybos jokiu būdu ir jokiu pavidalu niekur neskirti".

Povilui patiko šita mintis, kad visa policija turi atitekti į vyriausybės rankas, kad ji nepriguIės dabar nuo bajorų. Ir jis tuoj išleido ukazą tam atitinkančiu turiniu[69].

„Pastoviai tvarkai, ramybei ir tylai palaikyti, kas yra žemės policijos prievolė, prisakome, kad turintieji būti etatais Lietuvos gubernijoj vyriausybės skiriami žemės komisarai arba ispraunikai ateity nuo šio laiko į tas tarnybas būtų renkami, statomi ir reikalui esant atstatomi tiesioginai pilietinių gubernatorių, kaipo gubernijos šeimininkų, atsakančių už jos gerovę ir tvarką, kurie duos žinią apie kiekvieną tokią atmainą šitose tarnybose Senatui ir žiūrės, kad sykį atstatytieji iš tarnybos į šitą vietą visai nebebūtų skiriami"[70].

Bulgakovas buvo patenkintas tokia gera savo pastangų klotim ir pareiškė ačiu Repninui už šito ukazo išrūpinimą, nes „šitas ukazas, rašo Bulgakovas, duos didelės naudos, ir aš imsiuos šituos ponus tvarkyti".

Bet Bulgakovui maža buvo šito 1798 m. ukazo, jis norėjo eiti dar toliau, ir čia vėl prašo Repnino jam padėti, dargi apsiėmė nieko be jo nedaryti. O ir buvo ko nesiliauti, nes užsiliko dar „kitas nepatogumas". „Prie pavieto viršininko, rašo jis toliau, yra sekretoriai, skiriamieji senato. Anuos jų viršininkus, aš galiu pakeisti ir atstatyti, o šiems ir žodžio tarti negaliu be teismo, tuo labiau, kad prokuroras laiko juos nuo savęs prideramais valdininkais vien dėlto, kad jiems prisakyta žiūrėti rūpestingo prisiuntimo iš teismų raportų apie kalinius ir t. t. Be to deja šitie sekretoriai daugiausiai

---

[69] *PSZ.* Nr. 18368 — 1798. II. 11. *(Kločkov, 468—9).*
[70] *Kločkov, 468—9.*

niekam netinka, kvaili, girtuokliai, vagys ir nenaudėliai; kaikurie iš jų jau yra atiduoti teismui, aš gi jų atstatyti negaliu, dabar gi bus dar blogiau, jie ir isprauników nebeklausys, priderėdami tiesioginai nuo senato ir ginami prokuroro, kuris neturėdamas kitų būdų praplėsti savo valdžiai, per juos stengiasi visur viską ištirti, ir jie siunčia jam skundas (donosy).

„Jeigu Tamstos Šviesybė pajėgtumei išprašyti, kad tokius išgamas galėčiau atstatyti, parodytumei didelę malonę Lietuvai, be jos aš niekaip neištesėsiu įvesti čionai pageidaujamos tvarkos".

Gen. prok. Kurakinas, gavęs tokį raštą, išpradžių pritarė, o paskui nerado reikalingu palaikyti to sumanymo; matyt nenorėjo siaurinti prokuroro, o plėsti gubernatoriaus įtakos. Be to jis žinojo, jog Bulgakovas per Senatą galėjo pravesti kelių sekretorių atstatymą: jam reikalaujant Senatas atstatė Braslavos sekretorių Tiškevičių ir Kauno Golovačevskį[71], taigi keisti tvarką nerado galimu.

Lietuvos gubernijos praktika, Povilo palaikoma, rodė jog jis anaiptol nepalaiko tos provincijos savitumo, jis nesirūpina rusinimu senąja forma, dvarų grobimu, bet stengėsi įvesti absoliutinę monarkiją, stiprią biurokratiją, iš rusų sudaromą. Lietuvos gubernatoriaus pėdomis panorėjo eiti ir kiti gubernatoriai. Valuinės gub. Greaves jau savo valia padarė pas save tokį bandymą. Jis rašo apie tat Kurakinui, jog pasinaudodamas 1798. II. 11 ukazu, „dėl daugybės apsileidimų ir didelio neveiklumo turėjęs prašalinti keletą pavietų žemės komisarų, užimančių šias vietas iš rinkimų ir pakeisti juos kitais, rusų valdininkais[72]". Bet Greavesui šito neužteko: jis buvęs prispirtas palikti keletą lenkų kilimo komisarų („nacionalnych poliakov") ir pavesti jiems kaiką išlaikyti paslaptyje, tai jis pamatė, kad paslaptys išpasakojamos, bet kas iš žemės komisarų tat padaręs, jis nustatyti negalėjęs, tačiau jis įsitikinęs, kad padarę lenkai. Dėlto jis prašo palikti jo padarytuosius žygius ir duoti jam teisės „nacionalius lenkus visus atstatyti nuo žemės komisarų vietos ir pakeisti juos rusų valdininkais, nes šito reikalauja tarnybos nauda, naujai įgytosios pasienio gubernijos savybė ir reika-

---

[71] *Kločkov*, 469.
[72] Raštas 1798. VI. 19. (*Kločkov*, 468—9).

las, kad nereikėtų abejoti dėl policijos valdininkų, o būtų galima visiškai jais pasitikėti“[73]. Kurakinas aiškaus atsakymo nedavė, jis patarė tuo reikalu kreiptis į turintįjį žinioje pilietinę gubernijos sritį.

Ir kiti gubernatoriai pasinaudojo išimtim padarytąja Lietuvos gubernijai, nors jie jautė, kad tas neatitinka įstatymui. Kijevo, Podolės, Mensko, Valuinės gubernatoriai prašė pritaikinti pas juos šitą Lietuvos ukazą, po to, kaip jie įvykino gyvenime, nurodydami į tai, kad, atėjus rinkimams, bajorai gali jų paskirtuosius komisarus atstatyti, todėl reikėtų praplėsti šitą Lietuvoj veikiančiąją išimtį jų gubernijoms ir apskritai visose „nuo Lenkijos prijungtose gubernijose“.

Povilas patenkino šitą gubernatorių reikalavimą, išleidęs 1799. X. 14 ukazą, kurio ketvirtame punkte buvo pasakyta: „taisyklės apie žemutinius žemės teismus Lietuvos gubernijoj, kurioj gubernijos viršininkas skiria ispraunikus, o asesorius renka bajorai einant 1797. II. 6 ukazu, išplečiama ir Mensko, Valuinės, Podolės, Kijevo ir Gudų gubernijoms[74]“.

Taigi dabar pavieto viršininkai vyriausybės skiriami ir jos atstatomi, visa pavieto policija atsirado gubernatoriaus rankose; iš viršininkų reikalaujama, kad jie turi būti ištikimi Rusijai, dėlto jais daugumoj buvo rusai; taigi iš vietos bajorų atimtas žymiausias administracijos asmuo[75].

Šitą, ką rusinimo ir biurokratizmo sumetimais darė Lietuvoje, o ištikrųjų absoliutizmui sustiprinti, vyriausybė pradėjo plėsti ir rusų gubernijoms, bet dalimis, neiškarto. Iš pradžių tat darė tose gubernijose, kur visai nebuvo ar buvo maža bajorų: kadangi nebuvo iš ko pasirinkti, tai tik reikėjo skirti, pav. Archangelsko gub., arba Astrachaniaus gub.; galų gale 1800 m. išėjo caro ukazas, kuriuo visi pavieto administracijos valdininkai skiriami Senato, o ne bajorų renkami[76].

---

[73] *Kločkov,* 470.
[74] *PSZ,* Nr. 19154 — 1799. X. 14.
[75] *Kločkov,* 471—3.
[76] *PSZ,* Nr. 19418 — 1800. V. 14 *(Kločkov,* 471—3).

6.

Bajorų seimeliai.

a. Seimelių organizavimas.

Steigiant Lietuvos guberniją 1797 m. buvo nurodyta, kaip ji bus valdoma, kokie valdininkai skiriami, kokie bajorų renkami. Taigi turėjo būti bajorų seimeliai, tik turėjo dabar būti smulkiau nurodyta, kaip jie šaukiami, kas dalyvauja ir t. t.[77]. O to iškarto nepadaryta. Ir vykinant šį ar kitą naują dėsnį, skirtiną nuo Rusijos, reikėjo atskiro caro ukazo ar gubernatoriaus išaiškinimo.

Jau išėjus skelbimui apie naują guberniją, turėjo susirinkti pavieto ar kelių pavietų seimeliai II. 1/11. ir išrinkti deputatus į viešpaties vainikavimo iškilmes[78]. Kaip ir kas rinksis, niekas nenustatinėjo, reikėjo vietoje bajorams su gubernatorium aptarti ir išspręsti visus klausimus. Susirinkę buvo keliose vietose.

Tada jau svarstė ir kitus visos Lietuvos bajorų reikalus, bent surašė jau minėtą peticiją į sostą, sulaukusią nubaudimo[79].

Nepriklausomoj Lietuvoj tebuvo tik pavieto maršalai, tai Rusų vyriausybė dar tuo tarpu juos paliko, o ir pats Povilas svyravo kaip toliau elgtis. Jo 1797 mt. įst.[80] temini pavieto maršalus, kad, suėjus į gubernijos miestą seimeliams, vienas pavieto maršalų renkamas kamuoliais ar burtomis ir užima gubernijos maršalo vietą.

1799 m.[81] buvo įvesta atskiri nuolatiniai gubernijos maršalai Kijevo ir Valuinės gub., o nuo 1800 m. įvesta Lietuvos gub. ir kitose, kur to nebuvo[82], taigi jau visoj Lietuvoje.

Visgi reikalingieji valdininkai buvo išrinkti ar iš senųjų palikti.

Liepos mėn. bajorai buvo susėję gubernijoj ir pavietuose,

---

[77] *PSZ*, Nr. 17761 — 1797. I. 26, 17788 ir 17790 — 1797. II. 6.
[78] *Zaleski*, 231.
[79] *De Poulet*, Nr. Nr. 16/11, p. 94—109. Žr. aukščiau psl. 93—95.
[80] 1797. II. 2.
[81] 1799. X. 14.
[82] *PSZ*, Nr. 19628 — 1800. XI. 1.

vykinti vyriausybės reikalavimų — dėl pašto, rekrūtų, kareivinių, valdiškų trobesių[83].

Neaiškumas įstatymų, kur ir kaip rinktis, per atstovus ar visuotinai, nežinojimas, ar tas, kas veikia Rusijoj, veikia ir čionai, turėjo iššaukti vis naujų paaiškinančių ar kitaip nustatančių caro įsakymų.

1798 m. pradžioj išėjo tuo reikalu pirmasis aiškesnis įstatymas ir kuris kaikame skyrė Lietuvą nuo Rusijos. Jisai nustatė, jog Lietuvos gubernijoj rinkimai bus kasmet, kad bajorai suseis pavietuose ir išrinks savo valdininkus ir teisėjus[84]. Kilo abejonių dėl Trakų pav. maršalo ar jį rinkti, tai prisakyta ir jį išrinkti. Kadangi iki rinkimų liko maža laiko, tai uždrausta atsisakyti nuo užimamos tarnybos iki rinkimų[85].

Darant rinkimus atėjo žinia, jog mirė buvęs karalius Stanislovas Augustas (†1798. II. 12)[86]. Bajorams šita priminė, kad jie turėjo savo karalių, užmiršo tą blogą, kurį jis buvo padaręs.

Naikinant Rusijoj seimelius gubernijose, tas pats padaryta ir Lietuvoje. Sekančiais metais dar aiškiau buvo šita pabrėžta: 1799 m. ukaze duodama smulkesnių nurodymų apie rinkimus. Visi bajorai suvažiuoja į savo pavietus rekrutų reikalais, jų skirstyti, tenai atlieka ir valdininkų rinkimus. Į gubernijos miestą nebevažinėja.

Seimelyj dalyvauja gubernatorius, vice gubernatorius ar gubernijos maršalas.

Dėl gub. maršalų rinkimų įvesta naujos Rusijos taisyklės, būtent: jeigu kiekvieno pavieto bajorų dauguma nepatvirtins senojo gubernijos maršalo, ar jis atsisako, tai naujai išrinktieji pavietų maršalai išrenka gabesnį iš savo tarpo kamuoliais ar burtomis. Jeigu kas išeina iš tarnybos, tai į jų vietas išrenkami kandidatais tie, kurie gaus daugiau kamuolių ar pateks burtomis; o kurie yra vyriausybės skiriami, tai tuos jį ir atleidžia[87].

---

[83] *Zaleski* — 238—239. (1797. VII. 24).
[84] *PSZ.* Nr. 18449. — 1798. III. 21.
[85] *PSZ.* Nr. 18449 — 1798. III. 21.
[86] *Zaleski*, 245.
[87] *PSZ*, Nr. 19154 — 1799. X. 14.

Ar visi dalyvauja rinkimuose? Iki šiol įstatymuose aiškiai to nebuvo pasakyta, tai Povilas pasisakė tuo klausimu. 1800 m. pavasarį išėjo jo ukazas, kad rinkimuose gali dalyvauti ne tik dvarininkai, bet ir sodžiaus bajorai ir net bežemiai. Šita buvo nukreipta prieš didžiuosius dvarininkus, nes kaikur smulkieji bajorai galėjo perviršyti dvarininkus[88].

1800 m. rudenį išėjo pilnesės rinkimų taisyklės, kurios tvarkė ir vienodino Rusijos ir Lietuvos rinkimų praktiką — dėl gubernijos maršalo, dėl policijos renkamumo, dėl kaikurių teisėjų[89].

Povilas negalėjo sutikti, kad jo įrankis — policija priderėtų nuo kokio luomo, kad ir bajorų, kad būtų bajorų renkama. Čionai skirtumo nedarė: Lietuvoj pradėjo naują praktiką, o iš ten ją perkėlė į Rusiją.

1797—1800 m. tuo dalyku yra išėjusi ištisa eilė įstatymų, kuriuos patvirtino dar sykį 1800: ir pavieto viršininkai (komisarai) ir žem. žemės teismo asesoriai yra skiriami[90].

Kas kita buvo teismo srityje. Povilas darė nuolaidų Lietuvai. Teisėjai reikalingi, o norint rinkti, reikia šaukti seimeliai. Bet čia pasirodė, kad galima suderinti senieji Lietuvos įstatymai ir absoliutizmo interesai. Pakamariai, pavieto teisėjai, pateisėjai, raštininkai Lietuvoj buvo renkami iki gyvos galvos. Dabar Povilas visą tat grąžino 1797 m. įst., dar patvirtintu 1800 m. Darant tokį pakeitimą, nurodyta į Lietuvos statutą ir konstitucijas, nes ten visi tie teismo darbuotojai iki gyvos galvos buvo renkami, o ateityj prisakyta pasiliuosavus kokiai vietai vaduotis senąja Lietuvos praktika, suderinta su nauja Rusijos valdymo forma — rinkti kiekvienai vietai po 4 kandidatus, per Senatą pristatyti Viešpačiui, o jis vieną iš jų paskirs[91].

Savo keliu turi būti kultūriniai ryšiai su Rusija, turi atsirasti žmonių, kurie riša Lietuvą su Rusija, moką rusų kalbą. Tais pačiais 1800 metais baigiantis šita buvo nustatyta naujame įstatyme. Tenai buvo pasakyta, kad nėsant įstaigose

---

[88] 1800. III. 19 (jis buvo nurodytas Nr. 20288 — 1802. VI. 8, bet skyrium nebuvo įdėtas *PSZ.)*.

[89] *PSZ,* Nr. 19628 — 1800. XI. 1.

[90] 1797. II. 6, 1800. V. 14, 1800. XI. 1. (*PSZ,* Nr. 19628).

[91] 1799. X. 14, 1800. XI. 1, *(PSZ,* Nr. 19628). Liet. Stat. IV. 1, 1764 m., Kor. Seimo. Konst.

kanceliarijos tarnautojų, užpildyti vakansijas žmonėmis iš Rusijos, skirtą algą jiems mokėti sidabru (ne asignacijomis), atsiradusį dėl šito skirtumą turi primokėti iš bajorų pinigų, miestų įstaigose — iš miesto. Tik Žemaičiams padaryta išimtis: viskas daroma senaisiais įstatymais; valdininkų ir tarnautojų neprisiųs iš Rusijos. Algos vienodos vyriausiajam teismui, ką ir Rusijoj[92].

b. Pirmieji seimeliai.

1799 m. pavasary[93] buvo susirinkę į Vilnių visų pavietų maršalai, svarstė įvairius reikalus paliečiančius seimelius. Vienus dalykus kėlė maršalai savo iniciatyva, kitus — gubernatorius; paprastai jis kėlė tokius, kuriais Lietuva skyrėsi nuo Rusijos, gubernatoriams nežinomus, o be to Lietuvos bajorai savo luominės savyvaldos dalykuose buvo nužengę toliau už Rusiją, pripratę prie seimelių, įgudę ir nusimaną veikti susiėjimuose, tai galėtų pareikšti savo nuomonę. Gal būti dėl to pats gubernatorius sumanė apklausti bajorų, nes nematyti, kad šita padaryti caras Povilas būtų siūlęs.

Gubernatorius paklausė pavieto maršalų, kuo bajorai norėtų remtis rinkimuose, kas gali ir negali dalyvauti rinkimuose ir būti renkamas.

Jie į tat atsakė: „pavietų seimeliuose užtektų vaduotis 1791 m. lenkų įstatymais, ir šitą būtų galima pravesti visuose pavietuose, tik gal šį-tą pakeitus ir pataisius“[94]. Vėliau smulkiau išdėstė savo pasiūlymus.

Toliau gubernatorius klausė apie smulkiųjų bajorų dalyvavimą seimeliuose. Gubernatoriaus nuomone, jų įsileisti nebūtų galima, nes tenai jie darą netvarką, tarnauują kitiems, turtingieji juos paperką ir vaišiną, turi daugiau iš ko, ir dėlto paskui įgyja persvarą. „Bene buvo, sako jisai, apie tuos bajorus leidžiami Lenkijoj įstatymai“... Norėtų sunaudoti smulkiuosius bajorus kitam darbui.

Į šitą klausimą atsakė ne iškarto. Iš pradžių nesutiko, kad butų galima imti bajorus į darbą su prievarta, o paskui nuro-

---

[92] *PSZ*, Nr. 19689 — 1800. XII. 16.
[93] Yra užsilikęs 1799. IV. 20 posėdžio protokolas *(VBDA.)*.
[94] ad 7 um. *„O sposobie sejmowania* po powiatach rozumieją być prawo polskie R-ku 1791 za dostateczne, y to życzyliby przywieść do Exekucyi po wszystkich powiatach z niektoremi odmianami i poprawami“ *(VBDA.* 1799, IV, 20. posėdis, atsak. 7).

dė, kaip galima jie sunaudoti, ir plačiai pasisakė dėl rinkimų į seimelius.

Tat padarė pasitarę su visais bajorais greitai po to, už kokio mėnesio, sušauktuosiuose pavietų seimeliuose, kuriuose gal būti dalyvavo nevisi pavietų bajorai. Tenai maršalai patiekė svarstyti jiems pastatytus klausimus, ir grįžę į Vilnių galėjo duoti gubernatoriui bendrą seimelių nuomonę[95]; dabar galėjo aiškiai pasisakyti, ar įleisti į seimelius bajorus bežemius ir mažažemius, kas apskritai gali rinkti ir būti renkamas.

Bajorai nustatė tokį renkamąjį cenzą, kuris atitiko pasiturinčiųjų bajorų, dvarininkų, reikalavimus.

Į seimelius, jų nuomone, renkasi savo paviete bajorai saužemiai, turintieji žemės ir mokantieji mokesčius, taip pat svetimos žemės valdytojai, emfiteuzies bei įkaito teisėmis ir valdytojai iki gyvos galvos. Kai dėl amžiaus tai dalyviai turi būti bent 18 metų. Nustoja renkamosios teisės tie, kurie atidavė į kreditorių konkursą visą savo dvarą, taipogi nuteistieji (kondemnaci).

Renkami gali būti tie, kurie turi 23 metų amžiaus, moka mokesčius, iždo turto valdytojai moką 100 rub. kvartos, iki gyvos galvos valdantieji moką 50 rub. dvigubos aukos, įkaitu valdantieji turi nemažiau 50.000 auksinų įdėtų ant dvaro pirm 2 metų[96].

Taigi bajorai dvarininkai pasisakė prieš bajorų demokratiją — jie nori duoti balsą tik pasiturintiems.

Šitas bajorų sumanymas, be abejo, buvo praneštas Povilui. Rodos, jis padarė atvirkščiai, negu norėjo Lietuvos dvarininkai. 1800 m. pradžioj išėjo jo ukazas, kuriuo leista dalyvauti seimeliuose visiems bajorams[97].

c. Seimelių darbai.

Nauju įstatymu buvo sušaukti seimeliai. Bajorai išsirinko valdininkus, įstatyme nurodytus, vienus sau, kaip teisėjus,

---

[95] 1799. V. 25. *(VBDA.)*.

[96] Prawidła wedle których sejmiki szlacheckie po powiatach gubernij Litewskiej odprawowane być mają (Bajorų sumanymas, 3 ir 4 str.) *VBDA*.

[97] 1800. III. 19. Pilname Įst. R. (PSZ.) ukazo neradau, ten nebuvo įrašytas, bet nurodoma ta data Aleksandro ukaze 1802. VI. 8 *(PSZ* N 20288), kuris atmainė jį (žiūr. aukščiau pusl. 104—5).

kitus — administracijai, valstybės reikalams patenkinti. Jie sudarė vyriausiji sienų teismą pavietuose: seimelis išrinko pavietų sienų teismus, bajorams ir iš bajorų.

Kai kur seimeliai praplėtė savo teises, sukūre organus ir įstaigas, kurių bene nebuvo Rusijoj, nors buvo nurodyti Bajorų Privilegijoj 1785 m.: Lietuvos bajorai sugebėjo kaiką grąžinti.

Nesant gubernijos seimelio, jo darbą kai kame atliko pavietų maršalų susėjimas.

Jie nutarė įsteigti bajorų raštinę (kanceliariją), kurioj turi būti sekretorius, archivistas, vertėjas, kanceliaristai; tokias pat kanceliarijas sudarė ir pavietuose.

Bajorų sekretorium išrinko žinomą Lietuvos teisininką Tadą Kukevičių[98].

Įvedus ir Lietuvoj gubernijos maršalus, kilo klausimas, kas jį pavaduos. Nėsant atsakymo įstatyme seimelis 1800 m. nutarė: kadangi negalimas daiktas, kad gubernijos maršalas būtų nuolatos Vilniuje, tai pavieto maršalai turi jį pavaduoti[99].

7.

Santykiai į kitus luomus ir klodus.

a. Smulkieji bajorai.

Rusų vyriausybė taip pirmiau, taip ir dabar, norėtų išskirti smulkiuosius bajorus iš bajorų-dvarininkų tarpo, nenorėtų duoti lygių teisių, tačiau velytų tat pavesti atlikti patiems dvarininkams.

Lietuvos gubernatorius tarp įvairių svarstytinų klausimų buvo patiekęs ir apie smulkiuosius bajorus, kaip jie reikia geriau sunaudoti, nes matė, jog dvarininkai vistiek prieš juos nusistatę.

Jisai tenai rašo: „Sodžiaus (okolicų) bajorai, saužemiai ir čyžininkai, be padūmės nemoka jokių mokesčių, praleidžia laiką bedykinėdami, neduoda kraštui jokios naudos, o įvykusiuose seimelių susirinkimuose virsta netvarkos ir turtingesniųjų instrumentu, kurie už apsiėmimą jiems tarnauti turėdami

---

[98] 1800. VII. 15 pavietų bajorų maršalų posėdis *(VBDA.)*.
[99] 1800. VII. 15. nutarimas 8, maršalų seimelis *(VBDA.)*.

lėšų juos vaišina ir tuo būdu pasidaro paviete sau persvarą. Bene yra buvę Lenkų išleistų įstatymų apie tuos bajorus. Aš bent susirinkus gerb. pavieto maršalams turiu garbės patiekti, bene ras galimu sunaudoti šituos bajorus tokiam darbui, kaip antai: imant juos šimtininkais, dešimtininkais, parapininkais, girininkais ir jiems panašiais"[100].

Bajorų maršalai sutiko su šitais pasiūlymais, bet tuo tarpu aiškaus atsakymo nedrįso duoti. Jie atrašė: „Lenkų teisė, kuria Šviesiausiasis Mūsų Viešpats leido užlaikyti, neleidžia daryti jokios prievartos bajorams; šituo pagrindu nė vienas bajoras negali būti prispirtas prie bent kokios tarnybos be jo paties sutikimo, tačiau ir be prievartos savo noru daug musų bajorų palieka Monarko tarnyboje"[101].

Iš pradžių pavieto maršalai nenorėjo ar rado, kad nepatogu duoti aiškų pritariamą atsakymą, bet greitai po to įvyko bajorų seimeliai, tai tenai matyti svarstė ir tuos klausimus, kurie paliečia smulkiuosius bajorus, ir kurie jiems patiems visą laiką buvo tokie opus, ne tik rusų gubernatoriui. Surinkę seimelių nuomones, susėję Vilniuje galėjo suderinti ir sutvarkyti ir po to jau antrą sykį patiekti pilnesnį atsakymą apie smulkiuosius bajorus.

„Jie, sako savo rašte, dideliu noru eis tarnauti šimtininkais, parapijos dešimtininkais, o taipogi ir miškų prievaizdomis. Bet kad ateityj padaryti šituos varginguosius bajorus tinkamesniais Viešpaties ir viešajai tarnybai, tai reikia eiti prie to per švietimą, maršalų nuomone reikia padaryti p. Gubernatoriui dar

---

[100] „4° Szlachta, tak nazwana okoliczna i na czynszach zasiedlona procz podymnego žadnego niespłacająca podatku, czas tracąc na próžnowaniu, žadnego krajowi nie przynosi požytku, a w wydarzonych zjazdach sejmikowych, słuźy tylko za Instrument niełądu i impozycii majętniejszych, co są w stanie na zobligowanie ich sobie biesiadami ponosić expensa i tym sposobem robić w P-cie przewagę. — Były już podobno o tej szlachcie stanowione Polskie prawa. Ja zaś przy dzisiejszym zebraniu się IWP Marszałków, mam honor przedstawić Im, czyby niezdało się użyć na jaki objekt zatrudnienie tę szlachtę, jako to: biorąc ich na setników, dziesiętników parafijalnych, lesnych Dozorców i tym podobne". *(VBDA.,* 1799. Lietuvos gubernatoriaus rašto 4 p.).

[101] 5. ad 4-um „Prawa Polskie Łaskawie nam do zachowania od Najjasniejszego Monarka Naszego dozwolone, niedozwalają žadnego musu obywatelom czynić; na tym fundamencie niemože być žaden obywatel zmuszonym do jakowej bądz służby bez własnej woli, wszakže mimo zmuszenie wiele obywatelów naszych z własnej ochoty zostają w służbie Monarszej". *(VBDA.).*

šitą pasiūlymą"[102] dėl švietimo pakėlimo sau ir smulkiems bajorams, o čia reikėjo paliesti kunigus.

b. Kunigai.

Naujoji rusų vyriausybė buvo nusistačiusi, kad neleisti kunigams įsigalėti valstybėje. Tas jaučiama jau iš pirmojo, 1797 m. išėjusio caro ukazo, kuris nurodė jų veikimo sritį. Kunigams gali būti skiriami trys uždaviniai: mokinti dykai, prieglaudas (špitoles) žiūrėti, ganyti sielas, kitiems gi tikslams naudoti jų neleis.

Ir Lietuvoj susirūpino žadamomis atmainomis kaikurie vienuolynai ir pasauliniai kunigai; vieni ėmė tarti, kad juos gali uždaryti[103], kiti — kad prasidės sunkus ir neramus gyvenimas, nes sumažins pajamas, o paves tokį darbą, kuris teduoda daug vargo bei maža pelno ir reikalauja pasišventimo.

Bajorai gi atvirkščiai apsidžiaugė, šita atitiko jų interesus. Užėjus keleriems sunkiems persilaužimo metams dvarininkams atrodė, jog kunigai perdaug naudos ima iš jų valstiečių, ima pinigais, kurie geriau atitektų dvarininkams, vistiek kokioj formoje, tai bajorai šiur-tur pradeda kaltinti kunigus branginimu ir net lupimu. Šituo atvėju bajorai galėjo sulaukti iš Rusų vyriausybės pritarimo ir pagelbos.

Pirmieji prabilo Lietuvos rytai. 1796 m. Menske, maršalams svarstant klausimą apie valstiečius, Slucko maršalas aštriai puolė katalikų kunigus; jisai prikaišiojo aniems, kad jie esą kalti dėl valstiečių skurdo, nes jie perdaug „lupą už šv. Sakramentų patarnavimą arba administraciją", dėlto ir skurstą. Mazyriaus ir Pinsko pav. maršalai palaikė tą pačią nuomonę.

Kapitonas Skorinas priminė susirinkusiems, jog dar prieš porą metų arkivyskupas Stanislovas Bagužas-Sestrencevičius buvo išleidęs į kunigus raštą, kuriame priminė, kad niekas nereikalautų daug už dvasinį patarnavimą, o ypač už sakramentų tiekimą.

---

[102] „Oni (t. r. szlachta okoliczna, czynszowa) z wszelką ochotą ofiarować się będą do posług na sotników, dziesiętników parafijalnych, niemniej też lesnych dozorców... Lecz żeby w czas następny takową ubogą szlachtę uczynić podobniejszą ku służbie wszelkiej Monarszej i publicznej i do tego stopnia prowadzić Ich przez oswiecenie zdaniem jest Marszałków przełożyć JW. Gubernatorowi to co następuje". *(VBDA.).*

[103] *Zaleski,* 240.

Mensko gubernatorius gen.-gub. T. Tutolminas, buvęs posėdyj, nurodė, jog norint šį pageidavimą įvykinti, reikia kreiptis į Petrapilę ir išgauti iš Viešpaties ukazą, kuriuo būtų nustatyta taksos už dvasinius patarnavimus, kaip tat padaryta su graikų-rusų kunigais. Taigi visi puolimai ir kaltini mai brangumu ėjo prieš katalikų kunigus.

Kunigus ėmė ginti esąs susirinkime Mensko oficialas Vilniaus kapitulos kanauninkas ir kancleris Antanas Bukota (Bukaty); jis nurodė, jog tokie kaltinimai daro skriaudą „dvasiniam luomui ir religijai", kad stato katalikų kunigus ant lygios su žydais ir t. t. Be to tie visi daromieji priekaištai — tai tik kelių žmonių balsas, neatitinkąs visų Mensko bajorų nuomonę, nes su jais niekas nekalbėjęs, maršalai tuo reikalu nebuvo jų sukvietę.

Visgi po ilgų ir karštų ginčų nutarta įdėti į posėdžio protokolą pageidavimą (deziderija), „kad visų tikybų kunigai nereikalautų tokio didelio užmokesčio, kaip tat praktikuojama daugelyj vietų".

Šitas pageidavimas drauge su kitais turėjo būti išsiųstas į Petrapilę.

Bukota, Mensko oficialas, nelaukdamas kuo pasibaigs bajorų skunda kunigais Petrapilėje, tuojau po tokio nutarimo išsiuntinėjo į klebonus ir vienuolynų perdėtinius smarkų raštą, kuriame protestuoja prieš kaltinimą lupimu, statomą kunigams, vadina jį neteisingu, visgi randa reikalingu duoti kaikurių nurodymų: „dekanai dėl visuotinos meilės, gero savo luomo vardo... turi atsišaukti į klebonus, kad kiekvienas gautų iš savo parapijos nekaltumo liūdymą... ir juos prisiųstų prie kitų raportų... į oficialo raštinę tiems kaltinimams sugriauti, o kunigus, kurie nepildys šitos savo priedermės vietoj areštuoti ir tuojau pranešti oficialui".

Prie šito Bukotos pasiūlymo pridėjo savo aplinkraštį kun. Lepešinskas, Inflantų kanauninkas, kuris dar sykį ragino dekanus, „negaištant... prisiųsti reversus, paimtus iš savo parapijos, jog neturite tokio įpročio, kad luptumėte už sakramentų patiekimą, o tesitenkinate liuosa kiekvieno auka arba dažniau nieko negaunate"[104].

---

[104] *Mościcki,* Sprawa włościańska za Pawła I, p. 5—6.

Bukota nenorėjo prileisti, kad taksą kunigams nustatytų pasaulinė valdžia.

Šitas klausimas perėjo į gretimą Lietuvos guberniją. Čionai, nelaukdamas, kol įsikiš vyriausybė, Vilniaus vyskupas 1799 m. pats išleido raštą į kunigus, kuriame nustatė taksą, kiek reikia imti už bažnytinius patarnavimus; kainos įvairuoja žiūrint turto — turtingi, mažesnio turto ir beturčiai[105].

Vilniaus bajorai išreiškė pasitenkinimą dėl tokio vyskupo rašto, nes valstiečiams mažiau užmokėjus klebonijai, daugiau lieka dvarininkams, bet deja, sako bajorai, visa tat palyti katalikus, reikėtų, jų nuomone, kad panašiai nustatytų taksas ir stačiatikių (rusų) bažnyčioje[106], taigi ašmenį pasuko kaip tik prieš tuos, kuriuos vyriausybė norėtų statyti katalikų kunigams pavyzdžiu. Gal būti norėta parodyti iš dalies ir katalikų kunigų aukštumą.

Seimeliuos taip pat svarstė tą klausimą, ir jie tik patvirtino tai, ką jau maršalai buvo atrašę vyriausybei.

c. Žydai.

Dvarininkai buvo nepatenkinti, kad smulkieji bajorai ūkininkai-saužemiai ar nuomotojai ant lygios su jais laikė smukles ir girdė jų žmones, už tą gaudami pelno. Smuklėse ir čia ir tenai sėdėjo žydai. Dar negalėdami stačiai pulti smulkiųjų bajorų, nes nebuvo patogu tat daryti dėl jų reikšmės seimeliuose, tai dvarininkai kibdavo prie žydų, gyvenančių smuklėse. Šitą savo puolimą jie riša su valstiečių klausimu, kurių gynėjais jie dabar ėmė dėtis.

Žydai, sako dvarininkai, sėdį smuklėje — nugirdą valstiečius, žydai esą jų skurdo priežastis, pas juos pragerią visą, ką turi, sunešą net vogtus daiktus, išmokiną vogti, gyvena tik

---

[105] Jo aplinkraštyje 1799. III. 6 buvo tokia taksa: už jungtuves su užsakais pasiturintieji moka 20 auks., mažiau turtingi — 10, valstiečiai — 4 auks., vargingesni — 2 auks.; už skambinimą pasiturintieji mieste — 4 auks., sodžiuje — 1 auks. ir t. t. — visas pajamas klebonai turi įrašyti į knygas. Už taksos peržengimą klebonas moka baudos dvigubą taksos kainą. (*Kurczewski*, Biskupstwo Wileńskie, p. 148, 520).

[106] *Co do xięży.* „Uwielbiają postanowienie Szanownego Pasterza Naszego JW Biskupa Wileńskiego przeznaczającego mierną cenę za szluby od bogatszych po zł. cztery, od uboższych po zł. dwa, i za pogrzeby, ale to do obrządku katolickiego nie zaś ruskiego sciągające się, potrzeba więc ażeby dla ruskiego obrządku cena opłaty za szluby, chrzty i pogrzeby ustanowioną była"... (*VBDA.*).

iš apgavystės ir suktybės. O jie, bajorai, gyvendami iš valstiečių darbo, privalą apginti anuos savo geradėjus nuo siurbėlių. O tam rado tokį išėjimą: uždrausti visiems bajorams pakampines smukles, sodžiuose ir prie kelių, kur yra žydai, nuo 1800. IV. 23, dargi reikią uždėti didžiausias baudas[107].

Taip jie buvo nutarę pas save 1799. IV. 20.

Sušaukę tuojau po to seimelius maršalai juose patiekė svarstyti ir žydų reikalą. Matyti buvo tenai didelių ginčų tarp didžiųjų ponų ir smulkiųjų bajorų. Rašydami gubernatoriui, dvarininkai siūlė išvyti žydus tik iš tų smuklių, kurios stovi prie kelių ar yra sodžiuose, iki 1800. IV. 23, bet kitaip jie kalbėjo apie žydus miestuose ir miesteliuose, kurių dauguma priderėjo ponams: tenai žydai turi sklypus ir namus, tenai ponai gauna prideramų pajamų iš savo smuklių ir namų, tai pagaliau miestuose ir miesteliuose žydai galės sutilpti persikėlę iš sodžiaus[108].

Šito prižiūrės ir baus kaltuosius pilies teismas[109].

d. Valstiečiai.

Vyriausybė pirmoji iškėlė valstiečių klausimą. Juk dar neseniai (1797 m.) buvo išėjęs caro manifestas, kad dvarinin-

---

[107] Ad 9-um *Co do żydów i chłopów*. Doswiadczenie nieustanne każdego iż nad to przekonało: że żydzi po karczmach we wsiach na arędach i szynkach będący są pierwszą i główna przyczyną ubostwa wiesniaków tutejszych; oni ich różnemi sposobami do pijanstwa namawiają, oni ich za napite trunki w dziesięcioro przykładając opłacać każą; oni ich sekretnym utajeniem przyniesionych do siebie kradzionych rzeczy, kradzieży uczą; słowem prożniacki narod z jednego przemysłu i oszukaństwa bez pracy żyjący, od dzieciństwa ma wyexcytowany umysł do rożnych sposobów oszukiwania prostego ludu; tego ludu, z ktorego pracowitych i dobroczynnych rąk wszystko mamy, i ktoremu jeżeli innych łask oswiadczyć niemożem, przynajmniej przez wdzięczność dobroczynności Ich dla Nas, winni jestesmy ochronić od tych pijawek, krew z nich wysysających, przez nieodwłoczne oddalenie z szynków i aręd żydow po karczmach mieszkających: postanowili więc mocą od Rządu sobie dozwoloną: że żaden obywatel Gubernii Litewskiej dłużej utrzymywać żydow na arędach i szynkach po wszystkich karczmach pokątnych, we wsiach i wszędzie na traktach niebędzie, jak do roku przyszłego 1800 do dnia 23 kwietnia Rzymskiego kalendarzu, a to szczególnie na dotrzymanie onym kontraktu na arędę do tego terminu podawanych, pod najsurowszą karą na każdego z nas sciągającą się. *(VBDA.)*.

[108] ad 9-um „W miastach zaś i miasteczkach jakiejkolwiek natury, już to dla zachowania ich własności placów i domów, już dla zabezpieczenia intraty właścicielów dobr należącej, już to dla pomieszczenia ze wsiow przenoszących się przy dawnej wolności mieszkania zostawują". *(VBDA.)*.

[109] Smulkiau tuo dalyku žr.: *Janulaitis* Žydai Lietuvoje, p. 86—87.

kai tegal reikalauti trijų dienų lážų. Pasidžiaugti nebuvo kuo, kalbėti prieš jį — baisu ir pavojinga, todėl bajorai visai tylėjo apie jį ir seimeliuose taip pat nekalbėjo. Tačiau valstiečiams apginti jie rado išėjimą, susekę, jog valstiečių vargo ir skurdo priežastim yra ne baudžiavos, bet žydai-smuklininkai; reikia apginti „tą liaudį, iš kurios, kaip jie sako, darbščių ir geradarių rankų viską turime, ir kuriai jeigu negalime padaryti kitų malonių, tai bent iš dėkingumo už jų geradėjystes mums turime apsaugoti nuo tų siurbėlių išgeriančių iš jų kraują“[110]...

Seimeliuose bajorai kalbėjo ir apie valstiečius. Bent koks dvarininkų suvaržymas jiems atrodė neleistinas; turėjo galvoje, bet neprasitarė dėl caro manifesto ir pasisakė šitaip: „kas dėl valstiečių, tai maršalai taria, jog sodiečių sutvarkymą dvaruose reikėtų palikti jų savininkams[111]. O jeigu yra jų skurdas, tai kalti esą kunigai; dabar pagerėjus būklė, įvedus taksą, bajorai ir katalikų kunigai vertė kaltę ant žydų, kam girdą, ir stačiatikių kunigų, kuriems nenustatyta taksa, tačiau niekas neužsiminė, kad reikėtų baudžiavas suvaržyti, lažas sumažinti, dargi pasisakė, kad joks vyriausybės įsikišimas į tą reikalą būtų negeistinas.

8.

Švietimas.

Švietimo srityje tegalėjo dirbti vyriausybė, kuri vienur leido veikti bajorams, kitur kunigams, retkarčiais rūpindavosi ji pati; tat būdavo tokiais atsitikimais, kai ji pati buvo reikalinga išmokslintų žmonių.

Vyriausybė savo kariuomenei buvo reikalinga karininkų, tai tam tikslui jinai įsteigė Vilniuje kadetų mokyklą, į kurią galėjo eiti mokintis šios gubernijos bajorų vaikai.

Maršalai visų bajorų vardu pareiškė ačiu viešpačiui už šios mokyklos įsteigimą[112].

Kitu dalyku — bendruoju švietimu — bajorai stengėsi pa-

---

[110] Žr. aukščiau 113 psl. išnaša 107.

[111] *„Co zaś do chłopow* Zdaniem jest marszałkow ażeby w dobrach dziedzicznych urządzenie wiesniaków dziedzicowi zostawione było“.

[112] 1799. V. 25 nutarimas.

tys kuo mažiau daryti, o rūpinos užkrauti tą naštą kunigams, ypač kad ir pirmiau Lietuvoje mokyklos buvo dvasinės, vienuolių rankose; šiam tikslui jie turėjo paaukotų turtų; panaikinus jezavitus jų turtai nusavinta, tai švietimo reikalams, buvo sudaryta Edukacijos komisija, kuriai buvo pavesti anų turtai. Tai ir dabar bajorai norėtų, kad jos turtus švietimui sunaudotų, tuomet nereikėtų naujų mokesčių mokėti.

Karai ir perversmai buvo sutrukdę švietimo reikalą; dabar gi nusistovėjus politinei tvarkai ir aprimus, buvo galima grįžti prie švietimo reikalų. Jau 1797 m. rugp. mėn. Repninas gavo iš žymesniųjų švietėjų raštą, kuriame siūlė sudaryti iš pasaulinių ir dvasinių žmonių Edukacijos (Švietimo) ir Prieglaudos Komisiją, kuri rūpintųsi švietimo reikalais bei labdarybės įstaigomis ir prieglaudomis, ją sudarytų pasauliniai ir dvasiniai žmonės. Repninas šitą sumanymą priėmė ir persiuntė į Petrapilę. Caras patvirtino šitą sumanymą.

Greitai paskirta visi reikalingieji nariai. Pirmininku buvo paskirtas Vilniaus vysk. Kasakauskas, o po jo eitų pakaitomis Žemaičių vyskupas[113].

Pirmąjį Edukacijos komisijos posėdį, paskirtą 31 rugp. Vilniuje, sušaukė Vilniaus gubernatorius Bulgakovas[114].

Kasakauskas, kaipo Eduk. Komisijos pirmininkas, išleido 1797. IX. 28 aplinkraštį į parapijos mokyklų vedėjus, kad visame laikytųsi senosios Edukacijos komisijos taisyklių ir ypač rūpintųsi tikybos bei lotynų kalbos mokinimu. Lankydamas parapijas, jisai ragino klebonus ir bajorus steigti parapijos mokyklas, ligonines, ubagynus, parapijos brolijas[115].

1799 m. Vilniuje susėję į seimelį maršalai buvo patenkinti esamąja būkle, tik pareiškė pageidavimų, kad mokyklos būtų kiekvienoj parapijoj iš senųjų ar naujųjų lėšų. Šito, sako, noris ir Vilniaus vyskupas, dargi ketinąs surasti lėšų, tai jie pasitiki vyskupo uolumu ir vyriausybė jam padės; nuo savęs nieko nepaskyrė. Švietimo žiūrės Edukacijos komisija.

Maršalai tarė, jog šituo keliu išriš ir smulkiųjų bajorų klausimą, apie kuriuos buvo užklausęs gubernatorius. Pa-

---

[113] *Baliński* Akad. Wil. p. 363. *Mościcki.* Sprawa włośc. za panowania Pawła I. p. 6—7.

[114] *Zaleski,* 241—3.

[115] *Mościcki* p. 7—10.

svarstė jį tarp savęs, po to davę kalbėti pavieto seimeliuose, ir surinkę jų nuomones, galėjo pasisakyti jau visų bajorų vardu.

Mokyklos bus tik bajorų mažaturčių ir beturčių vaikams. Gavę tenai apšvietimą, jų nuomone, „darysis naudingesni ir tinkamesni Viešpaties ir visokiai viešajai tarnybai. Dvasininkai gi kaipo paskirtieji šitam iš savo pašaukimo ir religijos, idant visomis jėgomis prisidėti prie žmonių švietimo, ras prideramą savo luomui užsiėmimą ir paguodą, jog naudingai tarnaudami Monarkui kartu gali tarnauti ir visuomenės labui"[116].

Universitetui laikyti davė lėšų vyriausybė, pradedamosioms — klebonai, vidurinėms — Edukacijos komisija, taigi bajorams neteks įvesti naujų mokesčių.

9.

Valstybės prievolės.

Bajorai turėjo savyvaldą, buvo apdovanoti privilegijomis, kad vyriausybė galėtų sunaudoti juos valstybės darbui, kaipo valdininkus, ir karo, ūkio bei ekonominio gyvenimo reikalams kaipo dvarininkus. Jiems buvo uždėta ištisa eilė valstybinių prievolių, kurias jie tarp savęs skirstė.

a. Rekrutai.

Ką tik gavusi naujas valdas Rusijos vyriausybė, ėmė reikalauti, kad jos duotų karių, kaip tat jau darė tikroji Rusija. Šita buvo pradėjusi daryti ir Kotryna.

Užėmus antrųjų dalybų sritį, Rusų vyriausybė buvusią ten Lietuvos kariuomenę[117] 1793. V. 6 paėmė savo žinion, įterpė ją į savąją tokiomis pat sąlygomis, būtent: ją rėdydavo ir maitindavo iždas; panaikino senąjį Lietuvoj vartojamą išlaikymo šaltinį, žalingą ir pačiai kariuomenei ir kraštui, kada skirdavo tam tikras valstybės pajamas kariuomenei mai-

---

[116] „Przez taki srodek szlachta uboga mając sposobny do jakiejkolwiek edukacji i oswiecenia stawać się będzie użyteczniejszą i zdatniejszą coraz ku służbie Monarszej i wszelkiej publicznej. Duchowni zaś jako z powołania swojego i religii poswięceni na to, ażeby wszelkiemi siłami przykładali się ku oświeceniu ludzi, znajdywać będą i przyzwoite stanowi swemu zatrudnienie i pociechę z tego, że mogą uzytecznie służyć Monarsze służąc razem publicznemu Dobru."

[117] Išviso buvo: keturios brigados tautos kavalerijos, keturi pulkai lengvųjų raitelių ir du pulku pėščiųjų.

tinti: jeigu jų laiku neišmokėdavo, tai pati kariuomenė išsiieškodavo ir egzekvuodavo[118]. Kotryna laikinai buvo palikus atskirus „lenkų pulkus", bet greitai visai juos panaikino, dalį kareivių paleido; tuos, kurie paleisti nerado darbo, išsiuntė apsigyventi Ukrainoj[119].

Naikindama atskirą Lietuvos kariuomenę, ji įvedė kariams rinkti rusų tvarką — varu ėmė rekrutus. Pirmas tuo reikalu ukazas, išėjęs 1794. IX. 1, paskyrė imti po vieną rekrutą nuo 200 sielų, o iš pirklių ir žydų ėmė pinigais po 500 rub. nuo vieno pristatytino rekruto. Tarnybos laikas kareiviams — 20 metų.

Rekrutams imti ir tikrinti sudaroma gubernijos rekrutų departamentai arba valdybos; jos tikrino nustatytąjį rekrutų ūgį, amžių ir aptaisymą.

Visgi naujai sričiai buvo nustatyta savotiška tvarka, kuri kaikame skyrėsi nuo rusų.

1795 m. ėmė po 1 rekrutą nuo 500 sielų[120], prijungus paskutinę Lietuvos dalį, 1796. IX. 13 ėmė reikalauti po 5 rekrutus nuo 500 sielų, taigi po vieną nuo šimto, ir tas pristatymas turi būti baigtas iki 1797. I. 1.[121]

Rekrutus atiduoda dvarininkai, jie pasirenka atitinkamus žmones iš savo baudžiauninkų ir patys juos pristato. Tai kilo klausimas, ar dvarininkai gali pasirinkti iš kurios gubernijos nori, ar turi imti vietinius. Vyriausybė leido dvarininkams patiems pasirinkti savo nuožiūra, tai naujai įgijusieji dovanomis dvarus Lietuvoje galėjo imti rekrutus iš čia ar iš rusų savo dvarų, dargi atiduodant daugiau negu reikia įskaityta į būsimus rekrutų rinkimus[122].

Tuo žvilgsniu nepasikeitė tvarka ir prie Povilo. Ruošiantis prie karo reikėjo imti rekrutus lygiai ir iš Lietuvos.

1797. VII. 18 išėjo ukazas, jog kraštas padalintas į kantonus po 500 sielų, iš jų imami rekrutai[123]; bet iš pradžių imdavo po mažiau, negu prie Kotrynos, būtent po 1 žmogų, bet greitai po to atėjo Povilo įsakymas, kad imtų po 3 rekrutus[124].

---

[118] *Sbornik Vil.* II. 7, 95.
[119] *Sbornik Vil.* I. 13, 40.
[120] *Sbornik Vil.* II 126, 127, I 16.
[121] *Sbornik Vil.* I 50.
[122] *Sbornik Vil.* I 16.
[123] *PSZ,* N 18041 — 1797. VII. 18.
[124] *Zaleski,* 238, 244.

Tuo pat laiku kai imdavo rekrutus, darydavo bajorų valdininkų rinkimus bei visokius susirinkimus, dargi bajorų seimeliai turėjo nuo to pareiti[125], taip buvo paskelbta vėliau, 1800 m.

Administracijos vienetai pasiliko tie patys — valsčiai ir pavietai. Jų valdybos turėjo suskaityti, kiek pas juos valstiečių sielų, ir nustatyti kiek koks dvarininkas duos rekrutų, nėsant lygiam skaičiui turėjo išlyginti.

Pav. Trakų pav. (Žiežmarių m.) 1797 m. bajorai sudarė komisiją rekrutams priimti. Tenai jie skirstė ir apskaitinėjo, kiek koks dvaras duos žmonių; žinoma kiekvienas dvarininkas nenorėjo duoti ir stengėsi išsisukti, nes buvo gaila atimti lažoms darbininkų[126]. Skirstant rekrutus visgi būdavo ir rimtesnių painiavų, nes Lietuvoj gyventojų sąstatas buvo ne tas pats ką Rusijoj, pav., buvo gerokai laisvų žmonių, o Rusija jų neturėjo. Tai kilo klausimas, ar nuo jų imti rekrutus.

Palengvino surasti išeitį caro ukazas, išėjęs 1797 m., kuris leido imti į rekrutus laisvuosius žmones, bet jeigu jie patys sutinka[127]. Tai dvarininkai ėmė ieškoti nestojusių ir juos pirkti.

O tokių iškarto daug pasitaikė. Ištikus badui alkani valstiečiai vaikščiojo po sodžius ir elgetavo; Žiežmariuose valsčius pristatė du savųjų baudžiauninkų, o reikėjo trijų, tai surado žmogų, kuris apsiėmė tarnauti už 25 rub.[128]

Kareiviams paskirta stovėti tam tikrose kareivinėse, kurias privalė pastatyti bajorai, taip pat jie privalė tiekti kariuomenei maistą ir kurą, ir be to duoti padvadas tam tikra kaina[129], turi rūpintis ligoninėmis. Kadangi viskas buvo įkainuojama pigiau, negu buvo verta, tai visus tuos pristatymus dvarininkai turėjo pasiskirstyti tarp savęs, pamatan dedami iš pradžių dūmų, o paskui sielų skaičių.

Tas pats buvo daroma su maistu, žvakėmis, malkomis ir t. t.[130]

---

125 *PSZ.* N 19628 — 1800. XI. 1.

126 *Zaleski,* 244.

127 *PSZ.* N 18041 — 1797. VII. 18.

128 *Zaleski,* 244—5.

129 Dėl ano laiko kainų didumo galiu duoti tokių pavyzdžių: žabų vežimas — 3 kap., arklys ganyti per vasarą — 7½ kap. (1799 m.).

130 1799 m. skirstant malkas buvo suskaityta dūmų: Gardino paviete — 11.228, Slanimo — 11.857, Lydos — 12.652, Naugardo — 15.806, Vilkaviškio (Rytų) — 9.284, Ašmenos — 4.869, Brastos — 12.020, Kob-

Taip pat reikėjo bajorams apsiimti pristatyti avalinę pulkams. Pristatinėjant kariuomenei būdavo suktybių; rusų karo valdininkai ant to uždirbdavo, berods šitame neatsilikdavo ir čiabuviai Lietuvos bajorų renkamieji valdininkai[131].

Nuo pat pradžios prieš apsileidėlius buvo griežtos priemonės: 1797 m. paskelbta, jog sekvestruos bajorų dvarus, jeigu kas bent kiek pasivėlins pristatyti javų kariuomenei[132]. Tačiau neteko užtikti tokių sekvestrų atsitikimų.

b. Paštas ir keliai.

Kitas svarbus dalykas valstybei — tai paštas. Rusų vyriausybei teko tik atstatyti iširusią pašto santvarką, įvestą 1793—95 m. antrųjų dalybų dalyje, o naujos įgytosios sritys reikėjo tik įtraukti į esantįjį pašto tinklą[133]. Paštą turi laikyti bajorai. Išanksto nustatoma, kiek kokioj gubernijoj iš viso turės įnešti pinigais.

Pabaigus imti Lietuvą, atlikus dalybų aktus, Kotryna II 1796 m. prisakė sutvarkyti paštą ir šitoj dalyj, paskirti pinigai pašto namams pastatyti ir jiems išlaikyti[134].

Ir jau Povilui 1797 m. teko nustatyti smulkiau, kokiais keliais eis paštas Lietuvos gub.[135].

Vilniuje įsteigta didesnis pašto vidurkis — pašto valdyba (počtamt), po juo yra artimiausios kitų gubernijų paštų kontoros[136].

Taigi dabar negrąžino ir neatstatė senosios Lietuvos pašto organizacijos, nors jis buvo tinkamai organizuotas, o įvedė savo, nes dėl karo ir revoliucijos jis buvo iširęs. Tačiau iš naujo kurdami paštą, nemaža šituo pasinaudojo rusų valdininkai.

---

ryniaus — 12.450, Pružanų — 8.006, Telšių — 11.613, Šiaulių — 10.947, Raseinių — 12.810. Upytės — 10.426, Braslavos — 5.109, Užnerės — 9.706, Vilniaus — 11.404, Kauno — 4.438, Vilkmergės — 17.125. Kaikurių pavietų tame sąraše trūksta.

[131] *Zaleski*, 243—4.

[132] *PSZ*, N 17798 — 1797. II. 11.

[133] *Sbornik Vil.* II 55, 69, I 36.

[134] *Sbornik Vil.* I N 52, *Sbornik Petr.* p. 534—6 (*PSZ*, N 17525 — 1796. X. 29).

[135] *PSZ*, N 17930 — 1797. IV. 2; N 19111 — 1800. IX. 3.

[136] *PSZ*, N 17929 — 1797. IV. 14.

Frieselis (Fryzėl), pašto žinovas, kuriam buvo pavesta padaryti tvarką Lietuvos pašto srityje, buvo tos nuomonės, jog senasis Lietuvos pašto įtaisymas buvo geresnis negu Rusų, jog paštas Lietuvoj buvęs labai gerai organizuotas, tačiau dabar, sako, atgaivinti jį nėsą pravartu: a) nepatogu grąžinti pašto regaliją, nes to nėra visoj imperijoj, b) vargu beatsiras tokių, kurie norėtų jį laikyti senomis sąlygomis be vyriausybės pagelbos. Pirmiau apsimokėję laikyti paštą, daug ir dažnai važinėdavę į Varšuvą, į seimus, seimelius, dabar gi ponas sėdi dvaruose, o jeigu ir važiuoja kur, tai savo, ne pašto arkliais. Daugiur paštai išnyko, tai todėl reikėjo paštas naujai įtaisyti.

Einant rusų tvarka, paštų laikymo našta uždėta bajorams ir miestams.

Kasmet iš visos Lietuvos gubernijos buvo reikalinga 70.200 rub. pašarui, be to stotims pastatyti išmokėti vienkart 133.977 rub.[137].

Frieselis siūlė gubernatoriui šitaip surinkti reikalaujami pinigai: pinigai imti nuo dūmo, kadangi čia dar nepratę imti nuo sielos (dargi nėra apskaityta), imant po 32¼ kap. (iš viso dūmų — 218.117) arba po 12 kap. nuo sielos; lai bajorai ir miestai tarp savęs pasidalina. Vienkartines išlaidas (naujų triobų pastatymas) Frieselis siūlė padalinti į 3 metus (tat buvo ir Kotrynos įsakyme), o darbams geriau atlikti siūlė sušaukti bajorus į pavietus ir pareikalauti, kad viską aptarę išpildytų.

Bet čia vyr. pašto direktorius Petrapilėj, nenorėdamas priimti svetimo sumanymo, sutrukdė naują pašto pertvarkymą: visa tat, sakė jisai pasipiktinęs, esąs feldm. Repnino ir jo dalykas, ir dėlto darė kliūtis. Ginčas persikėlė į Lietuvą, ir praktikoj buvo painiavų; vaidijos įstaigos ir jų viršininkai besiginčydami dėl teisių. O ir tie, kurie naudojosi esamuoju paštu, darė jam daug netvarkos ir žalos: pašto arklius ėmė visi, kas norėjo, ypač tat darydavo karininkai. Berods šitam buvo ir pateisinimo: rusų valdininkai nesugebėjo maitinti kariuomenę, tai ji pati turėjo apsirūpinti[138]. Šitą netvarką atjautė ir mokesčių mokėtojai.

---

[137] Šitokią sumą nustatė Kotryna 1796. IX. 29 (70,200 rub. kasmet + 137.000 r. trioboms pastatyti).

[138] *de Poulet*, X, XI, p. 104—106.

Pavietų seimeliai ir bajorų maršalai susėję į Vilnių kalbėjo apie mokesčių paskirstymą paštui išlaikyti. Pav. 1800. VII. 15 jie buvo nutarę, kaip ir kiek mokėti pašto reikalams: būtent po 4⅕ skatiko „nuo kiekvieno auksino, mokamo rugsėjo ir birželio mėnesiais“[139].

Reikėjo taip pat keliai taisyti paštui važiuoti, kariuomenei praeiti. Dvarininkai turėjo ir šitą apsiimti.

Buvo ir kitų prievolių; pav. bajorai turėjo atlikti statybos darbus; jie turėjo savo lėšomis statyti valdiškus triobesius: teismus, archyvus, ligonines. Paprastai atiduodavo darbus rangovams, o paskui išsidalindavo išlaidas tarp savęs. Pačioj pradžioj seimelių ar bajorų maršalų susėjimų didžiausias darbas buvo — šitie mokesčiai padalinti ir paskirstyti.

10.

Socialė globa.

a. Javų atsarga.

Tokioj žemės ūkio šalyj, kaip Lietuva, javų užderėjimas, laisva jų prekyba turėjo didelės reikšmės; derlius negalėjo būti vienodas, nes ūkio sąlygos įvairavo, žiūrint laiko ir vietos. Niekas netrukdė bajorams javų išvežimą, nors ir pritrūktų savo reikalams, neužtektų savo gyventojams. Dėl to turintieji javų perteklių stengėsi parduoti visur, kur brangiau moka, — išveždavo į užsienius, nors vietos reikalai nebūtų aprūpinti, dargi parduodavo priešų kariuomenei.

Dabar, prijungus Lietuvą, atsirado naujas javų reikalautojas — rusų kariuomenė.

Rusų vyriausybė, siųsdama kariuomenę Lietuvon, mažai teaprūpindavo ją maistu ir pinigais, liepdavo maitintis vietoje; ji visaip gaudavo maistą: tai pirkdavo javus už gyvus pinigus, tai imdavos be užmokesčio, tik išduodavo kvitus. Grobdama Lietuvą, ketindama ją pasisavinti, Rusų vyriausybė nebemokėjo pinigais, nes iždas buvo tuščias, Lietu-

[139] *VBDA.* Nutarimas 1800. VII. 15, § 7.

vos dvarininkai, kurie buvo pirma apsidžiaugę dėl javų pardavimo kariams, dabar, kai ima iš jų kiek nori ir nieko pinigų nemokėdami, nuliūdo: neteko nei pinigų, nei javų[140].

Įsitaisius Lietuvoj visiškai, rusų vyriausybė rūpinos įvesti savo javų prekybos politiką.

Iš savo javų Lietuva turėjo patenkinti visų gyventojų reikalus, išmaitinti ten stovinčią kariuomenę, o tik po to buvo galima išvežti javus į kitas gubernijas ar į užsienį.

Pav. 1794 m. Guduose neužderėjo javai, tai 1795 m. leista buvo pirkti javai iš gretimų Polocko ir Mogiliovo gubernijų[141].

Arba 1794 m. buvo paskelbta, jog mokesčius mokės javais, o ne pinigais, bet paaiškėjus, jog javų nėra, reikėjo mokesčiai imti pinigais, gi javai kariuomenei gauti iš kitur, kur jie buvo užderėję. Mokesčius pinigais imama rusų pagrindu — nuo sielos[142].

Atėjęs į Lietuvą ir joje galutinai įsitaisęs, Repninas 1795 m., norėdamas pririnkti javų, paskelbė tą patį universalą, ką buvo ir Gudijoj: mokesčius reikia mokėti javais, o ne pinigais; jam rūpėjo tuomet ne tik aprūpinti esamąją Lietuvos kariuomenę, bet ir prisigaminti javų atsargos: Rusija ruošėsi kariauti su Prūsais, kadangi nesusitaikė su Prūsais dėl Lietuvos dalybų, todėl buvo surinkus daug kariuomenės ir jai išlaikyti vietoje krovė maistą[143]. Buvo prisakyta, kad javai turi būti pristatyti prie upių; o kad nebūtų suktybių, bajorai turi pastatyti savo komisarą.

Kadangi 1795 m. javai buvo užderėję, tai paskyrė pigias kainas[144].

Repninas, darydamas tą žygį, gavo leidimą iš Petrapilės; jis rašė apie tat Zubovui, gavo iš carės sutikimą.

Ruošiantis į karą su Prūsais, reikėjo aprūpinti Lietuvą d r u s k a, kurią ji pirmiau gaudavo iš Prūsų: iki šiol Lietuva siųsdavo upėmis savo ūkio gaminius į Karaliaučių ir Klaipėdą, o iš ten tais pačiais grįžtančiais laivais parsiveždavo drus-

---

[140] *Sbornik Petr.*, 214, 206, 247, 261, 264, 266.
[141] *PSZ*, N 17296 — 1795. I. 19; *Sbornik Vil.* I, 20.
[142] 1794. VI. 23, 1795. IV. 12. — *PSZ*, N 17316, *Sbornik Vil.* I, 22.
[143] *Janulaitis* Užnemunė po Prūsais, 43—52.
[144] 1795. VIII. 20, IX. 4 (*Sbornik Vil.* II. 175, 176).

kos. Dabar ruošiantis į karą, reikia ją gauti iš kur kitur: neleidus javų išvežti į Prūsus, negaus ten ir druskos, o galų gale reikia nepriguleti nuo Prūsų. Repninas pasiūlė vežti druską iš Krymo nuo Juodųjų Jūrų ir gabenti ją žemės keliais ir upėmis[145].

1795 m. pasirodė, jog neužderėjo vasarojus, nes nėsant lietaus išdžiūvo, taigi galėjo trūkti avižų arkliams, tik Žemaičiuose to nebuvo, tai čia vėl reikia žiūrėti, iš kur ir kaip gauti avižos[146].

Greitai paaiškėjo, jog karo su Prūsais gali ir nebūti, tai vyriausybė leido išvežti javus, leido juos gabenti žemės ir jūros keliais, tik nevisus, nes turi būti vietoje užtektina javų atsarga ir žmonėms pramisti ir kitų metų pasėliui, taigi reikia žiūrėti, kad dvarininkai neišparduotų visų javų. Tam reikalui aprūpinti, buvo prisakyta, kad įtaisytų atsargos javų m a g a z i n u s[147].

Ir tokie magazinai greitai buvo įtaisyti. bent greitai pranešė apie tat į Petrapilę. Pradžiai nustatė, kad būtų atsargos paviete po 3.000 ketvirtų[148], tai per abi gubernijі (Vilniaus ir Slanimo), kur yra 19 pavietų, būtų 57.000 kt.[149]. Taisyklės javams priimti į magazinus ir iš jų imti buvo tos pačios, ką ir Vydžemėj.

Lėšas magazinams statyti surado šitokias: įsakė sunaudoti statybai vadinamus šilinginius mokesčius, tai reiškia tokius, kuriuos imdavo sau mokesčių rinkėjai (1 skatikas arba šilingas nuo 1 auks. mokesčių, einančių iždui); tai už tuos pinigus, kurių rinkėjai negaus, pamaži ims statyti magazinus. Juose kasmet pils javus: žiemą ir pavasarį išskolins gyventojams, o jie rudenį grąžins naujais.

Javų atsargą galima ir kitaip surinkti: įvesti javų rinkliavą.

Karališki valstiečiai turi turėti savo magazinus; bajoriš-

---

[145] 1795.VII.12 raštas Repnino Zubovui, atsakymas VII. 26. *(Sbornik Petr.* 555—8).
[146] *Sbornik Petr.*, p. 556.
[147] Kotrynos reskriptas Repninui 1796. I. 19. *(Sbornik Petr.*, 369).
[148] Apie 10.667 liet. pūrų.
[149] Apie 182.400 liet. pūrų.

kiai ir kunigiškiai taippat turės magazinus, be to, jais turės rūpintis jų ponai.

Repninas šitą sumanymą patiekė Kotrynai ir laukė iš jos atsakymo[150].

Tuo tarpu jis rūpinos kariuomenės išmaitinimu: darė javų rinkliavą į mokesčius[151].

b. Lietuvos dvarininkai ir javų išvežimas.

Draudimas išvežti javus buvo kartais nenaudingas dvarininkams, bet gyventojams reikalingas, tai vyriausybė darydavo tokius draudimus.

1799 m. neužderėjo javai, dėlto jie išvežti buvo draudžiama, kad užtektų gyventojams pramisti. Dvarininkai ėmė rūpintis, kad leistų išvežti: kainos būtų didesnės, jie daugiau pinigų turėtų. 1800. VII. 15 visos Lietuvos bajorų maršalai susėję prašė vyriausybės leisti išvežti parduoti bent tuos javus, kurie atliks, patenkinus iždo reikmenas, nes, sako, reikią daugiau pinigų įvežti į kraštą, neužsiminę apie savo valstiečių reikmenas. Šitą leidimą išrūpinti buvo pavesta gubernijos maršalui[152].

Bajorai rūpinos javus išvežti, tuo tarpu Lietuvoje badas, javai pabrango, gyventojai neturi pinigų javams nusipirkti.

Vyriausybė susirūpino, kuo reiks gyventojus maitinti: ištikus badui, gali gyventojai išbėgioti, kilti nerimastys, gi dvarininkai stengias kuo daugiau javų išvežti į užsienį.

Taigi gubernatoriui teko rūpintis javų atpiginimu, uždraudus jų išvežimą, ir eiti prieš dvarininkus. Tuo reikalu jis parašė gubernijos maršalui, kas reikia padaryti, kad javai atpigtų.

Tą klausimą svarstė 1801 m. pavasarį susirinkę maršalai. Plačiame rašte į gubernatorių jie teisinos dėl javų pabrangimo. Jie ten pasisako dėl savo užmačių.

1799 m. tikrai buvęs menkas derlius. Lytingi metai visai sunaikinę javus, o ypatingai tat buvo pavietuose, esan-

---

[150] Repnino raštas 1796. II. 20 (*Sbornik Petr.* 397—400).
[151] Kotrynos reskriptas Repninui 1797. VIII. 13 (*Sbornik Petr.* 496).
[152] *VBDA*. 1800. VII. 15 posėdžio nutar. § 11.

čiuose arčiau Baltosios jūros ir Žemaičiuose. 1800 m. javų pritrūko, visa jų atsarga nuėjo savo valstiečių ir kariuomenės pramitimui. Juk 1799 m. maršalai buvo sakę, kad negalima esą ištesėti valdiškos rekvizicijos, dargi prašė padaryti reviziją. 1800 m. Žemaičiuose būtų buvęs badas, jeigu iš aukštesniųjų pavietų kitų gretimųjų gubernijų atvežti javai Nemunu ir Neriu į Kauną nebūtų sustiprinę Žemaičių pavietų. „Juk žinoma... dar ir tai, kad Žemaičių šalyje valstiečių dauguma pasodinta čyžėmis, dėlto tai dvaro laukai yra maži, o valstiečiai pripratę verstis naudingais produktais, sėja linus ir kanapes, gi javų tesėja tiek, kiek reikia patiems pramisti, o neužderėjus javams dažnai tenka jiems kęsti badą, tat būdavo ir seniau; juk 1785 ir 1786 m., dar lenkų laikais, kai Rusų kariuomenės dar nebuvo Lietuvos gubernijoj, rugių ketvirtė (64 gorč.) daeidavo Žemaičiuose iki 12 rub. sid. Toksai neužderėjimas, nors ir nebuvo visuotinas, nors atsitikęs bent vienoj krašto dalyj, tuoj paprasta eile pakelia kainą produktams ir kitose gubernijos dalyse, kurios be savo tikrųjų reikmenų, turi dar pristatyti ir toms vietoms, kuriose javai visai nebuvo užderėję...[153]“

Kaina nusistatanti pati, bajorai nieko negalį padaryti. Pigiau gali pristatyti Zubovas ir Karpis, kurie kitaip veda ūkį, neturi valstiečių čyžėje, turi atsargos iš kitų metų. Iždui beveik mažai tat rūpi, juk jis pigiau perkąs. Pav., kaina Vilniuje esant 7,50 rub., o iždui atseina 5½ ir 6 rub. Padidėjo kitų prekių vartojimas, jų kainos pakilo, pabrango geležis, druska ir kitos užsienio prekės. Dėlto tai pakilo ir javų kainos. O jeigu lyginti javų kainas čionai ir užsieniuose, tai jie čionai daug pigesni.

---

[153] Jie ten rašė: „... i to jeszcze, że w kraju Żmujdzkim chłopi po większej części będąc osadzeni na czynszach tym samym krescencyę dworne są małe, chłopi zaś cały swoj przemysł obracać zwykli na korzystniejsze produkta len i piękę, zasiewając tyle tylko zboża, ile potrzebować może ich wyżywienie, a za uchybieniem urodzaju doswiadczać im częstokroć przychodzi zupełnego niedostatku tak dalece, iż za dawniejszych czasow w r. 1785 i 1786 za czasow jeszcze Polskich gdy wojsk rossyjskich w Gub. Lit. niebyło czetwiert żyta przychodziła na Żmujdzi do ceny 12 rubli srebrnych. Takowy nieurodzaj chociażby niebył generalny, chociażby w jednej tylko części kraju zdarzony, zaraz podwyższa naturalnym porządkiem cenę produktów i w innych częściach gubernii, które oprocz własnych swych potrzeb dostarczać też muszą i tym miejscom w krórych wszelkie urodzaje zginęly...“ *(VBDA.,* 1801. III. 10—30).

Bajorai turi gintis nuo įtarimo, jog jie esą paslėpti maištininkai, jie ginasi nuo to, sakosi esą ištikimi sostui, kariuomenei pristatinėję kas reikia, net paskutinius javus atidavę[154]. Tačiau savo jie nepasiekė. 1800. IV. 22 išėjo ukazas, kuriuo uždrausta javai išvežti į užsienį, visgi vėliau buvo leista išvežti, bet ir tai ne viską (1800. V. 9); buvo galima išvežti kviečiai ir sėmenys, taigi tie javai, kurie reikalingi maistui, buvo uždrausta išvežti. Dvarininkai neįtikino vyriausybės, kad jie yra aprūpinę maistu Lietuvos gyventojus, ir netikėdama jų įrodymais, ji uždraudė javus išvežti.

[154] *VBDA.*, 1801.
[155] *PSZ*, NN 19397, 19416 — 1800. IV. 22, V. 9.

TREČIOJI DALIS.

Bajorų privilegijų atgavimas
1801—1830 m.

I.
RUSIJOJ.

1.
Naujos atmainos.

Bajorai prašalino nuo sosto carą Povilą, pasmaugę jį už tai, kad jisai siaurino jų privilegijas, kam ėjo stačiais keliais, nepakentė pasipriešinimo ir bandė suvaržyti baudžiavas, o ūkio gyvenime, susidėjęs su prancūzais, visai uždarė Anglijos rinką Rusijos javams, miško bei ūkio gaminiams. Jie tarė, kad jį nužudžius grįšią seni, pilnos, nevaržomos bajorų, berods turtingųjų, laisvės laikai. Ir čia jie vėliau apsivylė. Absoliutizmas ėjo stipryn, vis labiau įsigalėdavo biurokratija, kuri šalindavo nuo valstybės vairo įprivilegintąjį luomą; pasikeitė tik atmainų forma, jų greitumas, o ir daug svėrė taippat įvairuojantieji tarpvalstybiniai santykiai.

Esmėje nedaug ką lėmė naujo viešpaties asmuo, nors išvaizdoje atrodė kitaip. Naujas caras Aleksandras kitaip buvo išaugęs, negu tėvas, ir didesnės galvos, bet, atsimindamas tėvo ir senelio likimą, buvo atsargus, mokąs prisitaikinti prie žmonių ir nuduoti, kalbėti aukštas, bet tuščias frazes, sugebąs pažadėti ir nieko neduoti; aukštai statąs savo asmenį, save vieną, užmirštąs valstybės reikalus; norįs būti neribotu, galingu viešpačiu, mėgstančiu iškilmes ir smilkalus, būti karo vadu, kaip Napoleonas, tik bailus ir kare trukdąs, žmonių nesigailįs, dėl savo bailumo kerštingas. Dėl jo frazių liko nepagrįsta kaikurių istorikų nuomonė, jog jis esąs liberalas, kons-

titucijos šalininkas, jog norįs atleisti valstiečius ir suteikti jiems asmens laisvę. Jis tuo naudojos, kad reikalui esant pagąsdinus savo priešininkus; nereikėjo vykinimo: užtekdavo grąsinimų frazėmis[1], ir anie nutildavo. Nesunku buvo tat pasiekti, dar ir dėlto, kad bajorai nesudarė vienalypės masės — apačioj bežemiai, o viršūnėse galingiausi dvarininkai. Jų interesai nebuvo vienodi, net priešingi, reikalui esant buvo galima pasinaudoti prieš kits kitą, kad numalšinus, jeigu nerimaudavo.

Aleksandrui mirus (1825 m.), naujas caras, jo brolis, Mikalojus (1825—1855) tęsė toliau tą pačią politiką, berods pats netoks bailus ir veidmainingas, tačiau nepajėgė iškarto pakeisti savo biurokratijos santykių į bajorus, reikėjo didelių sukrėtimų Rusijos imperijoj ir vakarų Europoj (1830—31 m.), kad griežčiau ir nuosakiau pravedus savo nusistatymą, biurokratijos reikalaujamą. Aiškiau ir griežčiau jis elgėsi Lietuvos žvilgsniu — ėmė jis ją slopinti ir spausti.

Šitame laikotarpyje Mikalojus tik ruošėsi susiaurinti grąžintąsias bajorų privilegijas ir pritaikinti jas biurokratijos reikalams.

a. Bajorų asmens neliečiamybė.

Pirmiausias bajorų reikalavimas buvo apsaugoti bajoro asmenį nuo caro ir jo valdininkų sauvalės, atgauti asmens neliečiamybę. Naujas viešpats tuoj tat ir padarė. 1801 m. kovo 26 d. jis panaikino „Taryba prie Imperatoriaus Kiemo“, o jos vietoj įkūrė naują kitu vardu, iš kitų asmenų: „Nuolatinė Taryba iš asmenų mūsų ir visų pasitikėjimu pagerbtųjų“. Šitos Tarybos tikslas buvo „duoti visos Rusijos imperijai stiprybę ir laimę remiantis nepakeičiamu įstatymo pagrindu. O šito viso apmatu turi būti „apsaugoti du pirmuoju luomu nepakeičiamomis teisėmis ir privilegijomis“. Taryba turi gerbti jas, o žemesniems luomams ji turi įkvėpti gyvybės ir drąsumo dvasią. Klausimai apsvarstyti Tarryboj ir daugumos priimti eina viešpačiui patvirtinti, o jeigu daugumos neturės, tai nebus jo tvirtinami.

Greta viešai veikiančiosios Tarybos atsirado dar viena ištikimiausiųjų caro žmonių (Kočubei, Novosilcov, Czartoryski,

[1] *Dovnar-Zapolski* I 24—48 p.

Stroganov), veikiančioji visai slaptai. Ją vadino tai Neviešuoju, tai Slaptuoju, tai Neoficialiu Komitetu. Jis darė įtakos Nuolatinei Tarybai, kad pravestų jos politiką; veikė komitetas iki 1805—6 m. Tolesnis jo tęsimas — Ministerių Komitetas, Nuolatinės Tarybos — Valstybės Taryba[2].

Ir tikrai, pirmieji Aleksandro darbai buvo—panaikinti visą, ką darė tėvas, grąžinti senąją laisvę, kurią turėjo bajorai. Vos palaidojo bajorų nužudytojo caro kūną, o jau jo sūnus 1801. III. 15 išleido ukazą, kuriame sako, jog Bajorų privilegija atstatoma, grąžinama senosios bajorų teisės, gi 1801. IV. 15 manifeste dar aiškiau buvo pasakyta: visi išleistieji suvaržymai naikinami, be to pridėta: „šitą ukazą laikyti pamatiniu ir nepakeičiamu Mūsų Imperijos įstatymu"[3].

Bajorų privilegija buvo pilnai atstatyta; bajorai apsidžiaugė, berods neilgam; greitai tasai pirmasis luomas ėmė vėl nerimauti, dar labiau, negu pirmiau.

b. Baudžiavų naikinimo svarstymas.

Slaptasis Komitetas susidarė iš artimųjų carui žmonių, iš turtingųjų dvarininkų. Kaip tik jie ir iškėlė klausimą apie b a u d ž i a v ų p a n a i k i n i m ą. Iš pradžių, 1801. V. 16 svarstė mažą klausimą apie tat, kad baudžiauninkų negalima pardavinėti be žemės. Iš to pirmo nedidelio bandymo nedaug teišėjo, nes pasitenkino mažučiu dalyku, būtent įsakė, kad apie baudžiauninkų pardavimą nebūtų viešai skelbiama laikraščiuose, nes rūpėjo, ką pasakys Europa, taigi, kad ji nežinotų.

Baudžiavų klausimą pakėlė artimieji carui žmonės, kurie turėjo didelius dvarus, patys baudžiauninkų neprižiūrėjo, ūkį vedė per ištisą eilę tarnautojų, tai jiems buvo naudingiau paleisti žmones, duoti jiems asmens laisvę, o žemę sau pasilikti; tuomet žmonės tą žemę samdytų ir jiems už tat čyžę mokėtų, juo didesnė ji būtų, tuo jiems būtų naudingiau. Buvo sumanymų paleisti netuojau, nevisus iš karto, o dalimis, gal žemė pabrangs, kapitalas atplauks.

Šita atitiko aristokratijos interesams. Priešingi tam buvo vidutiniai ir mažesnieji provincijos dvarininkai.

[2] *Nikolai Michailovič,* Graf Stroganov, t. I/III, 1903.
[3] *PSZ,* 19790, 19810 Nr. Nr. *(Kločkov,* 479—480 p.).

Aristokratija apie tat kalbėdama tarė, jog ji viena tegalinti tas visas sociales reformas pravesti, kad caras, vykindamas jas, galįs padaryti ką nors prieš jos interesus, todėl jisai turįs būti suvaržytas, prie viešpaties turi būti Ponų Taryba, kuri jį ribotų.

Jau ir Komitete buvo atsargesnių balsų, kurie bijojo socialės reformos, dėlto sakydavo, kad negalima skubintis atleisti valstiečius, pirmiau reikia viskas gerai apsvarstyti, taipogi reikia atsižiūrėti į dvarininkus, jų liesti nepriderėtų, nes dar gali būti naudingi. Reikalaujantieji socialių reformų tuojau atsakydavo, jog paisyti į rusų bajorus nėra ko, jie esą perlėti, nerangūs, menki, viešpats galėsiąs su jais padaryti, ką norėsiąs[4].

Kada Pabaltės dvarininkai buvo nutarę savo seimelyj atleisti valstiečius be žemės, tai reformų priešininkai ėmė kalbėti, kad nepatogu leisti vienai provincijai tat daryti, gali įsinorėti tat įvesti ir kitos gubernijos.

1803. XI. 9 posėdy ir pats caras buvo puolęs dvarininkus, nurodydamas pavojų, kuris grėsė jiems ir valstybei, jeigu valstiečiai sukiltų, o gali būti nauji liaudies sukilimai, dėlto laukti ilgai esą pavojinga.

Tie patys reformos priešai atsakė ir jam: negalima pyktis su bajorais, kurių yra daug ir gali lengvai įgyti įtakos visuomenei. Bet esant tokiam jau caro norui, galima atleisti valstiečius šituo būdu: valstiečius paleidžiant, reikia tai daryti be triukšmo ir perversmo, neskriaudžiant savininkų, o jeigu to negalima padaryti, tai geriau nieko nepradėti; šiaip darant vieną kitą palengvinimą valstiečių klausimu ir leidžiant atitinkamus ukazus, galima prieiti prie savo tikslo[5].

Iš tų visų svarstymų teišėjo vienas ukazas apie laisvuosius artojus (1803. II. 20), kuriuo dalyku rūpinos ir pastangų dėjo gr. Rumiancevas. Šituo įstatymu dvarininkams buvo leista daryti su valstiečiais dermes, kuriomis jie save išpirktų į pilną laisvę ir žemę tuojau gautų nuosavai ar nuomon; nuomą mokėtų darbu ar pinigais. Šitas caro ukazas patenkino dvarininkus ir pažangiuosius ar atgaleivius, kurie laikėsi senų ūkio formų.

---

[4] *Nikolai Michailovič,* Stroganov, I, 110.

[5] *Pokrovski* (Istorija XIX v., I t. 31—38 p.), *Nikolai Michailovič,* I 109—110.

c. Konstitucijos klausimas.

Mažiau gyvumo, negu socialis klausimas, iššaukdavo politikos reformų klausimas. Valstybės Taryboje mažai apie jį tekalbėjo, ir tai dėl visuomenės akių, o faktinai ir daugiausiai Slaptajame Komitete, sudarytame iš caro „jaunųjų draugų".

Tenai buvo iškilęs sumanymas sudaryti bajorų seimą. Juo galėtų būti esamasis Senatas; vienų pasiūlymu, į jį įeina bajorų atstovai, gubernijos seimelių renkami kas treji metai, o kitų pasiūlymu — į Senatą įeina bajorų išrinktieji iki gyvos galvos.

Svarstant šį klausimą išėjo aikštėn bajorų interesų priešingumas. Aristokratai-liberalai, iš aukšto žiūrėjusieji į vidutinius dvarininkus, laikomus tamsiais, tarė, kad įsteigus bajorų renkamąjį senatą, jie pralaimėtų: bajorai būtų daugumoje, jie— mažumoje. O kiemiškiai, caro „jaunieji draugai", kurie tarė amžinai pasiliksią taip, kaip jie buvo įsitaisę, nenorėjo paleisti įtakos iš savo rankų ir užleisti savo vietą renkamam senatui, kuris būsiąs iš žmonių tamsesnių, galėsiąs jiems pakenkti, varysiąs atgaleivę politiką, slopinsiąs ir trukdysiąs visokias reformas. „Jaunieji draugai" laikėsi tik caro malone; atlikus jiems savo darbą — žadėti reformas ir suklaidinti visuomenę, buvo galima ir juos prašalinti, absoliutizmo visai nesuvaržius. Ir aristokratijos baimė prieš praplėstąjį senatą pasibaigė tuo, kad biurokratija laimėjo, kad absoliutizmas sustiprėjo. Vieton siūlomojo bajoriškojo senato atsirado Ministerių Komitetas.

Vyriausybė neketino duoti kokiam luomui platesnių teisių, kad tuo susiaurintų savo teises ir valdžią, ji tat darė pritariant neva liberaliam Slaptajam Komitetui; šita būdavo ir tokiais atsitikimais, kada atrodė, jog jai negresia pavojus.

Pav., 1802 m. sausio 6 d. jame svarstė Deržavino rašytąjį sumanymą apie naują heroldijos pertvarkymą; ten jis siūlė, kad heroldiją rinktų bajorai pavietuose ir centre, gana painia sistema ir įvairiais būdais, tai komitetas rado, jog šita Rusijai per anksti: jie rinks netinkamus ar dėl nežinojimo kits kito ar dar ir dėlto, kad rinks nelaisvai, nes gubernatoriai turį perdaug įtakos. O grįžus prie to paties klausimo už

dviejų mėnesių, caras visai neleido jo benagrinėti. Vėliau palengva ir pats Slaptasis Komitetas apmirė[6].

Ir po to „jaunieji draugai“ rasdavo, jog absoliutizmo riboti negalima, kad negalima įvesti konstitucijos, kad tai būtų per-anksti, kad reikia laukti kol pakils švietimas. O praktikoj įsigalėjo biurokratija ir galingoji „slaptoji ekspedicija“ (politinė policija).

Teisybė, šitas visas klausimas visai mažai terūpėjo bajorų masei. Jiems užtikrinta buvo neliečiama teisė laikyti baudžiauninkus, neribotos jų teisės į savo žmones, joks pavojus jų interesams negrėsė, o kas viršūnėse vyko, tat mažiau jiems rūpėjo[7].

Pasikeitus užsienio politikos reikalams ir iš naujo gresiant pavojui dvarininkų interesams, konstitucijos klausimas vėl iškilo. 1808—1812 m. jos klausimas buvo dažnai svarstomas; jisai buvo surištas su Speranskio vardu, puikaus, dargi genialaus sekretoriaus, bet be originalės, kuriančios minties. Dabar lemiančios reikšmės turėjo užsienio politika, ji darė didelės įtakos bajorų reikalavimų formai ir esmei; karai skaudžiai suduodavo ūkio gyvenimui, o nėsant karo slėgė ūkį kontinento blokada.

2.

Užsienio karai ir jų įtaka vidaus gyvenimui.

a. Užsienio politika.

Jau visą XVIII amž. varžėsi dėl politinės pirmenybės ir dėl prekybos dvi pasaulio galybi: Anglija ir Prancūzija; iš kitos pusės nuo XVIII amž. pabaigos tarp savęs susidūrė ir dvi politikos sistemi: naujoji prancūzų tvarka ir senoji — anglų; visa senoji Europa buvo priešinga naujai prancūzų santvarkai, o tam vadavo Anglija. Rusija negalėjo toj kovoje pasilikti nuošaliai, gyventi santaikoj su prancūzais, palaikančiais priešingą Rusijai sistemą. Anglų pinigai o ir mokėjimas įvairiomis priemonėmis sukiršinti Rusijos gyventojus prieš jos viešpatį, sugebėjo patraukti rusus į savo pusę; be to anglų

---

[6] *Nikolai Michailovič,* Stroganov, II, 163—4, 110—5. (Posėdžiai 1802. I. 6, III. 17).

[7] *Pokrovski* (Istorija XIX v. I, 38—45 p.).

pralaimėjimas pakenktų rusų prekybai; pagaliau daug svėrė anglų duodamos Rusų vyriausybei subsidijos pinigais.

Rusai tegalėjo laikyti didelę armiją, kai gaudavo iš ko nors pinigų — iš prancūzų, ar anglų. Rusai turėjo anų lėšomis sukurtą didelę armiją, sudarytą prūsų pavyzdžiu, bet naujieji prancūzai sumušė rusų kariuomenę anksčiau, negu jų pavyzdį. Gal tik Suvorovo vedamieji karai 1799 m. darė išimtį: mat jis daug buvo pasiskolinęs iš naujos prancūzų teknikos.

Užsienių politikos gyvenime rusai turėjo pakeisti savo metodus, prisitaikinti prie to, ką skelbė prancūzai, ir daryti priešingai jiems, o siekti savo tikslų — plėsti Rusiją senomis priemonėmis.

Tikruoju rusų užsienių politikos vedėju buvo caro prietelius Ad. Czartoryskis. Jis vedė Rusijos politiką, o galvoje turėjo Lietuvos-Lenkijos interesus, norėjo jas atstatyti ar iškarto ar dalimis. Jisai balsu kalbėjo apie kitų tautų išvadavimą — graikų ar slavų, kurie kentė svetimą jungą, o tylomis sau sakė apie Lenkiją ir jai dirbo. Jisai norėjo panaudoti šitam Angliją ir visaip stengėsi ją įtikinti, kad ji tautų išvadavimą nepavestų prancūzams ir nepaliktų jų monopoliu.

Prancūzai, eidami į karą su rusais, vartojo naujus agitacijos metodus: tautų išvadavimą, baudžiavų naikinimą, tautų atgijimą. Ir Rusų caro vyriausybė, norėdama gauti naujų resursų, turėjo atsišaukti į tautą, į mases. Į kiekvieną klodą reikėjo kitaip prašnekti, norint gauti iš visur paspirties. 1806 m. išėjo ukazas, kuris skelbė visuotiną šaukimą (miliciją). Jis skaudžiai palytėjo dvarininkus. Bajorai norėjo pasinaudoti taja proga ir pastatyti politinius reikalavimus.

O į liaudį Šv. Sinodas išleido atsišaukimą, kurį skelbė per bažnyčias; tenai sakė, jog reikia ginti pravoslaviją, nes Napoleonas susidėjęs su žydais, Kristaus priešais, dargi pats noris tapti Mesija.

Ties Austerlitzu Napoleonas sumušė rusus. Ir po to su šituom Kristaus priešu tikrasis krikščionis, rusų caras Aleksandras, padarė taiką.

Rusai pralaimėjo ir antrąją kompaniją, 1807 m. turėjo padaryti taiką Tilžėje, kur tarp kito rusai turėjo nutraukti prekybą su Anglais, prisidėti prie kontinento blokados.

Anglai tuo tarpu teįstengė papirkti rusų vyriausybę, nepaisydami į kitą šito klausimo pusę, būtent idėjinę, nieko šitoj srityj neduodami. 1803—1807 m. jie išmokėjo rusams apie 5 mil. svarų (50 mil. rublių), kaip buvo žadėję; bet pamatę rusų svyravimus daugiau pinigų nebedavė, tai rusai 1807 m. Tilžėje nutraukė ryšius su anglais ir suartėjo su prancūzais; berods jie padarė nenoromis, nes tat buvo priešinga rusų prekybai ir ūkiui, bet, pritrūkę pinigų, toliau kariauti neįstengė.

Šitas karas pablogino bajorų santykius su caru. Bajorai davė 610.000 naujų karių „milicijai", kuri neva turėjo ginti tik rusų žemę, o ištikrųjų išvedė tuos žmones į užsienį ir iš ten namo nebegrąžino. Bajorai nustojo tiek daug darbininkų, o iš to negavo jokios naudos, liko tik viena žala. Nors caras kapituliavo prieš Napoleoną, prieš kurį neseniai buvo skelbęs šventą karą, bet bajorai sutiktų ir toliau kariauti, nes jie buvo gavę lengvatų ir kaikurių pagerinimų: bajorų jaunimas, karininkai, per karą nemoka skolų; karas buvo svetimoje žemėje — Prūsuose, armijos užpakalys stovėjo Lietuvoje, taigi savojo, rusų krašto nealino, o svetimos žemės nesigailėjo; Prūsai įsitikino, jog jų prieteliai rusai labiau naikina jų kraštą, negu prancūzai. Ir caras, būdamas užsienyje, pasidavė priešui; jis negalėjo pasakyti, jog anglai jį apgavo. Bajorai buvo nepatenkinti taika, be to kurstė juos ir anglų agentai. Įnirtimas prieš Aleksandrą bajorų tarpe buvo didelis. Dėl to rusų vyriausybė, tat matydama, tiek bijojo atsakomybės, jog Tilžės taikos nepaskelbė Rusijoje. Ir jeigu, anot Caulaincourt'o, prancūzų atstovo 1808 m., bajorai nepašalino Aleksandro, tai tik dėlto, kad jie dar labiau bijojo jo įpėdinio Konstantino[8].

b. Kontinento blokada.

1806. XI. 21 Napoleonas paskelbė Berlyne blokadą anglams, norėdamas juos badu numarinti ir sunaikinti jų prekybą. Dabar, po Tilžės taikos (1807 m.), prie tos blokados turėjo prisidėti ir Rusija, o tai reiškė, kad ji, nutraukus ryšius su anglais, neleis išvežti į Angliją nieko, ką pristatinėjo pirmiau, būtent: javus, linus, kanapes, mišką, o iš ten įsivežti pramonės gaminius.

---

[8] *Pokrovski* IV, 247—253 p.

Prancūzai tegalėjo siųsti ir siuntė į Rusiją madų, prabangos dalykus bei vynus, o anglų, kaipo rusų žaliavos pirkėjų, pavaduoti negalėjo. Rusų prekyba puolė, išnyko prekės, o žaliavos ir javų nebuvo kur dėti. Popierinis rublis ikišiol lygus 67 sidabro kap., dabar virto lygus 25 kap. Biudžete pasidarė deficitas, ir jam išlyginti reikėjo pakelti mokesčiai. Pajuto tą atmainą dvarininkai, ūkininkai, iždas, pagaliau pati vyriausybė[9].

c. Politinių reformų reikalas.

Politikos reformos, neseniai keliamos vienų aristokratų, bet jų slepiamos, dabar virto visuotinu, plačios visuomenės reikalavimu, pasidarė bajorų ir miestėnų reikalu. Visuomenė dėl prasidėjusio skurdo ėmė kaltinti carą, nes jis vienas už visą tat teatsakąs.

Tie patys caro prieteliai pradėjo veikti prieš jį, reikšti nepasitenkinimą, nes jis ir juos buvo apvylęs: tiek daug pažadėjo ir nieko nedavė. Ir caras, nugirdęs apie tat, sumanė juos suvaldyti, atstatęs juos. O atramos prieš dvarininkus jis gavo kitame klode—jos sulaukė iš rusų pirklių ir pramonininkų, kurie po Tilžės taikos gaudavo naudos, nes prasidėjus blokadai, nebeateinant anglų prekėms, ėmė kurti savo pramonę.

Dvarininkai varė opoziciją — gindami tik siaurus savo klodo interesus. O kaip juos paveikti, caras žinojo iš senojo prityrimo. Dėlto tai jis sykį, grąsindamas, lyg iš netyčių balsu prasitarė, jog paliuosuosiąs žmones iš ponų, širdyj gi to nenorėdamas ir tuo nesirūpindamas; buvo tai savotiškoji caro demagogija, grasinimas dvarininkų ausims paleistas, kad tikriau suvaldytų nenuoramas dvarininkus.

Speranskis, naujasis caro sekretorius, širdingas prancūzų-rusų sąjungos šalininkas, tikras Napoleono garbintojas, tarė, jog dedantis su prancūzais, rusams bus galima sulaukti iš anos šalies rimtų reformų, tarp jų ir baudžiauninkų paleidimo, taigi tikėjosi pravesti politines ir sociales reformas prieš caro norą.

Dėlto visi aristokratai ir bajorai-dvarininkai buvo priešingi Speranskiui; jie taip buvo įnirtę dėl sumanymo naikinti baudžiavas, kad mažiau vertino jo ruošiamus konstitucijos planus.

[9] *Tarle,* Kontinentalnaja blokada.

Norėdamas nutildyti bajorus, caras Aleksandras pavedė Speranskiui parašyti konstituciją; jis parašė ir įteikė carui 1809. X. Rusijos konstitucijos projektą. Jąja einant, yra seimas, bajorų-dvarininkų renkamas, tačiau prieš jį neatsako ministeriai, taigi seimas teturi patariamąjį balsą.

Bet šitos konstitucijos caras neįvedė, nes veikiai įsitikino, kad jis per aukštai buvo vertinęs bajorų jėgas, aukščiau negu reikėjo, kad politinė bajorų sąmonė buvo per maža, iš viso to Speranskio plano paėmė vieną dalį — 1810. I. 1 įkūrė Valstybės Tarybą įstatymams leisti; jos narius skiria pats caras; tarp kitų jai turėjo atitekti dar vienas uždavinys, būtent: paimti atsakomybę prieš tautą sunkiomis valstybės valandomis. Dėlto tai tuo pačiu laiku išėjo keletas naujų caro ukazų, kurie susiaurino bajorų privilegijas: 1809. IV. 3 įst. — dėl tarnybos, 1809. VIII. 6 įst. įvedė mokesčius bajorams. Nauji liberališki vėjai nešė bajorams naštas, tuo pat laiku, kada ūkio būklė pablogėjo; dėlto bajorams atrodė, kad bus nepravartu rūpintis konstitucija, šituo prancūzininko Speranskio kūriniu. Speranskis bajorų akyse buvo šito viso pikto kaltininku, visų šitų negerų sumanymų pradėtoju.

Speranskis tarp kito atkalbinėjo carą, kad nenutrauktų ryšių su Napoleonu (1812), o tai reiškė, kad pripažintų blokadą, kuri taip kenkė dvarininkams; anglų gi agentai nekiršino valstiečių, apie baudžiavų naikinimą nekalbėjo, o galėjo už išvežamus javus ir žaliavą mokėti bajorams pinigais, ir be to duoti gerų prekių.

Speranskis buvo pramonės kapitalo šalininkas ir, kiek tat nuo jo parėjo, jis ją stiprino ir palaikė, dėlto jis stovėjo už tat, kad baudžiavos būtų panaikintos; aristokratija sutiktų atleisti valstiečius be žemės, šito norėtų ir pramonininkai, nes gautų pigių darbininkų, tik vidutiniai bajorai-dvarininkai su tuo sutikti negalėtų.

Jau 1810 m. galingame Rusijos klode ėjo stipryn anglų įtaka, silpninama blokada, kontrabanda vyriausybės palaikoma, jau caras kartais prasitardavo, kad reikia pulti prancūzus. Gretimieji lenkai (Varšuvos kunigaikštija) nepalaikė šitų planų, dėlto rusai vieni pulti nedrįso. Speranskis vis įtikinėjo carą, kad nenutrauktų sijų su prancūzais, bet jau įvyko persilaužimas: aristokratai lengvai pergalėjo Speranskį, šitą

prasimušėlį, nebajorą, kilusį iš kunigų. Caras, nusileisdamas aristokratijai, buvo ketinęs vaizdžiai parodyti šitą politikos persimetimą; jam buvo kilus mintis sušaudyti Speranskį, paaukavus jį naujam sąjungininkui — anglams ir savo bajorams, bet galų gale pasitenkino ištrėmimu (1812. III. 17).

Bajorai atsigavo, buvo patenkinti, džiaugėsi tuo, kad ištrėmė Speranskį, dargi kaikas dejavo, kam jo nenužudė už tat, kad dėjosi su prancūzais, ir jau nebeužsiminė apie konstituciją. Tuo visu pasinaudojo caras bei carinė biurokratija[10] ir sustiprino savo pozicijas.

3.

Bajorų privilegijos grąžinimas.

Aleksandras, kaip jau minėta, užėmęs sostą, žadėjo atstatyti ištisai 1785 m. Bajorų privilegiją. Bet smulkiau besvarstant tą klausimą Slaptame komitete, iškilo kaikam abejonių, argi viskas reikia grąžinti, gal užtektų tik dalies. Ir komitete tuoj dauguma balsų pasisakė, jog visko grąžinti negalima. Tenai besvarstant, buvo nurodoma, kokių naujų dalykų, prie Povilo įvestų, nėra reikalo naikinti, o reikia palikti ar net eiti toliau, negu jo laikais buvo padaryta. Jau tuomet Novosilcovas buvo siūlęs neprileisti prie rinkimų tamsiųjų bajorų ar bent tų, kurie atsižymėjo žiauriu elgimusi su valstiečiais.

Pats Aleksandras visai nenorėjo bajorų privilegijų, jis laikė jas nereikalingomis. 1801 m. svarstant manifesto smulkmenas, nagrinėjant minėtąjį Novosilcovo sumanymą, Aleksandras pasiūlė kitaip dalinti bajorus, būtent į tarnaujančius ir netarnaujančius, taigi ranga (činas) turi turėti pirmenybės prieš kilimą, turtą ir apšvietimą. Caras norėjo eiti dar toliau: panaikinti senuosius luomus, kurie rėmėsi paveldėjimu ir gimimu, o visus gyventojus skaidyti klasėmis, žiūrint turto.

Ir aristokratija ir caras neaukštai testatė bajorų masę. Slaptame Komitete nurodė šitą faktiną stovį Stroganovas. Svarstant klausimą, ar naikinti baudžiavas, ir kaikam nurodžius, kad dėl šito gali nerimauti bajorai, Stroganovas pasa-

---

[10] *Pokrovski* (Istorija XIX v. I, 46—62, ir Rus. Ist. IV, 247—253, 261—279).

kė, jog „baisu devynių milijonų vergų nepatikimumas, o bajorų bijotis nėra ko: jie sėdį namie, esą per tamsūs, išdykę ir valstybei nenaudingi, jie esą nerangūs ir dėlto nesugebės išsijudinti; tarnaujantieji bajorai bijos vyriausybės, kiti patys to nori, treti — nepajėgs priešintis. Juk visos priemonės, kurias taikė bajorų teisėms sulaužyti, buvo pildomos nepaprastu tikslumu, ir kaip tik bajorai vykindavo tas priemones, kurios ėjo prieš jų brolius, kurios buvo priešingos luomo naudai ir garbei“[11]. Be to, visi buvo pastebėję, kad bajorai, esą valstybės tarnyboje, kuomažiau rūpinas bendrais bajorų luomo reikalais.

Didieji ponai taip pat buvo priešingi beturčiams duoti lygias su jais teises, nes pilnateisiai bajorai turi būti pasiturį ir apšviesti žmonės.

Caras savo manifeste, paskelbtame vainikuojantis, dar nieko nepasakė apie ketinamus susiaurinimus, bet gi vėliau juos padarė: jis atėmė renkamąjį balsą tiems bajorams, kurie yra „beraščiai ir neturi supratimo apie savo teises ir priedermes[12].

1801. IV. 2 caras išleido manifestą „apie Bajorų Privilegijos atstatymą“, kuriame jis pasižada ateityje saugoti ir laikyti bajorų privilegijas „teisybėje, skaistybėje ir neliečiamybėje“. Senatui jis įsakė suruošti medžiagą ir nurodyti, kokie esamieji įstatymai buvo priešingi Bajorų Privilegijai.

Senatas surinko tą visą medžiagą, surado aštuonius punktus, kuriuose anoji privilegija buvo pakeista ar panaikinta. Caras šitą Senato patiekimą patvirtino ir paskelbė įstatymu[13].

Pirmiausia reikia atstatyti bajoro a s m e n s n e l i e č i a m y b ė, nes prie Povilo buvo leidžiama bajorai plakti. Šitai progai esant, kaikurie ėjo toliau ir pasisakė, jog ir apskritai baudžiant negalima žmogaus plakti, o ką jau kalbėti apie įprivilegintąjį bajorų luomą, tačiau šita privilegija tebuvo duota bajorams. Toliau reikia grąžinti bajorams pilna teisė stoti į v a l s t y b ė s t a r n y b ą. Povilas buvo suvaržęs šitą teisę,

---

[11] *Nik. Michailovič,* Stroganov, II. 163—4, 190—5.
[12] *Korf,* 290—1.
[13] *PSZ.* Nr. 19856 — 1801. V. 5.

tai dabar bajorams leista tarnauti ar ne, leista laisvai pasirinkti tarnybą. Grąžinta Povilo panaikintieji gubernijos bajorų seimeliai, o pavieto seimeliuose nieko nepakeista.

Povilo laikais bajorai, seimelių išrinktieji kokiai tarnybai, turėjo ją ir eiti, o už neėjimą jiems skyrė bausmes teismas, ar atiduodavo policijos priežiūrai. Dabar prievarta liko, tik bajorams patiems pavesta spręsti, kas reikia daryti su vengiančiais eiti išrinktąją tarnybą[14].

Einant Bajorų Privilegija, bajorų luomas galėjo įteikti kolektyvinius prašymus vyriausybei ir viešpačiui, tai šita 1797 m. Povilas buvo atmainęs, dabar vėl leista įteikti tokie prašymai, kuriuos gali pasirašyti ar visi savo vardu ar įgalioti vieną asmenį.

Povilas buvo taip pat susiaurinęs bajorų teisę spręsti apie bajorystę ir bajorystės įrodymus. Viską žiūrėjo Petrapilėj valdininkai, būtent Heroldija, bajorai gi į tat negalėjo kištis. Dabar grąžinta senoji tvarka, leista tat spręsti patiems bajorams: bajorystės įrodymus nagrinėja gubernijos bajorų seimeliai, prižiūri gubernijos maršalai. Visa tat nėra nauji įbajorinimai, o tik tikrinama esamosios bajorystės įrodymai, žiūrima, ar ji užtektinai įrodyta. Dėl naujų žmonių kėlimo bajorais, dėl įbajorinimo, dabar, kaip ir pirmiau, reikia kreiptis per Senatą į patį viešpatį[15].

Atrodė, kad grįžo prie senųjų teisių, bet ištikrųjų liko tik jų forma, bendra jų išvaizda, nes vėliau atskirais įstatymais ir ukazais, nustatinėjant kaikurias bajorų valdininkų ir jų būvio smulkmenas, grįžo prie to paties, ką šiek-tiek kitaip buvo padaręs jo tėvas Povilas. Aleksandras, naudodamasis aristokratijos ir bajorų interesų priešingumu, bajorų-valdininkų ir dvarininkų reikalų nevienodumu, dargi grąsindamas, kad sunkioj valandoj paleisiąs baudžiauninkus, sustiprino biurokratiją ir neleido bajorų luomui įsigalėti bei turėti kitokius politinius reikalavimus, negu nustatė absoliutizmas, nors esant kovai su Napoleonu laikinai buvo davęs bajorams daugiau valios, negu šiaip norėtų.

---

[14] *Korf*, 302—6 p.
[15] *Korf*, 306—7 p., *PSZ*, 19856 Nr. — 1801. V. 5.

4.

Bajorų luomo savyvalda.

Aleksandras sakė, kad grąžinsiąs bajorų savyvaldą, ir tikrai jis paskelbė įstatymą senajai tvarkai atstatyti, bet darė tat jos nenorėdamas, nes nepasitikėjo jąja, ir nebuvo tikras, kad bajorai bus jam ištikimi, ir dėlto nebuvo pilno senovės grąžinimo. Tat pasireiškė seimelių kompetencijos susiaurinimu ir bajorų tarnybos žeminimu.

a. Seimelių kompetencija.

Bajorų seimeliai neįgijo tos reikšmės, kuri reikalinga savyvaldoms: seimelių kompetencija vis siaurinama; svarstytinųjų seimeliuose dalykų skaičius mažinama; seimeliai galėjo svarstyti tik tą, ką vyriausybė leisdavo; dėl to seimeliams nesykį tekdavo gauti pabarimų iš caro už tą, kam svarstė ir kėlė jam nepageidaujamus dalykus, o gubernatoriams papeikimų už tą, kam leido ir kam neprižiūrėjo seimelių darbuotės.

Seimeliai turėjo teisės siųsti delegaciją į viešpatį, tuo keliu jie galėjo pareikšti jam savo pageidavimus, bet dažniausiai bajoras turėjo tenkintis tuo, kad pareikšdavo savo ištikimybės jausmus. Dėl šito vieno vyriausybė nerasdavo galima leisti delegacijai važiuoti į Petrapilę, nes tat esą surišta su išlaidomis, gi šituos savo jausmus esą galima pareikšti ir raštu, įteikus vietos gubernijos viršininkui, o jis persiųsiąs viešpačiui. Caras pasakydavo ačiū taip pat raštu. O jeigu būdavo rimtų bajorų prašymų ir pageidavimų, tai ir dėl jų caras nepriimdavo delegacijos, o liepdavo viską surašyti ir raštu persiųsti. Atmetimą ir nesutikimą priimti deputaciją visaip išaiškindavo, tai nenoru, kad bajorai gaištų ir lėšas aikvotų, tai kokią kitą priežastį surasdavo bajorų atstovams nepriimti. Aleksandras, kaip ir Povilas, vengė susieiti su bajorais, su jų luomo delegatais, berods ir negalėjo, nes jis kuo mažiau sėdėjo vietoje ir kuo rečiau buvo sostinėje.

Teisybė, vyriausybė sakydavos, kad jai yra žinoma, kokie esą bajorų reikalavimai, nes seimeliuose būdavo gubernatorius, ar valstybės gynėjas; berods nevisuomet tat būdavo, nes tie vyriausybės atstovai ne tam buvo atėję, kad sek-

ti visų seimelio darbų; jie žiūrėjo vieno—kad nieko blogo tenai neatsitiktų, o esminius bajorų reikalus galėjo ir praleisti; bet ir čia netikėtų dalykų būti negalėjo, nes vyriausybė leisdavo bajorų seimeliuose svarstyti tik tą, ką ji buvo nurodžius. Jie galėjo svarstyti vietos reikalus, bet negalėjo lytėti valstybės reikalų, negali pulti tos ar kitos gyventojų dalies ar klodo.

Vyriausybė prižiūrėdavo seimelius: ji sekė ne tik tą, ką jie dirba ir svarsto, bet ji dabojo ir tvarkos. Teisybė, būdavo ir rimtų priežasčių, dėl kurių vyriausybė turėjo įsikišti, nes tikrai būdavo prasižengimų ir išsišokimų. Pav., būdavo atsitikimų, kad kokia partija ar grupė, norėdama per rinkimus pravesti savo žmones, bet teisėtai negalėdama to pasiekti, tai ar klastodavo pačius rinkimus, ar prileisdavo į salę bajorų, neturinčių renkamosios teisės, ir duodavo balsą rinkti. O kad šita išeitų sklandžiau, tai įrašydavo į pavieto bajorų knygas ir tokius, kurie bajorais nebuvo arba neturėjo renkamosios teisės, ir šita paaiškėdavo tik vėliau, darant dėl ko nors reviziją. Tokiais atsitikimais retai apsieidavo be skandalo ir riaušių. Norėdami pravesti savuosius, prileisdavo draugų, šalindavo priešginas, o iš jų pasipildavo skundos. Arba pasitaikydavo, kad bajorai išrinkdavo žmones, kurie patys buvo atitekę teisman už nusidėjimus, apie tat vyriausybė sužinodavo iš skundos ar savo žiniomis patirdavo. Žinoma, vyriausybė turėjo tat uždrausti. Bajorai, kuriems toks uždraudimas buvo nepatogus, vis dar nenusileisdavo, visaip priešinos, skųsdavos, galų gale visa tat prieidavo iki Ministerių Komiteto.

Taigi, nevisuomet seimeliai praeidavo ramiai ir sklandžiai, kartais juose kildavo riaušės. Jų būdavo daugiau ten, kur bajorai aktingiau dalyvaudavo seimeliuose, dėl to tai buv. Lietuvos kunig. žemėse dažniau pasitaikydavo, negu tikrojoj Rusijoj.

Podolio seimelyj 1808 m. buvo kilęs toks skandalas, jog policija turėjo areštuoti gana daug bajorų, vyriausybei teko užtat atstatyti nuo vietos ir gubernijos maršalą ir vice-gubernatorių.

Blogiau buvo Vilniuje 1809 m. Rinkimų laiku bajorai buvo taip išjudę ir įkaitę, jog sudraskė antspaudus nuo renkamosios dėžės, užgesino žvakes ir sunaikino bajorų sąrašus.

Administracija naudojos tuo, kad kildavo riaušės, kad bajorai rinkdavo jau nuteistuosius už nusidėjimus ar teisman patrauktuosius; ji tuo naudojos savo teisėms praplėsti, didino gubernatoriaus teises, o tuo siaurino bajorų savyvaldą.

Riaušių būdavo ir Lietuvoje ir Rusijoj; norėdama pabarti rusus, vyriausybė sakydavo, kad dėl netvarkos kalta esanti bloga Lietuvos bajorų įtaka, kad iš ten („nuo Lenkijos prijungtųjų gubernijų") einą blogi įpročiai, ten bajorai buvo įpratę triukšmą kelti beseimuodami, dabar šita kliaudis esanti persimetus ir į rusus. Taip bandė vyriausybė išaiškinti rusams jų triukšmo kėlimo priežastį[16].

Riaušių būdavo ne vienoj Lietuvoj, o ir rusų gubernijose. Panašių atsitikimų būdavo Olonecko, Kursko, Orlo, Tulos ir kitose gubernijose.

1809 m. Orlo seimelyj dėl riaušių gubernatoriui teko pasiųsti policiją, areštuoti bajorus už triukšmo kėlimą ir neprideramą elgimąsi ir paskui visą tą dalyką atiduoti teismui spręsti.

Vyriausybė, ketindama kovoti su tuom, ėmė galvoti apie griežtas priemones. Caras be abejo tat palaikytų, nes absoliutinė monarkija negalėjo šito prileisti, kad luomai bent kame jai priešintųsi ar savo valią reikštų ir rodytų išdykimą.

1809 m. vid. reik. min. Kurakinas buvęs pasiūlęs viešpačiui tokį išėjimą: jeigu seimelyj rinkimų laiku kiltų riaušės, tai reikia atstatyti gubernatorių už tą, kam jis leido riaušes, bajorams neleisti per du trimečius daryti jokių rinkimų, nešaukti seimelių, o visas bajorų renkamųjų valdininkų vietas užimti vyriausybės paskirtaisiais. Ministerių Komitetas dar nesutiko: neramieji laikai ir užsienio politikos painiavos su prancūzais neleido šituo būdu kariauti su bajorais[17].

O kaip tik Rusijos pakraščiai, nerusų žemės, rodė daugiau atsparumo administracijai, jų bajorai turėjo daugiau luominio susipratimo ir savigarbos, o iš kitos pusės ten administracija buvo daug agresingesnė, dėlto ten dažnai būdavo susidūrimų.

Tačiau vyriausybė mažiau paisė tų skundų dėl neteisėtumo, jeigu skundėsi Lietuvos bajorai. Pav., Vilniaus gub. maršalas Karpis skundėsi, jog gubernatorius dažnai pabarąs be reikalo bajorų renkamus valdininkus, atstatąs, atiduodąs teismui ir t. t.

---

[16] *PSZ*, 23513 Nr. *Seredonin*, I, 260—2.
[17] *Korf*, 333—6 p. *Seredonin*, I, 260—2 p.

Šiaip nagrinėdama tokias skundas atsižiūrėdavo į vidaus politikos pasėkas; greičiau išklausydavo, jeigu administracijos darbas kenkdavo pačiai vyriausybei.

Kartais vietos valdžios išsišokimai buvo tokie pavojingi, kad vyriausybė nebegalėjo jų palaikyti, ypač jeigu skundėjas buvo didelis ir įtakingas ponas.

Valuinės gubern. Gižyckis panorėjo, kad gub. maršalas gr. Ledochowski laikinai užleistų visus savo namus gen. Rotui. Ledochowski užleido tik tiek kambarių, kiek, jo nuomone, pridera gauti gubernatoriui. Tuomet policija apstatė namus, per septynias dienas mušė bubinais ir erzino maršalą, pagaliau ir su tuo jo neįveikdama išmetė iš namų valgomuosius daiktus ir grasino jį patį išmesti. Čia jau ministeris rado galima papeikti gubernatorių už tokį elgesį[18].

Taip pat reikėjo kartais apsaugoti seimelius nuo prokuroro kišimosi, berods tat padaryta 1811 m., belaukiant karo. Jis turėjo dalyvauti seimelyj, bet kaipo prokuroras, o jeigu turėtų renkamąjį balsą kaip vietos bajoras, tai negalėjo balsuoti, negalėjo dalyvauti ginčuose ir t. t., kol jis yra prokuroru[19].

b. Bajorų renkamoji ir vyriausybės skiriamoji tarnyba.

Rusijoj negalėjo susidaryti tikra bajorų-dvarininkų savyvalda, nes tenai pats bajorų luomas nuolatos keitėsi, nebuvo savo sąstatu pastovus ir vienodas. Į bajorus patekdavo vis naujų žmonių, kurie buvo iš nebajorų kilę — tai buvo išsitarnavusieji valdininkai, gyveną mieste, užimą aukštesnes vietas, savo dvasia ir įsitikinimu likdavo artimi valdininkams-bajorams, o ne bajorams-dvarininkams; kartais jie yra pasiturį, jų turtas — kapitalas, o dvarų — neturi, kartais juos įsigydavo, bet ne iš žemės gyvendavo, jeibent dvaras būdavo tik paspirtis. Savo keliu bajorų tarpe buvo beturčių, taigi dalis tebuvo — bajorai-dvarininkai. Esant įvairiam bajorų kilimui, kultūrai, socialiam nusistatymui, įvairėjant turto padėčiai, bajorai negalėjo sudaryti vienos stiprios sandarios korporacijos, bajorų savyvalda negalėjo įleisti gi-

---

[18] *Dovnar-Zapolski* I, 368—371 p.
[19] *PSZ*, 24539 — 1811. II. 27. (*Korf*, 339—41 p.).

lių šaknų visuomeniniame gyvenime. Šitam atsirasti kliudė ir viešo politinio gyvenimo stoka. Rusų bajorai negalėjo tapti klodu, kuris kovodamas gintų savo privilegijas prieš neribotąjį viešpatį, nes gyveno iš jo malonės. Dargi bajorai-dvarininkai buvo tol stiprūs, kol caras leisdavo naudoti baudžiauninkus, o bajorus-nenuoramas, norinčius jį suvaržyti, galėjo nuraminti grasinimu, jog paleisiąs baudžiauninkus. „Aš labai norėčiau žinoti, sako Speranskis, kad kas man parodytų, koks yra skirtumas tarp baudžiauninkų santykių su savo ponais ir bajorų santykių su savo aukščiausiąja valdžia. Ar ji neturi tokios pat valdžios bajoruose, kokią turi bajorai savo baudžiauninkuose? Taigi, vieton šitos puikios rusų tautos klasifikacijos įvairiais luomais, bajorais, pirkliais, miestėnais, — aš randu Rusijoj du luomu: tai aukščiausios valdžios vergai ir žemininkų vergai."

Bajorų išrinktieji valdininkai yra ne luomo žmonės, o tie patys vyriausybės, tik nemokamieji, valdininkai. Aleksandras žiūrėjo į bajorų renkamąją tarnybą, kaipo į valstybinę, už kurią paprastai negauna algos, arba laikė mažesne, nes dar prižiūrima administracijos.

Kaip ir visi valdininkai, taip ir bajorų rinktiniai, priderėjo nuo gubernatoriaus. Jie gaudavo rangas, ordinus, dargi gubernijos bajorų maršalas negalėjo vyriausybei patiekti pavieto maršalų, po juo esamų, kad jiems duotų kokią rangą ar ordiną, o tik gubernatorius tegalėjo tat padaryti — taip 1808 m. buvo pasisakęs Ministerių Komitetas. Bajorų maršalai tarė einą valstybės tarnybą, taip pat galvojo ir vyriausybė. 1808 m. Kijevo gub. maršalui prašant apdovanoti ordinu keletą pavieto maršalų, Ministerių Komitetas svarstė ne tą klausimą, ar pridera apdovanoti renkamąjį bajorų maršalą ordinais, bet kitą: kas turi pristatyti apdovanotinus kandidatus — gubernatorius ar gubernijos maršalas. Šitą klausimą išsprendė šitaip: pagirti bajorų maršalus už tarnybą tegalįs gubernatorius[20].

Gubernatorius gali atstatyti renkamus bajorų maršalus ir kitus bajorų valdininkus; vyriausybė nuosakiai laikosi šito nusistatymo. Jaroslavlio pav. bajorų maršalas 1809 m. skun-

---

[20] *Korf*, 341 (Ministerių komiteto posėdis 1808. IX. 15).

dėsi Senatui, kad gubernatorius be priežasties jį atstatęs; jis savo skundoj tepasakė, kad gubernatorius pirmiau turėjęs atsiklausti gubernijos maršalo ar net pranešti bajorams, o jis to nepadaręs. Senatas šitą skundą atmetė. Arba skundžiantis Smolensko gub. bajorų maršalui tuo, kad gubernatorius jį atleidęs, Ministerių Komitetas jo skundos nepatenkino, o gubernatoriui tenurodė, kad jisai neatleidinėtų be kaltybės.

Gyventojų akyse bajorų maršalai negalėjo aukštai stovėti, nes ir pati vyriausybė aukštai jų nestatė.

Jeigu ištikdavo konfliktas tarp bajorų maršalo ir administracijos, tai vyriausybė visuomet palaikydavo jos pusę, dargi bausdavo maršalą net už pagrįstą pasiskundimą, nes skundoj surasdavo netinkamą ir neprideramą elgimąsi.

Dėlto bajorai nenorėjo tarnauti bajorijai, nenorėjo būti renkamais į savyvaldas. Bajorų seimeliai sumažėjo ir aptuštėjo. Po to jau gubernatoriai ėmė skųstis, berods veltui, bajorų atšalimu ir tarnybos vengimu.

„Nėra ko stebėtis, sako vienas tyrinėtojų, kad, esant tokiai tvarkai, išrinktieji dedasi sergą, nesibijo teismo, atsiprašo, prašo atiduoti juos teisman, nes velija būti teisiami, kad tik būtų laisvi nuo tarnybos; tuo būdu ir susidėjo tokia tvarka, kurioj žmonės, turį gerą vardą, gabieji ir dorieji, pamaži ėmė šalintis tarnybos, o į renkamąją tarnybą ėjo tie, kurie buvo pasiryžę kęsti visus nemalonumus ir nužeminimus, kad tik pasipelnyti iš pramonininkų, sodiečių, pirklių, valkatų ir vagių“[21].

Dėlto tai bajorai, kuriuos išrinkdavo į tarnybas ir kurie jas priimdavo, negalėjo prideramai atstovauti bajorų luomui. Jų žmonės buvo menki, perlankstūs ir nužeminti.

Ištikus susidūrimui tarp seimelio ir vietos administracijos, vyriausybė sistemingai palaikydavo jos pusę, ji visuomet eidavo prieš bajorų renkamus valdininkus. Administracija kartais atsakydavo net mažmožiuose, kurių buvo prašę bajorų seimeliai. Juo toliau, tuo labiau aštrėjo ir ėjo blogyn tie savitarpio santykiai, administracija iš renkamųjų valdininkų ėmė reikalauti daugiau darbo, negu iš jos skirtųjų. Pav., bajorai turėjo teisės rinkti pavieto viršininkus (ispravnik) ir

---

[21] *Seredonin,* Istorija Komiteta Min. I t. 257—260 p. *Dovnar-Zapolski,* Obzor novieišei istoriji, I t., 365—8 p.

kitus vietos policijos valdininkus, tai gubernatoriai, eidami prieš tą bajorų teisę, kaltino renkamuosius apsileidimu, neveiklumu ir t. t., nes norėjo turėti juos nuo savęs priklausomus, renkamųjų viršininkų nepriimdavo, taigi padarė Rusijos gyvenime tą, ką vyriausybė Lietuvoje jau buvo padarius įstatymu.

Bajorų maršalai nevisur ir nevisuomet atsižymėjo rangumu, kaikur vengdavo pildyti gubernijos vyriausybės įsakymą, šituo gubernatoriui skųsdavosi. Dėl šito išėjo rūstus caro įsakymas maršalams: „kad kol jie nepabaigs galutinai visų reikalų, iki tol negali seimelis išsiskirstyti, ir kad ateityj esant panašiam vengimui vyriausybė elgsis taip pat."

Kitaip sakant liepiama maršalams sėdėti ir išspręsti visus pastatytuosius klausimus[22].

Bet būdavo atsitikimų, kuomet vyriausybė pati bausdavo gubernatorius už neprideramą elgimąsi.

1802 m. Deržavinas darė reviziją Kalugos gubernijoj, nes buvo daug piktų skundų gubernatorium, kuris perdaug kišosi į bajorų rinkimus: pav., jis reikalavo, kad bajorai rinktų tą, kurį jis buvo nurodęs, grasino atstatyti nuo vietos, jeigu išrinks kitus, o ne jo nurodytuosius žmones.

Vyriausybei šis atsitikimas nepatiko, nes gubernatorius buvo varęs grynai savo, asmens politiką. Padarius reviziją, paaiškėjo gubernatoriaus nusidėjimai, ne tik išsišokimai prieš bajorų seimelio teises: gubernatorius ėmė kyšius, užstojo ir padengė žmogžudystę, plėšė pirklius, išdykavo, pats kėlė skandalus; tuose jo darbuose dalyvavo ir vietos vyskupas (archierejus). Pav., jisai gubernijos valdyboj jojo raitas ant dijakono, atsivesdavo į bajorų seimelį savo meilužę prancūzę, girtuokliaudavo, daužydavo langus[23]. Gubernatorių atidavė teisman, o visiems pranešta ir priminta, kad gubernatoriai negali kištis į bajorų seimelio reikalus[24].

Rusų vyriausybė neturėjo užtektino skaičiaus savo išmokslintų valdininkų, be to iždo stovis, kad ir turėtų, neleistų visų jų apmokėti; todėl ji, norėdama gauti gerų savo valios pildytojų, pasiimdavo juos iš bajorų tarpo, leisdama jiems patiems išsirinkti, bet iš iždo algos nemokėdama, už tat atiduo-

---

[22] *Korf,* 339—340; *PSZ,* 20734 Nr. — 1803. IV.
[23] *Deržavin* Sočin. VI, 810 p. *(Korf,* 379—380 p.).
[24] *PSZ,* 20372, 20374 Nr. — 1802. VIII. 16.

davo bajorams pilnam jų naudojimui valstiečius-baudžiauninkus, jeigu jų turi.

Jų tarnyba apskritai nevisuomet buvo mokama, nemokėjo nė iždas, nė bajorai, o čia vis labiau ir labiau ta tarnyba imdavo priklausyti nuo administracijos, kuri tuo tarpu neskaitė jų lygiomis su savo skiriamais valdininkais: ištikus susidūrimui, ji, kaip minėta, palaikydavo gubernatoriaus pusę. Taigi ir moraliu žvilgsniu jie buvo prislėgti, todėl jų luominė savigarba negalėjo būti aukšta.

Menka daugumos rusų bajorų kultūra dar labiau sunkino bajorų luomo savyvaldos stiprėjimą. Ir vieton ginti ir plėsti bajorų luomines teises, jų žmonės slankiojo ir pataikavo vietos vyriausybei. Berods ir patys bajorai kitaip nesuprato savo savyvaldos: jie patys valdišką tarnybą statė aukščiau, negu savo renkamąją.

O ir bajorų reikalams atstovaudavo nevisuomet gimusieji bajorai, kartais tat darydavo naujieji bajorai, t. r. įgijusieji bajorystę savo tarnyba valdininkai, arba gimusieji bajorais, bet visai nuėjusieji į valdininkus ir jų dvasia persiėmusieji. „Iš kitos pusės, sako vienas žymių Ukrainos bajorų luomo tų laikų veikėjas Troščinskis, bajorai esantieji valdiškoje tarnyboje, darydamiesi svetimi savo luomo reikalams, persiima valdininkų klodo interesais, kuriame jie ir temato svarbiausią savo pagarbą. Dėlto tai ir esti, kad dargi bajorų maršalai yra ne kas kita, kaip tik tebetarnaujančiųjų ar išėjusiųjų iš tarnybos valdininkų atstovai. Kitose šályse bajorai įgyja visas teises gimimu. Ar tarnauja ar ne, jie vistiek turi vienodos politikos įtakos". Troščinskis įrodinėja, kad valdininkai ir bajorai nėra tas pats. O čionai yra kitaip: bajorai „dargi tuose dalykuose, kurie juos vienus paliečia, tik tuomet tegauna politinės įtakos, kai įstoja į valstybės valdininkų tarpą". Juk dabar tėsančios dvi žmonių klasi: „valdantieji ir valdomieji, iš kurių pirmieji gali daryti viską, o paskutinieji nieko, dargi negali teisėtai naudotis nedideliu skaičium teisių ir privilegijų, duotų įstatymais". Taip rašė Troščinskis XIX amž. pradžioj, jis jau tuomet pastebėjo ir nustatė tą dėsnį, jog ranga (valdininkas) pergalėjo kraują ir kilimą (bajorą)[25].

Vyriausybė, tat matydama, bajorams privilioti, kartais

[25] *Korf*, 350—2.

bandė pakelti aukščiau renkamąją bajorų tarnybą, ir tikrai kai kame sulygino ją su valdiška. 1801 m. įstatymu[26] buvo nustatyta, kaip dalijama bajorų rinktiniams rangos (činai), nurodyta eilė tarnyboj kilti ir santykiai tarp bajorų ir valstybinės tarnybos. Vyriausybė ėmė dalinti rangas (činus) ir renkamiems bajorų valdininkams ir nustatė kokia renkamos tarnybos vieta atitinka valdininkų rangą. Bet ji pasiekė ne to, ko norėjo, ir į tarnybą bajorų tuo nepatraukė, nes jai pagarba ir galybė buvo mažesnės, kitoks atlyginimas, ji tęsėsi trumpą laiką, valstybės valdininkai tam tikroje eilėje eidavo ir kildavo aukštyn, ko visgi bajorų tarnyboj ir būti negalėjo.

Rangų ir ordinų dalinimas pareidavo nuo gubernatoriaus, bent be jo pristatymo ir liudymo niekas negalėjo gauti jokio pažymėjimo ir dovanų.

Dėlto tai XIX amž. pradžioj bajorai bėgdavo nuo renkamosios bajorų tarnybos. Vyriausybė pradėjo kovoti prieš tat, peikti tat, ką pati buvo padariusi, tačiau ji mokėjo veikti prieš šitą reiškinį įsakymais, peikimais ir grasinimais, esmėje tarnybų santykių nekeisdama.

1802 m. išėjo caro ukazas, kuriame jisai reiškė savo nepasitenkinimą, kad bajorai ir pirkliai neina į renkamąją tarnybą. Senatas turėjo paskelbti po gubernijas caro nepasitenkinimą, kad bajorai vengią tarnybos, nes Viešpats norėtų, kad bajorai su didesniu atsidavimu susieitų į rinkimus, išrinktų geresnius žmones savo ir kitų žmonių gerovei[27].

Rusijoj nevisur ir nevisuomet tat gelbėjo. Pav. Pleskuvos (Pskovo) gub. bajorai visai nebesirinko į seimelius, arba bent nebuvo norinčių būti renkamais. Tai 1808 m. vyriausybė, į tat atsakydama, paskelbė, jog bajorams nenorint užimti renkamosios tarnybos vietos, jas užims heroldijos skiriamieji valdininkai. Ir tat buvo daroma ne kartą, ne tik Pleskuvos, bet ir visose kitose gubernijose, kur bajorai nebuvo išrinkę savo žmonių.

Po šito ukazo bajorai, nenorėdami vykti į seimelį ir ten būti išrinkti, rasdavo kitą išėjimą: jie įgaliodavo kitus paduoti už juos balsus. Būdavo atsitikimų, kad susirinkdavo maža asmenų su daugybe įgaliojimų. Pav. 1809 m. Valuinės gub.,

---

[26] *PSZ*, 19961 — 1801. VIII. 1.
[27] *PSZ*, 20381 Nr. — 1802. VIII. 20.

kur dar bajorai mažiau vengdavo renkamos tarnybos, į seimelį atvyko vos 78 žmonės, o įgaliojimų buvo 531. Šitam pašalinti 1810 m. išėjo kitas caro ukazas, kuriuo buvo uždrausta dalyvauti seimeliuose per įgaliotinius[28].

Taigi į renkamąją bajorų tarnybą nėjo gerieji žmonės: eidavo ar tie, kurie norėjo trumpu laiku pasipelnyti, imdami kyšius ar kitais būdais uždirbti ir pralobti, ar spiriamieji. Pasiturintieji ir mokytesnieji dvarininkai vengė renkamos tarnybos, jie velijo eiti į valdiškąją tarnybą, ten jie aukščiau stovės, galės kilti, nebus niekinami, patys bus valdžioje ir valdys kitus. Tai renkamas bajorų tarnybas pradeda užiminėti mažesnio turto žmonės ar beturčiai, jie virto aklu, klausiu gubernatorių ar šiaip administracijos įnagiu[29].

Vyriausybė tat matė, bet nieko padaryti negalėjo, o išsižadėti savo santykio su renkamąja tarnyba—ji neketino. Užtat ji ruošėsi kaikuriose gubernijose visai panaikinti bajorų rinkimus.

Tarnaujantieji bajorai nevienodai paskirstydavo darbo vietą; tat pareidavo labai dažnai nuo turto. Turtingieji bajorai bėgdavo tarnauti į Petrapilę ar į Maskvą, kur jie dėl savo turto ir ryšių galėjo greičiau ir aukščiau pakilti, provincijoj likdavo jau negalintieji išvažiuoti.

Dėlto tai kartais būdavo netikėtų caro ukazų, kurie rodos griaudavo visas bajorų privilegijas. Pav. 1802 m. išėjo ukazas, kuriuo visi bajorai turi ištarnauti 12 metų puskarininkais, o jau paskui eiti į pilietinę tarnybą. Bet rodos jis visai ir nebuvo vykinamas[30].

Bėgantieji į valstybės tarnybą bajorai nevisuomet jai tikdavo: pav., turėjo permaža mokslo, ar nemokėjo dirbti. Tai vyriausybei reikėjo ieškoti mokytesnių ir darbštesnių. O tokių sau ieškodavo ir surasdavo tarp kunigų (popų) vaikų, kurie mokinosi dvasinėse seminarijose, nebajorų — inteligentų ir valdininkų vaikų. Jie galėjo prasimušti savo darbu, gabumais, darbštumu, gal kartais ir lankstumu. Ir daugiur iškyla nauji žmonės, berangiai, beturčiai, bet darbštūs. Juo toliau,

---

[28] *PSZ*, 24423 Nr. — 1810. XI. 4.
[29] *Dubrovin*, Russkaja žizń. („Russkaja Starina" 1899 m. 97 t.).
[30] *PSZ*, 20542 Nr. — 1802. XII. 5. *(Korf*, 357—8).

tuo labiau šitie klodai pagamindavo tinkamos biurokratijos, nes bajorai ir to nesugebėjo[31].

Taigi bajorai vengė renkamos tarnybos, kaipo nepelningos ir sau nenaudingos, o į valdiškąją jiems įstoti jau pati vyriausybė daro kliūtis, net senuosius atstatydavo. Bajorai tat pastebėję bandė priešintis, reikšti nepasitenkinimą, sakydami, kad tai esąs bajorų privilegijų atėmimas. Vyriausybė kartais, stengdamasi neatsilikti nuo vakarų pavyzdžių, turėjo daryti reformas biurokratijoj, o jomis einant senosios rūšies valdininkai turėjo persitvarkyti, turėjo pradėti dirbti ir galvoti. Progai pasitaikius bajorai pareikšdavo savo nepasitenkinimą. 1806—07 m. karas davė galimybės pasisakyti, o po to Tilžėje padarytoji sunki dvarininkams taika padidino neramumą. Jie ėmė pulti esamą administracijos politiką, kiek, žinoma, sugebėjo tat daryti pripratusieji slankioti bajorai. Anonimų raštai, spausdintieji ir rašytieji, gerokai paplitę, turėjo veikti artimuosius carui žmones, kad jie įtikintų carą, jog tos reformos nepageidaujamos, caras turįs remtis tik bajorų luomu, dėl to negalįs prileisti į valstybės tarnybą nebajorų.

Vyriausybė dar bandė nenusileisti. Pav., 1809 m. buvo išėjęs caro ukazas, Speranskio prirengtas, kuriuo pristatytieji naujom rangom gauti (kolegijos asesorius, valstybės tarėjas) turėjo išlaikyti kvotimus[32]. O tai reiškė, jog vėl reikia mokintis, valdininkai gi, ypač iš bajorų, nenorėjo šitokios atmainos; jie sakydavo, kad tarnavimas valstybei esąs bajorų privilegija, rangas galima įsigyti ir be mokslo, jas reikia duoti ar ištarnavus tam tikrą metų skaičių, ar turint nuopelnų (o tai reiškė dažniau protekciją), o ne už žinias, mokslą ir patyrimą. Taigi bajorai ėmė baisėtis šita naujove ir visais būdais stengėsi siaurinti naująjį ukazą, daryti iš jo išimtis, o prašalinę Speranskį, palengva visai panaikino gyvenime šitą jo išrūpintąjį ukazą, atsigavusį naujoj formoj vos 1834 m.

Caras išsigandęs rimto kaikurių bajorų priešinimosi, ėmė teisintis sakydamas, jog Speranskis sergančiam pakišęs šitą ukazą, todėl negalįs imtis kaltės[33].

---

[31] *Korf*, 361—3.
[32] *PSZ*, 23771 Nr. — 1809. VIII. 9.
[33] *Korf*, 358—374 p.

Aristokratija taip pat įnirto, tik dėl kito berods nedidelio caro ukazo, dėl kurio kaltino taip pat Speranskį; o jame buvo pasakyta, kad tarnyba viešpaties kieme neduodant jokių rangų ir neturint įtakos tarnybos eigai[34]. Bajorai kaikur ėmė kaltinti vyriausybę, jog ji naikinanti luomus, nors caras neketino to daryti. Ir suprantama, kodėl bajorai norėjo prašalinti Speranskį; šita galų gale jiems pavyko.

c. Bajorų nesirūpinimas savyvalda.

Nors vyriausybė darė kaikurių nuolaidų bajorams, bet jų savyvaldai ribų neplėtė, dargi karo laikais labiau surišo ją su administracija, pavesdama aną jos globai ir priežiūrai.

Atskiri bajorai, esant ir patogiai progai, nesirūpino gauti platesnių teisių visam savo luomui, o ieškojo naudos tik sau vieniems, nes neturėjo luominio pajautimo ir savigarbos. Berods ikišiolinis vyriausybės elgimasis ir nuolatinis administracijos palaikymas tegalėjo išauginti bajoruose nuolaidumą ir pataikavimą. Dėl to bajorai tepripažino tuos tikslus, kuriuos jiems nurodydavo vyriausybė, tik jiems tedarė rinkimus. Dėl to bajorai rinkdavo į maršalus tą, kas patinka ar taria, kad patinka vyriausybei. Pravažiuojantis caras matė visur ne išdidžius ponus, kokiais jie buvo su savo baudžiauninkais, ne laisvus, karingus bajorus, bet nužemintus šliaužiojančius tarnus[35].

Jau 1810 m. vyriausybei buvo aišku, kad susidūrimas su prancūzais yra neišvengiamas, kad karas bus ir gana greitai. Vyriausybei, norint gauti visuomenėje atramos, reikėjo panaudoti tas pačias priemones, kurias ji naudojo ir 1806 m.: kreiptis į luomus, o iš jų ypatingai į bajorus, kad patys duotų karininkų, kad iš savo valstiečių pristatytų kareivių, be to, kad duotų aukų pinigais, daiktais ir maistu. Taigi vėl turėjo kalbėti kitaip, negu ką tik buvo pradėjus: turėjo girti luomų pasiaukavimą, pataikauti, su gerumu veikti juos, tačiau tat darė valdymo vadelių iš savo rankų nepaleisdama.

---

[34] *PSZ* 23.559, 23781 (1801. IX).
[35] *Korf,* 341—5 p.

Karo aplinkybės dar tik pagreitino administracijos sustiprėjimą ir bajorų savyvaldos nupuolimą. Vyriausybei reikėjo, kad bajorai laiku pristatytų rekrutų, pinigų ir maisto, visą tat atiduotų pilnon jos žiniõn, kad jie pildytų visus vyriausybės reikalavimus. Bajorų savyvaldos organai turėjo atlikti bendrą valstybės darbą, jie pavaduodavo jos valdininkus, tai šitame darbe ir turėjo jų klausyti. Kad geriau eitų bajorų darbų priežiūra, į kiekvieną generalgubernatoriją buvo pasiųsta po vieną senatorių-revizorių plačiomis teisėmis. Jie turėjo būti tarpininkais tarp visuomenės (tai reiškia bajorų) ir vyriausybės; jie prižiūrėjo ir vietos vyriausybę ir sekė bajorų nuotaiką. Dėlto jie turėjo dalyvauti bajorų seimeliuose, vesti ginčus ir be jokios prievartos palenkti bajorus „prie visuomenės naudos darbų, ragindami lenktyniavimą jų tarpe ir įkvėpdami pasitikėjimą bei pagarbą vyriausybei".

Praktikoj gi visi nutarimai, įvairios rinkliavos žmonėmis ir turtu buvo daroma prievarta, dėl to tai bajorai kitaip ir negalėjo elgtis, negu darė, nes kitaip vyriausybė matytų tame pasipriešinimą.

Kartais tokie atsiųstieji senatoriai atlikdavo ir naudingą visuomenei darbą. Būdavo tokių atsitikimų, kad didesnieji dvarininkai visą mokesčių naštą arba lygią savajai jos dalį užkraudavo mažažemiams, kurie negalėdavo to ištesėti, nes neturėjo nė pinigų, nė žmonių. Ir tiktai pavartojus prievartą ar grasinimus prieš didžiuosius dvarininkus buvo galima teisingiau paskirstyti mokesčius.

Karui praėjus laikinosios priemonės buvo panaikintos, bet nuotaika pasiliko: bajorai nesugebėjo patys valdyti savęs, jie vistiek buvo reikalingi vyriausybės globos dėl savęs pačių ir dėl valstybės naudos.

O žinodami, jog vyriausybė nesilaiko įstatymo, jog galima turint ryšių gauti tinkamą sau caro ukazą, tai laukdavo jo išgaunant iš Petrapilės, iš vyriausybės, nesirūpindami reikalingus sau dalykus atlikti savo jėgomis ir patys susitvarkyti[36].

Dėlto kovoje, ištikusioj tarp vyriausybės ir bajorų savyvaldos, paėmė viršų administracija; bajorai savo daugumoj buvo

---

[36] *Korf*, 341—5 p.

nekaringi, susidūrimų nenorėjo, visuomet velijo valstybinę tarnybą, bėgo iš renkamosios; visi kitokie bandymai, daromi vieno-kito asmens, nerangioj bajorų masėje nerasdavo ir neturėjo pasekėjų, ir jų pastangos sukelti luominę bajorų sąmonę neturėjo geros kloties[37].

O ir kita aplinkybė silpnindavo bajorų luominio savitumo dvasią ir mažino luomo sandarumą. Bajorai nuolatos gaudavo naujų žmonių, išsitarnavusių karinėj ir politinėj tarnyboje tokias rangas, kurios duodavo bajorystę. Jie, turėdami pinigų, įsigydavo ir dvarų. Bet jie, kad ir tapę dvarininkais, įnešdavo į bajorų tarpą kitą dvasią, valdininkų nuotaiką ir galvojimą, svetimą išdidžiai senųjų nepriklausomų dvarininkų-feodalų dvasiai.

Bajorai kartais nesistengė išsivalyti nuo netinkamų gaivalų savo tarpe. Pasitaikydavo, kad tam tikras jų skaičius susidurdavo už savo darbus su baudžiamaisiais įstatymais, atitekdavo teismui, kuris juos nubausdavo. Nubaustieji nustodavo balso seimeliuose, negalėjo nė kitų rinkti, nė patys būti renkami, tačiau bajorai tuo nesirūpino ir nerodė jokio uolumo šalindami nusižengėlius, visą tat pavesdavo administracijai, patys pasilikę nuošaliai, lyg tai būtų ne jų dalykas. Būdavo kartais atsitikimų, kad keldavo abejonių dėl tų, kuriems viešpats buvo dovanojęs bausmę, ar atleidęs nuo teismo, tai klausdavo, ar jie bajorų garbės nenustojo, ar jie tebėra pilnateisiai bajorai. Bet ir šita paliko spręsti vyriausybei.

1809 m. pati vyriausybė dar svyravo; iš pradžių tarė, jog kiekviename atskirame atsitikime sprendžiant Heroldija ir pranešant Senatui, bet jau vėliau, 1810 m., galutinai nusistatė, jog tokie bajorai negali būti renkami[38]; ji viena tą klausimą išsprendė, o bajorai tylėjo, tuo dalyku nesirūpindami.

d. Renkamieji bajorų valdininkai bendrojoj administracijoj.

Bajorų maršalas.

Žymiausiais luominės bajorų savyvaldos atstovais buvo bajorų maršalai — gubernijos ir pavieto. Jie buvo kartu ir bajorų

---

[37] *Korf*, 343 p.
[38] *PSZ*, 23538 Nr. — 1809. V. 15, 24095 Nr. — 1810. I. 21. (*Korf*, 344—8 p.).

luomo atstovai ir valstybės valdininkai. Esant reikalui, didėdavo tai viena tai kita jų darbo pusė, kol galų gale nevirto renkamais valstybės valdininkais.

Maršalų teisėms ir priedermėms nustatyti buvo išleista keletas caro ukazų. Vienas jų nustatė medžiaginę maršalų būklę: maršalai yra renkamieji, jie algos negauna ir gauti negali, tai esant garbės tarnyba. Kaikur bajorai bandydavo apeiti šitą įstatymą. Pav. Naugardo gub. bajorai buvo paskyrę imti mokesčius po 5 kap. nuo žmogaus pavieto maršalų algoms mokėti. Gal būti kas nors iš bajorų pasiskundė. Tai caro ukazu dėl šitos progos 1801 m. tas mokestis buvo pripažintas neteisėtas ir uždrausta jį imti[39].

1804 m. maršalai norėjo gauti bent keliapinigius, bet jau iš iždo, tai tų pačių metų ukazas uždraudė ir šitą, neleido imti važiuojamus pinigus, jeigu jis važiuoja po pavietą ar guberniją net rekrutų reikalais, nes šita esant tiesioginė maršalų priedermė ir mokėti iš iždo nereikėtų[40]. Jų tarnyba — tai tik garbės tarnyba, ir jos apmokėti negalima nė iždo, nė bajorų lėšomis.

Įstatyme nebuvo nustatyta, koks yra santykis tarp pavieto ir gubernijos maršalų; praktikoj tokie klausimai iškildavo, tai reikėjo jie atskirais įstatymais išspręsti. Gubernijos maršalai tarė, kad jie esą pavietų maršalams viršininkais, taigi luominė bajorų administracija būtų stamantresnė, jos jėga būtų didesnė, bet vyriausybė stengėsi prie šito neprileisti.

1808 m. įstatymu[41] uždrausta buvo gubernijos maršalui priiminėti skundas ant pavieto maršalo. Progos pasisakyti davė Smolensko gub. marš. Lesly, kuris pasikvietė savo gubernijos pavieto maršalus ir nagrinėjo skundas dėl vieno iš jų tarpo. Kaip tik šita gubernija buvo toji vieta, kur ėjo aštri kova su gubernatorium, kuris perdaug naudojo savo reikalams valstiečius ir iždą. Vyriausybė nenorėjo leisti, kad bajorų maršalai būtų „liaudies tribūnai" ir galėtų kaltinti net gubernijos viršininką, taip pat nenorėjo, kad ir bajorai bei bajorų valdininkai patys vieni be vyriausybės tarp savęs spręstų ginčus, darytų teismą, nagrinėtų nusižengusiųjų kaltę ir t. t. Senatas, gavęs apie tat skundą, savo ukazu paskelbė, jog gubernijos marša-

---

[39] *PSZ.* 19999 Nr. 1801. IX. 3.
[40] *PSZ,* 21311 Nr. — 1804. V. 30.
[41] *PZS,* 23128 Nr. — 1808. VI. 28.

las apskritai neturįs teisės priiminėti bajorų skundas ant kits kito, o ypatingai ant pavieto maršalų, bajorų išrinktų. Jeigu koks maršalas yra peržengęs įstatymus, tai spręsti apie jo elgesį reikia pavesti teismui, kad jis teistų bendrąja tvarka, o jeigu jo elgesys pasirodys esąs netinkamas ir neprideramas bajorų maršalui, tai šitą gali nutarti bajorų seimeliai balsų dauguma, o juose iškelti kaltinimus gali ne gubernijos maršalas, o pats seimelis. Maršalas esąs tenai tik pirmininkas, balsuodamas teturįs vieną balsą, kaip ir kiti seimelio dalyviai. O jeigu šalys nori būtinai savybės (trečiųjų) teismo, tai gali jį turėti, bet ir šita tegali padaryti seimelis.

Tas pats Senato ukazas išaiškino, kokiuose dalykuose pavieto maršalai privalo duoti žinių gubernijos maršalui, būtent: apie bajorų bei jų dvarų būklę ir tai tik vyriausybei pavedus gubernijos maršalui, kad jis surinktų tokių žinių.

Šitaip nustačius santykius tarp gubernijos ir pavieto maršalų, susidūrimai turėjo būti nuolatos, o į tuos ginčus įsikišdavo bendroji administracija. Turime eilę tokių atsitikimų.

Greitai po to ukazo, 1809 m. Vidaus Reikalų Ministeriui skundėsi Jaroslavlio maršalas, kad pavieto maršalai jo negerbią, neklausą, nepildą jo reikalavimų, nors pakartotinai jiems primindavęs.

Visgi vyriausybė negalėjo ilgai sekti šitą savo pačios ukazą. Be abejo ji buvo tat padariusi dėl to, kad norėjo apginti vieną-kitą iš bajorų, bijojo praplėsti maršalų valdžią, bet gyvenimo spiriama turėjo kreiptis į tuos pačius maršalus, kad prižiūrėtų bajorus, sektų jų gyvenimą, reikalui esant būtų bajorų atstovais, gynėjais, net teisėjais. Teisybė, vyriausybės įstatymuose ir ukazuose to nebuvo, bet gyvenime tat buvo daroma, pati vyriausybė leido šitam reiškiniui atsirasti ir tarpti[42].

Bajorų maršalams nuolatos didėjo bendrosios administracijos, o ne bajorų luomo darbai. Žinoma, tat pareidavo nuo vietos ypatybių. Pav. 1801 m. buvo įsakyta[43] atstatyti penkias senąsias gubernijas, joms sienas nuo kitų gubernijų turėjo pravesti valdžios matininkai, juos prižiūrėti turėjo pavieto teismai, į kurį įeidavo ir atitinkamas maršalas. Iki šiol jie tedalyvaudavo nustatant dvarų sienas, besiginčijant bajorams tik savitarpyje.

---

[42] *Korf*, 307—313 p.
[43] *PSZ*, 20.004 — 1801. IX. 9.

Būdavo ir daugiau nuolatinių, svarbesnių dalykų, kurie atitiko bajorų maršalams, kaip antai: dalyvauti ginčų sprendime, kurie kilo tarp dvarininkų ir valstiečių. Čionai jų vaidmuo buvo gana painus ir sunkus: iš vienos pusės jie turėjo atstovauti vyriausybei, dėlto kartais tekdavo pasisakyti prieš dvarininkus, iš kitos pusės jie buvo tikrieji nuolatiniai bajorų atstovai, jų renkami, o ir patys buvo dvarininkai, jie paprastai velijo neiti prieš savuosius, berods vyriausybė šito iš jų ir nereikalavo.

Išėjusiuose 1803 m. įstatymuose apie laisvuosius artojus[44] buvo nurodyta, kad jeigu dvarininkas susitaria su savo žmonėmis (baudžiauninkais), tai gubernijos maršalas patikrinęs, ar priimtosios ir suderėtosios sąlygos atitinka įstatymui, šitą dermę siųsdavo per vidaus reikalų ministerį pačiam viešpačiui tvirtinti; jeigu gub. maršalas bus atradęs, kad kaikas praleista, tai jis nurodydavo į tą pavieto maršalui ir jam pavesdavo tą spragą papildyti. Taigi vietoje daugiau darbo turėjo pavieto maršalas, jį tik prižiūrėjo gubernijos maršalas. O reikėjo patikrinti, ar dermė laisva valia padaryta, ar ji atitinka tikrąją šalių valią, nes vėliau tikrai tuo dalyku būdavo rimtų skundų.

Bajorų maršalams teko dirbti įvairiose vietos gyvenimo šakose, juos pav. kvietė prisidėti darbu į komitetą keliams taisyti. Jie turėjo žiūrėti ne tik kelių, bet ir kad būtų surinkti mokesčiai tam paskirti.

Vyriausybė, rūpindamasi gyventojų išmaitinimu, jeigu užeitų sunkūs metai, turėjo išanksto paruošti sandėlius, į juos supilti javų atsargai. Pačioj pradžioj šitie magazinai buvo tik raštuose užrašyti, bent Rusijos gilumoj mažiau į tat paisė. Tad kai ateidavo badas, reikėjo teikti pašalpą žmonėms, nes ar magazinų nebuvo, ar jie buvo tušti. O naudotis javų magazinais tekdavo gana dažnai: ėjo nuolatiniai karai, neretai pasitaikydavo nederliaus metais. Praktikoj, kai reikia, javų nebūdavo. Vyriausybė primindavo apie tat, leisdavo įsakymus, darydavo revizijas, tačiau tat negelbėdavo. Bajorai nenorėdami tat darė, nes jiems tat buvo nemaža našta. Kartais maršalai bandė rimtai prižiūrėti, bet bajorai atkakliai nieko nedarė, o jeigu spyrė pilti javus, tai darė kliūtis. Maršalai be abejo negalėjo perdaug įsikišti į tą dalyką, nors ir vyriausybės spiriami[45].

[44] *PSZ*, 20620 ir 20625 Nr. Nr. — 1803. II. 20 ir 21.
[45] *Korf*, 323—5.

Kariuomenė.

XVIII amž. baigiantis ir XIX amž. pačioj pradžioj Rusijai teko vesti ištisą eilę karų, dargi jų buvo begalės. Visą valstybės energiją ir lėšas prarydavo kovos su išoriniais priešais, ir jų kuo mažiau belikdavo vidaus reikalams. Šitiems karams ir žmonių ir pinigų turėjo duoti valstybė, ištikrųjų gi visa našta buvo užkrauta bajorams: jie turėjo patiekti karininkų, pristatyti iš savo baudžiauninkų kareivių, duoti pinigų, maisto ir pašaro, o bajorai iš savo pusės visą tat perdėjo dar ant kitų pečių: viską surinkdavo iš savo valstiečių, tik karininkai buvo bajorai. Vyriausybė reikalui esant kreipdavos į bajorus, carų manifestai dažnai atsišaukdavo į juos, manifestuose minima bajorai, dargi kartais, užėjus jau sunkiai valandai, juose tvirtinama, kad bajorai sukūrę didžiąją Rusiją.

Nors nuolatinė Rusijos kariuomenė buvo ir didelė, tačiau jos neužteko kovai su Napoleonu, reikėjo dar paskelbti visuotiną šaukimą — miliciją; jai sudaryti turėjo padėti bajorai, dėlto į juos su pagyrimais ir gražiais žodžiais kreipdavosi caras.

1806 m. išėjo manifestas, kuriuo įsakyta organizuoti visoj Rusijoj visuotiną šaukimą — miliciją. Tat daroma kiekvienoj gubernijoj. Jų vadai ir karininkai renkami. Jie visi, žinoma, yra bajorai[46].

Šitame darbe turėjo padėti bajorų savyvaldos, ypač jų maršalai. Jie kartu su gubernatorium žiūrėdavo ir tikrino, kiek koks bajoras turi pristatyti žmonių, kiek milicijos turi būti pristatyta iš visos gubernijos. Sudarytus sąrašus tvirtindavo bajorų seimeliai. Maršalai taip pat rūpinos ir ginklais; neturint vyriausybei, jie reikėjo iš žmonių surinkti ir saugoti: visi, kas turėjo namie ginklų, turėjo juos atiduoti maršalams. Savo keliu maršalai turėjo pildyti visus milicijos viršininkų reikalavimus. Vyriausybei rūpėjo du dalyku: apginkluoti miliciją ir atimti ginklai iš žmonių, kad neatgręžtų prieš ją.

Vyriausybė buvo išleidus eilę ukazų, kuriuose nurodė, ką ir kaip maršalas turi daryti: jiems užkrauta našta agituoti ir įtikinėti visus, išaiškinti, kas ir kam tat reikalinga.

Suprantamas dalykas, kad šituose ukazuose pataikavo bajorų ambicijai, nes jie buvo reikalingi vyriausybei, dargi tek-

[46] *PSZ*, 22374 Nr. — 1806. XI. 30.

davo daryti jiems ir nuolaidas bei išimtis, kad tik gavus daugiau karių ir pinigų.

Pav. 1807 m. paskelbė, jog priimama į karo tarnybą visi bajorai, kas yra sulaukęs 16 metų amžiaus, neturtingiems, jeigu šitą paliudys maršalai, duodama keliapinigiai, lai tik eina į karą[47].

1808 m. ukazu paskelbta, jog becenziai bajorai, jeigu yra savanoriai, gali dalyvauti bajorų seimeliuose ir rinkti valdininkus; gali dalyvauti seimelyj ir būti renkami tie visi bajorai, kurie renkamojo turto cenzo neturėjo, bet tarnavo savanorių kariuomenėje (milicijoj) ir atleidžiami iš jos bus gavę pirmuosius karininko laipsnius.

Bajorai pasinaudojo privilegijomis, duotomis 1806 ir 1807 m., jie būriais traukė į karo tarnybą. Praėjus karo pavojui, vyriausybė bandė grįžti prie senosios tvarkos, bet jau nebebuvo galima beatimti šitas privilegijas. Tačiau greitai vėl prireikė bajorų pagelbos. Atėjo 1812 m., dar sunkesni negu anie, vėl reikėjo meilintis prie bajorų, jiems pataikauti, daryti naujų nuolaidų.

Ruošiantis prie didžiojo karo, ypač prasidėjus jam, bajorų maršalų darbai ir prievolės išaugo: visame, kas surišta su milicijos reikalais, ypač visa ūkinė pusė atiteko jiems dirbti. Kariuomenei reikėjo paruošti begalės maisto, tai maršalai turėjo tarpininkauti sudarant ir vykinant dermes dėl jo pristatymo.

Karui pasibaigus maršalų prievolė rūpintis maisto pristatymo nepasibaigė: jiems reikėjo likviduoti sąskaitas su karo žinyba, o šitam darbui atlikti reikėjo sugaišti nemaža laiko.

Maršalų darbas buvo atsakingas ir nemalonus: vyriausybė iš jų reikalavo pristatymų, o iš kitos pusės spaudė, kaipo bajorų užtarytojus ir gynėjus, kam saugojo jų interesus. Ypač daug darbo ir painių jie turėjo su rekrutų įdavimu, su atsiskaitymais už pristatytąjį kariuomenei maistą, rūbus, pašarą ir t. t.[48].

Bajorų deputatai.

Kaikuriems darbams bajorai turėjo duoti jiems deputatų, skyrium išrinktų. Pavyzdžiu gali būti susisiekimo, k e l i ų deputatai, nes vieno maršalo neužtekdavo.

---

[47] *PSZ*, 22493 Nr. — 1807. III. 14.
[48] *Korf*, 325—331 p.

1805 m. išėjo įstatymas apie žemiečių prievoles (ziemskija povinnosti), kurias pirmiau surinkdavo iš aukų, bet kurių dydis ir rinkimo tvarka keitėsi ir nebuvo nusistovėję, dabar visa tat buvo aiškiau nustatyta; jos liko iš vardo aukomis, o ištikrųjų pasidarė privalomais mokesčiais.

Šitos žemiečių prievolės padalinta tarp įvarių luomų, tai jos teko atlikti ir bajorams. Tačiau skirstydama ir tvarkydama jų paskaidymą vyriausybė tepakvietė prisidėti prie to vienus bajorus, per jų atstovus. Į šitą nurodė dešimtas įstatymo straipsnis, kuris sakė, jog bajorų seimeliai renka atskirus deputatus „prievolių paskirstymui atlikti", tryliktasis str. — kad paskirstymo sąmatą tvitina seimelis, o deputatai žiūri, kad būtų tinkamai renkama. Be deputatų, tam dalykui išrinktų, šito viso žiūri maršalai, kurie turi būti varžytynėse, kur ateina rangovai darbų apsiimti. Visas prievoles dirba valsčiai, atsako už tuos darbus bajorai, suprantama, kad šitame darbe turėjo dalyvauti ir maršalai (18, 20, 21, 37 str.).

Gubernatorius ir prokuroras tik prižiūrėjo, kad būtų atlikta, bet visa darbo našta, aktingasis vaidmuo atiteko bajorams.

Žemiečių prievolėms skirstyti, prižiūrėti ir vykinti buvo renkama tam tikri deputatai; jie rinkdavosi tuo reikalu skyrium, paruošdavo sąmatą ir darbų planą, seimelio pilnuma patvirtindavo, po to vykindavo.

Žemiečių prievolės — tai buvo gyventojų, luomų aukos, gera valia atliekamos valstybės reikalams, bet praktikoj pasidarė privalomomis. Vyriausybė oficialiai nespirdavo, bet patys bajorai seimelyj geru noru tat nutardavo balsų dauguma; ir dėl to pasidarydavo visiems bajorams privaloma, nes nutarė seimelis. Šitai daugumai užtenka dviejų trečdalių. O seimeliai nedrįsdavo pasipriešinti: administracija turėjo užtektinai priemonių, kad jos pageidavimai būtų pildomi, aukos virstų prievolėmis. Skirstydami rinkliavas (ne mokesčius!) deputatai atsižiūrėjo į bajorų turtą, būtent, į jų baudžiauninkų skaičių (dūšių, sielų), o jeigu jų neturi, tai į jų pelną[49].

Steigdama kokią įstaigą gyventojais rūpintis, vyriausybė pakviesdavo į ją bajorus — ar maršalą, ar deputatus, kurių dalyvavimas galėjo būti didesnis ar mažesnis. Įstaigų skai-

---

[49] *Korf*, 317—323.

čius nuolatos augdavo. Pav. 1811 m. buvo įsteigti raupliu komitetai, tai į juos paskyrė ir bajorų maršalus. Jie turėjo dirbti pačiuose komitetuose ir dar aiškinti žmonėms raupliu skiepijimo naudą. Bet bajorai patys bene netikėjo tuo ir dėlto, žinoma, dar mažiau galėjo ką įtikinti, ypač savo baudžiauninkus.

1808 m. buvo įvesti nauji mokesčiai, tai tam rinkti buvo sudarytos kvartalų komisijos. Bajorai gavo teisės siųsti seimelio išrinktą atstovą savo interesams ginti.

Podolės gubernijoj buvo sudaryta komitetas kraustyti žydams iš sodžių į miestus; bajorai gali siųsti savo atstovą į šitą komitetą. Paakinimui buvo pridėta: kad dalyvavimas šitame komitete netrukdo užimti jame renkamą bajorų tarnybą.

5.

1812 m. karas.

Napoleonui paskelbus kontinento blokadą, Rusijoj pabrango koloninės prekės, ypač einančios iš anglų, nes jos tegalėjo eiti kontrabandos keliu, o einantieji iš prancūzų prabangos ir pažibos dalykai anaiptol neatpigo, nes ėjo brangiais žemės keliais, be to, rublio kursui puolus, atpigus žaliavai ir javams, nes nebuvo kur jų išvežti, atrodė labai brangios anos prekės[50]. Teisybė, tą pabrangimą tepajuto tik neskaitlingi viršesnieji klodai, bet jie buvo įtakingi, prieiną prie vyriausybės, todėl jų nepasitenkinimas galėjo daug nusverti. Prancūzų pirkliai negalėjo išstumti anglų, nė kaipo pirkėjai, nė kaipo pardavėjai. Vienas visuomenės klodas tematė sau naudą iš kontinento blokados — tai rusų pramonininkai. Neturint ar negalint įvežti kaikurių svetimų prekių, o esant paklausai, pradėjo rastis nauji pabrikai, kurie vis išdygdavo Rusijos centre, aplink Maskvą[51].

Prasidėjus karui su prancūzais, Rusų valdžios leidžiamoji arba arti jos stovinčioji raštija gyrė rusų patriotiškumą, bet tas visuomenės patriotiškumas buvo dirbtinas, ypač tuo atsižymėjo bajorai. Apie tikrąją jų nuotaiką vienas iš aristokra-

---

[50] *Tarle, E.* Kontinentalnaja blokada, Moskva 1913. 464—504 p.

[51] *Tuhan-Baranovski,* straipsnis veikale: „Otečestvennaja vojna", 1912. VII t. 105—107 p.

tų, S. Volkonskis, caro paklaustas, šitaip pasisakė: „Man gėda, kad prideru prie jų; daug žodžių, o darbe — nieko“.

Ir tikrai tie, kurie prieidavo kokiu nors būdu prie kariuomenės, kiekviena proga naudojos pasipelnyti: dvarininkai, organizuodami iš savo valstiečių miliciją (opolčenije), aniems aprėdyti iš iždo gaudavo pinigų, bet nieko aniems neduodavo, viską paimdavo sau; jie apiplėšdavo net belaisvius. Bajorai kalbėjo garsiai apie pasiaukavimą, žadėjo savo gyvastį atiduoti, paaukoti viską iki paskutinio kraujo lašo, o ištikrųjų turėjo galvoje savo pelną.

Dvarininkai atiduodavo į rekrutus netinkamus karui žmones, arba naudojos proga atsikratyti nuo žalingų sau gaivalų; kartais į rekrutus jie atiduodavo turtingus ūkininkus, kad šie atsipirktų ir pasamdytų savo vietoje kitą žmogų.

Taigi neteisybę skelbė caro manifestas (1812. XI. 3), jog valstiečiai savo noru ir gera valia ėjo į kariuomenę.

Dirbtinas buvo rusų nacionalizmas ir prancūzų neapykanta; dar karo pradžioje bandė kariauti su prancūzų kalba, kultūra ir madomis, tačiau praėjus 1812 m. karui, prancūzų įtaka sustiprėjo, eidama iš belaisvių.

Karo pradžioje patriotizmo žymė buvo — bėgti nuo prancūzų: kas, jiems užėjus, liko nepabėgęs, buvo laikomas neištikimas; bėgimas nuo prancūzų kariuomenės — tai rusų patriotizmas. Sudegus Maskvai, bajorai pirmieji pareikalavo atlyginimo už gaisrus. Dvarininkai patys neturėjo jokios neapykantos prie prancūzų, buvo neramūs tik dėl vieno dalyko, ar prancūzai neišjudins valstiečių, ar nesukels jų baudžiauninkų. Ir tikrai, daugelyj vietų dvarininkams pradėjus bijotis, valstiečiai ėmė bruzdėti. Dvarininkai ragino ir šaukė visus eiti į karą prieš prancūzus dar ir dėlto, jog bijojo, kad neprasidėtų liaudies karas, karas prieš juos pačius, tai būtų ramiausia nukreipus neapykantą prieš svetimuosius. Dėlto didžiajam vidaus karo pavojui praėjus, pirmiausias dvarininkų darbas buvo 1812 m. lapkr. mėn. atimti iš valstiečių ginklus, kad paskirtieji prancūzams mušti ginklai neatsigrįžtų prieš dvarininkus. Juk rusų kariuomenė vijosi Napoleoną į Europos vakarus, ji ten pasiliko, ilgai negrįždama, o čia bajorai bijojo dėl savo ramybės namie: kol Napoleonas nepergalėtas, jis vis dar juos gąsdino kaipo revoliucijos išpera; rusų bajorai visiškai tenurimo, kai Napoleoną galutinai pergalėjo.

Karo pradžioje dvarininkai statė sau klausimą, ar jis paleis valstiečius, bijojo, kad to iš karto nepadarytų, karui gi pasibaigus tos baimės nebeturėjo, niekas to klausimo nebestatė; už nuopelnus karo laiku valstiečiams dalino medalius ir kryžius, tik laisvės nedavė. Karui pasibaigus atkrito reikalas suteikti bent kam laisvę: Dievo palaimintoji Rusija nebebuvo reikalinga reformų. Baudžiavos turėjo grįžti, ir vyriausybė turėjo padėti joms griežtai pravesti; bajorai-dvarininkai vėl glaudžiai susijo ir susiartino su vyriausybe: bajorai turi jai tarnauti, nes ji apgina bajorų teises į žmones[52].

6.

1812 m. karui praėjus.

(1812—1830).

Šitas karas padarė daug atmainų Rusijos vidaus gyvenime.

Žiūrint f i n a n s ų stovio, jisai davė Rusijai didžiausius nuostolius: išaugo skolos, assignacijų vertybė puolė, kariuomenės išlaidos vis augo, pajamos gi negalėjo jų pasivyti; norint jas padengti tekdavo mažinti išlaidas kultūros reikalams[53].

Karo sunkenybės didžiai paveikė ž e m ė s ū k į: jis sunaikino daug ūkio gėrybių, išžudė begales žmonių, daugiausiai iš sodžiaus paimtų, pakeitė net patį s o d ž i a u s g y v e n t o j ų s ą s t a t ą.

Dvaruose atsirado pabėgę iš Maskvos jų savininkai, senieji valdytojai bajorai ir naujieji prasimušėliai — pramonininkai. Jie pradėjo patys ūkininkauti; norėdami turėti daugiau pajamų, ėmė reikalauti daugiau darbo iš savo valstiečių, o naudos daug gauti buvo sunkiau, nes ūkis nuo karo labai n u k e n t ė j o.

Nukentėjo berods nevisi, skaudžiai pajuto karą visas platus ruožas nuo Nemuno iki Maskvai ir artimos sritys. Ir aname nevisi gyventojai vienodai nukentėjo; sunkiau pajuto v a l s t i e č i a i, nes visi, kas galėjo, ant jų prieš jų norą rodė savo pa-

[52] *Melgunov* (rink. „Otiečestvennaja voina", VII t. 151—169 p.).
[53] *Sivkov*, Finansy Rossii („Otiečestvennaja voina", VII t. 124—137 p.).

triotizmą: jie turėjo pristatyti rekrutus, mokėti mokesčius, duoti rekvizicijas, juos plėšė visų kariuomenių marodėriai.

Valstiečių skaičius sumažėjo: daug jų žuvo kare, išmirė ir pagaliau išbėgiojo. Po karo dažnai būdavo nederliaus metai, ar bent vidutiniai derliai, retai tepasitaikydavo derlingi; iš kitos pusės tat atsiliepdavo ant gyvulių. Taigi pirmiausiai nuo to viso nukentėdavo valstiečių ūkis, o per juos atsiliepdavo ir dvarininkams. Atsirado daug tuščių dubų, nuskurusių ūkininkų, daugybė elgetų. Ypač tat buvo matyti ten, kur praėjo po kelius sykius abi kariuomeni.

Nemažiau priešų naikino kraštą savoji ar sąjunginė kariuomenė, praeidama kokį kraštą. Labiau nukentėjo nerusų kraštai, tautiniu atžvilgiu svetimi pakraščiai; pav., rusai tuštino Prūsus, kam dėjosi su Napoleonu, tąpat pajuto ir Lietuva.

Berods pati kariuomenė kentė vargą. Įvairūs verteivos naudojosi proga pasipelnyti, savindavos jai prideramus pinigus ir daiktus[54].

Nuskuro valstiečiai, betgi dvarininkų reikalavimai iš jų nesumažėjo. Pirmiau, dvare negyvendami, tenkinos siunčiamomis čyžėmis, dabar apsigyvenus ponams dvaruose jos buvo padidintos, virto nepakeliamos, teko pereiti prie lažų.

Europoj laimėjus anglams, tačiau nepagerėjo žemės ūkio būklė. Šitame kare iš esmės agrarai pergalėjo kapitalą, o tat sunaikino rusų eksportą; skaudžiai pajuto šitą laimėjimą rusų bajorai: javų kainos puolė, tai ir gerinti ūkį buvo nepravartu[55].

Karas padarė atmainų p r a m o n ė s būklėje: jau prieš tat ji buvo įleidus šaknis, karas gi pakeitė įmonių rūšį ir skaičių; dabar aiškiau pasirodė priešingumas tarp jų ir dvarininkų.

Prancūzai buvo priėję iki Maskvos, paties pramonės centro; visi, kas galėjo, pabėgo; namai ėmė degti, nukentėjo ir pabrikai, kaikurie iš jų žuvo. Kadangi anų laikų pabrikai buvo manufaktūros, kuriose reikalinga daug daryti rankomis, tai žuvusiųjų pabrikų darbininkai virto savarankiais amatininkais, ir dabar jie savo dirbtuvėse galėjo varžytis su pabrikais.

---

[54] *Višniakov,* Likvidacija voiny („Otiečestvennaja voina", VII t. 137—150 p.).

[55] *Kolokolnikov,* Choziaistvo Rossii posle voiny 1812 g. („Otiečestvennaja voina" VII t. 113—123 p.).

Pabrikantai dėl ekonominės politikos turėjo dar kitų priešginų jau agrarėj klasėj — dvarininkuose. Jie prašė apsaugoti atsigaunančią jų pramonę, įvedus ginamuosius muitus, dvarininkai gi buvo prieš tat.

Taippat pramonininkai buvo nepatenkinti dėl vyriausybės politikos ką tik sukurtos Lenkų karalystės atžvilgiu, kuri buvo asmens unijoj su Rusija: vyriausybė beveik panaikino suvaržymus ir muitus įvežant prekes iš ten į Rusiją. Jie dėlto ir kėlė triukšmą; vos 1821 m. vyriausybė pakeitė tarifus ir įvedė muitus[56].

Karas praėjo; Europos koalicija, susidariusi prieš Napoleoną ir prancūzų vyravimą, galų gale laimėjo, neliko išorėj nieko, kas trukdytų atstatyti Europoj senąją tvarką, jei bent patys gyventojai neleistų.

Rusų imperatorius dabar galėjo pilnai atstatyti absoliutizmą, atsiimti atgal jau padarytąsias nuolaidas ir nebepildyti duotųjų pažadų, galėjo dabar stipriau ir aiškiau kovoti prieš atsiradusias visuomenėje konstitucines sroves ir prieš naująją dvasią, gi kariuomenėj stengtis vėl grąžinti senąją drausmę, visame palaikyti jo valdininkams klusnumą ir subordinaciją, slopinti laisvąją mintį, neleisti jai atsirasti gyvenime. Turėjo dabar pasikeisti vyriausybės santykiai dėl bajorų teisių ir privilegijų, kurių savimeilei dar taip neseniai smilkė. Iškilo nauji, kiti žmonės, jie pasidarė ištikimiausiais viešpaties žmonėmis, kurie pirmiau vargu būtų galėję iškilti, tai dideli reakcijos šulai — Arakčejevas, Šiškovas, Golycinas ir kiti. Jie turėjo išrauti naujosios dvasios šaknis, kurias ji per karą dėl buvimo užsieniuose buvo įleidusi.

Šitas karas padarė atmainų ir b a j o r ų kloduose. Jie ir pirmiau ir dabar buvo nevienodi savo socialiniu sąstatu. Bajorų buvo bežemių, bajorų-dvarininkų ir valdininkų; jų visų interesai įvairavo, tarp savęs nesutapdavo, taigi bajorai nesudarė vienalypio kūno. Žiūrint gyvenamos vietos jų nusistatymas keitėsi: vieni gyveno susirinkę Petrapilėje, kiti Maskvoje, treti provincijoj, toliau nuo centrų, išblaškyti ir išmėtyti po miestus ir dvarus. Savo pažiūromis bajorai taippat įvairavo: vieni — galvojantieji, pasimokiusieji ir daug ko matę Euro-

---

[56] *Tuhan-Baranovski* („Otiečestvennaja voina“ VII t. 107—112 p.).

poj, persiėmę jos idėjomis, kiti — nieko nepramokę, likę dvarininkais, vergų ponais, ar tik valdininkais, kurie galvojo taip, kaip to norėjo vyriausybė.

Šitų europininkų, traukiančiųjų į Europą, iš ten naujas idėjas semiančių ir einančių prieš absoliutizmą, vidurkis buvo Petrapilė, kur sėdėjo vyriausybė, bet ten pat buvo ir reakcijos šulai. Petrapilėj bajorai buvo daugiausiai valdininkai, nutraukę ryšius su sodžiaus dvarininkais, ar dvarų visai neturintieji, laikantieji valstybės tarnybą pirmoje vietoje.

Provincijos bajorai taippat stengėsi gauti valstybinę tarnybą, pas save, taigi žemės ūkio reikalai ir jiems maža terūpėjo; bajorai kas sau gyveno, nesijautė turį bendrų luomo interesų, kol vyriausybė nepalietė baudžiavų, kol nejudino valstiečių klausimo.

Vien tik Maskvoje gyvenantieji bajorai rodė senųjų savitumo tradicijų; ten buvo senųjų laikų ponų, besikaršinančių ir baigiančiųjų savo dienas; aplink juos spietėsi jaunoji karta, prie jų prisišliejusi, nuo vyriausybės mažiau priklausanti, nevisuomet ieškanti tarnybos, tai ir galėjusi būti opozicijoj. Maskvoj tegalėjo galvoti ir kalbėti apie bajorų luomo privilegijas, eiti prieš biurokratiją, kuri dabar buvo pasiryžusi anas panaikinti.

Vyriausybė, atsistojusi reakcijos pusėje, kovodama prieš naujas idėjas, visai susiartino su bajorais, nes ji kartu su jais ėjo prieš pastangas padaryti atmainų socialiame gyvenime. Vienodai su bajorais į tat žiūrint, vyriausybei nebuvo karšto reikalo palaikyti luomų savyvaldą, o atvirkščiai buvo gera proga bajorų ir valdžios įstaigoms suartinti, jų valdininkai, kaip ir valdiškieji, pamaži turėtų pasidaryti visiškai nuo jos priklausomi; atskiros bajorų luomo teisės būtų nepageidaujamos, būtų nenaudinga, kad jos išsiplėstų, taigi reikia jas siaurinti labiau, negu iki šiol buvo daroma[57].

Be to tie patys bajorai-dvarininkai ėmė viršų biurokratijoj, jiems ir nebuvo reikalingos savyvaldos.

Į Petrapilę ir į Maskvą traukė didieji dvarininkai bajorai, turtingųjų ponų vaikai. Sostinėse jie norėjo iškilti ne darbu, ne žiniomis, bet ryšiais ir pažintimis. Jie visi norėtų gaut šiltą vietą, tokią, kad nebūtų jokio darbo. Jie praleisdavo dau-

---

[57] *Korf*, 385—396 p.

giau, negu iš algos užsidirbdavo, taigi gyvendavo iš tėviškės. Dėlto jų dvarai ėmė tirpti. Visa, ką buvo davus Kotryna ar Povilas, ar kas prisiplėšta, palengva nyko. Jų tėviškių dvaruose atsirado nauji žmonės, prasimušėliai. Senųjų bajorų padermėms nuskurinti padėjo prisišliejusių beturčių bajorų gaujos, kurios gyveno iš jų trupinių[58].

Bandymai padaryti reformas administracijos darbe iššaukė šitų bajorų-valdininkų pasipriešinimą. Jie nebuvo pripratę, kad iš jų reikalautų darbo ir sąžiningumo — šita atrodė nepriderama bajorui. Jų nuomone, bajoras valdo ir viešpatauja, bet nedirba.

Kol ėjo karas su Napoleonu, su naujomis vakarų idėjomis, reikėjo kęsti ir pripažinti Speranskį. 1812-15 m. Napoleoną visai pergalėjus, Europoj nuo 1815 m. įsivyravo reakcija. Ir Rusijos bajorai galėjo dabar pradėti kovą prieš Speranskio pradėtąsias reformas, prieš socialių bajorų privilegijų silpninimą. Galingieji bajorai paėmė viršų.

Rusų istorikas Karamzinas buvo jų ideologas. Bajorai, esantieji biurokratijoj, geriau apgynė šitas sociales savo privilegijas, užtat nuslopino luominę organizaciją.

7.

Bajorų savyvalda.

a. Bajorų bėgimas iš dvarų.

Karui praėjus grįžusieji į senąjį gyvenimą dvarininkai nėkiek nepasikeitė. Kaip ir pirmiau, žemai laikydami savo luomo savyvaldą ir nemėgdami renkamosios tarnybos, bajorai šalinos nuo jos, vis stengėsi patekti į valstybinę tarnybą; nelabai mėgo ir ūkio, dėlto nesėdėdavo namie ir savo dvaruose, stengėsi patekti į Petrapilę ar į Maskvą, ten gauti tarnybą; būdami arti vyriausybės, tikėjosi, kad greičiau galės pakilti, kaip tat ištikrųjų ne su vienu buvo atsitikę; tik tie, kur negalėjo ištrūkti į sostines, neturėjo daug lėšų, kurios tenai buvo reikalingos, tesėdėjo gubernijos ar pavieto mieste.

Dėlto maža buvo bajorų provincijoj, trūkdavo žmonių vietoms užimti, net pasirodyti nebuvo kuo. 1816 m. važi-

[58] *Korf*, 380—2 p.

nėjąs po Rusiją caras nedaug jų tematė. Tuomet jam puolė į akį kultūros skirtumas tarp Rusijos ir Lietuvos bajorų. Lietuvoj luominė bajorų sąmonė stovėjo aukščiau, labiau jie rūpinos krašto, vietos ir savo luomo reikalais. Lietuvos bajorai neturėjo noro bėgti į Rusiją, gal būti trukdė ir tat, kad prasimušti ir aukštai pakilti kaipo nerusai negalėjo. Be to, jie turėjo savo kultūros centrus, kaip Vilnius, su aukšta, žydinčia kultūra, su garsiu universitetu. Lietuvos bajorai, sutikdami carą, jautėsi esą savo luomo, savo krašto atstovais, mokėjo gerbti save, mokėjo ir pasirodyti; juose buvo matyti kelių amžių nepriklausomo gyvenimo mokykla ir išdavos. Kas kita Rusų bajorai. „Jie, kaip sako vienas anų laikų stebėtojas, nemokėjo prie caro nė išsižioti ir tiktai žemai nusilenkdami reiškė savo klusnumą jam. Jie veikiau atrodė esą vaišiną maitre-d'hoteliai, negu bajorų atstovai".

Taip atrodė geriausi bajorų žmonės. Kiti, paprastieji bajorai, kurie sėdėjo sodžiuje, gyveno savo dvaruose, kankino baudžiauninkus, teturėjo tokias linksmybes: kortas, gėrimus, išdykavimą ir paleistuvavimą. Valdininkai miestuose kultūros atžvilgiu nebuvo aukštesni: kyšiai — jų pelno šaltinis, lošimas kortomis — jų pramoga[59].

b. Administracija ir bajorų savyvalda.

Vyriausybė po 1812—14 m. karų nebebuvo reikalinga bajorų, dėlto ji plėtė savo valdininkų teises, siaurino—luomų. Ir juo toliau, tuo labiau stiprėjo gubernatorių įtaka bajorų savyvaldai. Berods 1785 m. bajorų privilegija ir kiti vėlesnieji įstatymai nebuvo nustatę gubernatoriaus teisės kištis ir kontroliuoti bajorų savyvaldą, tačiau šito buvo pasiekta aplinkiniais keliais. Gubernijos valdybos persiųsdavo bajorų įstaigoms įstatymus, ukazus ir vyriausybės skelbimus, taigi dėl šito dėjosi esančios už juos pranašesnės. Praktikos keliu gubernatoriai pasisavino teisę prižiūrėti jas, berods ir patys bajorai duodavo progos gubernatoriams į tat įsikišti: jie mažai rūpinos duotomis teisėmis ir nėjo uždėtųjų jiems pareigų. Pavyzdžiu gali būti toks atsitikimas. Smolensko bajorai nenorėjo eiti į renkamas tarnybas. Gubernatorius apie tat davė

---

[59] *Korf*, 436—447.

žinių vyriausybei, ir senatas įsakė gubernijos valdyboms žiūrėti, kad bajorai eitų tarnybą[60], joms taip pat pavedė atstatinėti nuo tarnybos išrinktuosius bajorus, esant tam tikroms aplinkybėms.

O gubernijos valdyba — tai gubernatoriaus raštinė, ji nuo gubernatoriaus priklausė, pildė jo įsakymus, taigi suprantama, kad ir dėl šito turėjo sustiprėti gubernatoriaus įtaka.

Kai kur gubernijos valdybos stengėsi praplėsti savo teises ir kitose srityse. Viena gubernijos valdyba buvo sumanius prisakyti bajorų išrinktajam valdininkui, kad jis prižiūrėtų vieno pirklio pabriką; ji bandė tat daryti dargi neatsiklausus bajorų maršalo. Bajoras pasiskundė, skunda pasiekė senatą, tai tas nieko nepasakė apie paskyrimo būdą, tik nesutiko dėl tikslų: tai neįeina į rinktinių bajorų priedermes.

Vyriausybės įsakymai bajorams, kad priimtų renkamąją tarnybą, nedaug ką gelbėjo, nes bajorai, eidami į ją, medžiagiškai nukęsdavo: pajamų turėjo mažiau ar nieko, jei bent kyšius imtų, gi dorieji nesutikdavo tuo verstis, o kartais ir tų pajamų nebūdavo; doriškai jie taip pat kęsdavo: bajorų valdininkus laikė žemiau už valdiškus. Dažnai eidavo į Petrapilę gubernatorių skundos, jog bajorai nenori renkamos tarnybos, senatas siųsdavo jiems tuo reikalu tik įsakymus, jokių naujovių neįvesdamas ir pagrinde nekeisdamas bajorų savyvaldos santykių su administracija, dargi šią stiprindamas. Vengiant bajorams eiti į renkamąją tarnybą, tebeskaitant, kad tos vietos tegali tikti menkesnės vertybės žmonėms, turėjo atsirasti daugiau iširimo bajorų savyvaldos gyvenime, dėlto turėjo sustiprėti gubernatoriaus valdžia ir kaikame padidėti jo sauvalia. Gubernatoriai, matydami bajorų netvarką, čia rūpindamiesi ją pašalinti per bajorus, čia stengdamiesi praplėsti savo valdžią į jų žinybą, anuos prašalindavo; vienur gaudavo tam leidimą iš senato, kitur be jo apseidavo; vyriausybė gana dažnai su tuo sutikdavo, tik retai kada ji tenurodydavo gubernatoriui, kad pasikarščiavo, bet ir tais atvejais viešai palaikydavo jo pusę, nenorėdama žeminti valdžios autoriteto[61].

Pavyzdžiu gali būti šie gana ryškūs Smolensko gubernijos atsitikimai 1820 m. Gubernijos maršalas Lesly apskundė

[60] *PSZ* 27247 Nr. — 1818. I. 30.
[61] *Korf*, 419—424.

vyriausybei gubernatorių tuo, kad jisai, susitaręs su vicegubernatorium ir degtinės užveizdėtoju, naudojąs valstiečius, turis pelno, o bajorų rinktinius šalinęs, per trejus metus buvęs prašalinęs ir atidavęs teismui 189 žmones, dėlto jiems pritrūkę užvadų ir apsistoję darbai. Vyriausybė nenagrinėjo kaltinimo, tenkinos bendru nurodymu gubernatoriui, kad be kaltės neatiduotų bajorų valdininkų teismui[62]. Būdavo panašių susikirtimų tarp gubernatoriaus ir maršalų ir kitose gubernijose, kur gubernatorių kaltino sauvaliavimu — Mogiliovo, Valuinės ir k.

Maršalų reikšmė gyventojų tarpe negalėjo būti didelė, visur juos nustelbdavo gubernatorius, jei bent tas neatlikdavo savo pareigų. Speranskis šitaip buvo pasisakęs apie jų savitarpio santykius, kaip jie susidaro gyvenime: „maršalas nieko negali veikti, jeigu gubernatorius neima kyšių ir šiek-tiek nusimano reikaluose". Jeigu gubernatorius kyšių neima, gyventojų neplėšia, tai maršalui nėra reikalo užtarti gyventojus — tai reiškia: bajorus ir jų valdomus žmones. O kadangi maršalai pridera nuo gubernatorių, tai jie nė daug reikšti, nė ką užtarti negali. Dar mažiau galėjo atsispirti žemesnieji bajorų valdininkai. Dėlto būdavo tokių atsitikimų, kad bajorai velijo patekti teisman dėl bajorų tarnybos neėjimo, negu tarnauti.

Rusų gubernijose kartais atsitikdavo, kad nebuvo kas rinkti, ar tai dėlto, kad per maža buvo bajorų, ar dėlto, kad nenorėjo tarnauti ten, nors jų buvo ir didesnis skaičius. Daugiau bajorų buvo tose gubernijose, kurios kadaise priderėjo prie Lietuvos Kunigaikštijos. Podolės gub. 1822 m. bajorams reikėjo išrinkti valdininkais 371 žmogų, visų bajorų ten buvo 1185; vienas trečdalis nebuvo vietoje ar tarnavo vyriausybei, kitas trečdalis turėjo teisėto pagrindo netarnauti, nes privalomus savo trimečius jau buvo ištarnavę, beliko tiek pat žmonių, kiek ir vietų, taigi pasirinkti nebuvo iš ko. Gubernatorius rado tokį išėjimą: paprašė Ministerių Komiteto, kad leistų jam pasirinkti vieną maršalą dviem pavietam.

Taigi renkamoji bajorų tarnyba puolė; gerieji bajorai vengė jos, ypač sunku buvo su policijos valdininkais, į kuriuos ėjo nepasiturintieji bajorai, o kartais, kaip tat buvo atsitikę

---

[62] *Dovnar-Zapolski*, I 368—371.

1822 m. Podolėj, ir visai jų neužimdavo. Kai dėl policijos, tai bajorų stoka buvo pravartu ir vyriausybei: ji visuomet velytų skirti į policiją, o ne duoti bajorams ją rinkti, nes nepasitikėjo rinktine policija. Vyriausybė pradėjo tą praktiką nuo nerusų gubernijų. Nuo 1816 m. Vilniaus gub., ėmė skirti o ne rinkti pavieto viršininkus (ispravnikus) ir žemės teismo asesorius (policijos valdyba)[63], tas pats padaryta Mensko gub. 1818 m.[64], o jau paskui pasistengė tat įvesti ir rusų gubernijose.

c. Bajorų renkamųjų valdininkų rangos.

Bėgant bajorams nuo renkamosios tarnybos, vyriausybei teko imtis visokių priemonių jiems nuo to sulaikyti; iš pradžių įsakė, kad bajorai būtinai eitų į išrinktą tarnybą[65]; nepadėjus šitam, skyrė pati į neužimtas vietas, paragindama davinėjo rangas bajorų valdininkams.

Rangų santykis nusistovėjo neiškarto; kai iškildavo susidūrimų tarp valstybės ir bajorų renkamų valdininkų, tai reikėjo pasisakyti dėl jų santykių. 1816 m. Kursko gub. kilo toks ginčas dėl vietos: kur sėdės gub. bajorų maršalas, ar jis aukštesnis už vicegubernatorių ir gub. prokurorą. Šitas ginčas pasiekė Petrapilės. Tenai senatas pasisakė tuo klausimu, caras patvirtino jo nuomonę ir šita virto įstatymu, būtent: gub. maršalas eina tuoj po gubernatoriaus[66], taigi už vicegubernatorių ir gub. prokurorą yra aukštesnis. Esant valdininkų rangų eilei (iš viso jų 14), reikėjo maršalus į ją įtraukti.

Kiek vėliau, 1818 m. įst.[67] bajorų maršalas prilygintas V rangų klasei, 1822 įst.[68] nustatyta, jog bajorų deputatai yra lygūs IX valdininkų klasei.

Aukštai pastačius rangų eilėje bajorų valdininkus, buvo nustatyta ir jų tarnybos santykiai: bajorų maršalai nepriklauso nuo kitų gubernijos įstaigų, jokių jų reikalavimų ir įsakymų nepildo, o jeigu anos turi į jį reikalą, tai turi kreiptis per gubernatorių[69].

---

[63] *PSZ*, 26132, 26088 Nr. Nr.
[64] *PSZ*, 27612 Nr. *Korf*, 424—8 p.
[65] *PSZ* 27247 Nr. — 1818. I. 30.
[66] *PSZ* 26536 Nr. — 1816. XII. 4.
[67] *PSZ* 27421 Nr. — 1818. VII. 19.
[68] *PSZ* 28927 Nr. — 1822. II. 13.
[69] *PSZ* 28811 Nr. — 1821. XI. 14. *(Korf* 385—396 p.).

d. Seimelių kompetencija.

Bajorams nesipriešinant, buvo galima susiaurinti seimelių kompetenciją, ir tat buvo daroma vis labiau ir labiau. Seimeliai galėjo veikti tik tose ribose, kurias aniems buvo nustačius vyriausybė, dėlto jie negalėjo liesti tokių klausimų, kurie liečia ne vien vietos bajorus: kitaip čia būtų jų kompetencijos peržengimas. Jeigu pirmiau kartais tat praleisdavo, tai dabar šito akylai žiūrėjo. Toliau, vyriausybė šituo atžvilgiu darė didesnį skirtumą tarp Lietuvos ir Rusijos bajorų, nes Lietuvos bajorų interesai kartais nesutapdavo su rusų bajorų. Pav., ministerių komitetas papeikė Vilniaus gubernatorių, kam leido svarstyti bajorų seimelyj klausimą apie valstiečių atleidimą, panašiai pasielgė su Mensko bajorais, kurie prašė pavesti Mensko guberniją Lietuvos karo gubernatoriui; jiems ministerių komitetas atsakė, jog toks prašymas niekuo nepagrįstas ir paduotas tokiu reikalu, kuris nepridera maršalui[70].

Vyriausybė nepraleisdavo nesekus, kas darosi seimeliuose, kartais bardavo už riaušes ir triukšmą, kartais duodavo papeikimą, kam permaža turi visuomeninio jausmo. Pav., Riazanės gub. bajorams duota papeikimas dėl to, kad jie puolinėjo asmens reikalais ir „sudarė partiją". Vilniaus gub. maršalui ir gubernatoriui 1818 m. duota papeikimas dėl to, kad leido svarstyti baudžiavų naikinimą. „Bajorai, gal būti vedami žmogiškais ir kilniais jausmais, visgi šitame atsitikime peržengė r i b a s, nurodomas saikumo, šaltumo ir įstatymų"[71].

Šituo klausimu vyriausybė paprastai būdavo pažangesnė ir žmoniškesnė už bajorų luomą.

Nors bajorai-dvarininkai skaitėsi neribotais savo valstiečių viešpačiais, bet vyriausybė visgi gana dažnai primindavo, jog ji gali įsikišti į jų santykius, net panaikinti baudžiavas, taigi gali palaikyti valstiečius prieš jų ponus, dargi buvo atsitikimų, kad leisdavo kalbėti apie baudžiavų panaikinimą, berods vis Rusijos pakraščiuose (Lietuvoje, Latvijoj, Estijoj), tik ne Rusijoje.

Vyriausybė įsikišdavo ir Rusijoj, bet tik tais atsitikimais, kai grėsė pačiai valstybei pavojus, ar galėjo pakenkti rekru-

---

[70] *Seredonin,* I. 268 p.
[71] *Seredonin* I, 265 p. *Janulaitis* Baud. naik. 43.

tams gauti, mažėjant gyventojų skaičiui, ar grėsė išmirimu, išbėgiojimu, ūkio gyvenimo iširimu. Vyriausybė liepdavo dvarininkams rūpintis badmečiui užėjus, tinkamai su jais elgtis, draudė kankinti ir t. t. Visa tat darydavo per pačius bajorus, jų valdininkus. Atėjus kokiai skundai, caras, senatas ar ministerių komitetas pavesdavo ją ištirti to pavieto ar gubernijos bajorų maršalams, kartais dar pagelbai pridėdavo gubernatorių ar vicegubernatorių.

Rečiau bajorų seimeliai patys žiūrėdavo netinkamo savo bajorų apsiėjimą su valstiečiais, rodos dažniausiai tuo susirūpindavo pavedus vietos vyriausybei. Šiais atsitikimais seimeliai visai nerodė uolumo ginti valstiečiams, aiškiai suprasdami, kad visų dvarininkų interesai valstiečių atžvilgiu yra vienodi. Kadangi už žiaurų elgimąsi buvo dedama tokiam bajorui globa, tai seimeliams reikėjo pasisakyti, ar ištikrųjų tat buvo ar ne, ir jie paprastai būdavo labai švelnūs. Pav., Kalugos bajorai nutarė, kad apskųstasis liautųsi žiauriai elgęsis su savo valstiečiais; Smolensko bajorai nagrinėjo skundą ant vieno savo dvarininko ir svarstė vyriausybės pasiūlymą paimti globon jo dvarą, tai bajorai atmetė tą reikalavimą, radę patogų atmetimą: dvaras priklausąs ne jam, o jo žmonai, kas dėl žiauraus žmonos elgimosi vėl išsisuko ir jokio nutarimo nedarė, nes apie ją vyriausybė savo pasiūlyme nekalbėjus.

O ir nedaug tokių bylų tepatekdavo svarstyti seimeliams, ten pakliudavo tik baisiausi atsitikimai, kur administracija dėl ko nors nebegalėjo nutylėti.

Maršalai, pasiųsti ištirti vietoj, kiek įteiktoji skunda yra teisinga, dažniausiai palaikydavo dvarininko pusę, jei bent būtų kokiais nors sumetimais prieš jį nusistatę. Pavyzdžiu gali būti toks atsitikimas. Vienas Kostromos gub. dvarininkas, kuris buvo atsižymėjęs nepaprastu žiaurumu, žaginęs valstiečių žmonas ir dukteris, pagaliau liepęs vyrėjui nušauti vieną tokią moteriškę, ką šis ir padaręs; atvažiavęs tyrinėti maršalas gana pigiai nusipirko iš to pono baudžiauninkų, tik motinos vardu; žinomas daiktas, žmonėms nedavė jokios pagelbos ir nieko pikto apie šitą dvarininką nesusekė. Nors vyriausybė sužinojo ir apie šitą maršalo darbą, tačiau ji nieko nepadarė nė dvarininkui, nieko nepasakė nė maršalui.

Bet gi nevisuomet buvo galima nutylėti dvarininkų žiaurumus: ar tai kildavo plačių riaušių valstiečių tarpe, ar per-

daug būdavo skundų iš kaimynų pusės, ar vietos administracija ant tokio pono jau buvo įpykus, tik tokie žiaurumai išeidavo viešumon ir tada vyriausybė įsikišdavo[72].

e. Bajorų nesirūpinimas savo luomo taurumu.

Nei bajorai nei vyriausybė nekėlė klausimo renkamajai teisei praplėsti ir jai sudemokratinti, užtat būdavo susidūrimų dėl pasingosios renkamos teisės, dėl teisės būti išrinktiems. Bet Rusijoj tai buvo ne pagrindiniai klausimai, ne nusistatymo dalykai, o tik galimybė duoti teisės grįžti į bajorų tarnybą ir joje pelnyti. Dažnai kildavo painiavų dėl tų bajorų, kurie dėl nusidėjimų buvo nuteisti ir dėlto negalėjo būti prileidžiami į rinkimus. Rusų bajorai savo brolių bajorų dorovės visai nepaisė ar bent mažai į tat težiūrėjo, nes tarė, kad visa tat esąs vyriausybės ir teismų dalykas, o ne jų; nuteistieji dalyvaudavo rinkimuose, kartais išrinkdavo juos net maršalais. Retai kas iš bajorų pasiskųsdavo; jeigu tokių pasiskundimų būdavo, tai kartais tos skundos neturėjo geros kloties: nuteistieji turėjo ryšių vietoje, gal dar ir Petrapilėj. Čia gi aiškaus nusistatymo nebuvo. Pav., 1815 m. senatas peržiūrinėjo klausimą, kokius nuteistuosius galima leisti į rinkimus, o kokius ne; jis išaiškino, jog nuteistuosius dėl mažų prasižengimų galima įsileisti į seimelius; taigi, galima paimti tuos, kurie gavo pastebėjimus, papeikimus ar baudas, ar buvo paliuosuoti nuo teismo viešpaties manifestais. O jau nuteistieji, tik atleistieji nuo bausmės ar įeina į tą skaičių?

Paskutinį klausimą buvo iškėlę Kalugos bajorai. Jie surašė visus atleistuosius nuo bausmės, eidami viešpaties manifestu 1814. VIII. 30, taippat įrašė ir tat, kas dėl to buvo nuteistas, tai paklausė senato, ką prileisti prie rinkimų, o ką ne? Jie paklausė, bet patys jokio savo pasiūlymo nedarė.

Teisingumo ministeris buvo tos nuomonės, jog nėsą reikalo vyriausybei kištis į bajorų reikalus, šalinti tuos, kurie turi bajorų pasitikėjimą; reikia, jo nuomone, taip elgtis ne tik šitoj gubernijoj, bet ir visose kitose. Vyriausybė sutiko. Todėl buvo leista rinkti visus atleistuosius nuo bausmės, visgi senatui buvo palikta teisė nurodyti, ką iš įtrauktųjų sąrašan galima

---

[72] *Korf*, 428—436 p.

prileisti rinkti, o ką ne. Taigi, vyriausybei buvo palikta teisė vienus leisti, o kitus ne, daryti tat savo nuožiūra, žiūrint nusižengimo svarbumo; ji tarė galutiną žodį, neleidus spręsti bajorams. Blogiau buvo bajorų praktikoj.

Praktikoj jie mažiau paisė tokių senato draudimų; jeigu nuteisė, tai dažnai nerasdavo nusidėjime jokio bajoro garbės įžeidimo ir nepadoraus darbo; bajorai patys nežiūrėjo savo luomo taurumo. Jeigu įstatymu tokie ir negalėjo dalyvauti rinkimuose, tai bajorai juos įsileisdavo. Pav., Kazaniuje buvo išrinktas Kiseliovas, žmogus, kurį jau keletą sykių buvo nuteisę ir dar kaltinę tarp kito ko kyšių ėmimu rinkimo laiku. Ministerių Komitetas, gavęs skundą, nutarė jį pašalinti nuo vietos, bet užprotestavo teisingumo ministeris, sakydamas, kad jis tėra kaltinamas kyšių ėmimu, bet nėra dar nuteistas.

Kitaip, daug griežčiau žiūrėjo vyriausybė į atleidžiamus iš valstybės tarnybos valdininkus: neleido jų rinkti, kol nepristatys liūdymo apie atleidimą, nes gal būti dar nebuvo atsiskaitęs su iždu dėl savo tarnybos, todėl 1820 m. įst.[73] uždrausta rinkti be šitokio liūdymo, nors dar neseniai buvo leista rinkti teisiamuosius dėl kyšių ėmimo.

Šiaip palikta senasis renkamasis įstatymas; vienas-kitas mažmožis buvo pakeistas. Pav., 1817 m. praplėsta renkamoji teisė ir ant užkurių: kas yra atėjęs užkuriomis iš kitos gubernijos, tai gali būti išrinktas ir šioj gubernijoj, jeigu pats sutinka[74].

f. Bajorų iždas.

Bajorai, norėdami geriau savo reikalus aprūpinti, stengėsi įsigyti savo iždą, turėti savo nuolatines pajamas, kurias leistų savo nuožiūra. Įstatymai teleido bajorams rinkti aukas savo reikalams, tai jie bandė laikinųjų aukų pavidale įsivesti nuolatinius mokesčius; vyriausybė kovojo prieš šitą ir neleido jų imti. Seimeliai, reikalingi lėšų, kartais paskirdavo imti mokesčius visokiems reikalams ir iš visų žmonių. Tai vyriausybė, to neleisdama, sakydavo, kad mokesčių dėjimas esant valstybės prerogatyva, kad bajorai tegalį rinkti aukas, o aukos

[73] *PSZ*, 28143 Nr. — 1820. II. 12.
[74] *PSZ*, 26617 Nr.

negali būti su prievarta imamos; jas moka tik tas, kas ar pats ar per savo įgaliotinį yra pasižadėjęs ar apsiėmęs[75]. Tai šituo keliu eidami bajorai negalės įsigyti didelio iždo, jie negalės finansiškai būti nepriklausomi nuo vyriausybės.

Tikslai, kuriems bajorai paskirdavo rinkti aukas, galėjo būti įvairūs; dažniausiai tai būdavo — švietimo ir labdarybės reikalai. Kartais bandydavo rinkti aukas ir kitiems tikslams, kaip antai: kam nors duoti dovaną, pav. maršalui, kad užsimokėtų skolas ir po to geriau galėtų atlikti savo tiesiogines pareigas. Vyriausybė su tuo nesutikdavo, neleisdavo tokių dovanų daryti.

g. Bajorų peticijos ir delegacijos.

Bajorų seimeliai turėjo teisės įteikti vyriausybei peticijas ir siųsti į viešpatį delegacijas; rusų bajorai nedažnai tuo tesinaudodavo, nes savo luomo pageidavimų neturėjo; kas dėl delegacijų, tai vyriausybė į tat visuomet skersuodavo, visokiais būdais viešpats išvengdavo juos priimti; jis dažniausiai sakydavo, jog delegacijos kelionė brangiai atseisianti, daug sugaišianti, o savo prašymus jie galį jam įteikti raštu. Tokį atsakymą buvo gavę Smolensko bajorai 1814 m., Valuinės — 1817 m., Vladimiro — 1821[76].

Teisybė, vyriausybė buvo čionai teisi: nebuvo rimtų priežasčių delegacijai priimti: kaikuriems bajorams terūpėjo pasirodyti; nes ir delegacijos dėl savo tikslų pasisakydavo, kad norį išreikšti viešpačiui dėkingumą.

Visàs susirašinėjimas tuo dalyku ėjo per Ministerių Komitetą, jis nustatydavo, ar priimti delegaciją ar ne.

Ministeriai turėjo savo priežasčių neprileisti prašymų tiesiai į viešpatį, nenorėjo, kad juos aplenktų ar kad jų neapskųstų, taigi stengėsi praleisti per savo koštuvą. Reikėjo įtakos ir asmens ryšių, kad galima būtų pasiekti viešpatį per tokias kliūtis[77]. Be abejo, dažnai jis buvo patenkintas, kad jo ministeriai nepraleisdavo: nemėgo iškilmių ir neturėtų ką sakyti. Bet kartais caras priimdavo ją prieš Komiteto norą. Dažniausiai buvo tai Lietuvos, Gudų ir Ukrainos bajorų delega-

---

[75] *PSZ*, 26316 Nr. — 1816. VI. 14.
[76] *Seredonin* I, 266—7 p.
[77] *Korf*, 417 p.

cijos. Pav., duota leidimas Oginskiui Vilniaus bajorų vardu (1813 m.)[78], 1821 m. — Gardino bajorams, nors Komitetas buvo tam priešingas. Caras taip atsakė į šitą jo pasisakymą: „Su šita Komiteto nuomone sutikti negaliu, nes kiekvienas turi teisės siųsti į mane prašymus į mano rankas, tuom labiau negalima šitos teisės atimti visam bajorų luomui, gyvenančių vienoj gubernijoj; ir dėl to reikia duoti jiems valią pasirinkti ar siųsti savo prašymą į mano rankas per paštą ar per vieną deputatą“[79].

h. Bajorų valdininkai bendrojoj valstybės administracijoj.

Siaurindama seimelių kompetenciją, vyriausybė plėtė bajorų maršalo darbus: vis labiau ir labiau ji ėmė juos savo žinion.

Pirmiausias maršalų darbas, be jo tiesioginio, buvo rūpintis maisto tiekimo dalykais.

Didelė eilė karų, kurie ėjo XIX amž. pradžioje, sugriovė žemės ūkį, juos sekė nederliaus metai, ir dėl šito badas kartais aplankydavo didelius plotus, tai vyriausybei teko rūpintis valstiečių maitinimu. Į šitą darbą ji įtraukė bajorų maršalus. Paprastai badmečiui apsirūpinti, kaip minėta, steigdavo javų sandėlius — magazinus . Įvestoji 1807 ir 1808 m., magazinų tvarka pasirodė esant gera, kol jais nesinaudojo, o kai dėl karo prireikė imti javai, tai pamatė, kad jie buvo išvogti ir visai tušti. Dvarininkai vieni ir nepajėgė organizuoti magazinų, o ir negalėtų vykinti, net turėdami geriausius norus, nes neturėjo tam tinkamos valdžios.

O vyriausybei labiau pradėjus tuo klausimu rūpintis, bajorai ir jų maršalai jai nepadėjo, jie nerodė didelio uolumo ir veiklumo prie šito darbo, dargi buvo tokių, kurie stengėsi iš čia pasipelnyti; taigi vieno ano įstatymo apie magazinų įsteigimą neužteko, vyriausybei nesykį teko galvoti, kaip geriau organizuoti maitinimą.

1817 m. policijos ministerija kreipėsi į visus gubernatorius ir gubernijos maršalus, klausdama, kaip būtų geriau sudarius tiekimo reikalus. Iš visur atėjo beveik vienodi atsaky-

---

[78] *Oginski M.* Memoires, IV 153 p.
[79] *Seredonin,* I, 267 p., *Korf,* 416—7 p.

mai, iš visur siūlė jį pertvarkyti, nurodydami, jog geriausia įtaisyti atsargos javų magazinai, taigi tie patys javų sandėliai. Visi skirtumai nurodymuose lietė vieną dalyką — kas prižiūrės tuos magazinus: pavieto maršalai, policija ar mišrioji komisija. Nuomonės skyrėsi ir dėl javų vartojimo: kam ir kaip galima iš ten duoti javų. Vieni siūlė, kad šita spręstų pavieto maršalai, kiti — kad dvarininkai, administracijos prižiūrimi.

Vyriausybė nenorėjo pati viena to reikalo tvarkyti, ji vėl negalėjo sutikti, kad bajorams būtų pavesta toks galingas valdžios įrankis, todėl velijo pasirinkti mišriąją sistemą, nes be to dar turėjo ir tam tinkamo prityrimo iš nesenos praeities.

Dar nekeisdama įstatymo, vyriausybė 1811 m. įsakė dvarininkams tiek rūpintis valstiečiais, kad jie nebebadautų, o jeigu to nepadarys, tai bus baudžiami. Bet ir tas grąsinimas negelbėjo. Po 1812 m. maršalams pavesta javų supirkinėjimas valstiečiams maitinti; tačiau iš šito nebuvo naudos. Pati gi vyriausybė negalėjo organizuoti maitinimo; ji matė, kad vieni dvarininkai tam netinka, o ji pati nepajėgs, tai pasirinko mišriąją sistemą. Įkurtieji 1816 m. komitetai buvo mišrūs: juose dalyvavo valstybės valdininkai ir bajorų atstovai[80]. 1818 m. išėjo naujas tuo dalyku įstatymas[81]; organizuota laikinieji gubernijos komitetai, kuriems pirmininkauja atitinkami gubernatoriai; maršalų dalykas — žiūrėti tiekimo reikalų. Bet ir laikinieji komitetai nepadėjo badui užėjus.

Bajorai dalyvaudavo žemės prievolių (zemskija povinnosti) paskirstyme; 1805 ir 1816 m. įst. buvo nustatę, kas tai yra žemės prievolės, o visa kita, kas ten nepaminėta, yra aukos ir rinkliavos. Maršalai prižiūrėjo dvarininkus, kad jie pildytų visas savo prievoles, kaip tat darydavo ir tiekimo srityje.

Maršalams tekdavo eiti į provianto vadybą — kuri tiekdavo maistą kariuomenei (1816, 1823 m.)[82]. Jie po senovei dirbo įstaigose rekrutams pristatyti[83].

---

[80] *Korf*, 325—5 p.
[81] *PSZ*, 1818 II. 15.
[82] *PSZ*, 26206 Nr. — 1816. III. 23, 29522 Nr. — 1823. VI. 28.
[83] *PSZ*, 29592 Nr. — 1823. VIII. 16.

1815 m. įstat. maršalai dalyvauja gyventojų surašinėjime[84], visokiuose laikinuose komitetuose, pav. policijai padidinti, 1823 m. komitetuose sekti valkatoms ir bėgliams[85]. Kaikur buvo dar specialių vietos prievolių.

Karams (1812—14 m.) pasibaigus reikėjo atsiskaityti su vyriausybe dėl įvairių tiekimų ir nuostolių; tai buvo įsteigta likvidacijos komisijos. Jos ištikrųjų daugiausiai lietė lietuvių ir gudų žemes, nes pro ten buvo praėjusios visų kariuomenės. Tos komisijos buvo nerangios, dirbo pamaži, nebuvo baigusios savo darbų ir 1825 m. Gal šita nusitęsė dėlto, kad darbas buvo apmokamas. Kai kurie rusų maršalai, laukdami sau ir kitiems dovanų, pasiūlė, kad dirbantieji tose komisijose atsisakytų nuo atlyginimo.

Taigi, bajorų maršalai, dalyvaudavo daugelyj administracijos šakų, atstovaudavo ten ne bajorams, o dirbdavo valstybinį darbą, jie ten virto tik paprastais neapmokamais vyriausybės valdininkais[86].

Vyriausybė užkraudavo vis daugiau bendrų valstybės darbų bajorų renkamiems valdininkams, kurių skaičių didino; prie esamųjų valdininkų seimeliai pririnkdavo naujų; tie uždaviniai didėjo ir įvairavo, tai seimeliai rinkdavo vis naujus deputatus ir komisijas tam ar kitam darbui atlikti. Pav., 1812 m. seimeliai turi duoti žinių apie dvarininkų pelną, nes reikėjo karo laiku įvesti laikinuosius mokesčius nuo turto[87]. Pradedant 1822 m. gubernijos seimeliai dalyvauja skiriant globą bajorų dvarams, bet ne jos reikalą tiriant[88]. Pagaliau įsakyta vesti tarnybos formuliarai tiems bajorams, kurie yra renkamojoj tarnyboje.

i. Rusų bajorų savyvaldos įvertinimas.

Rusų bajorai neturėjo grynai luominės organizacijos, berods jie jos ir nenorėjo. Jų seimeliams rūpėjo rinkimas valdininkų, skiriamų visos valstybės reikalams patenkinti, bet ne savo luomo reikalais; seimeliai ko mažiau paisė savo savyvaldos praplėtimo. Bajorai nedaug tesidomėjo seimeliais,

---

[84] *PSZ*, 25882 Nr. — 1815. VI. 20.
[85] *PSZ*, 30473 Nr. — 1823.
[86] *PSZ*, 1820. VII. 31, *Korf*, 407—412.
[87] *PSZ*, 24992 Nr.
[88] *PSZ*, 29193 Nr.

o puolant renkamosios tarnybos reikšmei nenoromis į ją ėjo.

Vengdami renkamosios ir ieškodami valstybinės tarnybos, visi, kas galėjo, bėgo į sostinę, palikdami savo dvarus, pavieto miestus; patekę į centrą, tapę tenai valdininkais, iš ten valdė provinciją, taigi provincija ištuštėjo, neturėjo savo visuomeninio gyvenimo. Likusieji vietoje bajorai, nors ir turėjo plačių teisių, būdami menki, nusilenkdavo prieš valdininkus; bajorų luomas ramiai pasidavė skiriamam valdininkui, nebūtinai bajoru gimusiam; kraujas pripažino rangos (čino) viršenybę.

Taigi rusų bajorų klodas, kaipo įprivilegintas luomas, ėmė nykti, jis pasidavė valdininkams ar ėmė tirpti biurokratijos eilėse, kuri tapo visagalinti[89].

---

[89] *Korf*, 447—451 p.

II.

Lietuvoje (1801 — 30 m.)

A.

Politinių atmainų belaukiant (1801–1812).

1.

Pirmieji naujojo viešpaties žingsniai.

a. Asmeninės ir teritorinės atmainos Lietuvos administracijoj.

Lietuvos bajorų tarpe Povilas negalėjo palikti gerų atminimų, nors jis Lietuvą rusino mažiau, negu Kotryna, bet labiau spaudė bajorus ir palaikė valdininkus, o be to gynė valstiečius. Aleksandras savo pirmais darbais norėjo parodyti ir stengėsi tat padaryti, jog jis grįš prie Kotrynos politikos bajorų atžvilgiu, o jis su Lietuva, atsižiūrėdamas į tarpvalstybinę padėtį ir svarbią Lietuvos vietą Rusijos pasienyje, tuo tarpu turėjo būti švelnesnis ir nuolaidesnis, bet buvo priešingas bet kokiam jos savarankiškumui.

Pirmieji Aleksandro žygiai be abejo turėjo džiuginti Lietuvos bajorus — kaipo bajorus ir kaipo Lietuvos piliečius.

Kaip jau buvo minėta, kalbant apie Rusijos bajorus, Aleksandras grąžino senąsias bajorų privilegijas, kuo pasinaudojo ir Lietuvos bajorai.

Lietuvai padaryta ir politinių palengvinimų. 1801 m. buvo paskelbta amnestijos įstatymas[90]: dabar galėjo grįžti Lietuvon tie, kurie buvo nuteisti Vilniaus sąmokslo byloje 1797 m.,

---

[90] 1801. III. 15/27.

ir tie 1794—95 m. emigrantai, kurie spėjo pasprukti ar išeiti į užsienius dėl 1794 m. karo ir sukilimo. Dargi kaikuriems emigrantams grąžinta atimtieji iš jų dvarai.

Bajorai, susirinkę Vilniuje į seimelį 1801. VII, nutarė pasiųsti į Petrapilę delegaciją, kad išreikštų viešpačiui padėką už bajorų privilegijų atstatymą; dėkojo ir už tat, kad palikti tie patys vyresnieji Lietuvos valdininkai: Goleniščevas-Kutuzovas — karo gubernatorium, Friesel'is — pilietiniu gubernatorium, Bordakovas — Vilniaus komendantu.

Iškilmingai šventė Vilniuje 1802. IX. 29. caro vainikavimo dieną, gyrė jo dorybes, pokyliuose gėrė už jo sveikatą ir t. t.

Lietuvos bajorai, norėdami Lietuvos sujungimo, prašė kad paliktų tą administratinį padalinimą, kuris buvo, tik pridėjo, kad prie Lietuvos prijungtų didesnius plotus.

Vyriausybė tikrai padarė pakeitimų, bet priešingų, negu prašė Lietuvos bajorai, vaduodamasi Kotrynos priimtais pagrindais. Kaip minėta, Povilas 1797 m. buvo įsakęs iš sumanytųjų ir tebedaromųjų dviejų gubernijų padaryti vieną, pavadinus ją Lietuvos gubernija. Dabar, prie Aleksandro, pradėjo iš naujo skaldyti Lietuvą, Ukrainą ir Gudiją — taigi visas žemes, gautąsias iš Did. Liet. Kunigaikštijos. 1801. IX. 9. įst. pasakyta atstatyti panaikintąją vieną Lietuvos guberniją[91], 1802. VII. 14 tiksliai pasakyta, kokią: iš Lietuvos gubernijos padaryta dvi: Vilniaus ir Gardino; Ašmenos pav. buvo nutarta priskirti prie Gardino, bet paskui jį paliko prie Vilniaus[92]. Iš Ukrainos gub. padaryta dvi: Černigovo ir Pultavos (1801. II. 27); iš Gudijos gub. — dvi: Mogiliovo ir Vitebsko. Gubernijų pavadinimuose visur naikino vardus, kurie primindavo tautybę ar kraštą, o joms vardai duodami pagal miestų.

Gardino bajorai vistiek ruošėsi pasiųsti į viešpatį delegaciją, kuri jam padėkotų už Gardino gub. įsteigimą (1802 m.) (taigi už atskyrimą nuo Vilniaus), bet caras nerado reikalo priimti delegacijos: sako, bereikalo būsią tik išlaidų.

Greitai buvo pakeista ir Lietuvos administracijos viršūnės, gal ir dėlto, kad Lietuvos bajorai buvo prašę caro palikti senąsias. Karo gubernatorium abiem Lietuvos gubernijom bu-

---

[91] *PSZ*, 20004 Nr. — 1802. IX. 9.
[92] *PSZ*, 20369, 20394 Nr. Nr. — 1802. VIII. 14, VIII. 18.

vo paskirtas Bennigsenas. Lietuvos bajorai ir juo džiaugėsi, dargi jie ėmė artintis su rusų biurokratija, kai kas su ja gimiminiautis. Išėjo ir Frieselis, jo vietoj buvo Lanskoi, po jo Rückmann ir k. Gardino pirmuoju pil. gubernatorium buvo Kiseliovas, kurį bajorai taip pat gyrė, o lenkiškai rašąs poetas Karpiński saldžiai apdainavo jo valdymą. Dėlto tai rusų vyriausybė nebijojo skirti gubernatoriais ir kitais, žemesniais, valdininkais Lietuvos bajorų, nes jie tikrai buvo ištikimi rusų vyriausybei[93].

b. Caro apsilankymas Lietuvoje (1802 m.). Vardinių iškilmės.

Bajorai rodė didelį nuoširdumą carui — savo viešpačiui. Geriausiai jie tat parodė pirmą sykį jam apsilankius Lietuvoje, o po to gana dažnai jam tekdavo ten pasirodyti. Ruošiantis kariauti ar jau einant į karą su Napoleonu, carui reikėdavo važiuoti per Lietuvą. Pirmą sykį jis čia buvo 1802 m., kai važiavo į Klaipėdą tartis su Prūsų karalium. Birželio mėn. Aleksandras traukė per Žemaičius, iš Palangos nuvyko į Klaipėdą pasimatyti su Frideriku Vilimu III ir Luize[94]. Vykdamas ten, Aleksandras gana skubiai pravažiavo, grįždamas gi apsistodavo ilgiau, šiur-tur paviešėdavo, priimdavo savo valdinių ištikimybės reiškimus. Bajorų nuotaikai suprasti reikia apsistoti prie šito apsilankymo. Rugp. 18 d., trumpai pabuvęs Kaune, caras iškeliavo į Vilnių, kur jau kelias dienas laukė jo atvažiuojant. Ten laukė caro visuomenės viršūnės; baltino ir šveitė universitetą, miestas taisė illiuminaciją, puošė žmones, rinko paradai minias. Atvažiuojantį carą Vilnius sutiko su iškilme, žmonės, iškinkę arklius, patys įvežė į miestą jo karietą. Ant rytojaus jisai aplankė Akademiją; vakare ponija suruošė jam balių. Dvylika bajorų priėmė į savo erbus 12 mergaičių iš našlaičių namų, šitą įbajorinimą, šiaip neleistiną, caras pripažino. 20 d. caras išvažiavo iš Vilniaus, traukdamas ant Gardino ir Mensko[95].

Entuziazmą carui atvykus ir lojalumą savo viešpačiui Lietuvos bajorai rodė ir vėliau, kiekvienai progai pasitaikius.

---

[93] *Mościcki* II, 1—11 p.
[94] *Dživilegov* 133—7 p.; *Šilder* Aleksandr I, t. II; *Ulmann*, 34—38.
[95] Kitą sykį buvo apsilankęs Lietuvoj 1805 m., kai važiavo į Lenkiją.

Pavyzdžiu gali būti iškilmės švenčiant caro vardines 1802. VIII. 30. Vilniaus magistratas užsakė caro portretą, nutarė pastatyti jį rotušės salėje. Iškilmės aprašoma šitaip: „Katedroj pastatė jo portretą ant sosto, Vilniaus vyskupas prie didelės kunigų asistos atlaikė iškilmingas mišias. Visos vyriausybės valdžios, akademijos senatas ir žymiausi piliečiai parados formoj budėjo prie sosto, o kai ganytojas užgiedojo „Te Deum", procesija traukė prie rotušės. Iš pradžių ėjo amatų bendrovės su vėliavomis, paskui jų — karo muzika, paskui — magistrato prezidentas, nešinas ant turtingos pagalvės miesto raktais; po to ėjo vyriausybės valdžios, akademijos senatas, paskui kurio ėjo vyskupas, prieš pat portretą, nešamąjį dvylikos garbingųjų miesto piliečių po baldachinu tam paruoštu ant naščių papuoštų su ąžuolo lapais ir purpuriniais festonais. Paskui portreto tęsėsi ilga procesija žmonių, įvairių luomų, lyties ir amžiaus, dalyvaujančių Tautų Tėvo paveikslo inauguracijoj. Amatininkai ir liaudis pasiliko aikštėje; kunigai, valdininkai ir dvarininkai įėjo į salę, kur buvo paruoštas sostas, pastatyta toj pačioj vietoj, kur pirm dviejų mėnesių jis buvo įrengtas pačiam imperatoriui. Didelis orkestras ir parinktųjų giesmininkų choras atitinkamu himnu pasveikino mylimiausiojo monarko atvaizdą. Kun. vyskupas pašventino visą rūmą ir portretą pastatytą ant sosto. Vakare puikiai apšvietė rotušę ir miestą, o Müllerienės palociaus salėje (prie Vokiečių gatvės) iškilmingu baliu baigė gubernijos maršalas tą iškilmę"[96].

Miestas, dvarininkai ir kunigai tikėjosi tokiu slankiojimu ir bizantizmu įtikti carui ir gauti iš jo malonių, arba bent nenustoti tai, ką turi.

2.

1804—07 m. karas ir Lietuvos bajorai.

Napoleonas su savo ir sąjungininkų kariuomene vis traukė į rytus, artinos prie Lietuvos sienų, ketindamas eiti dar toliau, į Rusiją. Tuo tarpu jis dar buvo austrų ir prūsų žemėse, kur vyko karo veiksmai, o jau paskui perėjo į Lietuvą. Sunkia našta užgulė karas visus Lietuvos gyventojus. Skurdas ir vargas juos

[96] *Mościcki*, II t. 11—6 p.

užpuolė, kai atėjo prancūzų kariuomenė; traukėsi vieni, ėjo kiti, plėšė gi visi; ypač kentė tie, kurie buvo arti kelio.

Lietuva buvo svarbi Rusijai, kaipo pasienio sritis; ji turėjo nešti tas karo naštas; vyriausybė nebesitikėdama galėsianti viską pravesti vienais liepimais ir griežtumu, pakeitė savo elgimąsi Lietuvoje, vienur meilinos, kitur nusileido, bent vengė be reikalo erzinti bajorus.

1806 m. baigiantis, rusų pulkai perėjo Nemuną, eidami Prūsų gelbėti. Nieko tat nepadėjo: Prūsai ir Rusai buvo sumušti. Grėsė pavojus, jog prancūzai eis toliau, tai norint atsispirti reikėjo iš anksto mobilizuoti visas žmonių ir finansų jėgas. Paleidus atsišaukimus ir manifestus į visus Rusijos gyventojus, vyriausybė kreipdavosi skyrium ir į vietos gyventojus, šį-tą neaiškiai žadėdama, beto palikdama miglotos vilties, jog karui pasibaigus duos daugiau.

Vyriausybė bijojo prisipažinti, jog ji nemokanti kariauti, dėlto pralaimėtus mūšius nutylėdavo. Pav., 1806. XI. 16 caras pasirašė atsišaukimą, kur ragina gyventojus būti ramius, šaukė kariuomenę būti narsią, kad ji turinti ginti sienas, o visa tat kalbėjo po to, kai Napoleonas buvo jau visiškai sumušęs rusus.

Ir pinigų ir žmonių karui turėjo duoti dvarininkai, tai iš jų tiktai ir reikalavo rusų vyriausybė. Jie turėjo pristatyti rekrutų iš savo baudžiauninkų, sumokėti mokesčius ir dėti aukas. Karui esant rekrutų buvo reikalaujama daugiau, negu būdavo pirmiau. Teisybė, Lietuvos dvarininkai galėtų senuoju caro įstatymu nuo tos prievolės atsipirkti, vieton rekrutų užsimokėti pinigais, o ir vyriausybei pinigai būtų reikalingesni, nes rekrutų ji galėjo gauti ir iš rusų, bet Lietuvos dvarininkai neturėjo noro atsipirkti, jie gaudydavo savo žmones ir suėmę su sargyba pristatinėjo karo įstaigoms. Neretai pasitaikydavo, kad pristatydavo žmonių netinkamų kariuomenei, tai valdininkai reikalaudavo ar duoti geresnių rekrutų arba užsimokėti už juos pinigais. Ir dabar, karui esant, reta kas iš dvarininkų velydavo užsimokėti[97].

1806. XI. 30 išėjo visai Rusijai ukazas, kuriuo įsakytas visuotinas ginklavimasis, kad kuo greičiausiu laiku turi būti pristatyta milicijos 612.000 žmonių. Šitiek privalė duoti ne visa Rusija, o tik 31 gub., kurios buvo padalintos į septynias

---

[97] *Zaleski*, 257—260 p.

apygardas. Išimtį sudarė nerusų, pasienio gubernijos. Gal būti vyriausybė bijojo reikalauti, nes tarė, kad ar dvarininkai nepristatys, ar pristatytieji rekrutai išbėgios, taigi žmonių vistiek nebus. Todėl į tą išimtį pateko Lietuva ir Ukraina: Vilniaus, Gardino, Mensko, Valuinės, Podolės gub. Bet tokios gubernijos, kaip Kuršo ir Kijevo, nors ir arti sienos, turėjo duoti: matyt laikė jas ištikimomis Rusijai[98]. Užtatai visos kitos 1806 XII. 8 (XI. 30) manifestu išskirtosios gubernijos privalė duoti pinigais. O jų Lietuvoj kaip tik sunku buvo gauti.

Vyriausybė bandė kitaip rinkti pinigus. 1806. XII. 8 manifestas šaukė, kad duotų aukų. Susirinkę bajorų maršalai nutarė, kad tam dalykui reikia steigti aukų knygą (1807. I. 7); gal tokios knygos ir būta, bet ji neišliko; veikiausia geru noru bajorai ir neaukavo, nes buvo tai aukos vardu mokestis; kadangi buvo begalės kitų rūpesčių ir nieko nesurinkta, tai ir nebuvo reikalo saugoti tuščių aukų knygų[99].

Kunigai turėjo padėti vyriausybei šitame darbe: raginti jos klausyti. Arkivysk. Sestrencevičius išleido raštą į katalikus, kurie imasi ginklo, kad jie atsidėtų monarko valiai.

Teisybė, vyriausybė sumažino Lietuvoj rekrutų ėmimą, taippat į miliciją neėmė, už tat apkrovė kitomis naštomis Lietuvos gyventojus: jie turėjo pristatyti daug vežimų ir maisto, suruošti magazinus ir sandėlius, vežti pulkus į pasienį ir į Žemaičius, kraustant ir keliant garnizonus pagal Nemuną iki Kuršo sienos. Vyriausybės planai nuolatos keitėsi. Magazinai keliama iš vietos į vietą. Visur tat pareidavo nuo karo laimės. Keičiantis karo uždaviniams, viskas keitėsi ir užpakaly — Lietuvoje. Jos gyventojai turėjo pakelti šitas atmainas. Jie kentėjo ne tik nuo rekvizicijų, bet ir nuo praeinančios kariuomenės, kuri pati nesiklausus viską imdavosi.

Lietuva — didelis karo fronto užpakalis. Joje ruošė daugybę ligoninių, per ją vežė ligonius ir sužeistuosius. Intendantai ir sapėrai ieškojo pramokytų žmonių, kurie tiktų reikalingiems jų darbams — kurpių, siuvėjų, dailidžių ir k.

Kas vyko ar vyksta karo lauke Austruose ar Prūsuose, Rusų vyriausybė slėpė, nesuteikdavo žinių; bet slaptos ži-

---

[98] *Zaleski,* 259, 260—1 p.
[99] *VBDA,* 1807 m. aktai.

nios apie anuos įvykius vaikščiojo po žmonės iš lūpų į lūpas, žinoma, nieko gero nelemiančios rusų vyriausybei.

Lietuva pirmoji suprato, kuo gali pasibaigti šitas karas. Ji matė, kad rusų kariuomenėj netvarka, menki ginklai, rekrutai be maisto, be drabužių, kartais be ginklų, ligoniai neaprūpinami ir negydomi, sužeistieji neperrišami.

Iš to, kad patrankas gabeno į žiemius ir kad ruošėsi ginti Kuršą bei Rygą apsaugoti Petrapilei, — Lietuvoj darė išvadą, jog Prūsuose kariauti nesiseka. Atvežtieji iš Rusijos gilumos į Lietuvą rekrutai ir tebegabenami begaliniame skaičiuje, nežiną nė ką daryti, didino paniką. Lietuvoje nyko duona, gyvuliai, arkliai, viskas išgraibyta, ištuštino ir valstiečių magazinus, badmečiui supiltus; lietuviams grėsė badas, nes jų pačių duoną suvalgė rusų kariuomenė[100].

Lietuvos valstiečiams nuo bado apsaugoti, vyriausybė išleido ukazą, kuriuo įsakyta dvarininkams maitinti savo valstiečius, jeigu jų supiltuosius į magazinus javus paimtų valstybės reikalams, arba jų javus ir maistą sunaikintų praeinančioji kariuomenė.

Kitu ukazu caras uždraudė per 6 mėn. daryti alų ir degtinę bravaruose; visa tat išgerdavo praeinančioji kariuomenė, nuo to pairdavo jos eilėse, be to, svaigalai atimdavo gyventojams duoną. Lietuvoje panika ir netvarka didėjo. Reikėjo apginti gyventojų gyvybę ir turtą nuo plėšimo. Tuo reikalu išėjo du caro ukazu, kuriuodu draudžia plėšimus, įsako kariuomenei laikytis drausmės. Bet šita buvo nepasiekiama. Rusų kariuomenė, savo sąstatu marga, sudaryta visokių tautų įvairiomis kultūromis, ėjo visais keliais į Prūsų žemę ar per Žemaičius į Kuršą. Iš Prūsų gabeno per visą Lietuvą sužeistuosius; buvo sužeistųjų ir dar neperrištų net nuo Karaliaučiaus, nes trūko vietos jiems padėti Jurbarko, Kauno ir kitose ligoninėse; tai vežė į rytus, į Vilnių ir dar toliau. Jau 1807 m. žiemą ir pavasarį arti platesniųjų kelių prasidėjo tikras badas. Kur neapsidairysi tuščia visur: dvaruose ir sodžiuose. Žmonės nebegalėjo pakelti karo naštos, ėmė dejuoti ir murmėti.

Rusų karo jėgos rinkos ne tik Prūsuose; kas kartą jų daugiau spietėsi Lietuvoje, ketino čia spirtis, laukė paties caro

---

[100] *Zaleski,* 261 p.

atvažiuojant. O čia prūsus ir rusus sumušo prancūzai; šalį lygiai apnaikino ir priešų prancūzų ir prietelių rusų kariuomenės. Lietuvoje susikimšo daug kariuomenės, neaprūpintos maistu, alkanos, tai ji plėšė jau badaujančius gyventojus; visur daugybė ligonių, šita grėsė visai Lietuvai badu ir epidemijomis.

Sergančių apkrečiamomis ligomis atsiranda vis daugiau. Tuo reikalu buvo susirūpinusi Vilniaus Gydytojų Draugija. Jie ėmė tyrinėti ligas ir jų priežastis mieste bei apylinkėje; svarstė, kaip gydyti, kokius vaistus ar maistą nurodyti žmonėms. Net caras dabar leido Draugijai tuo užsiimti, ko pirmiau nebuvo daroma: tokia buvo panika rusų viršūnėse.

Ligonių vis daugiau gabeno į Vilnių, talpino juos miesto viduryje — ligoninėse ir privatiniuose butuose. Gydytojų Draugija pamačius čia pavojų miestui, nutarė nurodyti tat vyriausybei ir pavedė atlikti savo pirmininkui Andriui Sniadeckiui. Šito vyriausybei buvo perdaug: ji pamatė tame žingsnyje valdinių kišimąsi į vyriausybės reikalą, už tai ketino Sniadeckį ištremti ir jau apie jo elgimąsi pranešė į Petrapilę; betgi šiaip bei taip pavyko sustabdyti jo ištrėmimą. O gydytojų protestų vyriausybė nepaisė, ji darė savo. Ir epidemijos praplito Vilniuje ir apylinkėse[101].

Atėmus duoną iš valstiečių, turėjo juos maitinti dvaras, bet dvaras nenoromis tat darė, be to ir pats daug neturėjo, o ką turėjo, tai slėpė ir dėjo atsargai sau. Neberasdama sodžiuose maisto einančioji kariuomenė atimdavo jį iš dvarų.

Prie kelių, kur buvo didesnis judėjimas, prasidėjo epidemijos, ligas užnešdavo ir išplatindavo praeinantieji rusų kariai; vietos gyventojai ėmė sirgti ir masėmis mirti, likusieji gyvi ir sveiki baimės apimti, bado varomi išbėgiojo kur kitur.

Pilna plėšikų ir vagių: vietos žmonės, ateiviai, praeinantieji rusų kareiviai — visi jie plėšė sodžius ir dvarus, darė tat pavieniu ir šutvėmis. Pavasarį ir vasarą miškuose pilna gyventojų; ištuštėjo dvarai ir sodžiai. Dvarininkai bėgo į rytus, toliau nuo sienos, nuo ligų lizdų, nuo plačiųjų kelių[102].

---

[101] *Zaleski*, 270—2. *Zahorski*, Zarys dziejów Ces. Towarz. Lekarskiego w Wilnie (Warszawa, 1898) 29—31 p.

[102] *Zaleski*, 266—296 p.

Gyventojai jau pradėjo reikšti nepasitenkinimą dabartine rusų valdžia, jau džiaugėsi bloga jos klotim. Šitą nuotaiką didino ir stiprino prancūzų agentai. Gimsta mintis, atsiranda noras išsivaduoti iš po Rusų jungo. Kartais šiur-tur norėtų pulti rusus iš užpakalio, o kiti net sudaryti savo legijonus; bet pirm to reikia žinoti, ką jiems pasakys ir ką duos Napoleonas. Lietuvos bajorai, didžio ir mažo turto, akylai sekė Napoleono žygius. Jie godžiai skaitė jo, Dąbrowskio, Wybickio ir kitų raštus, rašytus į Lenkus, tik Lietuvos ten nerado. Kai kurie akylesnieji pastebėjo, jog Napoleonas nenori didžiosios Lenkijos (tai reiškia pridėjus prie jos Lietuvą), kad Lietuvai nieko nežada, apie ją nekalba, kad derėdamasis su caru Napoleonas gali kaip tik ją paaukoti, todėl buvo atsargūs. Buvo ir karštesnių, kurie tikėjo Napoleono žvaigžde. Dėlto Napoleonui kariaujant prieš rusus ir prūsus perėjo prie jo daug lietuvių ir lenkų jaunimo; gal būti jo skaičius ir nebus siekęs 12.000 vyrų, kaip vėliau buvo sakoma, visgi tokių savanorių buvo nemaža. Bajorų delegatai buvo atvykę į Tilžę tartis su Napoleonu dėl Lietuvos likimo, bandė užmegzti su juo ryšius ir pirmiau. Bergždžias buvo jų darbas — apie Lietuvą Napoleonas nė neužsiminė. Juk jis visą laiką stengėsi susitarti su rusų caru, vengė bent ką pažadėti Lietuvos gyventojams[103].

Gyventojai, vis turėdami vilties, kitaip, negu rusai, žiūrėdavo į prancūzus-belaisvius, kurių daugybę pravarydavo Rusijos gilumon. Dvarininkai aukodavo rusų ligoniams, bet siuntė skyrium aukų ir prancūzams belaisviams ligoniams, nes jie, sako, neturį tėvų, tėvynės, jie esą čionai belaisviai, taigi reikią labiau jų gailėtis. Ir tikrai teko rūpintis daugiau prancūzų ligoniais jau ir dėl to, kad rusų vyriausybė ir gydytojai visai jais nesirūpino; teisybė, jie mažai ar visai nesirūpino ir savaisiais. Būdavo atsitikimų, kad kaikuriuos sužeistuosius pirmą sykį žiūrėjo karo gydytojas po septynių savaičių, kiti taip ir mirdavo nuo žaizdų prisikankinę, gydytojų neapžiūrėti.

Caras matė, jog nemaža Lietuvos bajorų palaiko prancūzus ar atvirai ar pasislėpę, tai stengėsi kovoti su tais reiškiniais. Bandė šito pasiekti per bažnyčią: metropolitas Sestrencevičius išleido du atsišaukimu, kurstančius katalikus prieš Na-

---

[103] *Janulaitis*, Užnemunė po Prūsais, 375—9 p.

poleoną, kad juo netikėtų; vieną į „lenkus" (1807. I. 1), kitą — į kunigus (1807. I. 25)[104]. Šitie atsišaukimai berods nepaveikė bajorų. Dvarininkai ir toliau slėpė javus, jeigu kas jų turėjo, vis laukė prancūzų ateinant.

Czartoryskis, naudodamasis proga, bandė išgauti iš caro politinių lengvatų ar bent pažadų valstybei sukurt. Tačiau ir jis nieko negalėjo padaryti; žinios apie šitą caro politiką išplito; dėl to Napoleono šalininkų skaičius padidėjo, caru mažiau betikėjo, bent jam iš širdies nepadėjo.

Ir Napoleonas apvylė Lietuvos bajorų laukimus; teisybė, jis nieko jiems nebuvo žadėjęs; jam svarbiau buvo susitarti su Rusų caru ir, nenorėdamas pats sudaryti tam kliūčių, vengė ką nors žadėti.

Tilžėje 1807 m. vasarą padaryta karo paliaubos, o paskui taika (1807. VII. 19/16). Po to Lietuvą vėl užplūdo grįžtančioji rusų kariuomenė. Ji plėšė, ėmė arklius, pašarą ir maistą; ėjo kuopa po kuopos į Rusiją.

O atėjusioji vasara buvo sausa, išdžiūvo laukai. Vėl atsirado ligos, masėmis mirdavo žmonės nuo kruvinosios; krito gyvuliai, maža jų beliko. Iš sodžių kruvinoji perėjo į dvarus. Nelaidoti, ar blogai palaidoti kūnai gulėjo ir dvokė. Atsirado tuščių namų, laukai gulėjo dirvonais. Ir išdirbtoji žemė, armenys vėl galės apaugti miškais, kaip tat yra buvę pirm šimto metų[105].

Geriau buvo ten, kur nebuvo pasirodžiusi praeinančioji kariuomenė, tai į tas atkampias vietas būriais bėgo žmonės nuo viešųjų ir karo kelių.

O Vilnius dar ir 1808 m. buvo pilnas ligonių, jis — didžiausias ligonbutis, ligonių buvo visur ir visokių, kartais net gulėdavo ant gatvių, o galintieji vaikščioti slankiojo po užkampius. Labdarybės namai turėjo daug darbo, kol apvalė miestą, kol jie priėmė pas save tikrus ligonius ir pavargėlius[106].

Esant karui negalėjo normaliai eiti seimelių gyvenimas.

---

[104] *Dubrovin*, 242—3 p. *Šilder*, Aleksandr I, II t. 359—361 p.
[105] *Zaleski*, 260—290 p.
[106] *Zaleski*, 260—290 p.

3.

Bajorų seimeliai (1801—12 m.).

a. Renkamieji įstatymai.

Rusų caras Aleksandras, kaip jau buvo minėta, užėmęs sostą, 1801 m. išleido manifestą, kuriuo, tarp kitko, paskelbė bajorams, jog atstato jiems 1785 m. privilegiją; šitą, žinoma, pritaikė ir Lietuvai. Tačiau tuo pačiu nepaskelbta, jog visi tie įstatymai, kurie veikė Rusijai, galios ir Lietuvai, nes čia ir gyvenimas ir įstatymai skyrėsi, ir pirmiau ir vėliau jai buvo leidžiami savi įstatymai, kurie lietė renkamąją teisę, seimelių kompetenciją ir valdininkų rinkimus. Šitais klausimais pasisakydavo ir bajorai savo pageidavimuose.

Kas gali rinkti ir būti renkamas.

Povilo išleistame Lietuvai 1800. III. 19 įstatyme buvo praplėsta renkamoji teisė: rinkti gali bajorai-žemininkai, mokantieji mokesčius, valdą žemę nuosavybe, įkaitu ar čyže ir t. t., turį 18 metų amžiaus, tik būti išrinktam reikia didesnio cenzo; buvo tai tie patys pradai, kuriuos buvo pasiūlę bajorai 1799 m. su mažais pakeitimais, tik kad buvo praplėsta renkamoji teisė smulkiems sodžiaus bajorams, gal būti praktikoj į seimelius pateko ir nuomininkai, ar net bežemiai[107].

Pasikeitus politinėms aplinkybėms, nebėsant Povilo, 1801 m. Lietuvos bajorai prašė pakeisti renkamąją teisę; jie buvo nurodę savo pageidavimuose į senesnįjį savo sumanymą (1799 m.), kad rinktų tik bajorai-žemininkai[108], o bežemių kad ne prileistų[109].

Bajorai pakartojo tokį pat prašymą 1802 m., kad beturčių bajorų į seimelius neįleistų. Galint kilti ginčui, kas yra žemininkas, o kas ne, reikėtų, jų nuomone, surašyti žemininkų knygą, kaip tat būdavę pirmiau[110].

---

[107] 1800. III. 19. įst., kaip jau minėta, neteko rasti *PSZ*, gal ir nebuvo į jį įrašyta. Gal būti jis bus tas pats, kurį buvo paskelbęs ir patikrinimą pasirašęs Žuravliovas (Liet. Univ. Bibl. E—571 Nr. 43157, pirmasis raštas).

[108] *VBDA*, 1801. VII. 15 posėd.

[109] *VBDA*, 1801. VII. dezid. 7.

[110] „Porucza takož Zgromadzenie Marsz. Gubmu powtórzyć uczynioną już dawniej remonstracyą, ažeby szlachta possessyi niemająca, stosownie do dawniejszego zwyczaju, do wotowania przypuszczona niebyła; oraz ažeby prawidła o sejmikach z umieszczeniem žądanych objaśnien i do-

Vyriausybė tikrai išklausė šitą dvarininkų prašymą ir tuoj pradėjo mažinti seimelio dalyvių skaičių. Į seimelį gali atvykti bajorai, turį nekilnojamąjį turtą (žemę su žmonėmis ar be jų) ir iš jo gauną pelno 150 rub. kasmet, o iš kilnojamojo turto negalima turėti balso; bet balsuoja tie, kurie turi 8 dūmus, gi rinkti galima tuos, kurie yra 23 metų ir turi balsą[111].

Pasirodžius, jog per tas spragas vis dar pralenda beturčiai bajorai, greitai išleido kitą ukazą, kuriame pakartojo ano dėsnius, griežtai pasmerkė 1800. III. 19 įstatymą, nes leidęs įeiti į seimelį bajorams-bežemiams: jie esą tie patys valstiečiai, seimeliuose kelią daug riaušių, tai dėlto pridėjo dar vieną-kitą suvaržymą: seimelyj galės dalyvauti kas moka į iždą mokestį, auka vadinamą, valdo iždo žemę, visokiomis sąlygomis iš dvarininkų paėmę nuomon nemažiau kaip 10 metų, arba valdo įkaitu ar iki gyvos galvos[112].

Toliau dar daugiau siaurinama mažaturčių bajorų renkamoji teisė. Renkamąjį balsą tegauna turintieji dvarą su 8 dūmais (8 valstiečių-ūkininkų šeimos) ir turi 150 rub. pelno. Leidžiama iš vieno dvaro keliems vyrams dalyvauti: du pilnamečiu sūnu turi balsą prie tėvo, jeigu jis turi 16 dūmų, 3 sūnūs — prie 24 dūmų ir t. t.[113] Rinkti galima tik iš jų.

Senatas, aiškindamas Lietuvos vyriausybės iškeltus neaiškumus, dar aiškiau pasisakė dėl saužemių: šiuo įstatymu nuomininkai balso neturi; užtat kartais dideli dvarininkai gali turėti kelius balsus, žinoma, jei šiaip turi pakankamą cenzą, būtent: jeigu turi dvarų keliuose pavietuose, tai gali, jeigu turės noro ir laiko, turėti tuose pavietuose balsą, gi gubernijos seimelyj teturi vieną balsą. Tačiau šita praktikos reikšmės neturėjo, nes seimeliai buvo Vilniuje, pavietų seimeliai ėjo vienu laiku[114].

Kilus klausimui, ar galima rinkti tekūnais ir matininkais beturčius, nes Lietuvos bajorai iki šiol į jų turtą neatsižiūrėdavo,

---

datków na nowo produkowane i do exekucyi od rządu podane zostały, oraz ażeby księga possessyonatów na wzór dawnej księgi Ziemiańskiej w każdym powiecie uformowaną była". (*VBDA,* 1802 m. Dezid. 6).

[111] *PSZ,* Nr. 20273 — 1802. V. 19.

[112] *PSZ,* Nr. 20288 — 1802. VI. 8.

[113] *PSZ,* Nr. 21646 — 1805. III. 3.

[114] Senato paaiškinimas į gubern. Rückmanno užklausimą per karo gubern. Bennigseną (*VBDA,* 1805 m.).

tai vyriausybė pripažino, jog to daryti negalima, jog tegalima rinkti cenzinius bajorus[115].

Dabar bajorams-dvarininkams atrodė, jog šitas įstatymas juos varžąs vienu atžvilgiu: ikišiol tekūnus ir matininkus terinkdavo iš becenzių tarpo, o ne iš cenzuotų, o dabar teleidžia jiems rinkti tik iš cenzuotų. Dėl to bajorų maršalai vėl prašė, kad šitą įstatymą pakeistų. Iki šiol Lietuvoje, jie sako, to nereikalaudavo. Matininkai buvo tai žmonės žemesnio apšvietimo, moką matuoti, gi pasiturintieji bajorai to darbo nesimokinę, nesirengę šitai praktikai, dėl to iš jų negalima pasirinkti. Taippat joks dvarininkas nebuvo ir nėra sutikęs būti tekūnu, nes jie skaitoma ne valdininkais, o teismo tarnais, tai į tekūnus neina turintieji 8 dūmus. Dėl to prašė leisti laisvai pasirinkti matininkus ir tekūnus pirmesniais Lietuvos įstatymais[116].

Taigi skaičius galinčiųjų rinkti ir būti išrinktiems gerokai sumažėjo[117]. Pradėjo mažinti rinkėjų-bajorų skaičių, be to kaiko neįrašė į bajorų-žemininkų knygas. Nepatenkintieji skundėsi gub. seimeliui ir vyriausybei. 1809 metais randame iš Raseinių pav. 60 skundų, iš Šiaulių — 16.

Trakų pav. totoriai skundėsi, kad jų visai neįrašę į knygas, nors turį žemės, jie esą bajorai, apie tat turį raštus, gyveną vietoje virš 200 metų[118].

Seimelių vieta. Kova dėl jos su Žemaičiais.

Ikišiol (1801—9) visų seimelių vieta buvo Vilniuje; vienoj vietoj ėjo ir pavietų ir gubernijos seimeliai.

Rinkimai buvo tiesioginiai. Bajorai matė čia sau nepatogumų, ypač aukštaičiai buvo nepatenkinti žemaičių bajorų įsigalėjimu ir pradėjo prieš tat kovą, prieš faktinąją, nerašytąją žemaičių privilegiją.

1808 m. spalių mėn. (berods nevisi) maršalai, teismų prezidentai ir teisėjai (asesoriai), prasilenkdami su esamąja ir var-

---

[115] Taip išaiškino Senatas 1806. IV. 16. *(VBDA).*

[116] *VBDA,* 1809. II. 6 posėd.

[117] Šita matyti iš sąrašo bajorų galinčiųjų būti išrinktiems 1809 m.: Vilniaus pav. — 266, Ašmenos pav. — 295, Užnerės pav. — 115, Braslavos pav. — 104, Trakų pav. — 194, Kauno pav. — 108, Upytės pav. — 177, Šiaulių pav. — 295, Telšių pav. — 232. Kitiems pavietams tikslių skaitlinių neradau *(VBDA).*

[118] *VBDA,* 1809 m. (knyga Nr. 48).

tojamąja tvarka, įteikė pilietiniam Vilniaus gubernatoriui raštą[119], kuriame prašė pavietų seimelius daryti pavietuose, o gubernijos seimelius — per įgaliotinius.

Esamąja tvarka, sako jie, žemaičiai visus išrenką ir pravedą, jie statą departamento pirmininkus ir asesorius, jie pravedą savo žmones, o tat esti dėlto, kad balsuojančių yra iš viso apie 2000, trys Žemaičių pavietai turi apie 1000 balsų, tai trys pavietai nulemia 8 pavietų ir net visos Vilniaus gubernijos likimą. Šitokia nelygybė įžeidžia visus kitus 8 pavietus ir neleidžia rinkti gabių žmonių. Šita bus tol, kol liks įprotys, jog visa gubernija visoj masėje darys bendrus rinkimus. Galiojančioji seimelių tvarka yra nuostolinga: neturtingam dvarininkui sunku važiuoti į Vilnių, kur viskas taip brangu. O visgi rinkimai esti triukšmingi, privažiuoja daug beturčių, kuriuos atsiveža turtingieji, ir per kuriuos šie padaro, ką nori[120].

Todėl geriau būtų rinktis pavietuose, kur visi kits kitą pažįsta: ten galima išrinkti vertingesnius, galima priešintis intrygoms ir įtakoms, o jų neturėtų būti bent renkant svarbiuosius valdininkus, ypač 2 pirmininku ir 8 asesorius Baudžiamųjų ir pilietinių bylų departamentams.

Kitose gubernijose geriau: ten susirenka 300—400 žmonių ir gali pažinti kits kitą.

Į Vilnių suvažiuoja didelės minios kelioms savaitėms. Vieni visai neatvažiuoja, kiti išvažiuoja nesulaukę galo, ir rinkimai būna pripuolami.

Geriausias išėjimas — pavietų seimelius daryti pavietuose, jie išrinktų į gubernijos seimelį delegatus, po 30 nuo pavieto, būtų 330 žmonių, o pridėjus čionai 12 maršalų, būtų 342 žmonės. Rinkimai būtų ramūs ir intrygų nebūtų.

Visi ginčai ir neapykanta pareina nuo to, kad trys pavietai praneša aštuonius.

Ramiausi ir tvarkingiausi seimeliai buvę 1802 m., dėlto kad kiekvienas pavietas buvo pasiuntęs tam tikrą delegatų skaičių.

---

[119] Pasirašė 12 žmonių, kurių tarpe nėra nė vieno Žemaičių bajoro. Rašyta prancūziškai, pridėta rusų vertimas.

Pasirašė: Tomas ir Mykolas Wawrzecki'ai, Jonas Plevaka, T. Pusłowskis, Antanas Lachnickis, Lapas, Balińskis, Umiastowskis, Rossochacki, Marikonis, Weyssenhofai Pranas ir Tadas.

[120] „Сіе не отклоняетъ однакожъ неудобствъ и безпорядковъ шумныхъ выборовъ, на которые толпы бѣдняковъ привозятся богатыми для безпрепятственнаго выбора по ихъ прихотямъ".

Siųsti delegatus — tai vienintelis būdas apsisaugoti nuo riaušių.

Ir pirmiau, Lenkų valdžioj, būdavo rinkimų, bet nebuvo tokių triukšmingų. Kiekvienas pavietas siųsdavo po 2 deputatu į Tribunolą; jie sėdėjo po 5 mėn. vieni Vilniuje, kiti Gardine. Tribunole buvo nedaugiau kaip 20 žmonių; pavietai rinkdavo juos, žiūrėdami jų gerumo, ir turėjo visuomet užtektinai kandidatų viešajam darbui dirbti per mėnesius. Maršalu būdavo žmogus, kuris jau pirmiau buvo tokios pagarbos nusipelnęs[121].

Negausu buvo parašų, betgi matyt šis raštas įtikino rusų vyriausybę. Berods ir jai buvo tat pravartu: ji nemėgo smulkiųjų bajorų, nepatogu jai buvo triukšmas seimeliuose; nors Vilniuje patogiau suvaldyti, bene bijojo vieno dalyko, apie kurį niekas nekalbėjo — politinio susibūrimo. Neramiais laikais, ruošiantis į kovą su Napoleonu, visokie susibūrimai, galintieji virsti politiniais susirinkimais, buvo nepageidaujami.

Vyriausybei atrodė, kad nepatogu leisti susirinkti Vilniuje 300 bajorų, kad bus jų perdaug, tai ji surado savo skaičių — rinkti nuo pavieto po 10 delegatų į gubernijos seimelį. Ji tarė, kad smulkieji bajorai į jų skaičių nepateks, nebus kas kelia riaušes; taigi šita atitiko ir dvarininkų norus, kurie ir kitose gubernijose taippat nurodinėjo, kad smulkiųjų bajorų per daug prisirenką seimeliuose ir ten darą riaušes.

Ir tikrai 1810 m. buvo caro paskelbta, jog pavietų seimeliai bus kas sau savo pavietuose; jie rinks pavieto valdininkus, o gubernijos seimelis — gubernijos valdininkus. Į gubernijos miestą suvažiuos ne visi bajorai, o tik delegatai po 10 žmonių nuo pavieto[122].

---

[121] „Всѣ споры, ненависть и вражда происходящія отъ перевѣсу 3 уѣздовъ надъ 8, сами бы собою прекратились"...

„Никакія въ Гродненской и Виленской губ. выборы не были столько изъяты отъ вліянія партій, какъ бывшія в 1802 году, по той причинѣ, что сіи выборы производились чрезъ извѣстное число назначенныхъ отъ каждаго повѣта делегатовъ".

Это единственный способъ.

„Во времена польскаго правленія каждый повѣтъ ежегодно присылалъ по 2 депутата въ Трибуналъ, который по 5 мѣсяцевъ засѣдалъ поперемѣнно въ Вильнѣ и въ Гроднѣ. Трибуналъ состоялъ болѣе нежели изъ 20 особъ избранныхъ повѣтами, заботившимися о хорошемъ выборѣ и имѣлъ всегда довольно кандидатовъ для отправленія публичной должности продолжавшейся не болѣе 5 мѣсяцевъ. Маршалъ, предсѣдательствовавшій въ судилищѣ обыкновенно былъ такая особа, которая прежде заслужила общую довѣренность"..

[122] 1810. X. 6. ukazas Lietuvos karo gubernatoriui; neįrašyta į *PSZ*.

Taip pat padaryta ir Gardino gubernijoj; ten dėl šito buvo prašęs gub. maršalas kun. Drucki-Lubeckis[123].

Karo gubernatorius pats nurodė ir dieną, kada prasidės seimeliai: pavietuose 1811. IX. 15, Vilniuje — 1811. X. 6[124].

Rinkimų taisyklės.

Vyriausybė išleisdavo rinkimams tą patį įstatymą dažniausiai taisyklių formoj, kurioj buvo pats įstatymas, be to, pridėdavo savo išvadas. Dažniausiai jas spausdindavo, lenkų kalbon išvertę; leisdavo ar vyriausybė ar bajorų vadovybė (maršalas ir sekretorius). Paprastai taisyklės buvo leidžiamos prieš kiekvienus rinkimus; jeigu jos nebuvo pasikeitusios, tai užtekdavo karo gubernatoriaus rašto, kurį nebūtinai reikėjo spausdinti[125]. Jeigu vietos vyriausybė nepaskelbdavo, o buvo žinoma, kad yra daug kame pasikeitę ypač renkamojoj teisėj, tai bajorai prašydavo, kad įstatymus bei taisykles surinktų ir paskelbtų[126], ypač tat būdavo pirmaisiais Rusų viešpatavimo laikais.

Taigi daromiems rinkimams karo gubernatorius leisdavo smulkias taisykles apie rinkimus (spausdintas ar nespausdintas), pasiremdamas esamais įstatymais. 1809 m. rinkimams turime tokias taisykles: rinkimai paskirti sausio mėn. nuo 7 iki 17 d.; visų pavietų bajorai renkasi Vilniuje; pagal pavietų susėję, išsirenka sau pavieto maršalus; iš išrinktųjų pav. maršalų visas gub. seimelis renka 2 kandidatu į gubernijos maršalą, vieną jų tvirtina vyr. karo vadas. O paviete jo vietą užims kas bus gavęs daugiau balsų po jo; be to išrenka gub. valdininkus: prezidentą ir 8 asesorius; pabaigę gubernijos seimelį bajorai vėl grįždavo į pavieto seimelius, ten rinkdavo kitus pavieto valdininkus, kas sau savo vietoje; išsirinkdavo: pakamarį, karužą, teismų prezidentus ir teisėjus (žemės ir pilies), asesorius, policijos valdybą (žemut. žemės teismas), išvesti bajorystei deputatą (deputat wywodowy), pavieto tekūnus.

---

[123] *PSZ*, Nr. 24709 — 1811. VII. 5. Taigi jis įrašytas į *PSZ*.

[124] Ir tikrai seimeliai suspėdavo atlikti darbus: pav. Panevėžy sėdėjo IX. 15—29, Telšiuose dar sėdėjo IX. 26, Vilniaus pav. — IX. 27.

[125] *VBDA*, 1802 m. seim. Dez. 6.

[126] *VBDA*, 1809 m.

Pabaigęs rinkimus, seimelis paskirstydavo žemės prievoles. Tiktai pabaigęs visus darbus, jis gali prašyti vyr. karo vado leidimo išvažiuoti.

Naujai išrinktieji valdininkai tuoj eina pareigas, nevėliau kaip 5 dienas po išrinkimo turi būti paviete. Valdininkai sėdi eilėje pagal gautųjų balsų skaičių[127].

Po 1810 m. seimelių reformos buvo jau kitos rinkimų taisyklės.

Seimelių sesijų rūšys.

Nei įstatyme, nei karo gubernatoriaus raštuose apie rinkimus nieko nebuvo sakoma apie seimelių sesijų rūšis, tačiau praktikoj dėl patogumo ėmė skaidyti posėdžius dviem rūšim, žiūrint jų tikslo; vienus pavadino renkamaisiais (elekciniais), kitus — ūkiniais, ar ekonominiais; šitie vardai nenauji, jie buvo žinomi senosios Lietuvos seimelių gyvenime dar XVIII amž. Vienur seimelis rinko valdininkus, kitur atlikdavo visus kitus reikalus, kaip antai: mokesčių ir prievolių paskirstymą ir t. t. Paprastai tat buvo daroma gubernijos seimeliuose, bet nuo 1810 m. pradėjus rinktis pavietų seimeliams vietoje, iš ten ėmus siųsti į guberniją įgaliotinius, toks pat suskaidymas įvyko ir pavietų seimeliuose. Galint įteikti vyriausybei prašymus ir pageidavimus, jau pavietuose rašydavo įsakymus ir instrukcijas įgaliotiniams, o gubernijos seimelyje jas surinkdavo į vieną ir tinkamai sudorodavo. Vienuose pavietuose jas rašydavo tose pat ūkiškose sesijose, kitur išrinkdavo tam tikrą vyrybę instrukcijai surinkti ir patiekti įgaliotiniams.

Žinoma, nevisuomet toks paskaidymas nuosakiai ir griežtai buvo pravestas. Pav. Vilniaus pav. seimelis išreiškė padėką dviem savo veikėjams (Sulistrowskiui ir M. Oginskiui) už jų didelį ir Lietuvai naudingą politinį veikimą ir tat įrašė į „laudum" renkamojoj sesijoj. Gal būti dėlto, kad šitoj sesijoj buvo daugiau žmonių, gal jie turėjo gauti pritarimą kaipo veikią įgaliotinių vietoje berods kitam darbui[128].

Įgaliotiniams instrukcijos. Bajorų pageidavimai.

Iš pradžių gubernijos seimelis ir tai ne visas, o tik maršalai vieni ar su deputatais, surašydavo pageidavimus vyriau-

[127] *VBDA* — 1809 m. R. Korsakovo skelbimas.
[128] *VBDA,* 1811 m. Vilniaus pav. seimelio aktai „Wypis z Laudum".

sybei. O jau 1811 m. esant pavieto seimeliams vietoje, ėmė ten rašyti ir nuo savo pavieto pageidavimus instrukcijų ar įsakymų formoj savo įgaliotiniams[129].

Su šitomis instrukcijomis, kurias įrašydavo pas save į knygas, delegatai važiuodavo į Vilnių, ten atitinkamoj sesijoj svarstydavo ir sudarydavo savo pageidavimų sąrašą visai gubernijai.

Neramumai seimeliuose.

Nevisuomet sklandžiai ir ramiai praeidavo seimeliai, ar tai būdavo Vilniuje, ar pavietuose.

Paprastai kildavo ginčų dėl seimelio dalyvių teisių.

Pav. 1801 m. liepos mėn. buvo seimeliai. Neramus buvo Raseinių seimelis, ten buvo riaušės 12 ir 13. VIII. Tačiau pranešta vyriausybei, jog buvusios nepavojingos: kilęs tik triukšmas, o muštynių nebuvę[130].

1802 m. buvo audringas Užnerės seimelis; žinoma ir riaušių priežastis: tenai dalyvavę ir tokie, kurie buvo patraukti teisman, kiti dalyviai protestavę prieš jų atvykimą į seimelį ir reikalavę, kad pasišalintų, bet anie nesutikę ir neišėję, dėlto ir prasidėję neramumai.

Šituo reikalu kaikurie bajorai padavė skundą gubernatoriui, nors jis ir be to apie šitą žinojo. Jisai tą klausimą atidavė išspręsti gubernijos seimeliui (tuomet sudarytam iš deputatų bajorystei išvesti)[131]. Šis seimelis pripažino rinkimus neteisėtus ir panaikino juos[132].

Buvo riaušių Vilkmergės seimelyj 1805 m., renkant pakamarį. Daugiausiai čia pasižymėjo Pomarnackis; jisai ir keli jo draugai (tarp jų Siesickis) turėjo atsakyti teisme (Vilniaus Vyriausiajam Teisme I Depart.), kuris pripažino, kad Pomarnackis melagingai kaltinęs, ir paskyrė jam atsėdėti bausmę bokšte. Matyt, visa kaltė buvo aiškiai įrodyta, kad visi nubaustieji nurimo, net skundos toliau nedavė ir ramiai bausmę atliko.

---

[129] Ne visų pavietų instrukcijos išliko, o pradžioj nevisi ir rašė. Žinome pav. Telšių pav. parengtus 1811 IX. 26 posėdyj reikalavimus. (Wyciąg z Dyaryuszu Sejmikowego Sesyi Ekonomicznej r. 1811 26 sept. odbytej w powiatowym mieście Telszach).

[130] *VBDA*, 1801 m. Aktuose nebuvo nurodyta riaušių priežastis.

[131] Po 1 nuo pavieto.

[132] *VBDA*, IV. 28 — V. 1 posėd. — Dyaryusz Czynności Zgrom. Szlach.

Vėliau, 1812 m., keli pavietininkai visgi prisiminė tą įvykį, kai Siesickį išrinko į Vilkmergės žemės teismą, nes dauguma nematė anoj jo byloj nieko pikto. Visgi Vilniaus pilietinis gubernatorius dėl visko pranešė apie tat gub. maršalui[133], bet nuo savęs nieko nebuvo pasiūlęs.

Telšių seimelyj 1809 m. triukšmavo Jurgis Jakavičius. Į tą reikalą įsikišo net pats karo gubernatorius, kuris prašalino Jakavičių iš salės ir nuo rinkimų. Čia ginčai buvo gilesni, pavietas ilgą laiką nerimavo, ir tik po kelių metų tenurimo[134], tačiau pats Jakavičius vis nerimdavo, tur būt tarė, kad jį bus nuskriaudę.

Vienos riaušės būdavo grynai vietinės ir laikinos, greitai jos išnykdavo arba pasislėpdavo, kitos — pasiekdavo viršūnių, jeigu prieidavo iki susidūrimų tarp maršalo ir gubernatoriaus, tuomet jos pasibaigdavo pas patį carą.

1809 m. dėl riaušių išėjo caro ukazas, kuris griežtai smerkia jas; tame rašte nurodoma riaušių priežastis ir savotiškas vaistas joms pašalinti.

Progos davė Podolės gub. seimelis. Dėl riaušių reikėjo padidinti seimelio sargybą ir sustiprinti jos apsiginklavimą. Apie tat carui rašė Vidaus Reikalų Ministeris. Tuo pat laiku nerimavo, kaip minėta, ir Vilniaus seimelyj, tai dėl šiųjų seimelių riaušių teko parengti bendras taisykles.

Rusų vyriausybė rado tokias riaušių priežastis: 1) bajorai dar nuo Lenkų laikų esą pripratę nerimauti seimaudami ir rinkdami, 2) pats bajorų luomas turįs savyje blogų gaivalų ir esąs nesveikas, nes pirmiausias dvarininkas per rinkimus tiek pat reiškiąs ką ir plikbajoris, o juk tie plikbajoriai — žmonės be garbės, be nuosavybės ir dažnai kokios nors partijos samdininkai. Dėlto caro ukazas paskelbė: 1) atstatyti gubernatorių, kuris nemokės nuraminti ar bus apsileidęs, 2) tuos bajorus, kurie bus pradėtojais, atiduoti teismui, o jų sekėjams neduoti renkamojo balso visam trimečiui[135].

---

[133] Raštas 1812. I. 31, Nr. 792 *(VBDA)*.

[134] Taip rašo Telšių pav. maršalas į gubernijos maršalą Sulistrowskį 1811. VII. 26 Nr. 139: „Powiat rozróżniony, rozdwojony i zaburzony, przecie ciągłym trzyletnim staraniem powiat uspokoiłem . . ." *(VBDA)*.

[135] *PSZ*, Nr. 23513 — 1809. III. 3.

Renkamieji valdininkai. Lietuvos ir Rusų įstatymai.

Užėmęs sostą naujas viešpats paskelbė atmainų ir Lietuvai: ji rinks savo valdininkus vietos teisėmis, rinks vietos bajorai tiesioginiu balsavimu, išrinktuosius tvirtins viešpats, ir po to pasiliks iki gyvos galvos neatstatomi. Taip pat bus daroma ir su gubernijos maršalais, renkamais pavietų maršalų iš savo tarpo; tik į vyriausiojo teismo pirmininko vietą (jeigu ji neužimta) bajorai rinks po 1 kandidatą nuo pavieto, gubernatorius keturius patieks viešpačiui tvirtinti, kuris pats pasirinks vieną iš jų[136], taigi priminė šitame senuosius Lietuvos įstatymus.

Gal būti Rusų vyriausybė dėl to šita grąžino, kad nenorėjo dažnų rinkimų ir nuolatinių seimelių, gal, tarė, ilgesniam laikui išrinktieji ar paskirtieji valdininkai bus tinkamesni, negu trumpam laikui duotieji.

Bajorai pasisakė prieš šitą naujovę, grąžinusią Lietuvos senovę, jie siūlė rinkti valdininkus trejiems metams, nes išrinkimas iki gyvos galvos gadinąs žmones [137].

Ir vyriausybė bematant tam pritarė: 1802 m. išleido įstatymą, kur paskelbė, jog nei gubernijos nei pavieto maršalų negalima rinkti iki gyvos galvos, nes tat yra priešinga Bajorų Privilegijai, dėlto Lietuvoj nuo šiol valdininkus į visas tarnybas rinks 3 metams, kaip tat yra Gubernijų Įstatyme, taigi taikys ne senuosius Lietuvos įstatymus, o rusų[138].

Vėliau taikant juos likdavo neaiškumų dėl įvairaus valdininkų pavadinimo, pav., Lietuvoj buvo bajorų maršalai, o Rusijoj — bajorvedžiai (priedvoditel); ar tai tas pats valdininkas, ar yra kaikame ir skirtumų? Pradėjus vienodinti Lietuvos ir Rusijos įtaisymus bei įstatymus, reikėjo išdildyti skirtumus teisėse ir pavadinimuose. 1804 m. išėjo caro ukazas Lietuvos karo gubernatoriui bar. Bennigsenui, kur liepia suderinti Lietuvos gubernijos ir pavieto maršalus su Bajorų Privilegija ir kitais įstatymais, kad maršalai turi būti sulyginti su bajorvedžiais[139]. Ir kiek vėliau tikrai buvo jie sulyginti[140].

---

[136] *PSZ*, Nr. 19839 — 1801, IV. 17 (paskelbta V. 9).
[137] *VBDA*, 1801. VII. 16 posėd.
[138] *PSZ*, Nr. 20273 — 1802. V. 19, (paskelbta VI. 9).
[139] *PSZ*, Nr. 21176 — 1804. II. 23.
[140] *PSZ*, Nr. 21646 — 1805. III. 3.

b. Seimelių darbai.

Delegacijos į iškilmes.

1801 m. liepos mėn. 1 d. susirinko Vilniuje didelės Lietuvos gubernijos pavieto maršalai Pranciškonų vienuolyno rūmų salėje. Ant rytojaus pradėjo šį-tą dirbti; skaitė įstatymą apie gub. maršalo rinkimus, bet rinkimų nedarė, tik 3 dieną buvo susirinkę visi 19 maršalų; tuomet persikėlė į akademinę salę, vadinamąja aule, pasikvietė gubernatorių; jam atvykus pradėjo darbus. Iš pradžių perskaitė įstatymus: 1785 m. Bajorų Privilegiją, 1799. X. 14 ir 1801. IV. 17. Remdamasis tuo, kad maršalų susirinkimas visų laikomas bajorų seimeliu, nutarė eiti prie gubernijos maršalo rinkimų.

Kadangi greitai ketino įvykti caro vainikavimas, tai gubernatorius pasiūlė išrinkti delegatus į šitas iškilmes. Prieš rinkimus bajorų maršalai nuėjo į akademinę bažnyčią (Šv. Jono), vyskupas juos ten palaimino; grįžę į salę maršalai išrinko gub. maršalą, paskui — delegatus į vainikavimą (Maskvoje) ir atstovus į vyriausybę (Petrapilėje).

Išrinkus delegatus ėjo pavieto seimeliai, tenpat Vilniuje, po jų rašė savo pageidavimus[141].

Vyriausybei nurodant, išrinktoji delegacija į vainikavimo iškilmes turėjo vykti į Maskvą; delegacija į Petrapilę turėjo padėkoti savo viešpačiui už bajorų teisių bei privilegijų grąžinimą apskritai ir Lietuvos teisių išlaikymą. Be to, pridėjo, gal būti vietos vyriausybei prašant, kad paliktų tuos pačius gubernijos viršininkus. Seimelis pareiškė ačiū gubernatoriui už globą[142].

Politinis savitumas.

Bajorai buvo vienintelis Lietuvos klodas, kuris galėjo susieiti į seimelius ir svarstyti įvairius krašto reikalus; tai jis pats jautėsi esąs vadovaujančiu Lietuvos gaivalu, taip į jį žiūrėjo kiti luomai, taip jį vertino ir pati vyriausybė. Bajorai stengėsi savo seimelių kompetenciją praplėsti, vyriausybė gi rūpinosi ją susiaurinti. Šitos bajorų pastangos iškildavo pereinamaisiais laikais, esant silpnai rusų vyriausybei, o dėlto jos slopinamiesiems jaučiantis esą stipresni.

---

[141] *VBDA*, 1801 m.

[142] *VBDA*, 1801 m. (VII. 1 posėd.). *Mościcki*, Dzieje II t. 3—4 p.

Bene 1803 m. Lietuvos-Vilniaus gub. maršalas Brzostowskis išleido atsišaukimą į bajorus, jį paskelbė net bažnyčiose, o jame kvietė bajorus aukoti pinigų, kad galėtų grįžti iš Sibiro dar užsilikusieji ištremtieji.

Vilniaus vyriausybė (gen. Bennigsenas) dėl šito atsišaukimo, išėjusio be jo žinios, ėmė nerimauti, skubinai pranešė apie tat į Petrapilę. Carui taippat nepatiko toks bajorų vadovybės elgimasis. Ir jis išleido gana piktą ukazą Lietuvos bajorams, kuriame nurodė, dėl ko peikia atsišaukimą. Esanti smerktina jo forma, nes skelbimas visiems bažnyčiose esąs priešingas esamajai tvarkai, dargi pats dalykas—aukos belaisviams grįžti, kurių nežinoma nei skaičiaus, nei buvimo vietos,—yra netikras; suteiktos žinios nebus teisingos, nes gautos be vyriausybės šaltinių, visa tai bus paremta netikromis žiniomis ir spėjimais. Bajorų seimelis tokio klausimo negalėjo nei svarstyti, nei ką nutarti daryti, nes tai priešinga Bajorų Privilegijai, kurios § 38 pasakyta: bajorų seimelis tegali rinktis aukščiausios gubernijos vyriausybės šaukimu ir leidimu, o susiėję tegali daryti rinkimus ir išklausyti gubernijos viršininko pranešimus.

„Kai tikrai bus žinoma, sako caras, šitų nelaimingųjų būklė, aš pats laikysiu savo priederme palaikyti bajorų sumanymus, suteikęs greitąją pagelbą grįžti namo".

Dėl visoko prisakė Bennigsenui ištirti, iš kur ir kokias Brzostowskis turi žinias apie belaisvius. Pasirodė, žinios buvo teisingos; Rusijos gilumoj dar buvo užsilikę gerokai konfederatų[143].

Norėdami aprūpinti tinkamiau savo reikalus, bajorai pasirinkdavo sau valdininkus, duodavo jiems raštines, o visam tam išlaikyti įvesdavo naujus mokesčius. Vyriausybė šito neleido: valdininkai ir mokesčiai, sako, tegali būti vyriausybės nurodyti ar leisti[144].

c. Vyriausybės nuolaidumas tarpkarėj 1807—9 m.

Keičiantis politinėms aplinkybėms, keitėsi visuomenės nuotaika ir kitoks darėsi Lietuvos bajorų santykis į vyriausybę.

1807 m. karas atnešė naujų sunkenybių Lietuvai: praeinančioji du sykiu kariuomenė aptuštino tą visą ruožą, kuriuo

143 *PSZ*, Nr. 21176 — 1804. II. 23. *Mościcki*, Dzieje II. 18—19.
144 *PSZ*, Nr. 21382 — 1804. VII. 4.

ji traukė: išgraibė maistą, išnaikino gyvulius; tąja proga valstiečiai išbėgiojo, nėra kas dirba dvarų laukus. O tuo tarpu vyriausybė reikalavo iš dvarininkų, kad jie atitaisytų ūkį, duotų karo reikalams daugiau, negu paprastai tiekdavo. Mokesčiams sumokėti ir prievolėms atlikti ji sudarė naują, viršluominę tarybą. 1807 m. baigiantis Vilniuje susirinko pavieto bajorų, magistratų bei rotušių deputatai paskirstyti tarp savęs dėl karų padidintų mokesčių. Matyt vyriausybė girdėjo ar spėjo, kad galės būti pasipriešinimas, tai Vidaus Reikalų Ministeriją perspėjo, jog maršalų opozicijos nepakęs[145].

Karo pasėka vis tęsėsi. Vilnius per 1808 m. vis tebebuvo ligoninė, sodžiuose — žmonės pamaži grįžo namo, bet laukai stovėjo nearti ir nesėti. Buvo nusiminę Lietuvos bajorai ir dėl vylingų Napoleono planų. Dalis bajorų jaunimo, parėjusi anapus Nemuno, namo nebegrįžo, čionai gi dėl to vietos vyriausybė ėmė skersauti ir varžyti jų gimines. Reikalaudama bajorų pagelbos, vyriausybė su jais turėjo būti švelnesnė, dargi ji ėjo toliau: stengėsi pažadais prisivilioti į savo pusę.

Tuomet tai atsirado bajorų tarpe ir kita kryptis, kuri viso gero laukė iš caro Aleksandro; ji atsikreipė į jo pusę, laukdama iš jo didelių politinių nuolaidų.

Dėlto ir maršalų kalbos, atitikdamos pasikeitusią bajorų nuotaiką, pasidarė kitokios: jie ne visą priimdavo, ką vyriausybė pasiūlydavo, galėjo ir savo reikalavimus statyti, nes žinojo, kad dabar vyriausybė su jais skaitysis.

Artinantis politinėms painiavoms vakaruose, kalbant rusų vyriausybei apie galimas politines nuolaidas Lietuvai, sušvelnėjo karo gubernatoriaus kalbos su vietos bajorais. 1809 m. sveikindamas raštu bajorų seimelį, karo gubern. Rimski-Korsakovas pačioj jo pradžioj teisinaš, jog rašąs rusiškai, o ne lenkiškai, nes nemokąs; šitokių raštų nei pirmiau, nei paskui nebūdavo[146].

---

[145] *VBDA,* 1807. XII. 13 posėd.
[146] *VBDA.* Dzieło o elekcyach 1809 r.

„Литовскаго Военнаго Губернатора Римскаго - Корсакова Благородному Собранію Виленской Губерніи. Предложеніе. Милостивыи Государи!

Сей памятный день даетъ мнѣ великую надежду въ успѣхѣ желаемаго вами предмета, видя здѣсь достойныхъ древнихъ Литовско - Виленской губ. дворянъ прибывшихъ избирать на своихъ собственныхь коренныхъ законахъ къ правосудію людей изъ своего почтеннаго сословія.

Rusų orientacijos šalininkai galėjo veikti viešai, jie galėjo reikšti savo vadams padėką bajorų vardu. Taip padarė Vilniaus pav. bajorai, išgyrę M. Oginskio ir gub. marš. Sulistrowskio nuopelnus ir tat įrašę į savo knygas[147].

d. Bajorai ir policija.

Lietuvos bajorai iškarto susidūrė su nauju įtaisymu, svetimu senosios Lietuvos gyvenime — su rusų įstaiga, galingąja policija. Ypač pačioj pradžioj buvo jaučiama, jog ji atnešė naują naštą gyventojams — savo sutvarkymu, uždaviniais ir veikimu.

Pavieto policiją sudarė žemutinis žemės teismas (nižni ziemski sud): jos priešakyje buvo pavieto viršininkas (vadinamas kapitonu-isprauninku), jo padėjėjais ir tarėjais buvo asesoriai. Rusijoj visus rinkdavo bajorai, Lietuvoj viršininką skirdavo vyriausybė, asesorius rinkdavo bajorai.

Lietuvos bajorai rūpinos, kad ir jie rinktų pavieto viršininką, kad pagerintų policijos sąstatą ir sutvarkytų jos veikimą. Skundėsi visa policija — nuo viršūnių iki apačiai.

Taip 1801 m. Lietuvos bajorai prašė, kad jiems leistų rinkti pavieto viršininkus[148], neminėdami apie tos išimties panaikinimą. Vyriausybei prašymo nepatenkinus, bajorai greitai jį pakartojo ir jau aiškiau nurodė, jog prašo tą išimtinąjį Lietuvai įstatymą panaikinti[149]. Savo keliu prašo sumažinti asesorių skaičių, sako, užtektų dviejų visam pavietui, o jeigu jau surinkta mokesčiai jų algoms apmokėti, tai juos reikia mokėtojams grąžinti[150].

Но при семъ сожалѣю болѣе, чѣмъ когда нибуть, о недостаткѣ моемъ знаніи польскаго языка, который бы мнѣ нынѣ подалъ лутчей способъ изьяснять изустно вамъ Милостивые Государи! мысли и чуства мои на сіе столь полезное дѣло..."

[147] *VBDA*, 1811 m.

[148] *VBDA*, 1801. VII. 16 posėd.

[149] *VBDA*. 1802. Dezid. Nr. 4, p. 1 „Co do sądow Nižszych czyli Ziemskich policyow Zgromadzenie porucza Marsz. Gub. w imieniu swoim za pośrednictwem Łaskawych Naszych Rządców przenieść najgorliwsze nasze prośby 1-mo ażeby komisarze ziemscy czyli kapitani sprawnicy na fundamencie prerogatywy Szlachectwa w roku 1785 Najł. nadanej, a przez Najdobrotliwszego Naszego Monarchę Imp. Alexandra I. w całej swojej osnowie potwierdzonej według punktu 43-go przez obywatelow w każdym respective Powiecie wybieralnymi być mogli. 2° aby ziemskie sądy nie wtrącali się do wykonania dekretów sądowych."

[150] *VBDA*, 1802 — Dezid. 4 p. 3.

Tais pačiais 1801 m. bajorai skundėsi, kad policija, reikalaudama žmonių į žingūnę privargino dvarininkus: ji ima sau dešimtininkus ir šimtininkus, kurie turėtų visuomenei tarnauti, ima iš bajorų valstiečių, naudoja juos savo privatiniems reikalams, raktvaičiais ima net po du dešimtininku, ima jų perdaug sau patarnauti, atitraukia žmones nuo darbo, be to iš vienų ima, iš kitų — ne. Kaikur, pav. Telšiuose, reikalauna žingūnės (krasų) iš 8 arklių, nors turi paštą ir t. t.

Šitą vietos policijos išdykavimą galėtų pašalinti gubernatorius, tai maršalas ir turi į jį kreiptis[151].

Bet vyriausybė, nustačius policijos skaičių, mažinti jo neketino.

Sykį, 1802 m. ir Vilniaus miestas buvo prašęs jį sumažinti, bajorai tat palaikė[152], bet tas prašymas taip ir liko geru pageidavimu.

Kaip pirmiau, taip ir dabar, policijai daroma priekaištai, kad ji kišantis ne į savo darbą, net kartais į teismo sprendimų vykinimą, o geriau, sako, ji žiūrėtų tvarkos kitoj srityj[153]; kad ji piktnaudžioja jai duotus žmones, naudoja ne tam reikalui, kuriam skiriami. Taigi reikėtų, kad parapijos užvaizdos (raktvaičiai) savo tarnyboj priderėtų nuo pav. maršalo ir nuo policijos; kad dešimtininkų, kuriuos duodavo pagelbon policijai (Žem. žemės teismas), savo asmens reikalams nenaudotų.

Kartais policija viena skirsto tarp dvarininkų kelių taisymą, daro tat savo nuožiūra, o turėtų skirstyti susitarus su maršalais, pakamariais ir kitais.

Policijai prideramieji dalykai reikią nustatyti ir paskelbti, tuomet nebus piktnaudžiojimų ir nebus daroma skriauda dvarininkams[154].

---

[151] *VBDA*. 1801. VII. 17. posėd. „Po niektórych zaś powiatach, jak to w Telszach, kresy czyli stojki z óśmiu koni złożone mimo stacje pocztowe obywatelowi stawić każą, a nad to jeszcze dla dozorców parafjalnych po dwóch dziesiętników dawać każą, którzy onych na własne potrzeby używają".

[152] *VBDA*. 1802 m.

[153] *VBDA*. 1802 m. Dezid. 4 p. 7.

[154] *VBDA*, 1802 m. Dezid. 4 p. 7. „Aby sądy Niższe miały wyraźnie określone i rozpublikowane w gubernii granice władzy swojej, albowiem wielokrotne doświadczenie nauczyło, iż z przyczyny nadużyciów w sądach Niższych praktykowanych i własność obywatelów krzywdę i dalsze urzęda oraz sądowe Jurysdykcye zamieszanie cierpieć były przymuszone".

Kiek vėliau, 1805 m., padaryta atmaina skiriant žemės komisarus (pavieto viršininkus), bet bajorus vis tiek aplenkė: gubernatorius, bajorų nesiklausęs, pasirinkdavo kandidatus iš žinomų jam savo gabumais ir tarnyba valdininkų ir patiekdavo juos vidaus reikalų ministeriui, šis pristatydavo senatui, kuris iš jų ir skirdavo pavietų viršininkus. Senuoju įstatymu paskirtieji pasilieka, jei bent jie patys pasitrauktų, arba dėl ko nors juos prašalintų. Skyrimas asesorių į Žem. Žemės Teismą pasilieka senąja tvarka[155].

e. Bajorai ir kiti luomai.

Kunigai.

Tardami esą viso krašto atstovai, bajorų maršalai rūpindavosi ir kitais luomais, jeigu jie į bajorus kreipdavosi.

Kunigai prašė bajorų užtarti juos, kad vyriausybė nedėtų naujų mokesčių, nes jie be to moką „subsidium charitativum". Ir maršalai savo pageidavimuose tikrai tarė už juos žodį[156].

Savo keliu bajorai paliko tą patį savo nusistatymą dėl atlyginimo kunigams už darbą ir pakartojo savo prašymą iš 1799 m[157].

Žydai.

Dėl žydų pakartojo savo senesnį pageidavimą (1799 m.), šiek-tiek pakeitę: „kad žydai, negalėdami gyventi smuklėse ir sodžiuose ir turėdami leidimą apsigyventi miestuose ir miesteliuose, tik tose vietose laikytų alaus bravarus ir smukles[158].

1804 m. išėjo įstatymas apie žydus. Dvarininkai buvo patenkinti, nes žydams buvo galima nuversti valstiečių skurdą, dėlto ir rūpinos jo įvykdymu[159].

Dėlto tai išėjus tam įstatymui bajorų maršalai 1806. II. 8. pareiškė ačiū viešpačiui. Vyriausybė nuosakiai ėjo toliau[160].

---

[155] Ukazas senatui 1805. III. 3, Senato paskelbtas 1805. III. 14 *(VBDA)*.

[156] *VBDA*. 1801 m. Dez. 10.

[157] *VBDA*. 1802 m. Dez. 16 (žiūr. aukšč. pusl. 112).

[158] *VBDA*. 1802 m. Dez. 16. „ażeby żydzi niemogąc mieszkać po karczmach i wioskach i mając tylko dozwolone siedlenie się po miastach i miasteczkach i w tych miejscach browary tylko piwne i szynki utrzymywać wolno im będzie". Žr. pusl. 112—113.

[159] Žr. *Janulaitis*, Žydai Lietuvoje pusl. 89—91.

[160] Do liczby wielu mądrych ustaw, które chlubny przynoszą zaszczyt panowaniu Najjaśniejszego Alexandra 1-ego należy bez wątpienia nowe urządzenie o żydach. Naród ten po całym rozrzucony świecie nędzny i nigdzie prawie nie cierpiany, w większej bez porównania masie skupil się w granicy bywszej Rzeczypospolitej Polskiej. A lubo tu przez za-

1807. X. 9 išėjo reskriptas, kuriuo numatyta buvo, jog kraustys žydus iš sodžių į miestus, jog padarys tat per 3 metus, kraustydami kas met po trečią dalį.

Dvarininkai ir jų valdininkai buvo tuo susirūpinę ir uoliai padėjo. Jau 1808 m., taigi gana greitai, sudarė sąrašus žydams, kuriuos reikės kraustyti ir nustatė darbo eilę.

Maršalų susirinkimas kelius posėdžius svarstė, kas reikia daryti ir sekė, kas kitų daroma. Posėdyj I. 21 nustatė, jog kaikurie pavietai pabaigė surašinėjimo darbą, o jau už mėnesio buvo surinkta visa medžiaga, tai II. 25, nustatę kraustymo eilę, įteikė darbų planą piliet. gubernatoriui Bagniewskiui, tuo ir baigė savo darbus žydų kraustymo reikalu[161].

Bet prasidėjo karo maišatys, dėl kurių daug dalykų visai pasikeitė, tarp jų sustabdė ir žydų kraustymą iš sodžių.

Valstiečiai ir baudžiavos.

1803 m. buvo išėjęs įstatymas, kuriuo buvo leidžiama dvarininkams a t l e i s t i v a l s t i e č i u s su žeme, laisvai su jais susitarus. Nuo piktnaudžiojimo apsaugoti, buvo nurodyta,

---

dziwiającą ilość swoją sciągnąć był powinien uwagę rządową, zostawiony atoli sam sobie, zdzierany przez możniejszych, rozmaitemi sposoby przez nich dręczony i w grubej nakoniec pogrążony ciemnocie, bez dobroczynnego wpływu oświecenia i praw cywilnych, stać się koniecznie musiał ciężarem dla kraju, i sam w sobie biedniejszy niż gdzie indziej. Nieraz czynione kroki do Jego reformy, były bezskuteczne zawsze, przed zabiegami starszyny w nieładzie znajdującej osobisty pożytek. I gdy zrażony tylu przeszkodami obywatel przestał już karmić się nadzieją poprawy kiedyż kolwiek tej części administracyi krajowej, aliści niezmordowana ojcowska troskliwość Najjaśniejszego Imperatora Jegomości obdarzyła go nowym prawem, które wiodąc naród Żydowski do szczęśliwego bytu niewyrachowane dla innych Jego poddanych, a mianowicie dla rolników zasiewa korzyści. Długo byłoby wyliczać wszystkie pożytki, które ciągnie za sobą to urządzenie: były one zapewne obecne J. I. M., gdy to dzieło godne oświecenia dzisiejszego wieku, owoc nieusypnych starań o pomyślność berłu Jego podległych narodów — umysł Jego Pański zajmowała — późna potomność z słodkim uczuciem wspominać to będzie co dziś obywatele z radośną przyjmują radością. I przeto Zgromadzenie Szlacheckie Gubernji Litewskiej przewieść na sobie niemogąc, aby ten dar z milczeniem przyjęła, jednomyślnie porucza J. W. Marszałkowi Gubernskiemu, ażeby przez pośrednictwo J. W. Woj. Gubern-go Ministru W. D. przeniosł najżywsze i najuniżeńsze podziękowanie J. Naj. Imp.-owi J. M. za urządzenie żydów, którego zbliżona Exekucja, dopełniając miarę ukontentowania będzie Epochą z jednej strony początkiem pomyślności samych że żydów, z drugiej zaś wzrostu rolnictwa na lepsze bycie chłopów zasadzonego. (Na sessij Febr. 8. 1806 r.).

[161] Smulkiau: A. *Janulaitis*, Žydai Lietuvoje, 89—94 p.

kad šitas dermes turi išžiūrėti ir patvirtinti Vid. Reik. Ministerija; ir jai pačiai buvo duotos tam tikros taisyklės vadovautis[162].

Dvarininkams buvo tai ne prievolė, o tik leidimas paliuosuoti savo žmonės nuo baudžiavų. Tuo atžvilgiu vyriausybė jų nevertė, tik ragino pasinaudoti šituo įstatymu[163].

Šis įstatymas apie laisvuosius artojus galiojo visai imperijai, taigi ir Lietuvai. Vilniaus gub. maršalas, surinkęs pavieto maršalus (1803. III. 26), patiekė vyriausybės siūlomas taisykles ir paklausė jų nuomonės, kokias sąlygas jie nurodytų, atsižvelgdami į vietos santykius, nes jis ketinąs tas sąlygas nurodyti, atsakydamas vid. reik. ministeriui.

Netikėtas vyriausybės sumanymas baudžiavų klausimu buvo visai nepravartu Lietuvos dvarininkams, nenorėjo tuo reikalu pasisakyti ir paprašė, kad tuos pačius vyriausybės sumanymo „punktus" paskelbtų laikraščiuose[164].

Prie to klausimo dvarininkai vėliau negrįžo, niekas nepasinaudojo tuo įstatymu, vos keli ir kitomis sąlygomis, kartais net anksčiau buvo atleidę: Karpis (testam. 1808 m.), Nagurskis (testament. 1800 m.) ir tai atleido be žemės.

Keletą amžių bėgiodavo valstiečiai Lietuvon iš Prūsų ir Rusų ir atvirkščiai. Dvarininkams rūpėjo, kad atbėgtų kuo daugiau ir kuo mažiau išbėgtų. Rusų vyriausybė svetimųjų atbėgimu nesirūpino, o vietos policija neatsižymėjo mokėjimu privilioti ar užlaikyti atbėgusius. Bajorų maršalai rado reikalinga prašyti, kad policija su didesniu švelnumu priimtų ir praleistų vykti, kad jiems būtų leista apsigyventi, kur jiems patinka, kad jų į ištrėmimą (į Sibirą) nesiųstų, ir kad pasienio sargyba jų daiktų savo naudai neimtų[165].

---

162 *PSZ*, Nr. Nr. 20620, 20625 — 1803. II. 20.

163 *Semiovski*, I 252—281 p.

164 *VBDA*, 1803. III. 26 posėd., nutarimų 2 p. Gub. maršalas rašė: „Szukam Ich zdania, ażeby względem do stanu Naszych włościan chcieli podać swoje uwagi, jakieby umowy i układy z włościanami tutejszemi najdogodniejsze być by mogły. Ta opinia Marszałków służyć będzie za prawidło, do którego regulować się będę w odpowiedzi mojej Ministrowi Wewnętrznych Interesów".

165 *VBDA*, 1801 m. Dez. 6. 6 „Ludzi z za kordonu przybywający, ażeby z większą łagodnością od Policii przyjmowani i przypuszczani byli, ażeby im wolno było osiadać, gdzie im się podoba, ażeby onych na posielenie nieposyłano, ażeby straże kordonowe rzeczy ich na zysk swój nie zabierały". Žr. žemiau pusl. 210.

I. Mokesčių ir prievolių skirstymas.

Mokesčiai.

Vyriausybė paskirdavo, kiek kokia gubernija turi sumokėti mokesčių, o bajorų dalykas — juos tarp savęs pasiskirstyti. Šiuo rūpinantis teko žiūrėti, kad mokesčiai pačios vyriausybės nebūtų didinami, kad būtų leista teisingai juos išskirstyti.

Bajorai akylai dabojo, kad Lietuva nebūtų apkrauta sunkesniais mokesčiais, negu kitos gubernijos, tai lygybės vardan prašydavo sulyginti Lietuvą su Rusija; jeigu šiaip buvo lygūs mokesčiai, tai tekdavo prašyti dėl atsiradusiųjų Lietuvoj laikinų ūkio ar politikos sunkenybių juos sumažinti.

1801 m. savo pageidavimuose seimelis rašė, jog Lietuvos gubernija (dar nepadalinta į Vilniaus ir Gardino) moka didesnius mokesčius, negu kitos gubernijos, pav. Mensko; būdama pasienyje ji „nustoja labai daug žmonių, nes renkant rekrutus gerokas skaičius valstiečių išeina į užsienį"[166].

Yra nelygybė pačių Lietuvos gyventojų tarpe; tai bajorų maršalai nurodo, kad ta neteisybė turi būti atitaisyta: pav. seniūnijos, mirus jų valdytojams, turėjusiems jas iki gyvos galvos, virtusios po to domėnais (iždo turtais), turėtų mokėti mokesčius[167].

Telšių pav. prašė 1811 m., kad bajorų sodžiuose (okolicose) imtų mokesčius nuo kiekvieno dūmo skyrium, nelaukdami kol visi sudės, nes nuo egzekucijos gali nukentėti kiti[168].

Telšių pav. instrukcija reikalavo, kad visus mokesčius ir prievoles reikia sulyginti: kad imtų ne tik nuo valstiečio kiemo, bet ir nuo kitų pajamų[169].

Mokesčiai buvo mokama rubliais. Sykį pasienio gyventojai paprašė leisti mokėti svetimais pinigais — doleriais.

Apie tat pirmieji ėmė kalbėti Telšių pavieto bajorai, jie pasisakė ir kitu reikalu — dėl rusų kalbos kvituose.

---

[166] *VBDA*. 1801 dez. 5 „niezmiernie traci wiele na ludności, gdy przy wyborze rekruta w znacznej liczbie poddani ich za granicę wychodzą".
[167] *VBDA*. 1801 dez. 9.
[168] Telšių pav. dez. 1811 m. p. 8.
[169] *VBDA*. 1811 m. Telšių pav. dez. p. 5.

Jie sako: Telšių paviete, kaip pasieniniam, vaikščioja olandų doleriai, tai prašo, kad juos priiminėtų į iždinę, kvitus duotų lenkų kalba, kad lengviau būtų apskaityti[170].

Paštas. Keliai.

Nemaža laiko ir darbo užėmė pašto prievolių padalinimas; seimelio dalykas pasirūpinti, kad vyriausybės reikalavimas ištisai jį įvykdant nebūtų per sunkus. Pačioj pradžioj šita, kol nustatė tvarką ir prievoles, užėmė nemaža laiko.

Pašto naštos paskaidymas turi būti daromas senais pagrindais[171].

Kartais, naudojantis valdininkams paštu, būdavo piktnaudžiojimo.

Telšių pav. skundėsi, kad kurjeriai ir feldjegeriai iš Mintaujos važiuoja į kaikurias Kuršo vietas ne stačiai, bet per Telšius, norėdami padaryti didesnę kelionę ir gauti daugiau keliapinigių, tai prašo tat uždrausti[172].

Bajorai privalė taisyti kelius savo žmonėmis, lėšomis ir medžiaga, o vyriausybė neduodavo nieko, todėl sykį bajorai paprašė, kad viešiems, iždo ir karo reikalams, o taipogi kareivinėms apkūrenti malkas iš iždo miškų duotų nemokamai, o bajorai jas tik pasiimtų[173].

g. Kariuomenės dalykai.

Kareivinės.

Kariuomenė stovėjo tai kareivinėse, tai išmėtyta privatiniuose butuose; tat buvo ne tik sodžiuose, bet ir miestuose.

Bajorai palaikė Vilniaus miesto prašymą: kad kariuomenė būtų patalpinta kareivinėse, kurioms pastatyti tiek daug įdėta pinigų ir darbo[174].

---

[170] *VBDA*. 1811 m. Telšių pav. dez. p. 8.
[171] *VBDA*. 1802 m. Dez. 10.
[172] Telšių pav. pageidavimai 1811 m. (*VBDA*. 1811 m.).
[173] „Ażeby na wszelkie potrzeby publiczne, skarbowe i wojskowe potrzeby oraz na opał dla wojska drzewo z lasów skarbowych bezpłatnie dozwolone było". (*VBDA*. 1802 m. dez. 13).
[174] *VBDA*. 1802 m.

Rekrutai.

Rusai, užėmę Lietuvą, tuojau pradėjo reikalauti, kad bajorai duotų savo valstiečius į rekrutus, kaip tat buvo daroma Rusijoj.

Greitai pasirodė, jog valstiečiai bėgo į Prūsus, išbėgiodavo daugiau negu reikia rekrutų paimti, bėgo visi, kas galėjo spėti, kad juos gali paimti. Vyriausybė dėl šito netekdavo rekrutų, nustodavo mokėtojų, o dvarininkai — valstiečių. Vyriausybė, rūpindamasi pati savo nauda, dar dvarininkų neprašoma, sugalvojo taip daryti: sulyg caro ukazo 1801. IX. 21 išilgai sienos padarė juostą, apie 14 mylių (100 viorstų) platumo, kurios gyventojai vieton rekrutų galėjo atsipirkti, mokėdami po 300 sid. rublių.

Lietuvos bajorai ėmė prašyti vyriausybės, kad pakeistų savo ukazą. Jie parašė platų raštą, kuriame sako: žmonių pristatyti negali, o pinigais užsimokėti nepajėgią, nes perbrangiai reikalauja, be to ima sidabru, o ne popierio pinigais. Žmonės bėga, ypač iš pasienio. Kai reikia duoti Lietuvai 1.300 rekrutų, tai išbėgioja 8—10.000 jaunimo. Juos visus surenka ir priima Prūsai, priima gerai, paskirsto gyvenamas vietas, leidžia užsiimti kuo kas nori, kartais iki trečiai kartai neima jų į rekrutus. Iš pradžių, po 1795 m. atbėgdavo ir iš ten žmonių, bet po to liovėsi, nes dezertėrus suimdavo ir laikydavo kaip kalinius, kol neįrašys į valstiečius. Reikia padaryti palengvinimus atėjusiems iš svetur. Už senuosius pabėgėlius ponai vistiek moka mokesčius[175].

Vyriausybė sutiko išklausyti vieną prašymo dalį, kuri buvo ir jai žalinga, šiaip atpirkimo nesumažino, būtent: dėl vietos, kur patogiau atiduoti rekrutus. Bajorų maršalai tarė: patogiau atiduoti ne Vilniuje, bet savo pavietų miestuose, kaip buvo pirmiau, tik daro išimtį Kaunui; kadangi jis per arti nuo sienos, tai velytų atiduoti Jonavoj[176]. Dėl viso to apklausė pavieto maršalus.

---

[175] *VBDA.* 1802 m. aktai. *A. Janulaitis,* Užnemunė po Prūsais, p. 164—6. — Žr. aukščiau, pusl. 207.

[176] *VBD.* 1803. III. 26 posėd. p. 1. — „Przytem starać sią będzie M. Gub. przedstawić w imieniu Zgromadzenia, ażeby, gdy się ma płacić za rekruta albo go w naturze oddawać, tedy ażeby rekrutowanie czyli werbowanie wolnych ludzi doświadczane niebyło, albowiem nadgraniczne gu-

Ir leidus atsipirkti, bajorai vistiek velydavo atiduoti žmonėmis, o ne pinigais. Jie atiduodavo netinkamus ir nesveikus žmones. Valdininkai jų nepriimdavo, bajorai buvo nepatenkinti. Dar 1811 m. Telšių pav. įdėjo į savo pageidavimus tokį dalyką: renkant rekrutus juo daugiau paimama, juo daugiau valdininkų siunčiama iš gurbernijos, tai reikia sumažinti jų skaičius, o ypatingai kad karo valdininkai būtų suvaržyti nepriimant mundierių ar žmonių[177].

---

bernie wieleby przez to utracić musiały z ludności swojej przez dezercija do Państw sąsiedzkich"....

„iż nader znaczny ubytek w ludności praktykuje się zawsze przy naborze Rekrutskim, i że Litwa jako nadgraniczna gubernia przy każdym naborze Rekrutskim, dając tylko z ordynaryjnego poboru 1.300 i kilka dziesiąt rekrutow może tracić do 8 lub 10.000 młodzieży. — Tych dezerterów jako i wojskowych zbiegów Prusacy z największą traktują ludzkościa i powolnością — są wyznaczone umyślnie na to Komisye Passeportowe, które natychmiast zbiegom wydają pozwolenia udania się wgłąb kraju i zająć się jakim kto chce i obowiązkiem bez żadnego przymusu, z uwolnieniem nawet do trzeciego pokolenia od werbunku. Należy tu wyrazić w tym miejscu, że po Demarkacyi w roku 1795 m. między Dworami nastalej, były z początku znaczne prusaków dezercije do kraju naszego, lecz potym zupełnie prawie ustały z przyczyny, że złapany dezerter Pruski na granicy prowadzony jest pod strażą wprzód do Sądu Niższego, a potym mil kilkanaście lub kilka dziesiąt do Miasta Gubernskiego Wilna, a po przyprowadzeniu lokowany jest pod taką strażą między niewolnikami póty, póki się do skaski nie zapisze, lub też zostając w niepewności, ucieka napowrót do Prus, lub też udaje się na włóczęgę i przychodzi w końcu na tę konsekwencyą, iż zostaje transportowany wespół z niewolnikami na posielenie. To tedy było pryncypalną przyczyną, że z Pruss dezercye zupelnie prawie ustały, a przeciwnie z naszego kraju powiększają się. Sposób zatem na to najdogodniejszym zdaje się być taki, gdyby dezerterowie i zbiegowie pruscy jak najłagodniej u nas traktowani byli, i gdyby im zaraz na granicy nie przez Sądy Niższe, ale przez komendantów nadgranicznych passeporta wydawane były do roku, póki nie obiorą stanu życia lub pana, i żeby takowi ludzie wolni byli aż do nowej rewizji od opłaty wszelkich podatków Skarbowi w nagrodę tej straty, którą obywatele ponoszą przez dezercyą włościan do Prus, którzy uciekając za granicę nietylko zostawiają tu długi, ale też za nich jeszcze lubo zbiegłych obywatel przymuszony zostaje opłacać podatki Skarbowi Monarszemu... Przekładając te wszystkie okoliczności zgromadzenie spodziewa się, iż Rząd raczy prędkie w tym objekcie położyć zapobieżenie, ażeby ta nadgraniczna Gubernia nieutracała coraz więcej z ludności swojej a zwłaszcza przy naborze rekrutskim... Za dawniejszych czasów wszystkie nadgranicznie Gubernie, w ten czas, kiedy Litwa była ościennym krajem, miały w tej mierze swoje względy i rozrządzenia na zapobieżenie dezercyi uczynione; może teraz takowe względy i rorządzenia raczy Rząd i na Gubernią Litewską rozciągnąć, gdy ona stała się nadgraniczną." —

[177] *VBDA*. Wyciąg z Dyaryuszu Sejmikowego Sessyi Ekonomicznej r. 1811 26 septembra odbytej w powiatowym mieście Telszach, Dez. 10: aby „czynownicy wojenni mieli określone swe kroki w brakowaniu mundurów oraz w brakowaniu ludzi".

Karo Mokykla.

Naujai pagrobtoji Lietuva turėjo pastiprinti Rusiją: savo žmonėmis — jos karo jėgas ir savo mokesčiais — jos iždą; valstiečiai turėjo duoti kareivių, bajorai — karininkų. Karo jėgų sustiprinimas rūpėjo ypač dabar, kada ėjo karai, ar padarę taiką ruošėsi prie naujo karo. Rekrutus Lietuvoje tuoj ėmė, nereikėjo naujo prisirengimo, o bajorai dar negalėjo duoti naujų karininkų, nes karo mokyklos dar nebuvo, nors iš pat pradžių ėmė rūpintis jos įkūrimu.

1801 m. karo gubernatorius tuo reikalu buvo susitaręs su Lietuvos bajorais; jie sutiko laikyti tą mokyklą savo lėšomis; tačiau jai steigti atsirado kliūčių. Iš pradžių sutrukdė administratinis paskaidymas: tuo laiku Lietuvos guberniją suskaidė į dvi: Vilniaus ir Gardino, tai Vilniaus bajorai sutiko duoti lėšų 100 kadetų, ir mokykla turėjo būti įsteigta Vilniaus mieste. Paskui atsirado vėl naujų kliūčių: politinės ir karinės aplinkybės neleido jos steigti Lietuvoje, krašte esančiame netoli sienos ir dar abejotino ištikimumo. Tai Karo Mokyklų Taryba (Petrapilėje) buvo nutarusi, ir caras tat patvirtino (1805. VII. 3), kad Karo Mokykla Lietuvai bus perkelta į Smolenską. Nors nutarė taip padaryti, bet ir ten jos neįsteigė.

1809 m. pati vyriausybė grįžo prie Karo Mokyklos klausimo, prašydama bajorų duoti lėšų. Lietuvos bajorų nuotaika dabar buvo kitokia, negu pirmiau, jie išdrįso pasipriešinti ir prabilti krašto vardu; jau nebesutiko duoti lėšų plačiai išdėstę atsisakymo priežastį.

Viena kliūtis — tai sunki krašto būklė neleidžiant to daryti: kraštas esąs pasieny, karai jį išnaikinę, pereinančios kariuomenės, pristatymai, pastotys, vežėčios, epideminės ligos, gyvulių maras, dvejų metų nederlius, badas, žmonių išbėgiojimas, prekybos sustojimas — visa tat nuvarginę kraštą, ir jie negalį išsimokėti.

Savo atsakyme pabraukė ir politinę priežastį: kam steigia mokyklą Smolenske, o ne Vilniuje; juk šituo pastoja kelią Lietuvos bajorams naudotis iš gėrybių, ir dėlto jie negali paskirti lėšų karo mokyklai[178].

---

[178] Karo gubernatoriaus raštas ir aktai: 1801. VIII. 15, 1805. IX. 16, 1809. II. 7. 1809 m. posėd. 1809. II. 19 *(VBDA)*.

h. Mokyklos ir švietimas.

Iki šiol mokyklos buvo kunigų žinioje, gi patys bajorai dar neprisidėdavo prie jų išlaikymo, todėl buvo dėkingi kunigams už šitą švietimo darbą.

Vilniaus vyskupas, prašydamas bajorų maršalus užtarti mokesčių srityje, nurodė ir į šitą kunigų darbą.

Maršalų susiėjimas atrašė vyskupui, jog instrukcijų keliaujantiems į Petrapilę delegatams jie nerašą, o pavedę surašyti savo pageidavimus (desideria) gubern. maršalui, tarp jų būsiąs punktas ir apie kunigus tokio turinio, kurio vyskupas prašąs[179].

Dėl mokyklų maršalai rado reikalinga pasisakyti daugiau ir pareiškė padėką vyskupui bajorų vardu už švietimo darbą[180].

i. Prekybos reikalai.

Prekyba su užsieniu.

Lietuvai, kaipo pasienio kraštui, tekdavo turėti reikalų dėl prekybos su užsieniu. Bajorams reikėjo ne sykį dėl to pasisakyti.

Dvarininkai, išveždami į užsienius savo ūkio gaminius Nemunu ir Dauguva, kartais turėdavo sunkenybių ir gaiščio, nes valdininkai kart kartėmis patikrinėdavo prekes: nors muitinės ir būtų praleidusios laivus su prekėmis, vistiek sargybiniai pakeliui žiūrėdavo, dėlto bajorai norėtų tuos trukdymus prašalinti. Taip jie buvo pasisakę 1801 m.

Pasirodė, kad vietos vyriausybė to padaryti negalinti, tai reikėjo kreiptis į Petrapilę į Prekybos kolegijos pirmininką Gagariną[181].

---

[179] Raštas 1801. VII. 16 Nr. 308 *(VBDA)*.

[180] Bajorų maršalai atrašė vyskupui VII. 17. Jie ten sako: „Nie można zamilczeć tego prawdziwego ukontentowania, z którym Zgromadzenie zostało przeięte z odebranej wiadomości od I. W. Biskupa o pomnažaniu się i szkółek parafijalnych i liczby uczących się w nich dzieci. Przyszedł nareszcie czas, w którym przezacny stan duchowny jako powołania swego do oswiecenia ludzi przeznaczony, widzieć już można zatrudniający się tym najważniejszym stanu swojego obowiązkiem. — Nikomu wszakże innemu przypisać to należy, jak tylko gorliwym chęciom i staraniom nieustającym I. W. biskupa Wileńskiego, któremu Zgromadzenie niniejsze oświadczając publiczną wdzięczność jest poświadczone, iž takowe starania, przynosząc požytki krajowi, potrafią obrócić oko Monarsze na pracującego tak gorliwie Przykładnego Pasterza i czułego względem współczesności obywatela — Dat w Wilnie etc.".

[181] „Osobne polecenie Jw. Marsz. Gub-ym do Xcia Gagaryna Przezydenta Commers-Collegium.

Svarsčiai ir matai.

Prekybą sunkino saikų ir matų įvairumas. Bajorų nuomone, reikėtų saikai ir matai mieste suvienodinti. Rygos pūras turi būti lygus 24 liet. gorčiams, bačka — 18 liet. gorčių[182].

Svetimieji pinigai.

Pasienio pavietai norėtų turėti palengvinimų ir pinigų vartojime. Gyventojai turi reikalų su Rygos, Liepojaus ir Klaipėdos uostais, už savo prekes ten gauna užsienio pinigais — olandų doleriais, kad net neturi savųjų pinigų mokesčiams mokėti; tai anais pinigais norėtų juos mokėti. Priimant į iždą reikėtų skaityti: raudonąjį auksiną — 20 florinų, olandų dolerį — 9 auks. 10 skat.[183].

k. Javų magazinai.

Kad būtų galima, užėjus karams, ar pasitaikius nederliaus metams, aprūpinti gyventojus maistu, reikėjo iš anksto pasigaminti javų atsargai; magazinai buvo jau ištuštėję, teko jie iš naujo pripildyti; šito pareikalavo vyriausybė iš dvarininkų.

1809 m. pradžioje bajorų maršalų susiėjimas galvojo, kaip tat atlikus, nes tuojau pripildyti magazinus negalėtų, o gal ir nelabai norėtų. Pasiteisindami prieš vyriausybę, kodėl jie negali to padaryti, atpasakojo, kaip sekėsi magazinai pildyti.

„Gdy handel będąc jedynym bogactwem kraju doznaje w gubernii Naszej wiele przeszkód tak dalece, że wszystkie usiłowania obywatelskie dla powiększenia onego stają się daremnemi, o to z powodów, że każda Tamożnia, każdy nadziratel, każden objeszczyk, każden kozak co wiorsta na kordonie stojący ma prawo zatrzymywać wszelkie statki z produktami na rzekach idące, oraz drzewo towarne, jakož zdarzyło się, że nie raz one zatrzymując pozbawili zupełnie sposobności do prowadzenia towarów do miast portowych, gdy przez zmitrężenie czasu wody na rzekach upadły, a produkta oschnąc musiały i przez opóznienie w dostarczeniu cena na towarach zniżona wielkich strat dla handlujących zostaje przyczyną; z tych powodów Jw. Marszałek Gubernski raczy upraszać Jw. Xięcia Prezydenta Commers Collegii o danie roskazów dla Tamożniów, ażeby skoro wszelkie statki i drzewo spławione na tej tamožni, skąd one idą są expedyowanemi, miały wolność, bez żadnego od Nikogo więcej zatrzymywania, płynienia do portów; pod odpowiedzią za stratę Handlującemu przez to, ktoby one smiał zatrzymywać". (*VBDA.* 1801 m.).

[182] *VBDA.* 1802 m. Dez. Nr. 4 p. 4.

[183] *VBDA.* 1802 m. Dez. 8. 10, 12. Žr. aukščiau 208, 209.

Nuo 1800 m., jie rašė, magazinams pripilti javais imdavo nuo sielos (valstiečio vyro) po 4½ gorčiaus rugių ir ½ gorčiaus vasarojaus. Per 8 metų būtų susidariusi didelė atsarga valstiečiams. Bet kelerius metus neužderėjus javams, be to vyriausybei pareikalavus dvejų metų pyliavą atiduoti armijai, einančiai į užsienius, javų atsarga magazinuose ištuštėjo; tuomet dvarininkai savo lėšomis maitino valstiečius, be to davė jiems javų sėklai, dėlto nebuvo galima supilti pyliavų į magazinus. 1808 m. vėl reikėjo atiduoti armijai visus javus, kurie buvo magazinuose; teisybė, už juos užmokėta, todėl dvarininkai apsiėmė pripildyti magazinus iki 1821 m. už tuos 6 metus (t. y. 1821—1809=12 metų ligi pilnos normos). Kas dėl magazinų skaičiaus tai dideliam dvarui galima statyti į magaziną, o mažieji dvarininkai gali turėti magazinų skyrius, skaitant vienam skyriui 50 sielų. Pyliavas reikia imti nuo dubinių sielų (sėdinčių duboj, ūkyje), ne nuo dvariškių (sėdinčių dvare, kumiečių) ar įnamių (turinčių tik daržą ar trobeles). Gubernatorius dar sykį rašė šį-tą prisimindamas maršalams, bet jie nuomonės nepakeitė, tik dar atsakydami nurodė į savo sumanymą tuo reikalu[184].

l. Teismo srityje.

Prieš slaptas skundas.

Bajorai savo pageidavimuose keldavo ir bendresnio pobūdžio reikalus.

Pripratę nuo senų laikų, kad teismo ar administracijos įstaigose nebūtų nieko paslėpta nuo apskųstojo, Lietuvos bajorai reikalavo to paties ir iš rusų administracijos. Savo pageidavimuose jie įdėjo tokį prašymą: kad skundos, paduodamos gubernijos valdybai, būtų priešingai pusei suteikiamos; šitaip darant, sako, būsią galima apsaugoti piliečius nuo skundų už akių padarytų, o ir pats teisingumas reikalaująs, kad nieko nesmerktų už akių[185].

m. Lietuvos Metrika ir kiti archyvai.

Lietuvos valstybinis archyvas (Lietuvos Metrika) buvo išvežtas iš Lietuvos, o jis buvo dažnai reikalingas teismo reikalams.

---

[184] *VBDA.* 1809. II. 20. ir 28 posėd.
[185] *VBDA.* 1802 m. Dez. 5.

Bajorų atstovų darbas buvo pasirūpinti, kad Lietuvos Metriką grąžintų. Apie tai ėmė kalbėti 1801 m., įrašydami į savo pageidavimus. Nedrįso prašyti grąžinti visą, o tik dalį, būtent tą jos dalį, kuri liečia teismus, sutikdami parsigabenti į Vilnių bajorų surinktomis lėšomis[186].

Kilus klausimui, kas galėtų žiūrėti Lietuvos Metrikos parvežimo ir kitų bendrų reikalų atlikimo, apsistojo prie bajorų sekretoriaus Kukevičiaus; jį, sako, būtų galima pasiųsti į Petrapilę ir reikėtų tam dalykui duoti lėšų[187].

Archyvais susirūpino ne tik bajorai, bet ir Vilniaus miestas, kuris kreipėsi į bajorus, prašydamas pagalbos. Ir jam rūpėjo gauti atgal Lietuvos Metriką, taipogi kitus bajorų ir miestų aktus, išvežtus į Smolenską, Kievą ir kitur.

Vilniuje buvę sudėti Varnių ir Skuodo magdeburgijų aktai, tai šitiems reikėtų gauti leidimas pervežti į Telšių pavietą[188].

Rusų vyriausybė visai ir neketino leisti grąžinti Lietuvos Metriką. Vyriausybė buvo įsitikinusi, kad Metrika kuo mažiau buvo reikalinga teismams, kad ji tikrumoj yra Lietuvos valstybės archyvas, tai grąžinti jį Lietuvon buvo pavojinga politiniais sumetimais, dėlto visos bajorų pastangos tuomet ir vėliau nuėjo niekais.

n. Santykiai su atskirtąja Gardino gubernija.

1803 m. G a r d i n o bajorai, ką tik atsiskyrę nuo Vilniaus, prašė jo suteikti pašalpos 1 metams 6000 rub. sid. Vilniuje maršalai griežtai atmetė tą prašymą — nutarė pinigų neduoti[189].

---

[186] *VBDA.* 1801 m. Dez. 5. 0°. „Ażeby dozwolonym zostało Metryki W-o X-a Litewskiego tylko do sądownictwa sprowadzić kosztem zgromadzenia szlacheckiego do Wilna".

[187] *VBDA.* 1802. V. 12 posėd. 2°. „Zgromadzeni Marszałkowie polecają M. Gub. wysłać, jeżeli będzie widział potrzebę, sekretarza Szlacheckiego Kukiewicza do S. Petersburga tak względem metryk Lit. jako też względem dalszych ogólnych interesów i oznaczyć potrzebną na takowe wysłanie Ekspens, która będzie w rachunku przyjęta".

[188] *VBDA.* 1802 m. Dez. 14.

[189] *VBDA* 1803. III. 26. p. 4.

4

Prieš naują karą. (1809—1812).

Prasidedant į vakarus nuo Rusijos karams, ar tik į juos rengiantis, turėjo iškilti Lietuvos ir Lenkijos klausimas; jo aštrumas pareidavo nuo to, ar sunki buvo Rusijos padėtis, ar grėsė jai pavojus nustoti vakarų žemių, ar stiprus jų nepasitenkinimas.

Lietuvos bajorai, teisingiau dvarininkai, o tai ir buvo Lietuvos visuomenė, turėjo dvi orientaciji dėl savo krašto likimo: vieni visą jo ateitį rišo su Rusija, su caru Aleksandru, kiti — su Prancūzija, su Napoleonu; niekas nenorėjo dėtis su Prūsais, ką tik pergalėtais, taip pat virtusiais politikos objektu. Žiūrint politinių sumanymų turinio, Lietuvos likimas abiejur įvairavo: vienur — kaip atskira Lietuvos valstybė, kitur — tik Lenkijos ar Rusijos dalis.

a. Rusų orientacija.

Lietuvoj, tekusioj Rusams, rusų orientacija buvo stipresnė, ji viena galėjo viešai pasirodyti; daugiausiai atramos ji turėjo didžiųjų ir vidutinių dvarininkų tarpe. Tarp Lietuvos bajorų, kurie davė pradžią ir vadovavo tam visuomenės sparnui, buvo trys žymiausi didikai, visi trys tituluotieji — kun. A. Czartoryskis, gr. M. Oginskis ir kun. Druckis-Lubeckis, o jų balsą sekė kiti. Jie buvo asmeniškai susiję su caru, užiminėjo net aukštas vietas Rusijos tarnyboje, kaip pav. Czartoryskis, visi jie turėjo įtakos Lietuvoje, galingi ir stiprūs, nors nevienodai, savo turtais ir giminyste.

Aleksandras viliojo juos į save, norėdamas jais pasinaudoti, nes jam labai rūpėjo, kad Lietuva, tokia karo atžvilgiu svarbi provincija, būtų jam ištikima.

Kiekvienas iš tų trijų nevienu laiku savo aplinkumoj buvo veikęs ir joje iškilęs, gal net nevienodai suprato Lietuvos ateities klausimą.

Czartoryskis, buv. Rusijos užs. reik. ministeris, daugiau žiūrėjo didžiosios Lenkijos atstatymo, į kurią įeitų ir Lietuva. Tą mintį jis laikė paslėpęs, tik paskui, jau nebebūdamas ministeriu, viešai buvo pareiškęs carui savo projekte, įteiktame

VALSTYBINĖ ... TRALINĖ Biblioteka

savo dvare (Pulavuose), carui pravažiuojant; 1806 m. jis buvo pasiūlęs sušaukti į Vilnių aštuonių gubernijų (Lietuvos ir Gudijos) maršalus ir žymiausius dvarininkus. Caras tuomet visa tat nutylėjo. Tačiau atėjus lemiamai kovai su Napoleonu, jau caras jausdamas, jog Lietuvoj bruzda, jog jam nenori padėti, nebetikėdamas Prūsų pagelba, įsitikinęs, kad juos sumuš, pats iškėlė tuos pačius planus; būdamas 1807 m. Tauragėj pasikvietė gen. Kniazevičių ir pasiūlė jam sudaryti Lietuvos armiją, kuri jo pusėje kariautų su Napoleonu, už tat žadėjo įkurti Lenkų Karalystę iš savo ir Prūsų valdomų lietuvių-lenkų žemių[190].

Dargi, Prūsuose, po Iluvos kautynių, norėdamas pastiprinti užpakalį Lietuvos dvarininkų tarpe, rusų vadas Bennigsenas 1807 m. savo atsakomybe paskelbė carą Aleksandrą Lenkų karalium; tuomet šis žygis buvo laikomas svarbiu, bet caras nedarė jokių iš to išvadų, nei papeikdamas, nei pagirdamas Bennigseną[191].

Jau 1806 m. Czartoryskis buvo nustojęs įtakos carui: jis reikalavo sunaikinti Prūsus ir iš jų statyti Lenkiją, caras gi galvojo, kad su Prūsais reikia dėtis. Czartoryskis įsitikino, jog caras jį viliojąs, dėlto ėmė artintis su prancūzais, o tuo tarpu nutilo ir laukė patogios valandos vėl iškilti. Gi caras Tilžėje susitaręs su Napoleonu manė, jog nėsąs reikalingas nei lietuvių nei lenkų palankumo, bene nuramino jį ir Napoleonas, pasižadėjęs, jog nei Lietuvos nei Lenkijos didžiuoju mastu neatstatys, ir sukūręs tik Varšuvos Kunigaikštiją iš naujųjų Prūsų valdų.

Tačiau Rusų caro santarvė su Napoleonu tvėrė neilgai. Greitai pasirodė, kad abiejų valstybių interesai buvo priešingi, kad taikos sąlygos negalima išpildyti, kontinento blokada prieš anglus neįvykdoma, ir darėsi aišku, kad konfliktas dar didesnis, negu iki šiol buvusis, yra neišvengiamas, kad beto jis įvyks gana greitai, — taigi reikėjo vėl prisiminti Lietuvos ponus, nes Lenkija buvo išvaduota iš vokiečių, įkūrus Varšuvos Kunigaikštiją, kuriai dargi duota ne lenkų žemė — Lie-

---

[190] *Iwaszkiewicz*, Litwa, 4—5 p. *Janulaitis*, Užnemunė po Prūsais, 375—5 p.
[191] *Smolka*, Polityka Lubeckiego I, 22 p.

tuvos Užnemunė. Naujoji kunigaikštija buvo prancūzų įtakoje, tai reikėjo Lietuvos dvarininkai atitraukti nuo ten ir paimti į savo globą.

Nors Nemunas darė valstybės sieną, bet abiejose jo pusėse Lietuvos dvarininkai ir valstiečiai arti buvo susiję, abiejur buvo giminių, rišo bendri kultūros ir praeities ryšiai. Dažnai bėgiodavo visų luomų žmonės per Nemuną; dažniau iš čia (iš Aukštaičių ir Žemaičių) — į Užnemunę.

Rusų vyriausybė priešinos tam, vartodama įvairių priemonių. Ji uždraudė bėgti į aną pusę, už Nemuno, nes tai buvo užsienis. Už šitą prasižengimą skyrė įvairias bausmes atitinkamai luomui. Buvo paskelbta: jeigu pagaus valstietį, tai be eilės atiduos į rekrutus, gi netinkamus karo tarnybai ims kaipo valkatas į tvirtovių darbus; jeigu pabėgusis bus bajoras, tai jo turtus konfiskuos, o jeigu pagaus bebėgant, tai skaudžiai nubaus[192].

Pasirodė, jog tas įstatymas beveik nepaliesdavo pačių kaltųjų: bėgo bajorų jaunimas, kurie dvarų dar neturėjo, dvarai priderėjo jų tėvams. Rusų vyriausybė greitai susigriebė ir tuoj išleido naują įstatymą, kur pasakė: jeigu pabėgtų vaikai, patys dvaro neturintieji, o dvarą turi jų tėvai, tai uždėti draudimą ant būsimos jų palikimo dalies ir ją konfiskuoti, kai turės ji jiems atitekti[193]. Buvo tokių, kurie iškeliavo prieš draudžiamus įstatymus, tai dabar ir juos prisiminė: tiems, kurie yra iškeliavę prieš 1809. VIII. 24 įstatymą, skiriama šeši mėnesiai laiko grįžti geruoju[194].

Derėdamasis 1809 m. su Napoleonu, caras tarp sąlygų įdėjo dar vieną, būtent: kad Lenkijos neatgaivins ir jokioj formoj jos neatstatys. Napoleonas, nujausdamas susidūrimą su Rusija, toj formoj nenorėjo sutikti, dargi pasistengė paleisti žinių ir Lenkijoje ir Lietuvoje apie šitą caro reikalavimą.

Aštrėjant santykiams su prancūzais, Aleksandras vėl pradėjo gerintis prie Lietuvos visuomenės, prie jos bajorų. Dabar reikėjo kitų tarpininkų ir kitos programos, negu siūlė Czartoryskis, jau ėmė kalbėti apie Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos atgaivinimą. Sudarytų ją iš Lietuvos, Gudijos, Ukrai-

---

[192] *PSZ*, 23806 Nr. — 1809. VIII. 24.
[193] *PSZ*, 23893 Nr. — 1809. X. 5.
[194] *PSZ*, 24035 Nr. — 1809. XII. 17. *Dubrovin*, 24—25 p.

nos žemių, priderėjusių prie Didž. Liet. Kunigaikštijos (išviso aštuonios gubernijos); ji būtų atskira valstybė surišta su Rusija, galėtų veikti lietuvius ir lenkus anapus Nemuno. Nauju tarpininku tarp caro ir Lietuvos buvo jau nebe Czartoryskis, kuris pasitraukė nuo caro ir prie jo buvo atvėsęs (jiedu išsiskyrė, kits kitam nepasitikėdami), o kiti: — iš pradžių vienas Oginskis, o paskui prisidėjo Lubeckis.

Lietuvos visuomenė (taigi dvarininkai) ėmė reikšti nerimo, tai reikėjo ką nors jai žadėti.

Prasidėjus kontinento blokadai, Lietuva atsirado sunkioj būklėje. Nėra kur išvežti javai, nėra, kas perka; javai atpigo, mokesčiai padidėjo, o čia vyriausybė nevienaip ėmė mokesčius: iš Imperijos gyventojų ėmė mažiau, negu iš Lietuvos. Lietuvos dvarininkai ėmė svarstyti savo sunkią ekonominę būklę įvairiuose susirinkimuose, pagaliau įnešė į seimelių posėdžius, o jie pasiuntė delegaciją į viešpatį, kuris dabar taip lengvai davė jai leidimą atvykti į Petrapilę. Delegaciją siuntė Vilniaus seimelis 1809 m.; paskui vasarą 1810 m. Gardino seimelis.

Vyriausybė patyrė, jog represijos — gera priemonė bajorams sau palenkti, bet dar jais netikėdama, o norėdama visai juos pritraukti, bandė šį-tą duoti, o daugiau pažadėti. Reikia surasti tinkamas tarpininkas: Czartoryskis tam uždaviniui jau nebebuvo geras, jau juo nebetikėjo, kaip ir Czartoryskis nebetiki caru, jo pažadų tyrumu ir tikrumu. Atsirado kitas žmogus — Oginskis; jisai su Lubeckiu ir pradėjo veikti ta kryptimi: įkvėpti Lietuvos dvarininkams pasitikėjimą caru, o iš kitos pusės, gauti iš caro politinių nuolaidų Lietuvai ir jos bajorams.

Oginskis kadaise raginęs anglus į karą prieš rusus, vienas iš 1794 m. Lietuvos sukilimo ir karo šulų, keleta metų buvęs pabėgėliu Europoj, nustojęs dėl sukilimo didžiausiųjų turtų, bene vienintėlis, kuriam nebuvo pilnos amnestijos, dabar grįžo Lietuvon, atvėsęs prie prancūzų, atsivertęs prie rusų caro, gavęs dvarus (ne visus berods) atgal[195].

Oginskis galutinai apsivylė Napoleonu. Per tiek metų sekęs jį, turėjęs reikalų ir galimybės pažinti jo užmačias, iš pra-

[195] *Smolka,* Pol. Lub. I, 34 p. Žiūr. *Oginski* Mémoires I—IV t. Jo autobiografija ir autoriaus pataisos bei papildymai likusieji rankraštyj pridėta prie spausdintųjų atsiminimų autoriaus egzemplioriuje.

džių daug ko laukęs, pagaliau atvėso prie jo visai, dėl politinių ir socialių sumetimų. Napoleonas, jo įsitikinimu, nenorįs atstatyti didžiosios Lenkijos, prie kurios nenorįs prijungti Lietuvos, tesirūpinąs viena Lenkija, dėlto galįs susiderėti su caru ir paaukoti Lenkiją, o nuo savęs Oginskis pridėdavo, jog Napoleonas, atgavęs Valuinę ir Lietuvą, sudarytų iš jų atskiras kunigaikštijas, bet nepridėtų prie Lenkų karalystės. Tilžės taika (1807 m.) tat geriausiai įrodžius. Tie, kurie buvo persimetę į jo pusę ir stoję kariauti, buvo jo apvilti. Napoleonui terūpėję pritraukti carą į savo pusę. Taigi Oginskiui rodėsi, jog Aleksandras yra daug žmoniškesnis ir švelnesnis su savo priešais, ypač bajorais-dvarininkais.

Tas Oginskio atsivertimas įvyko užsienyje, esant jau emigracijoj, jau pavargus ir prisikentėjus, žinoma, atsižiūrint į jo senovės turtus. Oginskis grįžo visišku Napoleono priešu, o caro prieteliu ir garbintoju, ir tik po to visiško atsivertimo jis atgavo atimtuosius dvarus.

Tai dabar Oginskis pradėjo veikti Lietuvos bajorų tarpe, veikti caro naudai. Viso ko matę, dėlto abejoją dėl gairių pakeitimo, bajorai panorėjo turėti įrodymų, kad caras jiems yra palankus. Šitam parodyti pasitaikė proga. 1810 m. geg. mėn. Vilniuje susirinko bajorų maršalai bei žymieji dvarininkai ir svarstė įvairius savo reikalus; vietos vyriausybė, gresiant naujo karo pavojui, švelniai žiūrėjo į tokius susėjimus, ypač leido agituoti už palankumą Rusų carui. Šitame susirinkime aktingai dalyvavo Oginskis. Susirinkę rašė skundą carui, skųsdamies prispaudimu Lietuvoje; jie norėjo tą skundą pasiųsti stačiai į jį su deputacija, aplenkę vietos administraciją, bet kadangi tat buvo priešinga įstatymui, tai vistiek turėjo kreiptis į ją ir gauti leidimą, karo gubernatorius į visa tat žiūrėjo per pirštus, jau nebekibo ir kliūčių nedarė: laikai nebetokie, reikėjo leisti Lietuvos bajorams prieiti prie caro, ypač jeigu patys prašėsi.

Bajorai ėmė prikalbinėti patį Oginskį, kad apsiimtų jų reikalus ginti prie caro. Jisai sutiko, bet nurodė ir sąlygas: daryti greitai, negaišti (per 4 savaites atlikti), rūpintis visos Lietuvos, o ne atskirų asmenų reikalais.

Oginskis nuvyko į Petrapilę, pradėjo savo darbą, išdėstė carui ir ministeriams visą savo programą bei norus. Petra-

pilėje atsirado nedidelis Lietuvos ponų būrelis, kurie bendrai aptardavo savo reikalus, kaip reikia elgtis su caru ir vyriausybe, ko ir kaip prašyti bei reikalauti. Jų tarpe ėmė veikti ir Lubeckis, atvykęs iš Gardino; jis dirbo kartu su Oginskiu.

Lietuvos dvarininkų delegatai statė grynai ekonominius reikalavimus. Jie šitaip išdėstė savo pageidavimus. Jie nurodė, jog Lietuva stovinti ant prarajos krašto. Neseniai buvę keletas derlingų metų, kariuomenei brangiai pristatinėję javus, o kitus išveždavę į užsienius. Dabar gi uždarius sieną (dėl kontinento blokados) dvarininkai neturį kur dėti atliekamų javų, Pabaltės uostai jų nebeimą. Visa Imperija pergyvenanti finansinį krizį. Popierinis rublis vieton 79 kap. dabar esąs vertas 26 kap. sidabru, o bajorai turį mokėti auksu palūkanas ir mokesčius, jų gi aruodai pilni, javai stovi neparduoti, stovi jau pora metų, nes nėra kas perka. Lietuvos bajorai moką į iždą daugiau, negu rusai: turėdami luominę-vietinę autonomiją, mokesčius mokėję tarifais iš Respublikos laikų, o tos normos buvo didelės, didesnės negu Rusijoj, taigi Lietuvos bajorai laukė, kad ją sulygintų su Imperijos gubernijų bajorais, kur kartais imdavo mokesčius net popieriniais pinigais. Čionai mokesčius ima be pasigailėjimo, dėlto išparduodama turtas, daroma daug eksdivizijų, neištesinčių skolininkų skaičius auga. Dargi išlaidos padidėjo. Karininkams, kurių pulkai stovėjo Pabaltėje ir Lietuvoj, 1809 m. dėl rubliaus kurso kritimo padidintos algos[196], vėliau (1810 m.) tat padaryta Valuinėje ir Podolėj, tik Rusijai tat daryti nebuvo reikalo[197].

Lietuvos bajorų deputacija nieko gero nelaimėjo, dargi Petrapilėje siautė pikti jiems vėjai. Caras maloniai priėmė deputaciją, o galvojo labiau juos prispausti, kad politiškai iš jų kuo daugiau gautų. Dabar caras prisiminė, jog 1807 m. karo laiku Prūsuose jis visą laiką bijojo, kad Lietuva nesukiltų ir tuo neatkirstų jo armijos esančios Prūsuose, o dėl šito būtų galėjus įvykti didžiausia Rusijai katastrofa. Nesisekant karo lauke Prūsuose, bijant dėl Lietuvos, carui teko su viskuo sutikti, ką siūlė Napoleonas, o tasai tikrai daug davė pergalėtam priešui. Dabar caras negalėjo Lietuvai dovanoti savo baimės, o jis buvo bailus, dėlto ir kerštingas. Caras matė,

---

[196] *PSZ.* 23542 Nr. — 1809. III. 17.
[197] *Smolka,* Polityka Lubeckiego I, 24—26 p.

jog Lietuva nenori ištirpti Rusijoj, kad ji vis dairosi, kas vyksta už Nemuno, kitoj Lietuvos dalyj ir Lenkijoj, kur Napoleonas buvo sukūręs 1807 m. Varšuvos Kunigaikštiją, paskui 1809 m. padidinęs ją, pridėjęs Galicijos žemių, jog iš Lietuvos žmonės bėga tenai, jokie grasinimai negelbsti, — tai dabar sumanė pavartoti griežtesnių represijų, kad greičiau ir stipriau paimtų Lietuvą į savo rankas.

Lietuvos bajorų delegatai čionai išgirdo, jog vyriausybė gali apskritai panaikinti luominę bajorų savyvaldą, jog labiau padidins skiriamųjų valdininkų teises; o iki tol buvo patyrę, kad neseniai gubernatoriai pradėjo dažniau kištis į seimelių darbus, kibti prie maršalų dėl netvarkos ir t. t. Gelbėdami savo luomo privilegijas, Lietuvos bajorai Petrapilėje stengėsi parodyti vyriausybei, jog esą jai ištikimi, visai patenkinti Rusų viešpatavimu, tik rodydami šituos jausmus jie kartais perdėdavo, prieidavo iki nusižeminimo ir aiškios veidmainystės.

Caras žadėjo patenkinti Lietuvos bajorų maršalų skundas, nes jis nežinojęs, kas ten daroma, o progai pasitaikius prasitarė, kad ne Napoleonas, o jis vienas tegalįs patenkinti platesnius Lietuvos lenkų reikalus. Bet žodžiai ištartieji ir raštai, parašytieji tuo laiku, ar caro ar jo ministerių, niekur nekalba apie politinius Lietuvos reikalavimus, visur težada vieną, jog ketinąs prašalinti vietos administracijos kliaudis.

Carui reikėjo iš delegatų ir įtakingų ponų patirti, ar už vienus pažadus sukurti iš Lietuvos žemių atskirą politinį kūną Rusijos ribose galės gauti Lietuvos palankumą kare su Napoleonu, ar reikės jau dabar pažadus įvykinti[198].

Tuo tarpu Aleksandras nieko rimto nedavė; berods padarė keletą tikrų nuolaidų, tik ne politinių, o finansų srityje — mokesčių dalykuose. Šiaip buvo išleidęs keleta reskriptų Oginskiui ir Lubeckiui miglotu turiniu, kurie betgi darė įspūdžio visuomenei.

Oginskis visa, ką tik bus išgirdęs iš caro, ką bus supratęs iš neaiškių caro pasakymų, paleisdavo į bajorų tarpą kaipo tikrą neabejotiną dalyką. Taip paplito gandų, kad caras ketinęs įvesti naują valdymo formą visai Imperijai, kalbėjęs Oginskiui ir apie Lietuvą; tas žinias skleidė Lietuvon per laiš-

---

[198] *Dubrovin,* Russkaja žizn.

kus Petrapilės korespondentai, o tie pasakojo pažįstamiems, jog caras padarysiąs Lietuvą laimingą[199].

Bet viešo caro paskelbimo, kuris tas žinias patvirtintų, vis nebuvo. Oginskis ragino carą pasisakyti viešai, padaryti ką nors galutino ir aiškaus. Jis įtikinėjo carą, kad jis turįs pasiskelbti Lenkų karalium, prijungęs prie Lenkijos Lietuvą; lai iš pradžių Lenkijos karalystė bus nedidelė, susidės iš Did. Lietuvos Kunigaikštijos žemių. Pagaliau negalint didelio plano tuojau įvykinti, reikėtų tuo tarpu padaryti iš aštuonių gubernijų „Lietuvos Kunigaikštiją". Caro sesuo galėtų būti jos vietininkė; šituo būtų atgaivintas Lietuvos vardas: Kunigaikštijoj, žinoma, veiktų Lietuvos Statutas, būtų savo atskiri teismai.

Oginskis įrodinėjo carui, kokia būsianti Rusijai nauda iš to sumanymo. Susidarius Lietuvos kunigaikštijai, prie jos prisidėsianti ir Lenkija, ji norėsianti turėti tą patį viešpatį[200].

Taigi ir pats Oginskis neturėjo vieno, aiškaus politinio plano: jį keitė žiūrėdamas aplinkybių; dėl savo sumanymų agitavo Petrapilėj, važinėjo Lietuvon, įrodinėjo visur to plano gerumą.

Oginskis caru tikrai įtikėjo, nors šis nebuvo aiškiai pasisakęs. Carui rūpėjo išaiškinti, ar bus karas su Napoleonu. Jeigu karas bus, tai reikia privilioti į savo pusę Lietuvą ir Lenkiją, o tiksliau jų bajorai, jeigu gi karo nebus, tai nereikia rišti save jokiais pažadais ir duoti jokių laisvių, autonomijų ir t. t. Jo uždavinys — tęsti derybas su bajorais, visam kam ruošti pamaži konstitucijos sumanymus, bet jų neskelbti. Savo keliu reikia tikrai ruoštis į karą, kuriam Lietuva turės sudaryti bazę.

Rusijos interesus atitiko padarytos ekonominės nuolaidos Lietuvos bajorams. 1811 m. vakarų gubernijoms buvo leista mokėti mokesčiai javais, greitai po to panaikinta senieji Lietuvos mokesčiai, įvedama jie nuo sielos, kaip ir Rusijoj, galų gale jie pasidarė mažesni, nes buvo leidžiama mokėti asignatomis, ne sidabru, nes kaip tik užėjus nederliui, nesant ko išvežti, trūko pinigų[201].

---

[199] *Zaleski* 336—7 p.
[200] *Ogiński* Mémoires III. 34—46 p. — Šitą klausimą ketinu išdėstyti kitoj vietoj plačiau.
[201] *PSZ,* 1811. XI. 17 ir 1811. XII. 18.

Caras apie tą savo geradėjystę Lietuvai parašė (1812. I. 27) Oginskiui, jog liepęs imti mokesčius iš dalies javais ir pašaru, o iš dalies pinigais. O šita kaip tik buvo naudinga Rusijai: vietoje pririnko daugiau maisto kariuomenei, o antra vertus — aptuštino dvarų ir sodžių aruodus bei daržines.

Caras tyčia iškėlė Oginskį Lietuvos bajorų tarpe; per jį buvo galima prieiti stačiai prie carq ir jį pamatyti, prašymus maloniai išklausydavo ir net greitai patenkindavo. Pavyzdžiui, Wawrzeckis rašė iš Vilniaus į Oginskį Vilniaus gub. reikalais; tenai jis nupasakojo blogą krašto būklę: keletą metų nebuvę pinigų, užėję 1811 sunkieji metai, panaikinę derlių, dėlto daugiau reikią maitinti valstiečiai; nebūsią galima gauti avižų pasėliui; javai būsią brangūs; reikėtų imti mokesčius javais. Oginskis šitą laišką gavo 1812. I. 17, jau 18 d. įteikė jį carui, o tas atrašė Oginskiui I. 27 d., jog jau tą prašymą patenkinęs.

Bajorai, girdėdami apie tokį naudingą jiems Oginskio veikimą, kėlė jį į padanges ir pareikšdavo tuos savo jausmus per seimelius.

Vilniaus gub. bajorai, maršalai ir delegatai 1811. XI. 17 parašė Oginskiui padėkos laišką Gardino seimelis 1812. I., Lachnickiui pasiūlius, dėkojo Oginskiui ir prašė toliau varyti tą darbą.

Reikalui esant caras mokėjo būti širdingas ir lipšnus. Pav., Oginskis, gavęs Vilniaus bajorų padėkos laišką, įteikė jį carui; šis padėkojo už tat Oginskiui, dargi pirmą sykį parašė laišką lenkiškai, tąja kalba rašyti nemokėdamas caras parašė prancūziškai, Oginskis išvertė lenkiškai, caras pasirašė ir jį persiuntė Lietuvos bajorams.

Ir caras dabar paaukštino Oginskį: padarė savo sekretorium.

Aleksandras, viliodamas Lietuvos bajorus, nieko tikro jiems nežadėdamas, turėjo vieną tikslą: norėjo gauti iš Lietuvos karo jėgų. Jis įsakė paruošti sumanymą, kaip būtų galima iš Didž. Lietuvos Kunigaikštijos 8 gubernijų organizuoti kariuomenę, sujungtą su Imperijos kariuomene. Caras teiravos iš Oginskio, kaip būtų galima gauti iš Lietuvos daugiau kariuomenės, o ypač daug kavalerijos.

Oginskis suprato slaptą caro mintį, tai atsakydamas nauju

raštu (1811. XII. 1) įrodinėjo, jog organizuoti armiją, neužtikrinus iš anksto Lietuvos likimo, negalima ir toksai bandymas liksiąs bergždžias. Lietuvos valstiečiai vistiek lai duoda rekrutų tiek pat, kiek ir kitose gubernijose duodama, tik bajorai tebus savanoriai, bajorų uolumas ir ūpas galės pakilti, kai sužinos apie gerus caro norus, taigi reikia jau dabar pradėti organizuoti Lietuvą ir dar prieš karą tat padaryti.

Į tai caras nedavė atsakymo, vis vilkino; jis suprato, jog Lietuvos bajorai dykai neduos nei kraujo, nei pinigų, o jis dar nenorėjo užsivaryti ir pasiskubinti su pažadais; jeigu karo nebus, tai kam žadėti? Tačiau greitai jau aiškiai įsitikino, kad karas bus, tai sutiko, kad ruoštų Lietuvos konstituciją.

Ruošti Lenkijos konstituciją (ištikrųjų būtų tai Lietuvos) buvo caras pavedęs Armfeldui ir Rosenkampfui. Caras, gavęs jų sumanymą, pasisakė, jog jam ji nepatikus, tai prasitarė. kad žadąs pavesti ją paruošti Oginskiui. Oginskis į tuos žodžius atsakęs, jog jis jau ją turįs pabaigęs, nes jau keleta mėn. buvo dirbęs su Lubeckiu ir K. Plateriu, pasidalinę darbą. Caras, rodos, buvo patenkintas šitokia naujiena, tik dabar pridėjo vieną dalyką — naują savo reikalavimą, apie kurį iki šiol tylėjo, bet kurį iškeldavo, jeigu reikėjo dvarininkus pagąsdinti ir padaryti kuklius; jis iškeldavo baudžiavų naikinimo klausimą; taigi ir dabar jis lyg iš netyčių prasitarė Oginskiui: „Beje, neužmirškite artojų; šita — kuo naudingiausia klasė, o jūsų artojai visuomet buvo laikomi ilotais“[202].

Oginskis ir čia rado kaip nuraminti viešpatį; jis atsakė: šituo dalyku rūpinęsis ir tebesirūpinąs, esąs tai svarbiausias dalykas, berods yra tam ir sunkenybių bei vargų, nes norima suderinti savininkų teises su reikalu paliuosuoti valstiečius iš jungo ir nelaisvės, kuriuos iki šiol kentė. Įrodymui jis pristatė Lubeckio laišką iš Gardino į Oginskį, be to turįs planą valstiečių būviui pagerinti Lenkijoj (t. y. Lietuvoj); caras liepė atsiųsti tą sumanymą.

Baudžiavų naikinimas — tai opi dvarininkų vieta: kas jas paliks, su tuo bajorai ir eis. Žinojo tat ir caras.

Oginskis 1812 m. buvo sušaukęs keleta žymiųjų dvarininkų į Maskvą, jis agitavo prieš Napoleoną, prieš prancūzų

---

[202] *Ogiński*, Mémoires, III t. 110—121 p.

įtaką, gąsdino bajorus ypač tuo, jog Napoleonas tikrai panaikins baudžiavas[203], tai geriau pasilikti unijoj su Rusija, caro valdžioj.

b. Ruošimasis į karą.

Ėjo dideli darbai — ruošimasis į naują karą; jam bazė turėjo būti Lietuva. Dvarininkai sumanė šį tą laimėti; išgavo iš caro teisę patiems pristatinėti armijai maistą ir pašarą, juos tiekti be tarpininkų ir rangovų, dvarininkai tuo uždirbtų ir iždui būtų nauda. Vyriausybė tam pritarė. Bajorai stropiai ėmėsi darbo, sudarė tiekimo organizacijas.

Lubeckis, naudodamasis šituo, panoro pavartoti naujas ūkines organizacijas politiniams tikslams. Vyriausybė leido organizuoti pavieto dvarininkų komitetus, kurių viršūnėje buvo vienas visai Lietuvai — „Vyriausias Komitetas" Vilniuje. Ilgainiui jisai turėtų virsti kuo kitu — naujos Lietuvos vyriausybės užuomazga prie caro. Kadangi Lubeckis matė, kad caras dabar to nenori ar negali skelbti, tai siūlė bajorams, kad reikia organizuoti jos pakaitą — tą patį dalyką kitu vardu. Į tą komitetą įėjo žymiausi Lietuvos dvarininkai.

Šitame politiniame darbe, kaip minėta, greta Oginskio iškilo Lubeckis. Kadangi jisai dažnai padėdavo Oginskiui rašyti ir redaguoti raštus į carą, o kai kame rodė ir daugiau iniciatyvos, tai nevieną dalyką turėjo jau pagaminęs išanksto. Karui prasidėjus, Lubeckis buvo pagaminęs caro atsišaukimo projektą, kai Napoleonas įžengs į tą šalį, kuri turės įeiti į Lenkų karalystę, o ji apimtų Lietuvą ir Lenkiją, su 1791 m. geg. 3 d. konstitucija. Bet tai buvo jo projektas, kurio niekas nematė[204].

O Lietuvoj dvarininkai džiaugėsi galėdami pristatyti javus: beveždami iš namų javus, jie ištuštino savo aruodus, nualino visą kraštą.

Caras 1812 m. balandžio mėn. išvažiavo į Vilnių, o iš ten važinėjo po Lietuvą. Jis atvyko per verbą, balandžio 14 d. Vilnius virto laikinąja Rusijos sostine; visur buvo pilna ministerijų vadybų, svetimų valstybių atstovų ar jų pavaduotojų. Čia atsirado ministerių pavaduotojai; Rusijos imperijoj veikė lyg dvi caro raštini: viena — Petrapilėj, kita — Vilniuje.

---

[203] *Iwaszkiewicz,* 55—56 p.
[204] *Smolka,* I. 37—39 p.

Vilnius priėmė carą su iškilmėmis. Caras stengėsi būti populiarus: dažnai rodėsi viešai, žarstė pinigais labdarybei, šypsojos ponioms, davinėjo titulus bei ordinus dvarininkams ir jų žmonoms.

Važinėdamas žiūrėti kariuomenės į Vilkmergę, Šiaulius, Telšius, Plungę, Trakus, Gardiną ir t. t., užsukdavo pas dvarininkus ir pas juos viešėdavo.

Po velykų bajorai iškėlė jam balių. Jų širdingumas atrodė esąs nepaprastas, caras gi dėjosi esąs sužavėtas.

O važiuodamas į Lietuvą, dar kovo mėn. 21 d., jis įsakė sekti Lietuvos gubernijų gyventojus. Šito savo nusistatymo neatmainė ir nepakeitė, nes netikėjo lietuviais ir toliau[205].

1812 m. birž. mėn. rusų karininkai iškėlė balių Vilniaus visuomenei. Buvo tai atsakymas į bajorų balių, nes carui patogiau buvo prisidengti karininkų vardu. Padaryta balius Užvingio dvare, priderančiam Bennigsenui. Nėsant tinkamos patalpos, pastatė didelę galeriją šokiams; ją padirbdino prof. inž. Šulcas. Bet ji griuvo tą pačią dieną, kurios vakarą turėjo prasidėti balius. Krūptelėjo caras. Tikrai tai buvo jam skirta: paviljonas griūdamas turėjo palaidoti carą ir visus ponus, kurie buvo su juom. Caras visai susivaldė, liepė nuvalyti aslą, šoko ant grindų be pastogės, nes pasitaisė puiki žvaigždėta naktis. Reikėjo išlaikyti ramumą.

Šulcas, išsigandęs, kad jį suims, puolė į upę, nusiskandino; rusai aiškino tuomet ir vėliau, kad griuvo paviljonas iš netyčių[206], o ištikrųjų buvo tai pasikėsinimas nudėti carą.

Ūžė ponai, būdami arti prie caro, susiartinę su rusų galiūnais. Gražioj nuotaikoj praėjo tas balius. Caras gavo žinią, jog Napoleonas perėjo per Nemuną, šitą tuo tarpu paslėpė nuo svečių, linksminos toliau, tik staiga už kelių valandų birž. 21 d. liepė kraustytis, nes nutarė pabėgti ir su juo turėjo pabėgti daugybė jo kiemiškių, o dabar ir Lietuvos ponų; jis įsakė išvažiuoti ir tiems, kurie taip rūpinos pristatymu kariuomenei maisto. Taigi caras išsivežė su savim ir visą Lietuvos poniją su visais jos projektais Lietuvos ateičiai[207]. Išvažiavo ir

---

[205] *Dubrovin,* Russkaja žizn.
[206] *Dubrovin,* XXIII, 417—18 p.
[207] *Iwaszkiewicz,* 67—68 p.

Vyriausias Komitetas. Lietuvoj iš jo liko vienas Mykolas Dziekońskis, kuris aiškiai persimetė prie Napoleono[208].

Oginskis gana vėlai teatvyko į Vilnių, carui čia esant, dar matėsi po baliaus prieš išvažiuosiant. Caras pasakė Oginskiui, jog esąs patenkintas Lietuvos bajorais bei jų prisirišimu prie jo, bet deja, dėl stokos laiko negalįs savo didžiojo projekto dėl Lietuvos įvykdyti. Dabar gi sumanęs leisti laikraštį Vyr. Būstinėje kovai su Napoleonu, lietuviams raminti, kadangi šis neatsižiūrįs į priemones. Iš pradžių norėjęs tat pavesti Armfeldui, paskui radęs, kad būsią geriau laikraštį atiduoti „lenkams", geriausiai tam darbui tiktų Liudv. Plateris. O jis tikrai suteiksiąs Lietuvai laimės.

Kalbos, jog Aleksandras žadąs duoti autonomiją Lietuvai, praplito ir rusų visuomenėj; ten jos kitaip atsispindėjo, negu Lietuvoj; rusai ėmė skersauti ir nerimauti, ėmė priešintis šitam Rusijos skaldymui ir jos dalinimui: juk rusų generolai ir valdininkai vėl nustotų šaltinio pasipelnyti, nebūtų kur begraibyti turtai. Šitiems rusų tautininkams nepatiko neseniai duotoji Suomijos autonomija, dėl jos suteikimo kaltino Speranskį, dėl ruošiamos Lietuvai — Armfeldą. Šito nepasitenkinimo reiškėjais buvo istorikas Karamzinas, o iš artimų carui žmonių — Stroganovas. Jie griežtai priešinos tam, kad Lietuva gautų autonomiją, nes tuomet rusų valdininkai turėtų iš jos išsikraustyti, o ilgainiui Lietuva ir visai atsiskirtų[209].

Rusams tautininkams nebuvo ko nerimauti: caras tik viliojo Lietuvos bajorus. Caras netikėjo Lietuvos gyventojais, netikėjo mažesniais bajorais, tik vieni ponai esą jam ištikimi, o jie tokiame kare nedaug tereiškė. Dėlto tai jisai, netikėdamas Lietuva, prisakė daboti gyventojus. Jo įsitikinimu Lietuvoj visi be ponų esą neramūs, priešingi vyriausybei[210]. Iš kitų buvusių did. Lietuvos kunigaikštijos sričių ateidavo neramių žinių.

Valuinės gubernatorius pranešė vyriausybei, jog negalįs visko susekti, vieni viršininkai (ispraunikai) tegalį tat daryti, o ir ne visi sugebą, be to, vienų jų tam darbui esą permaža, reikėtų paskirti po du vyriausybės skiriamu asesoriu ir pridėti pinigų išlaidoms.

---

[208] *Smolka* I, 41 p.
[209] *Iwaszkiewicz* 51—53 p.
[210] *Iwaszkiewicz* 59—60 p.

Ministerių Kabinetas, tenkindamas šį pranešimą, jį praplėtė visoms gubernijoms: 1812. IV. 10 jis nutarė, kad gubernatoriui leista paskirti po du asesoriu ir paskirta 10.000 rub. žvalgybos tikslams; tą nutarimą caras patvirtino V. 9[211].

O tuo pat laiku, kai Lietuvos ponai su džiaugsmu priėmė carą, Vilniaus ir Gardino gubernatoriai perspėdami jam rašė: Lietuvos ponais negalima tikėti, nes jie, visa jos visuomenė, „lenkai", yra neištikimi, atjaučia nustoję nepriklausomybės („tėvynės" — anais laikais tariant), kiti, norėdami pasipelnyti, eis kur naudingiau, bet visi atsigrįš prieš rusus progai pasitaikius, nors dabar tyli ir yra ramūs[212].

Kiti dvarininkai, baimės apimti, nori bėgti į Rusiją.

Rusijai yra tikrai ištikimi vieni ž y d a i. Taip rašė gubernatoriai[213].

Dar buvo ištikimi jėzuitai: jie iš įsitikinimo nenorėjo Napoleono ir prancūzų įsigalėjimo, dėlto iš tikros širdies mylėjo rusų carą Aleksandrą, kuris juos buvo priglaudęs, leido jiems dirbti įsteigtoj Polocko akademijoj[214].

Netikėtai pasitraukus iš Vilniaus carui, skubinai traukiantis iš Lietuvos rusų kariuomenei, prasidėjo Lietuvos naikinimas ir deginimas: degino namus, sandėlius su maistu, su pašaru, nieko iš to, kas buvo surinkta, nepalikta nei gyventojams, nei prancūzams. Nebuvo tai pripuolamas dalykas. Lietuvos sunaikinimas įėjo į rusų karo planus, iš anksto paruoštus. Caras ir karo vadovybė žinojo visa, dėlto tat taip lengvai buvo pavedę ponams patiems organizuoti maisto ir pašaro pristatymą; ponai dirbo sąžiningai, daug visko surinko, o gavo kvitas vieton pinigų. Berods tai nebuvo naujas, rusų prasimanytas planas: Anglų vyriausybė pirm keleto metų buvo tat Rusams pasiūlius — palikti Lietuvą, viską joje išnaikinus[215].

Dabar rusų šalininkai, išbėgę iš Lietuvos į Rusiją, ar ir pirmiau joj pasilikę, pamatę karo baisenybes, pajuto, jog juos

---

[211] *Dubrovin* XXII, 228—9 p.
[212] *Dubrovin* XXII, 229—230 p.
[213] *Dubrovin* XXII, 230 p.
[214] *Iwaszkiewicz* 214—5.
[215] *Oginski* III, 17—34.

caras apvylė, bandė jo atsiklausti dėl Lietuvos likimo, bet dabar jisai virto kitokiu: jų neprisileisdavo, jokio atsakymo neduodavo, nieko nei sakė, nei darė. Rusininkų vadai turėjo tylėti pasišalinę, carui nebereikalingi, ir visų atstumti, laukė, kas bus toliau, gal ateis ir jų valanda, bet nieko nedarė. negalėjo nei rado reikalo bent ką daryti.

Vienas kitas vis dar tikėjo caru, laukė geresnės valandos; Oginskis stengėsi įtikinti carą, kad dabar reikia atstatyti Lenkiją, tai būsiąs stiprus įrankis prieš Napoleoną; jis parengė carui atitinkama forma raštus, nurodė jų turinį ir t. t., betrūko caro parašo ir paskelbimo. Dabartiniu jo sumanymu Lenkija apimtų ne tik Lietuvą, bet ir Varšuvos Kunigaikštiją, caras — būtų šitos Lenkijos karalium. Caras raštus paėmė, bet jų visai nepaisė.

Rusų visuomenėj ir spaudoj, vyriausybės inspiruojamoj ir kurstomoj, ėmė piktintis Lietuvos autonomijos sumanymu. Valdiškas „Syn Otečestva" 1 Nr. pašiepė kareivių dainoj lenkus. Rusų viršūnėse pradėjo įsigalėti nacionalistinė srovė: visi, kas dėjosi su prancūzais, turi būti nubausti, visa tauta atsakys už savo atskirus narius; taigi baus tuos Lietuvos lenkus ir nedovanos tiems, kurie agitavo už prancūzus.

Dėlto tai, remdamasis tokia visuomenės nuotaika, caras galėjo atsakyti, kad dabar ne laikas atstatyti Lenkiją; atsirado kitas, tikras pavojus: Oginskiui ir kitiems teko ginti savo tautiečius nuo rusų keršto, o ne kalbėti apie lengvatas; gindami jie įrodinėjo, kad Lietuvos gyventojai galėjo tarti, jog caras jos išsižadėjo. Rusų gi nuomone, už kaikurius lietuvius, prancūzų šalininkus, turės atsakyti visa Lietuva.

Iš pradžių tai buvo tuščios kalbos, vieni žodžiai, kol prancūzai buvo Rusijoj; kas kita pasidarė, kai juos išvijo, kai prancūzai pabėgo. Rusai įkandine traukė paskui jų, Lietuvai grėsė keršto pavojus, nebe autonomijos suteikimas. Reikėjo dabar gelbėti tuos, kurie liko Lietuvoje ir buvo pasitikėję Napoleonu.

Bet rusai buvo persilpni, kad galėtų planingai Lietuvą naikinti, jų pačių kariuomenė apirus ir demoralizuota, be to, nors Napoleonas pabėgo, bet dar nepergalėtas, tai visai nepatogu rodyti kerštą, todėl tuo tarpu velijo dovanoti, palikę kerštą

ateičiai. Ir caras, vėl būdamas Vilniuje 1812. XII. 10/22, nevarė keršto politikos, 12/24 d. perskaitė jo amnestijos aktą[216].

c. **Prancūzų orientacija.**

Po Tilžės taikos Lietuva kuo sunkiau pajuto kontinento blokadą, Napoleono įvestą, bet dėl visų tų atsiradusių sunkumų kaltino rusų valdžią ir dėlto ėjo į prancūzų pusę.

Politikos gyvenime nusivokią, akylesnieji ir norintieji političkai atstatyti Lietuvą, matė, kad caras Lietuvą suvadžiojęs, kad jo pažadai tėra gražūs žodžiai, gi darbai yra tam priešingi, o niekas, sako, negirdėjęs, ar nepatyręs, kad Napoleonas ką nors viliotų; visuomenė tikėjo jo agentų žodžiais, o šitų agentų buvo pilna Lietuvoje ir čia pat ir už Nemuno. Ir nesunku buvo įtikinti Lietuvos visuomenę. Kada prasidėjo ruošimasis prie karo, ėjo stipryn varžytynės dėl Lietuvos tarp Aleksandro ir Napoleono, prancūzų agentai ypač subruzdo veikti ir ardyti rusininkų darbą.

O kaip tik dėl Lietuvos greitai po Tilžės taikos buvo jiedu susikirtę; prasidėjo nuo asmens reikalų. Napoleonas, norėdamas sudaryti savo dinastiją, įstiprinti ją Prancūzijoj ir gauti Europos viešpačių pripažinimą, persiskyrė su savo žmona ir sumanė ieškoti kitos žmonos, jau iš karališkos giminės. Jisai 1809 m.[217] pavedė savo atstovui Rusijoj Caulaincourt'ui išpiršti jam Aleksandro seserį Oną, davė dvi dieni laiko laukti atsakymo. Caras vilkino su atsakymu, nedavė jo nė 1810 m. pradžioje. Tariantis apie vedybas ėjo kalbos ir apie Lenkijos likimą; dėl šitos derybų dalies susitarė; tik Aleksandras pareikalavo, kad Napoleonas greičiau tą jų dermės dalį patvirtintų, nelaukdamas, kol susitars dėl kitų dalių. 1810 m. pradžioje[218] Caulaincourt'as pasirašė dermę taip, kaip to norėjo caras, ir prisiuntė į Paryžių. O tenai buvo pasakyta, kad: 1) Lenkų karalystė nebus atstatyta, 2) nebus vartojamas Lenkijos ir lenkų vardas nė vienai sričiai, kuri pirmiau įeidavo į Lenkų karalystę, nepadidins Varšuvos Kunigaikštijos naujomis žemėmis ir t. t.[219]

---

[216] *Oginski* III. 256—267 p., *Iwaszkiewicz* 59—60.
[217] Raštas 1809. XI. 22.
[218] 1810. I. 5/1809. XII. 24.
[219] *Šilder* Aleksandr I, II t. 247—8 p.

Šitos sutarties Napoleonas nepatvirtino; nesulaukęs iš Aleksandro atsakymo į piršlybas, Napoleonas vasario mėn. suderėjo su Austrų Mare-Luize. Vėliau Varšuvos kunigaikštiją padidino; žinoma, lenkams politikams pranešė, ką apie lenkus galvoja caras. O tai buvo griovimas visų Oginskio sumanymų.

Taigi derybos su prancūzais, tęsiamos 1810 m., nedavė gerų vaisių, kontinento blokada liko, ji spaudė Lietuvos ūkį.

Jaučiama pinigų stoka, negalima jų nė gauti. Produktai neturi vertės, o čia rusų vyriausybė visomis priemonėmis alino kraštą, ypač ėmė daug rekrutų.

Vyriausybė siuntė į Lietuvą savo pulkus, statė ir pildė magazinus; skelbė, jog jai reikalingi pristatyti duoniniai miltai, kruopos, o pristatinėjo ar rangovai ar patys dvarininkai. Kad nepatektų į žydų-pirklių monopolį, dvarininkai, kaip buvo minėta, norėdami šiek-tiek uždirbti, pasiūlė patys stačiai pristatyti, dargi pigesne kaina, negu anie.

Vienas jų buvo apsiėmęs pristatyti miltų 600 bačkų (po 64 gorčius) po 4 r. 40 k., kruopų 60 bačkų po 5 r. 35 k.

Jaučiama, jog laukiama karo, jog jis bus. Keblu su rekrutais. Valdininkai brokija, nepriima, arba spiria atsipirkti ar duoti kyšį, o pinigų nėra[220].

1810 metai buvo sunkūs, derlius buvo blogas. Viskas išdžiūvo, 10. VIII — 8. IX. sausa, o vasarai baigiantis naktys — šaltos, negalima nei arti, nei sėti. Vis laukė lietaus, nusiminę žiūrėjo į dangų, ar neims lyti, liūdna ateitis laukia žmones. Ir vasarojams žemė neišdirbta.

Pradėjo visgi lyti, o prilijo daug ir tuoj 13. IX prisnigo, atsirado šalčių, o lapkr. 2—8 užėjo tokie dideli šalčiai, kad sušalė upės ir ežerai[221].

Prancūzininkai kiekviena proga naudojosi ir viskuo kaltino rusų politiką.

Lietuvos aristokratijos dauguma buvo už carą: Oginskis, Sulistrowski, Lubecki, Wawrzecki ir kiti, pataikavo carui, tiekė jo kariuomenei javus, maistą ir pašarą, įkalbinėjo bajorus tikėti caru. Jie veikė viešai, nesislėpdami, kitaip turėjo elgtis

---

[220] *Zaleski* 336—40 p.
[221] *Zaleski* 339—340 p.

jų priešginos: jie veikė slaptai, taigi būrys negalėjo būti didelis. Ir jų priemonės kitokios: jie ragino aktingai prisidėti į kovą prieš rusus, prasidėjus jau karui. Atsirado slaptoji draugija, „Pavergtųjų Brolių“ vardu“ (Uciemiężonych Braci). Jie net buvo besiruošią tai padaryti sukilimą ir atkirsti kelią besitraukiančiai rusų kariuomenei, tai pulti atskirai rusų karius, tai rusų vadą pagauti, arba vėl išgelbėti maistą, neleidus išvežti ar sunaikinti, apsaugoti tiltus, kuriuos rusai norėjo naikinti.

Pavergtųjų Brolių vadu buvo Šulcas, tas pats, kuris statė paviljoną caro baliui Užvingyje. Tai šita draugija šituo keliu buvo numačius išnaikinti carą ir jo pataikūnus iš Lietuvos gyventojų tarpo. Paviljonas tikrai griuvo. Ar tyčia ar iš netyčių? Veikiausiai taip buvo norėję jo statytojai, bet jis griuvo per anksti; caras su visais palydovais išsigelbėjo. Ir Šulcas nusiminęs puolė į Nerį ir prigėrė.

Draugija, nustojusi vado, berods ir negausi, daugiau nebepadarė nieko, tik buvo pasiuntus du studentu, kad praneštų Napoleonui apie tat, kas vyko Vilniuje[222].

Bajorai ir valstiečiai pasiliko savo ūkiuose; tarė, jog naujas jų viešpats bus Napoleonas, kad bus geresnis, iš jo laukė visko, bent tarė, kad blogiau nebus.

Varšuvos kunigaikštija darė įtakos Lietuvos dvarininkams; visi nepatenkintieji, perplaukę Nemuną, galėjo tenai slėptis. Tenai buvo kitoks gyvenimas. Buvo savo valstybė, berods vasalinė. Nebuvo rusų valdininkų (kurių berods ir čia maža tebuvo); turėjo savo kariuomenę. Iš tos kunigaikštijos ėjo agentai į šiapus Nemuno.

Be inteligentijos neturinčios turto, buvo nemaža didelių Lietuvos dvarininkų, tokių kaip Sapiegos, Radvilai, Sanguškos ir k., kurie dėjos su Napoleonu. Toksai Dominikas Radvila, nenorėdamas likti Rusijoj, laiku išvykęs iš Nesvyžiaus išsiveždamas iš ten pinigų ir žmonių, nuėjo į Varšuvą ir ten įstojo į kariuomenę. Už Nemuno bajorų jaunimas darė karo mankštinimus; sakėsi eisią, kad Lietuvą išvaduotų iš rusų[223].

[222] *Iwaszkiewicz* 66—7 p.
[223] *Dubrovin* 15.

5.

1812 m. karas.

a. Rusų pasitraukimas.

Iš pradžių rusų vyriausybė buvo tarusi pasitikti prancūzus prie sienos ir ten juos sulaikyti, tuomet visa Lietuva abiem Nemuno pusėm virstų kautynių lauku. Bet paskui, metų vidury, nustojo svyravus, nutarė išeiti iš Lietuvos, trauktis pas save į Rusiją ir ten sutikti prancūzus, bet ketindama kraustytis iš Lietuvos, jos gyventojams nieko apie tat nesakė, taupė ir rinko pašarą bei maistą ir prieš pasitraukdama iš Lietuvos skubinos paimti visą, ką galėjo. Ji rinko mokesčius, darė tat griežtai, pikčiau negu Rusijoj, dargi iš anksto rinko būsimus mokesčius, skubinai ėmė rekrutus į kariuomenę ir greitai ją aptaisydavo. Visame krašte buvo dar ant pažiūros sutvarkytų korpų, o tai tik rodėsi, jog jie karui tinkami. Vyriausybės žmonės visiems kalbėjo, jog karo su prancūzais nebus, o bus taika, gi visi darbai rodė visai ką kitą.

Sodžiuje žmonės ėmė nerimauti, darėsi drąsesni ir pradėjo nebetaip klausyti ponų; dvarininkai, tat jausdami, bėgo į Vilnių, į rusų globą, į didesnį miestą, ten jie įsitaisydavo, tardami, jog Vilniuje bus ramiau, negu sodžiuje. O vėliau iš ten grįžti namon, pasikeitus politinėms aplinkybėms, pasidarė sunkiau.

Prancūzai perėjo Nemuną, žygiavo į Lietuvos vidurį, dvarininkai norėtų grįžti namo, į savo dvarus, bet rusų karo policija nebeleido, sako, kai prancūzus sulaikysią, tada galėsią grįžti namo. Be abejo, sulaikant dvarininkus, rūpėjo ištuštinti kraštą ir nuo žmonių.

Bėgant vyriausybei, panika apėmė ir kareivius. Jie patys ėmė bėgti, gaudyti arklius, kur ne kur plėšti, kiti iškrikę, naktį klaidžiodami, nežinodami kelių į Rusiją[224], bastėsi į visas puses.

Rusų kariuomenė išbėgo iš Lietuvos, išnyko visa rusų valdžia, taigi Lietuvoj nieko iš rusų neliko.

---

[224] *Zaleski* 340—2 p.

b. Napoleonas Vilniuje.

1812 m. 16/28 birž. Napoleonas įžengė į Vilnių, kuris dabar vėl pasidarė Lietuvos centru. Išvažiavus savųjų gyventojų daliai ir svečiams, kurie buvo užplūdę Vilnių, atsirado jų vietoj kiti. Likusieji Vilniuje Lietuvos ponai taip pat iškėlė balių dabar Napoleonui; ir prieš jį pasirodė daug aristokratų ponių. Tačiau Napoleonas priiminėjo visų luomų atstovus, ne vienus bajorus. Jis jautėsi viešpačiu naujoj šalyj. Neturėdamas laiko iškilmėms, tvarkė skubinai kraštą, ruošėsi eiti toliau.

18 dienų išbuvęs Vilniuje, Napoleonas išėjo į savo žygį prieš Maskvą.

Reikėjo, kad jo užpakalyj, Lietuvoj, būtų ramu, kad būtų ruošiama kariuomenė, maistas ir pašaras.

Prancūzų vadovybei buvo gerai priprasta pravesti dideles kareivių mases per svetimas žemes, bet čia, einant per Lietuvą, atsirado sunkumai, teko labai greitai traukti po rusų, reikėjo skubinti ir juos vytis, dėlto apsaugoti gyventojus nuo plėšimų ir ji negalėjo.

Vienas dvarininkas, kurio dvaras buvo prie kelio tarp Kauno ir Vilniaus, aprašė kareivių praėjimą. Praeinanti kareiviai apiplėšė jo kaimynus, tie atbėgo slėptis pas jį, paskui anų atsivijo daugybė kareivių ir pas jį; jie plėšė, ėmė sau, kas patinka, valgė, gėrė degtinę; kareiviai ūžė dvare, bet dar žmonių nelietė (26. VI).

Ant rytojaus atėjo kiti pulkai, tik be karininkų; visur vieni kareiviai. Radę, kad jie pasivėlino, kad dvarą kiti anksčiau apiplėšė, pasidarė piktesni, šitie, plėšdami jau užkabinėjo žmones, visur kratė, badė, ieškodami turto, negelbėję nė prancūzų vadovybės draudimai. Pagaliau kareiviai išmetė dvarininką į kiemą, o patys įsitaisė trobose (27. VI).

Dvarininkas, surinkęs šiek-tiek pagelbos, bandė vaikyti plėšikus, bet karininkai patarė jam to nedaryti, o geriau patiems išsinešdinti kur toliau. Ir tikrai, dvarininkai su šeima išbėgo į mišką, ten apsigyveno, negalėdami grįžti, kol dvare yra prancūzų kariai; išbuvo šešias dienas miškuose, ant lietaus, alkani. Pabėgus savininkui, pabaigė plėšti jo dvarą: grobė kareiviai, dvariškiai, atėjo pasipelnyti ir kaimynai. Viską išnaikinę dvare, atėjo pagaliau ieškoti paties dvarininko į mišką, su-

rado slėptuvus, bet apsivylė, beužtikę tenai daugumą moterų ir vaikų, po to leido pareiti namo ir pasiimti daiktų, kareiviams nereikalingų. Jie buvo ieškoję sidabro ir kitų paslėptų turtų. Viską iškrėtę ir ištuštinę, leido apsigyventi palivarke, svirne, patys gi kareiviai — namuose. Jie ūžė, kol buvo iš ko; iš čia lakstė raiti po apielinkę, po laukus, ieškodami grobio.

Vilniuje, išgirdę apie tat, kitaip pažiūrėjo į tą kareivių elgimąsi: davė nuvykusiam dvarininko sūnui karinę pagelbą, nuginklavo plėšikus ir nugabeno suimtuosius į Vilnių, tada valstiečiai išsidrąsinę suėmė dar daugiau plėšikų. Prancūzų vadovybė gaudė plėšikus, bet nepajėgė; ji malšino švelniomis priemonėmis, nes prancūzai reikalingi karui. Šiaip dažniau tekdavo atsipirkti nuo plėšiančių pulkų[225]. Žiemą buvo dar blogiau.

c. Laikinoji Lietuvos vyriausybė.

Jos organizacija.

Vilniuje liepos 1 d. Napoleonas paskyrė Laikinąją Did. Lietuvos Kunigaikštijos vyriausybę, kuri turėjo tvarkyti bėgamus Lietuvos reikalus. Prie vyriausybės komisijos buvo pristatytas Napoleono komisaras Bignon'as, kuris neseniai buvo Varšuvoj. Komisija ėjo visas vyriausybės funkcijas. Paskui ketino sušaukti atskirą Lietuvos seimą. Tuo tarpu svarbiausiu politiniu jos uždaviniu buvo — organizuoti Lietuvos kariuomenę bei finansus ir palaikyti vidaus tvarką. Komisijos viršūnėje buvo pastatyti žymieji Lietuvos dvarininkai: St. Saltonas, K. Prozoras, gr. J. Sierakauskas, kun. A. Sapiega, gr. Pr. Jelskis, gr. A. Potockis, prof. Jonas Sniadeckis, sekret. J. Kosakauskas; iš jų Sapiega — įtakingiausias Napoleono tarėjas Lietuvos reikalais.

Santykiai su Lenkija.

Eidamas per Varšuvos Kunigaikštiją į Lietuvą, Napoleonas padarė kai kurių pakeitimų ir Varšuvos valdyme. Bignon'ą atšaukė iš Varšuvos ir nusiuntė Lietuvon, o jo vietoj komisaru paskyrė de-Pradtą, kuriam įsakė, kaip jis turi elgtis šituo laiku, kokią politiką jis turi pravesti. Buvo nurodyta, jog jis

---

[225] Taip Zaleskis aprašo savo dienyne prancūzų atvykimą į jo Paparčio dvarą (*Zaleski* 342—357 p.).

biržely sušauks seimą; šitas seimas iškels visos Lenkijos išvadavimo klausimą, tam organizuojama visuotinoji konfederacija, kuri šaukia seimelius ir daro pavieto konfederacijas, šita tuojau praplės savo veikimą Lietuvai[226].

Seimą Varšuvoj sušaukė, bet jis tesusiėjo VI. 14/26, vėliau, negu norėjo Napoleonas. Seimas pasiskelbė steigiamuoju, kuriame „atstatyta karalystė ir tauta". Į jį kreipėsi 32 Lietuvos dvarininku, gyvenančiu Varšuvoje, bet kurių dvarai yra Lietuvoj, sakydami, kad nori prisidėti prie Lenkijos. Po to seimas išrinko komisiją šitam visam dalykui ištirti ir apsvarstyti. Komisija greitai paruošė Konfederacijos akto sumanymą, ir ji buvo sudaryta to paties mėnesio 28 d. Jos uždavinys—„atstatyti tėvynę", sujungti — kas atplėšta. Visi lenkai, susiėję į pavietų seimelius, išrinks delegatus, kurie sudarys didįjį seimą. Konfederacijos reikalams vesti išrinkta Vyriausioji (Generalinė) Taryba[227].

Seimą gi Pradtas paleido, berods prieš Napoleono norą.

Konfederacijos delegacija nuvyko prie Napoleono į Vilnių, prisistatė jam VI. 29 / VII. 11, išdėstė savo programą — atstatyti didžiąją Lenkiją. t. r. su Lietuva. Bet Napoleonas gana šaltai priėmė Lenkijos atstovus, nieko aiškaus jiems nepasakė, tik reikalavo iš jų, kad duotų pinigų ir žmonių, o ne kalbėtų apie užgrobimus; puolė į akį, kad Napoleonas čia pat, skyrium nuo lenkų, priiminėjo Žemaičių Kunigaikštijos atstovus[228].

Varšuvos Konfederacija paskelbė savo aktą Lietuvai ir siūlė kiekvienam jos pavietui prisidėti. Pamaži iš Lietuvos prisideda tai atskiri pavietai, tai ištisos gubernijos, tai visa vyriausybė[229]. Laikinoji Vyriausybė paskelbė VII. 18, jog ji prisideda prie Vis. Konfederacijos; šitam pareikšti ir užmegzti ryšiams išrinko delegatais keturius žmones, bet vos VIII. 1 jie teiškeliavo į Varšuvą, ir tai tik du: Antanas Tyzenhauzas ir Jeleński. Jie gavo instrukciją, kurioj buvo nurodyta, kokius reikalavimus statys Varšuvai.

---

[226] *Dubrovin* XXII 232—3 p.
[227] *Vojenski* I 31—49 p.
[228] *Dubrovin* XXIII 437 p.
[229] Brastos pav. — VII. 3, Gardino — 4, Baltstogės — 13, Mensko— VII. 29, Gardinas — VII. 27, Raseiniai — 29, Pinskas — VIII. 19. (*Vojenski* 1), Laikinoji Vyriausybė — VII. 14.

VIII. 20 buvo viešas iškilmingas, berods ir paskutinis Vis. Konfederacijos posėdis, o paskui ėjo kalbos su vyriausybe, su Konf. Taryba dėl glaudesnių santykių nustatymo. Jie reikalavo, kad vyriausybė būtų bendra, nes iki šiol valdė vieni lenkai, kad panaikintų muitų sieną, duotų ginklų, druskos ir t. t. Paskui delegatai teiravos, ar veiks Napoleono Teisynas ir Lietuvoj, ar panaikins baudžiavas ir t. t. Vienas iš Konfederacijos tarėjų nuramino Lietuvos delegatus, jog be abejo yra nemalonus Napoleono Teisynas, bet konstitucijos nuostatas, kad baudžiavos naikinamos, bus pakeistas.

Lietuvos delegatai įsitikino, jog Vis. Konfederacija yra bejėgė, kad ištikrųjų reikia tartis su vyriausybe — Ministerių Taryba, bet ir iš jos nieko negavo, taigi Lietuvos delegatai tuščiomis rankomis, nepatenkinti grįžo namo.

Jau vėliau iš Min. Tarybos VIII. 25 gavo atsakymą raštu į savo praktikos reikalavimus: muitų sienos nuo Lietuvos naikinti negalį, nes valstybė nustotų pelno, be to, muitinių valdininkai nustotų duonos; nesutiko pristatyti druskos nei dykai nei pakaitomis už kokius kitus Lietuvos produktus, nes nustotų pelno nuo druskos, o apie kitus dalykus, kaip gelumbę, spaudinius ir t. t., gavę smulkesnių žinių vėliau atsakysią.

Santykiai su Lenkija nė vėliau nepasidarė artimesni, tik iš Varšuvos ėjo instrukcijos, kaip reikia šaukti seimeliai[230].

Nelaukdami atsakymo iš Varšuvos, Vilniuje katedroj unijai parodyti sujungė vieną porą — lietuvį su lenke[231].

Tačiau greitai praėjo pirmieji unijos džiaugsmai.

d. Napoleonas ir Lietuva.

Lietuvos vyriausybė įsitikino, kad Lenkija nenori laikyti jos sau lygia, todėl pareikalavo, kad naujai sudaromoj bendroj Konfederacijos Taryboje duotų Lietuvai atskirą maršalą. Šitą klausimą turėjo išspręsti pats Napoleonas, jis atsakė aštriai į šitą reikalavimą, jį atmetė, bet savo keliu nepaskelbė, jog jis įterpiąs Lietuvą į Lenkiją. O klausiamas Varšuvoje, ką jis darys su Lietuva, nieko nesakė, atvykęs gi Lietuvon sudarė jai atskirą vyriausybę ir administraciją[232].

---

[230] *Vojenski* I 65—69. *Iwaszkiewicz* 105—111 p.
[231] *Iwaszkiewicz*, 95.
[232] *Iwaszkiewicz*, 93—4.

Napoleonas buvo nepatenkintas Varšuva, Lenkijos seimu ir jo delegacija, atvykusia į Vilnių bei nelaiku statomais jos reikalavimais, kada jam rūpėjo viena: iš kur gauti pinigų ir žmonių. Be to jis greitai pamatė, kad Lietuva — tai ne Lenkija.

Prancūzai pajuto, kad Lietuva priėmė juos šalčiau, negu buvo tikėjęsi: ji laukė gerų bajorams daiktų, gi Napoleonas jų neskelbė, o tuo tarpu galėjo iš jo sulaukti pikto sau dalyko — baudžiavų naikinimo; nors tuo tarpu jis šito nepadarė, bet ir neišsižadėjo: sykį, toli būdamas nuo Lietuvos, prasitarė, jog reikės baudžiavas naikinti.

Ir Napoleonas buvo nepatenkintas esamąja Lietuvos vyriausybe. Akylesnieji prancūzų politikai matė jos sąstato kliaudis: jos narių parinkimas buvęs nevykęs, ir be to vyriausybės tarpe varžėsi atskirų bajorų ambicijos. Taigi faktinai Lietuvoj valdė prancūzai; rusams apiplėšus Lietuvą, prancūzų kariuomenei nieko neliko, ji buvo neaprūpinta, ir teko plėšti gyventojus, kad nemirtų badu.

Kodėl Lietuvos bajorai nėra užsidegę dėl prancūzų atvykimo, greitai sužinojo ir Napoleonas. Vienas iš dvarininkų įteikė rugp. mėn. prancūzų diplomatui raštą, kuriame išaiškino šito šaltumo priežastis — Napoleonas mažai tesirūpinąs Lenkija, o Lietuva — visai ne, nenorįs jos atgaivinti ir prijungti prie Lenkijos, dargi nenorįs jos atstatyti, kitaip būtų buvę, jeigu tat būtų paskelbęs[233].

Napoleonas apie Lietuvos nuotaiką turėjo tiesioginių žinių. Trys lietuvių generolai lydėjo Napoleoną jo žygyje į Maskvą; jis išmetinėjo tiems savo palydovams, kodėl Lietuva taip mažai teprisidėjo prie šio karo. Jie atsakė, jog Napoleonas pats esąs kaltas. 1807 m. jis Lietuvai nedavė ir nežadėjo duoti laisvės; jo įvestoji kontinento blokada visai sunaikino Lietuvos ūkį, 1811 m. neužderėjo javai, tai patys jų neturėdami, negali ir kitiems duoti. Vienas iš Napoleono draugų į tuos Lietuvos generolų žodžius kitaip atsakė: tam esanti viena, daug svarbesnė priežastis, būtent — kad rusų vyriausybė pataikavo ponų puikybei, užtikrino jų teises į valstiečius, kuriuos prancūzai būtų paliuosavę. Tat gerokai išerzino generolus. Jie

[233] Apie tat rašo gerai informuotas *Oginskis* (Mémoires III, priedas I, p. 289—295).

piktai atsakė: duokite nepriklausomybę, prijungkite prie Lenkijos, mes turime 30.000 karių, o jiems aprūpinti neduodate ginklų, drabužių ir pinigų, jų mums trūksta, o prancūzai vieton šito plėšia visur, taigi po to linksmi būti negalime[234]. Visgi Napoleonas buvo pagrasinęs, kad panaikinsiąs baudžiavas. Prieš įžengiant Napoleonui į Vilnių, bajorų delegacija, nuvykus pas jį, laukė aiškios jo programos, o jis nieko neatsakė, tepasisakė, dėl vieno dalyko — dėl baudžiavų[235].

Lietuvos ponai didelio karštumo Napoleonui nerodė; jie aiškinosi tuo, kad Czartoryskis prie jų neprisidėjo. Napoleonas, matydamas Czartoryskio įtaką, sumanė prispirti jį mesti caro tarnybą ir pereiti prie jo. Czartoryskis vilkino, ir turėjo priežasčių: daugybė jo dvarų buvo Ukrainoj, rusų valdžioj, todėl nenorėjo jais rizikuoti, kol nepaaiškės, kas laimės.

Napoleonas išleistu skelbimu VII. 7, pareikalavo, kad Czartoryskis ir kiti dvarininkai, kurie yra rusų tarnyboje, mestų ją[236]. Ir čia ponai rado išėjimą: Czartoryskis tėvas pasirašė konfederacijos aktą, kaipo jos maršalas, o sūnus liko rusų pusėje. Tėvas išrinktas į Varšuvos seimą; sūnus dėl atsargumo prašė caro atleisti iš tarnybos, čia pat pridėdamas, jog jis netiki Napoleonu; yra tenai savieji žmonės, o čia — dvarai. Jis nepristojo nė į vieną pusę, vilkino ir vilkino su aiškiu pasisakymu, tiktai kai dalykai paaiškėjo, tai grįžo atgal ir visai perėjo į rusų pusę[237].

e. Didž. Lietuvos kunigaikštijos Laikinosios vyriausybės veikimas.

Įkurtoji Didž. Lietuvos Kunigaikštija apėmė keturias gubernijas: Vilniaus, Gardino, Mensko ir Baltstogės su 33 pavietais, plotą — į 3.787 kertuotas mylias, gyventojų — 1.333.889 vyrų. Savo žinioje Laik. vyriausybė turėjo 17 pavietų, kiti buvo rusų užimti ar atimti[238].

Laikiną vyriausybę sudarė 7 žmonės. Kaip jau minėta, ji savarankiška būti negalėjo, nes buvo pilnoj prancūzų ži-

[234] Taip rašė apie tat *Segur'as* aprašęs 1812 m. Napoleono žygi I 150—7 p. (cituoja *Oginski* III priedas II, 295—303).
[235] *Iwaszkiewicz* 76—7.
[236] *Vojenski* I 57—61 p.
[237] *Iwaszkiewicz* 115—123, 123—4 p. *Dubrovin* XXII 234—241 p., *Vojenski* I 57—61.
[238] *Iwaszkiewicz*, 150.

nioje. Napoleonas tikrai buvo susirūpinęs dėl Lietuvos. Jis buvo tikras dėl Varšuvos kunigaikštijos, o Lietuvą dar reikėjo įtraukti į savo įtaką. Vilnius pasidarė dabar prancūzų diplomatijos vidurkiu, Vilniaus labiau paisė prancūzų politikai, negu Varšuvos. Napoleonas, išvykdamas iš Vilniaus, paliko Lietuvoj vietininką — savo užsienio ministerį Maret (duc de Bassano); Vilniuje buvo Europos valstybių atstovai (Austrų, Prūsų, Danų ir t. t.). Per Maret Napoleonas susižinodavo su Prancūzija ir Europa, dargi per jį darė įsakymus, kur buvo prancūzų valdymas, pav. Kurše.

Karo gubernatorium Lietuvoje buvo olandų gen. Hogendorp, tūlą laiką viešpatavęs Javoj, komisaru prie vyriausybės buvo Bignon, Vilniaus karo gubernatorium — Jomini (vėliau jo vietoje Roch-Gotard).

Lietuva buvo padalinta į keturius departamentus: Vilniaus, Mensko, Gardino ir Baltstogės. Kiekvieno departamento pryšakyje buvo pastatyti prancūzų gubernatoriai ir intendantai, o pavietuose — prefektai, taip pat prancūzų, o paprefektai iš vietos bajorų[239].

Lietuvos vyriausybė nebuvo savaranki, ji noromis ar nenoromis pildė karinės prancūzų valdžios reikalavimus, kurie įvairavo: tai didėjo, tai mažėjo, žiūrint karo aplinkybių; visas sudarytasis administracinis aparatas vietos reikalams nieko nedarė, o viską — karo. Uždedamos naštos kartais būdavo nepakeliamos. Net Napoleono vietininkas, rodęs Lietuvai palankumo, kartais kiek galėdamas gelbėjo ją nuo neišpildomų prancūzų administracijos reikalavimų.

Tvarkai palaikyti buvo įvesta žandarmerija. Kiekvieno departamento gubernatoriaus žinioje buvo kariuomenė — prancūzų ir susidariusi vietinė; pavietų miestuose buvo plackomendantai — vis prancūzai.

Pavietuose tik paprefektas buvo vietos bajoras. Vyriausybė buvo nustačius jo pareigas[240]: jis atlieka bajorų maršalo darbą ir veda vietos policiją. Jam pagelbon davė du bajoru; nuo šitos vietos atsisakyti negalima. Taigi, jis buvo tas, kas rusų administracijoj pavieto viršininkas (arba ispraunikas).

---

[239] *Vojenski* I XXX—XXX p.
[240] Vyr. įsak. 1812. VII. 21. (*Vojenski* I 156—7 p.).

Iškarto susidarė blogi santykiai tarp prancūzų ir vietos žmonių bei valdininkų. Prancūzų valdininkai žiūrėjo į Lietuvą, kaip į užkariautąjį kraštą, jį plėšė ir naudojo, neužmiršdami savęs, vargino ir spaudė vietos žmones, nesiskaitė su bajorais. Imdami maistą ir gyvulius, neatsižiūrėjo į tat, ar žmonės turi kuo pragyventi, ėmė viską: arklius, pašarą, maistą, nieko žmonėms nepalikdami. Dėlto tai žmonės, kiek galėdami, nuo jų bėgo, slėpėsi, su savim slėpė užsilikusį turtą.

Ir tomis sąlygomis ir dar esant tokiems įtemptiems santykiams, reikėjo sudaryti Lietuvos kariuomenę, kuri padėtų prancūzams. Nuo pat pradžios atsirado pagrindinių tam kliūčių. Napoleonas nepripažino, kad ją organizuotų iš apačios; kariuomenė turi būti pilna prancūzų kariuomenės dalim, pasilikti jų žinioj, nedaryti atskiros savarankiškos jėgos. Suprantama, kad jai organizuoti turėjo susidaryti nepergalimų kliūčių.

Kai reikėjo imti kareivių, pasirodė stoka žmonių tinkamų karui, nes Rusai, kiek galėdami, buvo išrinkę rekrutus. Nors įstatymai buvo leidę Lietuvos dvarininkams išpirkti rekrutą, atsimokėti pinigais, bet bajorai velijo atiduoti žmones, o ne pinigus. Iš kitos pusės Napoleonas pats nenorėjo skelbti visuotiną šaukimą, nes Lietuvoj kareiviams aptaisyti būtų pritrūkę pinigų. Norėdamas dykai gauti karių, pavedė tat organizuoti bajorams, iš jų pasirinkdamas žmones garsesniais vardais ir didesniais turtais, nors jie karo mene ir nebūtų nusimanę. Napoleono vietininko prižiūrimoji Laikinoji Vyriausybė išleido ištisą eilę įsakymų, kur nustatė, kaip turi būti sudaryta Lietuvos kariuomenė. Karininkais galėjo būti bajorai. Juos kviesdavo pulkų paskirtieji šefai, kurie už pinigus suteikdavo tą ar kitą karininko laipsnį.

Kareiviais į pėstininkų pulkus dvarininkai statė valstiečius; kadangi jie geruoju eiti nenorėjo, tai juos varė varu. Raiteliai turėjo būti bajorai, bet jų trūkstant, praktikoj ir čia buvo valstiečiai.

Dvarininkai turėjo pristatyti rekrutus iš savo valstiečių, bet dvarininkai ir čia apvildavo: jie darė tat nenoromis ir stengėsi pristatyti sau ir kariuomenei netinkamus. Bajorai, atiduodami žmones į kariuomenę, nieko jiems nežadėjo, nedavė jiems nė jų šeimoms, likusioms sodžiuje, jokių palengvinimų, nieko nei dabar nei ateityj nežadėjo, tai valstiečiai sten-

gėsi išsisukti iš kariuomenės, pabėgti ir išsprukti, o šita kaip ir rusų laikais, esant suirutėms, lengva buvo padaryti.

Savaip buvo organizuojama atskiros kariuomenės dalys. Į gvardiją teėmė bajorus, šaulius turėjo sudaryti medinčiai, totoriai — atskirą savo pulką. O kai reikėjo jie visi sušaukti į vieną, tai iš tų pulkų teatsirado vos saujelė. Iš pradžių ponai varžėsi, kas kokį pulką sudarys, nes kiekvienas norėjo turėti po savo pulką, o praktikoj iš tų gerų norų nedaug kas teišėjo, tebuvo vos armijos šešėlis.

Dargi žandarmerijos nesugebėjo tinkamai sudaryti; ji turėjo apginti gyventojus nuo plėšikų, o ypač laikyti tvarkoj valstiečius, taigi ginti dvarininkų interesus; į žandarmeriją tepriimdavo bajorus, bet ir jų norinčių nedaug teatsirado.

Taigi į kariuomenę buvo mažai žmonių pristatyta. Valstiečiai patys nėjo, o bajorai kartais duodavo netinkamus žmones; atiduotieji bėgdavo, gi bajorai patys taip pat nenoromis ėjo, jei bent kaikas iš jaunimo įstodavo savanoriais į naujai sudaromus Lietuvos ar jau esamus prancūzų pulkus. Baudžiauninkai, jausdami, kad juos gali atiduoti į rekrutus, masėmis bėgo ir slapstėsi, dėlto kaikurie dvarininkai, bijodami nustoti dar daugiau žmonių, stengėsi nuslėpti tikrąjį savo baudžiauninkų skaičių: tuomet mažiau skirs, ir dėl to mažiau išbėgios.

O ir esant žmonių, tinkamų rekrutams, sunku būtų suformuoti kariuomenę: trūko pinigų, nebuvo kuo aprėdyti, nebuvo milo, gelumbės, drobės, visa tat reikėjo gauti rekvizicijomis, o parinkti nebuvo galima, nes ir čia neseniai buvo atėmę prancūzai traukdami į Rusus, negalvodami, ar liks kas vietos reikalams. Kariuomenei taip pat trūko karininkų ir ginklų. Visgi surinko 19.000 karių. Vėliau nebuvo sunku rusams sumušti šitą neginkluotą ir neapmokintą kariuomenę.

Berods Lietuvos vyriausybė, esant tokiam gyventojų — bajorų ir valstiečių — nusistatymui, esant apiplėštam, nuvargintam kraštui, prancūzams jį naudojant, daugiau padaryti ir negalėjo.

Vyriausybė, pildydama Napoleono vietininko reikalavimus, neleido gyventojams jokio darbo daryti patiems iš apačios, draudė bent ką veikti, nes viskas turį eiti jos nustatyta forma ir keliu. Pav. Telšiuose gen. Mirbachas surinko būrį į

du tūkstančiu ginkluoto jaunimo, tai vyriausybė liepė jį paleisti. Šiauliuose paprefektas Vitkevičius buvo surinkęs jaunimo kovai su kazokais, kurie naikino Šiaulių pavietą, tai vyriausybė norėjo ir jį išsklaidyti, tik nespėjo, o šita vėliau taip labai pravertė: padėjo apsaugoti gyventojus nuo visokių plėšikų[241]. Vyriausybė bandė apginti gyventojus, kad jų prancūzų valdininkai neskriaustų, tačiau prieš juos nieko padaryti negalėjo.

Prancūzų kariuomenė savo sąstatu buvo mišri, nedrausminga, varu atvaryta; jos nariai naudojos proga pabėgti ir paplėšikauti. Vienos jų kariuomenės išbėgiojo į 50.000 ir skraidė po Lietuvą, padarydami visur žalos, prie jų prisidėjo ir vietos valstiečių[242].

Finansinė krašto būklė buvo sunki. Rusai išbėgdami buvo paėmę visus pinigus, kiek sugriebė, o po jų tuštino prancūzai. Reikėjo naujai organizuoti mokesčių rinkimą, bet jų įeidavo į iždą maža. Pinigų vertybė puolė, įvairių be to blogų pinigų paplito po kraštą.

Valstiečiai tarė, kad baudžiavos panaikintos, tą pat sakė prancūzų kareiviai, todėl daugiur ėmė nebeklausyti savo ponų, nustojo eiti lažų, kitur išbėgiojo. Bandymai prispirti prie lažų iššaukė pasipriešinimą, o Lietuvos rytuose, Gudų dalyje, būdavo net ponų užmušimų. Kai kur žandarmerija turėjo įtikinėti ar malšinti, sakydama, jog baudžiavos nėra panaikintos.

Nedaug palankumo Napoleonui rodė ir kunigai. Berods bažnyčiose buvo paskelbta, jog jis yra Lietuvos viešpats, jis vadinamas „mūsų" imperatorius[243]. Kai kurie pažangesnieji kunigai, kaip Dłuski, Dederka ir k., buvo jam atsidavę, nes matė jo laimėjime Lietuvos atgijimą. Bet buvo ir tokių kunigų, kurie visame matė religijos niekinimą[244].

Vyriausybė ruošėsi prie seimo (konfederacijos), leido tuo reikalu taisykles, kur nurodė, kas dalyvaus seimeliuose, kada turės jie įvykti. Jie turi įvykti iki VIII. 15. Bežemiai bajorai balso neturi, nei kitų rinkti, nei patys būti išrinkti; išrinktas tegali būti žemės savininkas. Taisyklėse buvo smulkiai nu-

---

[241] *Iwaszkiewicz* 111 p.
[242] *Iwaszkiewicz* 81—2 p.
[243] Žr. vysk. Giedraičio aplinkraščiai (*A. Janulaitis* „Praeitis" t. I, 361—5 p.).
[244] Pav. kun. Tomašauskas (*Iwaszkiewicz* 269—270 p.).

statyta, kaip turi eiti rinkimai, net randame tokių nurodymų, kada, kur ir kiek sykių reikia šaukti „Lai gyvuoja Napoleonas!“ Miestams išleido atskiras taisykles apie rinkimus.

Esant neaiškiai karo padėčiai, reikėjo vis nutęsti laiką, kuomet susirinks seimas. Bloga prancūzų klotis sunkino rinkimus, o kaikur rinkimai visai neįvyko[245].

Vyriausybė negalėjo išpildyti visų Napoleono reikalavimų, nesugebėjo nė apginti savo krašto nuo prancūzų plėšimų, negalėjo apsaugoti nuo begalės būriais ėjusios kariuomenės, traukusios į vakarus, įvykus katastrofai.

f. 1812 m. karo žygio katastrofa.

Prancūzų žygis į Maskvą pasibaigė baisia katastrofa. Žiemos šalčiai, maisto stoka pražudė armiją. Panika apėmė visus, visi ėmė bėgti atgal į vakarus, iš kur buvo atėję. Rusai vijos paskui, naikindami viską, ką pagaudavo. Vilniuje Bignon'as ir Bassano žinojo, bet slėpė tikrąjį dalykų stovį, gyventojams nuraminti, įtaisinėjo iškilmes ir balius, skleidė netikrų žinių ir reikalavo karui naujų pristatymų ir aukų. Dar lapkr. 16 d. Vilnius neturėjo tikrų žinių, kol atsidūrė Vilniuje, atvykę nuo Berezinos, pirmieji nelaimės kviesliai. Tik tuomet Lietuvos gyventojai tesužinojo, kas įvyko rytuose, juos apėmė baimė ir nusiminimas.

Prancūzų vadovybė iš pradžių buvo galvojusi Vilniuje apsistoti, dėlto rūpinos butais ir maistu, o tai reiškė, kad darė naujas rekvizicijas. Bėgo iš Maskvos ir pats Napoleonas. Gruodžio 5 d. jisai buvo Smurgainėje, o tuo tarpu Vilniuje Lietuvos vyriausybė dirbo savo darbą, rūpinos maistu, šaukė kariuomenę, greitai pasirodė Vilniuje bėgusioji prancūzų armija, pirmieji atbėgo tik stipresnieji ir sveikesnieji. Jie visi ėjo vienu keliu, kuriuo buvo atėję. Speigai — nepakeliami, siekė —35° Celsiaus (—28° Réaumuro); keliai prikloti sušalusių žmonių ir arklių. Didelė, galinga armija virto marodėrių būriais. Iš ten bėgo visi į Kauno pusę. Murat ir Ney traukėsi pamaži, begindamiesi nuo įkandine sekančių rusų, Vilniuje liko vieni ligoniai.

---

[245] *Iwaszkiewicz* 110—115, *Vojenski* I 111—119 p.

XII. 8 Bassano paliko Vilnių; išvyko ir visi kitų valstybių diplomatai; gavo įsakymą išvažiuoti iš Lietuvos ir jos vyriausybė. Ji išvažiavo, Vilniuje iš jos liko vienas Sniadeckis, univers. rektorius; vyriausybė pati paskutinė traukė taippat į Kauno pusę, eidama paskui bėgančios armijos likučių. XII. 21 Varšuvoj susirinkusi Lietuvos vyriausybė darė posėdį, atsidavė Vyr. Konfederacijos globai. Ir čia neilgai ji tebuvo. 1813. I. 29 Liet. vyriausybė nutarė persikelti į Krokuvą; II. 7 pristatyta tenai ir Lietuvos iždas — tai buvo Šiaulių, Raseinių, Telšių pav. pinigai. Iš viso ten buvo 61.756 auks. Iš tų pinigų išmokėta algos buvusiems kariams, o likusius pasidalino įvairūs vyresnieji ponai. Vyriausybė ėmė klajoti iš vietos į vietą. VII. 22 ji buvo Dresdene, ten pat atsidūrė kitais keliais ėjusios Upytės ir Vilkmergės pav. kasos. VII. 24 įvyko paskutinis Lietuvos Vyriausybės posėdis, ir tuomet ji pati paskelbė, jog jos darbai baigti.

6.

Rusija ir Lietuva po 1812 m.

a. Rusų grįžimas Lietuvon.

Taigi, rusų kariuomenė ir rusų vyriausybė vėl grįžo Lietuvon, Didž. Lietuvos Kunigaikštija išnyko, išbėgo laikinoji jos vyriausybė, o dar naujoji vyriausybė negreitai susitvarkė, nebuvo grįžę pasitraukusieji valdininkai. Baimė apėmė gyventojus, ką rusai darys su jais, ar keršys, ar dovanos kaltes. Caras suprato, jog jam ir Rusams gali būti pavojinga sukelti prieš save Lietuvą tuo laiku, kada Napoleonas dar nepergalėtas ir gali atsigauti, o rusų kariuomenė, kuri atsivijo Lietuvon prancūzus, buvo nuvargusi, išalkusi ir ligų bei speigų išnaikinta, tai jis pasirinko nuolaidų kelią — dovanoti daugumai; jis paskelbė manifestą 1812. XII. 12/24, kuriame dovanojo esantiems Lietuvoje visus politinius prasižengimus, o nesantiems ir pabėgusiems davė du mėn. rako grįžti namo, vėliau, negalint aniems pasinaudoti, jis vėl pratęsdavo tą raką. Kitaip elgėsi rusų valdininkai, jie darė kitokią politiką, varė keršto darbą, ypač tuo atsižymėjo Vilniaus gub. Levinskis, gen.-policmeisteris Ertelis (Örtelis), kurie patys kare buvo

atsižymėję bailumu ir negabumais. Jie dabar gaudė progų turtui atimti už politikos nusidėjimus. Visgi tiems, kurie buvo Laikinojoj vyriausybėje, sunkiau buvo gauti dovanojimą: tik, Oginskiui užtariant, prof. Sniadeckis tebuvo įtrauktas į amnestuotųjų skaičių.

Atėjus rusams nebeliko vietos administracijos, tai reikėjo ją organizuoti iš naujo. Vilniuje sudaryta Laikinoji Gubernijos Komisija. Jos uždavinys buvo aprūpinti maistu rusų armiją. Laikinoji Gub. Komisija sudarė pavietuose liustracijos komisijas, kurios apklausinėdavo bajorus, kiek žalos ir nuostolių yra padarę prancūzai ir rusai. Žinių tiekimas pasidarė privalomas, nes buvo paskelbta, jog kas nepristatys nuostolių sąrašo, negaus palengvinimų, pristatant maistą. Taigi, šitais keliais apskaityta, jog 1812 m. Lietuva turėjo tokių nuostolių, būtent pagal guberniją atsieidavo:

Gardino gub.	— 32.535.616	rub. sid.
Vilniaus gub.	— 19.273.607	„ „
Mensko gub.	— 34.186.976	„ „
Baltstogės apyg.	— 777.321	„ „

Nuvargintas, nualintas kraštas dabar turėjo maitinti užplūdusią Kutuzovo armiją ir paskui jos einančius rezervus; neužtekus vietoje pašaro, reikėjo pirkti užsienyje ir iš ten jį gabenti.

Gub. Komisija savo darbus pabaigė 1813. III. 13, kai visiškai įsitaisė gubernatorius Levinskis, kai grįžo gubernijos įstaigos. Grįžo taip pat buvęs 1812 m. pradžioj Centro Komitetas karo reikalams (Vyriausias Komitetas). Būdamas Rusijoj jis veikė Lietuvos reikalams — dviem jų gubernijom Vilniaus ir Gardino; grįžęs jis norėjo praplėsti savo veikimą ir gudų gubernijoms. Napoleonui žengiant į Lietuvą, tas Komitetas turėjo ne pasitraukti iš jos, o palikti vietoj, taip bent manė Czartoryskis ir Plateris; sako jis būsiąs Lietuvos valdžios užuomazga; karo ir politinės aplinkybės lėmė kitaip: jis buvo pasitraukęs iš Lietuvos, dabar bandė atsigauti, stengėsi paimti savo žinion Tribunolą, kuris spręstų ginčus, kilusius dėl konfiskacijos.

Aiškėjant, kad Napoleonas toli nubėgo, jog Lietuvoj nebeliko jokios prancūzų karo jėgos, rusai pasidarė piktesni ir

žiauresni, jie keršijo už savo baimę, dėlto dabar daugelyj vietų buvo kalbama, kad reikia sukilti prieš grįžusią rusų valdžią[246].

b. Caras ir Lietuva.

Rusai sugrįžo į Lietuvą; rusų kariuomenė rodė neapykantos neseniai jų paliktajam kraštui, elgėsi lyg svetimoj šalyj. Dvarininkams teko iš naujo tvarkytis, grįžus į išnaikintus dvarus. Grįžę rusų valdininkai, nacionalistinio ūpo pagauti, ėmė labiau kibti prie dvarininkų, tai jų turtą sekvestruodami, tai rinkdami mokesčius, reikalaudami, kad sumokėtų daugiau ir tuojau, nepaisydami iširusio ūkio. Sunkenybėms išvengti, negalint rusų valdininkų nutildyti, reikėjo ieškoti žmonių, per kuriuos būtų galima prieiti prie ministerių ir prie paties caro. Tokiu žmogum tegalėjo būti Oginskis.

Tai į Oginskį kreipėsi Vilniaus, Mensko, Mogiliovo ir Vitebsko gub. (Gardino nebuvo) maršalai su savo skundomis vietos valdininkais; Oginskis, jas gavęs, siuntė toliau, nuo savęs rašė, kur reikia, apie daromus naikinimus, tomis skundomis norėjo įtikinti ypač Finansų Ministerį. Tačiau bandymas veikti šį ministerį geros kloties neturėjo: jis atsakydavo, jog reikia pakentėti[247].

Tuomet Oginskis atsikreipė į patį carą su raštu 1813. VIII. 10. Tenai Oginskis išdėstė, jog tos 4 gubernijos (apie Gardino gub. nutylėta) nukentėjo, ypač tos jų vietos, kur stovi prie vieškelio. Jeigu vyriausybė nepadės, tai jos negalės atsigauti. Dvarininkų našta padidėjo: jeigu jie nemaitins savo valstiečių, tai prasidės šiųjų tarpe išmirimas ir ligos, be to, dėl karo jų skaičius sumažėjo, tai, jais nesirūpinant, jų liks dar mažiau ir nebus kas moka mokesčius. Antra vertus, patys dvarininkai yra sunkioj finansinėj padėtyj: liko senosios skolos, naudoja kapitalistai, kurie patys nenukentėjo, o reikalauja iš skolininkų atiduot visą skolą, tat daro be pasigailėjimo, palūkanos esančios perdidelės, taigi reikėtų duoti moratoriją[248].

Į šitą Oginskio raštą atėjo iš caro atsakymas iš Ceplicų, rašytas 1813. IX. 8, kad Oginskis, pasitaręs su kitais, duotų

---

[246] *Iwaszkiewicz* 298—323 p.
[247] *Oginski,* Mémoires IV, 140—154.
[248] *Oginski,* Mémoires IV, 140—154.

jam savo sumanymą, kas reikia padaryti, ir kad to sumanymo nuorašą persiųstų Finansų Ministeriui.

Oginskis subruzdo ruošti įstatymo ir reikalingų taisyklių sumanymą, skubinai juos parengė ir įteikė, kur buvo nurodyta, bet ir iš šito darbo niekas neišėjo, nutilo Petrapilės vyriausybė, nedarė ir nenorėjo daryti nuolaidų Lietuvai, gal būti caro nebuvo leista jas duoti. O iš daugelio aukštesniųjų rusų valdininkų Oginskis išgirdo šituo reikalu tokių nuomonių: Smolensko ir Maskvos gubernijos dar labiau esą nukentėjusios, bet jos pačios greitai atsigavusios, Lietuva esanti mažiau nuvargus, tai ir nėsanti reikalinga tokios pagelbos, kurios dabar prašo. Oginskis pamatė, jog rusų valdininkai Lietuva nesirūpins; anos gubernijos dėl pagelbos greitai atsigavo, o Lietuva dar 1819 m., keleta metų praslinkus, prideda jis, nepasitaisė. Juk Lietuva buvo labiau nuolatos varginama ir seniau: Lietuva dar nuo XVII amž. kentėjo dėl karo, Rusija gi — ne[249].

Nors caras suteikė amnestiją, valdininkai nenorėjo to pripažinti; daugelį žmonių laikė kalėjimuose už tat, kad pasiliko Lietuvoje, užėjus prancūzams. Kitus sodino ir už tat, kad kalbėjo apie kitokį Lietuvos likimą: apie platesnę Lenkiją, apie prisijungimą prie jos Lietuvos, apie konstituciją Lietuvoje.

1813. XII. 6/18 Oginskis gavo iš Vilniaus bajorų laišką, Giedraičio ir visų kitų bajorų maršalų pasirašytą, kuriame jie prašė išgauti leidimą vykti į patį carą, nes asmeniškai norėtų išaiškinti ir nurodyti carui vargingą krašto padėtį.

Oginskis raštu paklausė caro 1813. XII. 12/24, iš kurio gavo atsakymą, rašytą 1814. II. 10/24, jog sutinka priimti Lietuvos bajorų deputaciją, tačiau tą padarys tik grįžęs į Petrapilę[250].

Caras grįžo iš užsienio į Petrapilę; jam sutikti keliamos didžiausios iškilmės. Ir tikrai caras 1814 m. priėmė bajorų atstovus, bet priėmė daug didesnę delegaciją: nuo visų tų žemių, kurios kadaise priderėjo prie Didž. Liet. Kunigaikštijos: Kievo, Padolės, Valuinės, Mogiliovo, Vitebsko, Mensko, Vilniaus, Gardino, Baltstogės apskr., taip pat ir nuo greta esamo Kuršo.

---

[249] *Oginski,* IV, 150—2.
[250] *Oginski,* Mémoires IV, 153—5.

Carui rūpėjo nuolaidų nepadaryti, o tik nuvilkinti visą reikalą; šiuo tarpu dargi iškilmingiau priėmė bajorus, negu tat paprastai iki šiol buvo daroma. Aleksandro pareiškimai į prašymus buvo trumpi ir neaiškūs: jog viskas dovanota, o kai dėl kitų reikalų, tai, palaukęs, pridėdavo: — daugiau kantrybės bei laiko ir bus jie patenkinti; nieko neprasitarė apie politinę savo programą Lietuvos atžvilgiu.

Per ištisus 1813 m. Oginskis negalėjo prieiti prie caro, vos 1814 m. galėjo būti prileistas matytis ar kviestas atvykdavo. Per savo balius, ar būdamas svečiuose, Aleksandras pasakydavo lenkams, o ypač lenkėms, jog rūpinąsis lenkais, taigi pats skleidė neaiškius gandus[251].

c. Emigrantų bandymai paveikti rusų carą.

Carui Aleksandrui esant užsienyje, dar kovojant su Napoleonu, bandė Aleksandrą paveikti dėl Lietuvos likimo buvusieji vakarų Europoj Lietuvos bei Lenkijos veikėjai. Jų tarpe buvo ir T. Kostiuška.

Užėmus Paryžių, įžengus į jį carui, skersavęs į Napoleoną Kostiuška parašė 1814. IV. 9 į carą laišką (berods caro padrąsintas, nes liepė lenkų karininkams jį pasveikinti): 1) kad suteiktų visiems lenkams amnestiją, o valstiečiams išvaikytiems leistų laisvais grįžti namo, 2) pasiskelbtų lenkų karalium su laisva konstitucija anglų typo, įkurtų valstiečiams mokyklą iždo lėšomis, per 10 metų juos paliuosuotų, padaręs juos savininkais. Už tą atidėkodamas tarnaus tėvynei ir jam, savo viešpačiui. Buvo dar trečias prašymas asmeninis, dėl Zeltnerio, buv. Šveicarų pasiuntinio, pas kurį gyveno Kostiuška: prašė jam vietos.

Raštas buvo iš Bellville's. Iš caro atsakymo nebuvo, tai Kostiuška pats nuvyko į Paryžių prie jo; caras iškilmingai priėmė Kostiušką, jį išaukštino, bet atsakymo į politinį jo raštą ir dabar nedavė, pasiuntė vėliau, V. 3; ten caras atsakė, jog viską išpildysiąs ir padarysiąs[252].

---

[251] *Oginski,* Mémoires IV, 155—170.

[252] *Korzon,* T. Kościuszko. 1894 p. 527—529. *Oginski,* Mémoires IV, 171—184.

Ir tikrai šis-tas padaryta, tik ne tas, ko prašė Kostiuška: 8 ponams grąžinta sekvestruoti dvarai, sudaryta Lenkų armija, jos vadu paskirtas caro brolis Konstantinas[253].

Gali būti caras buvo Kostiuškai žadėjęs padaryti didelę Lenkiją, prijungęs prie jos Lietuvą iki Dauguvai ir Dnieprui, bet kiti negirdėjo, laikė tat pasaka, Kostiuška, sako, galėjęs nesuprasti, nes nieko nesusivokęs, jau esąs suvaikėjęs[254].

d. Lietuva, Lenkų Karalystė ir Lietuvos Statutas.

Nepavykęs Napoleono žygis į Rusiją padarė atmainų politinėj Varšuvos Kunigaikštijos būklėj; jo priešininkai sumanė pasinaudoti proga, panaikinti visa, kas primena Napoleoną, ypač panaikinti Napoelono Teisyną ir paekeisti jį Lietuvos Statutu.

Susidariusi Visuot. Konfederacijos Taryba daugumoj buvo iš Napoleono Teisyno priešininkų — konservatyvių Galicijos dvarininkų ir nepatenkintų kunigų atstovų. Buvo tai, žiūrint konstitucijos, nelegalė įstaiga, veikianti greta vyriausybės, savo teisėmis neaiškia kompetencija. Ji ruošėsi keisti politinę Varšuvos Kunigaikštijos santvarką, rengė savo naują konstituciją.

Łubeński, kuriam rūpėjo, kad paliktų Napoleono Teisynas, iš anksto teiravos pas Lietuvos dvarininkus, ką jie mano apie tat, tik nežinia, koks buvo atsakymas, jeigu apskritai buvo.

Napoleono žygio žlugimas, Rusų kariuomenės įžengimas Lietuvon, visa pakeitė. Atmainų reikėjo laukti iš caro Aleksandro, tik neaišku, kokia kryptim jos eis; iškilo ir naujas tarpininkas tarp Lenkijos ir caro — Ad. Czartoryskis.

Czartoryskis socialiniais ir politiniais sumetimais jau nuo seniai buvo Napoleono Teisyno priešininku, jis matė jame socialiniu žvilgsniu — revoliucijos padarą, o politikos — kliudytoją Lietuvai prijungti prie Lenkijos. Jau dabar Varšuvos Kunigaikštijoj kunigai ir dvarininkai ėmė drąsiai rodyti savo iki šiol suvaldomą priešingumą; prie jų prisidėjo ir atvykusieji iš šiapus Nemuno Lietuvos ponai — Plateriai, Radvilai ir k.: kad ne Napoleono Teisynas, sakė jie, gal ir dėtųsi su Lenkija.

---

[253] *Oginski,* IV, 204—215.
[254] *Korzon* 529—530.

1813. III, pabėgus Lenkijos vyriausybei, atsirado Varšuvoj Laikinoji Vyriausioji Taryba. Joje pasireiškė du krypsniu. Dvarininkai ir kunigai pasisakė prieš Napoleono Teisyną ir už Lietuvos Statutą. Kitas krypsnis — tai saikūs valdininkai, jau pripratę prie Napoleono Teisyno ir kartu su juo įvestos tvarkos.

Czartoryskis palaikė pirmąjį krypsnį, nes tat atitiko jo programai; įteiktuose carui raštuose tą krypsnį palaikė ir juo rėmėsi. 1814. III. 7/19 Chaumont'e Czartoryskis buvo įteikęs carui savo sumanymą apie būsimas dar įvestinas Lenkijoj reformas, tai tarp kitų siūlė panaikinti Napoleono Teisyną, pilietinį bylojimą, o jų vietoj teikė Lietuvos Statutą. Tenai jis pasisakė carui ir savo slaptuosius politinius motyvus: tuo keliu eidamas tikėjosi pasieksiąs prijungimo 8 Lietuvos ir Gudijos gubernijų, kurios nesenai sudarė Didž. Lietuvos Kunigaikštiją.

Ir tikrai veikiai buvo sudarytas Komitetas, kuriam buvo pavesta ir tas klausimas išspręsti: palikti ar panaikinti Napoleono Teisyną. Dauguma buvo pasisakius jį panaikinti.

Galicijos ir Lietuvos dvarininkai griežtai ėjo prieš Napoleono Teisyną. Tąja prasme jie darė presiją į Czartoryskį, kuris ir be to ėjo prieš jį. Bet greitai pradėjo atsiliepti ir valdininkai, kurie jau prie Teisyno priprato, jam veikiant, sugebėjo dirbti ir palaikyti tvarką. Czartoryskis suprato, kad netaip lengva atseis įvesti Lietuvos Statutą ir panaikinti Napoleono Teisyną. O ir politiniai sumetimai, kurie jam buvo svarbūs, bene ėmė svyruoti.

Dėlto Czartoryskis, patiekdamas 1815. V. 25 carui „Pagrindus" naujai Lenkijos santvarkai, nebemini Lietuvos Statuto, tik „Pagrindų" 8 str. tepasakė, jog esamieji įstatymai pasilieka veikti, kol jie nebus panaikinti[255].

Šita aiškiausiai rodė, jog Lietuvos neprijungs prie Lenkijos.

e. Vienos kongresas.

Vienoj susirinko į kongresą valstybės, pergalėjusios Napoleoną, susiėjo jų viešpačiai ir atstovai spręsti Europos likimo, daryti naujų jos dalybų. Tarp svarstomųjų ten dalykų iškilo

---

[255] *A. Janulaitis*, J. Danilavičius, pusl. 109—121. *A. Janulaitis*, Napoleono Teisynas, pusl. 152—5. *Grynwasser*, Kodeks Napoleona w Polsce, cz. I Księstwo Warszawskie, p. 55—60.

Lenkijos ir Lietuvos klausimas. Šituo reikalu pasireiškė didelis interesų priešingumas.

Anglija iš pradžių buvo norėjusi, kad Lenkija būtų plati, dargi Austrai ir Prancūzai buvo prisidėję prie to sumanymo, tačiau Anglija nesispyrė, net pasitraukė iš Kongreso ir 1815. IV. 21/V. 3 įvyko naujas Lenkijos padalinimas vieton padidinimo[256]. Lenkija buvo palikta unijoj su Rusija. Šitaip klausimą pastatyti susitarta ir nutarta gerokai anksčiau, negu įvyko lemiamas posėdis.

Czartoryskis sutiko su caro sumanymu. Caras nebuvo tikras, ką pasakys kiti dvarininkai, ką pasakys Kostiuška, reikėjo bent žodžiais jį patraukti ir nuraminti. Balandžio mėn. caras pakvietė Kostiušką pas save. Kostiuška išvažiavo V. 3, Brunau (Bavarijoj) mieste sutiko carą V. 27, iš kurio gavo blogų sau žinių, tai dabar nerimaudamas keliavo į Vieną pasimatyti su Czartoryskiu, čia patyrė tikrą dalykų stovį; supratęs Czartoryskio nusistatymą, kuris linko susiartinti su rusais, nustebo, paskui nusiminė, o pagaliau įširdo.

Po to Kostiuška parašė carui birželio m. 10 dienos laišką. Tame laiške Kostiuška reiškia jam ačiū už tą, ką yra padaręs ir dar ketinąs padaryti lenkų tautai, tačiau nerimastaująs dėl Lietuvos, nes esąs lietuvis, o jos ateitis tamsi. Jis tikisi, kad bus įvykinti padarytieji pažadai[257].

Kostiuška jau nesulaukė iš caro atsakymo, tuo pačiu laiku, VI. 13, jis parašė atviresnį laišką Czartoryskiui, kur sako, kad padaryta ne tokia Lenkija, kurios norėjęs, visai mažutė, tik dideliu vardu, bet ir už tai esąs dėkingas už lenkų vardo pakėlimą. Teisybė, vardas — tai ne tauta. Lenkijos sienas reikėtų pratęsti iki Dauguvos-Dniepro, nes esamomis sienomis rusai sustiprės dar labiau ir lenkus nustelbs. O ir likusius po rusais užmiršti negalima. Visa tat yra padaręs ne caras, bet jo kabineto politiką, ir dėlto negalįs grįžti namo, į savo tėvynę, o paliekąs Šveicarijoj[258].

---

[256] *Angeberg*, Recueil des Traités, p. 640—662.
[257] *Angeberg*, 700 p.; *Oginski*, Mémoires IV, p. 204—215.
[258] *Angeberg*, p. 700; *Oginski*, Mémoires IV, p. 204—215.

f. Lietuvos bajorai ir naujoji Lenkija.

Visa, kas buvo pradėta Petrapilėj, beviliojant Lietuvos bajorus, buvo tęsiama Vienoj, o pabaigta Varšuvoj, naujojoj Lenkijos valstybėje. Caras pakvietė Oginskį atvykti į Varšuvą. Šiai progai esant Vilniaus bajorai dar sykį per jį norėjo kreiptis į carą, ir tikrai jie patys gavo leidimą siųsti delegatus į Varšuvą, gavo tokį pat leidimą Mensko ir Gardino bajorai, kitos gi gubernijos, ypač Valuinė, kuri taip norėjo, jo negavo[259].

Audiencijos pas carą taip pat buvo padalintos, iš pradžių — prileido Oginskį, o paskui kiti prisistatė carui tik iškilmingoj audiencijoje.

Oginskis atvyko į Varšuvą 1815. XI. 8 (n. s.); jis vienas turėjo audienciją XI. 12. Caras jau atrodė rūstesnis, labiau imponuojąs, savo kalboj į Oginskį pasakė, jog viską padarysiąs lenkams, ką buvo žadėjęs, tik ne tuojau, tuo tarpu reikia palaukti ir juo tikėti.

Oginskis atsakė, jog lietuviai iki šiol tikėjo juo, dabar bijosi apsivilti, nes vyriausybės atstovai Lietuvoj ėmė kitaip elgtis; pav., Vilniaus laikraščiuose negalima minėti nei Lenkų Karalystės, nei jos konstitucijos, talpinti rašytus iš Varšuvos straipsnius, dargi sunku ir kalbėti apie tat.

Caras į tat atsakė neaiškiai: žadėjo prisakyti Korsakovui, kad nedarytų paslapties iš to, kas jau yra.

Užėjus toliau kalbai apie būsimus pasikalbėjimus su Lietuvos delegacija, caras per Oginskį persergėjo ją, kad neliestų plonų stygų, jis galįs padaryti tik pats, niekieno neprašomas. „Žinoma, sako, jums negali patikti santykiai jūsų ir rusų provincijų", dabar gi pažiūrės, kaip išeis su Lenkija, pavykus bandymui, galės baigti sumanytąjį darbą.

Taigi, caras uždraudė Lietuvos bajorams kalbėti apie Lietuvos prijungimą prie Lenkijos arba jos savitumą Rusijos ribose. Delegacijos kalbos tekstas iš anksto buvo paruoštas, caro išžiūrėtas ir priimtas.

---

[259] Delegacijoj dalyvavo nuo *Vilniaus* gub.: Mykolas Oginskis, Tomas Wawrzecki's, Aleksandras Pociejus, Liudvikas Plateris; nuo *Gardino* gub.: Ksaveras Lubeckis, Stainslovas Niemcewicz'ius, Liudvikas Pac'as, Vaitiekus Pusłowski's, Suchodolskis; nuo *Mensko* gub.: Ignacas Lachnickis, Liudvikas Radvila, Jonas Szczyt'as, Karolis Lubeckis.

Lietuvos delegacijos vardu kalbėjo pats Oginskis.

Taigi, Lietuvos bajorai padėkojo carui už Lenkų karalystę, apie savo kraštą turėjo tylėti.

Tačiau vylių politika ėjo toliau. Ir po to Lanskoj'us slapta pasakė Wawrzeckiui, jog caras noris prijungti Lietuvą prie Lenkijos, kai nebebus kliūčių.

Už kelių dienų caras apsilankė Vilniuje. Bajorai įtaisė jam balių, visą miestą apšvietė žiburiais, bet caras, trumpai paviešėjęs išvažiavo į Petrapilę, nieko jiems nedavęs ir nepažadėjęs[260], o Lietuva dėl karų buvo taip nuvargusi.

B.

Karų pasėkos.

1.
Politiniai planai.

Dėlei besitęsusių karų Lietuvoj nei 1812 nei 1813 m. seimelių nebuvo, nes viskas buvo iškrikę; paskui, beeinant karams toli, Europos vakaruose, Lietuvoj jau buvo galima vėl atsikvėpti, 1814 m. gyvenimas galėjo grįžti į senąją vagą. Gubernatorius, skelbdamas apie šauktinus bajorų seimelius, kaip paprastai išleido rinkimų taisykles, nurodydamas jose, kas ir kur bus renkama; esmėje naujų pradų nebuvo, o vien pakartojama gana smulkiai visų veikiamųjų įstatymų dėsniai.

Rinkimai į seimelius paskirti lapkričio 15 d. pavieto miestuose; seimeliai išrinks: maršalą, pakamarį, karužą, deputatą į vyrybę bajorystei išvesti, žemės ir pilies teismų prezidentus, teisėjus ir raštininkus, žemutiniam teismui asesorius, vieną teismo prezidentą ir teisėjus[261], be to dar išrinks matininkus, tekūnus ir magazinų deputatus; į gubernijos seimelį, kaip neseniai įvesta, rinks 10 delegatų.

Pavietų seimeliai rašė savo delegatams instrukcijas ūkinėj sesijoj. Jų rašymas kai kur nusitęsdavo gana ilgai, pav., Užnerės seimelis baigė instrukcijas rašyti vos lapkr. 25 d.

---

[260] *Oginski,* Mémoires IV, p. 228—243.

[261] Rinktų valdininkų skaičius įvairavo žiūrint pavietų — buvo tai mažiau, tai daugiau: Ašmenos, Vilkmergės, Raseinių rinko po 21 žmogų, Vilniaus, Upytės, Šiaulių ir Telšių — po 18 žmonių, Užnerės, Trakų, Braslavos ir Kauno — po 15.

Gubernijos seimelis turėjo susirinkti 1814. XII. 12, o iš-tikrųjų susiėjo 17 d., bet čia buvo nebe delegatų kaltė, o administracijos, nes ji buvo užgaišus, kol patvirtino visus pavieto maršalus.

Tačiau, dėl vieno maršalo tuomet ir vėliau buvo kliūčių: atrodė politiškai neištikimas Trakų pav. maršalas Römeris, todėl nenorėjo jo tvirtinti. Tuo reikalu XII, 18 Rimski-Korsakovas, Lietuvos karo gubernatorius, parašė seimeliui, jog be tam tikro Imperatoriaus įsakymo negalįs Römerio patvirtinti, todėl siūlė palikti buvusį maršalą Godaczewskį. Su šituo pasiūlymu seimelis nesutiko, sakydami, jog šalinimo priežasčių nežiną, todėl šito padaryti negalėsią.

Be to, gubernijos seimeliui pradėti atsirado ir kita kliūtis: nevisi maršalai, nors patvirtinti, buvo atvykę; tai atvykusieji klausinėjo, ar jau pradės seimelis posėdžius, ar dar atidės? Pagaliau iš savo pusės seimelis nurodė, jog jų tarpe kaikurie delegatai netinkamai išrinkti, būtent: Upytės — Šiukšta ir Šiaulių — Godliauskas.

Tik XII. 21 teprasidėjo rinkimai gubernijos seimelyje. Römerio nepatvirtinus, seimelis jo neišsižadėjo ir nutarė laikyti Godaczewskį tik jo pavaduotoju, kuriam visgi renkamojo balso nesuteikė; tai gubernijos maršalo rinkimus darė iš 10 (o ne iš 11) pavieto maršalų.

Tiesa, tuo reikalu, seimelyj buvo abejonių, ar reikia apskritai daryti rinkimus, nes administracija daranti kliūtis, bet, kad neįtartų, jog bajorai priešinas vyriausybei, visgi rado, jog bus tinkamiau rinkimus padaryti, o savo keliu nutarė pasiųsti delegaciją į Viešpatį ir tenai visa tikrai išsiaiškinti. Šiai progai esant, tarė, bus galima iškelti ir visą Lietuvos klausimą, paliesti jos politinę santvarką; teisybė, viešai apie tat nekalbėjo ir protokoluose nerašė, tik užsidarę viską apsvarstė. ?

1815. I. 9 nutarė išrinkti vyrybę (komisiją), kuri paruoštų būsimai delegacijai į sostą instrukciją; į ją turėtų įeiti žmonės, nebuvusieji seimelyj, o galingi ir įtakingi, būtent: kun. Oginskis, Sulistrowskis, gr. Chreptavičius, gr. Liudvikas Plateris. Jie patys aprašys Lietuvos būklę ir nustatys jos pageidavimus. Vilniaus bajorų seimelis turėjo kalbėti visos Lietuvos vardu.

Nebe seimelyj ėjo derybos ir kalbos dėl asmenų, įeisiančių į delegaciją. Kalbėjos savo tarpe, tarėsi su kitų gubernijų bajorais, su pačiais siūlomais kandidatais; turbūt kai kurie buvo atsisakę, gana to, kad greitai I. 14 delegacijos klausimą svarstė iš naujo, ir po to jau pačios delegacijos sąstatas pasidarė kitoks, I. 15 į ją išrinko: kun. Oginskį, gr. Pociejų, gr. Platerį ir Wawrzeckį. Nurodyta ir naujosios, dar išdirbtinos instrukcijos kryptis. Turėjo būti dvi instrukciji: viena — bendro, t. r. politinio turinio, kita — smulkesniems vietos reikalams išžiūrėti; šitoji eitų paprastuoju keliu; dėl jos reikėtų daugiau darbo įdėti, nes reikia pavieto pageidavimai sutvarkyti ir suderinti.

Bendrai politinei instrukcijai, taip pat vietos reikalams išaiškinti, davė daug medžiagos pavietų delegatų instrukcijos.

Nelinksmas buvo bendras Lietuvos ūkio vaizdas. Seimelis tat aprašė savo nutarime ir be abejo šita buvo paruošęs įteikti vyriausybei. Nutarime piešiama toks ūkio vaizdas.

Sunki buvo Lietuvos būklė. Karas išnaikino beveik trečią gyventojų dalį, visai ištuštino sodžius ir dvarus, jų trobas išnaikino, ar sudegino, ypač jeigu tat buvo prie karo vieškelių. Trūko darbui žmonių ir gyvulių dirvoms arti, nebuvo ir grūdų pasėliui, dėlto žiemkenčių 1813 m. daugelyj vietų neapsėjo. Tais metais javai silpnai užderėjo. Valstiečių magazinų per karą išėmė ar išplėšė; maistui visa reikėjo iš naujo pirkt.. Ir 1814 metais artojai padarė negeresnius pasėlius. Priežastys buvo tokios: perdaug buvo sniego šią žiemą, pievos menkai žėlė, vasarą gi buvo karštis, nelijo, tai sunyko vasarojus ir rugiai. Tiesa, nederlius buvo ne visur, bet daugumoj vietų. Grįžtančios kariuomenės reikalavo maisto ir butų. Valstiečiai kai kur neturėjo duonos, tai dvaras juos maitino, iš ten ėmė ir grūdų sėklai. Dėlto pakilo kainos javams ir šienui[262].

Bendruose seimelio posėdžiuose apsvarstė ištisą eilę klausimų, gal ne taip svarbių, bet susijusių su rinkimais, einamuosius, tikrintinus dalykus gal dėl patogumo velijo išžiūrėti kituose posėdžiuose.

---

[262] Dyaryusz czynności Zgromadzenia Szlacheckiego Gubernji Litewsko Wileńskiej od r. 1814 do 1815 r. (posėdyje 1815 m. sausio m. 16 d.).

2.

Likvidacijos komisija.

Svarstytinų dalykų prisirinko begalės, visuotiname susirinkime negalėjo jų visų išžiūrėti, sudarė pilnaties pakaitą, išrinkę „Likvidacinę Komisiją", kurios uždavinys patikrinti 1804—1811 m. sąskaitas ir išlaidas; sudarė 4 skyrius (komisijas), iš jų ketvirtasis žiūrėjo „deziderijas ir projektus", taigi jau dalykus, nebe karo sudarytus.

Į tą komisiją įeidavo 1 gub. maršalas, 11 pavietų maršalų ir po 2 delegatu nuo pavieto.

Kartais pavietas nieko neatsiųsdavo, ar siųstasis neatvažiuodavo, dėlto kartais būdavo, kad susirinkdavo pusė žmonių, bet posėdžiai vistiek ėjo.

Komisija dirbo ir seimelių laiku ir jiems pasibaigus, per keletą metų, susirinkdama keliems mėnesiams po jo posėdžių praslinkus. Tuos posėdžius taip pat vadindavo bajorų seimeliu (susirinkimu)[263].

Taisyklių Likv. Komisijai nebuvo išdirbta, tačiau iš svarstomų dalykų matyti, kaip ėjo darbo padalinimas.

Principinės reikšmės turinčius klausimus ir einamuosius reikalus žiūrėdavo susirinkę seimelio pilnatyj. Išžiūrėjo sąmatą ir patikrino 3 metų (1811—14) išlaidas. Betikrinant teko pastebėti, kad Iždo Rūmai patys, be bajorų žinios, buvo savaip suskirstę bajorų suneštas rinkliavas, kad ne tam tikslui jas sunaudoję; dėlto seimelis rado reikalinga protestuoti, atliko šitą gana švelnioj formoje.

Už tat teko saviems atleisti, jeigu jie, neatsiklausę seimelio, peržengdavo savo teises, esant būtinam reikalui. Pav., Vilniaus pav. maršalas, pavaduojąs gubernijos maršalą, paaukavo rusų kariams („karžygiams") sužeistiems ar ligoniams 20.000 rublių ass. iš bajorų pajamų, tai dabar reikėjo gauti iš seimelio patvirtinimo; suprantamas dalykas, kad priėmė ir patvirtino šitą išlaidą.

Kas kita, jeigu karo rinkliavas imdavo ir toliau, jau nebėsant karo. 1812 m. buvo nustatyta rinkti karo reikalams po

263 Likv. Komisija buvo susėjus 1815. VII. 5—31, 1816. II. 4 — II. 15, VII, 1817. I.

1 r. 13 kp. iš dūmo ligoninėms, malkoms ir žvakėms, 1813 m. jau tą rinkliavą panaikino, bet policija vis tiek ieškodavo. Seimelis nurodė į neteisėtumą, bet kadangi žinojo, kad jų vistiek negrąžins, tai seimelis rado tokią išeitį: nutarė prašyti vyriausybės, kad tas rinkliavas įskaitytų į kitus, būsimus mokesčius[264].

3.

Bajorų sekretorius.

Nuo pat pradžios bajorų savyvaldos turėjo sekretorius, bet jų būklė buvo neaiški, reikėjo ją įteisinti.

Tuo dalyku susirūpino Trakų delegatas Bakurskis, jis karštai ėmė įrodinėti žodžiu ir raštu bajorų sekretoriaus reikalingumą. Savo rašte, tuo reikalu įteiktame, pradeda išvedžiojimus nuo Rusų Monarkijos pagrindų, kurios ramsčiu esą bajorai, o jų garbei ir žydėjimui palaikyti buvo suteiktos privilegijos, gi baigė tą savo plačiai užsimotą raštą mažu reikalavimu — išrinkti bajorų sekretorių. Beabejo, norėjo turėti nuolatinį, tikrą raštvedį bajorų reikalams, nes maršalai labai dažnai buvo renkami reprezentacijai ir politinei įtakai bei ryšiams palaikyti su įstaigomis, mažiau tiko raštams gaminti, o tokių būdavo nemaža, be to, jie nevisuomet būdavo vietoje, gi raštinė reikalavo nuolatinių žmonių.

Bakurskis grįžo prie to paties vėliau, posėdyje 1815. I. 2, matyt, ir posėdyje karštai prie širdies buvo paėmęs tą klausimą; jis vėl rašė seimeliui, įrodinėdamas, kad kitos gubernijos esą kitokios, tik besirūpinančios padidinti bajorų prerogatyvas, kad ten visi išvien einą, o čionai užsiėmę smulkiais asmenų reikalais[265]. O tai atsitikę dėlto, kad neišrinko naujo sekretoriaus, kad per keleta metų liko senasis, matyt, nerenkamas, nes nieko nebuvo pasakyta įstatyme apie bajorų sekretorių. Bajorų sekretoriai buvo ir pavietuose, dabar prisiminė juos, ir prisiminė tam, kad pasiūlytų sumažinti jiems algas[266].

---

[264] *VBDA.* 1811—15 m. 215 p.

[265] „Bez zadziwienia uważać tego niepodobna, że gdy innych Gubernij zgromadzenia do utrzymania y powiększenia prerogatyw Dworzańskich obywatelskie wysilają starania, w tej gubernii duch osobistey prywaty y sprzeczności nieodpowiednich dobru ogólnemu wyszukiwa środków“... (*VBDA.* 1815 m. p. 198—204).

[266] *VBDA.* Deputacja Likwidacyjna 1804—1811 pusl. 220—3, p. 5.

Seimelis pilnatyj svarstė bajorų sekretoriaus klausimą, Bakurskio pasiūlymą priėmė ir nutarė rinkti sekretorius trejiems metams[267].

Smulkių dalykų bajorų delegatai pilnatyj nežiūrėjo, nes skubinos namo ir atlikę rinkimus, savo vieton palikę seimelio pakaitą — maršalus ir po du delegatu nuo pavieto, kuriam pavedę žiūrėti einamųjų reikalų, tikrinti ir nustatyti pageidavimus, išvažinėjo.

Išsiskirstė seimelis sausio 19 d.

4.

Prievolių paskirstymas ir pageidavimai.

Visi pareikštieji pageidavimai buvo arti susiję su bajorų žemininkų gyvenimu, kuriais jie galėjo pasisakyti, vis mokesčių ir prievolių ar savo luominio būvio srityje. Vieni tų reikalų buvo karo pasėkos, kiti toliau nuo jų stovėjo, bet naudodamies proga bajorai juos dabar ar vėliau iškeldavo.

a. Gyventojų sąrašas.

1814 m.[268] išėjo caro įsakymas padaryti naują gyventojų sąrašą. Bajorų delegatai, susirinkę 1815 m. pavasarį[269], prašė padaryti tat greičiau, nes 1812 m. karas ir kilusios dėl jo ligos sumažinusios gyventojų skaičių visu trečdaliu; tikro skaičiaus nustatymas turįs dvarininkams labai didelės praktiškos vertybės, nes mokesčiai imama nuo sielos (vyro), įrašytos einant 1812 m. revizija, o tuomet gyventojų buvo daugiau negu dabar, taigi dabar mokant tą pačią mokesčių sumą mažesniam gyventojų skaičiui, vienam žmogui tektų daugiau mokėti, gi pajėgumas sumažėjo ir nuo gyventojų sumažėjimo ūkis turi didelių nuostolių: nėra kas dirba.

b. Kariuomenės išlaikymas.

Kariuomenės reikalams bajorai privalė pristatyti maistą ir pašarą; nuolatos kildavo ginčas kaip pirmiau, taip ir dabar. kuo pristatyti — duoti daiktais ar mokėti pinigais; jeigu duoti daiktais, tai ar patys juos surinks ar rangovai parūpins.

---

267 Už tat balsavo 71, prieš — 22, antrą kartą už 71, prieš — 12.
268 1814. VIII. 31 ist.
269 1815. V. 10, posėd. *(VBDA)*.

Komisija skirstė prievoles trejiems metams, skirstė jas, kaip paprastai, žiūrėdama sielų skaičiaus[270]. Jau 1813 m. ant greitųjų buvo padaryta liustracija ir patikrinta gyventojų skaičius, tai ji nustatė, jog gyventojų per 1811—12 m. sumažėjo, bet prievolės — ne, pasikeitė tik jų padalinimas. Kaikurie dvarininkai nebuvo pristatę reikalaujamų daiktų, tai kariuomenė toj vietoj imdavo kas reikalinga iš kitų dvarininkų. Komisija (delegatų susirinkimas) nutarė prašyti, kad vyriausybė grąžintų tiems, iš kurių paimta per daug, grąžintų ne valdiška kaina, o tikrąja rinkos kaina, kuri, žinoma, buvo daug didesnė[271].

Pilietinis gubernatorius, gavęs tokį prašymą, neatsakė dėl visų tų klausimų; tuo tarpu pasisakė dėl vieno: nuo savęs pasiūlė bajorams, kad jie patys be rangovų apsiimtų pristatinėti maistą kariuomenei stačiai į jos sandėlius (magazinus)[272]. Bajorai ilgokai nagrinėjo šį klausimą, svarstė šitą dalyką 1815 ir 1816 m., galų gale priėjo išvados, jog geriau patiems pristatinėti[273].

Tačiau, pristatinėdami naująja tvarka, bajorai greitai pastebėjo, jog juos vistiek skriaudžia, tik jau kas kitas: skriaudėjų tarpe buvo Kauno miestas; komisija (delegatų susirinkimas) ėmė svarstyti, kaip tą skriaudą prašalinus. Buvo sulygta 1812—1815 m. pristatyti į Kauną kasmet po 1566 ašis[274] medžių, išviso 4.698 ašys; už ašį skaitoma po 1 rub. 99½ kap. sid. Pasirodė, jog per tą laiką reikalavimas malkų padidėjo, ir jų kainos pakilo, pav., vienais 1813 m. reikėjo jau 7.000 ašių ir mokama po 12,5 rub. ass. Bajorai tarė, kad tą perviršį turįs duoti Kauno miestas, o ne jie, juk Kaunas, turėdamas savo pajamų, galįs tat padaryti, nors bajorų komisija šitų Kauno pajamų nei buvo mačius, nei tikrinus.

Nepatenkinti Kaunu, iškėlė bendrą kaltinimą visiems miestams: miestai esą įprivilegінti, geriau gyveną, o prievolių naštą norį nuversti ant kitų[275]. Dėl to tai, vėliau išsiaiš-

[270] 1815. VII. 26 posėd. *(VBDA).*
[271] 1815. VII. 30 posėd. *(VBDA).*
[272] 1816. II. 5 posėd. *(VBDA).*
[273] 1816. VII. 8 posėd. *(VBDA).*
[274] Ašis = kubinis sieksnis = apie 8 kub. metrus.
[275] „Szczęśliwi miast mieszkańcy y wygody swoje y byt pomyslny na krwawej rolników pracy opierając, jeszcze i w tem są od nich szczęśliwi, że powinności ziemskie publicznemi dochodami odbydź będą mogli

kinę tą visą klausimą, nutarė prašyti vyriausybės paliuosuoti nuo tiekimo žemės prievolių (ziemskija povinnosti) Vilniaus ir Kauno miestams, nes jie patys turi savo lėšų.

c. Paštas.

Kita nemaža prievolė — tai arklių pašto laikymas. Dėl jo būdavo nemaža sunkenybių ir painiavų — tai vienas brangiai ima, tai kitas piktnaudžioja ir t. t. Bajorai randa, kad karo ir policijos atstovai (plackomendantai ir žemės teismo asesoriai) perdaug naudojasi pašto arkliais savo reikalams, reikėtų, kad arkliai būtų maršalų žinioj, o šiaip visi kiti turėtų mokėti po 22½ kap. nuo arklio už mylią[276]; ir paštas turėtų mokėti už laiškų vežiojimą[277].

Patys bajorai pašto nelaikydavo, o atiduodavo rangovams. Kartą buvo norėjęs paimti ir net buvo paėmęs nuomoti kun. Zubovas; už pašto laikymą jis reikalavo 7.403 rub. 80 kap. (1815. VII. 3). Vilniaus paštą buvo paėmęs laikyti Ošeris, Chaimo sūnus (Chaimovič). Už kaikurių sąlygų nepildymą ir bajorų neklausymą maršalas buvo uždėjęs Ošeriui baudos 867 rub. Tačiau pasirodė, kad Ošeris turėjo stipresnių užtarytojų: Vilniaus gubernijos valdyba be jokio susirašinėjimo ir tardymo įsakė bajorų vadovybei išmokėti Ošeriui jos sulaikytus pinigus. Tačiau komisija nenorėjo sutikti, apsvarsčius visą klausimą naujai, rado, jog Vilniaus paštas — miesto dalykas, o ne bajorų, dėlto nutarė šituo reikalu pasiskųsti Ministeriui (1816. II. 12).

d. Sumanymai mokesčių naštai palengvinti.

Sunkūs pokariniai laikai verste vertė rūpintis visokių naštų mažinimu, o mokesčiai slėgte slėgė kraštą. Delegatų komisija ieškojo, kurie jų būtų galima panaikinti ar sumažinti.

---

w ten czas, kiedy na wypełnienie onych szlachta y rolnicy z swoich szczególnych własności przykładać się muszą i te powinności stają się dla nich oddzielnym podatkiem. Zgromadzenie więc szlacheckie wzywa opieki władz zwierzchniczych, ażeby nie dopuściły miastu, dobrze opatrzonemu, obracać dochody ku widokom szczególnym, na publiczne potrzeby przeznaczone, a zrzucać obowiązki własne na innych gubernii mieszkańców". — (*VBDA* Dyaryusz Czynności... 1815. V. 10, VII. 29, 1816. II. 14—15).

[276] *VBDA*. Dyaryusz. pusl. 220—223, Dez. 2.

[277] *VBDA*, ten pat, Dez. 3.

Mokesčių naštą galima palengvinti, sumažinus a l g a s, kurios vis dar imamos prieškarinės, o tuo tarpu ūkinė būklė pablogėjo. Pavyzdžiui, būtų galima sumažinti algas Vyriausiojo Teismo asesoriams ir maršalų sekretoriams[278].

Kai kur tas ar kitas pavietas galėtų sumažinti savo mokesčius, jeigu vyriausybė leistų įskaityti į mokesčius tas išlaidas, kurias daro jis vienas k i t o k i e m s reikalams.

Pav., Raseinių pavietas sako, išlaikąs pasienio kazokus, statąs tiltą per Nemuną prie Jurbarko, tai dėlto jis ir prašė, kad vyriausybė jam sumažintų kitus mokesčius[279].

Telšių pavietas prašė grąžinti už javus bei laikymą ligoninės 1812—13 m. ir už maitinimą 8 batalijonų atsarginių (opolčenije)[280].

Taip pat daug lengviau ir patogiau būtų, jeigu mokesčių rinkėjai būtų kitokie, negu dabar esamieji; dėlto, komisija prašo vyriausybės, kad seimeliams leistų patiems išsirinkti ž e m ė s k o m i s a r u s mokesčiams rinkti[281].

Sunkiems laikams esant, dėl stokos pigaus k r e d i t o, tekdavo brangiai už jį mokėti, todėl svarbu buvo nustatyti p a l ū k a n ų dydis.

Ašmenos pav. maršalas siūlė skaityti palūkanų 6%, o ne 12%; jeigu bus tai žemės prievolės, tai nuo to, kas liko neįmokėta palūkanų visai neskaityti[282].

Apsvarsčius šį pasiūlymą, į savo pageidavimus komisija įnešė tik vieną pasiūlymo dalį, būtent prašymą, kad neimtų palūkanų (12%) nuo žemės prievolių[283].

Upytės pav. atstovai iškėlė daug platesnį reikalavimą — prašė paskelbti m o r a t o r i j ą; šitą savo sumanymą buvo išspausdinę ir išplatinę, bet matomai seimelis nesitikėjo šitame dalyke sulaukti geros kloties, dėlto jo ir neįnešė į savo pageidavimus.

Ikišiol visoj Lietuvoj buvo įvairūs javų s a i k a i, tat sudarydavo javų prekyboj nemaža neaiškumų ir painumų, dėlto

[278] *VBDA*. Dyaryusz p. 220—223, Dez. 5.
[279] *VBDA*, Dyaryusz, p. 220—223, Dez. 6.
[280] *VBDA*, Dyaryusz p. 220—223, Dez. 25.
[281] *VBDA*, Dyaryusz p. 220—223, Dez. 17.
[282] *VBDA*, Dyaryusz, 1815. I. 3. posėd.
[283] *VBDA*, Dyaryusz, p. 220—223.

seimelis pasiūlė juos suvienodinti: visoj Lietuvoj jie turi būti lygūs Vilniaus rotušės saikams[284].

Bendrai, tuos pačius mokesčius, seimelio nuomone, galima paskirstyti kitaip, negu ikišiol buvo daroma, dargi daug teisingiau; šitame naujame siūlyme matyti didžiųjų ir mažųjų žemininkų būklės skirtumas.

Jie prašo sumažinti mokesčius nuo laisvųjų valstiečių, o veikiau galima pakelti už baudžiauninkus: už laisvuosius imama 7 rub. ass., už baudžiauninkus 2 rub. ass.; toks nelygumas vargu bus pateisintinas: o kartais anie yra sunkesnėj būklėje, negu baudžiauninkai. Šitą sumanymą palaikė Raseinių pav.[285], kuriame, kaipo pasieniniame, buvo daug laisvųjų žmonių.

Dar aiškesnis susidūrimas su mažaisiais bajorais buvo dėl bravarų. Užnerės pavietas iškėlė tą klausimą. Smulkieji bajorai, sako, laiką degtinės bravarus, kaip ir dvarininkai, o mokesčius temoką vos už vieną, kitą baudžiauninką, nes daugiau neturi, degtinės gi prisidaryti gali, kiek tik nori. Dėl to tai atsirado daugybė bravarų, nuo to kenčia dvarininkai, reikėtų tat visa kitaip pertvarkyti[286]. Užnerės pavieto atstovas kalbėjo „iš širdies" ir į susirinkusiųjų „širdį", tik, žinoma, neužsiminė apie valstiečių interesą tuo reikalu.

Kadangi delegatai buvo pasiturintieji dvarininkai, tai jis daugumą įtikino. Savo „pageidavimuose" į vyriausybę komisija įtraukė ir šitą pasiūlymą; jie prašė, kad bajorai, kurie turi vieną ar keletą dūmų ir mokesčių nemoka, bravarų nelaikytų[287].

5.

Teismai ir administracija.

Bajorai kartais stengėsi pravesti, kad tas, ką vykindavo valstybės organai, būtų pavesta jų renkamiems žmonėms. Jų

---

[284] *VBDA*, Dyaryusz p. 220—223, dez. 28.

[285] *VBDA*, 220—223, dez. 4.

[286] Poniewaž ustanowiony Monarszy podatek za wolne przepalanie zboža na gorzałkę pobiera się z dusz rewizyjnych, których possessye drobniejsze bardzo małą liczbę zawierając i utrzymując gorzelnie stają się powodem, że właściciele z tego artykulu gospodarki znaczny do skarbu wnosząc podatek przez namnożoną liczbę browarów nawet po szlacheckich kondycyach, utracają źródło, z którego by uspokojenie onego wynikać powinno. (*VBDA*, Dyaryusz p. 251).

[287] *VBDA*, Dyaryusz p. 220—223, dez. 10.

kalbose ir prašymuose žymią vietą užimdavo teismo ir bylojimo reikalai, bet ypatingai rūpėdavo sprendimų vykinimas. Užėjus sunkiems metams, po baisaus karo, mažiausias perdėjimas vykinime ar jo iškreipimas, ar pagaliau tikslus įstatymo reikalavimas, sunkiai atsiliepdavo gyvenime, todėl bajorai norėtų, kad ne policija vykintų sprendimus, bet savo žmonės — pilies ir žemės teismų valdininkai, taigi pačių bajorų renkami[288], kad žemės komisarus mokesčiams imti rinktų bajorai[289].

Šita buvo pasiūlęs Ašmenos pav. maršalas Czechowicz, kuris savo rašte, 1815. I. 3, buvo patiekęs šitokį sumanymą: panaikinti asesorius, vyriausybės skiriamus, atimti policijos (žemutinio teismo) nariams teisę vykinti dekretus (teismo sprendimus).

Buvo dar berods įvairių smulkių sumanymų ir siūlymų — padaryti nedidelius pakeitimus kokiame mažmožyje teismo srityje[290], seimelių rinkimuose ir jų darbuotėje[291].

Kaikuriuos prašymus vyriausybė išpildydavo, dargi ji kaikame atstodavo nuo esamos Lietuvoj tvarkos: pav., 1817 m. leido bajorams rinkti komisarus (ispraunikus, pavieto viršininkus), o ne pati skyrė kaip tai iki šiol vienoj Lietuvoj tebuvo daroma, taigi, grįžo prie tos tvarkos, kuri veikė Rusijoj[292].

Bajorai turėjo duoti valstybei ištisą eilę valdininkų, išrinkdami juos seimeliuose. Aukščiau stovinčias vietas visuomet užpildydavo, nes joms Lietuvoj visuomet būdavo daug norinčių, bet trūkdavo jų mažesnėms vietoms, į kurias mažiau tesisiūlijo. Karo gubernatorius Rimski-Korsakovas bandė įrodinėti bajorams, jog jie privalą priimti visas vietas, neturį teisės nuo to atsisakyti; jeigu jų nėsą ar laikinai yra pasitraukę, tai jų vietoj reikią statyti kandidatą; su teisėjais esą kas kita, pačiame įstatyme nurodytas kelias, kas ką pakeičia: jų vietą užima ne kandidatai, bet pirmieji po jų gavusieji daugiausia balsų[293]. Negelbėjo šitas nurodymas, mažesnėms vietoms teko skirti becenzius ir beturčius, tenkinantis tuo, kad sutiko visi.

---

[288] *VBDA*, Dyaryusz p. 264—265, 293.
[289] *VBDA*, pusl. 220—223, dez. 17.
[290] *VBDA*, p. 220—223, dec. 30—31.
[291] Ašmenos atst. Czechowicz 1815. I. 3.
[292] Ukazas 1817. I. 6 Nr. 1533.
[293] *VBDA*. Aktai 1817 m.

6.

Magazinai.

Daug vargo turėjo dvarininkai su javų atsarga valstiečiams aprūpinti, ištikus nederliui ar badui. Rusų vyriausybės reikalavimų, dvarininkai turėjo pripilti nurodytą kiekį į sandėlius (magazinus). Per karą jie visi išnyko ir ištuštėjo, dabar reikėjo viską iš naujo ir staiga pripildyti; praktikoj dėl kiekio atsirasdavo painių: valstiečių ištikrųjų liko mažiau, o supilti javus reikėjo žiūrint senų sąrašų. Dar pati administracija tebetyrinėjo ir vis nebaigė patikrinti, kiek žmonių ir turto Lietuva nustojo dėl karo, o čia reikalaujama, kad javų magazinai turi būti atstatyti.

Svarstė su tuo susijusius klausimus maršalai su delegatais 1817. I. 30. Nustatė tvarką sandėliams užpildyti ir jais naudotis. Jų nuomone, magazinai turi būti tokie, kaip tat buvo nutaręs seimelis 1809. II. 2, pyliavos į juos turi eiti nuo valstiečio sielos. Juk einant 1800 m. įstatymu imdavo pyliavų nuo revizinės sielos po 4½ gorčiaus rugių ir po ½ gorčiaus vasarojaus. Magazinus pastatydavo, prirengdavo ir saugodavo dvarininkai, laikydavo gi juos savo žinioje pavieto maršalas. Naudotis jais tegalėjo žmogus, kuris verčiasi žemės ūkiu, bet ir pyliavos tik jų tepilamos, dėl to, pav., dvariškis, dvaro tarnautojas, įnamis ar bėgūnas, taigi tie, kurie patys nieko neturi, neprivalo duoti pyliavų, bet jie ir gauti nieko negalės. Šita visa turi patikrinti l i u s t r a t o r i a i, ir jie išbrauks iš sąrašų dvariškius, tarnus ir įnamius. Liustratorius turės savo žinioje pavieto maršalas.

Šitas magazinų sutvarkymo reikalas turėjo iškelti platesnį dalyką — baudžiavų panaikinimo klausimą, nes jas panaikinus, nereikės dvarininkams rūpintis valstiečiais ir juos, badui užėjus, maitinti, kas ypač pasunkėjo po didelių karo nuostolių.

7.

Karo nuostoliai.

Karas pridarė nuostolių, išnaikino žmonių ir turto. Vyriausybė turėjo sumažinti savo reikalavimus iš valdinių, o kaikur ir visai atleisti.

1814 m. manifestu turėjo atleisti ne tik politinius nusižengimus, bet ir neįmokėtus mokesčius — iš valstiečių ir miestėnų[294]. Gal būti kartais buvo tat nedidelės sumos, bet ir jų surinkti negalėjo[295].

Nuostoliams kraštui padarytiems apskaityti 1816 m. caro ukazu buvo sudarytas tam tikras komitetas[296], kuriam buvo pavesta atlikti gana platus darbas. Vienų darbų dalį atliko pati vyriausybė, naudodamasi dvarininkų ir policijos pagelba, kitą dalį atliko gyventojai: apskaitinėjo nuostolius bajorai, jų atstovybės ir miestai ir tat atliko per dvejus su viršum metus.

1817 m. buvo padaryta naujas visuotinas valstiečių sąrašas, vadinamas 7 revizija. Sulyginus su tuo, koks buvo gyventojų skaičius ir sąstatas darant 6 reviziją (1811 m.), pasirodė, jog per tą laiką (1811—17) Lietuvoje gerokai pasikeitė gyventojų sąstatas, berods nevisur, o tik mokančiųjų luomų (valstiečių ir miestėnų) tarpe. Dažniausia priaugo gyventojų miestuose, o sumažėjo pavietuose: taigi sodžiuose išmirė ar pabėgo, o į miestus persikraustė. Vos du pavietu, būtent Upytės ir Telšių, teturėjo gyventojų prieauglį[297].

Žiūrint gyventojų amatų ir luomo, paprastai gyventojų sumažėjo, vienų tik žydų pasirodė esą daugiau, jų priaugo, visgi turtingesniųjų skaičius ir jų tarpe sumažėjo[298]. Gal būti, kad

---

[294] 1814. VIII. 30 manifestas.

[295] Vilniaus gub. vicegubernatorius 1819. I. 12 suteikia karo gubernatoriui Rimskiui-Korsakovui šituo reikalu tokių skaitmenų: iš miestėnų, kurių 1817 m. buvo 51.496, atleista — 315.673 r., valstiečių laisvųjų ir karališkųjų čyžės — 71.296 r. 30¼ k., valst. bajoriškųjų — 2.514.258. 50 k., valst. kunigiškųjų — 142.055 r.

[296] 1816. XII. 14.

[297] 1817 m. buvo apskaityta gyventojai.

	Padidėjo	Sumažėjo		Padidėjo	Sumažėjo
Vilniaus mieste	3.130	—	Vilkmergės m.	850	—
„ paviete	—	4.692	„ pav.	—	2.004
Ašmenos m.	447	—	Panevėžio m.	1.328	—
„ pav.	—	5.176	Upytės pav.	597	—
Trakų m.	208	—	Raseinių m.	286	—
„ pav.	—	1.978	„ pav.	—	2.050
Kauno m.	417	—	Telšių m.	454	—
„ pav.	—	1.043	„ pav.	1.818	—
Švenčionių m.	39	—	Šiaulių m.	50	—
Užnerės pav.	—	4.028	„ pav.	—	1.491
Vidiškių m.	51	—			
Braslavos pav.	—	2.772			

(*VGA*. 1817 m., Nr. 157, l. 24 irt.)

visas miestų prieauglis — tai persikėlusieji iš sodžių į miestus žydai.

Suskaitė dabar ir medžiaginius nuostolius, per karą padarytus, tačiau skaitė tik tokius, kuriuos grąžins vyriausybė, kur buvo įrodymai, kvitos[299], kitų gi nuostolių visai neskaitė.

---

[298]

	1811 m.	1817 m.
Pirklių krikščionių	41	66
„ žydų	50	38
Miestėnų krikščionių	6.409	5.129
„ žydų	16.871	44.821
Laisvųjų žmonių	71.259	52.472
Valstiečių karališkųjų	49.676	43.178
„ bajoriškųjų ir kunigiškųjų	228.818	211.714

(*VGA*. 1817 Nr. 157, l. 24 ir t.).

[299] Medžiaginė žala 1812 m. padarytoji buvo šitaip skaitoma:

	Pinigais	daiktais	Išnaikinta	Iš viso
Vilniaus miestas	963.882 rub.	2.299.408	1.140.238	4.403.529 r. $29\frac{1}{2}$ k.
„ pavietas	—	—	—	2.594.344 r. $36\frac{1}{4}$ k.

	Miestas	Pavietas	
Švenčionys . .	40.107 r. 62 k.	1.489.308 r. $73\frac{1}{2}$ k.	
Trakai	45.344 r. 75 k.	2.189.061 r. 60 k.	
Kaunas	383.014 r. $23\frac{3}{4}$ k.	1.722.493 r. 97 k.	
Ašmena	29.077 r. $81\frac{1}{2}$ k.	2.160.130 r. $85\frac{1}{4}$ k.	
Panevėžys (miestas ir pavietas)			316.792 r. 20 k.
Vidiškės. . . .	141.236 r. $09\frac{3}{4}$ k.	1.042.548 r. $83\frac{1}{2}$ k.	
Telšiai	608 r 75 k.	215.732 r. $74\frac{1}{2}$ k.	
Raseiniai . . .	24.073 r. —$\frac{3}{4}$ k.	1.114.777 r. 18 k.	
Vilkmergė . . .	84.550 r. 98 k.	946.931 r. 60 k.	
Šiauliai	24.676 r. 54 k.	254.272 r 46 k.	
Visoj Vilniaus gubernijoj buvo		19.273.007 r. $59\frac{3}{4}$ k.	
Be to rekvizicijomis paimta		259.097 r. 21 k.	

Apskaityta, kiek nuostolių buvo padariusi rusų kariuomenė. Vilniaus pirkliai patiekė sąskaitas, iš jų žydai turėję 20.220 rub., krikščionys 13.295 r.

Dvarininkai ir smulkieji bajorai suskaitė, kiek jie turėję nuostolių, jiems nebuvo apmokėta už tiekimą kariuomenei. Jiems valdžia tepripažino:

	Dvarininkai	Bajorai
Vilniaus pav.	311.072 r. 58 k.	466 r. 18 k.
Kauno pav.	95.393 r. 37 k.	1.259 r. 21 k.
„ miestas	6.991 r. 87 k.	
Braslavos pav.	132.277 r. 57 k.	90 r. 93 k.
Upytės pav.	176.463 r. 87 k.	2.962 r. 87 k.
Panevėžys	110 r. 20 k.	
Kahalai	831 r. 60 k.	
Užnerės pav.	172.521 r. 79 k.	2.360 r. 98 k.
Raseinių pav.	402.771 r. 60 k.	11.862 r. 18 k.
Raseiniai	1.277 r. 89 k.	
Kahalai	363 r. 67 k.	
Telšių pav.	220.925 r. 13 k.	8.173 r. 25 k.
Kahalai	2.927 r. 29 k.	
Ašmenos pav.	375.960 r. 47 k.	951 r. 47 k.
Kahalai	3.425 r. 60 k.	
Trakų pav.	123.928 r. 48 k.	3.691 r. 12 k.
Kahalai	2.391 r. 37 k.	
Vilkmergės pav.	340.423 r. 73 k.	2.742 r. 96 k.
Kahalai	195 r. 21 k.	

(*VGA*. 1817 m. Nr. 157).

8.

Baudžiavų naikinimo sumanymas.

Didelis ūkinis suirimas po karui, baudžiauninkų išnykimas ir išbėgiojimas, slėpimasis Užnemunėje, Latvijoj ir Prūsuose, reikalas atstatyti dvaro bei sodžiaus ūkį, prievolės pripildyti magazinus ir t. t. sukėlė dvarininkų tarpe klausimą, ar bereikalingos apskritai pačios baudžiavos, gal jiems geriau ir naudingiau būtų jas visai panaikinus. Kitų, turtingų ir derlingų pavietų dvarininkai priėjo prie to paties kitais keliais: paėmę dirbamas visas žemes ir išnuomavę jas tiems patiems valstiečiams, dvarininkai gautų iš jų daugiau negu dabar; valstiečiai tuomet pasiliktų ir nebėgiotų, o žemę išnuomotų. Tik Lietuvos rytuose, kur buvo daug bajorų, o žemė bloga, dažnai vieni smiltynai, negalėjo sutikti su tąja nuomone; jie tarė, kad tik su prievarta ir smurtu tegalima prispirti valstiečius, kad dirbtų jų laukus; jeigu juos paleisti, tai jie išbėgios, o šitam savo praeityj turėjo gerokai pavyzdžių; sykį atleidus nuo baudžiavų, valstiečiai namie nebedirbs; juk dabar, per karą ir po jo, jų daugiau, negu kur kitur, išlakstė gyventojų.

Savo keliu veikė ir laisvės idėjos. Jas skleidė tų pačių bajorų vaikai, mažiau surišti su tėvų ūkiu, ir naujoji inteligentija iš smulkiųjų bajorų bei miestėnų, kartais net valstiečių, be to, jie galėjo varyti darbą žodžiu ir per spaudą. Gyvu žodžiu apie laisvę papasakojo Lietuvos valstiečiams Napoleono kariai.

Baudžiavų panaikinimas, valstiečių atleidimas be žemės, duotų daugiau dvarininkams naudos, jeigu būtų ūkis tinkamai pastatytas, — taip galvojo pažangieji. Bet konservatyvai, pripratę prie senos ūkio formos, biją naujovės, negalėjo suprasti savo būsimos naudos, gal nepasitikėdami savo saugumu, dėlto priešinos tam sumanymui.

Jau 1815 m., tuoj po karo, vienas bajorų maršalų (kauniškis — Zaviša) buvo iškėlęs sumanymą, panaikinti baudžiavas.

Bet rimtai grįžo prie to klausimo 1817 m. Sumanytojai pasiteiravo, kaip į tat žiūrės vyriausybė, ar leis svarstyti; gavę sutikimą, ėmė rūpintis sumanymo įvykinimu. Reikėjo tat iškelti bent kelių pavietų seimeliuose.

Jau iš anksto buvo žinoma, jog rinkimai į seimelius bus

nepaprasti ir gyvi. Bajorai vengė viešai pasisakyti, bet kalbėjosi slapta, nes bijojo valstiečių, kad jie nesužinotų ir apsivylę neįnirštų.

Bajorų maršalai ir jų raštinės, kaip paprastai, rengėsi prie rinkimų. Gubernijos maršalas išleido taisykles rinkimams, kuriose pakartojo esamuosius įstatymus.

Paviete reikėjo nustatyti, kas turi balsą, o kas ne. Aktingąjį renkamąjį cenzą turėjo visi savininkai, ar valdą įkaitu, iki gyvos galvos, bent pilnus 8 dūmus (dubas, valstiečių apgyventus), 18 metų amžiaus. O pasingąją teisę turėjo tie patys žmonės, tik vyresniojo amžiaus (nemažiau, kaip 23 m.).

Reikėjo tie sąrašai patikrinti; bajorų skaičius, kurie galėjo dalyvauti seimelyj, keitėsi, tai sąrašai taisoma; būdavo ginčų dėl to ar kito žmogaus. Neįtraukdavo tokių, kurie patraukti tieson ar globojami dėl nusižengimų, o tokios žinios ateidavo dalimis[300], jų gi skaičius buvo gerokas[301].

Rinkimai pavietuose turi įvykti XI. 1, gubernijos seimelis susirinks XII. 1.

Gyvas buvo seimelis; po dvarus, po miestus kalbėjo bajorai apie baudžiavų naikinimą, liberalinė spauda taip pat svarstė tą dalyką. Reikėjo, kad kas pirmas ir tinkamu momentu seimelyj prabiltų. Seimelis prasidėjo XII. 1, tačiau susirūpinęs kitais klausimais, negalėjo prieit prie laukiamojo dalyko. Jau XII. 17 išrinko vyrybę (deputaciją, komisiją) pageidavimams sutvarkyti, surašyti ir patiekti seimelio visumai. Pirmą sykį viešai teiškėlė baudžiauninkų klausimą tik po trijų savaičių, XII. 21. Liberalai, apgalvoję ir nustatę darbo planą, ėmė veikti. Zaviša, Upytės maršalas, prisirengė duoti pasiūlymui tinkamą formą; tai buvo senos formos žodžiai, gal tyčia priimtos; jo kalboj dvelkia iš vakarų atėjusios masonų idėjos ir savo — nelabai senos pažangiųjų bajorų tradicijos, reformų seimo (1788—1791) mintys, 1791. V. 3 konstitucijos posakiai. Turinyj — tai Pabaltės vokiečių dvarininkų, Prūsų ir Užnemunės praktika: atleisti žmones be žemės; žemė liks dvarininkui, valstiečiai žemę iš jų nuomos, o dvarininkas prievolių į valstiečius jokių neturės. Tuo tarpu seimelis siūlė kreiptis į viešpatį, kad leistų įkurti komisiją, kuri, atsižiūrėdama į Lietuvos krašto

---

[300] Taisyklės rinkimams 1817 m. *(VBDA).*
[301] *Janulaitis,* Baudžiavų naik. sum., p. 17.

būklę, galėtų paruošti sumanymą apie valstiečius ir jų išvadavimą iš baudžiavų. Žinoma, buvo kitų klausimų eilė. Nors suvažiavo daug delegatų, bet karštame, taip ilgai lauktame posėdyje daug jų nebuvo, iš 122 sėdėjo 57, o iš jų pusė masonai[302], kiti ar išvažinėjo ar neatėjo.

Tesipriešino vienas Ašmenos atstovas Paškauskas; jis taip pat buvo paruošęs savo atsakymą raštu, pridėjo prie aktų, buvo išrinktas drauge su kitais į pageidavimų vyrybę[303].

XII. 24 ėjo karšti debatai toliau, ginčas ėjo viešai, klausantis publikai.

Kordzikowskis stengėsi prie tos progos surišti svarstomąjį valstiečių klausimą su žydų. Gerasis monarkas, sako, yra atleidęs valstiečius gretimoj provincijoj (Pabaltėj), dar anksčiau yra išleidęs įstatymą apie žydus (1804 m.), kuriuo uždrausta žydams laikyti smukles, karčiamas, šinkius, bravarus, todėl pasiūlė seimeliui, kad jisai, prašydamas viešpaties pagerinti valstiečių būklę, kartu paprašytų įvykinti 1804 m. įstatymą[304].

Atidėjo dar kitam sykiui šio klausimo sprendimą, XII. 27 dienai, bet, rodos, tą dieną posėdžio nebuvo[305].

Gyvas ir lemiantysis posėdis buvo XII. 30. Tuomet buvo pasiūlyta, kad bajorai patys paleis valstiečius savitarpyje susitarę, bet jeigu su tuo sutiktų viešpats; jeigu jisai sutiktų, tai delegatai prašytų leisti jiems sutvarkyti visą tą reikalą. Kadangi tie santykiai bus nuolatiniai, tai reikia išdirbti ir nustatyti taisykles. Šitą visą turėtų sudaryti komitetas, susidedąs

---

[302] *Janulaitis*, Baudžiavų panaikinimo sum., p. 21—24.

[303] „Poczem J. W. Delegat Oszmianski Paszkowski stosownie przemówiwszy do zgromodzenia, złożył u Laski pismo do konnotaty w odpowiedzi, na głos J. W. Marszałka Upitskiego na uprzedniej sesyi miany, względem zaniesienia prośby do Najjaśniejszego Monarchy o dozwolenie wyznaczenia komisyi, któraby zastanowiwszy się nad położeniem i potrzebami kraju naszego, ułożyć mogła Projekt swobody dla włościan i uwolnienie onych od poddanstwa, a J. W. Kowieński Zawisza przełożywszy Izbie, iż w tym samym przedmiocie podawał projekt jeszcze w roku 1815. Po odczytaniu onego, żądał Zgromodzenia Decyzji". *(VBDA.* 1817. XII. 23 protokolas).

[304] Po odczytaniu żurnału J. W. Delegat Upitski Kordzikowski domagał się o umieszczenie do żurnalu przeczytanego pisma Wo Kazimierza grafa Platera, we względzie swobody włościan, Jw. Kowieński Zawisza przekładał, że takowe pismo w żurnału miejsca znaleść nie może, bez równie jak y własny Jego głos, zakonnotowane tylko być powinno. (1817. XII. 24 protokole).

[305] Aktuose nebuvo pažymėta.

iš gub. maršalo ir delegatų, po 2 nuo pavieto. Komitetas, pagaminęs sumanymą, patieks jį visiems bajorams, kad pasakytų savo pastabas, jas vėl apsvarstys ir tik po to, viską apdirbęs, patieks galutiną sumanymą viešpačiui.

Lietuvos bajorai tikėjosi, kad caras, važiuodamas į Varšuvą, apsistos Vilniuje, tai bus galima šitą prašymą jam įteikti. Į delegaciją prie caro išrinko galingus dvarininkus, rusų vyriausybės gerbiamus; įėjo į ją: M. Römeris, L. Lapas, gr. Kazys Plateris, gen. gr. Pacas, J. Mirskis, gr. A. Chreptavičius ir gr. Ignas Tyzenhauzas; delegacijai vadovaus gubernijos maršalas, o jeigu caras neapsilankytų, tai delegacija, gavus atitinkamą vyriausybės leidimą, turėtų vykti į viešpaties buveinę[306].

[306] „Zgromadzenie Szlacheckie Gub. Lit.-Wil. po odczytaniu opiniów Deputacyi do roztrząsnienia rozlicznych objektów ze zgromodzienia ogólnego Im. przesłanych niemniej mając na względzie liczne w przedmiocie uwolnienia poddaństwa przymówienia, postanawia, zaprosić się mającym Delegatom do przedstawienia próśb do Tronu, złożyc zarazem szczere życzenia Zgromodzenia Szlacheckiego zatrudniania się polepszeniem bytu włościan przez wzajemne umowy uwolnienia ich od poddaństwa, jeśli to z wolą i zamiarami Naj. Pana zgadza. A że tak ważna odmiana pociąga za sobą ułożenie stałych prawideł, więc gdyby wolą Najw. nastąpiła przychylająca się do próśb Delegowanych Obywateli, Delegowani niezaniedbają błagać Najdobrotliwszego Monarchy o dozwolenie ustanowienia w Mieście Wilna Komitetu złożonego z dwóch członków w każdym powiecie wybranych, którzy zatrudniając się pod przewodnictwem Marszałka Gubernskiego, ułożą projekt ulepszenia bytu włościan na wzajemnych y dogodnych stosunkach oparty, oraz uwolnienia od poddaństwa, i takowy zakomunikują wszystkim powiatom, w celu zasiągnienia uwag, po nadesłaniu których, najdalej w przeciągu trzech miesięcy do Komitetu w Wilnie ustanowionego, Komitet ten mając one na względzie, prawidła ułoży, i takowe do potwierdzenia Najł. Monarchy przeniesie. Dla tem zaś pewniejszego doprowadzenia do skutku niniejszego postanowienia, Zgromadzienie obywateli zaprasza Delegowanych Mich. Römera, Antoniego Łappy, Kazim. hr. Platera, jen. hr. Paca, Józefa Mirskiego, Adama hr. Chreptowicza, Ignacego hr. Tyzenhauza poruczając Im, aby pod przewodnictwem Marsz. Gubern. korzystali z zapowiedzianego Monarchy w te strony przybycia, i po uzyskaniu podług prawa zezwolenia, przełożyli wszystkie materye na Zgromadzeniu Im polecone, ile te z wolą Monarchy zgadzać się będą. Jeśliby zaś oczekiwane przybycie w te strony Najj. Pana nie nastąpiło, w ówczas Delegowani, stosownie do prawa, będą w obowiązku udać się do miejsca pobytu Najł. Monarchy, w celu niechybnego przyniesienia próśb tak mocno interesujących szlachtę Gubernii Lit.-Wil. Marsz. gub. Teodor Ropp
Wileński: Mikołaj Abramowicz
Zawilejski: hr. Mostowski
Wilkomierski: Adam Kniaź Żagiell
(zgodnie do Instrukciji podpisał)
Brasławski: Michał Wawrzecki
Trocki: Michał Römer
Kowieński: Józef hr. Zabiełło.

Atrodė, kad ramiai ir gerai tas visas dalykas nepasibaigs, kad gali ištikti painiavų, tai atsargieji bajorai pradėjo visokiais sumanytais reikalais bėgti iš Vilniaus namo: juk namie Kalėdos, Nauji Metai, taigi geriau būsią tenai.

Po Naujų Metų (1818. I. 5 d.), posėdyje jau buvo visai maža žmonių. Iškilo sumanymas padidinti delegaciją, pakvietus į ją dar įtakingesnius žmones. Į ją pakvietė: kun. A. Czartoryskį, kun. Oginskį, gr. Pociejų, Abramavičių, gr. Ferd. Platerį, kun. Antaną Giedraitį, gr. Kazį Platerį, gr. Mykolą Tiškevičių, vis didelius, tituluotus ponus. Dalis susirinkusių visai nenorėjo balsuoti, o kodėl — nesakė: žadėjo pasisakyti vėliau, bet taip ir nepasisakė. Balsavo už delegacijos papildymą 26, prieš—3, kiti tylėjo, bet šitų nedaug tebuvo.

Mieste taip pat buvo jaučiama neramumas. Baudžiavų šalininkai seimelyj ir mieste turėjo nesmagumų iš radikalų jaunimo. Paškauskui seimelyj bekalbant kažinkas prisegė raštelį, kur buvo nupieštos kartuvės. Sujudo Paškauskas ir jo draugai, sujudo ir vyriausybė, ji taip pat išsigando, kad gali kilti didelės riaušės; jai nepatiko tat, kad kalbos buvo viešos, visuomenė, ypač liaudis, apie tat sužinos, dėlto buvo reikėję svarstyti slaptai[307]. Mieste ieškojo, kas tas riaušes kėlė, įtari-

[307] „Marszałek Gubernski ogłosił w Zgromadzieniu Expedycyą pod datą roku idącego stycznia 5 za Nr. 67 od JW. Zastępującego miejsce Cywilnego Gubernatora hr. Platera Zyberga do siebie adresowany w słowach jak następnie „Akta Zgromadzenia Szlacheckiego, równie jak i zebrane wiadomości przekonały mnie, że traktacya w materyi o wolności włościan przez J. M. Pana na publicznem Zgromadzeniu, przy licznych ustronnych różnego stanu arbitrach nietrafnie dopuszczona, istotną była przyczyną wydarzonego na Sessyi 30 grud. r. z. nieporządku.

„Gdybyś J. Pan w zaczętym na dniu 22 gr. przez Marszałka Upitskiego głosie, dostrzegłszy, że wniesiona materya wychodzi z rzędu przedmiotów, dla dopełnienia których Zgromadzenie podług prawa wezwanem zostało, wstrzymał dalsze głosu czytanie, y zażądał onego do laski złożenia, a po usunięciu arbitrów oświadczył zgromadzeniu, że o takich materyach bez pozwolenia Rządu traktować niewolno, y zapytał go, czyli jest jego życzeniem lub nie, ażebyś o takowe prosił pozwolenie, byłbyś zapewnie oddalił przyczynę zaszłych nieporządków i mnie uwolnił od kroków, do których zmuszony byłem.

„Chcąc zatym na przyszłość zapobiedz padobnym od prawa zboczeniom proszę J. Pana niniejsze pismo moje po odczytaniu go na Zgromadzeniu do Akt swoich wciągnąć i wszystkim Marszałkom w celu podobnym w Aktach ich zapisania osobno przy odezwie przesłać, a to ścisłego podług powyższych wyrazów w podobnych zdarzeniach postępowania y przez to uniknienia wszelkiej z prawa wypływającego..." (įrašyta posėdžio protokole 1818. I. 6). *(VBDA)*.

nėjo, kad čia galėjo būti net sąmokslas ir t. t. Ką pasakys viešpats? Ir vietos vyriausybė uždarė seimelį, jo duris užantspaudavo, o patikrinti paėmė visas seimelio knygas ir raštus[308].

9.

Einamieji reikalai.

Mažai kas iš bajorų beliko Vilniuje. Po to uždaromis durimis seimelis ir jo komisijos svarstė įvairius einamuosius klausimus: rinkimų į seimelius įstatymą, apyskaitą, teisėjų būklę ir t. t., žemės p r i e v o l e s: malkų, žvakių, šiaudų, provianto ir avižų pristatymą kariuomenei, pašto tvarkymą (1818. II. 20), nagrinėjo atskaitomybę (1818. III. 3).

Iš politinių klausimų seimelis pakėlė vieną, — kad leistų lietuviams ką tik mirusiojo tautiečio Kostiuškos kūną parvežti iš Šveicarijos ir palaidoti Vilniuje, Lietuvos sostinėje, leistų daryti rinkliavas, pastatyti jam kuklų paminklą ir pasikviesti į tat lenkus[309].

Seimeliui išsiskirsčius, dirbo toliau įvairios komisijos (deputacijos): baigė tat, kas neatlikta seimelio ir pavesta joms atlikti; jos skirstė mokesčius, patikrinėjo, ar įmokėta ir t. t.

Skirstant prievoles vėl kildavo klausimas, — kaip tiekti daiktais ar pinigais. Reikalavimuose buvo nurodyta, kiek kokių daiktų reikia, komisijos dalykas paskirstyti tarp dvarininkų. Pav., 1818. II. 18. dėl kuro ji taip buvo nutarusi: iš kiekvienos dubos imti po 1 vežimą malkų, tat išskaitė 3 metams. O Valstybės Taryba 1819 m. nutarė, jog pristatinėti žvakes ir malkas natūroj neparanku, nes atstumas, kaina, kokybė įvairuoja, tai viskas reikia atiduoti rangovams, tuo būdu teks skirstyti, kiek kam reikės pinigais mokėti už pristatytinus daiktus. Po to posėdyje 1819. VI. 26 teko visa išnaujo perdirbinėti.

10.

Valstiečių reformos kalbų baigimas (1821 m.).

Caras gavo žinių apie bajorų sumanymą panaikinti baudžiavas, tačiau dar patyrinėjo apie tą patį darbą per savo išti-

[308] Smulkiau tą klausimą esu aprašęs savo knygoj „Lietuvos dvarininkų sumanymai baudžiavoms panaikinti".
[309] Posėdžiuose 1817. XII. 15, XII. 22, 1818. I. 8.

kimus žmones. Novosilcovas, buvęs dabar Lenkų Karalystėj, jam parašė laišką (1819. II. 1), kuriame išdėstė savo pažiūras tuo klausimu ir paaiškino, kodėl jis esąs priešingas tam Lietuvos bajorų sumanymui: žmonės, sako, liks be žemės, jų dermės dėl žemės su bajorais nebus laisvos, geriau vyriausybei nustatyti prievoles už tokias valstiečių nuomojamas žemes; nemanė, jog būtų tarp dvarininkų varžytynės, dėl kurių laimėtų valstiečiai, veikiau jie tarp savęs susitars valstiečiams engti; juk blogoj padėtyj atsirado Lenkų Karalystės valstiečiai, atleistieji be žemės 1807 m.

Tat paveikė carą, ir jis nesiskubino išklausyti Lietuvos bajorų prašymo, o vėliau tuo dalyku jis visai nesidomavo.

Praėjo trukšmingas Vilniaus seimelis apie valstiečius; slaptai ir skubinai išvažinėję bajorai laukė namie, kas bus toliau, ar vyriausybė kibs prie jų ar ne. Pasirodė, kad jų nelietė, dargi leido pasisakyti tuo reikalu, slapčiausiai apklausinėdama.

Ramiai ėjo pavietų rinkimai rudenį 1820 m., tik kaikur būdavo painiavų besivaržant dėl aukštesnių vietų, o neimant mažesnių.

Naujai išleistosios taisyklės nustatė, kad pavieto seimeliai turi prasidėti 15 rugsėjo — caro vainikavimo dieną[310]. Vienur greitai praėjo seimelių darbas, kitur nusitęsė 3—4 savaites, kaip Telšių pav.

Apie valstiečių reformą jau nebekalbėta.

Susiėję Vilniuje į gubernijos seimelį, įsitikino, jog nieko nebus iš anų jų sumanymų: nebus plačių darbų, reikės tenkintis senaisiais smulkiais dalykais — mokesčiais ir prievolėmis, kurie vis juos slėgė kasdieniniame gyvenime.

1821 m. sausio 18 d. trumpai pažymėta ruošiamos valstiečių reformos galas, be abejo, privačiuose susiėjimuose plačiai kalbėjo: 1818 m. išrinktoji delegacija į sostą dabar pranešė, kad nebuvo gavus reikalingo leidimo ir dėlto jai pavestojo darbo atlikti negalėjus; taigi paties sumanymo ir neišdirbinėjo, suprato, jog rusų vyriausybė jau nebenorinti to klausimo kelti[311].

---

[310] Organizacya dla elekcyów szlacheckich, Wilno, 1820.
[311] *VBDA* 1821 m.

C.

Senąja vaga (1818—1830).

1.

Bajorų teisės ir priedermės.

Karo pasėkos ėmė jau nykti, ūkis pamaži ėjo geryn, o politikoj visai išnyko iliuzijos, kuriomis gyveno prieš karą ir dar tūlą laiką po karo: pergalėjusi Rusiją nedarė Lietuvai jokių politinių nuolaidų. Dabar gyvenimas ėjo senąja vaga, grįžo tie patys klausimai ir rūpesčiai, kaip ir pirmiau.

a. Teisių siaurinimas.

Bajorai akylai sekė, kad jų luomo privilegijos nebūtų siaurinamos, kad jų asmens teisės nebūtų mažinamos: bajorai turį likti pirmuoju luomu, net teisiamieji ir nubaustieji negalį būti lyginami su nebajorais.

Teko tuo klausimu su valdininkais ginčytis, nuo kada bajoro teisės siaurinamos. Bajorai tarė: nuo to laiko, kai baudžiamasis sprendimas galutinai įsigalės ir nebegalės būti jokių abejonių dėl kaltės, gi rusų valdininkai Petrapilėj stengėsi pravesti kitokį, anam priešingą nusistatymą: bajorai patekę teisman ar jau nuteisti turi būti išimti iš bajorų tarpo ir kaikame suvaržyti.

1821 m. pasisakė tuo dalyku Vilniaus gubernijos seimelis, jis nutarė prašyti vyriausybės, kad bajoro, atiduoto teismui, dar nevaržytų jo prerogratyvose; kad duotų bajorams spręsti, ar jam leisti naudotis prerogratyvomis, ar jas atimti; kol dar nėra sprendimo, negalima esą prileisti, kad kentėtų bajoro garbė, liaupsė ir honoras bei laisvė, kurie yra jiems suteikti; dėl teismo, tai, žinoma, niekas negalįs būti nuteistas už akių, ir nedavus pasiteisinti, nes tat yra nustatyta veikiančiame įstatyme (Liet. Stat. persk. II art. 1)[312].

Iš patekusiųjų teisman bajorų maža kas stengėsi, kad baudžiamos jų bylos greičiau pasibaigtų, dauguma gi rūpinos jas nuvilkinti ir galėjo tat padaryti, nes patys bajorai sudarydavo teismus, rinkdami teisėjus; bajorai mažiau turėjo įtakos, kur

---

[312] *VBDA*, 1821. II. Dez. 37.

svėrė iždo interesai, tai tenai pagreitinimas ar vilkinimas ne nuo bajorų parėjo. Tačiau pasitaikydavo reikalavimų greitinti teismo bylas. Trakų seimelis 1820 m. pas save nutarė ir pavedė savo delegatams rūpintis, kad jie Vilniuje pravestų nutarimą bajorų bylų sprendimui pagreitinti[313].

b. Bajorystės įrodymai.

Bajorystės įrodymus, teisę būti bajoru tikrino patys bajorai; kiekvienoj gubernijoj veikė tam tikra jų sudarytoji įstaiga — vadinama „išvedamoji vyrybė" (deputacja wywodowa), tik po to, kai ji ištyrė ir patikrino visas ieškančiojo bajorystės įrodymus, visą tą medžiagą persiųsdavo į Petrapilę Heroldijos Departamentui (prie Senato).

Lengva buvo įrodyti bajorystę tose šeimose ir padermėse, kur jau pirminės kartos buvo į bajorus įsirašiusios; tokiem sūnums ir anūkams lengva buvo tat padaryti. Kas kita su tais, kurie dabar pirmą sykį teėmė tat įrodinėti. Dar šiek-tiek lengviau tat atseidavo pasiturintiems žmonėms, visai sunku buvo smulkiesiems bajorams — ūkininkams, ar bežemiams, kurių raštai buvo žuvę ar tūnojo toli kur paslėpti nežinomi ir užversti; jiems surasti reikėjo lėšų, o atliekamų tam pinigų neturėjo. Kartais buvo abejonių, ar apskritai tokie raštai yra buvę.

Be to, bajorų išvedamosios vyrybės nevisuomet dirbdavo, nesirinkdavo po keletą metų ir nežiūrėdavo patiektų raštų. Dėlto 1826 m. Kauno pav. seimelis, nurodęs į esamas kliaudis, ėmė reikalauti, kad šitoji vyrybė susirinktų[314].

Bajorystės įgijimas pasidarė vėl būtinu dalyku; tat paveikė vyriausybė, nors netiesioginiu keliu; mat, jai rūpėjo, kad bajorai eitų į karo ar pilietinę valstybės tarnybą, nes jai reikėjo turėti pakankamai pigių ir ištikimų valdininkų, o tokius galėjo duoti bajorai. Rusijoj į tarnybą ėjo patys bajorai, Lietuvoj gi reikėjo bajorus prie šito raginti, nes jie tarnybos nemėgo, o ir bajorų buvo nemaža. Vos dalis didesniųjų bajorų-dvarininkų ėjo į kątik įkurtąjį Lietuvos Korpą, visai nėjo į valstybinę tarnybą Rusijoj, Lietuvoj gi ne tiek daug buvo liuosų

[313] *VBDA,* Trakų seimelio instrukc. 1820 m. Dez. 24.
[314] *VBDA,* 1826 m. Kauno seimelio dez.

valdiškų vietų, nes čiabuviams nevisos prieinamos, daugumai liko tik renkamoji bajorų tarnyba ir, žinoma, Lietuvoje. Taigi vyriausybei teko raginti Lietuvos bajorus prie valdiškos tarnybos, teko kviesti ypač pasiturinčiųjų dvarininkų vaikus.

Prašant ciesoraičiui Konstantinui, išėjo caro ukazas 1826 m., kuriuo paskelbta, jog į renkamas bajorų tarnybas gali rinkti kitus ir patys būti išrinkti tik tie, kurie pritarnavo karo ar pilietinėj tarnyboj vyr. karininko ar jam lygių rangų. Taigi šituo įstatymu susiaurinta aktingoji ir pasingoji renkamoji teisė; kas nori dalyvauti seimeliuose ar patekti į bajorų tarnybą, pirma turi būtinai eiti į valstybės tarnybą. O stojant į valstybės tarnybą reikalingas tam tikras mokslas ir būtinai bajorystės įrodymai[315].

Lietuvos bajorams mokslo reikalavimas nesudarė sunkenybių, kas kita — prievolė bajorystę įrodyti; dėlto išėjus šiam įstatymui, jie subruzdo prašyti, kad padarytų iš jo išimčių, duotų palengvinimų ar pratęstų vykinimą.

Upytės pav. bajorai siūlė prašyti, kad, įstojant jaunimui į teismo tarnybą, nereikalautų bajorystės įrodymų iš Heroldijos, tuomet galėtų ištarnauti rangas, vėliau galėtų būti renkami į bajorų tarnybą ar dirbti prie teismų[316].

Vilniuje bajorų seimelis taip toli nėjo, gal būt abejojo, ar vyriausybei bus priimtinas anas pasiūlymas; jie sutiko, kad rangoms gauti reikia eiti į valstybės tarnybą, o norint įstoti ir joj dirbti bei kilti rangose, reikia prieš tat įrodyti bajorystę, tai nutarė prašyti viešpaties, kad palengvintų jaunimui ją įsigyti[317].

Esant tokioms sunkenybėms, nevisi ėjo į tarnybą, kas galėjo; šita pastebėjo vyriausybė, ypač dėl taip rūpimos karo tarnybos. 1829 m. lankydamasis Podolės gub. caras Mikalojus

[315] *PSZ,* Nr. Nr. 49, 188, 628 (1826. I. 12, III. 9, X. 19).

[316] *VBDA,* Upytės pav. dez. 1826 m.

[317] „Zobowiązano Marszałka Gubernskiego dla ułatwienia młodzi Gub. Lit.-Wilenskiej do otrzymania rang cywilnych starał się u Tronu iżby ułatwione zostały trudności dla młodzieży w okazaniu rodowitości szlacheckiej przy wejściu ich w służbę wojskową y powtóre iżby rangi cywilne nie tylko urzędnikom z wyborów szlacheckich rozdawane były po kancelaryach powiatowych, nie mniej adwokatom i komornikom publiczną zajmującym się posługą, przez ustanowienie dla nich sztatu podług powszechnego prawa". *(VBDA,* 1827. I. 14 posėd. Dez. 8).

per savo adjutantą įkalbinėjo vietos bajorus, kad stotų į karo tarnybą. Gubernijos maršalas paaiškino žodžiu, o paskui raštu, kad Heroldija perilgai gaištanti betikrindama dokumentus, todėl prašė viešpaties, kad priimtų bajorus į tarnybą tenkindamasi bajorų vyrybių, kurios buvo ištyrusios bajorystę, liudijimais, bet caras į tat atsakė: pirma reikia patikrinti, o paskui nebus kliūčių, remiantis vien maršalo liudijimu priimti į tarnybą negalima[318].

Taigi net karštas reikalas, kad stotų į karo tarnybą, negalėjo caro palenkti, kad atsisakytų nuo griežto reikalavimo bajorystę patikrinti.

Pradėjus įrodinėti bajorystę, atsirado kitų sunkenybių — jos brangumas ir sunkumas atlikti. Reikia dokumentai surasti, paskui išversti į rusų kalbą, nes kitaip Heroldija nepriimdavo. Ypač brangu atrodė vertimai kaikurioms kadaise garsioms ir turtingoms, o dabar nuvargusioms šeimoms. Dėlto 1830 m. Šiaulių pav. seimelis prašė, kad būtų išlaikoma keletas mokančių kalbas vertėjų, kurie, žiūrint padaryto darbo, gautų atitinkamą atlyginimą[319].

Bet Vilniuje seimelis, netikėdamas, kad vyriausybė priimtų, gal be to rasdamas, kad vietos išlaikyti brangiai atseis, tą pasiūlymą atmetė.

2.
Smulkieji bajorai.
a. Jų būklės įvairumas.

Bajorai Lietuvoj buvo dvarininkai, sodžiaus ūkininkai ir bežemiai. Ūkininkai turėjo didesnį ar mažesnį ūkį; jie buvo saužemiai ar nuomininkai ir savo gyvenime niekuo nesiskyrė nuo laisvų valstiečių-ūkininkų; bežemių vieni tarnavo dvaruose, kiti ėjo į miestus, užimdami ten žemesnes ar vidutines tarnybos vietas.

---

[318] *Nikotin* I, p. 367.

[319] „Polecić panom delegowanym, aby przełożyli Zgromadzieniu Gubernskiemu o trudnościach jakich doznają dziś zubożałe, a niegdyś znakomite familje o uzyskanie z Heroldji wywodów szlacheckich, dla niepomiarkowania drogiej opłaty za tłómaczenie papierów na język rosyjski, oraz aby wniesli projekt utrzymywania kilku uczonych gramatyki tłómaczów, którzyby stosownie do pracy kosztem ogólnym byli nagrodzeni". (*VBDA*, Šiaulių pav. dez. 9).

Smulkiųjų bajorų skaičius buvo gerokas, betgi tiksliai nebuvo nustatytas; o savo neaiškia teisine padėtim jie darydavo sunkumų rusų vyriausybei, nes jie Rusijoj buvo nežinomas gyventojų klodas; jie — laisvi, valstybei nepajungti, berods neturtingi, bet gausūs, tai su jais reikėjo skaitytis. Savo teisėmis lygūs dvarininkams-bajorams. Reikėjo jie nustumti žemyn, atskirti nuo bajorų-dvarininkų, tačiau painūs Rusijos užsienio santykiai su Europos vakarais, nepastovi vidaus būklė, verste vertė kartais skaitytis su jais, nes Lietuva yra pasienyj, opioj Rusijai vietoje, todėl XIX amž. pradžioje Rusijos vyriausybė svyravo ir dvejojo, kaip jai elgtis smulkiųjų bajorų atžvilgiu.

Reikia pirmiausia vyriausybei išsiaiškinti, kas jie — bajorai ar ne. Bajorystei įrodyti kelias buvo nustatytas, tai šitų įrodymų ėmė reikalauti ir iš smulkiųjų bajorų, kuriuos rusų kalba valdininkai ėmė vadinti iš lenkiško „šliachta", tuo atskirdami juos nuo pilnų, tikrų bajorų, rusiškai vadinamų „dvoriane", „dvorianstvo". Vyriausybė skirdavo raką, iki kuriam turi būti pristatyti bajorystės įrodymai, bet dauguma to nepadarė, ir negalėjo to padaryti, nes jų neturėjo. O ir būtų begalės darbo Heroldijos Departamentui (Senate), kur turėjo patvirtinti tokį didelį raštų skaičių (iki 1808. I. 1).

Laikai buvo neramūs, ėjo kovos su Napoleonu, jose daug turėjo reikšti Lietuvos gyventojų nuotaika; atimant plačias privilegijas smulkiesiems bajorams, jie galėtų pereiti į priešų pusę, todėl rusų vyriausybė, jausdama šitą pavojų, liovėsi reikalavus visu griežtumu bajorystės įrodymų. Dėlto tai 1808. III. 6 išėjo caro ukazas, kuriuo buvo sustabdytas šitų reikalavimų griežtumas. Tenai pripažinta, jog smulkieji bajorai turėjo priežasčių, kad nepristatė bajorystės įrodymų, nes daugelis buvo pametę dokumentus, sunku iš naujo juos besurasti, be to, esą, neturtingi, dėlto dabar į tat atsižvelgus buvo paskelbta: 1) paskirtąjį iki 1808. I. 1 raką pratęsti, o naująjį nustatys vėliau ir paskelbs; 2) gi bajorystės įrodymus žiūrės ir tikrins tąm įsteigtos bajorų išvedamosios komisijos[320], taigi tas visas klausimas buvo atidėtas.

---

[320] *PSZ* Nr. 22873. — 1808. III. 6.

Lietuvoj buvo dar čyžinių bajorų (szlachta czynszowa, činševaja šliachta); rusų vyriausybei buvo neaišku, kas jie ar bajorai, ar ne? Jie gyvena ant svetimos žemės, kasmet moka už jos naudojimą amžinai vienodą čyžę, lyg tai būtų valstiečiai, tik laisvi. Pirmą sykį liečia juos, berods, netiesioginiai, 1810 m. įstatymas, kuris kalba apie darbo padalinimą tarp ministerijų, tai tenai buvo pasakyta, jog čyžinių bajorų klausimas ir jų būklės nustatymas pavesta spręsti Vidaus Reikalų Ministerijai[321].

Gyvenime nebuvo galima laukti, kol paaiškės teisinė smulkiųjų bajorų būklė, tai vyriausybė pasisakydavo atskirais atsitikimais ir nurodydavo, kaip turi elgtis valdininkai, kokius mokesčius imti, kokias tarnybines teises duoti ir t. t.

O pirmoji pasitaikiusi proga buvo šitokia. Vienas smulkiųjų bajorų slėpė pas save dezertėrus; bajorams už tą nusidėjimą buvo skiriama bauda 2000 rub. sid., jeigu negali jų išsimokėti, tai ima į karo tarnybą, o jeigu ir jai netinka, tai ištremiama į Sibirą. Taip ir nubaudė vieną iš smulkiųjų bajorų. Buvo tai 1812 m. pačiu karštuoju laiku, kada nebuvo galima įsileisti į smulkius nagrinėjimus, caras Aleksandras paskubomis patvirtino šitą sprendimą. Taigi iš šio precedento buvo matyti, kad smulkųjį bajorą baudė, kaip tikrąjį bajorą[322], ir tat pasidarė privalu kitiems atsitikimams.

Bet ar jie pilni bajorai? Ar turi visas jų teises? O tokių atsitikimų būdavo, kad reikėdavo tat nustatyti.

Mogiliovo magistrato tarėjo Autuškevičiaus byloje caras pasisakė, kad jis negalįs skaitytis bajoras, nes jais skaitomi tik tie, kurie yra išvedę bajorystę[323].

Prasidėjus karui su Napoleonu nemaža smulkiųjų bajorų buvo išėję už Nemuno, į Varšuvos Kunigaikštiją, įstodavo į jos kariuomenę, kuri su prancūzais ėjo prieš Rusus. Rusų vyriausybė išleido įsakymą, kuriuo draudė be leidimo eiti per sieną, ir jeigu ką pagaudavo beeinant, tai atiduodavo į kariuomenę. Šituo įstatymu buvo nustatyta, kad Vyriausias Baltstogės Teismas, išnagrinėjęs bylas, jeigu tai buvo

---

321 *PSZ*. Nr. 24326. — 1810. VIII. 17.
322 *PSZ*. Nr. 25029. — 1812. III. 12.
323 *PSZ*. Nr. 25064. — 1812. III. 29.

bajorai, tai savo sprendimus patiekdavo senatui tvirtinti, o jeigu smulkieji bajorai, tai vykindavo nereikalaudami tvirtinimo, užtekdavo jam pranešti[324].

Praėjo karo viesulai, nuėjo visi į Vakarų Europą, Napoleonas pergalėtas, nebebuvo reikalo atsižiūrėti į smulkiųjų Lietuvos bajorų nuotaiką. Privilegijos gali palikti dvarininkams, bet jie turės nešti ir uždėtąsias prievoles. O smulkieji bajorai, negalintieji savo būkle duoti valdininkų ir savo gyvenimu artimi valstiečiams, gali ir turi nešti į iždą šiems artimas naštas.

Benustatant naują teisinę smulkiųjų bajorų būklę, turėjo tam įtakos iš vienos pusės vyriausybės ir iždo interesai, iš kitos — dvarininkų, kurie anaiptol nesutapdavo, tai ir teks kiekvieną skyrium išžiūrėti.

b. Smulkiųjų bajorų skaičius.

Nors daug buvo rašyta ir kalbėta apie smulkiuosius bajorus, bet nei bajorai nei vyriausybė tikrai nežinojo, kiek jų yra Lietuvoje. Dvarininkai-bajorai nei rado reikalo surašinėti, nei galėjo tat daryti, gi rusų biurokratija pati neturėjo aiškaus plano, ką nori iš jų padaryti; iždo valdininkai jais nesirūpino, nes dar asmens mokesčių nemokėjo, dėlto ir nesistengė susekti, kiek jų yra. Taigi žinios apie smulkiųjų bajorų skaičių ir jų rūšis įvairios.

Žiūrint 1816 m. revizijos (gyventojų sąrašo), visoj Vilniaus gubernijoj buvo 26.434 vyrai bajorai[325], kur skaityta iš karto: dvarininkai, ūkininkai, čyžiniai ir valdininkai.

Skaitant žemės prievolių mokėtojų lapus 1815 m., buvo jų 12.085[326], žiūrint mokesčių 1828 m. bajorų-ūkininkų buvo apie

---

[324] *PSZ.* Nr. 25152. — 1812. VI. 17.

[325]

Vilniaus	pavietas	— 3.170	Upytės	„	— 668
Ašmenos	„	— 3.620	Raseinių	„	— 4.773
Trakų	„	— 362	Telšių	„	— 2.564
Kauno	„	— 1.752	Šiaulių	„	— 786
Užnerės	„	— 1.148			
Braslavos	„	— 1.506		iš viso	26.434
Vilkmergės	„	— 6.085			

(*VGA.* 1831 m. Nr. 2367).

[326]

Vilniaus	pav.	— 287	Raseinių	„	— 2.653
Ašmenos	„	— 1.508	Upytės	„	— 712
Užnerės	„	— 230	Telšių	„	— 1.714
Braslavos	„	— 131	Šiaulių	„	— 1.741
Kauno	„	— 1.140			
Trakų	„	— 821		iš viso	12.085
Vilkmergės	„	— 1.149			

(*VGA.* 1831 m. Nr. 2367).

3.000 dūmų (dubų), čyžinių — 4.000 dūmų, skaitant viename dūme po 3 vyrų sielas, iš viso bus apie 21.000 vyrų[327].

c. Teisinė būklė.

Vyriausybė nebuvo iš anksto pasisakiusi, ką ji nori padaryti su smulkiaisiais bajorais, neketino įvesti griežtų naujovių, o tik progai esant, pripuolamais atsitikimais išleisdavo vieną-kitą ukazą, ar padarydavo kokio bajoro byloje sprendimą, ir jau administracijai vietoje reikėjo taikinti šitą teisės šaltinį kitais panašiais atsitikimais; iš šitų smulkmenų pamaži aiškėjo teisinė smulkiųjų bajorų būklė.

Be to, buvo skirtumų žiūrint šalies: Lietuvos smulkiųjų bajorų būklė buvo geresnė, negu Gudijos; kas vadino save bajoru, o to neįrodė, tą įrašydavo į kokį žemesnįjį luomą ir imdavo asmens mokesčius. Berods ir visoj Ukrainoj ne vienodai elgėsi: Kievo gubernija sudarė išimtį.

Ukrainoj netikėtai priskaitė daug bajorų, į 200.000 (1811 m. daroma gyventojų sąrašas — 6 revizija). Ėmė tikrinti, iš kur galėjo tiek daug jų atsirasti, vyriausybei nesinorėtų, kad rusų žemėse tiek daug būtų bajorų. Greitai priėjo prie tokios išvados: jie visi ateiviai, nevietiniai, pabėgusieji iš Lietuvos, Lenkijos, net Galicijos valstiečiai, retai — tikrieji bajorai, tik kalbantieji lenkiškai, t. r. bajorų kalba, ir dėlto visuomet vadinantieji save bajorais.

Vyriausybė įsakė patikrinti Ukrainos gyventojų sąrašus, pradėjus nuo 1796 m. (5 revizijos), ir kas 1795 m. buvo bajoru skaitomas ir įtrauktas į gyventojų sąrašus, tai tą ir dabar reikia laikyti bajoru[328]. Taigi, seniau gyvenantieji, bet neįrašytieji ar vėliau atsiradusieji nebesiskaitys bajorais.

Lietuvoj dar taip griežtai nesielgė. Be to, atsižiūrėta, kurioj srityj bajoro teisės liečiama, kuo atsargiau elgėsi baudžiamojoj teisėj, ten kuo mažiau stengėsi bajorystę neigti.

1815 m. caro ukaze dėl vienos baudžiamosios bajoro bylos pasakyta: jeigu teisiamasis skaito save bajoru, tačiau bajorystės neįrodys, tai reikia bausti kaipo prasčioką, jeigu gi būtų kokie dokumentai, kurie įrodytų jo sijas su bajoryste,

[327] *VGA*. 1831 m. Nr. 2367.
[328] *PSZ*. Nr. 26108—1816. I. 20.

arba bent tik nurodytų jų buvimą, tai teismo sprendimas, kaipo prieš tariamąjį bajorą, reikia patiekti Senatui[329].

Mokesčių gi srityj žiūrėta kito dalyko: mažinti bajorystės privilegiją ir kiek galima imti mokesčius.

Ypač Finansų Ministerija, norėdama gauti daugiau mokesčių, rūpinos, kad ką tik paskelbtas 1816 m. ukazas dėl bajorų būtų tikrai vykinamas; ji reikalavo, kad ten nurodytosios išvedamosios vyrybės pradėtų savo darbą, kad patikrintų, kas buvo ir kas nebuvo įrašyti į bajorus 1796 m.

Bet pasirodė, jog niekas nesiskubino tat daryti, tai priminė apie tat 1817 m. įstatymas. Ir darant gyventojų sąrašą (reviziją), skyrium įrašinėjo smulkiuosius bajorus, o jeigu komisijos įrašydavo ką į bajorus, tai jos turėjo paaiškinti, kodėl tat darė, ir pristatyti visa tat gubernatoriui[330].

Dalis smulkiųjų bajorų buvo apsigyvenus mieste ir bandė verstis ar vertėsi prekyba, tai dėl jų buvo kitoki nuostatai, negu pilniems, tikriems bajorams. 1824 m. įstatymu nustatyta taisyklės apie gildijas ir apie įvairių luomų prekybą; dėl smulkiųjų Lietuvos bajorų jose buvo pasakyta, kad neturintieji valstiečių ir norintieji užsiimti miestų verslais turi įsirašyti į pirklius ir išimti pirkliaujančiųjų miestėnų liudijimus[331].

Smulkiųjų bajorų klausimas buvo rimtai iškeltas, Finansų Ministerija nebetylėjo, juo rūpinos toliau, nes į visa šita žiūrėjo vienu atžvilgiu — ar iždas daug galės iš jų gauti.

Surinkus žinias, ji padalino smulkiuosius bajorus į 4 ardus:
1) bajorai saužemiai, sodžiaus bajorai neturį valstiečių, prie jų priskaitomi turintieji mažiau, kaip 3 valstiečius;

2) čyžiniai bajorai, nuomoją žemę iš dvarininkų, iždo ar bažnyčios, be to ir tie, kurie teturi daržą ir trobą, bet iš trobelninkų ir daržininkų neimama mokesčių;

3) bajorai-nuomininkai, kurie laiko nuomoj dvarą su valstiečiais ir moka nuomą;

4) bajorai-įkaitininkai, kurie paskolino dvarininkui pinigais ir palūkanose valdo dvarą ar dubą.

---

329 *PSZ*, Nr. 25917 — 1815. VIII. 5.
330 *PSZ*, Nr. 27014 — 1817. VIII. 23.
331 *PSZ*. Nr. 30115 § 113—1824. XI. 14.

1828 m. sodžiaus bajorų galėjo būti apie 3.000 dūmų (dubų), čyžinių—apie 4.000 dūmų, nuomininkų—2.000, įkaitinių—5.000[332].

Pradėjus reikalauti bajorystės įrodymų, vis griežčiau ėmė elgtis su tais, kurie jos neįrodė, ir tuos spyrė eiti į kitus, žemesnius luomus[333].

Bet tai buvo daroma tik atskirais atsitikimais. 1829 m. caras įsakė sudaryti komisiją įstatymui apie smulkiuosius bajorus paruošti, liepė pagreitinti jį, paruošti per pusę metų, nes buvo susidomėjęs[334].

Kada kilo klausimas, kam pavesti ją sudaryti, tai buvo pasiūlyta Vidaus Reikalų Ministerijai; caras sutiko ir pasirašydamas pavedimą dar pridėjo: tuojau baigti[335].

Ir jau 1830 m. įstatymas ėmė reikalauti, kad visi, vadiną save bajorais, o nepristatę bajorystės įrodymų, turi pasirinkti žemesnįjį luomą — miesto ar sodžiaus; jie gali įsirašyti į miestėnus, be miestėnų bendruomenės sutikimo, gali įsirašyti į karališkus sodžius, jeigu yra atliekamų žemių, anų neatsiklausus[336].

1831 m. revoliucija pakeitė visą tą klausimą, nuvedė jį į kitą vagą.

3.

Valstybinė bajorų tarnyba.

Vyriausybė, suteikus bajorams privilegiją netarnauti, tuojau nustojo dalies savo valdininkų; Rusijoj greitai bajorai grįžo, bevelydami valstybės tarnybą, o ką tik užimtoj Lietuvoj to ne-

[332] Fin. Minist. apskaitymu davė iždui bajorai:

sodžiaus	— 36.000	rub. asign. ir variu
čyžiniai	— 12.000	" " "
nuomininkai	— 6.000	" " "
įkaitiniai	— 15.000	" " "

Imama šitokiomis normomis: 1) sodžiaus bajorai mokėjo 3 rub. žemės prievolėms, 1 rub. varin. bajorų reikalams; 2) čyžiniai — 75 kap. žemės prievolės ir 25 kap. bajorų reikalams; 3) nuomininkai — ¼% nuo nuomos; 4) įkaitiniai — ¼% nuo kapitalo duoto ant žemės.

Įkeistųjų kapitalų — apie 2.000.000 rub.
Nuomon paimta — už 8.000.000 rub. (*VGA* 1831 m. Nr. 2367 l. 1—19).

[333] Valst. Tarybos Nuost. 1828. VII. 11 Nr. 2149.

[334] Valstybės Tarybai pasiūlius caras patvirtino 1829. VI. 22 (*PSZ* Nr. 2948).

[335] *PSZ*. Nr. 3151 — 1829. IX. 10.

[336] *PSZ*. Nr. 3663 — 1830. V. 14 m. įst.

buvo: bajorai nėjo, jie velijo renkamąją. Tas pats reiškinys pastebėta visose buvusios Did. Lietuvos Kunig. gubernijose, kur bajorai labiau mėgo renkamąją tarnybą, o ne valstybinę, ir stengdavosi prašalinti kliūtis į aną įstoti. Gudų gubernijos (Vitebsko ir Mogiliovo) dvarininkai prašydavo įsileisti į seimelius ir tuos bajorus, kurie neturėjo rangų, bet jau yra tarnavę iš rinkimų; pirmiau vyriausybė duodavo leidimus, kaipo išimtį, bet vis pridėdavo, jog tat daroma paskutinį sykį; vyriausybė pastebėjo, kad tų gubernijų bajorai vengia valstybės tarnybos, tai pasiūlius caraičiui Konstantinui 1827 m. jau atmetė pakartotą bajorų prašymą[337]. Dabar teko ieškoti priemonių, kaip padaryti, kad Lietuvos bajorai eitų visų Rusijos bajorų keliu. Bendro visai Imperijai įstatymo neišleido, paskelbė už tat kitą, Lietuvai skiriamą, cesar. Konstantinui pasiūlius. Jame patiekė ir priežastis, kodėl tat daroma: vyriausybė tikėjosi, kad Lietuvos bajorai („Lenkų gubernijų"), sekdami rusus, pasiruoš prie tarnybos, o ištikrųjų jai teko apsivilti: per 30 metų nuo Lietuvos prie Rusijos prijungimo bajorai to nepadarė; vieton, kad išėję mokslus tuojau stotų į karo ar pilietinę valstybės tarnybą ir ten įsigytų apšvietimo ir prityrimo, jie stengėsi patekti į renkamąją tarnybą, „ir neretai sugebėdavo pripildyti įstaigas jaunų neprityrusių žmonių, neišmanančių dirbti įstaigose ir nemokančių rusų kalbos". Dėlto dabar visai netarnavusių arba tarnavusių ir negavusių vyr. karininko (ober-oficieriaus) rangos nutarta visai nebeprileisti į rinkimus[338].

Šitokiam reikalavimui esant grėsė pavojus, kad beliks visai mažas skaičius rinkėjų ir renkamųjų, kad pradės skirti į šiaip renkamas tarnybas. Tuo pačiu laiku įsakyta skirti pavieto viršininkus (ispraunikus) ir pusę asesorių iš buvusių valstybės valdininkų, o jeigu tokių nebūtų, tai iš buvusių renkamoj bajorų tarnyboj, tinkamų policijos darbui ir mokančių rusiškai[339]. Galėjo eiti dar toliau. Reikėjo pasistengti atšipinti šio įstatymo ašmenis. Ir bajorai tuojau atsiliepė.

Kiekvienas pavietas turėjo savo pasiūlymų. Telšių pav. 1826 m. sako: vieni bajorai pasirinko karo tarnybą, kiti — pilietinę valstybės tarnybą, treti bajorų — renkamąją, tarp kito dirbdami teisme ir kitose vietose. Renkamoji bajorų tarnyba

[337] *Seredonin* II-1, 245 p.
[338] *PSZ.* Nr. 188 — 1826. III. 9.
[339] *PSZ.* Nr. 188 — 1926. III. 9.

nėra patekus į rangų lentelę; norintieji pereiti į valstybinę tarnybą turi pradėti tarnybą iš naujo, nes anoji nesiskaito, taigi reikėtų ir renkamajai tarnybai duoti tokias pat rangas, kaip ir valstybinei[340].

Bajorams tuomet nepavyko pravesti šito sumanymo. Ir vėliau 1830 Vilniaus gub. seimelis grįžo prie to paties prašymo, kad renkamiesiems bajorų tarnyboj valdininkams suteiktų valstybinės tarnybos rangas[341].

Vilkmergės pav. buvo įteikęs savo sumanymą. Seimelyj vienas atstovas siūlė įtraukti advokatus į valdininkų tarpą ir teikti jiems už nuopelnus atitinkamas rangas. Bet gub. seimelis Vilniuje nepalaikė rimtu šito pasiūlymo, nesitikėjo gera jo klotim, tai ir neįtraukė į savo pageidavimus[342].

4.
Bajorų savyvalda.

a. Renkamasis cenzas.

Turto cenzas liko tas pats, kaip ir pirmiau.

Rinkimuose dalyvauti galėjo tie, kurie turėjo baudžiauninkų 8 dūmus; taip buvo parašyta įstatyme ir pakeitimų nepadaryta. Tas reikalavimas buvo aiškus, dėlto taip retai būdavo painiavų. Vieną sykį gretimam Lydos paviete iškilo didelis ginčas, kokie tai turi būti dūmai, ar būtinai baudžiauninkai - ūkininkai, ar į juos galima įskaityti dvariškius, gyvenančius pas poną, bet nedirbančius žemės. Nedidelis Lydos pav. dvarininkas Vincentas Hinca turėjo sodžiuje 7 dūmus ir 1 dvariškį, norėjo dalyvauti seimelio rinkimuose, bet pavieto maršalas jį išbraukė; Hinca padavė dėl šito skundą, gindamas savo teises, be kita ko pridėjo, jog jo teises siaurina, o rinkimuose dalyvaują neturintieji teisės Tiškevičienės ekonomai, tarnai, įskaitiniai, o jo, dvarininko, neprileidžią. Maršalas Skinderis teisinosi, kad Hincą prileidęs[343], taigi į 8 dūmų skaičių įskaitoma ir dvariškiai.

---

340 *VBDA*. 1826 m. Telšių pav. raštas.

341 *VBDA*, 1830 m. III. Dez. 24.

342 Pasiūlė Liudvikas Petkevičius, skaitė raštu 1826. XII. 20 ir 21 d. posėdyje. *(VBDA)*.

„64. Adwokaci aby otrzymywali nagrodę za użyteczne zajęcie się swoie pomieszczeniem w sztacie i zaszczycaniem stosowną do zasług rangą..."

343 *VGA*. 1823 m. Nr. 888.

b. Becenziai bajorai seimelyje.

Aplinkiniais keliais, gyvenimo aplinkybėms verčiant, ir becenziai pateko į seimelį.

Smulkieji bajorai mokėjo visus mokesčius, vyriausybės paskirtus ir dvarininkų seimeliuose jiems įvestus, bet patys nedalyvavo seimeliuose, jei bent turėtų 8 kiemus baudžiauninkų. Tačiau seimeliams dažnai tekdavo daugiau susidurti su smulkiaisiais bajorais — ar mokesčius skiriant ir prievoles skirstant, ar valdininkus renkant.

Seimeliams netrūkdavo žmonių didesnėms ir garbingesnėms tarnyboms užimti, daug sunkiau buvo jų surasti mažesnėms, o rinkti einant įstatymu tegalima iš esamųjų ir turinčiųjų renkamąją teisę bajorų. Gyvenimo praktika verste vertė atstoti nuo šito prado: visiems sutinkant ir niekam nesipriešinant, tekdavo rinkti tokioms tarnyboms bajorus becenzius. Susidarydavo sunkenybių esant nuomonių skirtumui ir tarp savęs nesusitariant, dėlto tuomet jau reikėjo prašyti vyriausybės išleisti atitinkamą įstatymą.

1826 m. Braslavos pavietas iškėlė tą klausimą; jo maršalas Wawrzeckis savo rašte tuo reikalu sako, jog Braslavos pavietas tiek mažas, kad neužtenką žmonių viešoms vietoms užimti, todėl reikią, kad vyriausybė leistų pašaukti į tarnybą ir tokius, kurie neturi atitinkamo turto, o visi bajorai galį dėl to žmogaus ir nesutikti[344]. Taigi reikėjo įteisinti tat, kas buvo praktikoj.

Tuo pat laiku vyriausybė jau buvo išleidusi minimą įstatymą, tuo tarpu dėl tekūnų (woźny). Leisdama įstatymą, ji pasisakė, kodėl tat darant: niekas iš turinčiųjų 25 sielas nenoris būti tekūnu, todėl galima rinkti ir neturinčius tiek turto[345].

Taigi seimelis rinkdavo smulkiuosius bajorus į tarnybas už akių, jiems nėsant.

Turėjo iškilti ir pačių smulkiųjų bajorų dalyvumas seimeliuose. Atsirado inteligentijos iš jų tarpo; spauda ir visuomenė ėmė kalbėti apie valstiečius ir jų laisvę, rašyti prieš ponus didikus. Netolimais, anapus Nemuno, į rinkimus ėjo ir smulkieji bajorai. Antra vertus ir dvarininkai matė, jog ga-

[344] *VBDA.* Braslavos pav. maršalo raštas 1826. X. 18.
[345] *PSZ.* Nr. 628 — 1826. X. 19.

lima taip sutvarkyti rinkimus, kad jų interesai nenukentėtų, juk tat padaryta už Nemuno, Lenkų karalystėje.

Taigi reikėjo progos tam klausimui iškilti.

Pirmą sykį jis iškilo viešai Trakų pav. 1820 m.

Dalinant Vilniuje žemės prievoles atitinkamoj komisijoj, tam tikrą jų dalį paskyrė bajorams, neturintiems baudžiauninkų. Smulkieji bajorai, apie tat sužinoję, kreipėsi į savo pavieto jiems artimus delegatus, kurie ir iškėlė protestą prieš tokį prievolių dalinimą. Tatai, sako, esą priešinga įstatymams; jie nesutinka ir su kitu komisijos nutarimu dėl sumų, surinktų 1812 m. karo laiku. Anos sumos, sako, esančios surinktos laisvu noru, tai aukos, kurių be davusiųjų žinios negalima esą išleisti; davusieji patys turį nutarti, ką su tais pinigais reikia daryti, tai gi šituo klausimu jiems reikia duoti pasisakyti, jie turį pasisakyti ar patys ar per atstovus[346].

Trakų pav. atstovai buvo gavę platesnių įgaliojimų ir nurodymų, kaip turėtų būti sudaryta smulkiųjų bajorų atstovybė, kaip jie galėtų rinkti. Ten buvo pasiūlyta, kad neturinčiuosius nustatytojo dūmų skaičiaus, reikia leisti į rinkimus tam tikroj proporcijoj su pilnacenziais[347].

Esant aiškiam vieno pavieto reikalavimui turėjo būti svarstoma gub. seimelyj Vilniuje ir klausimas, ar įsileisti į seimelį smulkiuosius bajorus. Šiuo reikalu aktingai dalyvavo Trakų atstovai. Žodžiu ir raštu ten veikė Juozas Bolesławskis, Kaszewskis ir Karolis Stanevičius.

Šitame dalyke, be abejo, buvo priešingų nuomonių, bet dvarininkai tylėjo, nes čia nematė sau didelio pavojaus. Karšti buvo ginčai pilnaties posėdyj 1821. I. 29, kada svarstė smulkiųjų bajorų prašymą leisti jiems dalyvauti rinkimuose bent netiesiogiai per įgaliotinius nuo 8 dūmų ir paliuosuoti nuo uždėtų mokesčių, kuriuos imant buvo skaitoma po 3 sielas viename dūme ar kieme. Tą sumanymą palaikė Kaszewski. Jis įrodinėjo, kad bajorai tik dėlto, kad esą neturtingi, negali nustoti balso rinkdami sau valdininkus. Toj pačioj dvasioj kalbėjo ir Stanevičius. Kaszewskis ir Stanevičius savo nuomonę įteikė dar raštu ir pridėjo prie aktų[348]. Kiti pa-

---

[346] *VBDA*. Pastabos einant Trakų pav. 1820 m. instrukcija.
[347] Trakų pav. instr. Dez. 21.
[348] *VBDA*, Posėdyj 1821. I. 29. Dez. 11.

vietai matyt nenorėjo kištis, vengė pasisakyti; tam tikroji komisija nutarė prileisti, pilnatis tylėjo, dėl viso ko pavedė per gub. maršalą vėliau kreiptis į vyriausybę, nieko iš savo pusės nesiūlydami.

Delegatai, palaikiusieji Trakų pav. pasiūlymą, pridėjo platesnį savo balsą raštu, rašydami tą pat dieną ir vėliau, tardami, kad tai būtų medžiaga paremti pasiūlymui.

Bolesławski, grįžęs prie to vėliau, savo rašte sako, jog nepaisymas į sodžiaus bajorų reikalus, nepripažinimas rinkimo teisės, yra neteisinga ir nedora. Visi dvarai turi visokių pajamų, kartais net nepateisinamų, pav., vieni nuomoja savo ūkį su žmonėmis, kiti į tuščias dubas prisodino burlių, kurie mokesčius moka ne čia, o kitoj gubernijoj, pav. Rygos Jakobinėj. Jis reikalaująs tik teisybės nuskriaustiems bajorams, leisti smulkiems bajorams nuo 8 dūmų arba nuo 150 rub. asign. pajamų siųsti vieną įgaliotinį į seimelį[349].

Stanevičius savo rašte įrodinėjo, kad bajorai pirmiau buvę lygūs, gynę tėvynę, dabar sostui tarnauja, o seimelyj negali gintis, nes neturi tenai savo atstovų. O jų yra keliolika tūkstančių. Taigi reikia jiems duoti renkamąją teisę, tačiau jeigu negalima įleisti į rinkimus visų bajorų, tai bent reikia priimti turinčius žemės tam tikra sistema. Yra jų tarpe gabių žmonių, o dabar tas gabus žmogus, kaipo neturinčiojo 8 dūmų sūnus, negalės patekti į seimelį[350].

Dvarininkai vėl tylėjo, laukė ką pasakys vyriausybė; jie tarė, kad vyriausybė, naikindama smulkiuosius bajorus, mažindama jų skaičių, nenorės praplėsti smulkiųjų bajorų teisių, buvo tikri, kad ji bent neleis jiems įsigalėti seimeliuose, bet nepasisakė niekur prieš smulkiųjų bajorų gynėjų pasiūlymus. Ir vėl viskas nutilo.

Vyriausybė buvo linkusi leisti eiti į rinkimus ir smulkiesiems bajorams, tačiau įstatymo neišleido, bet 1830 m. netikėtai, be įstatymo ji pasikvietė smulkiuosius bajorus mokesčių reikalu, kurie ir jiems buvo dedami.

1830 m. gub. seimelyj Vilniuje komisijoj, kuri svarstė že-

---

[349] *VBDA*. Raštas 1821. II. 19.
[350] *VBDA*, Stanevičiaus balsas.

mės prievolių paskirstymą, prisiminė, jog mokesčiai liečia ir kitus bajorus nedvarininkus, kad reikia ir jie pakviesti, kad nėra atstovų nuo įkaitinių, nuomininkų, čyžinių, saužemių bajorų. Teisybė, nebuvo ir įstatymo tuo reikalu. Gub. maršalas tuojau kreipėsi į pilietinį gubernatorių, kad jis pats savo valia juos pakviestų. Tas į šį pasiūlymą atsakė, jog tai yra gub. maršalo darbas, o ne jo. Esamasis maršalas dėl šito priekaišto galėjo pasiteisinti tuo, kad tikrai turėjęs pakviesti jo pirmtakūnas, o ne jis. Ginčas atsidūrė 1830. II. 27 seimelio pilnatyj, kuris svarstė, ką gi reikia daryti. Čionai rado tokį išėjimą: lai gub. maršalas sukviečia visus pavieto maršalus ir su jais pasitaręs paskiria smulkiesiems bajorams deputatus, nedarydamas dabar rinkimų, kad nebūtų gaiščio, skirstant žemės prievoles.

Maršalų pasitarime radosi dar naujų kliūčių: neįmanoma surinkti deputatus iš pavietų, nes labai toli; palengvino sau darbą šitaip: kreipėsi į Vilniaus pav. maršalą, nes jo pavietas artimiausias, kad jis nurodytų, kas iš jo pavieto galima kviesti į seimelį, kuo iš jų galima pasitikėti. Vienas Upytės pavieto maršalas, sako jis, norėjo išaiškinti, ar visi laikytojai turėta omenyje[351], bet tuo tarpu tuo aiškinimu neužsiėmė.

Gavęs pakvietimą, Vilniaus pav. maršalas ieškojo tinkamų smulkiųjų bajorų, ir surado po 1 nuo kiekvieno jau vyriausybės nustatyto bajorų ardo, iš viso 4, būtent: nuo įkaitinių, nuomininkų, saužemių ir čyžinių bajorų, pakvietė juos kovo 6 d. į posėdį. Kadangi buvo reikalaujama, kad gubernatorius turi matyti bajorų įgaliotinius, tai ir jį pakvietė į posėdį[352]. Vilniaus pav. maršalas juos pristatė gubernatoriui ir seimeliui. Šitie kviestieji, o ne rinktieji įgaliotiniai turėjo kalbėti ir veikti visos gubernijos smulkiųjų bajorų vardu[353]. Berods ir pirmiau į įvairias komisijas prievolėms skirstyti kviesdavo Vilniaus miesto atstovus.

Greitai ištikusi 1831 m. revoliucija padarė atmainų ir seimelių rinkime ir smulkiųjų bajorų teisėse.

---

[351] *VBDA*, 1830. II. 27 posėd.

[352] Pavardės ir vardai: nuo įkaitinių — kol. sekr. Mykolas Inčikas, nuo nuomininkų — Jonas Dochtorowicz, nuo saužemių bajorų — Tadas Żołkowski, nuo čyžinių — Juozas Szumkowski.

[353] *VBDA*. 1830. III. 6 posėd.

5.

Seimeliai.

a. Seimelio kompetencija.

Vyriausybė pačioj pradžioj buvo nustačius bajorų savyvaldos tikslą ir priemones, būtent, pripažinti, kad jos dalykas — išrinkti valdininkus, paskirstyti uždėtąsias prievoles ir išreikšti bajorų reikalais pageidavimus. Ir nuo šito nusistatymo niekuomet neatstodavo. Šiaip įstatymuose buvo daroma pakeitimų, bet visa tat darė vien vyriausybė, retai kada, manydama keisti rinkimų įstatymą, ji atsiklausdavo bajorų nuomonės. Taip ji buvo padarius ir 1818 m. Bajorai gavę pasiūlymą pasisakyti tuo reikalu, tris dienas skaitė rinkimų įstatymo sumanymą[354]. Tačiau nematyt, kad būtų bandę jį keisti.

Bajorai stengėsi praplėsti savo seimelio teises, atvirkščiai administracija rūpinosi šito neleisti. Rusų administracijos nuomone, bajorai turi vien tenkinti tuos valstybės reikalus ir toj formoj, kuriuos ji nurodė, numatė ir paskyrė, o ne taip, kaip juos patys bajorai supranta. Paprastai, matydami tuos suvaržymus, bajorai tylėdavo, bent viešai nieko nepareikšdavo.

Bet sykį 1821 m. pratrūko sulaikomas bajorų nepasitenkinimas, net rado reikalinga įrašyti šita į savo nutarimus: „ne tam susirinkome, sako, kad valdininkus rinktume, o tam, kad savo reikalus aptartume“[355]. O tie reikalai buvo labai įvairūs ir platūs.

b. Seimelių vieta. Bajorų namai.

Ikišiol bajorų visuomenė neturėjo savo namų; jų seimeliai turėjo rinktis tai valdiškuose, tai samdomuose privatiniuose namuose. Šitoks neturėjimas savo pastovios vietos kartais sudarydavo nepatogumų, dėlto kilo sumanymas įsigyti ar pasistatyti savo namus gubernijos ir pavietų miestuose. Kadangi jis buvo naujas ir nepaprastas, be to reikalaująs naujų netikėtų išlaidų, tai 1820 m. iš pradžių apklausinėjo visus bajorus, surinko žinias ir tik po to tepatiekė gubernijos seimeliui svarstyti.

---

[354] *VBDA.* 1818. II. 8 — 10 posėdyje; Įstatyme buvo: 45 str. apie pavieto rinkimus, 24 str. — apie gubernijos.
[355] *VBDA.* 1821. II. 12 posėdyje.

Apklausinėjant buvo nurodyta, kokie namai ketinama statyti.

Namai sumanytojų pasiūlymu turi būti mūriniai; juose rinktųsi seimeliai, tilptų bajorų raštinė, dirbtų teismai. Bajorai didelio užsidegimo balsuodami nerodė: balsavo tik pusė visų bajorų. Iš jų dauguma pasisakė už tokių namų statymą, būtent už pastatymą balsavo 787, o prieš — 323. Visi žemaičiai (išėmus 49) balsavo prieš tokių namų statymą[356], o iš aukštaičių tik Užnerės paviete atsirado vienas bajoras, kuris nenorėjo statydinti namų.

1821 m. gubernijos seimelis Vilniuje svarstė balsavimo išdavas; jis tarė, jog pasiūlymas esąs priimtas. Po to jau smulkiau nustatė reikalavimus statytiniems namams. Namai turės būti gubernijos ir visuose pavietų miestuose; gubernijos namuose bus salė bajorų seimeliams rinkti, nuolatos tilps bajorų ir sienų teismo raštinės, be to dar Tribunolo aktai; pavieto namuose bus salė seimeliui, teismams, žemės, pilies bei sienų teismų raštinėms, jų archyvams ir žemesniems teismams. Žinoma, tų namų karo vyriausybė nenaudos kariuomenei talpinti[357].

Ikišiol neturint savųjų namų tekdavo juos samdytis. Dėlto seimelyj nuolatos iškildavo klausimas apie atlyginimą už juos. Statė matyti ne tuojau, kaikur gaišo, nes pav., Vilniuje dar 1826 m. reikėjo mokėti pijarams už patalpą aktams sukrauti[358].

c. Seimelio darbų tvarka.

Seimeliams pradėti buvo nustatyta laikas; diena įvairuodavo, žiūrint koks viešpats buvo; seimelių pradžia sijo su ta ar kita iškilminga viešpaties diena: 1820 m. — pavietų seimelių pradžia IX. 15, gubernijos XII. 1, o prie Mikalojaus — gubernijos I. 29; kartais nesusirinkus visiems pavietams, gub. seimelio turėjo kelias dienas laukti, kol visi suvažiuos[359].

---

[356] Balsavo už: Vilniaus pav. — 157, Ašmenos — 107, Užnerės — 83 (1 prieš), Vilkmergės — 132, Braslavos — 73, Trakų — 95, Kauno — 90; balsavo prieš: Upytės — 104 (už — 21), Raseinių — 68 (už — 18), Šiaulių — 130, Telšių — 22 (už — 10).

[357] *VBDA.* 1821. I. 25 posėdyje.

[358] 1826 m. Dez. 14.

[359] 1830 m. paskirtu laiku I. 29 buvo susėję delegatai tik iš 5 pavietų, laukė iki II. 3.

Seimelių darbas buvo dvejopas — išrinkti valdininkus ir aptarti bajorų reikalus. Pirmuosius darbus atlikdavo renkamojoj sesijoj (sessya wyborowa), visus kitus, kurie neatitinka rinkimams — ūkinėj (lenkiškai: sessya ekonomiczna; sekcya gospodarcza), taigi tenai turėjo būti svarstomi visi bajorų pageidavimai (dezideriijos, dezideratai) ir prašymai visais reikalais, kurie tik gali rūpėti bajorams. Toks padalinimas buvo pavieto ir gubernijos seimeliuose[360].

Kartais to skaidymo nedarydavo: pabaigę vienus darbus, eidavo prie kitų; rečiau tat pasitaikydavo gubernijos seimeliuose, dažniau — pavietuose.

Rečiau ir tą ūkinę sesiją skaidydavo, darydavo tikslesnį ir tinkamesnį darbo padalinimą jau nebevisiems dalyvaujant, pav., 1830 m. gub. seimelis pačioj darbų pradžioj išrinko du komitetu: 1) žemės prievolėms paskirstyti ir 2) dezideriijoms (pageidavimams) nustatyti[361].

Prievolių paskirstymas — priedermių į vyriausybę, jos reikalavimų išpildymas, būtiniausia seimelio dalis, be jos negalima baigti seimelio darbų, ji sukeldavo nemaža visumoj ginčų, nes komiteto posėdžiuose visuomet buvo dedama pastangų naštas suversti, jeigu galima, kitiems pečiams, nuėmus nuo savųjų; tik galutinai nustatę ir pasirašę prievolių paskirstymą, bajorų delegatai išsiskirstydavo[362].

Kiekvienas pavietas atsiųsdavo savo dezideriijas (pageidavimus); be to delegatai Vilniuje nuo savęs naujų patiekdavo[363], dezideriijų komitetas jas peržiūrėdavo ir suvesdavo į sistemą.

d. Balsavimai.

Susirinkę į gubernijos seimelį, pavieto atstovai nuspręsdavo dalykus, privalomus visos gubernijos bajorams. Balsavimai ir rinkimai buvo tarpiški. Tačiau pasitaikydavo, kad apklausinėdavo visus bajorus; tat būdavo tokiais atsitikimais, kai reikėdavo pasisakyti dėl žymių ūkio gyvenimo pakeitimų, arba kai reikėdavo bajorams apsiimti mokėti naujus mokesčius, ne

---

[360] Užnerės prot. knyga 1814 m. psl. 251, Telšių — 1811. IX. 26 m., Upytės pav. 1826 m.
[361] 1830. II. 10.
[362] 1830 m., ses. III. 7.
[363] 1830. II. 28.

vyriausybės skiriamus, kurie būdavo nemaži ir dėlto kai kas vėliau galėtų nesutikti mokėti. Tuomet paleisdavo į balsus po pavietus, sakytume, darė visuotiną apklausinėjimą (referendumą), surinkę viso krašto balsus, darydavo atitinkamas išvadas.

Iš tokių atsitikimų galima nurodyti keletą pavyzdžių. Ištikus baudžiavų naikinimo klausimui 1818 m.,[364] 1820 m. svarstant bajorų namų statymo reikalą[365]; tuo pat laiku (1820 m.) iškeltas klausimas apie algas vyriausiajam Teisme ir Tribunolo archivistui. Nemokant teisėjams algos, nebuvo norinčių būti renkamiems; darbas gi atsakomingas ir bajorams būtinai reikalingas. Tai 1820 m. rinko balsus per pavietų seimelius — ar mokėti Vyr. teisėjams algas ir kiek, ar priimtina 700 rub. sid. Surinko 795 balsus už ir 341 — prieš, taigi nubalsuota mokėti algos po 700 rub. sid. asesoriams vyriausiojo teismo abejuose departamentuose, mokės jas iš bajorų rinkliavų, be to dar užmokės pirmiau buvusiems ir tat, kas neprimokėta.

Gub. seimelis algas ir namų statybą priėmė[366].

Bet tuo pat keliu, renkant bajorų balsus, atmetė sumanymą mokėti algą Tribunolo aktų archyvistui, kuriam buvo siūlyta duoti po 500 rub. (Buvo balsų už — 213, prieš — 623)[367].

6.

Teismai.

a. Sienų teismai.

Ginčus dėl sienų žiūrėjo pakamario teismas. Reformų seimas išleido naują įstatymą 1791. XII. 3, kur sudarė kiekvienam pavietui sienų komisijas. 1795 m. dalybos sutrukdė sienų pravedimą, panaikinta sumanytos reformos, bet neatgaivinta ir pakamario teismo, tik 1797 m. atstatyta pakamario teismai[368].

---

[364] *Janulaitis A.* Baudžiavos panaikinimo sumanymai, psl. 43—47.
[365] Žr. aukščiau pusl. 293—4.
[366] Raštas — 1821. I. 16, namų statyba — 1821. I. 25 posėd.
[367] 1821. II. 11 posėd.
[368] *PSZ.* Nr. 17788—1797. II. 6.

Matyt Lietuvos bajorai bandė sudaryti savo teismą. Bent 1799 m. Vilniuje sudarė vieną vyriausiąjį sienų teismą ir dar atskirai pavietuose (sąd graniczny generalny i powiatowy), į kuriuos teisėjus rinkdavo bajorai[369]; bene buvo tat neilgam, nes veikiai grįžo prie senosios pakamario teismo praktikos[370] su jo ydomis.

Lietuvos bajorai Vilniuje prašė vyriausybės įsteigti sienų teismus, prisitaikant prie Lietuvos įstatymų; 1810 m. ji leido Gardino gub. įsivesti juos bajorams. Pagrindan padėjo 1791 m. įstatymą. Einant juo kiekviename paviete yra du sienų teismai (rusiškai: meževyje sudy), nemažiau 15 teisėjų ir matininkų. Vienas teismas žiūrėjo sienų vietoj (iš vieno teisėjo, dviejų šalių arbitrų ir matininko) ir jas atmatuodavo, o kitas teismas — buvo atšaukiamasis (apeliacinis)[371].

Trumpu laikų pasirodė to teismo kliaudys, kiekvienas pavietas savaip spręsdavo, reikėjo turėti vieną vyresnįjį, atšaukiamąjį visai gubernijai teismą, jau ėmė tat svarstyti, bet karas pertraukė tuos visus darbus.

Praėjus karui (1812 m.), įėjus gyvenimui į savo vėžes, teko dvarininkams grįžti prie sienų teismo; bajorai rūpinosi, kad visai gubernijai būtų įsteigtas vienas apeliacinis teismas, nes pavietų teismai nevienodai sprendžia, būna kolizijų ir dėlto susidarydavo painiavų, tai reikėjo juos prižiūrėti.

Tas pats klausimas kiek anksčiau ir toj pačioj dvasioj buvo svarstomas Gardino gub. bajorų[372], to prašė Mensko gub.[373], pagaliau Vilniaus gub.

Vilniaus seimelyj iš pradžių raštu, paskui žodžiu, įrodinėjo jo reikalingumą Vilniaus pav. delegatas Kantrimas[374]. Išrinko komisiją, kuri turėjo paruošti savo sumanymą (1816. I. 24). Greitai sumanymas buvo paruoštas — tai tęsimas senesniųjų dėl karo pertrauktųjų darbų; be to siūlė tą, kas gretimose gubernijose jau buvo pravesta[375].

---

[369] *VBDA*, 1799 m. posėdžio aktai.
[370] *PSZ*. Nr. 19985 — 1801. VIII. 20. Nr. 23842 — 1809. IX. 17.
[371] *PSZ*. Nr. 24370 — 1810. X. 6; *Korowicki* Proces graniczny 1827. p. XXIV—XXXIV, 1—3.
[372] *PSZ*. 26001 — 1815. XI. 19.
[373] *PSZ*. Nr. 26087.—1816. I. 21.
[374] *VBDA*. 1815. VI. 5. posėd. (Raštas metų pradžioj).
[375] *VBDA*. 1816. I. 24. II. 3 posėd.

Tam sumanymui kliūčių negalėjo būti, kitur jau buvo tas teismas įvesta, jis nelietė nei vyriausybės, nei iždo interesų, tai teko tik praplėsti ir Vilniaus gub.[376]

Taigi dabar sienų teismai buvo: gubernijoj — vadinamas įstatyme vyriausias normalus ar apeliacinis normalus teismas, ir kiekviename paviete — po vieną sienų teismą (graniczny sąd).

Į gubernijos teismą prezidentą (pirmininką) renka gub. seimelis, o narius duoda kiekvienas pavietas po vieną[377].

Paviete renkama 15—21 žmogus į pavieto sienų teismą, žiūrint pavieto didumo[378], posėdyje sėdi bent 5, be to dar yra jo prezidentas.

Darbams atlikti vietoje, pavieto teismas iš savo tarpo skirdavo vieną teisėją, abi šalys — nuo savęs du arbitru (atstovu, teisėju), regentą ir raštininką.

Ypač bajorams buvo svarbu pirmininkas; nekartą dėl jo rinkimų seimeliui tekdavo sugaišti ilgesnį laiką, kol apsistodavo ties tuo ar kitu asmeniu[379].

Įstatyme nebuvo nustatyta pilna sienų teismo teisena, tai pavesta buvo seimeliui paruošti; tačiau kartais pats teismas nepriimdavo jam patiektųjų taisyklių[380].

Sienų teisėjai algų negaudavo. Greitai pasirodė, kad darbas už dyką buvo persunkus, ypač gubernijos teismams, nes teisėjai turėjo išvažiuoti iš namų ir sėdėti Vilniuje ilgesnį laiką. Reikėjo iškelti atlyginimo klausimą. Telšių pav. 1820 m. patiekė tokį pasiūlymą: kad gub. sienų teisėjai, kai yra gub. mieste, gautų atlyginimą iš bylininkų arba iš kito kurio šaltinio, nes patys turi išlaidų mieste[381].

Taigi sienų teismas perstipriai dirbti negalėjo, teisėjai nesirinkdavo, dėlto bylos nusitęsdavo. Seimeliai ėmė kelti balsą ir reikalauti, kad sienų teismai greičiau dirbtų. 1823 m., pav.,

---

[376] *PSZ.* Nr. 26047. — 1816. I. 21, Nr. 26428. — 1816. IX. 6, Nr. 26965 — 1817. VII. 13.

[377] *PSZ.* Nr. 29431 — 1823. IV. 19.

[378] Po 21: Ašmenos, Vilkmergės ir Raseinių, 18: Vilniaus, Upytės, Šiaulių ir Telšių, 15: Užnerės, Trakų, Braslavos ir Kauno.

[379] Pav. 1817 m. dvi dienas svarstė (I. 26 ir 27), kol galų gale pirmininku išrinko kun. Giedraitį.

[380] *VBDA.* 1817 m. I. 30. posėd.

[381] 1820 m. Telšių pav. Dezid. 12. p. 8.

Upytės seimelis tuo reikalu skundėsi ir viename savo pageidavime (deziderijoj) sako: „kad sienų teisėjai kiek galėdami greičiausiu laiku pasistengtų baigti bylas ir kad visi savininkai būtų atskirti ir turėtų sieną pažymėtą ženklais“[382].

Praktika parodė, kad gubernijos sienų teisėjų yra perdaug, kad vargu yra reikalas, kad juos rinktų pavietas, kad patogiau būtų rinkti mažiau ir gubernijoj, tuomet susidarytų visoms gubernijoms vienodas skaičius. 1823 m. įst. pakeista sąstatas: 1 prezidentas, 7 teisėjai ir sekretorius, posėdžiui reikia 5 žmonių, bet jie turi jau nuolatos dirbti[383], narius renka gubernijos seimelis.

Visokių painiavų atsirasdavo esant ginčams dėl sienų su iždu, jeigu su jo žemėmis buvo kaimynystėje dvarininkai. Bajorų sudarytasis sienų teismas neretai priteisdavo iš iždo žemių. Iždo atstovai, tat pastebėję, ėmė rūpintis, kad teisena būtų pakeista, kad jo atstovai dalyvautų ginče[384], ir 1823 m. jie šito pasiekė. Gavę teisę dalyvauti, iždo atstovai nesiskubino į teismą, dėlto jau teko juos kviesti ir raginti, kad laiku atvyktų ir tuo būtų galima pabaigti sienų bylas. Šitų iždo atstovų buvo nedaug, dėlto ir ginčai dėl sienų su iždu ilgai užsitęsdavo[385].

b. Matininkai.

Sienoms pravesti reikėjo turėti specialistų, teknikų-matininkų (komornicy powiatowi); jie tai — pagelbiniai teismo darbuotojai. Jų skaičius įvairavo žiūrint pavieto didumo. Matininkus rinkdavo ir patys bajorai; kadangi tai buvo specialybė, jos žinių galima buvo įgyti mokinantis ar praktikuojant, matuojant po įvairius dvarus, tai iš pasiturinčiųjų bajorų tarpo retai kas tepasitaikydavo, reikėdavo jie imti iš bežemių ir mažaturčių, bet mokytų.

[382] 1823 m. Upytės pav. Dezid. 5 adv. Žylinskis raštu pasiūlė: „Ažeby sądy graniczne ile można w najprędszym czasie starały się bydź ukończone i gdyby wszyscy obywatele byli rozgraniczeni i mieli prawa granicę znakami oznaczoną.

[383] *PSZ.* Nr. 29431—1823. IV. 19.

[384] *PSZ.* Nr. 29372, 1828. III. 2.

[385] *VBDA.* 1827. II. 4. Dez. 10.

„Aby dla zakreślenia czasu exystencyi sądom granicznym i położenia konca sporom o granicę naznaczono czas normalny na ograniczenie wszystkich majątków obywatelskich a to na wezwanie i powiestkę sędziego, który w razie stykania się majątku obywatelskiego ze skarbowym ziechnawszy wspólnie z urzędnikiem koronnym ułatwić powinien ograniczenie.“

Negalėdami rinkti į matininkus tokių; kurie negali dalyvauti seimely, apeidavo tą įstatymą tuo būdu, jog rinkdavo matininkus vienu balsu, niekam nesipriešinant; esant ginčams, patiekdavo pakeistą sąrašą, kol nesusitaikydavo[386].

Jeigu trūktų matininkų, tai reikia kreiptis į Vilniaus universitetą, kad duotų[387]. Vėliau leista seimelyj spręsti balsų dauguma.

c. Teisėjų atlyginimas.

Vyriausiojo teismo teisėjai (asesoriai) 1811 m. gaudavo metams atlyginimą 700 rub. as. iš bajorų lėšų; pasirodė, kad jis esąs permažas, kaikas dėl to vieno atsisakydavo būti renkamas į teisėjus, o kiek vėliau, 1815 m., patys šito teismo teisėjai kreipėsi į gub. seimelį, prašydami algą padidinti iki 1000 rub., bet seimelis nesutiko ir jiems atsakė[388].

Už trejų metų, 1818 m., vėl kilo atlyginimo klausimas vyr. sienų ir vyr. teisėjams; nurodoma šito reikalo priežastys, būtent: gyvenant Vilniuje yra daug išlaidų, tai reikia, kad jas atlygintų; tat liestų teisėjus, dirbančius vyriausiajam teisme ir apel. sienų teisme[389]. Bet algų vis dar nedidino.

Tuo pačiu klausimu ėjo kalbos ir 1820 m. Šiam atvejui bandė kitaip jį išspręsti: paleido į balsus vietoje, apklausinėjo visus pavietų seimelius. Dauguma pritarė pasiūlymui. Nutarta mokėti algos Vyr. Teismo teisėjams po 700 rub. sid., ir gub. seimelis 1821 m., nustatęs išlaidų sumanymą, galutinai priėmė algas[390]. Mokės jas iš bajorų rinkliavų, dargi užmokės iš jų ir pirmiau buvusiems teisėjams. Naujoji alga buvo didesnė, negu pirmiau mokomoji: iki šiol mokėdavo 700 rub. asignacijomis, o dabar tiek pat sidabru, taigi $2\frac{1}{2}$—3 sykius daugiau.

[386] *Išrinkta*		1817 m.	1820 m.	1823 m.
Upytės paviete		5	4	—
Vilniaus	„	—	4	—
Užnerės	„	—	13	—
Braslavos	„	—	7	—
Trakų	„	15	14	—
Ašmenos	„	—	16	11
Kauno	„	11	13	12
Raseinių	„	1	8	15
Vilkmergės	„	—	31	—
Šiaulių	„	23	21	16.

(Paimta iš rinkimų sąrašų).

[387] 1810. X. 6, įst. 85 str.

[388] 1815. VII. 26. posėdyje.

[389] 1818. II. 5. posėdyje.

[390] 1821. I. 26. posėdyje. Už tat balsavo 795, prieš — 341.

Teisėjų atlyginimo klausimas kildavo ir vėliau. Vyr. Teismas rado kitą galimybę padidinti atlyginimui. Jis nurodė 1726 m. konstituciją, kuriąja imamos iš bylininkų kapos eina teisėjams, tai sako, reiktų ir dabar jas duoti teisėjams algos priedu. Bet šitas teismų pasiūlymas nepraėjo. Seimelis rado, jog dabar rinkliavų teismuose esą ir be to perdaug, tai reikėtų bajorus atleisti nuo jų, tačiau esmėje šitam pritarė: jo nuomone teismas turėtų išsilaikyti iš bylininkų, bet kadangi tai naujas dalykas, tai dabartinis seimelis taria, kad jis nėsąs įgaliotas spręsti[391].

d. Teismo išlaidos. Sprendimų vykdymas. Karinės egzekucijos.

Bylinėjantis būdavo šalims išlaidų ir teismo mokesčių; bylininkui atrodė jos esančios per didelės, norėtų mažesnių, bet gi šiaip dėl šito mažai tesiskųsdavo, seimeliai retai tuo tesirūpindavo, o ir nesitikėjo, kad šitokios skundos turėtų geros kloties.

1827 m. gub. seimelis prašė, kad ginčų bylose teismo mokesčius (pošlinas) imtų iš vienų ieškovų[392], arba kad neišsimokamų skolininkų (eksdivizijų) bylose imtų mažesnes taksas[393].

Seimeliai dažniau kalbėdavo dėl teismo sprendimų vykdymo, kam tat geriau būtų pavesti — bajorų teismams ar administracijos organams.

Iš pradžių tos skundos buvo neaiškios, reiškiamos bendroj formoj; pav., 1820 m. Trakų pav. sako, jog teismo sprendimų vykdymą paveda ne tam, kas veikiančiais įstatymais turi ir gali vykinti, bet vis dar nedrįsto aiškiai pasisakyti, ko nori[394].

Bet jau greitai, 1826—27 m., tas reikalavimas įgijo aiškesnę formą, kada rodėsi, jog rusų vyriausybė nuolaidų nedarys; gubernijos seimelis prašė, kad teismo sprendimų vykdymas eitų Lietuvos įstatymais, taigi kad būtų jis grąžinta žemės ar pilies teismams, nes dabar pavedus tat žemesniems teismams ir policijai, esą daug gaiščio, policija esanti užimta

---

[391] 1824. III. 4. „aby sądownictwa utrzymywały się kosztem stron prawujących się, przeto niniejsze Zgromadzenie do stanowienia w tej propozycyj niewidzi siebie być umocowanem".
[392] 1827. I. 14, I d. Dez. 12.
[393] 1827. I. 14, II d. Dez. 4.
[394] Trakų pav. 1820 m. 14, Dez.

kitais darbais, labiau rūpinantis iždo reikalais, negu gyventojų[395]. Tačiau sunku buvo laukti, kad vyriausybė būtų įtikinta ir nusileistų dalyke, kuris jai buvo naudingas, dargi stiprinęs nuo jos prideramą administraciją.

Sprendimams vykdyti, o ypač mokesčiams ieškoti buvo vartojamos karinės ekzekucijos.

Jos buvo šitaip atliekamos. Karo būrys apsistoja ir gyvena pas skolininką ir tol viską naikina, kol jisai privargintas nesusirinks ar negaus kur paskolinti ir užsimokės. Šitos egzekucijos nebuvo žinomos nepriklausomoj Lietuvoj, įvedė jas rusai.

Vilkmergės pav. 1830 m. prašė tat panaikinti, nes jos esančios persunkios[396], bet rusų vyriausybė, žinoma, negalėjo keisti savo tvarkos Lietuvai prašant.

e. Tribunolo archyvas.

Vyr. Tribunolo archyvas pasiliko Vilniuje, buvo jisai sukrautas pas pijarus. Gal būti nedažnai tetekdavo juo naudotis, todėl jo laikymu nesirūpino, kol niekas nekėlė ginčo. 1821 m. pijarai pareikalavo atlyginimo už laikymą Tribunolo archyvo nuo 1794 iki 1811 m. (taigi už 16 metų, kasmet po 50 rub.). Gubernijos seimelis atmetė tą jų prašymą[397].

Esant Tribunolo archyvui bajorų žinioj, kilo klausimas, kas jį prižiūrės; tarė, kad tam reikia atskiro archivisto, kuris jį tvarkytų ir prižiūrėtų, o tokios tarnybos nebuvo, nebuvo skiriama nė lėšų. Atsirado pasiūlymas, kad reikia archivisto, kuriam skirs algos 500 rub. sid. metams.

1820 m. paleido tą pasiūlymą į balsus, padarė visuotiną pačių bajorų apklausimą. Už šitą sumanymą pasisakė 253, prieš — 623. Taigi bajorų dauguma nerado galima Tribunolo archyvui laikyti atskirą žmogų ir iš savo pinigų mokėti jam algą[398].

---

[395] „Aby władzą exekwowawcza dekretów podług praw litewskich była powrócona urzędom grodzkim i ziemskim a to końcem uniknienia przewłók, które się doznają przy exekucji dekretów przez sądy niższe i policyę dla wielu poruczeń — w interesach skarbowych które są pierwsze przed obywatelskiemi". (1827. I. 14, posėd. 9 p.).

[396] 1830 m. Vilkmergės pav. instrukcija, Dez. 2.

[397] 1821. II. 11. posėd.

[398] 1821. II. 11 (žr. aukščiau 296 pusl.).

7.

Policijos rinkimai.

Nesudarė painiavų pavietų policijos rinkimai: tat buvo nustatyta įstatyme, neaiškumų pagamindavo vietos policija, įvesta smulkesniems vienetams, kurių įstatymas nelietė.

Parapijoj vyriausias policijos organas buvo prižiūrėtojas (dozorca), kurį vadindavo parapijos raktvaičiu (kliučvaitis, lenk.: kluczwojt); jis pats pridera nuo žem. žemės teismo, esančio pavieto mieste, o raktvaičio žinioje yra šimtininkai ir dešimtininkai[399].

Sudarė painiavų klausimas, kas raktvaitį renka, nes įstatyme nebuvo tat nustatyta, praktika gi įvairavo.

Pil. gubernatorius buvo paskelbęs tokias taisykles: raktvaičius renka parapija, žem. žemės teismas tvirtina ir pristato sąrašus pil. gubernatoriui galutinai priimti.

Pasirodė, kad visgi tat nevisur buvo pildoma. Pav., Raseinių pav. viršininkas (žemės komisaras, ispraunikas) pats juos skirdavo, dažnai keisdavo, paimdavo žmones nepažįstamus. Šita negalėjo patikti dvarininkams, kad vietos policija nepridera nuo jų.

Dėlto Raseinių seimelis 1826 m. prašė panaikinti šitokią tvarką, o nuo savęs pasiūlė, jog reiktų išrūpinti kitoniškesnę, būtent: renka parapija, tvirtina pavieto maršalas ir žem. žemės teismas. Taigi pavieto maršalas būtų organas, įeinąs į policijos skyrimą[400].

8.

Ūkio reikalai.

a. Krašto ūkio būklė.

Beveik kiekvienas bajorų gubernijos seimelis duodavo apžvalgas apie krašto ūkį tai tenkindamiesi savo viena gubernija, tai imdami plačiau, ir jas įteikdavo vyriausybei. Rengdami jas turėjo vieną tikslą — gauti mokesčių sumažinimą ir prievolių naštos palengvinimą. Kartais vyriausybės atstovas, gubernatorius, duodavo atsakymą, kartais ne. Nesykį jo iš-

---

[399] *VBDA* 1827 m. aktai.
[400] Raseinių pav. 1826 m. dez. 5.

vados buvo priešingos bajorų nuomonei, kartais savo atsakyme lyg pajuokdavo dvarininkus dėl nerūpestingumo.

Apie krašto būklę 1823 m., kaip ji išsivaizdavo dvarininkai, turime tokių žinių. Kraštas dar nepasitaisęs po baisiųjų karo metų; karo veiksmai jį išnaikinę, svetimoji ir savo praeinančioji bei grįžtančioji kariuomenė taippat jį tuštinusios. O dabar dėl nederliaus gresiąs gyventojams badas.

Dėl to dvarininkai dėl senų blogų metų pateko į skolas, iš jų dar neišbrido, daug dvarų už skolas iždui tai parduodama, tai išnuomojama, tai patenka į eksdiviziją (konkursą).

Prievolių naštos slėgia gyventojus: sunkūs buvo kelių taisymai 1818—1824 m.; o kas galėtų padėti bajorams, tai nedaroma: įstatymai prieš žydus nevykdomi, ir seimelio priminimai čia negelbėjo; bravarus, kuriuos tegalėtų laikyti vieni dvarininkai, yra įsitaisę visi, kas tik nori; jie tai degtinei išnaikiną javus, o šita yra pavojinga bado metais; be to, vargina gyventojus kariškių įsitaisymai, butų prievolės.

Šie 1823 metai esą sunkūs. 1822 m. pavasaris buvo sausas, nepasėjo vasarojaus, birželyj buvo šalčiai, kas užaugo, tai menku grūdu, žolė išnaikinta. Valstiečiai neturėjo kuo misti, maža buvo rugių, vasarojaus ir daržovių, o tuo daugiausia minta valstiečiai; nebuvo ir pašaro gyvuliams. Po to atėjo sunki žiema, iki 28° šalčio. Kai reikėjo dirbti laukus, tai nebuvo kuo: gyvuliai silpni, netinka darbui, ir žmonės taippat nusilpo, serga, prasidėjo ligos, miršta, dėlto negali savo prievolių atlikti.

Dėl to viso kenčia ir dvarininkai. 1818 m. įstatymu dvarininkai privalo maitinti savo valstiečius, duoti pasėlio, jeigu valstiečiai neturi savo. O dabar ir dvarininkai neturi javų, tuščia ir pas juos.

Lietuvos karo gubernatorius, gavęs gub. maršalo raportą, kai kame nesutiko su Lietuvos ūkio vaizdu, ten nupieštu, ir atsakė į priekaištus, daromus vyriausybei, lyg jausdamasis įžeistas, ir pats nuo savęs ėmė pulti dvarininkus.

1812 m., jo nuomone, neturėjo tokių blogų padarinių, po to buvo geri derliai ir viską pataisė. Teisybė, pradėjo nebeišsimokėti mokesčių nuo 1813 m., dėlto 1814 m. viešpaties manifestas atleido neįmokėtus mokesčius (3.325.576 r. 71¼

kap. variu ir asignacijomis), o jeigu ir po to atsiradę naujų nepriteklių, tai jau pačių bajorų kaltė, kad nerūpestingi. Tikrai, po karo atsirado eksdivizijų daugiau, negu pirmiau, bet ne dėl karo, o dėl to, kad dvarininkai prisiskolino, lengvai jas darydami, nepaisydami ar išsimokės, taigi elgėsi neatsargiai. Ir kreditoriai nukentėjo, gavę tik dalį, — berods tat liūdna, bet toks jau įstatymas.

Karo gubernatorius pripažįsta, jog valstiečiai badauja, dėlto ir įsakyta juos aprūpinti maistu; ir čia vėl maršalų kaltė, kad nepasirūpino pranešti anksčiau apie tat, nes būtų galėję gauti paskolos iš Visuomenės Globos Žinybos[401].

Apie sunkius metus kalba bajorai ir 1826 m. Berods tat išdėsto vienas Vilkmergės pavieto delegatas Liudvikas Petkevičius. Gal būti dėl to, kad tat labiau lietė jo pavietą. Jau 10 metų, sako jisai, ūkio būklė esanti sunki; derlius menkas, pievos išdegintos, prekybos nėsą. Geriausi valakai teduodą vos ketvirtą dalį, dargi reikią šelpti valstiečiai; dvarai prasiskolinę, vos $^{1}/_{30}$ neturį skolų, o $^{20}/_{30}$ jų dalys paskendę skolose, joms užmokėti reikią daryti naujos skolos, palūkanos didelės — 7%, esą skolų ir iždui, dėlto dažnai daromos eksdivizijos; reikią priemonių joms apsunkinti, palūkanoms sumažinti[402].

Apie sunkią savo pavieto būklę pasakoja Vilkmergės pav. seimelis 1830 m. Dvejus metus, sako, nederėję javai, daug galvijų ir arklių išgaišę, reikią palaikyti valstiečius, aprūpinant juos maistu, darbo gyvuliais ir sėklomis; dar ir šiais metais reikėsią jie šelpti, o tuo tarpu visi atsargos javai suvartoti ūkiui palaikyti, kita vertus iždas nelengvinąs nieko, reikia jam mokėti mokesčiai už valstiečius[403].

---

[401] Raštas 1823. V. 28, Nr. 6240.

[402] Platus Petkevičiaus raštas svarstyta 1826. XII. 20 ir 21 posėd.

[403] *VBDA*. 1830 m. Vilkmergės pav. instrukcija. Dez. 11.

3. „Dobra skarbowe korzystając z exystencyi gubernialnych urzędów, nieuczęstniczyły dotąd w składaniu na to funduszów być może dla tego, że Zwierzchność nieraczyła na sejmik gubernialny zsyłać urzędnika — teraz gdy Prokuratorowie do towarzyszenia Gubern. obradom przeznaczeni, wyobrażać mogą reprezentanta skarbowych majątkow, prosić więc, aby dobra wszelkiego nazwania skarbowe w znoszeniu tak nazwanych dobrowolnych składek z majątkami ziemkiemi porównaną miały powinność."

4. „Jeżeli można, prosić aby Sprawy o zbiegłych poddanych do porządku aktoratowego zwrócono".

11. „Wypadki nieprzyjaznie na stan rolnictwa wpływające, a szczególnie w dwóch ostatnich lat doznane nieurodzaje, strata wieloznacząca

Ir gubernijos seimelis nurodė sunkią viso krašto būklę, kaikur buvęs nederlius; net geriausieji iki šiol pavietai — Upytės, Raseinių, Šiaulių ir Telšių, dabar yra nuvargę. Per keleta metų buyę gyvulių kritimo, pasitaikę potvynių, dėlto ir ištikęs nederlius.

Iždas savo mokesčių sistema sunkinąs būklę: nes jis žiūrįs sielų skaičiaus, o nepaisąs žemės gerumo[404].

bydła i koni przywiodły nas do smutnej konieczności opatrywania włościan w żywność i posiewy. Od tej potrzeby uchylić się i w poczynającym się teraz roku niemając nadzieji, kiedyśmy z jednej strony wszystkie zapasy ku wsparciu zbyt zachwianego rolnictwa zaofiarowali, z drugiej nastręcza się nowy obowiązek opłaty skarbowi za włościan podatku. Będąc więc najmniej pewnemi, że włościanie nasi zdołają brany od nas i dostarczyć się mający zasiłek powrócić, za rzecz nieodzowną poczytujemy prosić, aby tak nazwane Magazynu sielskiego zsypki potąd od roku 1822 zaliczające się włościanom dla neudolności oddania, można mówić bezzwrotnie rozdzielone, nie już od tu rzeczonej epoki, lecz od roku 1830 w pewnej do dusz zastosowanej proporcyi uważanemi były."

12. Zbyt często praktykują się exdywizje: to upadek ekonomiki kraju. Chcąc to zło zatrzymać, życzeniem naszym, „aby w Gub. Wilenskiej, wzorem kraju pod tym że samym berłem zostającego, zaprowadzono Towarzystwo kredytowe na zasadzie temu celowi odpowiednich prawideł. — A nim to się ziści, aby nowooznaczone exdywizje nie już przez urzędników w czynnej posłudze zostających, bez przez byłe urzęda Ziemskie i grodzkie załatwianemi były..."

15. Drogi publiczne. Powinności nierówne. Jedni na drogach neutwierdzonych nic nie robią, drugim daleko jeździć.

16. „Wola Najwyższa mieć chciała, aby wszelkie obywatelskie skargi do Rządu Gubernskiegọ i władz dalszych w języku rossyjskim zanoszonemi były, — a wraz z największą temu ukazowi uległością łączymy życzenia wsparte na pobudkach takich: gdy dla pokolenia które niedawno skończyło i dla młodzieży teraz biorącej wychowanie, język rossyjski zostanie językiem równie jak ojczysty znanym — lecz pierwsi prócz zajęcia się służbą cywilną lub wojskową, ostatni poświęcając się celowi dzisiejszego przeznaczenia swego, do tłumaczenia myśli naszych w zawodzie prawnym dopomódz nie są w stanie, a my nieposiadając prawidłowie tego języka, i częstokroć bardzo ważnie napotykamy w wyłożeniu skarg naszych zawady, i nieodpowiednim na język rosyjski onych przekłady niekiedy mimowolne dopełniamy w Interesie uchybienia, od jakowego wybrani z grona obywatelstwa urzędnicy dla wyrzeczonej pobudki w wielu wypadkach na wierze użytych podręcznych polegać obowiązani wychylić się nie mogą — zostaje więc prosić: czyli by niemożna do lat kilkunastu przedłużyć wolność podawania próśb, objaśnień i dalszych pism do władz gubernialnych i powiatowych w języku polskim."

20. Prosić aby w miejscu narzucania administracji nad majątkami za długi skarbowe, też majątki odłużonych obywateli w arędę aż do wyręczenia skarbowej należytości oddawanemi były.

Podpisali deputowani do ułożenia instrukcji:

Jan Durasewicz
Franciszek Komarowski
Felix Siesicki
Konstanty Kaminski

[404] 1830. III. 6. posėdyje.

Neveizint į visus įrodymus ir neabejotiną nederlių, vyriausybė nelengvino mokesčių naštos; iždas negalėjo išsižadėti pajamų, ypač Lietuvoj.

9.

Pramonė ir prekyba.

a. Savos pramonės kūrimas.

Dvarininkai kartais iškeldavo klausimą, kad Lietuvoj reikėtų sukurti pramonę; netolimais, už Nemuno, Lenkų Karalystėje, ji ėmė tarpti; Rusijos gilumoj, aplink Maskvą, atsirado sava pramonė, vyriausybės palaikoma, taigi galėtų šis-tas būti padaryta ir Lietuvai. Ir dėlto jie primena vyriausybei apie pramonės kūrimą Lietuvoje.

Plačiai buvo kalbama 1830 m. Savo rašte į vyriausybę gub. seimelis rūpinas įrodyti pramonės reikalingumą. Lietuva, jie sako, yra agrarė šalis; nesant pramonės, sunku joje su kreditu, nes pinigai eina į tas šalis, kur yra pabrikai ir manufaktūros, be to nėra kas iš dvarininkų žaliavas ima. Tiktai įkūrus pabrikus ir manufaktūras kasdieniniams, prabangos ir papuošimo dalykams, galima bus užlaikyti krašte pinigus. Pabrikams įsteigti reikia kredito, neturint kapitalo nieko negalima nė pradėti[405].

Bajorai seimelyj įrodinėjo vyriausybei pramonės reikalingumą, bet patys tuo tarpu to nedarė, bent nematyt, kad dvarininkai ją kurtų, viso to laukė iš kitų, gal pati vyriausybė imsis kitus raginti ir duos jiems pinigų. Šiaip liko senoji dvarininkų pramonė — bravarai.

b. Bravarai.

Degtinės ir alaus darymas — vienintėlė sodžiaus pramonė, labai pelninga dvarininkams; buvo tai kuo pigiausia pramonės šaka: bravaro įsitaisymas atseidavo nebrangiai, darbininkai savo — baudžiauninkai, jai medžiaga javai ir kuras — savo, pagamintąją degtinę ir alų suvartodavo — savo valstiečiai, kuriuos dargi buvo galima prispirti, kad gertų tik savo pono smuklėje, o svetimose drausti; būdavo ir tokių dvarinin-

---

[405] O stanie gub. Wileńskiej w r. 1830. *(VBDA)*.

kų, kurie išanksto paskirdavo, kiek koks jo žmogus turi išgerti ir, žinoma, užsimokėti. Taigi buvo tai tikriausia pramonė. Šituose bravaruose ir smuklėse dažniausia dirbdavo žydai, kurie ar tas įmones nuomodavo iš dvarininko, ar nuosavai įsigydavo.

Šitoj pramonės šakoj ėjo varžytynės dvarininkų tarpe dėl vartotojų, dėl valstiečių, bet sunkiausios kovos buvo su smulkiaisiais bajorais, kurie, turėdami mažą žemės sklypą ir kelius ar nė vieno baudžiauninko, laikė pasistatę bravarą ir smuklių, kuriame šeimininkavo dažniau žydas-verteiva. Savo vartotojų, kaip dvarininkai, jie neturėjo, jie tegalėjo vilioti gėrikus iš savo kaimyno didelio dvarininko ir juos girdyti; dvarininkas tarė, kad jam daroma nuostolis, jeigu jo baudžiauninkai eidavo gerti į svetimą, ne į jo smuklę, visus pinigus palieka svetur, o ne pas jį.

Įstatymai leisdavo ir smulkiesiems bajorams verstis šita pramone, tai didieji ir vidutiniai dvarininkai stengėsi kaip nors šita sutrukdyti; bajorų seimeliai, kuriuose vyravo dvarininkai, dažnai keldavo smuklių klausimą, rūpinos šituo atžvilgiu suvaržyti smulkiuosius bajorus. Lengviau buvo pergalėti bajorus bežemius ar mažažemius, neturinčius baudžiauninkų, sunkiau ėjo kova prieš tuos, kurie turėjo balsą pavieto seimeliuose ir galėjo kelti triukšmą ir priešintis.

Savo ruožtu dvarininkams grėsė kitas pavojus, ir dėl to jie negalėjo varyti griežtos kovos visais atžvilgiais, pavojus visai iš kitos pusės — iš vyriausybės, kuri visą svaigalų reikalą galėjo paimti į savo rankas ir pačius dvarininkus suvaržyti.

Reikalavimai suvaržyti smulkiuosius bajorus svarstoma ir pavietų ir gubernijos seimeliuose, rašoma didesni ar mažesni išvedžiojimai.

Telšių pavieto bajorai, susiėję į seimelį 1820 m., tarp priimtų pageidavimų, kuriuos patiekė Vilniaus gub. seimeliui, pirmoj eilėj stato bravarų reikalus. Darydami nutarimą, bajorai pridėjo savo pagrindimą. Jie išvedžiojo tenai, kad bravarai žemės ūkio šalyj duoda daugiausia pelno; propinacija, bajorų teisė laikyti smukles, pripažinta bajorų žemei ir senąja ir naująja teise, ji įtraukta į liustracijos raštus ir už šitą teisę mokama mokesčiai. Bet jeigu grėstų pavojus, kad atimtų propina-

ciją ir pritaikintų rusų įstatymus apie kabakus, tai pavedė savo maršalams rūpintis, kad šita bajorų privilegija pasiliktų, be to žiūrėti, kad nepridaugintų bravarų ir smuklių savo ūkiuose bajorai, neturintieji baudžiauninkų[406].

Tą patį klausimą kelia ir Užnerės pavieto bajorai, tik jie aiškiau pasako, kam negalima laikyti bravarų — būtent: tiems visiems, kurie nemoka akcyzo mokesčių, taigi bajorai bežemiai, neturį baudžiauninkų, laisvieji, baudžiauninkai ir žydai; o bravarus tebūtų galima turėti dvaruose ir dvareliuose; o tam visam patikrinti reikia, kad leistų išrinkti parapijos prievaizdas[407].

---

[406] 1820 m. Telšių pav. Dez. 1.

[407] „W dalszym ciągu tejże sessyi Ekonomicznej Ignacy Chodźko wniósł projekt o poruczenie delegatom na gubernskie elekcye z powiatu wybrać się mającym, aby zyskali do Zwierzchności Gubernskiej takie urządzenie: 1° Iżby niepłacący akcyznego podatku szłachta, mieszkańcy wolni lub poddani i żydzi, stosownie do ukazów, niemogli trzymać browarów, kto zaś one mieć może aby tylko po fundach i folwarkach utrzymywał i dla lustracyi tych aby wolno było wybrać z obywateli dozorców parafialnych. 2° z powodu iż przez kupców i żydów czynią się nadużycia, aby miary zborzowe i podłużne czyli łokciowe oraz wagi były jednostajne, pieczętowane, i gdyby ścisły nad tem dozór wszędy sie exekwował...

Przez W° Franciszka Paszkiewicza wniesiono projekt czwarty, też o poruczenie delegatom aby stosownie do ukazów we względzie usunienia żydów z kraju przeniesiona była do Tronu prośba i nakoniec 5° gdyby mostowe w Woronie i Gozie w pow. Wileńskim i w Poniziu w pow. Zawilejskim, dotąd od podróżnych pobierące się było skasowane z powodu, iż mosty wszystkie na wielkich drogach kosztem publicznym są pobudowane..."

„Gdy dla uwiększających się podatków monarszych i opłaty Ziemskich powinności, przymuszona jest szlachta Gub. Lit.-Wileńskiej dostrzegać ściśle, aby żadne nadużycia i krzywdy w uszczupleniu ich dochodow przez przychodniów lub na małym okresie ziemi osiedlonych, żadnego do skarbu Mon. nieprzynoszących grosza czynione niebyły, odwołując się do Najmił. Manif. 1810. 29. IX nastałego, zanim komissyi w mieście Wilnie 1811. 20. I działającej, i ostatecznego rządowego ukazu Aprila 14 r. 1817 zapadłego — dopraszają się obywatele pow. Zawil. na wybory urzędników do miasta powiatowego zebrani, aby sama tylko szlachta podatek akcyzy od dusz gruntowych dziedzicznych z rewizją zapisanych płacących miała moc przy swoich mieszkaniach dwornych i folwarcznych utrzymywać browary, a po wsiach i karczmach na publicznych oraz prywatnych drogach stojących onych niezakładała, przez co znaczniejszym propinacyom z których podatek do skarbu wnosi się niezmierna przynosi się szkoda; przeto rząd Gubern. pilnując się swojego postanowienia zalecić raczy, doprowadzić do Exekucji wspomniany ukaz 1817. 14. IV i z tym pojaśnieniem, ażeby wszystkie udzielne od fundów dwornych i folwarcznych zbudowane po wsiach i karczmach browary pokasowane były, i pod żadnym względem onych nadal nieutrzymywać, o dozór i exekucyą tego najściślejszą deputatom od szlachty wybranym z policją ziemską w pomoc użytą przyporuczy,

Trakų pavietas buvo nutaręs (nematyti, kad kas būtų priešinęsis, bent tat nepažymėta) prašyti panaikinti visus, „užkampinius bravarus", o tai reiškia ne dvarininkų.

Susirinkus į Vilniaus gubernijos seimelį visgi atsirado pasipriešinimų. Atsirado vienas delegatas, kuris ėmė ginti smulkiųjų sodžiaus bajorų teisę laikyti bravarus. Buvo tai Karolis Stanevičius, Trakų delegatas, kuris pasipriešino dvarininkų reikalavimui ir nesutiko su savo Trakų pasiūlymais. Gal būti jis Trakuose tylėjo, kad išrinktų į Vilnių ir ten pasipriešintų. Šita svarstant vas. 1 d. posėdyje, jis nurodė, kad dvarininkų reikalavimas nėsąs teisėtas, kad jis priešingas esąs Lietuvos Statutui, būtent III persk. 2 ir kitiems straipsniams; toks uždraudimas reikštų bajorų privilegijų naikinimą, nes kas turi žemės, nėra užkampio valdytojas, ir tas kas turi žemės, vis tiek kiek, turi teisės laikyti bravarą savo ir visuomenės reikalams[408].

Suprantamas dalykas, seimelis, didesniųjų dvarininkų sudarytas, visai nepritarė Stanevičiui, smulkiųjų bajorų gynėjui; jie buvo nusistatę neleisti smulkiemsiems bajorams daryti ir parduoti degtinę; jie nutarė: kas neturi nuosavai ir įrašytų atatinkamo sielų (t. r. baudžiauninkų) skaičiaus, tas negali laikyti nei bravarų, nei smuklių, berods, sako, šita jau buvo nustatę ir įstatymai. Vienas Stanevičius tam priešinosi, savo atskirą nuomonę užrašęs atskiru raštu[409].

Bene dėl to, kad ėjo prieš didžiuosius dvarininkus, Stanevičius kitais rinkimais jau nebegalėjo patekti į Vilnių pavieto delegatu[410].

Vyriausybė nesiskubino pildyti Lietuvos dvarininkų prašymo.

1823 m. gub. bajorų maršalas, rašydamas apie krašto būklę, užsiminė apie smukles ir bravarus, žydų laikomus; kol, sako, jiems to neuždrausią, valstiečių būvis nepagerėsiąs; nors ir yra išleistų įstatymų (1804, 1807), bet jie nevykdoma,

---

którzy deputaci zamknięciem browarów pokątnych w najprędszym czasie zająć się powinni". — 20. IX. 1820. (1820 m. IX pasiūlė Ign. Chodźko, galutinai priėmė IX. 20; Chodźko parašė plačiau, čia sutrumpinta).

[408] *VBDA*, Stanevičiaus raštas 1820 m.

[409] 1820. II. 1. posėd.

[410] Nėra jo 1823, 1826 ir 1830 m.

bent vietoj, net vyriausybei reikalaujant, nieko nedaroma. Maršalai pakartotinai prašę vietos vyriausybės (1814, 1816, 1818, 1822 m.), taippat ir šituo atveju vis neturėję geros kloties. Esant sunkiems metams, naikinant javus svaigalams, gub. maršalų prašymu, reikėtų vieniems dvarininkams teduoti teisę daryti degtinę. Jų bravarai, sako, esą patobulinti, įvesta garo mašinos, geroka javų dalis einanti degtinei daryti; nors savininkai turį teisės didinti savo pajamas, tačiau dabar, nederliaus metais, vyriausybė privalanti nuo tokio verslo sulaikyti: galima leisti kiekviename dvare tik tiek degtinės pasidaryti, kiek jame yra javų atsargos, bet slaptieji ir mažieji bravarai, žydų laikomieji, kurie išvilioja javų iš valstiečių (taigi svetimųjų) savo bravarams ir nugirdo valstiečius, yra tik artojų dielės. Kelius sykius bajorai prašė, kad nemokantieji už baudžiauninkus akcyzo nedarytų degtinės. Taigi prašė leidimo vieniems dvarininkams laikyti bravarus, o uždrausti juos smulkiesiems bajorams[411].

Vietos vyriausybę visgi tat paveikė. Vilniaus gub. valdyba, remdamasi senesniu įstatymu (1810. I. 20 manifestu), draudžiančiu nedvarininkams laikyti bravarus, 1813. II. 27 paskelbė savo įsakymą, kur nurodė, kas gali ir kas negali laikyti bravarų; nors karo gubernatorius ir patvirtino tas taisykles, bet praktikoj reikėjo dar daug darbo įdėti, kol tat buvo įgyvendinta[412].

---

[411] 1823 m. raštas, pusl. 3 ir 4.

[412] „Powodem zaniesionych do Urzędu Marszałkowskiego wielolicznych skarg przez obywateli p. Rossieńskiego wydelegowałem dworzańskich deputatów na każdą parafiję. W dacie 12 Juli minion. 1824 r. dla zabronienia z mocy Nauj. Manif. 1810 Januarji 20 i postanowienia Rządu Gubernskiego aprobowanego J. W. Lit. Wojen. Gubern. 27 d. Febr. 1823 r. pędzenia w browarach i wyszynku wódki tym, co prawa na to nie mają, to jest okolicznej szlachcie, niemającej za sobą zapisanych po rewizyi dusz włościańskich i niepłacącej do skarbu akcyznej poszliny po 2 rub. z duszy. Takowi deputowani gdy przez swe doniesienie żądali mego rozwiązania w następnych kwestjach":

1. Czy może okoliczny szlachcie, maj. 1—3 duszy rewizskie, których jest w każdej parafij po kilkadziesiąt dymów, pędzić w browarach, oni „przez ciągły wypęd wódki nanoszą dla obywateli znaczny uszczerbek?"

2. Czy ma prawo obywatel mający znaczną ilość dusz mieć browar oprócz fundum i folwarku jeszcze przy karczmach, arędowanych przez żydów, który w nich pędzą wódkę dla szynkowania?

3. Czy może obywatel, mający 4 dusze w jednej parafji i tam browar, a w drugiej tylko 1 dym, w tej ostatniej utrzymywać browar?

Šituo buvo susirūpinę didieji dvarininkai, kurie veikė per savo maršalus; tačiau kiekviename paviete jų veikimas žiūrint žmogaus ir aplinkybių buvo įvairus.

Raseinių pav. maršalas išsiuntinėjo bajorų deputatus į kiekvieną parapiją prižiūrėti, kad būtų išpildyti įstatymai, būtent, kad smulkieji bajorai, neturintieji valstiečių ir nemokantieji mokesčių, nedarytų degtinės (o kitų mokama po 2 rub. nuo sielos); deputatai išvažinėjo, surinko žinių, kur kokie yra bravarai, o betikrindami pamatė, jog kaikas ir jiems patiems nėra aišku, todėl paprašė maršalo atsakyti į jų patiektus klausimus ir kai-ką paaiškinti.

O klausimai buvo šitokie: 1) ar gali sodžiaus bajoras, turįs 1—3 baudžiauninkus (revizines sielas) laikyti bravarus? Kiekvienoj parapijoj tokių esą nemaža, bent būsią po kelias dešimtis dūmų. O tokie, nuolatos darydami degtinę, pridaro žalos dvarininkams.

2) Ar gali dvarininkas, turįs gerokai baudžiauninkų, laikyti bravarus ne tik savo didždvary ir dvareliuose (polivarkuose), bet dar prie smuklių, žydams išnuomojamų, kurie čia pat varo degtinę ir ją pardavinėja.

3) Ar gali dvarininkas, turįs baudžiauninkų (revizinių sielų) vienoj parapijoj ir tenai jau laikąs bravarą, o kitoj parapijoj vieną dubą, šioj laikyti bravarą?

---

4. Czy ci włościanie starościńscy, co nie mają dwornego zabudowania i krescencji dworu, a płacą 12-letniemu swemu possessorowi czynsz roczny, utrzymywać karczmy z browarami arędowane przez żydów?

W tym celu już ja przedstawiałem Cyw. Gubern. 20. XII. 1824. Odpowiedzi nie otrzymałem. — (sutrumpintas).

1823. II. 27 skelbimas (sutrumpintas):

Do mojej wiadomości doszło, że i okoliczna szlachta, dusz rew. nie mająca, albo 1—3 dusz mająca, i nawet starościnscy włościanie, pędzą w browarach wódkę, zabudowali w okolicach karczmy, osiedlili w onych żydów, zostawując prawo pędzić wódkę dla wyszynku, i włościanie skarbowi w znacznej liczbie pędzą bez przeszkody od possessorów.

Obywatele, mając więcej 10 dusz ponoszą uszczerbek, oni płacą akcyzę za prawo pędzenia w browarach akcyzną poszlinę po 2 rub. z duszy, od okolicznej szlachty i włościan skarbowych, które przeciwia się Manif. 20. I. 1810.

Ostatni nareszcie, pędząc w browarach, pustoszą skarbowe lasy, obok których mieszkają, nigdzie nie kupują, więc wywożą w dubelt, niż zwykle potrzebują.

Proszę o wzbronienie tym, którzy prawa nie mają i to przed nastąpieniem zimy.

„Mam zaszczyt prosić o dołożeniu że swej strony skutecznych środków ku zapobieżeniu złemu na krzywdę obywateli...“

4) Ar gali tie seniūnijų valstiečiai, kurie neturi nei sėdybos, nei trobų, nei laukų, o moka tik savo 12 metų valdytojui metinę čyžę, laikyti smukles su bravarais, žydų nuomojamas?

Maršalas pats negalėjo atsakyti, nes skelbime tokių smulkmenų nebuvo, kreipėsi į pilietinį gubernatorių[413], bet iš jo atsakymo nesulaukė.

Ėjo apklausinėjimai vietose; dvarininkai rinko žinias apie slaptąsias smukles, o tuo tarpu smulkieji sodžiaus bajorai, teturį po 1—3 baudžiauninkus arba net nė vieno, ir seniūnijų valstiečiai prisistatė pilna smuklių ir bravarų sodžiuose, prisodino jose žydų ir darė degtinę, dargi kaikur tuo versdavosi net baudžiauninkai. Juk dvarininkai, kurie turi daugiau per 10 revizinių sielų, moka į iždą akcyzą po 2 rub. nuo sielos; anie nemoka nieko, dėl šito atsiranda nuostolių iždui ir dvarininkams. Šitie valstiečiai pridaro dar daugiau žalos: jie naikina iždo miškus, greta kurių jie gyvena, nes malkų neperka, ir išveža miško daugiau, negu paprastai jiems reikėtų kurui.

Dėl to prašo, kad uždraustų visiems šitiems žmonėms daryti degtinę ir ją pardavinėti[414].

Šiaulių pav. maršalas taip pat skundėsi, kad dvarininkai turi varžytojų degtinei daryti, nes ją daro ir tokie, kurie nemoka akcyzo, o tokie neprivalėtų turėti nei bravarų nei smuklių, dabar net valstiečiai turi įsitaisę bravarų; daro tat karališkieji valstiečiai, kurie gyvena sau vieni, yra ten vieni sodžiai, o dvaro nėra[415], tai patys valstiečiai įneša akcyzo mokestį ir laiko keliolika bravarų ir smuklių. Arba yra tokių sodžių Šiaulių paviete, kurie pridera dvarams, esantiems kituose pavietuose, tai jie, gavę leidimą iš savo ponų, pasidaro degtinės ir pardavinėja namie ar smuklėj, įtaisytoj prie sodžiaus, kurioj sėdi jų pastatytas žydas. Ir tas kartais laiko bravarą, išvežioja degtinę po kitus sodžius, o kartais slapta ir po svetimus, aplinkinius, ir ją pardavinėja; už degtinę išviliodamas javus, paukščius, daržoves, nuskurindamas valstiečius, tuo

---

[413] Raštas 1824. XII. 20.

[414] Raštas Raseinių pav. maršalo Ant. Przeciszewskio gub. marš. Karpiui 1825. XI. 24. Nr. 1755.

[415] Pav., Gintėnių ir Pavenčio seniūnijose, pirmojoj yra 81 siela, antrojoj — 294.

skriaudžia dvarininkus, nes jie turi už savo valstiečius užmokėti mokesčius bei padėti ūkį taisyti. Kaikurie dvarininkai patys tat leidžia valstiečiams, jeigu jų dvarai yra už kelių mylių, nors ir tame pačiame paviete.

Kiti dvarininkai daro ir šitaip: užsimokėję akcyzą, patys turi didždvary ir dvareliuose bravarus, bet leidžia ir valstiečiams degtinės pasidaryti ir pardavinėti tik namie, o žydams visur, gi šitie girdo svetimus valstiečius ir tuo kenkia dvarininkams-kaimynams.

Visgi priderėtų nustatyti, kiek reikia turėti nuosavų baudžiauninkų, kad galima būtų laikyti bravarą, smuklę ir prekiauti namie svaigalais.

Smulkieji bajorai priešinas šiam suvaržymui: jie sakė, jog gali daryti degtinę savo reikalams, išvesdami tat iš savo nuosavybės teisės; jie gali gamintis visokią naudą, o jeigu jiems uždraustų degtinę daryti, tai, sako, pasipelnytų iš degtinės vien dvarininkai. Iš tikrųjų gi smulkieji bajorai girdo svetimus valstiečius, kartais priima iš valstiečių javus, iš jų padaro degtinę, paėmę tik atlyginimą už darbą ir paslapties laikymą.

Taigi vykinant skelbimą apie bravarus, praktikoj pasidarė daug painiavų ir neaiškumų. Reikia galutinai nustatyti aiškias taisykles, tik tuomet tebus galima tikrai jas taikinti ir bravarus prižiūrėti — taip skundėsi Šiaulių pav. maršalas[416].

---

[416] W pow. „Szawelskim są possessye, które się składają z posad włościanskich bez fundowego folwarku i krescencyi do possessora należącej, jako to starostwo Gintenskie y Powentskie, z których pierwsza ma ludności okładowej płci męskiej 81, drugie zaś dusz 294, sami włościanie akcyzny wnoszą podatek i kilkanaście utrzymują browarów oraz karczem szynkowych. Są oraz wioski należące do fundów w obcych powiatach i wypalają za pozwoleniem gorzałkę i w domach szynkują lub żyd osadzony przy wiosce w budowie nazwanie tylko karczmy mającej, utrzymuje browar, przedaje trunki najpowszechniej wódkę, rozwozi ją tajemnie do włości przyległych, wyłudza od włościan sposobem oszukującej wymiany, zboże, ptastwo, ogrodowinę i inne zapasy gospodarskie uborząc mieszkańca na ciężar dziedzica, obowiązanego zapomagać potem do najmniejszego prawie artykułu. Równie dozwalają obywatele nawet tegož samego powiatu podobnej wolności włościanom i żydom po wioskach czasem na mil kilka od fundum odległych. Do sporów należy jeszcze ta obojętność, czy obywatel opłacający akcyzny podatek mający browary przy fundowym dworze i w folwarkach: nieczyni krzywdy współ obywatelom somsiadom, dozwalając mieszkancom po wsiach wypalać zboże na wódkę i słody na piwo wyrabiać, do szynkowa-

Nematyt, kad vyriausybė ką nors kovoje prieš bravarus rimtesnio būtų atlikus: turintieji bravarus ir smukles vistiek apsimokėdavo iždui mokesčius, jai mažiau rūpėjo, kam iš to didesnė nauda — didžiam dvarininkui ar bežemiui bajorui. O pasiteisinti galėjo tuo, kad prižiūrėti pavesta bajorų maršalams.

Turėjo įsitaisę bravarus ir smukles be dvarininkų dar smulkieji bajorai, net karališkieji valstiečiai: paprastai jie laikė pasodinę žydus, kurie degtinę pardavinėdavo vietoj ar išvažiodavo, žinoma, aprūpindami degtine ir svetimus valstiečius, dvarininkai gi norėtų, kad jų žmonės gertų jų degtinę ir jąja tenkintųsi.

Dėl šito kildavo ginčų jau dvarininkų tarpe, ypač jie negalėjo sutikti, kad nedvarininkai jiems kenktų. Plačiau tuo reikalu rašė Šiaulių pav. maršalas[417].

Panašias darė išvadas Raseinių maršalas, kuris net buvo apklausinėjęs visas parapijas, buvo į jas išsiuntinėjęs deputatus (1824 m.).

Raseiniai smarkiai dėl šita puolė smulkiuosius bajorus ir valstiečius, kurie laiko bravarus ir smukles[418].

Ir 1826—27 m. randame iš įvairių pavietų dvarininkų protestų, kam neuždraudžiama daryti degtinę tiems, kurie pagal įstatymą, daryti negalėtų.

---

nia po domach albo też ten przywilej, bez ograniczenia nadając żydowi i jaką wielość dziedzic powinien mieć dusz okładowych płci męskiej, gdyby sam prawnie mógł utrzymywać browar i wyszynk w domie czy też w karczmie? — Szlachta niemająca dusz okładowych utrzymująca się przy wolności wypalania zboża na wódkę dla własnej domowej potrzeby, odzywają się do prawa pozwalającego z własności swej wszelkiego rodzaju prawej wygody i że odjęciem im browarów jest jedno co nałożyć ciężar opłacania za wódke możniejszym, lecz ten wniosek z pozoru sprawiedliwy pokrywa nadużycie w tajemnym szynku, w rozpożyczaniu włościanom obcym wódki pod warunkiem oddania za nią zboża: w przyjmowaniu włościańskiego zboża do przepalania na wódke, za opłatą i osobną nagrodę zwaną „kotłowe" oraz dary za utrzymanie sekretu. — Te i tym podobne zdarzenia, oraz różniące się zdania obywateli, zradzają spory; spowodowały mnie do szukania rozwiązania, na którem bym mogł osnować ostateczne moje w powiecie rozporządzenie zamykajace wszelkiego rodzaju nadużycia i z niego pochodzące krzywdy. Z potrzeby więc jego otrzymania do IW. W. Im. Pana jako pierwszego zwierzchnika szlachty udaję się z najpokorniejszą prośbą, abyś raczył ostateczne postanowić przepisy co do browarów i szynków i temi nadzielić do wykonania oraz dostrzegania iżby nie były przestąpione".
Šiaulių pav. maršalo pavaduotojo raštas 1825. VI. 9 Nr. 581.

[417] Šiaulių pav. maršalo raštas 1825. VI. 9 Nr. 581, žr. anksčiau.

[418] Raseinių pav. maršalo raštas 1825. XI. 24 Nr. 1755.

Vilkmergės pav. seimelis priminė, jog reikėtų uždaryti pakampinius bravarus[419], o iki šiol to nepadaryta.

Užnerės pav. maršalas grįžo prie bravarų savo rašte[420], kuriame nelietė smulkiųjų bajorų, o puolė valstiečius, ypač karališkus. Jis nustato tokius savo reikalavimus dėl bravarų, neva valstiečių labui, o ištikrųjų rūpindamasis vien dvarininkais:

1) Palikti tik dvarininkų bravarus, o uždaryti žydų ir valstiečių; tat reikalinga valstiečių labui, nes lengvas degtinės gavimas naikinąs artojų gerovę. Seniūnijose, kurios 1826 m. buvo atleistos nuo propinacijos mokesčių, tegalįs būti vienas bravaras ir tik didždvaryje, o reikėtų uždrausti laikyti juos dvareliuose (folvarkuose) prie smuklių ir pas valstiečius.

2) Be to nevisi dvarininkai gali laikyti bravarus, o tik tie, kurie turi baudžiauninkų ir už juos moka mokesčius, todėl negali daryti degtinės tokie dvarininkai, kurie turi laisvus žmones, nes jie patys užsimoka, o ne ponai, taigi darydami degtinę, kenkia tiems, kurie moka mokesčius.

1827 m. pradžioj Vilniaus gub. seimelis šį klausimą toj dvasioj ir išsprendė, pareikšdamas atitinkamą prašymą vyriausybei. Savo nutarime jis rašė: kadangi seniūnijos yra atleistos nuo akcyzo mokesčių, todėl seniūnijų valstiečiai turi uždaryti visus savo bravarus, o sodžiaus bajorams, kurie neturi revizinių baudžiauninkų sielų ir nemoka akcyzo mokesčių, negalima leisti įsitaisyti bravarus. Šito turi prižiūrėti gubernijos maršalas[420a].

Tie dvarininkų reikalavimai, matyt atitinkamai paremti, padėjo. 1827 m. rudenį išėjo caro ukazas Senatui. Vilniaus gub. valdyba išleido tuo reikalu savo įsakymą ir paaiškinimą, kuriais uždrausta laikyti bravarus ir smukles visiems tiems, kurie neturi baudžiauninkais 10 revizinių sielų[420b].

Kaikuriuose pavietuose, vykindami tą draudimą, jau ėmė uždarinėti bravarus, bet šis darbas, žiūrint vietos, ėjo tai pamažiau, tai greičiau, nes visa tat pareidavo nuo maršalo noro ir energijos, nuo jo santykių su policija ir t. t.

---

[419] Taip buvo parašęs savo pranešime, skaitytame 1826. XII. 20 ir 21, Vilkmergės pav. m. L. Petkevičius.

[420] Užnerės pav. maršalas gr. Mostowski į gub. seimelį.

[420a] 1827. I. 14 posėdyje, dezid. 6.

[420b] 1827. XI. 7 ukazas, Vilniaus gub. vald. įsakymai — 1828. II.

Šiaulių pav. bajorai, pavyzdžiui, tvirtino, kad Raseinių ir Telšių pav. bravarų draudimas buvo vykinamas, o pas juos ir 1830 m. dar ne, tačiau tikisi, kad tatai bus padaryta ir Šiaulių pav.[421].

O pažiūrėję į Telšių pav. reikalavimą, randame ką kitą; dvarininkai randa, kad neleistinieji bravarai vis dar tebestovi neuždaryti. Seimelyj bajorai prašė uždaryti bravarus karališkiems valstiečiams ir tiems bajorams, kurie nemoka akcyzo[422], taigi ir tenai uždarinėjimas nebuvo baigtas.

Šiaulių pavieto bajorai karštai puolė pakampinius bravarus ir smukles, kurias laiko sodžiaus bajorai, karališkieji, kunigiškieji ir bajoriškieji valstiečiai, kurie pridarą daug pikta, užpylą sodžius degtine, ardą jų gerovę, kenkią dvarininkų interesams, o juk jie patys turi bravarus ir moka už tat akcyzą.

---

[421] „W okolicach szlacheckich, w wioskach starośińskich, duchownych i obywatelskich najdują się liczne browary i szynki, iakowe zalewając włościan wódką i pozbawiając ich dobytku są przyczyną ich zniszczenia, a dziedzicom dóbr ziemskich utrzymującym browary, z których się opłacą akcyza, zrządza się wielki deces. Gdy zaś ukazy 1827 r. listopada 7 dnia Senatski i 1828, in februario, Rządu Gubernskiego, będzie w aktach JW. Marszałka, zapowiedziały, że nietylko we wsiach, lecz nawet w majątkach dziedzicznych niemających dusz męskich rewizyą objętych 10, browarów i szynkow utrzymywac nie wolno, i to się w powiatach Rosienskim y Telszewskim już wykonywa a zatem spełnienie woli Monarszej bez zwłoki, również y w powiecie Szawelskim nastąpić powinno". —
Šiaulių pav. 1830. I. 22, dedziderija, p. 8. *(VBDA)*.

[422] „Do załatwienia ziemskiej powinności pociągnąc podług rozrządzeń Zwierzchności zastawników i arędowników, a mianowicie prosić o exekwowanie remanentów powinności ziemskiej z kahałów żydowskich.

„Prosić o wyrugowanie żydów ze wszystkich karczem i browarów, gdyż demoralizacja włościan może pochodzić od spekulacji żydowskich szynków".

„Prosić o zabronienie browarów i szynków we włościach skarbowych, gdyż one nie płacą akcyzy, jako też pokasować browary i szynki we wszystkich tych posessjach, które nie płacą akcyzy.

„Gdy żydzi tak z pogranicznych gubernij Kurlandskiej i Inflantskiej, jako też z Królewstwa Polskiego, natłoczywszy się do Gubernij Wileńskiej przepełniają onę, i w ubóstwie i nedostatku zagrażają w kupach żebrzących aby niedopuszczali się zbrodni, lubo też aby nie wylęgli chorob zaraźliwych, przeto ażeby reforma względem żydów, ich przesiedlenia, jeśli ma następować, jak najrychlej uskuteczniać się zaczęła. Mogą być przydatni próżniacy pomiędzy niemi, dziś niemający sposobu do życia, niemający domu, rzemiosła i zatrudnienia do fabryk i rękodzieł; jakowych gdy prawie zgoła niema w naszej gubernji, więc by żydzi ubozsi mogli być przeprowadzeni do fabryk i rękodzieł w inne gubernie Rossii".
Telšių pav. Deziderijos 1830 m., 3 p. *(VBDA)*.

Jiems rodėsi, jog Raseinių ir Telšių pavietuose jau pildoma Monarko įsakymas, kad ištisai jis esąs įvykintas, tai tikisi, kad ir Šiaulių pav. šita bus išpildyta[423].

1830 m. ėjo griežta kova prieš pakampines smukles ir prieš žydus, ten sėdinčius.

Dvarininkai veikė vyriausybę visokiomis priemonėmis, kad jos įsakymai būtų įvykdyti, kitaip sakant jie rūpinos, kad jie vieni, kaipo užsimokėję mokesčius, galėtų naudotis teise girdyti savo valstiečius, laikyti smukles ir daryti degtinę.

Jų primiňamas pil. gubernatorius iš savo pusės pareikalavo iš bajorų maršalų duoti tikresnių žinių apie tat, kiek ir kur yra tie bravarai ir smuklės, apie žydus ten gyvenančius ir apie tuos bajorus, kurie, neturėdami baudžiauninkų, laiko bravarus ir smukles. 1830. III. bajorų maršalų susirinkimas (seimelis) nutarė tat padaryti. Ir po to bajorų maršalai ir jų valdininkai uoliai ėmėsi darbo. Surinko tuo reikalu ir senesnius dalykus, rinko įstatymus ir žinias, be to jau ėmė griežčiau ir drąsiau kovoti prieš slaptuosius (t. r. ne dvarininkų) bravarus. Visoj Lietuvoj eina jų ieškojimas ir puolimas; kartais šiąja proga užkabinama žydai, o rūpėjo bravarai, nes tarė, kad vieni dvarininkai turi privilegiją girdyti žmones, laikyti bravarus ir smukles.

Tie patys dalykai buvo svarstomi ir Gardino gub. Tenai buvo sudarytas tam tikras žydų komitetas, kurio uždavinys buvo — iškraustyti žydus iš sodžių. Jis buvo surinkęs žinių apie žydus, buvo išdirbęs planą jiems išvyti iš sodžių. Pasirodė, jog žydai buvo įsigalėję degtinės gamyboje, nors jiems tat neturėtų būti leista. 78 miesteliuose žydai turėjo bravarų — 315 savųjų ir 14 nuomojamųjų, iš viso padarydavo kasmet 93.797 viedrus degtinės. Taigi šituo padarydavo daug žalos dvarininkams, kurie moka po 2 rub. nuo revizinės sielos.

Caraitis Konstantinas užimtas žydų iškraustymu, norėdamas sužinoti iš Vilniaus gub. bajorų, ką jie tuo reikalu mano, paklausė Vilniaus pilietinio gubernatoriaus, o tas gub. maršalo[424], jis savo ruožtu — pavieto maršalus.

---

[423] Šiaulių pav. Dez. 1830. I. 22, Dez. 8. *(VBDA)*.
[424] *VBDA*, knyga Nr. 49, (raštai: 1830. II. 15. Nr. 479, 1830. II. 27 Nr. 4083; rašė gub. Maršalas Gorskis).

Į jo klausimus atėjo atsakymai, paprastai vienų maršalų rašyti, nelaukiant, kol susirinks pavieto seimeliai.

Iš Raseinių atsakė, jog reikia būtinai uždrausti žydams laikyti bravarus, nes dvarininkai moka mokesčius, tai uždraudus žydams jie neturės nuostolių[425], o valstiečiai laimės.

Pritarė tam sumanymui Vilkmergės maršalas. Jis savo rašte nurodė, kad žydų rankose beveik visos smuklės ir bravarai, kad jie nugirdo valstiečius, vyrus ir moteris, turtą išvilioja iš anksto, už degtinę ima pinigais, javais ir daiktais, duoda į skolą ir t. t. Žydų yra visur: yra įsitaisę pas didelius dvarininkus, yra pas smulkiuosius bajorus.

Bet kaikurie dvarininkai buvo pabandę pasodinti savo smuklėse vieton žydų krikščionis, tai jų pajamos sumažėjo per pusę[426]. Taigi, nors šaukė apie žydų nedorybes, visgi rasdavo, jog iš jų cesanti nauda dvarininkams.

Jau Trakų maršalas atviriau pasisakė; jis rašė, jog iš smuklių ir bravarų yra nauda dvarininkams, tai reikia leisti žydams daryti degtinę, kaip tat ir pirmiau būdavo [427].

Ašmenos pav. maršalas rado reikalinga uždrausti žydams laikyti bravarus, kadangi nuo to esą dvarininkams nuostoliai, o jie moką už valstiečius[428]. Taigi jis turėjo omenyj žydus, kurie buvo įsitaisę pas smulkiuosius bajorus.

Užnerės maršalas sutiko su tuo, kad reikia uždrausti žydams daryti degtinę, tik reikėtų, sako, tat padaryti ne tuojau, o prieš tat reikia duoti dvarininkams laiko paieškoti kitų žmonių. Tačiau šiaip randa, jog žydai nugirdą valstiečius, reikia žydai pripratinti prie ūkio ir amatų, bet ir tam visam reikia laiko[429].

Uždraudimui pritarė Šiaulių, Braslavos, Upytės pavietų maršalai. Braslaviškis pridėjo, kad uždrausti reikia tiems žydams, kurie verčiasi savarankiškai, daro degtinę savo lėšomis[430].

Iš Telšių pav. buvo du raštu, nevienodu savo turiniu. Maršalo pavaduotojas, kuris rašė anksčiau, sutiko su Gardino Žydų Komitetų sumanymu, buvo už griežtą nedvarininkų, ypač

---

[425] Raštas 1830. IV. 6. Nr. 333, rašė pavieto maršalas Bilevičius.

[426] Vilniaus pav. maršalo pavad. Onupras Klimontowicz, 1830. III. 17 Nr. 403.

[427] Trakų marš. L. Dąbrowskio raštas 1830. III. 19, Nr. 195.

[428] Gr. Juozas Tiškevičius, 1830. III. 27 Nr. 116.

[429] Stan. Bortkiewicz, marš. pavad., 1830. III. 28 Nr. 181.

[430] Šiaulių — Kauneckis 1830. III. 28 Nr. 484, Braslavos — Wawrzecki 1830. IV. I Nr. 182, Upytės — gr. Karolis Zaluskis 1830. V. 5 Nr. 250.

visų žydų bravarų draudimą, o greitai grįžusis maršalas nebuvo toks griežtas: jis siūlė uždaryti, bet darant tat palaipsniui. Jis nurodė tokias priežastis: gyventojų krikščionių yra 7 sykius daugiau, negu žydų, o žydų pavargėlių daugiau; jie nesiverčia nei žemės ūkiu, nei amatais. Jeigu dabar uždrausti žydams bravarus ir smukles, iš ko jie dabar minta, tai pavargėlių bus dar daugiau. Reforma reikia pradėti nuo vaikų „jų pačių ir viso krašto gerovei"[431].

Kauno pav. maršalas sutiko, kad žydus išvytų iš bravarų ir smuklių; teisybė, iš pradžių dėl šito dvarininkai turės nuostolių, bet paskui atsitaisys[432].

Plačiau už kitus pasisakė žydų smuklininkų reikalu Vilniaus pav. maršalas[433].

Dėl to tai gubernijos maršalas, turėdamas tiek daug iš visų pavietų žinių, galėjo plačiai pareikšti savo nuomonę apie žydus degtindarius[434].

---

[431] Telšių pav. marš. pavad. Kaminskis rašė 1830. III. 31 Nr. 138; maršalas Kal. Danilavičius — 1830. IV. 25 Nr. 228.

[432] Gr. Zabiela 1830. IV. 17 Nr. 159.

[433] „Mojem zdaniem, główną przyczyną tak małych w terazniejszym czasie urodzajów, i tak nędznego u nas stanu włościan, są podstępy żydów na szynkach mieszkających, a jeden żyd przebiegły, taką przez rok zada plagę rolnikom, iż dziedzic przez lat kilka troskliwością swoją zaradzić jej nie zdoła". Czujność dworska od żydow nie ochroni: w nocy zbierają od włościan remanenta. Czasami włościanin przepija w karczmie zboże wzięte z dworu na wyżywienie własnej żony i dzieci.

Żydom zabronić szynkowanie. — A ustanowieni przez dwór szynkarze powinni co tydzień wnosić pieniądze za wódkę, sprzedawać za pieniądze, nie w kredyt, nie za zboże. Przy terazniejszym niedostatku pieniędzy odejmie to ochotę włościanom rozpijać się. Szynkarzami będą mający najmniejszą siemienistość, a żydzi — kilkanaście dusz lub czasami kilka familij, dla tego potrzebny mniejszy zarobek. Jedność wyznania, obawa religijna lub władzy dwornej „powściągnie szynkarza-chrześcianina od występnych kroków, dążących na szkodę chrześcjan, jakowa pobudka żadnego na żydach wpływu niema, a może jeszce w odwrotnym na nich działa stosunku, ile że oni władzy Dwornej nie są podlegli".

Jeżeli strata będzie, to chwilowa. Dobry obywatel nie uskarży się na zabronienie żydom szynku.

Dla żydów będzie to pożyteczne: zajmą się rzemiosłami, rolnictwem, przestaną być koczującym narodem.

Wszakże nagła odmiana jest szkodliwą i żydom i obywatelom, dla tego trzeba ją wprowadzić częściami i powoli.

Stan. Szumski 1830. V. 6. Nr. 275, raštas kaikur sutrumpintas.

[434] Jis rašė rusiškai.

Вил. Губ. Марш Вил Граж. Губер-ру № 499, 7 V. 30 (juodraštis).

„Дворянство сказаннымъ порученіемъ [на Губ. Двор. Выбор.] единомышленно возложило на меня обязанность утруждать Е. И. Высоч. просьбою о повелѣніи удалить на всегда всѣхъ безъ изнятія евреевъ, изо всѣхъ без

c. Prieš miestų privilegijas.

Dvarininkams, kaipo žemės ūkio gaminių pardavėjams, svarbu buvo, kad pardavimo sąlygos būtų jiems kuo tinkamiausios. Šituo reikalu tekdavo susidurti su iždo, miestų ir savųjų bajorų interesais. Prieš iždą turėjo nusileisti, kituose dalykuose galėdavo savo reikalavimus pravesti.

Prekybinės miestų privilegijos kenkdavo javų ir linų gamintojams dvarininkams, dėl to pas juos turėjo kilti laisvos prekybos reikalavimas. Telšių pav. pirmasis puolė Liepojaus miesto privilegijas, nes per ten išveždavę savo javus į užsienį. Liepojaus miestas, sako jie, paskelbęs, kad eidamas savo prekybinėmis prerogatyvomis, neleisiąs išvežti be savo žinios prekių, įvežtų į Liepojų. Telšėnai randa, kad pardavėjams nuo to atsiranda nuostolių, todėl prašo laisvos prekybos[435].

Tą patį Telšėnų pasiūlymą svarstė Vilniuje, palaikė jį ir šitaip jį pagrindė: Liepojaus pirkliai, brokydami linus ir kana-

---

изнятія состоящих по деревням шинковъ кабаковъ корчемъ, и даже изо всѣхъ деревень: и я считаю нужнымъ пояснить здѣсь виды и побужденія сего всеобщаго желанія дворянства".

Евреи въ Польшѣ никогда неимѣли исключительнаго права заводить винокурни, а заниматься продажею было воспрещено, о чемъ говоритъ констит. 1562 г. (2 книга литовско-польскихъ законовъ стр. 624) и 1678 г. (кн. 5 стр. 585) въ словахъ „чтобы евреи отнюдь не дерзали содержать никакихъ откуповъ, сборовъ и доходовъ ни подъ какимъ наименованіемъ равно самимъ какъ и подъ чужимъ именемъ и чтобы къ сему ни какъ не были допускаемы".

Высочайшій Указъ 9 XII. 1804

Евреи уже изгнаны изъ Курл., Бѣлорусскихъ и Гродненской губерній. Благодарны и благоденствуютъ. Виленской губерніи грозитъ обиліе евреевъ изъ этихъ губерній.

Необходимо: 1) Устранить евреевъ изъ всѣхъ питейныхъ заведеній по деревнямъ и имѣніямъ помѣщ., старост., казеннымъ, духовнымъ, университ. и благотворит. обществъ; къ удаленію подготовлены, препятствій неокажется. 2) Предоставить свободу держанія питейныхъ домов въ губернскихъ и уѣздныхъ казенных городахъ. 3) Воспретить винокуреніе въ собственныхъ и арендуемыхъ имѣніяхъ, гдѣ это приноситъ вредъ помѣщикамъ, по 2 р. съ души.

надлежитъ попросить епископа,

„не угодно ли будетъ ему пригласить духовенство, дабы въ имѣніяхъ духовныхъ не были впредь корчмы отдаваемы въ аренду евреямъ, т. к. сею мѣрою можно исподволь достигнуть лучшаго быту и исправленія нравственности крестьянъ; почему и зависитъ нынѣ отъ помѣщиковъ распорядиться, дабы принадлежащія имъ корчмы по дорогамъ и въ селеніяхъ не были отдаваемы въ аренду евреямъ, а также дабы въ имѣніяхъ ихъ не были терпимы на жительствѣ евреи безъ установленныхъ книжечекъ, съ удостовѣреніемъ, о запискѣ ихъ по ревизіи и объ исправномъ платежѣ податей, иногородныхъ же безъ плакатныхъ паспортовъ тѣмъ болѣе, что при обнаруженіи таковаго передержательства, сами же помѣщики могутъ подвергнуться отвѣтственности".

[435] Telšių pav. 1820 m. Dez. 4.

pes, išgavo savo naudai ukazą, kuriuo leidžiama sulaikyti ir atvežamas per Liepoją prekes; tai turėdami tokį monopolį, jie prispiria, kad jiems parduotų prekes, kurioms kainas patys nustato[436].

d. Jomarkai.

Reikėjo dvarininkams turėti laikinai vietą, šioj ar kitoj Lietuvos dalyj, kur galėtų atlikti savo mainus, daryti įvairias dermes — buvo tai kontraktai ar jomarkai. Šita buvo Lietuvoj jau nuo senų laikų.

Įvairiose Did. Lietuvos Kunig. vietose buvo įsteigta dideli jomarkai, vadinami kontraktais; kaikurios sritys kartais nebuvo juos turėjusios, tai pasikeitus ūkio sąlygoms dabar prisiminė. Tarp kito ko tokio pat jomarko ėmė reikalauti ir Žemaičiai. Svarstyta tatai paskirų pavietų seimeliuose, paskui jau žemaičių ir gretimų jiems pavietų atstovai bendrai svarstė tą reikalą ir aptarė.

Gal būti pirmieji, kurie pradėjo apie tat kalbėti, buvo raseiniškiai, bent Telšių seimelis savo nutarime sakosi paėmęs tą sumanymą iš Raseinių[437].

1821 m. Žemaičių ir kelių gretimųjų pavietų pav. maršalai (Raseinių, Šiaulių, Telšių, Kauno, Upytės) įteikė Vilniaus gub. maršalui savo sumanymą dėl Žemaičių jomarkų. Savo rašte jie aiškino, kokios naudos kraštui turi jomarkai (kontraktai) ir kaip jie turi būti sudaryti.

Žemaičiams bus šitokia nauda: nereikės keliauti į tolimas šalis, nes vietoj eis pinigų apyvarta, turtų įgijimas ir įkeitimas, dvarų nuomojimas ir perleidimas; iš gretimojo Kuršo, turtingo kapitalais, ateis pinigai paskoloms, esant atitinkamoms garantijoms; turint kapitalo, galima pavyzdingai pastatyti žemės ūkį, tuomet bus galima gauti pasitikėjimą ir kreditą, o šita užkirs kelią pražūtingoms eksdivizijoms, taigi jomarkai užtikrins gerovę ir laisvę dvarininkams ir visam kraštui. Taip tarė Žemaičiai.

---

[436] „Kupiectwo Libawskie brakując nader len i pienkę dla widoków swoich wyjednało ukaz względem zatrzymywania wprowadzonych do Libawy towarów, przez jakie arbitralne monopolium zmusza do odprzedaży towarów.“ (Vilniaus gub. seimelis. Dez. 28).

[437] 1820 m. Telšių seim. dez. 9.

Vidurkiu parinkta Š i a u l i ų miestas; tam, sako, pritars visi Žemaičiai, Kuršas, Upytės, Vilkmergės ir Kauno pavietai.

Priėmus šitą pasiūlymą būtų šitokių didžiųjų jomarkų eilė: pasibaigus Kievo kontraktams, po jų eitų Menske kovo 7 d., Naugarde (Lietuvos) — per šv. Juozą (kovo 19 d.), Vilniuje — per šv. Jurgį (bal. 23 d.), Šiauliuose — per šv. Stanislovą (gegužės 8 d.). Kas nebus pabaigęs savo reikalų, galės juos baigti per šv. Jono kontraktus Rygoj ir Mintaujoj.

Prie rašto apie Žemaičių kontraktus Šiauliuose pridėta įstatymo sumanymas. Vieta jomarkams—Šiauliai; prasideda—gegužės 8 d.; tęsiasi — 1. savaitę.

Prie to viso pridėta dar vienas prašymas: galima įvesti, kad skolos būtų mokamos per kontraktus Šiauliuose; be to, jeigu skola praneša 1000 auksinų, tai teis Šiaulių pav. teismas[438].

Žemaičių bajorų prašymą, palaikomą Vilniaus gub. seimelio, vyriausybė išklausė, nes ir sau čia matė naudos.

1825 m. išėjo įstatymas, kuriuo buvo įsteigta vėliau pagarsėjusieji Žemaičių jomarkai (kontraktai) Šiauliuose[439].

Didžiųjų jomarkų įsteigimas be abejo atgaivino prekių ir pinigų apyvartą, tačiau negalėjo suteikti ūkio klestėjimo, kaip tikėjos pradėtojai. Jau 1826 m. skundėsi Telšėnai tik nebe neužderėjimu, o prekybos ir pramonės stoka, į kurią rodydavo pirmiau; jomarkai stebuklų nepadarė: dejavo ir dabar, kad artojui nėsą kur dėti savo gaminių, dėlto sunku esą surinkti pinigų mokesčiams iždui apmokėti, vyriausybė turinti pagalvoti, kaip reikia atgaivinti ūkio gyvenimą[440].

e. Svarsčių, matų ir saikų vienodinimas.

Esant įvairiems saikams, svarsčiams ir matams susidarydavo painiavų perkant ir parduodant, pasitaikydavo dėl to

---

[438] Pasirašė pav. maršalai: Raseinių — Vincentas Zaleskis, Šiaulių — Antanas Burba, Telšių — bar. Antanas Rönne, Kauno — gr. Juozas Zabiela, Upytės — Eustakas Karolis Karpis, ir dar gub. maršalas Römeris; pasirašė. 1821. II. 9; įteikta gub. maršalui Römeriui.

[439] *PSZ* Nr. 30131 — 1825. X. 26.

[440] 2. Aby Zwierzch. Rządowa obmyslila środki do przyswojenia handlu lub zaprowadzenia fabryki w tutejszej gubernii, gdzieby rolnik mógł wyprzedawać produkta, wystawiwszy nieszczęśliwy stan obywateli i włościan do tego stopnia, że i w płacie skarbowych podatków największa zachodzi trudność". (Telšių pav. seimelio raštas 1826 m. Dez. 2).

suktybių ir nesusipratimų, todėl nusistovėjus gyvenimui, pradėjus jam įeiti į paprastas vėžes, bajorai ėmė reikalauti, kad miestai ir miesteliai dėl saikų ir matų neskriaustų sodžiaus, nes jie, bajorų nuomone, visuomet sodžių skriaudžią.

1820 m. dideliam Lietuvos plotui turint prekybos reikalų net su Liepoju ir Ryga, daugelis pavietų iškėlė svarsčių klausimą.

Užnerės seimelis nutarė prašyti, kad saikai ir svarsčiai, miesteliuose ir turguose vartojami, butų patikrinti ir suvienodinti, nes dėl to esanti skriauda valstiečiams[441].

Tą pat nutarė Telšių pav. seimelis, tik pridėjo, kad būtų gera įvedus Liepojaus bei Rygos saikus ir svarsčius, nes Žemaičių pavietai turi tenai reikalų[442], jų javai ir linai eina anais keliais į užsienį, tais pačiais keliais ateina svetimos prekės.

Suvažiavę į gub. seimelį Vilniuje, pavietų atstovai buvo susirūpinę tuo reikalu; jie nutarė prašyti, kad įvestų visur vienodus turgaus svarsčius ir saikus, bet kokius imti — nesakė; atrodė, kad nenorėjo savo vienodinti su rusų saikais.

Vyriausybė šitame prašyme ne tik nematė ką nors sau kenksmingo, dar pritarė tam, nes jai pačiai tat būtų naudinga ir patogiau, tai klausė gub. maršalo, kokie saikai reikia dėti pamatan. Tuomet Vilniaus gub. seimelis pasisakė aiškiau: visi svarsčiai ir saikai turi būti suvienodinti pagal Vilniaus rotušės[443].

Rusų vyriausybė Petrapilej pritarė vienodinimui, tik kitaip jį suprato, negu Lietuvoj: ir jai rūpėjo saikų vienodumas, tik jau ne vienoj Lietuvoj, o visoj Rusijoj. 1825 m. išėjęs įstatymas paskelbė: jog saikai ir svarsčiai turi būti vienodi visoj Imperijoj, visi paimti iš rusų, kitoki vartoti draudžiama[444].

10.

Kreditas. Skolos.

a. Neišsimokanti skolininkai.

Lietuvoj, toj žemės ūkio šalyj, įstatymai labiau rūpinos skolininku, negu skolintoju. Nemokant skolų, skolintojas tu-

---

441 Posėd. 1820. IX. 20, pasirašė 66 žmonės.
442 Telšių pav. seim. Dez. 3.
443 1821. II. 1 posėd.
444 *PSZ* Nr. 30310. — 1825. III. 30 įst.

rėjo du keliu savo reikalavimams patenkinti: tradiciją ir eksdiviziją.

Skolintojas, skoloms atsiimti, ima valdyti skolininko turto dalį, tai šita vadinas tradicija; ji bus laikina — kai atsiima kapitalą su palūkanomis; atsiėmęs skolą skolintojas turės išeiti; beraké — kai skolininkas atsiima tik palūkanas (be kapitalo) ir jose tevaldo.

Tradicija — visgi laikinas valdymas, valdytojas savininku netaps, nors ir amžiais tas santykis tęstųsi; pilnoj sumoj valdo pirmas kreditorius (skolintojas), kiti gi ima tą, kas liks.

2. Kas kita eksdivizija. Skolintojai perima valdyti visą skolininko turtą ir gėrybes ir tat visa tarp savęs pasidalina proporcionaliai skoloms; turtas atitenka skolintojų nuosavybėn[445].

Visgi neištesinčio skolininko padėtis nebuvo tokia baisi, kaip atrodė, skolintojo kartais buvo daug blogesnė: dažniau anas turto nenustodavo, o šis negalėdavo skolos atgauti.

Įstatymai duodavo apsukriam skolininkui įvairių galimybių išsisukti. Bylos dėl skolų neišsimokėjimo eidavo keliasdešimtis metų, dėl to kentėdavo skolintojas, o kartais jis ir žūdavo.

Ir paėmusis valdyti turtą skolintojas negalėdavo visos sau skolos atsiimti. Jis galėdavo užimti tokią turto dalį, kurios pajamos atitinka metines skolos palūkanas, priderančias nuo priteistos sumos. Taigi skolintojas teturi palūkanas už savo skolą; skolininkas kartais pradeda bylą dėl to, kad perimta palūkanų. Galų gale pats skolintojas, neatgaudamas skolos, gali bankrutuoti.

Bet gali pražūti ir skolininkas. Tradicijai esant, dvaras išdraskomas; bet galėdavo ateiti nauji skolintojai, kurie dar nebuvo patenkinti. Šitoks kelias—pražūtingas ūkiui. Kiekvienas skolintojas naikina savo dalį, likusios turtų dalys nyksta, žemė be žmonių guli dirvonais, trobos griūna, niekas jomis nesinaudoja. Todėl pražūna skolininkas ir visas jo turtas. Pasidalinę vieną turtą, kreditoriai eina tuo pat keliu naikinti kito turto. Taigi vyksta dar didesnis ūkio naikinimas.

---

[445] „1° zajęcie cząstkowe dóbr dłużnika i to się nazywa tradycya, 2° zajęcie ogólne dóbr i wszelkich funduszow dłużnikow i podział ich doczesny lub wieczny w Konkursie kredytów i takowy akt nazywa prawo Exdywizyą".

Eksdivizijomis užsiiminėjo seimeliai, ypač užėjus sunkiems metams, tyrinėjo jų priežastis, ieškojo išėjimo, rašė spauda — mokslo raštuose ekonomijos ir teisės srityje, piešė niūrius vaizdus dailės veikalai[446].

Tyrinėdami priežastis, bajorai (arba jiems rašantieji žinovai) rasdavo įvairius jų šaltinius, susekdavo įvairius visų blogumų kaltinikus, tik, žinoma, nekaltino savęs.

Rusų vyriausybė, gaudama tokius pasiskundimus, nelabai jais tikėdavo, ji nurodydavo ir į bajorų kaltę: jie, sako, pridarę skolų, nepaisydami to, ar užsimokės ar ne, elgęsi neatsargiai; teisybė, nuskriausti ir kreditoriai, kurie gavo savo dalį; tat liūdna, bet jau toks įstatymas[447]. Būdavo ir blogiau: kartais bajorai, nenorėdami mokėti privatinių skolų, tyčia nemokėdavo mokesčių, kad valdiškos įstaigos paimtų į globą jų dvarus: jie pasiliks gyventi, skolos nemažės[448].

Šitiems blogumams pašalinti bajorai tiekė visokių rūšių sumanymus, kaip antai: įvesti ipotekos įstatymus Lenkų Karalystės pavyzdžiu, įkurti kredito bendroves, imti mažesnes palūkanas ir t. t.

Šitie sumanymai atsirasdavo tai Vilniuje, tai provincijoj; jeigu kildavo Vilniuje gub. seimelyj, tai, išžiūrėję sumanymą, išsiuntinėdavo svarstyti į pavietus.

Vieni tarė, jog panaikinsią eksdivizijų priežastis, kiti buvo kuklesni: rūpinosi bent įvairių blogumų sušvelninimu, taigi siūlė tik laikinas priemones.

Taip, pav., Upytės seimly svarstant eksdivizijų klausimą Advokatas Žilinskis atskirame rašte sakė, jog yra priemonė apsisaugoti nuo eksdivizijų, o tai būtų obligų ir visokių užrašų įtraukimas į teismo knygas[449].

---

[446] *Wierzeyski,* O exdywizyach („Dziennik Wileński", V. pusl. 220). *Chodźko,* O exdywizyach („Dziennik Wileński" 1816. IV., pusl. 192). *Domejko.* O exdywizyach („Dziennik Wileński" V, pusl. 334). *Korowicki,* Proces ciwilny litewski, pusl. 217 — 236. Naujasis darbas: *Rubinštein,* Vilenskij eksdivizorskij dom, Vilnius, 1892. Iš apysakų — *Chodźko J.* Wybór pism 50—61.

[447] Raštas 1823. V. 28 Nr. 6240.

[448] Многіе дворяне „неуплатою казенныхъ податей умышленно допускаютъ имѣнія свои къ отдачѣ въ вѣдѣніе опеки сколько по несостоятельности своей, столько и для обезпеченія имѣній своихъ отъ традицій за партикулярные долги". (Lietuvos-Vilniaus pil. gubern. raštas Liet. karo gub. ir pranešimas gub. maršalui 1830. X. 5. 22423).

[449] Jis rašė: „1. — ażeby obligi y wszelakie inskrypcye były inty-

Arba 1821 m. gub. seimelis siūlė visas bylas dėl eksdivizijų siųsti į to pavieto **žemės teismą**, kuriame yra dvaras, palikus nežiūrėtas kitas pretenzijas ir obligus, taipogi galima būtų padaryti ir kitus palengvinimus[450].

Esant eksdivizijai ar laikinai turtą dalinant, naudos gauna ir iždas, nes reikia mokėti įvairūs ančdėliai (pošlinos). Dėlto 1827 m. gub. seimelis nutarė prašyti, kad tat būtų panaikinta[451].

Vyriausybė, žinoma, nesutiko išsižadėti pajamų.

Būdavo ir tokių atsitikimų, kad neištesinčių mokėti iždui mokesčių dvarininkų turtą imdavo bajorų globa, kuri taippat išardydavo ūkį, kaip ir tradicijos bei eksdivizijos. Tai Vilniaus gub. seimelis tokiais atsitikimais siūlė kitą išeitį: leisti tokius dvarus išnuomoti[452].

Svarstant gub. seimelyj eksdivizijų klausimą, vienas delegatas, kuris sakėsi, pats p..ražudęs savo turtą dėl kapitalistų, dėl to laimingų ir patenkintų, taigi pažįstąs abiejų pusių būklę, pasiūlė tokį sumanymą: turto apkainavimui reikia įsteigti **banko teismą**. Pagal šito sumanymo visi kapitalistai sudės į banką savo obligus ir atliekamus pinigus, banko valdyba apsaugos nuo obliginės procedūros ir eksdivizijos. Jo pasiūlymą seimelis atmetė, nes, sako, užteksią ipotekų įstatymo[453].

Vyriausybė nekeitė įstatymų dėl eksdivizijų, tai reikėjo ieškoti naujų priemonių nuo jų blogumo apsisaugoti: kai kas siūlė pakeisti eksdivizijų valdininkus, jas pavesti teismo organams, ir tinkamiausieji būtų tie patys esamieji teismai — žemės ir pilies[454].

Bet ir tas liko nepakeista. Tekdavo grįžti prie pagrindinio klausimo — tinkamo dvarininkams **kredito** tiekimo.

---

tułowane dla uniknienia exdiwizyow tak często praktykujących się..." *(VBDA).*

[450] 1821 m. seim. Dez. 55.

[451] 1827. I. 14 posėd. Dez. 3.

[452] 1830. II. 28 posėd. Dezid. 11.

[453] 1821 m. posėd. Dez. 56. Sumanytojas — Raseinių delegatas Stanevičius.

[454] 1830 m. Vilkmergės pav. instrukcija, § 12.

b. Kreditas.

Kreditas, taip reikalingas ūkiui pekelti, Lietuvos dvarininkams buvo sunkiai gaunamas, gi lengviau ir patogiau jis buvo tiekiamas Rusijoj.

Lietuva ir Rusija skyrėsi savo ūkio laipsniu: rusuose jis stovėjo žemiau, negu Lietuvoje, tai matyt iš įkeičiamojo turto apskaitymo, kada skoloms patikrinti įvertindavo esamąjį turtą; Rusija dėjo labai paprastą, bet atsilikusį saiką, būtent: skaitė ne žemės plotą, ne jos gerumą, ne duodamas pajamas, o tik baudžiauninkų skaičių. Bankai duodavo 150 rub. nuo vienos vyr. sielos, įrašytos į valstiečių sąrašus[455]. Gal ir teisinga buvo žemės vertybė kitose gubernijose, bet Lietuvoje ji buvo per maža, jos vertybė buvo kitokia: žemė kita, didesnė duodamoji jos nauda, kelius sykius didesnė, negu skaitant sielomis; privatiniai skolintojai taip ir vertino, jie žiūrėjo žemės vertės, rusų bankai gi daugiau neduodavo, negu galima buvo duoti žiūrint sielų skaičiaus.

Žemės vertybė Lietuvoj įvairavo; buvo tokių vietų, kur ji buvo brangi, o tuo tarpu bankas mažai ar nieko ant jos skolon duotų; tokioj būklėj atsirastų Žemaičiai, Lietuvos vakarai, derlingoji Vilniaus gub. dalis: ten yra dvarų, kurie turi daug laisvų žmonių, dirbančių žemę, o maža baudžiauninkų, gali gauti daug pajamų, tuo tarpu ten sunku gauti iš banko paskolos[456]. Taigi Rusijoj veikiąs skolinimo pagrindas Lietuvai netiko, tai šituo ir skundėsi ypač Žemaičiai.

Atsiliepė ir kitos Lietuvos dalys. Trakų pav. iškėlė tą patį sumanymą: sako, reikią ne sielas skaityt, o pajamas; todėl taip reikia skaityti ir paskolą duodant, ir eksdivizijas darant: imti pamatan ne sielų skaičių, o duodamąjį dvaro pelną[457].

---

[455] Rusijoj skaitydavo sielas ne tas, kurios buvo įkeitimo laiku, o tas, kurios stovėjo sąrašuose juos sudarant, taigi skaitydavo mirusias, taippat nežinojo nieko apie gimusias. Taigi žinios buvo netikslios, neatitinkančios teisybę. Šitoks reiškinys davė rusų-ukrainiečių rašytojui Gogoliui-Janovskiui temą romanui: „Mirusios sielos", kur pasakojama, kaip Čičikovas supirkinėjo ar dykai gaudavo mirusius baudžiauninkus, kuriuos būtų apgyvendinęs tuščiuose laukuose ir už visą turtą — mirusias sielas būtų gavęs iš banko paskolą.

[456] 1830 m. raštas.

[457] 1820 m. Trakų Instrukcijos delegatams 15 str. Dez. 15.

c. Palūkanos.

Be kredito lengvumo, bajorams svarbu buvo, kokiomis sąlygomis jis bus tiekiamas; rūpėjo, kad būtų nustatyta palūkanų didumas, žinoma mažesnis, nes esamieji 6%, bajorų apskaitymu, buvo perdideli; bet iš privatinių skolinant buvo didesni; jie norėtų, kad skolinant dvarininkų tarpe būtų nustatyta 6%, kad ir dvasinių kapitalų paskolos dvarams tebūtų imama 6%, nors sutartyse ir daugiau būtų sulygta. Jie to prašė 1827 m.[458].

Vieną sykį, 1830 m. rašte, randame pasiūlymą imti vieton 7%, tik 4%. Duodama toks pagrindimas: kapitalistai uždirba be darbo, o viską dirbą dvarininkai, jie vieni sudarą krašto turtą, todėl rūpintis „godžiais kapitalistais“ nėsą reikalo[459].

d. Bankas.

Dažniau tekdavo grįžti prie banko ar kasos steigimo, iš kurio būtų galima skolintis patogiomis sąlygomis; žinoma, prieš tat reikėtų sutvarkyti žemės knygas, nuosavybės įrodymus, ipotekas, po to jau steigti kredito banką.

Jau 1817 m. gub. seimelis buvo prašęs vyriausybės, kad leistų įsteigti komitetą ipotekai įvesti Vilniaus gub.

Apie tą patį klausimą prisimindavo po to paskiri pavietai. Pav., Trakų pav. 1820 m. savo pageidavimuose prašė, kad būtų įvestos ipotekos[460].

Kadangi vyriausybė nesiskubino steigti banką ir sudaryti ipotekas, tai bajorai pakartodavo savo prašymą kitoj formoj; 1821 m. bajorų seimelis vėl prašė to paties[461], atmesdamas kitus toliau einančius, įvairius pasiūlymus, naudingus vien skolininkams, pav. Raseinių patiektąjį[462].

Jeigu kliūtim būtų pinigų stoka, tai kartais ieškodavo kelių, iš kur galėtų jų surinkti, ir nurodydavo, kaip galima sukurti tokias kasas ar bankus.

1821 m. gub. seimelis buvo patiekęs sumanymą — sunaudoti steigtinam bankui imamus valstybės mokesčius. Vy-

[458] 1827. I. 14, Dez. 3.
[459] Raštas apie krašto stovį 1830 m.
[460] Trakų pav. instrukcija 1820 m., 15 str.
[461] 1821. I. 27.
[462] 1821 m. Dez. 56.

riausybė, skirstydama rinkliavas ir mokesčius, pati padalindavo ir paskaidydavo juos tarp bajorų. Tai dabar (1821 m.) bajorų seimelis siūlė leisti įsteigti bajorų k a s ą, vieną visai gubernijai, į kurią suplauktų visos iš bajorų imamos rinkliavos ir prievolės[463]. Šioji kasa būtų lyg greta iždinės. Iždui tat buvo nepriimtina, tai prie to paties sumanymo bajorai vėliau ir nebegrįžo, o stengės ieškoti kitų kelių savo kasai ar bankui lėšoms gauti.

Vyriausybei nieko nedarant, ištisa eilė pavietų seimelių, besirūpindama banko steigimu ir kredito organizavimu, vyriausybei įtikinti surasdavo naujų įrodymų.

Vilkmergės seim. 1830 m., apsvarstęs tą klausimą pas save, savo instrukcijoj delegatams į Vilnių įrašė, jog jie nori turėti tokią pat Kredito Draugiją, kaip ir esamoji kitame krašte po tuo pačiu skeptru (t. r. Lenkija)[464]. Taigi nebeieškojo savo naujų kelių, o priėmė gretimai esantįjį, gal, tarė, tuo greičiau įtikins vyriausybę.

Panašiai prisiminė ir kiti pavietai, pav. Upytės. Šis turėjo ir savo sumanymą.

Vilniuje, tęsdamas toliau tuos sumanymus dėl kredito tiekimo, ieškodamas savo kelių skoloms naikinti, plačiau pasisakė Upytės delegatas Žilinskis, siūlydamas įkurti Komitetą Skoloms Naikinti, tačiau Vilniuje seimelis jam nepritarė; iš savo pusės seimelis nutarė, jog geriau tiktų „Ipotekos Kredito Institutas“[465].

Smulkesniam savo sumanymo parengimui, siūlė prašyti leidimo įkurti Organizacijos Komisiją, o jau čia paaiškėjo sumanymo pagrindai: jis skyrėsi nuo Lenkų Karalystės tuo, kad kapitalai imama iš iždo, taigi Lietuvos bajorų sumanymas ėjo taip, kaip siūlė Lenkijai Konstantinas, o tai reiškė — Estijos pavyzdžiu.

Bet rusų vyriausybė, gal būt, bijodama, jog gali įvykti ir politinis susiartinimas su Lenkija, visą sumanymą atmetė[466], nieko iš savo pusės nesiūlydama.

---

[463] 1821. II. 3. Dez. 43.
[464] Vilkmergės pav. Instrukcija p. 12.
[465] 1830. II. 28. Dez. 1.
[466] *Mrozowska,* 265—275. (Księga pamiątkowa ku czci *Handelsmana,* 1929 m.).

11.

Bajorai ir miestai.

Bajorai gana dažnai turėdavo susidūrimų su miestais: vienur dėl valstybinių mokesčių ir prievolių, kitur — dėl rinkliavų ir mokesčių, pačių miestų įvestų.

a. Valstybinių mokesčių reikaluose.

Bajorai tarė, kad miestai visame juos naudoja, jog valstybei mokesčių nemoka ar moka visai mažai, tai nuolatos vyriausybei primindavo, kad ir miestams jų paskirtų; kartais bajorai bandydavo tirti miesto būklę, kad galima būtų sulyginti valstybinius miestų ir bajorų mokesčius.

1814 m. Vilniaus gub. seimelis buvo išrinkęs vyrybę (komisiją) Vilniaus ir Kauno miestų pajamoms ištirti. 1817 m. seimeliui turėjo būti patiekta Kauno miesto apyskaita, bet jos nebuvo padaryta, nes Kaunas apyskaitos nepaskelbė (1817), o vėliau jisai neįsileido bajorų pirmiau paskirtojo delegato, teisindamasis tuo, kad jis nepatekęs šiais metais į gub. seimelį[467]. Kartais bajorai reikalaudavo, kad miestai mokėtų kaip ir dvarininkai: pav., Vilniaus miestas, sako, turėjęs sodžių ir baudžiauninkų, o nenoris atlikti žemės prievolių. Vilniaus miestas į tą bajorų reikalavimą atsakė, jog nieko neturįs, bajorai gi vėl tvirtino, jog turįs ir dėlto privaląs atlikti žemės prievoles. Ginčijant Vilniui, bajorai turėjo tat įrodyti ir jo turtams susekti paskyrė 1827 m. tam tikrą vyrybę (komisiją)[468].

b. Ginčai dėl miestų rinkliavų.

Daugiausiai gi ginčų tarp miestų ir bajorų atsirasdavo dėl miesto rinkliavų; o tų rinkliavų buvo visokių: kiekvienas miestas buvo savų įvedęs; būdavo jų naujų ir senų,

---

[467] 1821. II. 21 posėdyje, kur perskaityta Bolesławskio pareiškimas; o jis nepateko, kaipo gynusis Trakų mažažemių bajorų renkamąsias teises.

[468] „Aby komisja przeznaczona do roztrząsnienia nadużyć dochodów miasta Wilna mogła co rychlej wziąść swój koniec, a to w tym celu iżby wyjaśnienie przychodów tego miasta okazało powinność jego przykładania się do ziemskich powinności od których powodem jakby niedostateczność funduszów uwolnione zostało". (Vilniaus gub. seim. 1827. I. 15 nutarimas).

vienur buvo jas įvedę patys miestai, kitur—jų savininkai-dvarininkai.

Ašmenos pav. seimelis turėjo tokių priekaištų dėl rinkliavų. Kaikurie miesteliai, priklausą dvarininkams, buvo įvedę pas save visokių mokesčių, iš kurių nauda eidavo vieniems savininkams; o mokėdavo juos atvažiavusieji sodžiaus žmonės; mokesčiai buvo šitokie: turgaus, jomarkų, pervažiuojamieji ir t. t. Mokesčius rinkdavo ar miestelis, pastatęs tam savo žmones, ar laikė nuomoj verteiva-žydas, kuris iš anksto užmokėdavo suderėtąją sumą.

Kai kur šitos rinkliavos buvo atsiradusios senais laikais, užsiliko jos ir dabar, nuomodavo jas koks vienas pirklys ar visas miestelio kahalas; išdirbta buvo smulkios taisyklės, kaip jas reikia surinkti, nurodyta prekės, jų apdėjimas mokesčiais. Vijoj ir Mikolajavo miest. tas rinkliavas buvo iš pono išnuomavęs už 3.100 auks. Ercikas, Jankelio sūnus; tai jis buvo išleidęs taisykles (instruktorių) jau 1764 m., kuriose buvo pažymėta, kaip kokios prekės apdedamos, kokios prekės sudaro jo monopolį; šitos rūšies prekes valsčius pas jį pirkdavo ar jam parduodavo. Smulkesnės buvo taisyklės Smurgainių m., kurio rinkliavas ir mokesčius buvo paėmęs nuomon kahalas. Gyventojai visai priderėjo nuo laikytojų malonės[469].

Kadangi paaiškėjo, kad įvairių miestelių rinkliavų dalis eidavo ponų naudai, kad jie turėjo teisių tų rinkliavų rinkimą išnuomoti, tai teko pulti nebe miestus ir miestelius, o savo bajorus, paprastai turtingus ir galingus ponus, bet jau dėl šito reikėjo, norint panaikinti rinkliavas, švelninti puolimas, kad priešinimasis būtų mažesnis.

1821 m. gub. seimelis nutarė prašyti: kad imtų tik proderamoj proporcijoj turgaus rinkliavas miestuose ir miesteliuose, ir tik ten, kur tikrai tam buvo suteiktos privilegijos[470].

Po to pradėjo tyrinėti, kodėl ir kaip atsirado privilegijos rinkliavoms daryti.

Daugiau kalbų sukėlė Vilniaus miesto rinkliavos ir dėl jų buvo daug karštesnių kalbų. Vilniaus pav. bajorai 1826 m. seimelyj skundėsi, kad Vilnius imąs perdaug ir tų rinkliavų

---

[469] Taip rašė savo raporte Ašmenos marš. Czechowicz'ius į gub. marš. Karpį 1825. III. 5.

[470] 1821. II. 1 posėd.

esą įvairių, reikėtų, sako, jas pakeisti. Vilniaus miestas imąs nuo svaigalų (konsumptiniai), vartų, bruko, už mėšlą, dėlto gaunąs gryno pelno per 100.000 rub. Senais laikais, sako, buvę kitaip, rinkliavos buvusios mažesnės, dabar gi jų atsirado daugiau, pav., pirmiau nuo vežimo imdavo 3 skatikus, paskui pradėjo skaidyti prekes į rūšis ir pagal šitų skirti rinkliavas, kartais paimdavo ⅓—½ vertybės ir daugiau, o būdavo atsitikimų, kad ir viso tekdavo nustoti, norint apmokėti visus mokesčius. Kiti pavietai to pas save nemoką. Todėl reikia ištirti, kada ir kaip tos rinkliavos atsirado. Jeigu atsirado iš privilegijų lenkų (t. r. nepriklausomybės) laikais, tai yra rimtų priežasčių joms panaikinti, nes pasikeitus valstybės administracijai, esant Lietuvoje Rusijos valdžiai, pasikeitė ir aplinkybės, kuriomis anos privilegijos buvo atsiradusios.

O anais laikais buvę duota dabar jau nebegaliojančių privilegijų, nes, norėdami žmones paraginti kelius taisyti, duodavo dvarininkams privilegijas, kuriomis leisdavo rinkti mokesčius už pravažiavimą per t i l t u s, k e l t u v u s ir t. t. Būdavo ir piktnaudžiojimų: galingieji išgaudavo privilegijų rinkliavoms už mažus tiltus ir tiltelius; dvarininkai, išgavę privilegiją naudoti tiltui, atiduodavo nuomon žydams, o tie išrinkdavo po gana daug iš pravažiuojančių valstiečių. Dabar šita reikia panaikinti[471]. Taigi, kada reikėjo rinkliavas mokėti, senais laikais įvestas, Lietuvos bajorai šaukėsi į Rusų vyriausybę, kad ji anas panaikintų, neigdami anų galiojimą.

Ištyrę Vilniaus rinkliavas, imamas iš atvažiuojančiųjų į miestą, bajorai pastatė (1826 m.) tokius reikalavimus:

a) vartų, bruko, miesto ir mėšlo rinkliavos netinkamai daromos ir renkamos; todėl siūloma toks pakeitimas: vieton įvestosios 1824 m. taisyklėmis rinkliavos nuo produkto rūšies, tuo

[471] „Jeżeli one wynikają z przywilejów nadanych przez były Rząd Polski, rozumie że je znieść słuszne przyczyny posługują, bo za zmianą Administracyi Rządowej zmieniły się i okoliczności, które temu przywilejowi nadały porządek..."

... „nadano różnym obywatelom przywileje na pobieranie płaty od przejeżdżających już to na przewozach, mostach, groblach, i t. d., zkąd wyniknęło nadużycie nie tylko w samych ilościach poborów, lecz częstokroć możniejsi wyjednywali przywileje na małe i nic nie znaczące mostki, które i oddając w arędę żydom dawali im sposobność wymagania wszelkich opłat od przejeżdżających włościan."

(Vilniaus pav. seim. dezid. — 1826. XI. 15).

tarpu grįžti bent prie 1818. IX. 12 taisyklių, o rašant naujas reikia, kad Vilniaus miesto taryba pasikviestų pavieto maršalą ar jo valdininką, taigi taryba bendrai su bajorais nustatytų instrukciją;

b) dėl vietos rinkliavas reikia daryti taip, kaip tat iki šioliai buvo daroma, būtent: už miesto pylimų, arba iki mūro stulpų, ant kurių yra erbai ir ženklai į miestą įvažiuojant:

c) kad išvengtų peržengimų, prašyti, kad valdininkai tiek iš miesto tarybos, tiek iš policijos apvažinėtų turgaus vietas, išklausinėtų skundų mokesčių ėmėjais, bet neleistų daryti turguose antros revizijos, nes šita duoda progos rinkliavų atpirkėjams piktnaudžioti;

d) kai kas reikia atleisti nuo rinkliavų: bajorai ir kunigai neprivalo mokėti rinkliavų nuo vežimo, jeigu vežasi daržoves (legumina) ir pravažiuoja neapsistodamas turguje (taigi atsiveža savo reikalams)[472];

e) turi būti atleisti nuo rinkliavų daiktai, skiriami ne savo, o viešiems reikalams, būtent: vežami per miestą rąstai ir malkos vieškeliams ir tiltams taisyti, taipogi malkos ir šiaudai policijai skirti[473].

c. Bajorai ir miestų tvarkymas.

Bajorai, mokėdami mokesčius, žiūrėjo, kad jie būtų išleisti gubernijos reikalams, o nenorėjo, kad juos leistų Vilniaus ir Kauno miestams; nes, sako, šitie miestai esą turtingi turį savo žymius kapitalus, ir kas reikia viską galį patys įsitaisyti.

Raseinių pav. seimelis 1820 m. taip pat protestavo prieš savo miesto imamas rinkliavas[474].

Paprastai miestai patys tvarkydavosi ir, jeigu yra išlaidų, darydavo rinkliavas iš pašalaičių, tik gavę atitinkamą vyriausybės leidimą. Bet būdavo atsitikimų, kad miestai patys nepajėgdavo ar nerasdavo reikalo susitvarkyti, tai įsikišdavo bajorai, siūlydami savo pagelbą; berods tai buvo reti atsitikimai.

---

[472] 1827. I. 14. d) „Aby szlachta i duchowni wyłączeni przywilejami od poborów miejskich byli wolni od opłat wszelkiego rodzaju od wozów, skoro wjeżdżają do miasta y z leguminą nie zatrzymują się na targach."

[473] 1827. I. 14. II. p. 2. Dėl Vilniaus rinkliavų istorijos ir praktikos yra parašęs ir įteikęs seimeliui platų darbą (24 pusl.) Eysymont'as.

[474] 1820. II. 22 posėd. Raseinių pav. dez.

Panevėžio miestui išgrįsti akmenimis rado tokį būdą: policija apie 1820 m. paliepė, kad visi atvažiuojantieji į turgų atsivežtų po keleta akmenų, arba, jeigu akmenų neturi, mokėtų keleta skatikų. Akmenis vežė, pinigus mokėjo per keleta metų, o miestas liko neišgrįstas, tai kaikurie bajorai ėmė domautis, kur dingo tie akmenys, kur dėjo surinktus pinigus[475].

Kitą tokį atsitikimą turime Raseiniuose. 1826 m. pavieto bajorai pasisiūlė išgrįsti miestą, ir tuoj nutarė apsidėti mokesčiais (po 1 kap. sid. nuo sielos vienam kartui), padarytinoms išlaidoms grąžinti; ims iš visų valstiečių bajoriškių, kunigiškių, karališkių ir žydų. Todėl prašė iš vyriausybės leidimo[476]. Bene šitokio leidimo nebus gavę; vėliau prie to klausimo nebegrįžo, gal būti ir dėlto, kad aplinkybės pasikeitė.

12.

Bajorai ir Žydai.

Dažnai ir net labai dažnai seimeliai užsiimdavo žydų reikalu. Paprastai tat buvo susiję su smuklėmis, dėl kurių ėjo kova tarp dvarininkų ir smulkiųjų bajorų, o jose visose sėdėjo žydai. Dvarininkai puldami žydus visuomet sakydavo, kad tat darą dėl visuomenės intereso, dėl valstiečių naudos.

1817 m. keliant baudžiavų naikinimo klausimą, tarp kitų Vilkmergės pav. reikalavimų buvo ir toksai, kad suspaustų žydus[477].

1821 m. gub. seimelyj bajorai prašė, kad Viešpaties įstatymais nustatytoji žydų reforma būtų įvykdyta, būtent: įstatymai apie išvijimą žydų iš smuklių ir įsakymas apie uždraudimą krikščionims tarnauti pas žydus[478].

Buvo pasiūlymų, kurie ėjo dar toliau: žydams visai

---

[475] Adv. M. Žilinskas savo rašte į Upytės seimelį 1823. IX. 29 rašė: „Do miasta sądowego Poniewieża wjeżdżającym na targ ludziom przez zwierzchność jest nakazanym, aby każdy wjeżdżający przywoził po kilka kamieni, już to od kilku lat jak się exekwuje, a jeżeli człek jadący kamieni niema, biorą po kilka groszy. Za tem obywatele zapytują, gdzie są te kamienie albo przychod pieniędzy składają". (Upytės seimelio žurnalas 1823 m. *VBDA).*

[476] Raseinių pav. dez. 9.

[477] *Janulaitis* Baudžiavų naikin. suman. — p. 20; *Janulaitis* Žydai Lietuvoje, p. 98—124.

[478] 1821. II. 1 posėd.

uždrausti prekybą miestuose ir pardavinėjimą smuklėse[479]. Žinoma, šito gub. seimelis priimti negalėjo, bet žydų klausimą vis tiek judino.

Tačiau vyriausybė tuo reikalu nieko nedarė. Neužilgo bajorai vėl grįžo prie to paties dalyko, sakydami, jog šito reikalauja valstiečių būvio pagerinimas. 1823 m. rašte apie ūkinę Vilniaus gub. būklę šis-tas buvo pasakyta ir apie žydus. Šitame nusiskundime sunkiais laikais randame tokių galvojimų. Kol žydai, sako, laikys smukles ir užsiims svaigalų pardavinėjimu sodžiuje, valstiečių būklė nepagerės. Buvo išleista tuo reikalu 1804 ir 1807 m. įstatymai[480], skelbta ministerių ir gubernijos vyriausybės įsakymai, bet pavietuose niekas jų nevykino, policija jų nepildė. Patys gubernijos ir pavietų maršalai prašė vyriausybės 1814, 1816, 1818 ir 1820 m., bet geros kloties neturėjo[481].

Ypač žalingi slapti bravarai, žydų laikomi, kurie vilioją iš valstiečių javus, nugirdą valstiečius, jie esą artojų rykštė. O išvadoj stato visai mažus reikalavimus: reikia, kad nemokantieji akcyzo nuo baudžiauninkų bravarų nelaikytų[482].

Dėl žydų nekraustymo rado reikalo pasiteisinti pil. gubernatorius. Tikrai, buvo išėję įstatymai, liepią iškraustyti žydus iš sodžių ir smuklių, bet buvo tat sulaikyta. Ir jis sutinka, kad žydai reikia iškraustyti iš sodžių, tačiau pavojinga surinkti jie miestuose: tenai nėra pabrikų, neturės iš ko gyventi, o jie turi skaitlingas šeimas. Prieš šita rado tokį išėjimą: sumažinimui gyventojų skaičiaus reikėtų uždrausti vedybas tarp mažamečių ir visai nepasiturinčių. Visai negalima uždrausti jiems pardavinėti degtinę smuklėse, jeigu ją ima iš dvarininkų, o ne iš kitur[483].

Žydų atstovai savo ruožtu veikė Petrapilėj; jiems pavykdavo įtikinti vyriausybę, jog priemonės, pavartotos prieš žydus, yra žalingos visuomenei. Ir tikrai, vyriausybė pripažino, kad Gardino gub. pradėtasis visų žydų kraustymas yra daro-

[479] Taip siūlė Upytės seimeliui savo raštu 1823. IX. 29 adv. Mykolas Žilinskis: „gdyby żydom po miastach był handel zabroniony i szynki po karczmach, przez co uniszczenie rolników y upadek ich sytuacji niezawodny staje się..." (Upytės seimelio žurnale 1823 m. — *VBDA).*
[480] *PSZ,* Nr. 21547, 22651 — 1804. XII. 9, 1807. X. 19.
[481] Raštas 1823, 3 str.
[482] 1823 m. raštas, 4 str.
[483] Gubern. raštas karo gubern. 1823. V. 28 Nr. 6240, 3 ir 4 str.

mas neteisėtai, kad ten renkamos žinios apie žydų smukles daromos tik savo žiniai, o ne tam, kad juos iškraustytų. Dėlto Gardine ir sustabdė jau pradėtąjį kraustymą[484]. Bet tat buvo laikina.

1826 — 1827 m. vėl subruzdo atskiri pavietai dėl žydų, esančiųjų smuklėse.

Vilniaus pav. seimelis vėl taria, kad iš sodžių reikia iškraustyti žydus ir uždaryti slaptus bravarus[485].

Telšių pav. seimelis dabar kitaip statė klausimą; jis kalba ne be apie žydus smuklininkus, o apie pavargėlius, kurių tiek daug priviso, jog eina būriais su žmonomis ir vaikais ir elgetauja; matyt vargas buvo toks didelis, jog jau vagiliauja ir plėšikauja ar tik gresia tat daryti, dėl didelio skurdo jie patys užsikrėtę ligomis ir išnešioja jas, jomis užkrėsdami gyventojus[486]. Šita proga prisiminė ir apie vieną prievolę: iš žydų kahalų reikią pareikalauti pastočių[487]. Baigdami pakartojo prašymą, kad įvykdytų ukazus, kuriais žydai iškraustomi iš smuklių ir draudžiama krikščionims tarnauti pas žydus.

Visa tat išjudino vyriausybę, ji jau rimtai susirūpino bajorų keliamais prašymais, dabar tikrai ėmė vykinti sustabdytus savo įstatymus ir pradėjo kraustyti Lietuvos žydus iš sodžių; šiuo tarpu tas darbas buvo daromas platesniu mastu ir geriau koordinuojamas.

Caraitis Konstantinas 1830 m. parašė Vilniaus pil. gubernatoriui apie darbų eigą. Viešpaties įsakymu, sako, nutarta iškraustyti žydus Gardino gub., tam darbui pasiekti buvo sudarytas atskiras žydų komitetas, tarp kita ko jis uždraus žydams varyti degtinę, tai apie šito Gardino komiteto darbus ir pranešama.

Tas komitetas buvo nustatęs planą savo darbams vykinti. Dvarininkams rūpėjo, kad žydams būtų uždrausta degtinę va-

---

[484] Policijos ministerija į Vilniaus Piliet. gub. 1819. IX. 8 Nr. 1355; Dvasinių reikalų ir Švietimo Min. į Vilniaus Pil. Gub. 1819. XII. 23 Nr. 3281.

[485] Vilniaus pavieto dez. 1826. XI. 15.

[486] „Aby zapobiežono włoczędze žydów žebraków ubogich, którzy ogromnemi tłuszczami z žonami i dziecmi chodząc po swiecie roznoszą niemoce i zarazy, niszczą možniejszych, a wsród rozpaczy zagražają kradziežą i rozbojem". *(VBDA*, Telšių pav., Dez. 3).

[487] Telšių pav., Dez. 19.

ryti. Žydai, gindamiesi, įrodinėjo, kad toks uždraudimas atimąs jiems uždarbį ir visai naikinąs jų būvį. Atsirado dvarininkų tarpe ir žydų gynėjų, pav. Nesiolovskienė.

Vyriausybės apskaitymu, Gardino gub. žydai daugumoj turi savo degtinės bravarus[488].

Tai dabar klausia vyriausybė, kas daroma su žydais Vilniaus gub.? Ar reikia jie iškraustyti? Ar uždrausti svaigalai gaminti?

Dabar, pačiai vyriausybei išjudinus žydų klausimą, dėl jo vėl subruzdo Vilniaus gub. dvarininkai, vienas - kitas pavietas priminė savo senuosius reikalavimus, pridėdamas dar naujų.

Telšių pav. ėmė reikalauti, kad žydų kahalai eitų žemės prievoles, ir kad iškraustytų žydus iš smuklių. Primena, jog išleista įstatymai, bet jų nepildo. Per tą laiką žydų yra dar privažiavę iš Kuršo, Vydžemės ir Lenkų karalystės; žydų susigrūdo ir pilna prisirinko Vilniaus gub.; būriais eidami elgetauja, kartais nusidėjimus padaro, išnešioja užkrečiamas ligas, tai reikia, kad reforma žydų reikale, būtent jų iškraustymas, jeigu jau apskritai ji bus daroma, būtų padaryta kuo greičiausiai. Žydai gali tikti darbui: tinginiai jų tarpe, dabar neturintieji iš ko gyventi, neturintieji namų ar amato ir darbo, galės dirbti pabrike ir manufaktūroj, o kadangi jų nėra Vilniaus gubernijoje, tai kad biednesnius žydus pervestų ten, kur yra pabrikų ir manufaktūrų, į kitas, į Rusijos gubernijas.

Upytės pav. bajorai taipogi prisiminė žydus. Girdėti ir čia reikalavimų, kad žydai negyventų sodžiuose, tenai nesmukliautų ir kad ukazai apie žydus būtų pildomi, kaip tat jau padaryta kitur, pav. Vitebsko gub.[489].

Savo keliu maršalai, per guberniškį maršalą gubernatoriaus paklausti, ar uždrausti žydams bravarus, duodavo atsakymus, vienur — dar prieš tat pasiteiravę iš naujo pas savo pavieto bajorus, kitur — remdamiesi jau surinktąja medžiaga.

---

[488] Vyriausybės apskaitymu Gardino gub. 78 miesteliuose žydai turėjo 315 savo bravarų ir 14 nuomojamų, iš viso padarydavo kasmet 93.797 kibirų (*VBDA*, Nr. 49). Smulkiau: *Janulaitis* Žydai Lietuvoje, 113—124 pusl.

[489] „Żeby żydzi nie mieszkali na wsiach, niebawili się szynkiem y żeby stosownie do ukazów o żydach i stosownie do wyexekwowanych ukazów w Gub. Witebskiej to wyexekwowanym było — i ukazy do skutku żeby przywiedzione były". — Taip rašo Vincentas Juzefowicz į pav. marš. Zaluskį, o tas šį raštą persiunčia toliau (1830. II. 21 Nr. 86).

Atsakė Raseinių, Vilkmergės, Trakų, Ašmenos, Užnerės, Šiaulių, Telšių, Braslavos, Kauno, Upytės ir Vilniaus maršalai. Telšių pav. patiekė net dvi nuomoni, šiek-tiek priešingi. Kad žydus reikia palikti smuklėse ir kad iš to ir iš bravarų turi naudos dvarininkai, pasisakė Trakų maršalas.

Kiti maršalai taria, jog žydai reikia išvyti iš sodžiaus smuklių, bet tat tenka daryti ne staiga, ne iškarto, o pamaži, taip sakė Užnerės ir Telšių maršalai.

Braslavos maršalas reikalavo uždrausti žydams daryti degtinę savo lėšomis (taigi leisti ją daryti pas dvarininkus).

Šiaip visi maršalai reikalavo uždaryti žydų smukles; tik vieni pasisakė tuo reikalu aštriau, kiti — švelniau.

Telšių pav. maršalo buvo dvi nuomoni: piktesnė ir griežtesnė prieš žydus — maršalo pavaduotojo, kuris pasisakė maršalui nėsant, o šis grįžęs rado reikalinga nuo savęs patiekti kitą — atsargesnę ir bent kiek švelnesnę.

Gavęs iš pavietų atsakymus, gub. maršalas sudorojo juos, parašė trumpą dėl žydų įstatymų istoriją, ir padarė savo išvadą: kad žydai reikia prašalinti iš visų sodžiaus smuklių, leisti žydams laikyti jas tik gubernijos ir pavieto miestuose, uždrausti bravarus tuose dvaruose, kurių savininkai nemoka mokesčių po 2 rub. nuo sielos, o tai reiškė uždrausti smulkiesiems bajorams[490].

Savo keliu gubernijos seimelis nutarė patiekti savo pageidavimus dėl žydų, kuriuos manė įteikti pačiam viešpačiui— kur prašo žydus iškraustyti iš sodžių, o tat naudinga būsią patiems žydams ir valstiečiams, nes žydai naikiną valstiečių gerovę ir turtą, tvirkiną juos doriškai; šitas uždraudimas degtinei daryti ir pardavinėti būtų naudingas ir patiems žydams ir visam kraštui, nes jie mesią apgauliojimą, o versis ūkiu ar darbu pabrike ir manufaktūroj[491].

---

[490] Žr. aukščiau, pusl. 319—320.

[491] „Treść dezyd. mających się przedstawić Jego Cesarewiczowskiej Mości' (bruljon), 5 punkt.

„O szynkach i browarach przez żydów arendowanych jest prośba szlachty aby im jako niszczącym włościan na majątku i pozbawiającym uczuć moralnych zabronić bawić się po wsiach szynkiem i pędzeniem gorzałki w browarach zaarendowanych. Jakowy zakaz może stać się i dla samych żydów i dla całego kraju użytecznym, gdy oni pozbawieni tego rzemiosła oszukaństwa, oddadzą się uprawie roli lub przy fabrykach na chleb zarabiać będą."

Vyriausybė pati, rūpindamasi žydų iškraustymu, atrado, jog žinios nėra užtektinos, pareikalavo daugiau ir tikslesnių žinių, ir bajorų gub. seimelis turėjo pasirūpinti suteikti jų. Jie turi surinkti pavietuose žinių, kiek yra smuklių ir bravarų, kiek žydų ten gyvena, kiek bajorų neturi visai užrašytų savo baudžiauninkų ir neturi teisės laikyti bravarus[492].

Seimelis, pilietinio gubernatoriaus ir vyriausybės paklaustas, nutarė, kad šitas žinias surinks maršalai savo pavietuose, o visas tas nuomones gavęs ir sudorojęs gubernijos maršalas pristatys vyriausybei. O žinios bus apie žydus, turinčius bravarus ir smukles, taipogi apie kitų luomų žmones, kurie tat laikydami tačiau nemoka akcyzo mokesčio[493].

13.

Valstiečiai.

Kaip jau minėta, 1812—14 m. karas padarė daug atmainų valstiečių sąstate: vieni išmirė, kiti pabėgo, vietoj liko paliegėliai ir dalis sveikųjų. Tai šitie likusieji turėjo dirbti laukus, turėjo uždirbti dvarininkams visus mokesčius, o mokesčiai iždui ėjo iš visų užrašytųjų, o ne iš ištikrųjų esamųjų sodžiuose. Tie mokesčiai, žiūrint valstiečių rūšies, įvairavo. Savo keliu dvarininkai turėjo juos maitinti badmečiui užėjus, duoti javų sėkla nederliui esant, o dabar, po karo, gana dažnai būdavo sunkių metų. Iš šitų sunkenybių buvo kilusi jau anksčiau nurodytoji mintis atleisti valstiečius. Tuo tarpu pirmon galvon reikėjo patikrinti, kiek yra valstiečių.

a. Revizijos sąrašai.

1816 m. darė gyventojų sąrašą (reviziją), darė taip, kaip ir pirmiau, surašinėjo tik tuos, ką moka mokesčius, būtent: valstiečius ir miestėnus. Senasis prityrimas rodė, kad dvarininkai kartais mažindavo savo valstiečių skaičių, o kai kur jį didindavo, žiūrint tikslo. Tai Vilniaus gubernijos vyriausybė, ruošdamasi prie tos revizijos, išleido keleta paaiškinimų[494],

---

[492] 1830. III. 1 nutar. 28.
[493] 1830. III. 7 nutar.
[494] 1815. XI. 27 ukazas.

tarp kurių buvo ir toksai reikalavimas: kad nepraleistų sąrašuose negalinčiųjų dirbti — pavargėlių ir raišųjų. Dvarininkai nenorėjo jų įrašinėti, nes tai ne darbininkai, o mokesčius už juos reikia mokėti, vyriausybei gi mažiau rūpėjo jų nedarbingumas, tik kad už juos, kaipo vyrus, būtų mokama iždui. Bajorai, žinoma, su tuo sutikti nenorėjo, tai bandė įtikinti vyriausybę, kad šito jų reikalavimo nieku negalima pateisinti.

Tuo dalyku pirmas pasisakė Telšių pav. 1820 m., kuriam pavieto dezideriją tuo reikalu rašė Veriga; tenai jis sako: ar toksai paliegėlis, bekojis, berankis gali uždirbti per metus kelias dešimtis rublių užmokėti pagalvei, žemės prievolėms ir rekrutų rinkliavai? Tai kam tokius ir į juos panašius žmones įrašinėti į sąrašus (skazkas) ir dar dėti juos sveikųjų tarpe? Dėlto Telšiuose buvo nutarta prašyti, kad, patikrinus sužalojimą, kiekvienas negalįs dirbti būtų išbrauktas iš mokesčių lapų[495].

Gubernijos seimelis priėmė šitą telšėnų sumanymą, ir jį įrašė į savo pageidavimus. Taigi, dėl gyventojų sąrašo seimelis nutarė: prašyti vyriausybės, kad paliegėlius, raišus ir aklus, ar gyvenančius iš išmaldų išbrauktų iš mokančiųjų sąrašo[496].

Tačiau šita vyriausybės neįtikino: už paliegėlius ji reikalavo mokėti mokesčius, nors žinojo, kad tokie žmonės patys nieko neuždirbdavo, dargi buvo reikalingi kitų pašalpos.

Mokesčiams sumažinti dvarininkai, negalėdami eiti tiesiais keliais, vartojo kitokių priemonių.

Dvarininkai, darant valstiečių revizijas, turėjo suteikti teisingų žinių apie savo žmones, bet kartais jie to nepadarydavo, nuslėpdavo, kad mažiau mokėtų iždui, nes mokesčius mokėjo dvarininkai nuo sielų skaičiaus. Vyriausybė žinojo šita ir, ieškodama priemonių tam išvengti 1824 m. išleido įstatymą, kuriuo už valstiečių paslėpimą reikėjo mokėti dvigubai[497].

Matyt buvo priprasta slėpti. Telšių pav. maršalas apskaitė, kad jeigu imti dvigubai už netyčia praleistus valstiečius, tai dvarai gali visai pražūti, — taip jis rašė gubernijos maršalui[498].

Dar ir kitu atžvilgiu kentėdavo dvarininkai, paslėpusieji

---

[495] Telšių pav. dez., Verigos sumanymas.
[496] 1820 m. Viln. gub. s. Dez. 42.
[497] *PSZ*. 1824. XII. 31 senato ukazas.
[498] Telšių pav. maršalo raštas gub. maršalui 1825. VII. 11.

valstiečius: vietos policija (rusai ir vietos bajorai), sužinojus ar pati ar iš skundikų, naudodavo dvarininkus, už tylėjimą imdama didelius paparkus[499].

b. Svetimųjų valstiečių viliojimas.

Rusų vyriausybė viliodavo į savo valstybę svetimus valdinius, tiekdavo jiems tam tikrų privilegijų, tačiau jos nebuvo tokios didelės, kad galėtų daugelį žmonių privilioti. Lietuvon ateidavo iš Prūsų, kaip iš Lietuvos bėgdavo į Prūsus, kur jiems tiekdavo didesnių palengvinimų. Žmonių pasikeitimas žymus buvo pasieniuose.

Pirmiausiai ateiviais susirūpino Žemaičiai, kurie norėtų dar daugiau privilioti valstiečių. Telšių pavietas kuo anksčiau pasisakė dėl žmonių, ateinančių iš Prūsų. Savo rašte telšėnai atpasakoja esamųjų įstatymų turinį, nurodė jų kliaudis ir išdėstė savo pageidavimus.

Ukazai, jie rašė, iki šiol išleistieji, skelbdavo, kad iš užsienio atvykusieji į Rusų Imperiją per keletą metų nemoka pagalvės mokesčių. Ir tat yra teisinga. Reikia eiti toliau. Tuomet daug amatininkų persikeltų į mūsų šalį iš užsienio, dėl jų atsirastų naujų pramonės šakų. O tuo tarpu dažnai visus ne šioj šalyj gyvenusius įrašinėja į reviziją, ima iš jų mokesčius; dėlto dabar ateiviai ir nenori gyventi dvarininkų žemėse. Todėl reikia prašyti, kad kiekvienas ką tik įrašytasis į paskutinę reviziją užsienietis dėl savo gerų norų, dėl to, kad apsigyveno mūsų krašte, būtų atleistas nuo mokesčių[500].

Vilniaus gub. seimelis priėmė tą telšėnų pasiūlymą, tik šiek-tiek kitaip išreiškė tą mintį, berods neeidamas taip toli, nes neturėjo reikalo su ateiviais ir nematė naudos: amatininkams iš užsienio privilioti reikia atleisti jie nuo mokesčių, bet tik

---

[499] Vaizdžiai tat aprašo *Morawski* savo knygoje „Szlachta-bracia", p. 171—173.

[500] „W ukazach powiedziano o zagranicznych, że ci do pewnych lat niepłacą podusznego; i jest to arcysprawiedliwie; bo ileż to rzemieslników przeszłoby do naszego kraju z zagranicy? Ileż to w tym otworzyłoby się żródeł przemysłu?" Trzeba, aby nie zrodzeni na tej ziemi wszedłszy w rewizję nie spłacali podatków i nadal, dla tego niechcą zamieszkać na ziemiach obywatelskich. Prosić wypada, „aby każdy świeżo w ostatniej rewizyj zapisany zagranicznik byl uwolniony za dobre swoje chęci, że osiadł w naszym kraju, od opłaty podatków, jak chcą mieć ukazy"... *(VBDA,* Telšių pav. dez.).

tuo tarpu, kaip sako esamieji ukazai, o toliau imsis mokesčius, bet nuo kokio laiko, šita nustatys nauji ukazai[501], taigi laikėsi esamųjų dėsnių ir toliau nežengė. Lietuvos dvarininkai iš kitur viliojo valstiečius, bet viską darė, kad savieji nepabėgtų svetur.

c. Savieji valstiečiai - bėgūnai.

Painesnis ir sunkesnis dalykas buvo — valstiečių pabėgimas. Lietuva, būdama Prūsų pasienyje, nustodavo daug valstiečių, kurie pabėgdavo į Prūsus, ar už Nemuno, o ji pati iš ten pas save nedaug tepriviliodavo. Masinis jų bėgimas ištikdavo suiručių ir karo laikais — pasitraukdavo jie į kitą valstybę ar toj pačioj Lietuvoj likdavo, tik pasislėpę kitame paviete ar gubernijoj, kartais svetima pavarde.

Ypač didelį sukrėtimą padarė 1812 m. karas, kada keitėsi vyriausybės, senoji pabėgo, naujoji nesutvarkė, ir paskui grįžo apirusi senoji; dvarininkai gi begalvodami apie savo saugumą, negalėjo rūpintis jų sulaikyti. Tuomet tai daug gyventojų išbėgiojo krašto gilumon ar į užsienius. Tat buvo pastebėta ir pačioj Rusijoj. Dėl to caras buvo išleidęs 1814 m. manifestą į visus gyventojus, kad grįžtų visi, katras sau į savo luomą, į kurį kas pridera. Lietuvos dvarininkai greitai pastebėjo, kad valstiečiai vistiek nenori naudotis manifestu ir negrįžta namo, nes policija tuoj juos baudžia, o tos baudos yra įvairios ir kartais gana didelės. Padarytoji 1816 m. gyventojų revizija parodė didelį gyventojų sumažėjimą sulyginus su tuo, kas buvo prieš karą.

Dabar teko dvarininkams išaiškinti ir bėgimo priežastis. Bajorai surado tam keletą priežasčių, žinoma, nekaltino savęs ir baudžiavų. Bėgdavo valstiečiai, ar padarę kokį nusidėjimą — prieš ką nors iš savo valstiečių ar prieš poną, o dažniausiai masinis bėgimas pasireikšdavo dėl rekrutų ėmimo. Galėjo dvarininkai atsipirkti, vieton rekruto apmokėti pinigais, bet jie tuo nesinaudojo, velijo pristatyti gyvą žmogų. Bėgdavo masėmis visi, kuriuos galėjo paimti į rekrutus, bėgdavo ten, kur buvo geriau, kur jau nebebuvo baudžiavų, kur dar neimdavo į rekrutus.

---

501 1821. II. 1. Dez. 42—c.

Bėgimą į užsienius pajusdavo ypač Žemaičiai, iš kurių bėgdavo į Prūsus, šiapus ar anapus Nemuno, o kartais į Lenkų karalystę. Aukštaičiuose jusdavo bėgimą Trakų pavietas, iš kurio bėgdavo į Užnemunę, į Lenkų karalystę, kur jau nebebuvo nelaisvės.

Pabėgus valstiečiui, dvarininkas nustodavo darbininko, o į iždą už jį vis tiek turėjo mokėti. Dėlto tai dvarininkai buvo susirūpinę, kaip atgauti savo bėgūnus; gauti iš Prūsų buvo painiau, nes tat pareidavo nuo tarpvalstybinių santykių, lengviau ėjo Rusijos imperijos viduje, bet kiek sunkiau — iš netolimos Lenkų karalystės, esamos asmeninėj unijoj su Rusija; ar šiaip ar taip visame tegalėjo padėti vyriausybė.

Kartais, nors retai, patys dvarininkai nelabai tesirūpino bėgūnų atgavimu. Pabėgusieji dėl rekrutų ėmimo vistiek negrįždavo, o jeigu ir grįžtų, tai paims į rekrutus; gi dėl ko kito pabėgę vargu bus naudingi: pripratę bėgioti, išlikę gyvi ir sveiki, vėl progai pasitaikius pabėgs. Dėl nusidėjimo pabėgę ir vėliau grįžę, negalėjo duoti dvarininkui ar kraštui naudos, nes dorinė jų vertybė buvo menka. Jeigu toks bėgūnas buvo kur Lietuvoj išlikęs, tai slapstydavosi, vogdavo ar plėšikaudavo. Bėgūnų gaudymas būdavo sunkus. Valstiečiai negaudydavo ir neieškodavo, vengdavo net eiti ponui į pagelbą, bevelydami padėti aniems pasislėpti, negu išduoti; nenorėdavo būti ir prie tardymo, nes bijodavosi, kad ir jiems patiems netektų dėl to nukentėti.

Telšių pavietas, susirūpinęs valstiečių bėgimu į Prūsus, 1820 m. svarstė tą klausimą, plačiai išdėstydamas bėgimo priežastis, ir siūlė tokias priemones: kas buvo pabėgęs prieš reviziją, ar į ją nepatekęs, tai tokiems reikia dovanoti visus iki tam laikui neužmokėtus mokesčius ir baudas; grįžusiuosius po revizijai galima į jas įrašyti, o mokesčiai teimti nuo įrašymo dienos, gi kas pridera už praėjusį laiką dovanoti. Taikant tokias piemones, tarė Telšių pav. atstovas Veriga, reiškiąs pavieto nuomonę, žmonės spiečiais ir būriais grįš iš užsienių, padaugės gyventojų, kitiems nebus papiktinimo, nebus nenaudėlių ir nusidėjėlių, o bus daugybė darbo rankų. Iždas be abejo turės nuostolių, bet tik tuo tarpu, jo pajamos padidės vėliau ir kitu pavidalu, krašto jėgos padaugės; nereikės sekioti neįrašytuo-

sius; yra tat bloga, bet neišvengiama[502]; visiems būtų ramybė ir teisybė.

Gubernijos seimelis sutiko su Telšių pav. pasiūlymu, nutarė įtraukti jį į savo pageidavimų skaičių. Nuo savęs prideda keletą naujų įrodymų, būtent, kad, pabėgusiems artojams palengvinti grįžti ir darbo rankoms padauginti, reikia išleisti toks skelbimas, jog tiems, kurie pabėgo prieš gyventojų surašinėjimą ir dėlto praleisti sąrašuose, neskaitys neprimokėjimų, jiems neteks mokėti baudų, mokesčius teims nuo naujojo įrašymo į gyventojų lapus (skazkas) ir dovanos jų praėjusius prasižengimus[503].

Dėl bėgūnų valstiečių žemaičiai turėjo reikalo su Prūsų valstybe ir su Rusų vyriausybe, nes baudžiauninkai bėgo nuo baudžiavų ir karo tarnybos (rekrutų); kas kita buvo Trakų pav.; ten dvarininkai turėjo reikalo su savais dvarininkais, esančiais už Nemuno, gyvenančiais Lenkų karalystės ribose, gyvenančiais kitomis teisėmis, betgi kaikuriais atžvilgiais visgi buvusiais užsieniuose. Baudžiauninkas, pabėgęs už Nemuno, ramiai galėjo apsigyventi, rasdavo tenai lietuvių, vietos dvarininkai priimdavo pas save, nieko neklausdami, duodami žemės, kad tik ją dirbtų ir jiems mokėtų mokesčius ir nuomą ar lažas eitų. Pabėgusiojo ponas, susekęs kur anas apsigyveno, reikalaudavo grąžinti, tačiau vietos vyriausybė, nors ir pažadėdavo surasti bei atiduoti, o kai reikėdavo įvykinti ir grąžinti, atsirasdavo nepergalimų kliūčių. Kartais ponas negreitai tesužinodavo, kur yra jo bėgūnas, praeidavo daug metų, anas jau buvo visai įsitaisęs naujoj vietoj, tai jo grąžinimas kenktų naujam dvarininkui, kuris atsikirsdavo bėgūno užgyvenimu.

---

[502] Taip rašė Jonas Veriga, Telšių deleg., pilies teismo pirminin. „Wiemy z wyników prawa i z nauki Ewangelickiej że czynsz Monarchowi płacić należy, a niektórzy uchybiają się...

...„A taki człowiek czego się nie dopuści, łacno jest zgadnąć. Jeżeli jest w kraju, musi—kraść albo zabijać, jeżeli jest za granicą, komuż przynosi pożytek?"

Włościanie nie łapią i nieścigają takich, „bo każdy lęka się tego aby za niego niepłacił, woli dopomódz do jego ochronienia, niżeli do wydania. Bo musi asystować śledztwu y bydź w obawie aby i sam niepokutował."

...„od uciekłych przed skazką i opuszczonych w rewizji niebędą policzać remanentu, pieni i sztrafy, że w każdym czasie przybyłych do skazki podawać możno, że od daty tylko zapisania pocznie się pabór podatku, że się im stosownie do Manifistu jeszcze raz przebaczą tą razą".

[503] 1821. II. 1. Dez. 42.

Be abejo, kai kas ir pavardę bus pakeitęs, tai tokį buvo sunkiau surasti. Dėlto Trakų pav. seimelyj ėmė reikalauti, kad būtų galima atgauti visus bėgūnus, nežiūrint laiko ir metų, kuomet jie būtų pabėgę[504].

Vilniaus gub. seimelis svarstė šituos Trakų pav. pageidavimus; dėl jų bajorai nemaža pasiginčijo, kol išsiaiškino dalykus. Iš pradžių gub. maršalas atsakė, kad naujų įstatymų nereikia, užtenka senų, bėgūnams atgauti visuomet teikia pagelbos gubernijos vyriausybė, kelias tam jau nustatytas. Tačiau greitai paaiškėjo naujas dalykas: iš Užnemunės tenykštė vyriausybė teišduodavo pabėgusius nuo 1818 m., o anksčiau pabėgusiųjų visai negrąžindavo. Tai šituo reikalu seimelis nutarė prašyti, kad visus bėgūnus grąžintų, net ir seniai pabėgusius[505].

Čionai susidūrė tarp savęs dviejų Lietuvos dalių dvarininkų interesai: esančiųjų šiapus ir anapus Nemuno gyvenančiųjų kitomis sąlygomis; Užnemunės dvarininkai nenorėjo išduoti valstiečių, pas juos apsigyvenusiųjų, jau įsitaisiusiųjų, išdirbusių žemę, einančių lažas ar mokančių čyžę, todėl ir nesutiko bėgūnų grąžinti. O kadangi tai buvo Lenkų karalystė, atskira valstybė, tai sunkiau buvo grąžinimą įvykinti prieš dvarininkų norą.

Bėgimas į Užnemunę nesiliaudavo ir vėliau, visgi kaiką suieškodavo ir juos išduodavo policijai padedant.

Lengviau buvo surasti bėgūnus ten, kur veikė tie patys

---

[504] „Z przyczyny położenia ościennego powiatu Trockiego z Król. Polskim bardzo wielka praktykuje się emigracya różnego stanu ludzi za granicę i mimo rządu tamecznego pastanowienia w ich pozyskaniu bezskuteczna zachodzi trudność, prosić wypada władzy Najw. obmyślenia środków najprzystępniejszych i najrychlejszych do pozyskania zbiegłych takowych bez ograniczenia lat i czasu którym oni zbiegli". (Trakų pav. dez. 22, įrašyta instrukcijoj).

[505] „Co do 36 Dezyd., podanego z p. Trockiego o obmyślenie środków najprzystępniejszych i najrychlejszych do pozyskania różnego stanu ludzi zbieglych do Królewstwa Polskiego, bez ograniczenia lat i czasu w którym zbiegli. — Deputacja przeświadczając się z relacji czynności i z danych przez Marszałka Gubernskiego, iż w tym względzie odzyskanie zbiegłych ludzi w Kordon Polski, ułatwiona jest droga przez pomoc Rrządu Gubern. przeto znalazło to dezyderyum za uskutecznione, lecz kiedy powrót ludzi ubiegłych od roku 1818 ostrzeżony a z uprzednich lat w Kordonie Polskim zamieszkałych władze tameczne nie wydają, kładzie swą opinią, ażeby polecić Gubernskiemu Marszałkowi czynienia przedstawień właściwym porządkiem, zgromadzenie szlacheckie zgodnie takową opinią Deputacyi zatwierdziło". (1821. II. 1. Dez. 36).

įstatymai, taigi gretimose gubernijose ar pavietuose, čionai užtekdavo policijos pagelbos.

Tačiau šitas kelias, nors ir labai lengvas, visgi kartais buvo nepatogus, nes kliūtis darė tie dvarininkai, kurie pas save priimdavo ir slėpdavo bėgūnus. Dėlto Vilkmergės pavietas 1830 m. prašė pakeisti valstiečių grąžinimo tvarką, būtent, kad tokios bylos būtų sprendžiamos ne policijos, o eitų teismo keliu, kad būtų keliami ieškiniai pagal Lietuvos Statuto[506].

Vilniuje gub. seimelyj svarstant vilkmergėnų reikalavimą, kitaip į jį pažiūrėjo; tenai aiškiai perprato, kad šito reikalauja nepatenkintieji bėgūnų atgavimu tie bajorai, iš kurių atima, todėl pasisakė, jog šita tvarka, teisybė, yra nepatogi tiems, kurie priėmė bėgūnus, tik ne tam, kuris ieško. Dėlto seimelis, apsvarstęs, neįtraukė jo į savo pageidavimus ir atmetė vilkmergėnų prašymą; tas sumanymas vesti bėgūnų bylas senąja Lietuvos bylosena esąs priešingas esamajam įstatymui[507], taigi Lietuvos dvarininkai velijo naują rusų tvarką baudžiauninkams atgauti, nes ji buvo patogesnė.

d. Dvarininkai ir laisvieji valstiečiai.

Lietuvoj valstiečiai buvo dvejopi — baudžiauninkai ir laisvieji. Laisvųjų santykiai su dvarininkais buvo įvairūs; nevienodai žiūrėjo į juos ir iždas, imdamas įvairius mokesčius.

Laisvųjų dauguma buvo Lietuvos vakaruose, beveik jie nežinomi Lietuvos rytuose, dėlto tai apie juos dažnai kalbėdavo keturi vakarų pavietai: Telšių, Trakų, Šiaulių ir Upytės. Jie buvo nežinomi ir Rusijai. Tai norint išgauti iš vyriausybės, kad ji pakeistų mokesčių dydį, pravestų jų lygybę, reikėjo patiems ištirti laisvųjų valstiečių atsiradimą ir duoti vyriausybei jų istoriją. Pirmieji apie juos prabilo Telšių pav. bajorai pavieto seimelyj 1820 m. Jie norėtų įtikinti vyriausybę, kad laisvieji valstiečiai, kaipo atskiras klodas, nereikalingi, yra tik dvarininkams našta ir iždui nenaudingi.

Telšėnų įteiktame rašte apie laisvuosius valstiečius randame tokių žinių apie juos ir teisinę jų būklę. Laisvieji ir baudžiauninkai kaikame nesiskiria nuo kits kito: įrašyti į revizi-

---

506 Vilkmergės pav. instrukcija 1830 m.
507 1830. II. 28. posėd. p. 4.

jos lapus (valstiečių sąrašus), abeji prirašyti prie žemės, eina į rekrutus, atlieka visas prievoles, duoda kareiviams butus bei pastotis ir taiso kelius; o visas skirtumas yra toks, kad laisvasis moka iždui 7 rub. as., o baudžiauninkas — 3 rub. as.

Mokesčius iždui sumoka dvarininkas, paskui pats juos surenka iš žmonių, už laisvuosius daugiau sumokėjęs ir galės juos iš anų atsiimti. Taigi šiuo atžvilgiu laisvieji yra blogesnėj būklėj, negu baudžiauninkai.

Dvarininkams yra dar ir daugiau sunkenybių dėl laisvųjų. Tie, kurie turi baudžiauninkų, gali pagal Rusų įstatymą, gauti paskolos, skaitant kiekvienai sielai po 200 rub., gi turintieji laisvųjų — jos negauna. Rusijoj įkeičiant turtą skaitė ne valdomą žemę, ne dvarų pajamas, o tik žiūrėjo sielų skaičiaus, tik jas įkeisdavo.

Dėlto Lietuvos dvarininkai per neapsižiūrėjimą suteikę nevisai teisingas žinias apie valdomus žmones, kaikame apsiriko ir save nuskriaudė.

Tat atsitiko jau 1795 m. darant pirmąjį gyventojų sąrašą; dvarininkai nesuprato, sako telšėnai, ką reiškia vienas laisvųjų ir baudžiauninkų vardas, nežinojo, kad jis gali duoti kreditą ir ne, gali padėti ir kenkti gerbūviui, dėlto surašinėjant mažiau paisė, kaip bus užrašyta. 1811 m. darant reviziją, daugelis dvarininkų užrašė nemaža valstiečių laisvaisiais, nesitikėdami, kad iždas pareikalautų už juos mokesčių. Telšėnai tvirtina, kad dėl šito apsivylė ir laisvieji, „imant pagalvę jie verkia ir prašo išmaldos iš baudžiauninkų ir pono“, patys prašosi visose įstaigose, kad juos priimtų į baudžiauninkus, prašė šito per savo ponus, ir tikrai būdavo atsitikimų, kad atitaisydavo klaidą, bet Iždo Rūmai, 1816 m. darant sąrašą, nenorėjo pakeisti laisvųjų baudžiauninkais, nes iždui buvo daugiau naudos iš laisvųjų.

O mokesčiai tokie: laisvasis moka pagalvės 7 rub. už save, bet jis turi dar uždirbti ir paliegėliams, karšinčiams, vaikams, rekrutams, bėgūnams, kurių bus bene 4 sykius daugiau, negu stiprių vyrų. Be pagalvės mokama akcyzo — 1 rub., keliams ir kanalams — 30 kap. ir t. t. Vienam sveikam vyrui tektų per 50 rub. O tuo tarpu dirbant 260 dienos į metus, skaitant už dieną po 10 kap., gautų 26 rub. Iš jų ⅓ tenka drabužiams, ½ — pragyvenimui, kas lieka — žmonai ir vaikams.

Telšėnai randa, jog nelaimingiausi esą laisvieji, jie neištėsi mokėti mokesčių, o dėl jų turi žūti savininkas. Imperatorius nežino apie mūsų laisvųjų skurdą; mūsų laisvieji — tai ne tie patys, kurie yra Rusijoj.

Jie pavedė gub. maršalui pareikšti, kad vyriausybė sužinotų apie laisvųjų ir jų dvarininkų skurdą, sumažintų pagalvės mokesčius iki 3 rub., leistų aprašinėti už skolas visokią žemę— taip baudžiauninkų, taip laisvųjų valdomą[508].

Taigi Telšių pavietas prašė panaikinti laisvuosius, norėdami įtikinti, kad taip darą, norėdami jiems gera ir jais rūpindamiesi. Niekur nepridėta pačių laisvųjų nuomonės, gal dėlto, kad nebuvo jų atsiklausta, o jie be abejo, velijo būti laisvi, negu baudžiauninkai. Jeigu ir buvo tokių atsitikimų, kad kas norėtų būti baudžiauninkais, tai tur būt kitaip negalėjo laikyti savo valdomos žemės.

1820 m. pasisakė prieš laisvuosius ir Trakų pavietas. Jis prašė vyriausybės išaiškinti, kas tai yra Lietuvos laisvieji žmonės, kurie moka dvigubą mokestį. Jeigu, sako, sulyginti juos su kitais, pav. laisvai prekiaujančiais piliponais, tai pasirodys, kad jie nėra tokie laisvi; jie pereina iš vieno gyventojų sąrašo į kitą su ponų žinia; daroma laisvaisiais ar dėl to, kad pavargėliai, ar apdovanoti laisve dėl nesveikatos ar dėl nuopelno; labai sunkina juos dvigubas mokestis; dėl to šitie žmonės nepalieka vietoj ir persikelia kitur, bėga į užsienius — į Lenkų karalystę ir Prūsus[509], o tai reiškia ten, kur jau nėra baudžiavų.

---

[508] „Przy pierwszym popisie ludności w roku 1795 nieprzywidywali obywatele, że ten jeden tytuł wolnych albo poddanych, może ich zrujnować albo dać prawo do kredytu;

„Wolni ludzie niezdolni opłacać podatków, lecz właściciel rujnować się musi na zastąpienie". Cesarz „niewie o tej niedoli naszych wolnych rolników". Nasi wolni to nie są ludzie wolni gub. Rossyjskich.

„Ośmielamy się więc prosić W. Gubern. Marszałka, ażeby rączył przedstawić wyższej Zwierzchności niedolę naszych wolnych rolników i obywateli pozbawionych kredytu oraz prosić o zmniejszenie podusznego okładu na naszych wolnych włościan do rubli trzech tudzież o pozwolenie opisywania ewikcyi równie na ziemi osiedlonej wolnemi jak podanemi. (Telšių pav. 1820 m. dez. 5. Pasirašė: Vlad. Gadonas, J. Zaleskis, In. Giedgaudas, J. Veriga, J. Jucevičius, Venslauskis, M. Šiukšta, J. Novickis, J. Vaišvila).

[509] „Prosić o wytłumaczenie względem tytułu wolnych ludzi litewskich, za których dubeltowy podatek wnosi się. Gdyż nasi włościanie nie mogą się uważać za handlujących wolnych filipinów, ale że jako z pod jednej skaski inwentarza w drugą przechodzący za wolą dziedziców, a gdy powszechnie dla ubogiego stanu lub kalectwa lub dla zasług to się dzieje — więc obarczać go dubeltowym podatkiem tym bardziej go odtrąca od miejsca, i dla tego klasa tych ludzi przenasza się za kordon w Królewstwo Polskie i Prusy". (Trakų pav. delegatų instrukcija, dez. 11).

1821 m. keturi pavietai: Telšių, Trakų, Šiaulių ir Upytės prašė sulyginti pagalvės mokesčius už laisvuosius ir už baudžiauninkus. Prašymas pasiųstas per maršalą į viešpatį[510].

Iždas neketino mažinti savo pajamų, todėl bajorų prašymo neišklausė. Dar sykį bajorų gub. maršalas kreipėsi į vyriausybę kitai progai pasitaikius — carui vainikuojantis Maskvoje. Ir čia nesulaukė geros kloties[511]. Caras atmetė ne dėl to, kad rūpėjo apginti laisvieji, o dėl to, kad nenorėjo mažinti iždo pajamų.

Po to bajorai dar griežčiau ėmė pulti laisvuosius, norėdami padaryti juos baudžiauninkais, bet jau nebekalbėjo nei apie savo vargą, nei apie geradarystę.

Telšių pavietas pirmas atnaujino puolimus, ir kitaip aiškino reikalingumą: visuomenės ramybei palaikyti, maištams ir riaušėms išvengti, kad nesivalkiotų ir nebėgiotų į užsienius, reikia jie pririšti prie vietos, jiems yra taikintinas Lietuvos Statuto dėsnis, kuris sako, kad valstietis, išgyvenęs vienoj vietoj 10 metų, darosi baudžiauninku. Ginčams dėl to kilusiems išspręsti būtų galima sudaryti pavieto komisiją, kuri visą tat patikrintų, ar yra užgyvenimas; jos nutarimais valstiečiai galėtų skųstis. Taip pat į tą komisiją galėtų kreiptis ir tie, kurie laiko save bajorais, visa tat reikia padaryti iki 1827. VI. 1[512]. Taigi Telšių bajorai norėjo visus laisvuosius ūkininkus padaryti baudžiauninkais, jau politiniais sumetimais: būk jie esą maištininkai, argumentas, kuris turėtų įtikinti carą Mikalojų; tarė, kad padės, ir prašė atlikti tą visą dalyką kuo trumpiausiu laiku.

Bet gub. seimelis radęs, jog ką tik buvo kreiptasi į vyriausybę, dėlto neturėdamas vilties laimėti, nerado reikalo

---

[510] Dez. 31.

[511] Pažymėta tarp 1826 m. deziderijų.

[512] „Dla uniknięcia zamieszek, buntów, ...dla zatamowania włóczęgi, a nawet zbiegowiska za granicę, aby były rozciągnione skutki tego prawa (t. j. S. Lit.: że włościanin, który 10 lat na jednym miejscu przemieszkał, staje się dziedzicznym poddanym)"... „Dla zachowania zaś przytem potrzebnej formy i porządku možnaby ustanowić w każdym powiecie komisyą, do której właściciele ziemi powinni wchodzić z dowodami poświadczającemi przedawnienie takowe, a zaś włościanie w razie niesłuszności dziedziców mogli by usprawiedliwiać się. Do tej komisyi i zapisani za wywodzących się lub na szlachtę udowodnienie przed 1. czerwca 1827 r. złożyć by powinni, jako przed terminem dopełnienie skazkę". (Prirašyta: „W tej rzeczy marszałek Gub. już złożył prośbę u tronu w czasie koronacyi w Moskwie"). (1826 m. Telšių pav. dez. 1).

pakartoti savo prašymo, berods ir nevisiems pavietams tat rūpėjo.

Telšėnai nenusileido: veikiai grįžo prie laisvųjų būklės kitai progai esant — pakvietę pagelbon klebonus. Bažnyčia, turėdama laisvų pinigų, skolindavo bajorams. Vyriausybei spiriant 1826 m., kad bažnyčia sutvarkytų esamus dvasinius turtus, klebonai pareikalavo iš bajorų, kad grąžintų savo paskolintus ar savo užrašytus tik neįmokėtus pinigus, arba negalėdami tuojau atiduoti, kad duotų įkaitą. O čia vėl darė sunkenybių laisvieji žmonės: bankai laisvųjų įkaitu nepriimdavo ir paskolos ant jų visai neduodavo, o kaip tik laisvųjų turėjo daugiau Žemaičiai, įsiskolinusieji bažnyčiai. Tai jie po to dar griežčiau puolė laisvuosius, išvesdami tatai plačiame, didesniame rašte[513].

„Nėra, sako, jokios teisės ar įstatymo, kad Žemaičių valstiečiai būtų laisvi, ir tik iš vietos padavų girdime, jog po paskutinio 1711 m. maro, kuris beveik išnaikino Žemaičių gyventojus, mūsų bočiai tuštiems valsčiams priimdavo atvykstančius žmones, apgyvendindavo sodžiuose, duodavo žemę dermėmis į nuomą ar į čyžes; įprotys duoti kontraktus perėjo iki mūsų dienų, nors Lietuvos teisė sakydavo, jog kiekvienas valstietis, kuris išgyvens vienoj vietoj 10 metų, įsisenėjimu pasidaro baudžiauninku; bet dvarininkai, tos žemės savininkai, gal būti dėl užsimiršimo, nepaisė atydžiau į tą teisę, arba gal ir nebuvo reikalo paisyti: valstiečiai nuolatos gyvena, moka tiek pat, tai neatimdavo laisvųjų vardo.

Pasikeitė, tęsia toliau, valstybinė santvarka, pradėjo daryti gyventojų sąrašus, ko pirmiau nebūdavo, ir dvarininkai, nepramatydami pasekmių, užrašydavo į sąrašus visus savo valstiečius laisvaisiais, nors Lietuvos Statutu galėjo juos užrašyti įsisenėjimu vergučiais, tėvonimis ar baudžiauninkais, tat darė ir dėlto, kad nenorėjo baudžiavomis išgąsdinti valstiečių, nes, būdami arti Prūsų ir Kuršo sienų, galėjo ten pabėgti, tik tuo ir tegalėjo nuo bėgimo sulaikyti.

Pasirodė, sako toliau, tik dabar, kad užrašymas Žemaičių valstiečių laisvais daro daug sunkenybių valstiečiams, o dar

---

[513] Rašė K. Danilavičius, Telšių pav. maršalas, į gub. maršalą Karpį 1827. X. 24. Nr. 2083; raštas platus — 10 pusl. in folio.

daugiau dvarininkams, nes valstietis už laisvojo vardą moka dvigubą pagalvę, dažnai pabėga neištesėdamas išsimokėti; dvarininkas kenčia dar daugiau: jo dvaras mažiau gauna iš nualinto valstiečio, o dar blogiau, kad turįs ir didžiausias valdas dvarininkas Banko akyse skaitosi nieko neturinčiu, nieko jam neskolina, tas pats esti ir užtikrinant bažnytines sumas. Gi tuo tarpu Lietuvoj dvaras vertinama ne sielomis, o duodamomis pajamomis ar tai parduodant ar įkeičiant ar išnuomojant, nes skaitoma dvaro valakai ir pajamos.

Neteisinga neduoti kredito Žemaičių provincijai, kuri duoda iždui tiek daug pajamų.

O dabar, tęsia toliau, dvasinių sumų reikalavimas gresia pilnu ūkio suirimu: kadaise mūsų bočiai skyrė dideles sumas Dievo garbei, užrašė ant savo žemių, o dabar tos sumos didesnės negu visos tos provincijos žemės yra vertos[514].

---

[514] „Prawa żadnego lub ustawy niema na to, aby włościanie Żmudzcy byli wolnymi, i tylko z podania miejscowego słyszymy, że po ostatnim powietrzu morowem w roku 1711, na Żmudzi ludność zupelnie prawie wypleniającym, dla zaludnienia spustoszałych włości, przodkowie nasi, przybywających ludzi na osady, za kontraktami kilkoletniemi na czynsz lub arędę od ziemi, osiedlali wsie swoje, ten zwyczaj wydawania kontraktów włościanom przeszedł do naszych czasów, a lubo prawo Litewskie zastrzegło, że każdy włościanin, który dziesięć lat na jednym miejscu wymieszka, po tym przedawnieniu staje się dziedzicznym poddanym, jednak skutki tego prawa może przez zaniechanie nie były ściśle przez dziedziców ziemi dostrzegane; lub jak jest podobniej, gdy włościanie na miejscu ciągle mieszkali, więc tylko imię wolnych nieodejmowało się onym, a korzyść z nich była taż sama. — Nastąpiły spisy ludności w nowym porządku wypadków; jakowe spisy ludności dawniej nie exystowały; w tych spisach czyli skazkach obywatel, nieprzewidujący następności, zapisał wszystkich włościan za wolnych, to jest i tych, którzy przedawnionym pobytem podług powyższego prawa, już się dziedzicznemi stali, czynił to nawet dla tego, aby hasłem poddaństwa nie zrażać włościan, zbliżonych do granicy Pruskiej i Kurlandskiej, i aby zbiegowstwa wstrzymać. Lecz zapisanie włościan Żmudzkich do skazek za wolnych wykrywa teraz wielką uciążliwość dla włościanina a większą jeszcze dla obywatela; włościanin bowiem za imię wolnego płaci z duszy podwójny podatek, często ucieka niemogąc wypłacić się. — Obywatel zaś nie tylko w intratach z majątku cierpi, gdy podwójny podatek wyniszcza włościanina, lecz nadto dziedzic chocby najobszerniejszej ziemi stracił całą wartość dóbr swoich w systemacie kredytowym Banku krajowego, a nawet w lokacyi summ funduszowych duchownych, za to że niema duszy poddańskiej na tej ziemi zapisanej. — Na odwrócenie tej klęski dla obywateli przypomnieć godzi się, że w tej prowincyi w przedaży lub zastaw oddaniu albo w dzierzeniu majątków od intraty onych wartość jest liczona; albo na dziedzictwo przedając od włók ziemi lub z intraty, wartość jest stanowioną"... Niesłusznie więc je pozbawiać kredytu, bo skarbowi dają dochód... „Prawie cała prowincya Żmudzka nie zasługuje być skazaną na tak smutny wyrok, przez który wszystkie ziemie tej pro-

Išvadoj sako: reikia prašyti, kad laisvieji, išbuvę 10 metų vienoj vietoj, būtų laikomi baudžiauninkais. Už laisvuosius mokesčiai buvo didesni, negu už baudžiauninkus, tai turintieji savo valdose laisvųjų rūpinos ir 1827 m., kad už juos būtų mokama vienodai, kaip ir už baudžiauninkus[515]. Be to, dėl laisvųjų buvimo dvarininkai turėjo ir kitų nepatogumų; jie neturėjo jokių patrimoninių pono teisių į laisvuosius, todėl remdamiesi esamais įstatymais, stengdamiesi jas įsigyti, aplinkiniais keliais, jie prašė: 1) kad laisvieji atsakytų už dvarininko skolas iždui, t. r. kad iždas galėtų juos paimti savo žinion iš neišsimokančio skolų dvarininko, 2) kad ir ant laisvųjų bankai duotų paskolą ir laisvieji atsakytų savim. Seimelis paskutinį dalyką priėmė vienu balsu[516]. Taigi jeigu tat virstų įstatymu, tai šita būtų laisvųjų naikinimo, jų pavergimo pradžia.

Vėl praėjo keli metai, ir bajorai vis dar nieko nebuvo pasiekę, tai 1830 m. Telšėnai grįžo prie laisvųjų žmonių, tik jau nebekalbėjo apie jų pavergimą, padarymą baudžiauninkais, o tik rūpinos mokesčių sumažinimu: prašė panaikinti dvigubą mokestį nuo laisvųjų sielų prie Baltosios jūros, nes mokesčiai

---

wincyi, tyle nawet nie byłyby cenione, wiele summ duchownych fundowali nasi przodkowie dla chwały Bożej, opierając one na tych ziemiach"...

Z drugiej strony zkąd obywatel wezmie kapitały? Pozostaje albo ziemię ocenić z włoki lub intrat albo dusze zamieszkałe podług przedawnienia na zasadzie praw Litewskich za dziedziczne uznać — aby dać wartość majątkom.

Na niektórych majątkach tyle jest summ funduszowych duchownych, ile intrat jednoroczna wynosi, npk. hrab. Szkudzkie i inne. One niemają żadnej duszy dziedzickiej.

Dla tego jest potrzebnym:

1) Aby summy funduszowe duchowne zostawały na tej ziemi,

2) Nie przenosić summ fund. duch. z rąk do rąk z majątku na drugi, póki nie będzie taxacyi (V. 3.),

3) Ocenić majątki obyw. bez dusz dziedzicznych podług taxy ziemi lub od intraty,

4) wolnych ostatecznie policzyć za dziedzicznych po 10 latach ich pobytu,

5) na ziemię dać kredyt: ludzie wymierają, uciekają, a ona zostaje. Na domy dają kredyt, a na ziemię nie. Trzęsienia ziemi nie doświadczamy,

6) Włoka ziemi używalnej powszechnie na Żmudzi jest cenioną najmniej 300 rub. sr., ocenić od włoki, i dać kredyt. (Sutrumpinta).

[515] 1827. I. 14 posėdyje, Dez. 6.

[516] 1827. I. 14. posėdyje, Dez. 7.

nepakeliami, pajamų nėra, Prūsų siena uždaryta, prekyba suvaržyta ir pramonė yra žuvusi[517].

e. **Karališki valstiečiai ir dvarininkai.**

Painesni buvo santykiai su karališkais valstiečiais, kurie niekame nepriderėjo nuo bajorų.

Būdavo susikirtimų dėl miškų, kuriuos norėjo naudoti taip bajorai taip karališki valstiečiai, bet bajorai jų nenorėjo prileisti. Bajorai jų nemėgdavo; tarp jų įvykdavo susidūrimų, jie būdavo gana dažnai — dažniau dėl degtinės ir smuklių, rečiau dėl miškų; bajorai įskųsdavo valstiečius vyriausybei, kad valdiškus miškus naikiną, o valstiečiai tur būt taip pat apsiskųsdavo ir rūpinos bajorų neįleisti į miškus.

Valstiečiai, įsitaisę prie karališkų girių, turėdami teisę ganyti gyvulius, kirsti malkas ir mišką, laikė jas lyg savo, dėlto tai akylai dabojo, kad kas jų miškų neužgrobtų.

Bajorai taip pat turėjo noro tuos miškus užimti, šį-tą iš jų pridėdavo prie savo valdų. Vyriausybė, sužinojus, tikrindavo, ar tai teisybė, ir įsitikinus, kad bajorai bus ką užgrobę, tai atsiimdavo. O paskui ir nelaukdamas įsakymo Miškų Departamentas išsiuntinėjo matininkus, ėmė matuoti miškus ir, jeigu rasdavo, kad dvarininkai turi ką iš jų užgrobę, tai atimdavo be jokio teismo.

Greitai bajorai patyrė, kad miškus atima dažniausiai dėl karališkų valstiečių skundų, tai suprantama, kad negalėjo šito jiems dovanoti ir progai esant puldavo juos prieš tą pačią vyriausybę.

Sunku buvo vienam bajorui kovoti prieš iždą, bet kadangi šita lietė nemažą bajorų skaičių, tai 1830 m. seimelis pavedė gub. maršalui pasistengti, kad iždas nedarytų šitų teisės peržengimų[518], t. r. neatimliotų miškų, kuriuos laiko bajorų užimtus, be teismo.

13.

Dvarininkų ir bažnyčios skolos.

Santarvėj gyveno klebonija ir dvaras, kits kitam padėdavo; retai kas tą santarvę sudrumsdavo. Tarp tokių retų

---

[517] 1830 m. Telšių pav. dez. 4.
[518] *VBDA*, 1830. III. 1. posėd., dez. 27.

įvykių buvo bažnytinių skolų klausimas, iškilęs 1826 m., kai Dvasinė Katalikų Kolegija įsakė vyskupams, kad jie pasirūpintų atsiimti užrašytas sumas ir įdėtų į Visuomenės Globos kapitalus palūkanoms augti arba, negalėdami tuojau atgauti, joms užtikrinti paimtų įkaitą.

Gavęs tokį įsakymą, Žemaičių vysk. Giedraitis išsiuntinėjo aplinkraštį po visus klebonus ir vienuolynus, kad tą reikalavimą išpildytų. Klebonai ėmė reikalauti iš dvarininkų, o tie negalėjo tuojau atsilyginti, nes reikalavimas buvo labai staigus, o kartais ir skolos buvo gana didelės, tai dvarininkai susirūpino, ką jiems daryti, kad išsisuktų mokėti, sumažintų ar palengvintų grąžinimo sąlygas. Visgi pervedus senųjų skolų sumą į dabartinę pinigų vertę, ji buvo daug mažesnė, negu buvo pažymėta skolinimo ar užrašymo laiku.

Bažnytinių skolų grąžinimo reikalu susirūpino ypatingai Žemaičių bajorai, bene tenai bus buvę daugiausiai tokių skolininkų. Telšių pav. maršalas K. Danilavičius parašė tuo reikalu gana platų raštą, kuriame išvedė bažnytinių skolų atsiradimo istoriją. Žinias rinko jisai iš bajorų, šį-tą pats buvo girdėjęs, dar kaiką susekė iš raštų.

Savo rašte K. Danilavičius nurodo, kad tos fundacijos buvo trejopos.

1) Vienos, kaip pav. Katkų suteikimai Skuodo ir kitų parapijų bažnyčioms, atsirado iš duosnumo: norint aprūpinti klebono ir bažnyčios išlaikymą, užrašyta kasmet pyliavos ir mezliavos — pinigais ir javais, duodamos iš nurodytų jo dvarų; tik nesakoma, kokiam kapitalui atitinka šitoji fundacija;

2) kartais bažnyčiai kasmet mokama tam tikra suma palūkanų formoj, nors kapitalas nebuvo nei gautas, nei užtrauktas ant žemės; kapitalas pažymėta tik palūkanoms apskaityti; be to pridėdavo sąlygą, kad iš to dvaro kapitalo nereikalautų;

3) kapitalistų fundacijos — tai sumos tikrai pinigais sudėtosios, iš kurių palūkanos turėjo eiti pamaldoms. O kad aukos dykos nestovėtų, bažnyčia skolindavo dvarininkams, užtikrinus įrašais ant skolininko žemių.

Būdavo ir tokių fundacijų, kaip Skuodo grapystėje, kur dvarams užkrautosios naštos buvo lygios pajamoms. O skuodiškiuose nėra nė vieno baudžiauninko.

Kaikurie fundatoriai, aukodami, pridėdavo ir tokią sąlygą, kad, išnykus šitoj bažnyčioj pamaldoms už jų sielą, pav., pakeitus tikybą, užrašytoji suma turi būti jo šeimos nuosavybė, nors ir tolimesniųjų jos ainių.

Tačiau K. Danilavičius savo rašte nekėlė klausimo, ar tos sumos grąžintinos ar ne, visi tie jo nurodymai palieka tik istoriniais išvedžiojimais, be praktikos išvadų. Viename dalyke turėjo praktikos tikslų ir tai netiesioginai: rūpėjo jam ir kitiems kitas dalykas — ar negalima tąja proga laisvųjų žmonių padaryti baudžiauninkais[519], vėl iškelti senąjį klausimą, parėmus jį naujais įrodymais.

Danilavičius prie šito savo tikslo eina tokiu keliu. Klebonai, sako, pareikalavo iš skolininkų, kad jie nurodytų atitinkantį skolai savo vertybe baudžiauninkų sielų skaičių, o neturėdami nei gyvais pinigais, nei baudžiauninkais, nors skola būtų užrašyta ant žemės, negali atsilyginti.

Šito reikalavimo dauguma Žemaičių bajorų negali išpildyti, nes teturi laisvuosius žmones, gi pinigų neturi, dargi negali pasiskolinti iš bankų, nes jie skolina tik tiems, kurie gali įkeisti baudžiauninkus. Šiaip bajorams tektų parduoti dvarus už skolas bažnyčiai, nors jau ir be to nemaža dvarų parduodama už neįneštus mokesčius iždui.

Esant tokiai būklei, reikia padaryti dvejopai:

a) laisvuosius padaryti baudžiauninkais, arba b) duoti iš bankų paskolos ir tiems, kurie turi laisvųjų, nes jie moka mokesčių dvigubai, be to pagrindan reikia imti turtą, dvaro pajamas.

Išvadoj K. Danilavičius, pripažindamas skolas ir nekeldamas kalbos apie jų didumą, duoda tokį pasiūlymą:

1) fundinės sumos turi likti ant žemės;

2) fundinių skolų negalima pervesti nuo vieno dvaro ant kito,

3) dvarus be baudžiauninkų įvertinti, žiūrint žemės vertybės ir gaunamų pajamų,

4) laisvuosius padaryti po 10 metų baudžiauninkais,

5) žemei duoti kreditą: žmonės miršta, pabėga, o žemė

---

[519] Žr. aukščiau, 351—4.

lieka; namams kreditą duoda, o žemei ne, nors žemės drebėjimų neturime;

6) Žemaičiuose valakas žemės kainuoja bent 300 rub. sid.; turtą reikia paskaityti valakais ir duoti kreditą[520].

Dvasiniai dvarai neturėjo jokių privilegijų mokesčių dalykuose: jie taippat ėjo prievolės[521], bet bajorų seimeliuose jų atstovai nedalyvavo, tačiau susidūrimų dėl šito tarp bajorų ir kunigų neteko užtikti.

14.

Kariuomenės reikalai.

a. Rekrutai.

Rekrutus imama iš valstiečių; juos pristato dvarininkai, vyriausybei pareikalavus.

Lietuvoj jau nuo pat Rusų įsigalėjimo pradžios vyriausybė buvo įvedus bekantonę juostą, išilgai sieną, 100 viorstų platumo, kur buvo leidžiama vieton rekrutus statyti pinigais atsipirkti[522]. Vyriausybė velijo, kad bajorai atsipirktų ir sumokėtų pinigais, nes turėjo daug savo rusų kareivių, o pinigų maža, gi dvarininkai galvojo atvirkščiai — velijo duoti rekrutus, nors žinojo, kad dėl ėmimo į rekrūtus daugybė jaunų vyrų išbėgiodavo į kitas šalis. Vyriausybė stengėsi tokį dvarininkų pasirinkimą panaikinti ir pinigus išrinkti prievarta. Pav., ji reikalavo, kad mokėtų mažesnieji bajorai, tik didesniesiems dvarininkams, kurie turėjo didelį baudžiauninkų skaičių, leido pristatyti rekrutus.

Dvarininkų tarpe atsirasdavo sumanymų, kuriais ir vidutiniai bei mažieji dvarininkai galėtų pristatyti rekrutus, nes, sako, dėl šitų rekrutų mokesčių kaikurie yra nuvargę.

Vilniaus gub. po 1820 m. įsigalėjo tokia praktika: iš didesnių valdų imdavo rekrutus žmonėmis, iš mažesnių — pinigais. Taigi jiems tekdavo pakelti didesnes mokesčių naštas,

---

[520] Telšių pav. maršalo Kal. Danilavičiaus raštas gub. maršalui Karpiui 1827. X. 24 Nr. 2083 — 10 pusl. in folio.

[521] 1830. III. 1 posėd. nutar. Nr. 21.

[522] Žr. aukščiau 1801. IX. 21 įstatymą, pusl. 207, 210, *Janulaitis,* Užnemunė po Prūsais, 164—6.

negu didiesiems, ypatingai tą sunkumą pajuto dabartiniais nederliaus metais, nes mokant už rekrutą pinigais mokesčių suma likdavo ta pati, nežiūrint pinigų brangumo.

Užnerės pav. maršalas gr. Mostowskis 1820 m. raštu į Vilniaus piliet. gubernatorių prašė, kad leistų sudaryti nuolatinius kantonus po 500 sielų didumo, į kuriuos įeitų į vieną visi dvarai, didesnieji ir mažesnieji, ir paeiliui duotų rekrutus. O atsipirkimas tai jis esąs perdidelis: reikėtų imti 500 rub. as., o ne 1000 rub. as., kaip tat buvo iki šiol, o šitos prievolės atžvilgiu reikia išdalinti mokesčius tarp bajoriškųjų ir karališkųjų dvarų.

Gubernatorius atsakė, kad jis vienas negalįs prašyti, bet seimelis galįs tat padaryti, kreipdamasis su prašymu į vyriausybę[523].

Vėliau kiek, 1830 m., dėl rekrutų mokesčių vėl subruzdo keli pavietai. Šiaulių pav. dejavo, kad dėl šito mokesčio jie kenčią, nes jis naikinąs jų valdas, todėl jis nutarė rūpintis prieš vyriausybę, kad leistų kiekvienai valdai paeiliui pristatyti rekrutus natūroj, žmonėmis[524], o ne pinigais.

Pakartojo savo sumanymus ir Užnerės pav. maršalas[525].

b. Kariuomenės išlaikymas. Butai.

Vyriausybė duodavo kareiviams drabužius ir skirdavo išlaikymą, tik ne savo lėšomis, o visa tat tai daiktais, tai pinigais imdavo iš gyventojų; ji apskaitydavo, kiek iš viso reikia ir tat paskirstydavo po gubernijas ir pavietus; taigi, gyventojai, gavę tokį paskirstymą, turėjo tuo visu aprūpinti kariuomenę.

Miestai ir dvarininkai turėjo duoti kariams butus. Miestai, gavę kariuomenę, talpino ją po gyventojus ar duodavo kareivines, o paviete — skirstė po dvarus ir sodžius. Visur kareiviai gaudavo malkų, žvakių ir šiaudų.

Taippat reikėdavo duoti patalpą ir praeinančiai kariuomenei. Žinoma, dėl šito daugiau vargo turėdavo esantieji arti kelio sodžiai; taip pat daugiau vargo matė tie sodžiai, kurie

---

[523] Užnerės pav. maršalo raštas 1830. I. 27. Nr. 27; 1828. V. 11 rašė piliet. gubern. *(VBDA)*.

[524] Šiaulių pav. dez. 7. 1830. I. 22.

[525] Užnerės pav. maršalo raštas 1830. I. 27. Nr. 27.

būdavo arti miesto, nes ten paskirstydavo batalijonams butus. Talpindami trobų platumo ir talpumo nežiūrėdavo; atsitikdavo, kad vienai trobai paskirdavo po 20 ir daugiau kareivių[526].

Policija, gavus pareikalavimą, kad reikia butų kariuomenei, pati juos skirstydavo ir nurodydavo. Jau dėl šito policijos skirstymo būdavo skundų, bet joms negelbstint, turėdavo dvarininkai nusileisti. Skundos dėl policijos elgimosi buvo bergždžios ir dėlto, kad pasirodė, jog kariškiai policijos skirstymo visai nepaisydavo, patys įsitaisydavo kaip ir kur norėdami, net apsigyvendami pas galingus ponus.

1823 m. buvo toks atsitikimas su gub. maršalu Karpiu Rekyvos dvare (arti Šiaulių); majoras Rogozinskis apsigyveno pačiame jo dvare, įsitaisė gana plačiai, o kareivius išskirstė apielinkėje[527], užėmęs tam reikalui 50 kiemų, gaudamas iš dvaro bei valsčiaus žvakių, malkų, maisto.

Karpis pasiskundė vyriausybei, bet tat negelbėjo. Visgi čia paliesta galingas dvarininkas, tai piliet. gubernatoriui jau po to teko pasiteisinti, kodėl taip buvo padaryta. Reikėjo, sako, talpinti pas Karpį Rekyvoje dėlto, kad Šiaulių mieste jau nebebuvo vietos, reikėjo palengvinti miestui, kitos vietos arti miesto nebuvo, o nueiti toliau nuo divizijos štabo draudžiama. Kad Karpiui būtų lengviau dėl maitinimo, dar pridėta keletas sodžių arti Rekyvos[528]. Skirstė ir nurodinėjo butus policija (Žem. žemės teismas). O ar neperplačiai buvo įsitaisęs majoras, nieko į tat neatsakė.

Policijos skirstymas sudarydavo painiavų, tat įnešdavo netvarką, įtardavo ją esant šališką. Šitam išvengti kaikur dvarininkai įsitaisė savo komitetus, kurie skirstytų butus. Taip buvo padaręs Upytės pav. maršalas, kuris savo valia įtaisė parapijos komitetus; jie nurodydavo butus kareiviams. Bet nei karo vyriausybė, nei policija nepripažino komitetų, patys kariai prireikus užimdavo butus, dažnai ne tuos, kurie buvo nurodyti, patys keisdavo butus, kūtes ir daržines, ir užimdavo naujas.

---

[526] Telšių pav. raštas 1820. Dez. 18 p. 15.

[527] Užėmė dvare 8 kambarius, oficinoj — 2, palivarke — 2, moštarnėj — 2, arklydę — 1, daržines — 3, kalves — 2, austerija prie trakto, valsčiuje — 50 dubų. (Viln. gub. stovis 1823. p. 5).

[528] Gub. raštas 1823. V. 28 Nr. 6240.

c. Maistas.

Gyventojai turėjo pristatyti stovintiems jų apielinkėj kareiviams maistą. Kildavo ginčų — kaip tat atlikti: pinigais ar daiktais. Pasirodo, jog būdavo atsitikimų, kad vyriausybė velydavo gauti pinigais, o maistą imti per rangovus.

Šita nelietė tų kareivių, kurie buvo išdalinti po sodžius, nes turėjo gauti be buto dar ir maistą ten, kur gyvena; jie patys viską ėmė iš valstiečių.

Dėl šito būdavo nuolatos skundų iš abiejų pusių, žinoma, valstiečiai visuomet nukentėdavo, nes jų skundų mažai tepaisydavo. Esant ginčams, bajorai ėmė teirautis, ko įstatymai reikalauja. Sužinojo, jog reikalaujama daugiau, dėl to įgulų viršininkai ir buvo paslėpę tikras žinias.

Pasižiūrėjus į Rusų iždo išlaidas, ypač 1821 m. lentelę, bajorai pamatė, jog rusų kareivis atseina iždui 48 kap. asign.; į maistą įskaitoma mėsa, žuvis ir t. t. Naujas karo statutas liepia šeimininkui, pas kurį praeidami apsistoja, kad jis duotų kareiviams šiaudų, bet valgį praeidamas turi nusipirkti. Taigi valgis — kareivio, jis iždo lėšomis maitinas, o ne iš vietos gyventojų. Praktikoj buvo kitaip, kareiviai ėmė valgį iš gyventojų, ėmė daugiau, negu priderėjo, ir nieko nemokėjo. Jie elgdavos šitaip, ar apsistoję ilgesniam laikui ar tik praeidami; visuomet pridarydavo gyventojams daug žalos. Nuo šito stengėsi apsiginti bajorai, rūpindamies pas vyriausybę, kad ji tas naštas teisingai padalintų, jeigu negalima pakeisti.

Telšių pav. 1820 m. tarp savo pageidavimų įdėjo šitokį: kad dalinant prievoles, gautų lengvatų tie dvarininkai, kurių sodžiai ir dvareliai yra arti pavieto miesto, kurie kenčia nuo praeinančios ir apsistojančios kariuomenės, nuo muštrų, kvaterų, areštantų pravedimo, o taip pat ir valdos, esančios arti miestelių, paskirtos batalijonų kvateroms[529], kur vienai grįčiai tenka 20 ir daugiau kareivių.

Karo viršininkai, apsigyvenę po sodžius ir dvarus, ėmė reikalauti, kad juos maitintų dykai ir maitintų taip, kaip jie nori, negaudami gi šito skųsdavosi policijai.

Telšių paviete buvo patalpintas Sumų usarų pulkas. Jo pulkininkas Karpovas pasiskundė policijos viršininkui, kad ba-

---

[529] Telšių pav. 1820 m. dez. 18.

jorai ir valstiečiai nenori duoti kareiviams nuo savęs maisto, kareiviams palieka maitintis duona ir kruopomis, dėlto jie yra visai nuvargę ir nusilpę. Jis tarė, kad čia kurstąs Telšių pav. maršalas.

Policijos viršininkas apie tat pranešė bajorų maršalui, šis nusiuntė skundą pil. gubernatoriui.

Gubernatorius, gavęs tokį raštą, tuoj įsakė policijai (žemutiniam žemės teismui) paskelbti gyventojams, kad jie turi duoti kareiviams viralą ir riebalų, o iš maršalo pareikalavo žinių ir pasiaiškinimo.

Gub. maršalas pradėjo rinkti žinias, kas reikalaujama įstatymais ir kur kaip daroma. Pasirodė, jog žem. ž. teismas (policija) kartais reikalauja iš gyventojų, kad net iš tolimų vietų pristatytų į pulko štabus kareiviams daržovių ir riebalų, kartais kareiviai atima maistą vežant į miestą, rodydami policijos įsakymus, reikalauja maisto ir patys ima nesiklausę, ima mėsą, vištas, sviestą, kiaušinius, sūrius, gėralus ir t. t., pasikinko arklius, štabo būstinėse žūna indai, maišai, atvežančiuosius maistą — spaudžia. Jeigu sodiečiai murma, tai kareiviai gąsdina juos, kad jie esą neištikimi, nepažįstą rusų tvarkos ir t. t.

Be kito ko, gubernijos maršalas užklausė žemut. žemės teismo, kokie gi yra įstatymai ir taisyklės šituo dalyku. Ir gavo tokį atsakymą: taisyklių nėra, o yra vien Aukščiausiai patvirtintoji instrukcija, kad kareiviai gauna iš ūkininko riebalų bei daržovių ir valgo kartu su juo; tik duona ir kruopos eina kareiviams iš iždo.

Maršalas nenurimo, vis negaudamas aiškaus atsakymo dėl įstatymo, tai paklausė paties pulkininko dėl instrukcijos, kad ją parodytų. Pulkininkui visai nepatiko toks klausinėjimas, nes negalėjo instrukcijos nurodyti; tokių taisyklių, sako, nėra, o yra tik įprotys, kad kareiviui duoda tą, ką pats šeimininkas valgo, o atsakymo gale pridėta net grasinimas: „suprantantieji rusų kareivio būklę laikytų nuodėme elgtis kitaip“.

Taigi pulkininkas Karpovas žinojo, jog tokio įstatymo nėra, bet tarė, kad, turėdamas rusų kariuomenės pulkininko laipsnį, būdamas Lietuvoje, galįs rodyti Rusijos galybę; dėlto ir po tų susirašinėjimų jis vistiek reikalaudavo per policiją dykai pristatyti daržovių ir riebalų.

Esant tokiai tvarkai pasirodė, kad gyventojams perbrangiai atseidavo maitinimas, nes kareiviai perdaug piktnaudžiodavo, o juo blogiau, kad ne tiek suvalgydavo, kiek per daug visoko išnaikindavo[530].

Gub. seimelis bandė tam priešintis: 1826 m. įrašė Telšėnų skundą į savo pageidavimus ir nutarė prašyti, kad dvarininkai, kurių sodžiai ir dvareliai kenčia nuo to, jog yra arti kariuomenės užimtų kvaterų, skirstant pavietų prievoles, turėtų lengvatų. Taigi tuo tarpu tarp savęs jas beskirstydami galėtų duoti palengvinimų[531].

Bet skundos nesiliaudavo, o vyriausybė į protestus nepaisydavo. Tas pats tesėsi toliau. Upytės pavieto bandymas apsisaugoti sudarant savo parapijos komitetus nedavė palengvinimų: į juos nepaisė, jų nepripažino. Kareiviai patys, skundžiasi Upytės pavietas, ima pašarą, maistą, ima daugiau, negu yra paskirta, nieko nemoka, nors vyriausybės pinigai skiriami. Kad tik greičiau išeitų, dvarininkas, nieko negavęs, išduoda kvitą, jog už viską yra gavęs, kad viskas yra apmokėta.

Taigi uždirbdavo rusų karininkai, imdami pinigus iš iždo, o patys neišleisdami kareivių maistui.

Iš Pumpėnų ir Šeduvos miestelių ateidavo skundų, kad negalima važiuoti į turgus, nes pakeliui atima iš žmonių vežimus, o policija iš žmonių ieško dvigubai; ji niekur neprileidžia maršalo ar jo atstovų tat patikrinti.

Kavalerijos apsistojimas kokioj vietoj šiaip turėtų duoti ten naudos: žmonės parduotų produktus, ji duotų saugumą, padėtų teisingumui, eitų talkon vykdomajai valdžiai, o dabar ji virto didžiausia našta valstiečiams[532].

Tą patį sakė Šiaulių pav. bajorai 1830 m. Jie skundėsi, kad ten stovintieji usarai užima kelias parapijas, patys ima ko nori, nei policijos nei maršalo neprileidžia padalinti prievolių, o patys vieni tat daro ir valdosi[533].

Skundėsi ir Kauno pavietas, jog kareiviai reikalauja, kad duotų kruopų, mėsos, druskos, bulbių, reikalauja, kad vežtų ir

---

[530] 1826 m. Telšių pav., su 27845 vyr. sielų, maitinimo prievolė atseidavo iki 150.000 rub. asign. (1827. VIII. 21. Nr. 1649 Gub. maršalo raštas)
[531] 1821. II. 1. Dez. 41.
[532] Upytės marš. gr. Zaluskio raštas 1830. III. 30.
[533] Šiaulių pav. 1830. I. 22 dez. 6.

iš tolo, už kokios mylios. Pirmiau paskelbtuose įsakymuose to nebūdavo, tai pavieto seimelis, apsimesdamas nežinąs, pavedė delegacijai patirti, ar nėra kokio naujo įsakymo[534].

Ypač atjautė kariuomenės stovėjimą Kauno miesto apielinkės, dėlto seimelis prašė palengvinti anų dvarininkų būvį[535].

Tas visas skundas įrašė į gub. seimelio posėdžius ir jas svarstė. Tačiau tarp jo pageidavimų, įteiktų vyriausybei, terandame kuklų reikalavimą: prašyti vyriausybės, kad liautųsi tat leidus. Nuo savęs seimelis įsakė maršalams žiūrėti, kad padėtų valstiečiams ir dvarininkams[536].

Gal būt kuklus buvo dėl to, kad netikėjo, jog vyriausybė suvaldys Rusų kariuomenės sauvalę Lietuvoje.

d. Šviesa ir kuras.

Tarp uždėtųjų prievolių buvo parūpinimas kariuomenei šviesos ir kuro. Kilo klausimas, kaip tat pristatyti — daiktais ar pinigais.

1818 m. gubernijos seimelis prašė vyriausybės, kad leistų pristatyti daiktais proviantą, avižas, malkas, žvakes ir šiaudus[537], pats nelaukdamas atsakymo jau buvo pasiskirstęs tas prievoles.

Pasirodo, pristatymas kariuomenei šviesos ir kuro daiktais turėjo daug nepatogumų, o apie mokėjimą šitų prievolių pinigais įstatyme nepasakyta. Tai tas reikalas atsidūrė Valstybės Taryboj, kuri atrado, jog toks pasiūlymas nepriimtinas, vargu bus patogus ir teisingas patiems mokėtojams: kaina ir tolumas gubernijoj įvairuoja, tai patogiau žvakes ir malkas imti iš rangovų, o ne daiktais iš dvarininkų.

Bajorai, gavę pranešimą, 1819 m. turėjo iš naujo persvarstyti prievolių paskirstymą ir kitaip jas dalinti.

1818 m. gub. seimelis buvo šitaip išdalinęs 3 metams malkų pristatymą: iš vienos valstiečio dubos imti po 1 vežimą

---

[534] „Żołnierze konsystujący w powiecie chcą mieć dawane sobie krupy, mięso, sol, kartoflę y dostarczane czasem o milę: gdy to jest nad dawniej ogłaszane nam rozporządzenie, obowiązują delegacją wywiedzieć, czy to jest z nowego jakiego postanowienia". (Kauno pav. dez. 1830. I. 18, dez. 2).

[535] Vilniaus gub. seim. 1830. II. 28, dez. 2.

[536] Vilniaus gub. seim. 1830. III. 1. dez. 23.

[537] 1818. II. 20 posėdyje.

malkų, dabar, imant iš dvarininkų ne daiktais, o pinigais, pervedė malkas į pinigus ir paskyrė imti 15 kap. už malkų vežimą[538].

15.

Žemės prievolės. Susisiekimas.

Valstybės reikalams patenkinti buvo reikalingos įvairios žemės prievolės; vyriausybė, pati jų neatlikdama, bent jų dalį uždėdavo gyventojams, nurodydama tik bendrą prievolių kiekį, o gyventojų dalykas—tarp savęs pasidalinus atlikti. Atlikdavo gyventojai ar pinigais, duodami lėšų atlikti per rangovus, ar atlikdami patys tam tikroj eilėj ar tvarkoj. Pagrindiniu plotu apskaityti ir dalinti buvo gubernija.

Šitie klausimai — prievolių paskirstymas daug vietos užimdavo seimelių kalbose, nes tik prievolėms atlikti ir valdininkams rinkti vyriausybė ir davė bajorams seimelius.

a. Žemės keliai.

Kelių tikslas buvo įvairus: vieni buvo karo keliai, kiti—prekybos, treti—vietos reikalams. Visus prekybos kelius, turėjo taisyti dvarininkai, kurie statydavo baudžiauninkus. Šita labai vargindavo gyventojus, tai suprantamas dalykas, jie rūpindavos toms naštoms sumažinti. Dėl vienų kelių nerimavo vyriausybė, dėl kitų — patys gyventojai, jeigu taisė kiti. Kaipo ūkio šalies gyventojams, turintiems javų išvežimui, buvo svarbu, kad keliai būtų pataisyti, kad jie tiktų prekėms vėžioti. Tokie keliai rūpėdavo nebevienam pavietui, o keliems; vienam pavietui nepataisius, kitas, jo kaimynas, primindavo.

Pav. Šiaulių pav. marš. Kauneckis iškėlė tą reikalavimą, kad prekybos kelius ir kanalą, einantį per Šiaulių pav., taisytų ir Upytės pav.

Vieškelių ir mažesniųjų kelių gyventojai patys nesiskubino taisyti, kartais ir prievarta nedaug tepadėdavo; patys bajorai nesirūpindavo vietos kelių pagerinti[539].

---

[538] 1819. VI. 26 posėd.: prievolių organizacija ir paskaidymas.

[539] *Morawski*, Bracia-szlachta, p. 197—223. Ten yra vaizdų, kaip dvarininkai patys vengė taisyti kelius, jeigu vyriausybė nepareikalaudavo taisymo.

b. Naujų plačiųjų kelių tiesimas.

Lietuvos keliai buvo reikalingi visai Rusijos valstybei, reikalingi buvo karo ir prekybos tikslams; tačiau vyriausybė mažiau paisė, ar tai pravartu vietos gyventojams, bet tuos visus kelius turėjo taisyti Lietuvos žmonės. Dėl to tai seimeliai dažnai įrodinėdavo šitos prievolės sunkumą ir neteisingumą.

1818—1820 metai atsižymėjo nepaprastai didele kelių statyba Lietuvoje, kuri savo našta užgulė Lietuvos valstiečius; kelius statė valstybės reikalams. Vieni keliai reikalingi tik pataisymų, kiti gi visai naujai daromi, o esant griežtiems caro ukazams vietos valdininkai tuoj subruzdavo griežtai reikalauti iš gyventojų, neatsižiūrėdami, ar ta našta jiems pakeliama.

1817. XII. 13 išėjo ukazas visai Rusijai, kad t i l t a i būtų su atramomis. Lietuvos vietos vyriausybė ėmė tat vykinti. 1819. V. 4 išėjo kitas ukazas apie naujus kelius Lietuvoje. Tai prasidėjo dar karštesnis darbas, ėmė pilti kelius, nesigailėdami nei žmonių nei gyvulių. Per trejetą metų (1818—1820) atlikta dideli darbai. Beveik iš naujo padaryta apie 1.000 kilometrų vieškelių[539a], 1000 su viršum kilometrų[540] pratiesta didžiųjų karo kelių; darant juos reikėjo išilgai jų iškasti grioviai, keliai išpilti žvyru.

Po to Vilniaus gubernija galėjo didžiuotis prieš vyriausybę padarytais darbais, vargu tikrai iš širdies tuo didžiuodamasi, nes perbrangiai tatai atsiėjo. Juk visa tat turėjo atlikti valstiečiai dvarininkų ir policijos prižiūrimi. Lygiam ir teisingam darbo padalinimui (1819. I) vyriausybė paskyrė kiekviename paviete kelio komisijas, į kurias įeidavo: pavieto maršalas, pakamarys, karuža, pavieto viršininkas (ispraunikas). 1821 m. įėjo į ją pavieto valstybės gynėjai (striapčije) ir dvasiniai deputatai — taigi visų dvarininkų ir vyriausybės atstovai. Kelius padalino į nuovadas ir t. t.[541].

Pavieto maršalai turėjo pristatyti žmones į artimiausius punktus, policija žiūrėjo, kad laiku ateitų.

Darbui žiūrėti turėjo būti bajorų deputatai; kad jie atvyktų, reikalavo iš bajorų gubernijos vyriausybė.

539a Tiksliau 988½ viorstų.
540 Tiksliau 1000 viorstų.
541 1823 m. piliet. gubernatoriaus raportas.

Reikalavimai buvo griežti, neatsižiūrėdavo į laiką, į lauko darbus, į orą ir t. t. Caras reikalavo, tai valdininkai stengėsi išpildyti. Žinoma, praktikoj, darbus dirbant, nėjo taip sklandžiai, kaip vyriausybė norėjo.

Ir dvarininkai pajuto tą naštą; jų valstiečiai turėjo atlikti, ne nuo dvarininkų parėjo darbų pakeitimai ar mažinimai, nors bandė šį-tą palengvinti.

Jų skundose, tuo reikalu įduotose, nurodoma, kaip ėjo darbas. Reikėjo pertaisyti keliai, užpilti grioviai. Per 3 metus (1818—1820 m.) visuose pavietuose dirbta 2.332.978 pėsčios dienos, be to skyrium važiuotų 1.480.944 dienos.

Darbininkų reikalavimai buvo sunkūs. Dvarininkai turėjo pristatyti iš 3 dubų 2 pėsčiu darbininku ir 1 važiuotą, o kartais po 1 darb. nuo 1 dūbos. Pavasarį ⅓—¼ gyventojų atsitraukė nuo lauko darbų, nes paėmė kelių taisyti; juos siųsdavo už 8 ir daugiau mylių, paimdavo kelioms savaitėms. Būdami toli, valstiečiai kentė badą, o likusieji taippat atsitraukdavo nuo namų: jie turėjo vežioti valgį. Kartais visai be reikalo imdavo prie kelio darbų rudenį. Lijančioj ir darganoj talpindavo žmones palapinėse, dėlto prasidėdavo ligos, daug žmonių išmirdavo[542].

Matyt tie priekaištai gubernijos valdybai atrodė dideli, kad ji rado reikalo pasiteisinti ir savo ruožtu pulti bajorus.

Ji rado, jog tikrai atidirbtųjų dienų skaičius yra mažesnis, bajorų deputatai nevisuomet būdavo darbų prižiūrėti, o jiems nėsant darbininkai taippat pranykdavo ir išbėgiodavo, kad su policija tekdavo jų ieškoti, gaudydavo ant kelių, įrašinėdavo į neatliktas dienas. Taigi, nors reikalauta nurodytas dienų kiekis, tiek dienų neatidirbta.

Teisybė, būdavo lytingų dienų, bet lietaus nebuvo galima pramatyti. Dėl laiko, tai gub. vyriausybė stengėsi varyti į darbą, pabaigus vasarojaus sėją, o rudenį jau nukopus laukus[543]. Keliai reikėjo būtinai pataisyti.

O aprašinėdama kelių stovį 1823 m. gub. valdyba rado, jog Lietuvoj keliai blogi, tiltai padaryti iš apskritų rąstų, iš šonų be atramų[544], taigi dvarininkų pasididžiavimą gerais keliais paneigė.

---

542 1823 m. bajorų maršalų raštas.
543 Raštas 1823. V. 28 Nr. 6240.
544 *Ten pat.*

c. Kelių taisymas.

Paprastąja eile ėjo esamųjų senųjų kelių taisymas. Gubernijos bajorai turėjo rūpintis, kad visi jų keliai būtų pataisyti. Seimelio žinioj buvo jų išskirstymas tarp pavietų. Paprastai tą skirstymo darbą atlikdavo ne pilnatis, o susėję maršalai. Kelių taisymo ir paskirstymo knygos buvo skyrium vedamos[545].

Padalinti kelių taisymą lygiai, su vienoda našta, buvo gana sunku. Pav. Trakų pavieto delegatai 1820 m. buvo gavę instrukciją nurodyti į neteisingą kelių padalinimą, kuriuo jis nukenčiąs; per Trakų pavietą eina keturi didieji traktai, pavietas nedidelis, kasmet kelių taisymas reikalauja 36 darbininkų iš dubos, taigi prašo teisingo sulyginus su kitais pavietais padalinimo[546].

Visgi sunku buvo darbe pasiekti šito teisingumo: vienuose pavietuose kelių buvo daugiau, kituose mažiau, ir be to kartais tekdavo toli keliauti, einant dirbti į kitą pavietą.

Dėlto tai kiekviename gub. seimelyj reikėdavo įdėti daug darbo, kol suskirstys, ir kiekvienam dvarininkui nurodys, kas ir kur jam paskirta taisyti[547].

Taisomieji keliai buvo įvairūs: pašto, karo, prekybos ir t. t., dėlto įvairavo ir statomieji jiems reikalavimai. Pasikeitus kelio rūšiai bajorai prisimindavo: gal kitaip taisys ar visai nereikės taisyti[548].

Pasikeitus gubernijos sienoms, turėjo pasikeisti keliai, atsirasdavo nauji keliai, senieji galėjo būti kur kitur nukreipti.

Palanga buvo atimta iš Vilniaus gub. ir prijungta prie Kuršo gub.; tai tuojaus 1821 m. bajorai prašė pakeisti kelius ir stotis: prašė panaikinti Plungės, Kartenos ir Kretingos stotis, o vieton to padaryti pašto kelią iš Telšių į Luokę, Kražius ir Raseinius[549]. Tai buvo prašęs Telšių pav. 1820 m. [550]

Arba kartais prašydavo, kad kokia nereikalinga stotis būtų perkelta kitur. Pav., prašė Kalvių stotį perkelti į Kuršą — ar vieną stotį iš ten, ar visą Kalvių sodžių[551].

---

545 1824. III. 11.
546 Trakų pav. dez. 1.
547 1828. II. 8. Kelių knygos, 122—130.
548 1821. I. 24, II. 1 dez. 26.
549 1821. II. 1 posėd.
550 Telšių pav. 1820. p. 10.
551 1827. Dez. 8.

Tai siūlė pakeisti 3 Raseinių pav. stotis kitomis, būtent: Vilkijos, Seredžiaus ir Raudonės stotis panaikinti, o jų vietoj įsteigti dvi: tarp Jurbarko—Raseinių ir Kėdainių—Ariogalos[552].

1830 m. Telšių pav. prašė padaryti kelią iš Jurbarko į Mintaują per Šiaulius ir Raseinius[553].

Naujiems keliams pravesti reikalingi įstatymai ir vyriausybės įsakymai: prie nepatvirtintų o reikalingų kelių niekas nedirbdavo, o tuo tarpu kitiems reikėdavo važiuoti. Šituo skundėsi Vilkmergės pav. 1830 m.[554]

Prekybos keliais ir vieškeliais naudojosi visi, ne tik bajorai ir valstiečiai, bet ir miesto gyventojai. Tai pas telšėnus kilo 1820 m. sumanymas, ar nebūtų galima pritraukti prie kelių taisymo ir ž y d u s. Nutarė to reikalauti, bet toliau jų tas sumanymas nenuėjo[555].

d. Vandens keliai.

Vandens keliai nebuvo taip taisomi, kaip žemės keliai: jie reikėjo taisyti vyriausybei ar savo lėšomis ar tam tikrais surinktais iš vietos žmonių pinigais, taigi reikėjo imti mokesčius. Todėl esant ir be to dideliems mokesčiams, 1821 m. Vilniaus gub. bajorai prašė vyriausybės neįvesti naujų mokesčių vandens keliams taisyti, jų nuomone, turėtų užtekti iki šiol renkamųjų[556].

e. Tiltai.

Keliai kartais turėjo perkirsti balas, upes ir upelius, tai dvarininkai savo valdose turėjo statyti tiltus ir išlaikyti juos tvarkoje; pasitaikydavo, kad kaikurie buvo dideli ir reikalaudavo nemaža išlaidų, tai tokiais atsitikimais buvo leidžiama imti rinkliavas iš pravažiuojančiųjų. Ilgainiui tat virto dvarininkui pelno šaltiniu: jis surinkdavo ne tik, ką buvo išleidęs, bet ir viršaus pelnydavo, virto grynu uždarbiu, lyg mokestis už tilto naudojimą. Todėl tai, jeigu kelias buvo gyvas, į tilto statybą buvo maža įdėta, jeigu jau atrodė, kad išrinkta visos išlaidos, tai kildavo iš pravažiuojančiųjų pasipriešinimų, seimeliai keldavo protestus prieš tas rinkliavas.

---

552 1827. Dez. 9.
553 1830 m. dez.
554 1830 m. Dez. 15.
555 Telšių pav. 1820 m. Dez. 10.
556 1821. II. 1 posėd.

1821 m. Ašmenos seimelis ėmė reikalauti, kad panaikintų patiltę prie Varonos (Vileikos pav.), Ožės (Užnerės pav.) ir Ašmenos (Ašmenos pav.), bet dėl atsargumo pridėjo, kad naikinant rinkliavas, atsižiūrėtų į dvarininkų teises, o iš kitos pusės nesiėmė tų tiltų taisyti[557].

Su kelių taisymu buvo susijus kita prievolė — tiltų statymas ir palaikymas. Tam tikru paskirstymu turėjo tat atlikti dvarininkai, o teisingiau jų valstiečiai. Skirstant tą prievolę, kaip paprastai, kiekvienas stengėsi gauti darbo kuo mažiau. Dalinant darbas, kildavo klausimas, kokie tiltai reikia taisyti. Pav., 1820 m. Šiaulių pav. buvo pasiūlęs, o gubernijos seimelis priėmė, kad tuos tiltus, kurie yra po sodžius ir miestelius, kurie irsta pragenant galvijus, turi taisyti patys sodžiai ir miesteliai[558].

17.

Pagelba administracijai. Pastotės ir žygūnės.

Prie žemės prievolių, duodamų daiktais, priderėjo pastotės valdininkams važiuoti, areštantams gabenti ir pagaliau žygūnės (krasos).

a. Pastotės valdininkams.

Valdininkams pravažiuoti dvarininkai turėjo duoti pastotes; kadangi valdininkai gaudavo keliapinigius, tai turėjo atsilyginti nustatytąja taksa, kuri įvairavo, žiūrint valdininko rangos; mažesnis tenkinos 2 arkliais, didesnis galėjo imti ir daugiau arklių.

Šita prievolė vargino ypač tuos dvarininkus, kurių valdos buvo arti kelio, ir jeigu valdininkai dažnai važiuodavo; šita atitraukdavo žmones nuo darbo, vargino arklius, trukdydavo sodžiaus darbuose, o atlyginimas buvo menkas. Kentėjo galų gale valstiečiai, nes imdavo jų arklius, o ne pono.

Blogiausia, kad valdininkai piktnaudžiodavo savo teise: pav., imdavo daugiau arklių negu jam leidžiama, imdavo kitiems, nevaldiškiems reikalams, o ir visai nemokėdavo už arklius, nors

557 1821. II. 1 posėd.
558 1821. II. 3 posėd. Dez. 44.

patys keliapinigius atsiimdavo. Pasitaikydavo, kad imdavo pastotes žmonės neturintieji į tat teisių, pav. parapijos raktvaičiai (kliučvaitis) ir asesorių raštininkai, kurie sakydavosi, būk važiuoją policijos reikalais.

Telšių pav. maršalas pasiryžo kovoti su šitais išsišokimais; jis surinko žinių apie esamus įstatymus ir taisykles, surašęs jas, išsiuntinėjo parapijos raktvaičiams, kad žinotų ir sektų. Tą patį padarė pilietinis Vilniaus gubernatorius, nuo savęs paskelbęs žem. žemės teismui (pavieto policijos valdybai).

Pasirodė, kad ž. ž. teismas šitame pamatė policijos valdžios mažinimą, kreipėsi šiuo reikalu į Gubernijos Valdybą, kuri išžiūrėjo visą tą klausimą.

Pavieto maršalas pranešė apie tą konfliktą gub. maršalui, dabar nurodęs ir į daugiau policijos prasižengimų. Ji pati, sako, išrenka pinigus (progonus, keliapinigius), juos paima, o dvarininkams neužmoka, bet dauguma pinigų negrąžina, taigi pasiima sau.

Einant įstatymais pav. maršalas tegali duoti leidimus ir įsakymus pastotėms gauti; apie tat jis buvo paskelbęs, bet policija (ž. ž. t.) darant kitaip: neva jai nepatogu esą prašyti, sudaro tat daug painiavų, tai pati duodavo įsakymus ir leidimus. Viename Telšių paviete, kuriame yra 27.845 sielų, išreikalauta pastočių 25.050, taigi išleista 25.050 rub.

Žem. ž. teismas nuėjo dar toliau: pats paskelbė, nepaisydamas į maršalo įsakymą, kad Telšių žem. ž. teismo pareikalavimu gyventojai duotų pastotes. O praktikoj daėjo iki tam, kad raktvaičiai duodavo pastotes, žodžiu įsakius ž. ž. t. raštininkams.

Maršalas, nusileisdamas policijai, geruoju prašė žemutinio žemės teismo, kad prisakytų parapijos raktvaičiams elgtis atsargiai ir tik reikalui esant imti patvadas[559]. Bet ir tat negelbėjo.

1827 m. gub. seimelis skundėsi, kad policija elgėsi savavališkai, pati keičia prievolių paskirstymą, net didina jas; žemesnieji valdininkai, net raktavaičiai, ima savo reikalams žmo-

---

[559] Telšių pav. marš. į gub. marš. Karpį 1827. VIII. 22.

nių ir pastočių, nors jiems net nepridera, ima pastotes be maršalo žinios, be jo raštelių; net butus paskirsto ji viena, nors tat gali daryti, atsiklausus maršalų[560].

Pasirodė praktikoj, kad policija buvo viršesnė už bajorų renkamus maršalus.

Beieškant kelių pastočių naštai sumažinti, kilo klausimas, ar negalima ją užkrauti ir kunigų dvarams, žydų kahalams ir čyžiniams bajorams; įstatyme dėlto nebuvo aiškiai pasakyta, tai dvarininkai stengėsi įtraukti juos visus į šitą prievolę.

Pirmas iškėlė šitą sumanymą Mensko gubernatorius, gal būti dvarininkų raginamas. Kadangi šitas klausimas lietė ištisą eilę žinybų, tai atsidūrė Ministerių Komitete. Komitetas rado, kad žemės teismai (policija) gina ramybę ir duoda saugumą visiems pavieto gyventojams, tai jie visi ir privalo eiti pagelbon, todėl ir įtraukė į tą prievolę visus tuos luomus; o dėl jų skirstymo įvedė naują pradą: jas išdėstant privalo dalyvauti šioj komisijoj šitų luomų deputatai.

Šitas nutarimas virto 1825 m. įstatymu: nuo to laiko į bajorų seimelio komisijas pastotėms skirstyti kviečia ir nedvarininkų astovus[561].

Policija, pati imdama keliapinigius, negrąžindavo jų dvarininkams už panaudotus arklius. Šiaulių pavietas, netikėdamas, kad pavieniui kas gaus, siūlė tuos pinigus bajorų valdininkams išrinkti, dėti į kapitalą ir jam padidėjus juo naudotis[561a].

b. Areštantų gabenimas.

Bajorai, reikalaujant policijai, turėjo duoti pastočių ir areštantams gabenti; bajorai skundėsi, kad policija juos varginanti, imdama daugiau, negu įstatymai nurodo.

Pav., policija reikalauna arklių visiems areštantams, o teprivaloma duoti ligoniam; ji reikalauna iš bajorų, kad duotų valstiečių areštantams saugoti ar nesiklausdama pati juos

[560] „Aby policyje ziemskie Dyspartymentów Marszałkowskich nie zmieniały i ich nie powiększały". (Gub. seim. 1827. I. 14. Dez. 7).
[561] Caras patvirtino Ministerių Komiteto nuomonę 1824. XI. 4, paskelbta įstatymu 1825. II. 24 (*PSZ* Nr. 30258).
[561a] Šiaulių pav. 1830. I. 22. Dez. 3.

pasiima, nors tat yra invalidų komandų darbas, kurios turi dar pagelbai žemės policiją.

Gub. seimelis 1830 m. tą dalyką buvo iškėlęs ir pavedė gub. maršalui tas kliaudis pašalinti[562].

Negalint niekaip kitaip apskaityti nuostolių ir nukelti naštos, kilo mintis priimti tokią atlyginimo formą: 1821 m. gub. seimelis prašė padaryti palengvinimų tokiems dvarininkų sodžiams, kurie kenčia dėl pravaromųjų pro šalį areštantų[563].

c. Žygūnės (krasos).

Policijos tarnyboj nedaug tebuvo žmonių, ji viena negalėjo visų darbų atlikti, rūpinos gauti nemokamai pasiuntinių ir kvieslių — važiuoti ar eiti su pranešimais ar lydėti policijai keliaujant į iždo ar bajorų dvarus ir būti kviestiniais ar apsauga.

Bajorai matė, jog tokie kviesliai yra reikalingi, ir policijai reikalaujant sutiko jų duoti. Gal, tarė, sumažės pastočių skaičius, mažiau pati policija važinės, galės apsidirbti savo žmonėmis, kuriems nieko nemokama; tačiau buvo tai naujas dalykas ir įvesta tat laikinai. Matyti buvo nutarta atskirų pavietų, kad bajorai duos žmones iš savo valstiečių. Buvo jie visur prie policijos: sodžiuje pas dešimtininkus, parapijoj — pas šimtininką, raktvaitį (kliučvaitį), paviete—prie žemutinio žemės teismo; paviete Telšiuose kasdien buvo 9 pėsti ir 9 raiti[564], Šiauliuose — 6 raiti ir 6 pėsti.

Pasirodė, jog tos žygūnės (krasos) buvo nepatogios.

Policijos žmonės naudojo žygūnes savo reikalams ir patarnavimui, o ne tarnybiniams, net aptarnaudavo jomis kitus žmones.

Telšių pav. po trumpos praktikos panaikino žygūnes, jį sekdamas rūpinos tatai padaryti ir Šiaulių pav.

Šiaulių pav. apskaitė, kad į metus visame paviete pareina 21.900 žmonių ir tiek pakinkytų ar pabalnotų arklių. Skaitant

---

[562] 1830. III. 7 posėd.
[563] 1821. II. 1. posėd. Dezid. 15.
[564] Telšių pav. maršalo raštas į gubernatorių 1827. VI. 27.

važiuoto vyro atlyginimą po 30 kap. dienai, gaunama metams išlaidų 43.800 rub.

Dėl to jis rado, kad perdaug išeina žmonių žygūnei; jų reikia pavieto policijai, bet ne tiek daug: jai užtektų kasmet 3320 vyrų ir 1660 arklių (po 6 pėščius ir 6 raitus į dieną); šitą skaičių galima dar sumažinti: žem. ž. teismui užtektų 2 raitų[565], o visai nereikėtų duoti parapijose raktvaičiams[566].

18.

Mokesčiai.

a. Prievolių paskirstymas.

Žemės prievolės buvo ne vieno luomo, ne vieno ūkio klodo, bet viso krašto reikalas; jas nustatinėjo vyriausybė, taigi ne nuo gyventojų noro parėjo jų mažinimas; todėl suprantama, kad kiekvienas, nuo kurio parėjo mokesčių skirstymas, stengėsi įtraukti didesnį mokėtojų skaičių, kad ir jam pasidarytų lengviau.

Vyriausybė iš anksto nustatydavo, kas ir kiek visoj gubernijoj reikia sumokėti pinigais, kas ir kiek reikia pristatyti natura. Dėl kiekvienos prievolės rūšies buvo savo apskaitymai ir paskirstymai.

b. Pagalvė.

Pinigų prievolę, pagalvę, bajorų seimelis išskirstydavo savųjų tarpe, žiūrėdami valstiečių skaičiaus; šita nesunku buvo atlikti: nes buvo žinoma, kiek imti nuo žmogaus. Painumo, kaip paprastai, sudarydavo smulkiejie bajorai. Dvarininkai turi baudžiauninkų, tai lengva paskirstyti padalinus tarp jų, sunkiau buvo su smulkiaisiais bajorais: kaip jiems skaityti mokesčius, juk baudžiauninkų neturi, gi jie patys ne valstiečiai, pagalvės nemoka, nuo savęs negali duoti, tai lieka imti naują pagrindą — skaityti namus ar kiemus.

---

565 Šiaulių pav. Dez. 1—2. 1830. I. 22.

566 Apie žygūnes aktuose daugiau žinių neradau. Nieko nepažymėta gub. seimelių aktuose.

Vos 1828 m. įstatymas išaiškino abejones: jis nustatė, kokie mokesčiai reikia mokėti ir kaip jie imti iš smulkiųjų bajorų žemės prievolėms ir bajorų reikalams[568].

Paskirstymą pravesdavo gubernijos ir pavietų maršalai.

c. Iždo turtai ir mokesčiai.

Iždo dvarai nemokėjo bajorų mokamų mokesčių, nors ir be to turėjo daugiau teisių ir privilegijų; iždo dvarų buvo nemaža, juos įtraukus, mokesčių našta palengvėtų.

Vilkmergės pav. bajorai 1830 m. pirmi pakėlė tą reikalavimą, kad ir iždo dvarai mokesčius mokėtų. Reikėjo duoti tam reikalavimui atitinkamą pateisinimą, tai savo rašte nurodė tokį pagrindą: pirmiau iždo dvarai neturėjo savo atstovo seimeliuose, dabar dalyvauja vyriausybė, ji siunčia prokurorą, jis paskirtas būti seimelio posėdyje, taigi galima jį laikyti iždo interesų atstovu, todėl prašo, kad iždas mokėtų bajorų užsidėtus mokesčius (aukas) ir atliktų žemės prievoles lygiomis su dvarininkų turtais[569].

Vilniuje gub. seimelis priėmė tą pasiūlymą ir nutarė prašyti, kad iždo ir dvasiniai turtai mokėtų „bajorų aukas"[570].

Be abejo, negalėjo įtikinti vyriausybės, kad iždo dvarus atstovauja prokuroras, kad jis yra ne vyriausybės, o iždo dvarų gynėjas, nes jisai ištikrųjų dalyvavo seimeliuose teisėtumui apsaugoti.

d. Tarifai.

Apskaitydami ir skirstydami mokesčius pagal sielų, pamatan dėdavo valstiečių sąrašus ir jau sudarytus tarifus. Tačiau

---

[568] 1828. III. 11 įstatymas nustato: sodžiaus bajorai, neturį valstiečių, moka nuo dūmo 3 rub. as. žemės prievolėms, 1 rub. variu bajorų reikalams; prie sodžiaus bajorų priskaityti bajorai, turintieji mažiau kaip 3 valstiečius; čyžiniai bajorai ir nuomojantieji nuo dvarininkų, iždo ir bažnyčios moka po 75 kap. variu žemės prievolėms, 25 kap. variu bajorų reikalams, bet jeigu yra įnamiai, t. r. lauko neturi, o teturi daržą ir trobą, tai tokie bajorai nemoka nieko; bajorai, kurie nuomoja dvarą su valstiečiais, moka ¼% nuomos; valdantieji įkaitu moka ¼% nuo kapitalo, paskolon įdėto į žemę.

[569] 1830 m. Vilkmergės pav. instr., dez. 3.

[570] 1830. II. 28. posėd. Dez. 3.

vyriausybė tuos sąrašus darydavo retai, žmonių sąstatas ir skaičius keitėsi, dėl to kildavo ginčų kokį sąrašą imti.

Per 1812 m. karą daug žmonių išnyko, pradėjo žmones skaityti 1819 m., bet kol nebaigė, kilo abejonių kokio sąrašo skaičius imti. O buvo didelių skirtumų: 1819 m. ūkininkų buvo mažiau, negu skaitoma 1812 m., todėl bajorai nenorėtų remtis 1812 m, sąrašu.

Tą klausimą iškėlė Telšių pav.[571]

Kiekvieną kartą, skirstydami mokesčius, nustatinėjo tą ar kitą sumą nuo sielos. Pav. 1827 m. dėl žemės prievolių nutarė šitaip: „rinkti iš visų be išimties sielų, kurios pažymėtos sielų arba pagalvės sąraše, iš kiekvienos sielos kasmet po 80 kap. as., ir skyrium bajorų reikalams iš kiekvienos sielos toms reikmenoms patenkinti skaitant po 25 kap. as."[572]

e. Sąmatos ir apyskaitos.

Gubernijos seimelis, svarstydavo mokesčių sąmatą sekantiems trejiems metams; ji visuomet būdavo seimelio darbų sąraše. Kas padaryta iš surinktų mokesčių ir kokios buvo išlaidos, apie tat turėjo būti padaryta apyskaita. Kalbėdami apie mokesčius ir rasdami, kad jie esą per sunkūs, kad tam ar kitam dalykui jie nėsą reikalingi, delegatai akylai dabodavo, ar tiksliai jų pinigai išleisti; dažnai rasdavo padarytų klaidų, neprimokėtų pensijų ir t. t.[573]

Reikalavimas duoti smulkesnę apyskaitą darėsi griežtesnis, nes jos ar nepatiekdavo, ar ji buvo trumpa, neaiškiai ar apgrabu pagaminta.

Iždo Rūmai tiekė dar savo apyskaitą, ją pristatydavo gub. maršalui, o tas seimeliui. Apyskaitoj buvo rašoma, kiek pinigų gauta ir kaip jie išleista. Bet tos apyskaitos buvo bendros, ypač nuolatos puldavo į akį viena spraga, kad visai

---

[571] Telšių pavieto 1821. I. 24. dezideriјos ir jo maršalo Danilavičiaus pastabos.

[572] Uchwalono rozkładki ziemskich powinności.

Uchwalono „zbierać ze wszystkich bez wyłączenia dusz w podusznym czyli pogłównym okładzie zostających, z każdej duszy co rok po kopiejek assygnacyjnych 88, i odzielnie na potrzeby szlacheckie z każdej duszy zaspokojeniu tych że potrzeb ulegającej po kopiejek assygnacyjnych 25"... (1827. I. 13 posėd.).

[573] 1818. III. 3 posėdyje.

nebuvo sakoma, kam ir kiek išleista, arba apie išlaidas neminėdavo.

Seimelis reikalavo iš savo Žemės prievolių komisijos (deputacijos) smulkesnių žinių apie išlaidas. Jinai, 1821 m. galėjo patiekti tik tokį pranešimą apie apyskaitas, jog už 1806—08, 1809—11, 1812—14, 1815—17 m. nėra baigtos, jog Iždo Rūmai neduoda smulkių pranešimų[574].

Nepasitenkinimas vis augo, reikalavimų tonas darėsi vis aštresnis, bajorams atrodė, kad valdiškoji įstaiga juos lyg nieku laikanti.

Vienas iš deputatų (Bolesławskis—Trakų pav., karštai gynęs smulkiųjų bajorų reikalus), naujai išrinktas į žemės prievolių komisiją, pasisakė, kaip jis žiūri į savo, į komisijos priedermę, ir šitą savo kalbą tuo reikalu jis pridėjo raštu prie aktų.

Visa, sako jis, ką darė kelių praėjusiųjų trimečių deputatai, nepasiekė savo tikslo, nes delegacijos nedarydavo pranešimo; nebus galima žinoti tikrosios gubernijos būklės, kol nebus duota apyskaita.

1814 m., tęsia jisai, išrinko komisiją Vilniaus bei Kauno pajamoms apskaityti ir Iždo Rūmų apyskaitai išžiūrėti. Kauno apyskaita dar nebuvo paskelbta 1817 m. Išrinktojo į tą komisiją, bet vėliau nepatekusio į delegatus, miestas neprileido prie raštų. Reikia gi gauti iš Iždo Rūmų tikslią apyskaitą — pajamų ir išlaidų, kad kiekvienas pilietis galėtų patikrinti, kad seimelis žinotų, kaip skirstyti. Jos knygvedyba bloga, pilna jos knygose priešingumų. Iždo Rūmai turi pristatyti smulkią apyskaitą, jos patikrinimą reikia pavesti deputacijai, kuriai reikės gauti leidimas[575].

Matyt, bajorai Bolesławskiui pritarė, nepasitenkinimas seimelyj ir komisijoj jaučiamas ir visur kalbama. Sekančią dieną jau karštoj nuotaikoj tas pats Bolesławskis puolė Iždo Rūmus ir puolė aštriau. Jis nurodė klaidas, apsirikimus, neaiškumus Iždo Rūmų patiektoj apyskaitoj. Rūmai turi smulkių žinių, Rūmai savo raportuose jas patiekia Finansų Ministeriui, tai tas pats turi būti ir čia. Iždo Rūmai lyg pajuokdami siunčia

---

[574] 1821. I. 14.

[575] Bolesławskio kalba 1821. II. 11. Yra išlikusi rusų vertime, lenkų originalo aktuose nėra. Turbūt buvo jo du raštai, sekantis—II. 12.

tokias apyskaitas. Į tokį Rūmų elgesį reikia nurodyti karo gubernatoriui ir reikalauti, kad duotų teisę patikrinti po pavietus pajamas ir išlaidas, o dabar tol nežiūrėti išlaidų paskirstymo sumanymo, kol nebus tinkamos apyskaitos iš Iždo Rūmų.

Biurokratijai atrodė šitas bajorų reikalavimas perdrąsus, kad galėtų jį patenkinti[576]. Seimelis rašė raštus karo gubernatoriui, priminė jam savo reikalavimus į Iždo Rūmus ir visą tat jis gavo žinių, bet ne tokių, kokių norėjo.

Už kelių metų bajorai visai įsitikino, kad bereikalo seimelis norėjo praplėsti savo teises, biurokratija ir neketino įsileisti bajorus, kad ją tikrintų.

1827 m. posėdyje bajorai patys pažymėjo: „sąmatos sudarymas pagal įstatymų pridera gubernatoriui, gubernijos maršalui, vicegubernatoriui ir Vilniaus burmistrui. Seimelis nieko negali čia nutarti, jis tik skirsto mokesčius"[577].

Kiekvienai didesnei žemės prievolių daliai reikėjo sudaryti atskira komisija; būdavo tenai daug smulkaus darbo, reikėjo tyrinėti ir tikrinti ilgesnį laiką, tai nariai, negalėdami išsėdėti, ar neturėdami pakankamai prityrimo, žinių ir laiko, kad patys tikrintų, pasisamdydavo žinovų. Vienur sklandžiau ir ramiau praeidavo atsiskaitymas, kitur būdavo karštų ginčų. Pažymėtinas vienas atsitikimas, dėl kurio nekartą tekdavo grįžti seimeliui.

Komisija malkų ir žvakių išlaidoms patikrinti 1823 m. pakvietė Vilniaus teismų advokatą Karolį Žebrauską. Jis dirbo joje kaipo sekretorius už tam tikrą atlyginimą, kuris buvęs, jo žodžiais, 270 rub.; Žebrauskas dirbęs ilgą laiką, davęs naudos, nes suradęs pereikvojimų — malkų 1091$^5/_7$ ašių, žvakių — 23.250½ viršaus, viso apie 3000 rub. vertės. Savo laiku jis pabaigęs tą darbą, komisijos nariai nevisi buvę, jis dirbęs vienas, bet atlyginimo negavęs[578]. Žebrauskas prašė seimelio užmokėti, prašė kelius kartus, paskutinį kartą priminė 1830 m., bet seimelis ir dabar atmetė, nenurodęs priežasties[579].

---

[576] 1821. II. 12. posėd. kalba. Žodžiu ir raštu (rašto aktuose nėra).

[577] „Zporządzenie smiety wedle praw należy do gubernatora, gubernskiego Marszałka, wicegubernatora i głowy miasta Wilna, Zgromadzenie niczego tu stanowić prócz samej rozkładki nie może". Posėdyj 1827. I. 27.

[578] Raštas Komisijai patikrinti malkų ir žvakių vartojimui 1830. II. 28.

[579] Posėdyj 1830. III. 6.

Išlaidų tikrumas rūpėjo visai bajorų visuomenei, ne tik išrinktiesiems maršalams; ji neketino tenkintis pranešimu raštu seimeliui, nes tuomet svarstymas tegali eiti apgraibomis, o norėjo prisirengti iš anksto ir svarstyti viešai ir rimtai. Dėl to atsirado reikalavimas, kad išlaidų apyskaita būtų spausdinama ir siuntinėjama. Šitą dalyką iškėlė Vilniuje 1826 m. Upytės pav. maršalas gr. Zaluskis, kuris pareiškė pageidavimą, kad gub. maršalas, darydamas trimečio darbų apyskaitą, ją išspausdintų ir išdalintų nariams.

Tat buvo priimta ir nutarta ateityj šitaip daryti[580].

O kur dėdavo surinktus pinigus vyriausybė, tai nei ji, nei iždinė vistiek neduodavo bajorams žinių.

Bajorai tardavo, kad visgi jie nėra tiksliai leidžiami; jiems kilo noras žinoti apie savo sumokėtus pinigus, taigi kuklioj formoj bajorai reikalavo didelio dalyko — biudžeto kontrolės.

Gub. seimelis savo iniciatyva 1830 m. vėl bandė iškelti tą klausimą; bajorai prašė, kad pavieto iždinės duotų kas mėnesį žinių pavieto maršalams apie tat, kokios žemės prievolės ir baudos įplaukė į iždą[581].

Vyriausybė, žinoma, šito prašymo nepatenkino, ypač kad greitai įvyko Lietuvoje politinių pakeitimų.

19.

Socialė apsauga.

a. Magazinai.

Valstiečiams aprūpinti maistu badui užėjus, vyriausybė įsakė, kaip jau minėta, įsteigti magazinus ir į juos pilti javus. Ji nustatė, kokie turi būti tie magazinai, po kiek javų turi būti supilta; visa tat turėjo atlikti dvarininkai. Pritrūkus savo javų ar neužderėjus, valstiečiai imdavo iš magazinų, bet po to kartais negrąžindavo. Tai su magazinų išlaikymu atsirasdavo ištisa eilė klausimų, tekdavo jie kelti ir svarstyti seimeliuose.

Nuo 1822 m. dėl blogų metų magazinai buvo tušti; vals-

---

580 1826. XII. 11. posėdyj.
581 1830. II. 28. Dez. 6.

tiečiai, kurie buvo iš ten pasiskolinę javų, negrąžindavo, ir atrodė, lyg magazinai bus tušti ir toliau.

Vilkmergės seimelis prašė leisti pradėti pilti į magazinus nuo 1830 m., ir pradėti viską skaityti iš naujo, nustačius kiekį, žiūrint sielų skaičiaus[586].

Vilniuje gub. seimelyj svarstė tą klausimą, sutiko su juo ir prašė vyriausybės, kad ji leistų skaityti magazinus veikiančius nuo 1830 m., nes dėl nederliaus per keleta metų visa javų atsarga buvo išimta ir negrąžinta[587].

b. Pavargėlių namai parapijose.

Pavargėliais iki šiol tesirūpino bažnyčia ar vienas kitas geraširdis žmogus; gi reikalaujančiųjų pagelbos buvo daugybė, tai tekdavo patiems vaikščioti ir rankioti išmaldos. Nevisi dvarininkai rūpinosi savo baudžiauninkais, dėl to jų pavargėliai, išbadėję, negalį dirbti, elgetaudami užpuldavo kitų pasiturinčiųjų dvarininkų valdas. Taigi reikėjo rūpintis organizuotąja sociatine apsauga ir labdarybe, kad apsisaugotų nuo neorganizuotos — elgetavimo. Ir spauda pradėjo tuo rūpintis, buvo atsiradęs net tam tikslui laikraštis labdarybei skiriamas[588]; labdarybė virto pasiturinčiųjų prievole.

Bajorų seimeliuose 1821 m. labdarybės klausimą iškėlė ir pagrindė Trakų delegatas Kaczewski. Jis siūlė tokį planą.

Pavargėlių namais rūpinas pavieto maršalai; jie dirba katras sau savo paviete. Maršalas paskiria kiekvienai parapijai vieną dvarininką, vadinamą „parapijos direktorium“, kuris eina išvien su klebonu; susitaręs su bajorais ir valstiečiais įsteigs „mielaširdystės broliją arba draugiją“. Draugijos lėšos susidarys iš palikimų, aukų, kalėdų, išmaldų. Brolija išlaiko visus pavargėlius. Dabar jie negalės elgetauti ir stovėti prie bažnyčių ir tiesti rankų. Renkamos aukos eis į brolijos dėžutę. Brolija renkasi kas ketvirtį metų. Su kunigu po parapiją kalėdoja ir brolijos narys. Susikūrus brolijai jos direktorių išrenka brolijos susirinkimas. Pavargėliai talpinama špitolėje. Jos pryšakyj stovi 3 valdininkai: vienas pirminin-

---

[586] 1830 m. Vilkmergės pav. Instrukcija p. 11.

[587] 1830 m. II. 28 gub. seim. Dez. 7.

[588] „Dzieje dobroczynności krajowej i zagranicznej“, ėjo Vilniuje 1820—1824 m.

kas ir du tarėju (konsyliarz). Jų dalykas—prižiūrėti špitolėj tvarkos, kad pavargėliai neišmaldautų ir nevaikščiotų. Jie dirbs darbus, reikalingus špitolei ir bažnyčiai, turės ją lankyti. Kas be brolijos valdininkų leidimo elgetaus, bus baudžiamas. Iš pašaliečių į špitolę niekas negalės įeiti be atitinkamo leidimo.

Visi pavargėliai, šituo sumanymu, turi būti pamaldose; jie šluoja bažnyčią; grįžę iš bažnyčios pradeda dirbti darbą. Jiems skiriamas iš jų pačių tarpo vedėjas ir vedėja, kurių privalo klausyti; už neklausymą vedėjų ir valdininkų bus baudžiami. O jeigu nusikals pats vedėjas dėl girtuoklystės ir neklausymo, baudžiamas dvigubai ir išmetamas iš vedėjų. Prie stalo sėdi visi — vyrai ir moterys. Skalbimas, virimas— moterų darbas. O iš darbų, kas padaryta kas savaitę, atiduodama į magaziną. Avalinė ir drabužiai nustatoma susirinkus kas bertainį[589].

Taigi šitokį planą buvo išdirbęs Trakų deputatas. Vilniaus gub. seimelis priėmė jį visą ir nutarė jį vykdyti[590].

Tačiau nematyt, kad būtų kas padaryta, taigi rūpintis pavargėliais palikta atskiram klebonui ir dvarininkui. Ir po to mažai kas buvo daroma, gi vėliau seimeliai nebekalbá apie labdarybės organizaciją.

20.

Švietimo reikalai.

a. Mokyklos.

Liaudis — smulkieji bajorai ir kartais valstiečiai gaudavo švietimą parapijos mokyklose, kurios buvo klebono žinioje. Kilant švietimo reikalavimui turėjo padidėti mokinių, mokyklų, mokomųjų knygų skaičius. Dvarininkai, nors retai, bet į tą dalyką įsikišdavo.

1820—21 m. ir po to ypač subruzdo šviesuomenė rūpintis švietimo reikalu. Bajorų seimeliai taip pat rodė didesnį karštį, ypač kai galima iš kitų reikalauti, kitiems užmesti naštą.

1821 m. Vilniuje gub. seimelis iškėlė reikalavimą, kad elementoriai būtų pigesni, nes esamieji esą perbrangūs[591].

---

[589] *VBDA* Juozo Kaczewskio projektas.
[590] 1821. II. 11 posėd. priimta.
[591] 1821. II. 5, Dez. 53.

Parapijos mokyklos nevisur buvo įsteigtos, tai reikėjo raginti, kad tat būtų padaryta, o kliūčių būdavo: patalpos, lėšų ir mokytojų stoka, nevisi klebonai galėjo ir norėjo rūpintis.

Norint pakelti ūkio kultūrą, reikėjo rūpintis ne tik bajorų, bet ir valstiečių švietimu; atsirasdavo pasiūlymų, kad artojų vaikus mokytų skaityti, rašyti ir skaičiuoti bei ūkio darbų, kad šita turėtų atlikti parapijos mokyklos, klebonų išlaikomos[592]. Bajorų masė tenkintųsi tuo tarpu savomis mokyklomis.

1826 m. Upytės pav. maršalas patiekė pasiūlymą, kad parapijos mokyklos būtų visur įsteigtos, be to pridėjo dar vieną reikalavimą, kad jos būtų universiteto žinioje[593]; dėl bajorų rado, kad esamųjų dviejų gimnazijų yra permaža, jos per toli, jau reikia trečios, kuri turėtų tilpti Vilniaus gub. vidurkyje, o tuo būtų Panevėžio miestas; tą vietą nurodė to paties pavieto maršalas[594].

Esant vienai Lietuvos kariuomenės daliai, kur galėjo tapti karininkais Lietuvos bajorai, reikėjo turėti Lietuvos karo mokyklą karininkams gaminti. Kariuomenėj galėtų tarnauti ir gauti darbą Lietuvos bajorų jaunimas, todėl yra reikalas įsteigti karo mokyklą. Ji turi būti Vilniuje, gali būti ir kitame mieste, bet Vilniaus gubernijoj, o ne taip, kaip buvo sumaniusi vyriausybė, kuri ketino ją steigti kitur.

Į šitą karo mokyklą tegalėtų būti priimami bajorai, gyvenantieji Vilniaus gub., taigi iš kitų gubernijų negalės patekti. Bet gali būti dar kita sunkenybė — įrodant bajorystę, o šitų sunkenybių turės daugelis smulkiųjų bajorų; gal būti, kad jų daugiausiai iš jų ir eis.

Dėlto bajorų seimelis pasiūlė tokį išėjimą: bajorystei įrodyti, priimant į mokyklą, turi užtekti gub. bajorų maršalo liudijimo apie kilimą ir dorumą. Jeigu kandidatų būtų perdaug, ir tektų tarp jų pasirinkti, tai šitą darbą turėtų atlikti susiėję vi-

---

[592] Adv. Mykolas Žilinskis savo rašte 1823. IX. 29 m. į Upytės seimelį sako: „4. Iżby stan rolniczy, a szczególnie młodzież po parafiach była w szkołkach przez plebanów parafialnych utrzymywana i brała naukę czytania, pisania y liczby, i gdyby też młodzież była nauczana do gospodarki i do rolniczej machiny". (Upytės seimelio žurnalas 1823 m. — *VBDA*).

[593] *VBDA* 1826 m. patiekė šį reikalavimą Upytės pav. maršalas Eidrigevičius.

[594] Upytės maršalo raštas.

sos gubernijos maršalai, taigi bajorai nenorėjo, kad šitą reikalą spręstų administracija[595].

Rusų vyriausybė visai neketino mokinti karo meno Lietuvos bajorų. Tai bajorai vėliau grįžo prie to paties klausimo.

1830 m. priminė tat Telšių pav. bajorai; jie siūlė prašyti viešpaties, kad jisai Lietuvos bajorams įsteigtų karo mokyklą, tokią kaip esamieji kadetų korpai, kurioj galėtų karo mokslo mokintis ir kariuomenėj tarnauti[596].

Vilniuje priėmė tą sumanymą, vėl nutarė prašyti, kad Lietuvos jaunimui įsteigtų kadetų korpą Vilniuje[597].

Ir dabar vyriausybė neišklausė prašymo, berods greitai įvyko 1831 m. revoliucija, ir jau po to aiškiai negalėjo norėti kurti tokią mokyklą Lietuvoje.

U n i v e r s i t e t o klausimas mažai teiššaukdavo naujų pageidavimų ir prašymų: jo tvarka atitiko bajorų reikalavimams. Vieną kartą teužsiminė apie jį, būtent, kai rūpėjo palengvinti mokslą neturtingiems bajorams, einantiems į įvairias inteligentinio darbo šakas, į kurias turtingieji neidavo, kaip antai: valdininkai, mokytojai, gydytojai ir t. t. Smulkieji bajorai galėtų ir norėtų mokintis, bet neturi lėšų, tai turtingiems dvarininkams reikėjo jų parūpinti; kitaip tų darbo šakų mokytų žmonių negalės būti.

1821 m. Trakų pav. delegatas Bakowski patiekė tokį platų sumanymą, kad Vilniaus universitetas dykai išlaikytų bendra-

---

595 1823—4 m. seimeliai.

„1. aby szkoła wojenna mogła być ufundowaną w mieście Wilnie lub w innym z miast Gub. Wil. i 2. aby do takowej szkoły zalecać się i mieścić się miała prawo jedynie tylko szlachta zamieszkała w gub. Wil.

3. Aby w celu ułatwienia form w przyjmowaniu młodzieży swiadectwa Marszałka Gubernskiego były dostatecznemi co do rodowitości i konduity, aby w zdarzeniu nacisku życzących nad określoną liczbę czynić wybor, i poczentować „wybor wspólnie z Gubernskim koło Marszałków miało zachonaną prerogatywę (*VBDA* 1823—26 m. aktai, p. 51—52).

596 1830 m. Telšių pav. dez. 1.

1. „Prosić Monarchy o urządzenie na sposób korpusów kadeckich Korpusu Litewskiej Szlachty, gdzie by się młodzież szlachecka do służby wojskowej kształcić mogła i potrzebnych nauk nabywać".

2. „O pozyskanie summ od wojny francuskiej zalegających".

3. „O ziemskich powinności parównanie (jeśli można) w całem państwie".

4. „O zniesienie podwójnej opłaty od dusz wolnych nad morzem Bałtyckim ile gdy tu granica Prusska zamknięta, handel ścisnięty i przemysł upadł".

597 1830. VI. 1 posėd. Dez. 22.

butį (konviktą) 100 vietų beturčiams bajorams, nes, sako, tat buvę dar XVIII amž.

Gub. seimelis nutarė pavesti tat pageidavimų vyrybei (komisijai). Tačiau nematyti, kad ši ką nors būtų padariusi; rodos gub. seimelis ir nekėlė to klausimo, pats bene nieko nebus padaręs.

Berods apie tą laiką buvo prasidėjusios studentų riaušės, vargu kas begalėjo išeiti, be to ir universitetas tokių lėšų neturėdamas nebūtų galėjęs įsteigti tokio nemokamo bendrabučio. Taigi Trakų atstovas kalbėjo tik savo pavieto smulkiesiems bajorams.

b. Moterų švietimas.

Bajorams teko kelti ir moterų švietimo reikalą. „Gražiajai lyčiai" turėtų būti taikomi tie patys mokymo metodai, kaip ir vyrams; ką tik įėjusios į madą „savitarpio mokymo" mokyklos (Lankasterio typo) būtų geriausios, iš pradžios įsteigs jas pavietų miestuose, o paskui po parapijas.

Seimelis pasiūlymą priėmė, į pageidavimų sąrašą jį įtraukė, bet prašymu ir pasiliko[598].

c. Teatras.

1821 m. bajorai iškėlė ir teatro reikalą[599]. Jis pripažintas reikalingas, tai nutarė, kad reikia pradėti jis statyti; kas dėl vietos, tai jis tegalėtų būti Vilniuje.

Buvo šita nutarta, tačiau nematyti, kad kas būtų padaryta.

21.

Politinis bajorų veikimas.

Vilniaus gub. bajorų seimeliams tekdavo iškelti klausimus, kurie lietė ne tik guberniją, bet ir didesnį plotą. Vilniaus gub. nekartą pasisakydavo visos Lietuvos vardu — ar tai pasitarę su kitų Lietuvos dalių bajorais, ar ne; vienur reikėjo, kitur nebuvo reikalo tartis. Klausimų rūšys taip pat įvairavo: vienur norėjo suartinimo su Rusija, kitur — atitolinimo.

---

598 Priimta 1821. II. 3 posėdyj, gana gausiai susirinkusiame, kuriame dalyvavo 110 žmonių. Dez. 50.

599 1821. II. 5 posėdyje. Dez. 52.

a. Mokesčiai.

Lygindami Lietuvos mokesčių ir rinkliavų naštą su tąja, kuri buvo Rusijoj, bajorai pastebėjo, jog jie moka daugiau, taigi išdrįsdavo pakelti balsą ir prašyti vyriausybės, kad ji tuo atžvilgiu sulygintų Lietuvos gyventojus su Rusijos valdiniais. Teisybė, mokesčiai — senosios Lietuvos palikimas, taigi atrodė, jog velija rusų mokesčius, nes nenorėjo būti blogąja išimtim. Berods daug tokių atsitikimų nebuvo.

Pašto siuntimo išlaidos buvo nevienodos: pav. siunčiant iš Vilniaus gub. į Rusų gubernijas pašte buvo imama brangiau, negu siunčiant iš tenai. Todėl gub. seimelis 1827 m. prašė vyriausybės siuntimo išlaidas suvienodinti[600].

Toliau pastebėjo, kad Lietuvoj pašte mokama sidabru, o Rusijos gubernijose asignacijomis, o tai reiškia, jog tenai imama iki 3 kartų pigiau (žiūrint kurso). Todėl Kauno pav. bajorai 1830 m. prašė sulyginti su mokėjimu visoj Rusijoj[601].

Žemės prievolės atrodė, lyg jos Lietuvoj būtų didesnės, negu Rusuose. Telšių pav. seimelis 1830 m. prašė sulyginti ir suvienodinti šitas prievoles visoj valstybėj, tačiau šito prašo nedrąsiai, pridėdami žodžius, „jeigu galima". Gubernijos seimelis to prašymo neįnešė į savo pageidavimus[602].

Kartais nepripažindavo senųjų Lietuvos duotų privilegijų, jeigu jos pinigiškai apsunkindavo, pav., privilegijas imti rinkliavas už tiltus[603].

b. Rusų administracija.

Rusų vyriausybė stengėsi turėti savo policiją, laikyti ją savo žinioje, kiek galima skirti pati, įterpti į vietos žmonių tarpą ateivius rusus, atimti ją iš vietos bajorų įtakos. Susidūrimų tarp bajorų ir policijos būdavo dažnai, vyriausybės ir bajorų interesai anaiptol nebuvo vienodi. Bajorai gi stengėsi susiaurinti policijos veikimo plotą, arba paimti ją savo žinion.

1820 m. Breslavos pavietas prašė net panaikinti policijos valdybas (žemutinis žemės teismas), nes jos nepažįstančios

---

[600] 1827 m. Dez. 13.
[601] 1830. I. 18. Dez. 1.
[602] Žr. aukščiau p. 368.
[603] Dez. 3. Žiūr. aukščiau pusl. 382, išn. 596.

vietos įstatymų, tik darančios sunkenybių ir nesmagumų gyventojams.

Šita skunda pateko į Vilnių, tačiau gub. seimelis nerado reikalinga ar bent tikslinga toliau jos siųsti.

c. Įstaigų kalba.

Rusų kalbos platinimas per mokyklas, jos įvedimas tose įstaigose, kur valdininkai buvo skiriami ir dažniausiai iš Rusijos atsiunčiami, o ne bajorų renkami, didėjantis rusinimas sukėlė baimės, ar neis toliau, gal valdininkų nebeduos rinkti, o tat sudarytų sunkumų vietos žmonėms, tai tekdavo tuo reikalu pakelti balsą, berods nedrąsiai; buvo tai daroma Aleksandro laikais, o stipriau Mikalojaus laikais, kuomet atviriau ėmė rusinti.

Nepatiko bajorams, kad pamažu įvedama rusų kalba, todėl norėtų palikti viską lenkiškai[604]. Apie lietuvių kalbą, liaudies vartojamą, neužsiminė. Ji leidžiama vartoti parapijos mokyklose, kaikurie švietėjai, liaudies šalininkai, leido knygeles, bet tai buvo privatinė iniciatyva.

Caras buvo išleidęs įsakymą, kad visos bajorų skundos į gubernijos vyriausybę ir aukščiau būtų rašomos rusų kalba; nemokant jos, susidarydavo sunkenybių: tekdavo ieškoti vertėjų iš rusų kalbos ir į rusų kalbą. Gyvu virto tas klausimas 1830 m.

Jau Šiaulių ir Vilkmergės pavietai šitoms sunkenybėms pašalinti buvo pasiūlę paskirti vertėjus.

Berods Vilkmergės pavieto atstovai dar bandė įtikinti vyriausybę, jog dabar dar negalima vartoti rusų kalbos. Jie rašė: dėl rusų kalbos Viešpaties įsakymas jiems privalomas ir jo klausysią, tačiau dabar jis neįmanoma įvykinti. Ką tik baigusieji mokslus ir dabar juos baigiančioji karta moka rusų kalbą, kaip ir savo prigimtąją kalbą, kas kita — senoji karta; ji rusų kalbos nemoka, ji negali tąja kalba aiškiai ir tiksliai savo minčių išreikšti; padarytieji vertimai gali būti netinkami, gali būti iškreipimų, tų kliaudžių nepataisys ir valdininkai tam

---

[604] Advokatas Mykolas Žilinskis rašo Upytės seimelyj 1823. IX. 29: „1... Gdyby ojczystym językiem polskim wszelkie prośby y tłumaczenia się były pisane". (Upytės seimelio žurnalas 1823 m. — *VBDA).*

skiriami, todėl prašo dar keliolika metų leisti ir toliau rašyti lenkiškai gubernijos ir pavieto įstaigų valdininkams[605].

Gubernijos seimelis svarstė jį savo posėdžiuose. Matyt, nerado galima kreiptis tuo klausimu: turbūt žinojo, jog nesulauks geros kloties. Savo ruožtu, nenorėdami pripažinti rusų kalbos įsigalėjimo, visi vienu balsu atmetė Šiaulių ir Vilkmergės pav. pasiūlymą įvesti prie įstaigų vertėjus į rusų kalbą[606].

d. Kastiuškos paminėjimas.

Kastiuškos vardas buvo žinomas ir garbinamas Lietuvos bajorų tarpe, su juo dar skaitėsi, tik savaip ir reikalui esant, ir caras Aleksandras. Kastiuškai mirus Šveicarijoj, sujudo apšviestoji Lietuvos visuomenė — spaudoj, susirinkimuose ir bažnyčiose.

Vilniuje gubernijos bajorų seimelis 1817. XII. 15 nutarė prašyti vyriausybės leisti pergabenti savo tautiečio Tado Kastiuškos kūną, palaidoti jį ir ant kapo pastatyti kuklų paminklą „Lietuvos sostinėje"[607].

Greitai vėl prie to paties grįžo: 23 d. prašė leisti šitą „lietuvį" palaidoti Lietuvoje, visam tam daryti rinkliavas, net pakviesti prie šito „lenkus"[608].

Dar kartą kalbėjo už poros savaičių (1818. I. 8): nutarė prašyti viešpaties, kad leistų pargabenti T. Kastiuškos kūną į Vilnių, jam pastatyti paminklą, šitam tikslui rinkti aukas[609].

Iškilmės pamaldos ir kalbos buvo ne tik Vilniuje, bet ir provincijoj[610].

e. Lietuvos sujungimas.

Lietuvos suskaldymas atskiromis gubernijomis, kurios neturėjo tarp savęs ryšių, trukdė Lietuvos gyvenimą. Lietuvos visuomenė turėjo pati užmegsti ryšius viešai ar privačiai. Vidurkiu likdavo senasis centras — Vilnius, jis jungė Lietuvą,

---

605 1830. II. 28 posėd., nutarimas 9.
606 Vilkmergės pav. dez. 16.
607 Vilniaus gub. seimelio 1817. XII. 15 posėd.
608 Vilniaus gub. seimelio 1817. XII. 22 posėd.
609 Vilniaus gub. seimelio 1818. I. 8 posėd.
610 *Janulaitis* Baudžiavų Panaikinimo suman. p. 19; *Mościcki* Pod znakiem Orła i Pogoni, 60—64, 214, *Zbiór mów w różnych miejscach* mianych... po zgonie ś. p. T. Kosciuszki. Wilno 1818.

Vilniaus gub. seimelio nutarimų prisiklausydavo kitos Lietuvos dalys, dažnai sekdamos juos.

Mintis sujungti Lietuvą į vieną kūną Rusijos ribose neretai kildavo. Mensko bajorai 1817 m. iškėlė sumanymą ir kreipėsi į viešpatį, kad juos prijungtų prie Lietuvos, t. r., kad būtų po Lietuvos karo gubernatorium. Tarp motyvų nurodė, kad jie arti Vilniaus miesto, Mensko bajorai giminiaujas su Lietuvos bajorais, jų jaunimas mokosi Vilniaus universitete.

Dėl Mensko gub. bajorų prašymo pasisakė caraitis Konstantinas, kurio žinioj be Lenkų Karalystės buvo ir Mensko gub., jisai buvo tam priešingas. berods po to ir patys Mensko bajorai jau atsisakė nuo savo prašymo[611].

f. Valstiečių klausimas.

1817—1820 m. valstiečių reformos klausimas sujungė visos Lietuvos bajorus: sumanymai kilo visoj Lietuvoj, programa ir planai buvo vienodi, jiems vadovaujančių gaivalų buvo bendrai aptarta ir apsvarstyta, vienodais reikalavimais kreipdavos į vyriausybę[612].

22.

Delegacijos į sostą.

Įstatymas leisdavo bajorų seimeliams savo reikalais kreiptis stačiai į viešpatį. Lietuvos bajorai, — norėdami gauti palengvinimų ir visokius trūkumus prašalinti, o tardami, kad administracija trukdo visame ir vietoj ir Petrapilėj, tikėdami, kad priėjus prie paties caro bus šiam nepatogu, bajorų delegacijai prašant, jos prašymą atmesti, panorės pasirodyti vis gera teikiąs, — dėlto bajorai svarbesniais atsitikimais rūpinos, kad būtų pasiųsta delegacija ir caro priimta. Dėl to paties caras vengė delegacijų, o pagaliau tatai užimtų daug laiko, pats caras Aleksandras, dažnai važinėjęs, vargu būtų galėjęs ištesėti. Paprastai pirm to dalyką ištirdavo Vidaus Reikalų Ministerija ir Ministerių Komitetas, jie pasakydavo savo nuomonę ir paprastai stengdavos delegacijų neprileisti. Dažnai Vidaus Minis-

[611] *Seredonin* I, 268—269 p.
[612] *Janulaitis* Lietuvos bajorų sumanymai.

terija pranešdavo, jog savo pagarbos ir ištikimybės jausmus išreikšti bei luomo pageidavimus bajorai galį įteikti raštu, tatai patiems bajorams apseisią pigiau, nebus varginimo ir t. t. Prašydavo kiekviena gubernija savo reikalais, bet Lietuvos gubernijos be bajorų ir dvarininkų interesų turėdavo savo atskirų, Lietuvos reikalų, dėlto kartais neviešai prieš tat aptardavo bendrus savo krašto reikalavimus.

1818 m. pradžioj buvo išrinkta Vilniaus gub. bajorų delegacija į sostą valstiečių klausimu; jinai jau buvo prisiruošusi kelionei, bet negavo leidimo. Dėl to už poros metų artimiausiajam 1821 m. gub. seimelyje turėjo pranešti, kad delegacija negalėjo atlikti jai pavestojo darbo, nes negavo vyriausybės leidimo vykti[613].

Bajorai tarė, kad tik šituo, valstiečių klausimu, caras nepanorėjęs jų priimti, nes už kelių savaičių po to pranešimo nutarė prašyti, kad leistų kreiptis į sostą savo prašymams patenkinti[614]. Berods kai kur tat virto paprasta mandagumo forma, bajorai prašėsi, visai nenorėdami vykti į viešpatį, tai gaudavo tokį pat mandagų atsakymą, kad galį atsiųsti savo pageidavimus raštu ir raštu reikšti savo ištikimybės jausmus.

1821 m. Gardino gub. bajorai buvo suruošę delegaciją į sostą. Jų prašymai į viešpatį buvo įvairūs, vieni lietė vietos bajorus, kiti — visą Lietuvą[615]. Išrinko į delegatus tokius žmones, kurie neatrodė, kad būtų Rusų kiemui svetimi ir nepriimtini — gr. Grabowski, gr. O'Rurk, V. Pusłowski, kun. Czetwertyński[616].

Prasidėjo įstaigų susirašinėjimas. Lietuvos Gardino gubernatorius parašė apie tat į Vilnių Lietuvos karo gubernatoriui[617], o tas atsakė, jog pirmiau buvo prašę Vilniaus bajorai, bet sutikimo negavę, išreikšti gi padėką Viešpačiui Imperato-

---

[613] 1821. I. 18 posėd. *(VBDA).*

[614] 1821 II. 8 posėd.

[615] Jie prašė: grąžinti kas dėl karo paimta ir gyventojams neatiteista; sulyginti žemės prievoles visoj imperijoj, nes Gardino gubernijoj jos didesnės, negu kitose gubernijose; laikytis Lietuvos Statuto ir teisių tam kraštui maloniausiai suteiktųjų, pavedančių dekretų vykinimą pilietinėse bylose ne policijai, bet teismo valdininkams; priimti javais į mokesčius kariuomenei, stovinčiai Gubernijoj.

Vėliau prisidėjo totorių prašymas, kad paliktų senąsias totorių teises. *(VGA* 1821 m. Nr. 82 l. 2—3).

[616] *VGA* 1821 m. Nr. 83 l. 2—3.

[617] *VGA* 1821. III. 6 Nr. 2219.

riui jie galį per Vidaus Reikalų Ministeriją, o dėl paties prašymo iš esmės, dėl kaikurių vietų atsako, šiaip jį atmesdamas: būk Gardino gub. esant apkrauta mokesčiais daugiau už Vilniaus gub., taip tik rodos, nes ji esant arčiau sienos, tai ir pajamų daugiau turinti; dėl Lietuvos Statuto, tai jis paliktas, o teismo sprendimų vykinimas pavesta policijai Aukščiausiais Ukazais, todėl negalima prašyti išimtinųjų teisių. Totoriai nėsą suvaržyti, nes jie naudojas bajorų teisėmis, o turintieji valstiečius gali dalyvauti seimeliuose[618].

Pasirodė, kad šiame atsitikime bajorų prašymas tuo nesibaigė. Gardino gub. maršalas nesiliovė, parašė platų raštą Lietuvos karo gubernatoriui, kur įrodinėjo, jog reikia siųsti deputaciją į viešpatį, jog kreipiantis į gubernatorių negalima sulaukti geros kloties, jog kaikame gubernatorius perdaug daro įtakos vyriausiajam ir pavieto teismui, šalina jų narius ir t. t., dėl šito dvarininkų būklė nėra užtikrinta. Be to pakartoja kaikuriuos vietos bajorų pageidavimus[619], prievolių nelygumą, valstiečių apsunkinimą ir t. t.

Klausimas atsidūrė Petrapilėj Vidaus Reikalų Ministerijoj, iš ten pateko į Ministerių Komitetą.

Kočubei, vid. r. min., pasiūlė Komitetui pasielgti taip, kaip iki šiol tat buvo daroma, būtent: paprastai padoriais sumetimais atmesti deputacijų atsiuntimą, o leisti atvykti bajorų įgaliotiniui. Ministerių Komitetas su tuo sutiko ir nutarė pranešti Gardino gubernatoriui, jog Gardino bajorų ištikimybei ir dėkingumui pareikšti nėra reikalo deputatams vargintis kelionėmis, nes viešpats ir be to yra įsitikinęs dėl savo valdinių jausmų; prašymus gi geriau pristatinėti raštu atitinkamiems ministeriams, berods bajorai galį atsiųsti savo įgaliotinį, kuris asmeniškai įteiktų juos ministeriams, visgi tik gavę viešpaties sutikimą.

Kaip tik su šituo nesutiko caras, įtaręs, kad ministeriai bene nori patį viešpatį suvaržyti, neprisileisdami net valdinių, pastodami jiems kelią į savo viešpatį: „su šituo Komiteto nutarimu, parašė jisai, negaliu sutikti, nes kiekvienas turi teisės atsiųsti savo prašymą stačiai Man į rankas, tuo labiau nega-

---

[618] *VGA ten pat,* l. 4—5.
[619] *VGA,* l. 13—34.

lima atimti šios teisės visam bajorų luomui, gyvenančiam vienoj gubernijoj; ir dėl to reikia duoti jiems valią pasirinkti ar paštu siųsti savo prašymą stačiai Man į rankas arba atsiųsti per vieną deputatą"[620].

Vidaus Reik. Ministerija netikėtą caro nuomonę pranešė Lietuvos Gardino pilietiniui gubernatoriui, o tas Gardino gubern. maršalui ir Lietuvos karo gubernatoriui[621].

Šita sužinota ir Vilniuje. Kaip minėta, Vilniaus gub. seimelis 1821. II. 8 buvo nutaręs kreiptis į sostą, ten padėti savo prašymus. Matyt nedaug teturėjo vilties sulaukti geros klotics, kad už kelių dienų (II. 12) posėdyje vienas pavieto delegatas buvo prasitaręs: ne tam susirinkome, kad valdininkus rinktume, o kad patenkintume savo reikalus[622].

Tik po Gardino atsakymo, metams baigiantis, vėl kreipėsi Vilniaus gub. maršalas Karpis, prašydamas išrūpinti leidimą vykti delegacijai į sostą. Gavo dabar kitokį atsakymą, jog gali siųsti ar raštu tiesiog viešpačiui arba siųsti delegatą, bet tik vieną[623].

Bajorams svarbu buvo vykinti savo peticijų teisę į sostą: gal vietos gubernatoriai pabugs kiek ir susivaldys.

Vilniaus bajorai turėjo pasirinkti — siųsti raštą ar paštu ar per delegatą. Žinoma, pasirinko paskutinįjį kelią kreiptis į viešpatį. Deputatu išrinko buv. gub. maršalą Teodorą Roppą; paklausė jo, ar sutinka. Roppas atsakė, jog sutinkąs priimti tokį garbingą pasiūlymą ir kad galįs važiuoti į Petrapilę net tuojau[624].

Nematyti, kad Vilniaus bajorai būtų laimėję, seimelio aktuose nėra žinių apie delegato kelionės pasėkas.

Lietuvoj, be gubernatorių, reikėjo atsižiūrėti dar į vieną asmenį — caro brolį K o n s t a n t i n ą.

Jisai buvo Lenkų Karalystėj vice-karalium; vėliau pavedė jam ir Lietuvą, nors netiesiog: 1817 m. jo vadovybei pa-

---

[620] *Seredonin,* I, 267 p.

[621] *VGA* 1821 Nr. 83, l. 45; Vid. R. M. raštas 1821. IX. 30 Nr. 1372, Liet. Gardino Pil. Gub. į Lietuvos karo gubern. 1821. XI. 5 Nr. 11808, į gard. gub. marš. 1821. X. 21 Nr. 11177.

[622] 1821. II. 12 posėd.

[623] Vilniaus gub. maršalo raportas į karo gubern. 1821. XI. 28 Nr. 511, atsakymas — 1821. XII. 7 Nr. 2576. *(VGA* 1821 Nr. 83, l. 46—8).

[624] *Ten pat.*

vesta sukurtasis Lietuvos korpas; 1819 — suteiktos naujos teisės valdyti visai Lietuvai[625].

Kadangi jis buvo caro brolis, jo įtaka buvo didesnė, negu oficialiai pažymėta, tai Lietuvos bajorai ėmė ieškoti kelių ir į jį. Pirmą kartą tat padaryta 1823 m. Gub. seimelis, pabaigęs valdininkų rinkimus, išrinko delegaciją į Varšuvą kun. Konstantinui ištikimybei pareikšti[626].

Visgi delegacija nebuvo nuvykusi, ar dėlto, kad pats Konstantinas nenorėjo, ar veikiausiai caras iš Petrapilės jam uždraudė ir 1824 m. II. 24 atėjo Konstantino įsakymas, kuriuo jisai paliuosavo Vilniaus bajorus nuo delegatų siuntimo į Varšuvą, kitaip sakant buvo uždrausta siųsti[627].

1825 m. įvyko atmainų soste: mirus carui Aleksandrui, kaikur valdiniai buvo prisiekę Konstantinui, prasidėjo riaušės, karo revoliucija, kurioj reikalavo konstitucijos. Mikalojus pergalėjo. Po to ypač iškilmingai reikėjo daryti vainikavimo apeigas Maskvoje 1826 m. Į vainikavimo iškilmes bajorų delegacijos ne tik galėjo, bet ir turėjo vykti. Lietuvos bajorai, naudodamiesi tąja proga, sumanė, be ištikimybės jausmų, pridėti savo pageidavimus, kuriuos išdėstė 9 punktuose, prašydami įvairių palengvinimų. Iš Vilniaus vyko gub. maršalas Karpis.

Sulaukė ne to, ko tikėjosi. Apie palengvinimą negalėjo būti nė kalbos. Turbūt buvo nustebę Karpis ir beabejo ir kiti, kai vieton patenkinimo gavo atsakymą raštu, jog pavesta išaiškinti rusų gyventojų dalies, būtent piliponų, būklė Lietuvoje[628].

Po to, 1827 m., baigdami savo seimelį, bajorai nutarė pareikšti ištikimybę viešpačiui ir sosto įpėdiniui, bet jau nebesiprašė, kad leistų siųsti delegaciją[629].

---

[625] Lietuvos korpas įsteigtas 1817. VII. 13, Konstantinui pavesta Lietuva 1819. VII. 11/23 ukazu, o 1822. VI. 29 reskriptu jam pagelbon duota Lietuvos Gubernijų reikalais — Novosilcovas.

[626] 1823. XII. 22 posėdyje.

[627] Raštas 1824. II. 24, paskelbta posėdyj 1824. IV. 11

[628] 1826 m. aktai.

[629] 1827. I. 17 posėdyj.

23.

Administracija ir savyvalda.

Rinkimų kovos iššaukdavo administracijos įsikišimą: ar ji tat darydavo išgirdus pati neprašoma, ar kam nors iš rinkėjų pasiskundus. Akylai sekė rinkimus ir vyriausybė: jai turi būti pranešta apie prasidėjusias riaušes, su kuriomis ji griežtai kovojo, jeigu jos ištikdavo.

Turime keleta pavyzdžių iš toliau, iš Lydos pavieto 1823 m. (kuris priderėjo tuomet prie Gardino gub.) ir iš čia pat.

1823 m. skundėsi vienas smulkus dvarininkas Vincentas Hinca, turėjęs 7 dūmas sodžiuje ir 1 dvarišką, kad seimelyj rinkimų laiku esanti netvarka, kad maršalas Skinderis jį išbraukęs, o rinkimuose vyrauja Tiškevičienės ekonomai, tarnai, įkaitų valdytojai.

Skundėsi didelis dvarininkas Aleksandras Narbutas, buvęs kandidatas į maršalus ir į juos nepatekęs, kad renkamosios dėžės, kur dėdavo kamuolius, nebuvusios uždarytos, Skinderis palikęs jas atdaras ir matęs, kaip kas balsuoja. Tuo pačiu skundėsi Kostrowickis; jis pridėjo naują skundą dėl pakamario rinkimų; prisidėjo vėliau dar vienas bajoras. Skundos ėjo iš vienos vietos, nes viena ranka buvo rašytos, tik Hincos kita.

Skinderis teisindamasis, pripažino, kad rinkimų laiku kaikurių kliaudžių buvo, bet nevisos, tačiau pakartoti rinkimus nebuvę galima, nes visi išvažinėję, o Hinca buvęs prileistas.

Pilietinis Gardino gubernatorius teisino Lydos rinkimus: Vilniaus gub. ir Gardino gub. rinkimų forma ir tvarka ne ta pati, todėl negalima taikinti vienos gub. formų kitai. Ištyrus visgi didelių kliaudžių neatrasta, tik dėžė laikinai buvo sugedus.

Petrapilėj netaip ramiai žiūrėjo, kaip Vilniuje ar Gardine: reikalavo smulkesnių žinių, nes įtarė gubernatorių bene bus paslėpęs ištikusias riaušes. Ir galų gale ištyrę paskelbė, jog rinkimuose netvarka buvus, juos panaikino, o Skinderiui padaryta rūsti pastaba, kam neišpildė visų rinkimų formų[630].

Kartais būdavo skundų dėl rinkimų netvarkos, iš oro pa-

---

[630] *VGA* 1823 m. Nr. 888.

gautų, vyriausybė įsikišdavo su papeikimais, kartais neviską tinkamai ištyrus.

Pav., 1830 m. Vilniaus gub. seimelyj perskaitė vyriausybės papeikimą Juozui Straševičiui (Upytės pav.) už peržengimą tvarkos praėjusiais rinkimais. Tuomet rado reikalo suteikti savo žinių Zaluskis, Upytės pav. maršalas, kad Straševičiaus nėra čia delegatu, nėra jo Vilniuje, dargi nebuvo prileistas dalyvauti pavieto rinkimuose[631].

Praėjęs rinkimuose į kokią tarnybą, dar tuo pačiu negalėjo užimti tos vietos: reikėjo dar, kad jį patvirtintų gubernatorius. Vyriausybė pasirinkdavo sau tą ar kitą kandidatą, kuris atrodė jai tinkamesnis, ypač ji akyliai dabojo aukštesniųjų vietų, tarp jų svarbi buvo maršalo vieta. 1830 m. gub. seimelis išrinko maršalu Karpį ir pirmiau juo buvusį (59 balsais prieš 51), mažiau balsų gavo Gorskis. Karo gubernatorius pasirinko Juozą Gorskį[632].

Bajorai tinkamai pegerbdavo vyriausybės atstovus, jeigu jie apsilankydavo seimelyj, nes šiaip jie raštu susirašinėdavo.

1827 m. buvo apsilankęs piliet. gubernatorius. Seimelis išreiškė tam tikrą pagarbą, pavartojęs senovės laudo formą, priimtą vienu balsu[633].

---

[631] 1830. II. 27, posėdyje.
[632] 1830. II. 6. posėdyje, pranešta II. 10.
[633] 1827. III. 17. posėdyje.

KETVIRTOJI DALIS.

I.

Visagalinčioji biurokratija.

(1830—1855).

1.

Mikalojus ir bajorai.

1825 m. Taganroge mirė caras Aleksandras, nepalikdamas tiesioginių įpėdinių; Rusijos sostą turėjo užimti vienas iš jo brolių — Konstantinas ar Mikalojus. Jo mirtis davė progos padaryti jau nuo seniau ruošiamą politinį perversmą — įvesti konstitucinę monarkiją, pastačius jos pryšakyje Konstantiną, o ne Mikalojų[1]. Bet viršų paėmė Mikalojus; jis greitai nuslopino prasidėjusią berods plačiai neįsišaknijusią revoliuciją, tai pasiliko senoji absoliutinė monarkija. Mikalojaus viešpatavimas (1825—1855) — tai tik nuosakus tolesnis pirmtakūno palikimo tęsimas, o tatai buvo galima daryti nėsant pavojaus iš svetur ir labiau sustiprėjus viduje.

1830 m. revoliucijos vakarų Europoj ir numalšintasis 1830—31 m. sukilimas Lenkijoj bei Lietuvoj davė Mikalojui progos po to tiksliau vykinti visoj Rusijoj savo seniau sugalvotą politinę programą. Jis stengėsi sulaikyti Rusijos istorijos bėgį, bandė jai duoti tokias formas, kokios gretimuose Prūsuose buvo įvestos XVIII amž., ir kurios tenai jau gana seniai, įvykus susidūrimui, pasirodė esančios atgyvenusios.

Visuomenė, Mikalojaus manymu, turi būti ir pasilikti paskaidyta luomais, vyriausias iš jų — bajorų.

[1] Kadangi tas perversmas buvo daromas Petrapilėje gruodžio mėn. 1825 m., tai vėliau ėmė tat rusiškai vadinti dekabristų (t. r. gruodžio) sukilimu.

Tačiau bajorai — tai ne savarankiškai veikiąs valstybėje luomas, o tik klodas, iš kurio daugiausiai išeina valdininkai, taip reikalingi absoliutinei monarkijai; be to jis yra dabar nebevienintelis luomas, yra dar ir kitų, kurie taippat gali gaminti ir tikrai gamina valdininkus (biurokratiją). Joks luomas negali rodyti ir reikšti savo savitumo; jis gali laikytis tol, kol jo interesus pripažįsta absoliutinė monarkija ir jos ramstis — biurokratija. Jeigu kaikas iš bajorų 1825 m. bandė ją suvaržyti, tai dabar turėjo įsitikinti, jog jų luomas tegali išlaikyti savo privilegijas, kol eina išvien su absoliutizmu, dėlto bajorai jį ir palaikė. Kitas Mikalojaus reikalavimas: bajorai — tai dvarininkų klasė, bajorai bežemiai yra nepageidaujamas gaivalas. Už ištikimybę absoliutizmui jis paliko bajorams-dvarininkams visoj pilnumoj išlaikytą svarbią šiems socialinę privilegiją—jų teises į valstiečius; ji palikta bajorams, kitų luomų prie to neprileista; už šitą teisę bajorai turėjo palaikyti tvarką ir ramybę sodžiuje savo ir absoliutizmo naudai.

Rusijos bajorai berods ir patys šito norėjo: kas pirmiau jų pačių buvo paruošta, dabar tat visa ištisai buvo vykinama. Jie patys nesijautė esą nepriklausomu ir savitu luomu, turinčiu teises į valstybės valdymą, dėlto tenkinos tuo, kad gamino valdininkus, kurių patys nevaldė; jų tarpe buvo skirtumų žiūrint turto, veikiau buvo tai dvarininkų klasė, o ne bajorų luomas. O žiūrint kilimo, šita dvarininkų klasė pasidarė mišri: jos tarpe atsirado ateivių iš kitų luomų, naujų, išsitarnavusių, neseniai įbajorintų valdininkų, neturinčių jokių bajoro tradicijų.

Rusų bajorų visuomenėje įsigalėjo pažiūra, kad kiekvienas bajoras, kuris yra gavęs mokslą, turi tarnauti; bajorui nepridera ir negražu, jeigu jis netarnauja. Nėjo tarnauti valdininkais tik nuvargusieji, nuskurusieji ar mažai pasiturintieji bajorai, stovėjusieji arti ūkininkų, o jeigu šitie ir tarnaudavo, tai jiems tekdavo žemesnės vietos. Berods ir dvarininkų interesai spyrė eiti į tarnybą.

Bajorų tarnavimas valdininkais geriau užtikrindavo jiems sociales dvarininkų teises ir privilegijas, negu esant jiems dvaruose; teisybė, palikus savo dvaruose užvaizdas, nuo to nukentėdavo dvarų ūkis ir baudžiauninkai.

Žiūrint tarnybos, tai pirmąją vietą bajorų akyse užimdavo karinė, antrąją — vyriausybės skiriamoji pilietinėj (civilėj) žinyboj, paskutinę — bajorų pačių renkamoji. Taip žiūrėjo pati vyriausybė, ne kitaip turėjo galvoti ir galvojo patys bajorai. O ir žiūrint naudos, tai renkamoji bajorų tarnyba duodavo jiems kuo mažiau progos iškilti, gi pelnyti per šalį nedaug tebuvo galima. Be to, renkamųjų valdininkų teisės nebuvo pastovios: vienur jas praplėsdavo, kitur — susiaurindavo; tat pareidavo nuo to, kaip vyriausybei tat būdavo naudingiau. Jai rūpėjo ne bajorų teisių didinimas ar mažinimas, o tik viena, kokiu keliu gavus tinkamesnių ir pigesnių sau valdininkų; dėl šito tikslo vyriausybėje svyravimų nebuvo[2].

Mikalojui rūpėjo turėti ištikimą, atsidavusią jam biurokratiją, kuri aklai klausytų vyriausybės, neturėtų savo veido, nekeltų savo teisių ir nebūtų brangi. Jam naudingiau būtų, jeigu bajorai, patekę į biurokratiją, tenai ištirptų, nebeprisimintų savo istorinių teisių, taigi biurokratijoj turėtų išnykti bajoro veidas[3], nors caras velytų, kad jie būtų dvarininkai.

Dėl to pat caras nepalaikė neramių, nepastovių bajorų mažažemių ir bežemių, ypač kad jau užtektinai buvo pasiturinčių bajorų ir jam tarnaujančių.

Imant viršų rangai (činui) ant kilimo (veislės) ir kraujo, atsirado net tokių pasiūlymų, kad visai panaikinti rangas ir teduoti teises protui ir mokslui[4], tai reiškia aukščiau pakelti ne iš bajorų, o iš miestėnų ar kunigų, kilusią inteligentiją. Carui atrodė, jog tokie sumanymai eina per toli, jis velijo išlaikyti pusiausvirą: bajorų luomas turi pasilikti, jis buvo jam reikalingas, o jeigu pasipūstų, tai jį paspaustų nebajorų biurokratija.

Iš kitos pusės tarnyba liko bajoro idealas. Dėlto vyriausybei nesunku buvo suvaldyti jų užmačias ir reikalui esant galėjo įleisti į valdininkus nebajorus.

Per 30 caro Mikalojaus viešpatavimo metų bajorų būklė pagerėjo, jais rūpinos vyriausybė, nes aukštai statė jų reikšmę valstybei; tai esąs, sako, kertinis akmuo Rusijos valdy-

---

[2] *Korf*, 452—9.
[3] *Korf*, 472—4.
[4] Taip buvo siūlęs admir. gr. Mordvinovas (*Ikonnikov*, Graf Mordvinov, p. 542—9).

me; bet juos aukštai stato, kaipo klodą, iš kurio eina valdininkai, kurie turi tarnauti valstybei. „Mes visi tarnyboje, sakydavo jisai, ne dykinėti, o darbui dirbti". „Bajoras" ir „valstybės tarnautojas", tai buvę jo akyse sinonimai, dėlto suprantama, kodėl norėjo juos palaikyti.

Rusijoj bajorai ėjo į tarnybą, jei bent nuvargusieji, mažažemiai, virtę ūkininkais sodžiuje nepajėgė mokintis ir pasiruošti tarnybai. Kas kita buvo Lietuvoje: čia jie nėjo politiniais sumetimais, tai čionai ir kitaip reikėjo elgtis[5].

2.
Bajorų teisės ir privilegijos.

Kaip jau minėta anksčiau, Rusijoj buvo dvi bajorų rūši: vieni kraujo, paderminiai, paveldėtiniai, gimusieji bajorai, kiti — asmens bajorai. Anie — pilni bajorai, turintieji visas jų teises; asmens bajorai turi tik kelias jų teises: neplakami, nemoka asmens mokesčių, neina į rekrutus; kitų teisių, kaip antai: turėti baudžiauninkus, dalyvauti bajorų savyvaldoj, jie neturi, taigi jie pereinamas klodas — iš žemųjų, mokančių mokesčius luomų, į pilnus, paderminius bajorus. Skyrėsi ir materialinė būklė: reikmenos—bajorų, o lėšų joms patenkinti neturi; statą save aukščiau už liaudį, o neprilygsta bajorams[6].

Bajorystė įgijama: 1) g i m i m u, tačiau tat liečia paderminius bajorus, 2) vedybomis (ištekėjimu už bajoro), 3) ištarnavimu, įgijus tam tikrą rangą, 4) viešpaties suteikimu, 5) ordino gavimu (statutas nurodydavo, kokia bajorystė tuo pačiu suteikimu įgijama); 6) pagaliau svetimųjų šalių bajorystės pripažinimu (indigenatas).

Praktiškos reikšmės turėjo tik ištarnautoji bajorystė; dėl jos buvo daugiau ginčų bei kovų ir dėl jos buvo leidžiama kuo daugiau įstatymų. Einant 1722 m. Rangų Lenta (tabėlė), ištarnavęs karo tarnyboje ir gavęs vyr. karininko rangą, o pilietinėj tarnyboje VIII rangą, gaudavo paveldėjamą bajorystę, gi turintieji žemesnė rangą — asmeninę.

Tikrieji, pilnieji bajorai įsigijo tokių teisių ir privilegijų, kurių kiti luomai ir klodai ar visai neturėjo, ar turėjo jų mažiau. Bajorai turėjo lengvatų ir pirmenybių: 1) turto ir asmens teisėse,

[5] *Seredonin* II—1, p. 228—9.
[6] *Romanovič-Slavatinski*, 21—23 p.

2) baudžiamose bylose, 3) tarnyboje, 4) prievolių ir mokesčių atlikime. Jie vieni turėjo garbės žymes — erbus. Bajorystė — neliečiama, tik pačiam viešpačiui sutikus tegalima ją atimti.

Kiekvienoj šitų sričių tekdavo susidurti su kitais luomais ir klodai ir su jais varžytis, vienur—labiau, kitur—mažiau.

Pagaliau bajorai, kaip ir kiti luomai, turėjo savo luomo savyvaldą.

Vieni dalykai — senesniųjų laikų palikimas, kiti — naujųjų įvesti ar pakeisti.

a. Asmens teisės.

Kraustymosi teisė.

Bajorai laisviau gali važinėti ir kraustytis. Bajorui savo asmenybei įrodyti užtenka turėti bajorystės raštą. Su šituo raštu jis gali gyventi visoj Rusų imperijoj, o kitų luomų žmonės per tam tikrą laiką turi mainyti savo pasą. Bajorai galėjo būti užsienyje iki penkerių metų, kitų luomų žmonės —nedaugiau kaip 3 metus. 1834 m. šis tas pakeista: bajorai netarnaują nevaržomai gali gyventi visur, o asmenybei patikrinti turi parodyti ar pasą, ar bajorystės liudijimą.

1834 m. sutrumpino buvimą užsienyje: „daugelis žmonių, sako įstatymas, „neribotą laiką pasilieka užsienyje ir iš to jie padarė visišką persikraustymą. Dėl šito apirsta jų dvarai, pajamos aikvojamos už valstybės sienų, palikimas apkraunamas skolomis, atvėsta giminystės ir tėvynės sijos. Dėl to tai nustatoma rakas būti užsienyje su pasu: bajorams — 5 metai, visiems kitiems — 3 metai. Kas išbus užsienyje ilgesnį laiką, tai tas yra skaitytinas nežinia kur dingęs“.[7]

Čionai buvo daugiau politinių sumetimų: ilgai išbuvusieji užsienyje gaudavo idėjų iš vakarų Europos, juos reikėdavo sekti, dėlto teleisdavo trumpesnį laiką būti užsieniuose.

Bajorai, įsirašę į I gildijos pirklius, gaudavo užsienio pasą kaipo bajorai[8]. Šiaip bajorams-pirkliams palikta tos pačios asmens teisės.

Lengvatos baudžiamose bylose.

Bajorai turėjo privilegijų teismuose ir baudžiamose bylose.

---

[7] 1834. IV. 17 ukazas.
[8] 1837. XI. 12. įst.

Bajorai, nubaustieji į katorgą ar į kalėjimą, ir ten būdavo su bajorystės privilegijų likučiais. Jeigu nebajorams-areštantams, kad nepabėgtų, nuskusdavo pusę galvos[9], tai bajorams to nedarydavo ir jiems galvos neskusdavo[10].

Bajorams nusidėjusiems, atėmus bajorystę ir siunčiant į Sibirą, nedėdavo geležinių retežių[11].

1812 m. paskirta bausmė už dezertėrų laikymą—mokėti piniginė bauda, jeigu jos užsimokėti negali, tai kaltininką atiduoda į kareivius, o kas tam netinka — išsiunčiamas į Sibirą[12]. Vėliau teko pasisakyti, kas baudžia bajorą: „sprendimą daro Vyriausiasis Teismas, nes bajorystės, garbės ir gyvybės atėmimas tegali būti atliktas patiekus Senatui ir patvirtinus Jo Imperatoriaus Didenybei".[13]

Kartais teismas užmiršdavo pranešti imperatoriui apie pasmerktąjį bajorą, tai primindavo, jog apie kiekvieną bajorą, nusidėjusįjį prieš vyriausybę ir nubaustąjį teisių atėmimu, būtų viešpačiui pranešta[14].

Bajorai neįrašomi revizijose.

Bajorai, kaip ir kiti įprivilegintieji, aukštesnieji klodai, išimti iš r e v i z i j o s. Pav., skelbiant taisykles apie 9-tąjį gyventojų sąrašą, buvo pasakyta, kad neįrašoma: 1) bajorai paderminiai ir asmeniniai, 2) esantieji valstybės tarnyboje, 3) garbės piliečiai paveldėtiniai ir asmeniniai, taigi įrašomi visi žemesnieji klodai (miestėnai, valstiečiai).

Išorinė bajoro išvaizda.

Rusų vyriausybė vienodino savo tarnautojus; be drabužių ir uniformos, ji pareikalavo, kad valdininkai skustųsi ū s u s ir b a r z d ą. Pirmiausia to pareikalavo iš kariškių, 1837 m. pareikalavo iš pilietinių valdininkų, o nuo 1849 m. iš valdininkų bajorų renkamoj tarnyboj.

---

[9] 1824. VII. 24.
[10] 1826. III. 23.
[11] 1827. XII. 22.
[12] 1812. III. 12.
[13] 1826. XII. 7.
[14] 1833. VII. 25.

Visi bajorai galėjo dėvėti uniformą, netarnaujantieji — Vidaus Reik. Min. valdininkų, o tarnaujantieji — savo žinybos.

Erbai.

Rusų bajorai galėjo turėti erbus, bet dauguma jais nesirūpino. Nuo 1798 m. iki 1836 m. išėjo Erbyno X dalis, kurioj tilpo 152 erbai (o iš viso nuo 1797 m.—1602), po 1836 m. išėjo ir XI dalis, apie 1860 ir po to Erbyno leidimas apsistojo; vėliau jis vėl pradėjo eiti; iki 1912 m. paskelbta 18 dalis; o tuo tarpu apie 1870 m. Rusijoj buvo apie pusė milijono bajorų, iš kurių visgi dauguma buvo Did. Lietuvos Kunigaikštijos žemėse[15].

b. Turtinės bajorų teisės.

Teisės į baudžiauninkus.

Vieni paderminiai bajorai tegalėjo turėti valstiečius (baudžiauninkus ir laisvuosius), kiti bajorai ir luomai tokios teisės neturėjo. Šito reikalavo bajorai, vyriausybė tat palaikydavo, ir ji savo įstatymais bei įsakymais bausdavo asmeninius bajorus ir kitaluomius už prasižengimus prieš šitą draudimą.

1831 m. buvo nustatyta tokia bausmė: už vyrą imti 500 rub. baudos, už moterį — 200 r., jeigu kas turi įsigijęs ištisą dvarą su baudžiauninkų sodžiais — dvarą atimti į iždą, o iš tų bajorų, kurių vardu buvo pirkta, imti baudos po tiek pat[16].

Baudžiauninkai, priklausę teisėtai bajorui, galėjo teisėtai patekti nebajorui. Pav., bajorė, ištekėjusi už nebajoro, galėjo perleisti turtą savo vaikams—nebajorams, tai šitam uždrausti ir perkirsti, 1841 m. buvo nustatyta: „jeigu bajorė ištekės už asmeninio bajoro, tai ji gali valdyti tuos baudžiauninkus iki gyvos galvos, kuriuos turėjo iki ištekėjimo, bet naujų įsigyti negali. Tačiau jai gali atitekti paveldėjimu (ar įstatymu ar testamentu) iš savo giminių apgyvendintas dvaras, kurį ji gali valdyti. Jeigu jos vyras įsigys paveldėtinę bajorystę arba ji, vyrui nebajorui mirus, ištekės už paderminio bajoro, tai ji gali įsigyti baudžiauninkus ir apgyvendintus dvarus. Jeigu po jos liks

---

[15] *Jabločkov*, 659—660, 678—679.
[16] 1831. II. 9 įst.

vaikų iš asmeninio bajoro, tai dvaras, nepereina nei vyrui, nei vaikams, bet turi būti jų parduotas[17].

Vyriausybė gindavo dvarininkų teises, laikydavo valstiečius klusnume ir stengdavosi sulaikyti juos nuo pabėgimo.

Naujam carui Mikalojui užėmus sostą (1825), pasklido gandų, kad baudžiavos jau panaikintos, valstiečiai nustojo klausę dvarininkų, tai jis tuoj išleido manifestą, kuriame paskelbė: „Iš gubernijos viršininkų pranešimų matyti, kad iždo (karališkieji) ir bajoriškieji valstiečiai, melagingų gandų apie paleidimą apgauti, nustojo žiūrėti esamos tvarkos. Tat paskelbiame: 1) kad visi gandai apie laisvę yra melagingi, 2) valstiečiai turi pildyti savo pareigas, 3) jeigu neklausys valdžios, tai kaltuosius nubaus“[18].

Vyriausybė gynė dvarininkų teises ir kovojo su tais, kurie viliodavo svetimus baudžiauninkus. Tuo klausimu yra keletas atskirų ukazų. Jeigu koks dvarininkas išleis svetimą pabėgusią merginą už savo baudžiauninko, tai mokės baudos 2000 rub.[19] „Kas paslėps pabėgusius kareivius bei paimtus rekrutus ir valstiečius-bėgūnus, tas už laikymą iki 6 dienų moka baudos 100 rub., už 6 dienas iki 6 mėn.—be baudos bus plakamas, daugiau kaip 6 mėn.—nuplakus atiduoti į karo tarnybą“[20].

Patys dvarininkai galėjo ištremti savo baudžiauninkus į Sibirą dėl blogo jų elgimosi. Apie tą savo norą jie pranešdavo gubernijos valdybai, o ši tinkamus kariuomenei imdavo į rekrutus, o netinkamus ištremdavo į Sibirą, bet tame atvejuj dvarininkui nesiskaitydavo, jog yra pristatęs rekrutą[21]. Žmonos galėjo eiti į Sibirą kartu su vyrais, ar ne[22]. Jeigu valstietis įrodinės, jog jis laisvas, o ne baudžiauninkas, tai kol ėjo ginčas teisme dvarininkas negalėjo žmogaus atiduoti į rekrutus[23], tačiau vėliau vyriausybė pakeitė įstatymą: jeigu pirmoji teismo instancija pripažino jį baudžiauninku, tai dvarininkas galėjo, nelaukdamas antrosios instancijos sprendimo, atiduoti jį į rekrutus[24].

[17] 1841. III. 8.
[18] 1826. V. 12 manifestas.
[19] 1827. X. 5.
[20] 1827. XI. 16.
[21] 1828. VI. 22.
[22] 1827. I. 7.
[23] 1827. IX. 7.
[24] 1845. I. 5.

Būdavo atsitikimų, kad baudžiauninkus, pabėgusius iš savo pono, pasibasčiusius po įvairias vietas, galų gale visgi suimdavo dėl paso stokos; kadangi nesisakydavo, iš kur yra kilę, tai juos kaipo valkatas palaikydavo kalėjime ir ištremdavo į Sibirą. Per tą laiką ponas galėjo sužinoti apie savo baudžiauninką ir reikalauti atiduoti. Ir tikrai atgaudavo. 1826 m. įst. nustatė grąžinimo tvarką. Taigi savo baudžiauninkus galima buvo gauti iš visur, net iš Sibiro[25]. Bet tai buvo dvarininko teisė, ne priedermė, jis galėjo grąžinamojo nepriimti. 1831 m. įst. buvo nustatyta, jog tuos baudžiauninkus, kuriuos teismas buvo nuteisęs kaipo valkatas ir grąžina į gyvenamąją jų vietą, o dvarininkas nesutinka priimti, tai juos ištremia į Sibirą, nors jam būtų ir daugiau 50 metų[26].

1837 m. įst. dvarininkas gali perkelti savo valstiečius iš vienos vietos į kitą, užsimokėjęs nesumokėtus mokesčius[27]. Parduodant visą dvarą su baudžiauninkais (apgyventąjį dvarą), galima buvo išsiderėti, kad kaikuriuos žmones palieka sau (1843).

Bet buvo ir suvaržymų: už nuožmų elgimąsi su baudžiauninkais dvarininkui uždedama globa ir jam uždrausta naujai pirkti ar kitaip įsigyti baudžiauninkus; tat buvo daroma rūpinantis valstybės interesais. Dedant bajoro turtui globą rūpinamasi, kad jis neišaikvotų; šituo visu rūpinosi bajorų globos įstaiga; prieš parduodant bajorų dvarus, aprašytus už skolas iždui, tuos dvarus prižiūri taip pat bajorų globa[28].

Dvarą su baudžiauninkais galima atiduoti nuomon, bet draudžiama išnuomoti žydams, negalima to daryti nei stačiai nei aplinkiniais keliais, pav., atiduodant nuomon pono pajamas, gaunamas iš valstiečių (1840 m.)[29].

Negalima imti įkaitu ar skolų įskaitymui žmonių be žemės, parduoti su žeme ar be žemės skyrium, pavieniu be šeimynų (1831)[30]; tas pats pasakyta visur, kad draudžiama parduoti skyrium nuo šeimos (1840)[31].

Jeigu už bausmę bajorą atiduoda į kareivius ir atima ba-

---

[25] 1826. IV. 26.
[26] 1831. II. 18.
[27] 1837. V. 15.
[28] 1828. X. 15.
[29] 1840. VI. 12.
[30] 1833. V. 2.
[31] 1840. I. 2.

joryste, tai mantą ir nekilnojamąjį nebajoriškąjį turtą palieka jam, nekilnojamąjį su valstiečiais ir dvariškiais atima ir paveda globai iki išsitarnavus, arba iki mirties[32].

Tie, kurie vadino save bajorais, o to dar neįrodė, ateityj neturėjo teisės beįsigyti dvarus su valstiečiais; jeigu jau gavo, tai turi parduoti, išpardavimui buvo paskirta 3 metai[33]. Visgi tokį turtą įsigydavo, kartais visai nebajorai, pav. laisvieji saužemiai (vienkiemiai, odnodvorcy), tai Senatas paskelbė, kad tokių „saužemių" dvarai su žmonėmis ar vieni jų žmonės, turi būti paimti į iždą[34]. Tačiau jiems buvo duodama nustatytas atlyginimas.

Praktikoj pasirodė, kad esamųjų taisyklių neužteko, būdavo ginčų imant dvarus į iždą, reikėjo dar naujų.

Bajorų vyrybės, gavusios žinią iš Senato, kas nepatvirtintas bajorystėj, pranešdavo apie tat gubernijos valdybai, o ji turėjo perimti dvarą su žmonėmis ar žmones į iždą, o savininkui duoti nustatytąjį atlyginimą. Jeigu kildavo ginčų iš kieno nors pusės, jeigu kas kėlė pretenzijų, uždėdavo draudimus, tai dvarus ar valstiečius reikėjo pavesti globos įstaigoms, o atlyginimo klausimą pavesti spręsti teismams, kurie ėjo iždo reikalams nustatytąja tvarka[35].

Nors aiškiai buvo nustatyta kelias dvarams perimti, visgi atsiradus mažutėms spragoms, vėl paaiškindavo: perėmimas daromas administratiniu būdu, o esant ginčui ir kam keliant pretenzijas ar esant draudimams, juos sprendžia teismai, gi dvarą ar valstiečius perima globos įstaiga[36].

Jeigu kas bus nepripažintas bajoru, o šita ir toliau įrodinės ir pristatys papildomus bajorystei įrodymus, tai nelaukiama kol Heroldija išžiūrės, vykdoma senasis nutarimas ir perima dvarą iždas[37].

Neaišku buvo, kaip elgtis su tais, kurie priešingai įstatymui yra įsigiję žemės su baudžiauninkais, bet teismai buvo tikrinę ir pripažinę tuos pirkimo raštus, tai 1834 m. davė tokį atsakymą: žemės su baudžiauninkais gali įsigyti bajorai, pri-

---

[32] *Jabločkov,* 655 p. — 1828. X. 15.
[33] 1834. I. 16.
[34] *PSZ.* Nr. 20845.
[35] *PSZ.* XXV Nr. 24209 — 1850. V. 15.
[36] 1853. III. 11.
[37] *PSZ.* Nr. 27089.

pažintieji Heroldijoj; taigi anie valdo neteisėtai, todėl turi išparduoti per 3 metus[38].

Majoratai.

Vieni bajorai tegalėjo turėti **majoratus**—dvarus, kurie yra nedalomi bei neparduodami ir pereina tik vyresniajam sūnui, taigi ištisai turi amžinai pasilikti steigėjo šeimoj. Pas rusų dvarininkus buvo tai retas reiškinys, nes rusų bajorai taip buvo tikri, kad žemė neišspruks iš jų rankų, jog tuo dalyku nesirūpino.

Kartais pati vyriausybė buvo tuo susirūpinusi ir įvedusi šį įtaisymą (1712 m.), paskui, bajorams protestuojant jį atmainė (1731 m.), vėliau XVIII amž. baigiantis kaikurie bajorai patys prašė, vos XIX amž. carai leisdavo vieno-kito galingo pono šeimai palikti dvarą valdyti ir paveldėti majorato sistema. Apie majoratus išėjo pagrindinis įstatymas 1845 m.[39], draustinų dvarų įstatymų vardu.

c. Prekybinės bajorų teisės.

Pirklių darbas — prekyba ir pramonė, gi kitiems luomams tik išimtinai leidžiama tuo verstis.

Pirkliai skaidoma į 3 gildijas, žiūrint jų apievartos kapitalo, kurių dydis keisdavosi[40].

Vyriausybės politika dėl bajorų prekybos svyruodavo: ji nenorėtų šiaip palaikomiems bajorams drausti pasipelnyti, bet antra vertus, buvo nepatogu, kad taurieji bajorai ištirptų pirklių tarpe.

Bajorai, jeigu nori užsiimti prekyba, turi įsirašyti į pirklius, tačiau tat leidžiama išimtinais atsitikimais. Pav., 1826 m. įst. gali jie varyti tranzitinę prekybą gyvuliais per Lenkiją į Prūsus ir į Austriją[41]. Bet ją, šitą prekybą, varyti galėjo ir visų gildijų pirkliai.

Bajorai, kurie iki 1826 m. turėjo miestuose pabrikus, neprivalė įsirašyti į pirklius, vėliau (1827 m.) ėmė šito reikalauti

---

[38] *PSZ.* Nr. 6779 — 1834. II. 5.
[39] *PSZ.* Nr. 19202 — 1845. VII. 16 (įdėta į X t. 1 d. §§ 467—493).
[40] 1775 m. I gildija — virš 10 tūkst. rublių, II — 1—10 tūkst., III—500—1000 rub., 1807 m. I gild. — 50.000 rub., II—20.000 rub., III—8.000 rub.
[41] 1826. IV. 19. įst.

iš norinčiųjų įsteigti pabriką; kas įsirašė į III gildiją, gali pirkliauti savo dirbiniais tik savo mieste krautuvėje prie pabriko[42].

Bajorai ir valdininkai gali būti rangovais ar atpirkėjais, neįsirašydami į pirklius, nežiūrint sumos, kitų gi luomų žmonėms reikėjo įsirašyti į atitinkamą gildiją, o žiūrint gildijos buvo nustatyta ir rangų didumas[43].

Jeigu gi bajoras norės varyti prekybą mieste, tai turėjo įsirašyti į pirklius. 1833 m. padarė palengvinimą: kas turėjo mieste namus ir krautuvę, tai buvo atleistas nuo prievolės įsirašyti į gildijas, bet 1838 m. ukazas[44] kitaip nustatė: kas iš bajorų ar valdininkų turi krautuvę ar įgys ją vėliau, tai turi įsirašyti į III gildiją arba parduoti per 6 mėn., o kurie patys šiame mieste negyvena — per 1 metus. 1840 m. vėl buvo suteikta lengvata: jeigu bajorai ir valdininkai turi krautuvę savo namuose, tai gali ją laikyti, neįsirašę į gildiją, o jeigu krautuvė stovės eilėje tarp kitų krautuvių, tai reikia.

Taigi, beveik visų bajorų prekyba nereikalavo įsirašymo į gildijas ir mokėjimo prekybos mokesčių.

A s m e n s b a j o r a m s kitaip nustatyta teisės, jos buvo kiek siauresnės: jie gali miestuose turėti amatų dirbtuves, bet turi įsirašyti į amatų bendroves (cechus), (1827. XII. 21); gali dalyvauti rangovais, įsirašę į gildijas ir išėmę prekybos liudijimus (1829 m.)[45].

d. Tarnybinės bajorų teisės.

Valstybinę tarnybą bajorai laikė savo privilegija: rūpinos gerąsias vietas palikti sau vieniems, imti mažiau darbo, greičiau kilti ir gauti daugiau atlyginimo. Tat buvo daroma ir karinėj ir pilietinėj tarnyboje.

Karo tarnyba.

Bajorai kįla rangose greičiau ir eina aukščiau, negu nebajorai.

1829 puskarininkai iš valstiečių ar karužų vaikai pake-

---

[42] 1826. VII. 11, 1827. XII. 21.
[43] 1830. X. 17, 1838. VI. 10, 1846.—1850. IV. 6.
[44] 1838. X. 14.
[45] *Jabločkov*, 655—7.

liami į karininkus ištarnavę gardoj 10 metų, armijoj—12 metų; bajorai gi — per 2 metus, o studentai — per pusę metų[46].

Aspirantais (kandidatais į karininkus) iš pirklių priimami tik tie, kurie patys ar jų tėvai yra išbuvę I ar II gildijoj 12 metų[47].

Kas nėra baigęs mokyklos, o pasiduoda į kariuomenę, norėdamas būti karininku, turi atlikti kvotimus; priimami puskarininkais, jeigu mokės teisingai rašyti bei skaityti ir dar gerai mokės aritmetiką bei gramatiką. Bajorai pakeliami į karininkus per 2 metus, o kiti — per 4 metus. O kas neišlaikė kvotimų — bus paprasti eiliniai. Jeigu pažangos nepadarys bajorai per 2 metus, o nebajorai per 4 metus, tai jie paliekama dar tam pačiam rakui, o paskui visai atstatoma iš tarnybos[48].

Bet prašant gali būti palikti eiliniais[49].

1841 leista priiminėti į karo tarnybą valstybės lėšomis ir virš per komplekto neturtingųjų bajorų vaikus į pėstininkus; išlaikę kvotimus jie pakeliami į puskarininkus ir kįla aukštyn kaipo bajorai, gi neišlaikę — paskiriami į eilinius. Į kavaleriją tepriimama savo lėšomis[50].

Į gardą priima aspirantais tik garbingųjų piliečių ir karininkų (taigi asmens bajorų) vaikus; priimant reikia žiūrėti į jų ūgį, išvaizdą, amžių (17—20 m.), be to, jie turi turėti savo turto[51].

Taigi bajorai turi teisės įstoti į karo tarnybą, išlaikę lengvą kvotimą; į karininkus pakeliami per 2 metus. Jie priimama valstybės lėšomis, kitiems ar sunkinama įstojimas, ar ilginama ištarnavimo laikas[52].

Pilietinė tarnyba.

Pilietinė tarnyba buvo laikoma žemesnė už karinę.

Ir šitoj tarnyboj buvo teikiamos pirmenybės paderminiams bajorams; berods kitų luomų žmones į ją priimdavo, tačiau darydavo įvairių suvaržymų.

---

[46] 1829. V. 11 įst.
[47] 1833. VI. 16 įst.
[48] 1840. II. 18.
[49] 1840. XII. 12.
[50] *Jabločkov*, 642 p.
[51] 1841. VII. 19 įst.
[52] 1850. II. 17 įst.

1827 m. buvo uždrausta priiminėti į tarnybą: 1) pirklius, dargi pirmos gildijos, ir jų vaikus, 2) žemųjų mokančiųjų mokesčius luomų žmones, t. r. miestėnus ir valstiečius, 3) svetimšalius, 4) nebajorus atstatytus iš kariuomenės žemesnėse rangose, 5) bažnyčios tarnus[53].

Tuo pačiu įst. raštinės tarnautojai padalinti į 4 ardus: I arde yra bajorai paderminiai, II arde — asmens bajorų vaikai, 1 gildijos pirklių, kunigų (stačiatikių ir evangelikų) vaikai, III arde — žemųjų tarnautojų, mokslininkų ir dailininkų, IV arde — visi iki šiol priimtieji į tarnybą ir neturintieji teisės tarnauti, svetimšaliai ir t. t. Šitas paskirstymas turėjo įtakos pakėlimui.

Tarnybos rakas pakilti į pirmą rangą įvairus: I ardui — 2 metus, II ardui — 4 metus, III — 6 m, IV — 12 m.[54]

Specialiai Vakarų (Lietuvos) gubernijoms 1831 m. įst. į tarnybą galima buvo priimti dar neturint bajorystės įrodymų, bet juos reikėjo vėliau pristatyti, o jeigu valdininkas neturėjo tinkamų bajorystės įrodymų, tai patekdavo į III tarnautojų ardą[55].

1834 m. išėjo naujos taisyklės valdininkams į rangas pakelti; pakėlimo atžvilgiu jie skaidoma kaip ir pirmiau į 4 ardus, tik kitaip skaitant.

Į I ardą pridera baigę aukščiausiąją mokyklą; iš pradžių šituo atžvilgiu luomai buvo lygūs, bet kai prieidavo iki rangos, duodančios bajorystę, nebajorams pakėlimą užtęsdavo.

Į antrą ardą priderėjo baigusieji viduriniąją mokyklą; ji neišlygindavo luomų skirtumų, paderminiai bajorai iš karto kildavo aukščiau; į III ardą patekdavo nebaigusieji vidurinės mokyklos, čia bajorai iš karto kildavo aukščiau.

Taigi paderminiai bajorai turėjo pirmenybių tarnyboj prieš kitus luomus, jie vieni turėjo teisę į tarnybą ir joje kildavo, kiti luomai — tik pakenčiami[56].

1840 m. išėjo įstatymai, kur nurodyta, kaip jaunus bajorus priima į tarnybą, jeigu ne Petrapilėje ar Maskvoje, tai gubernijose. 1844 m. išaiškinta, kad gubernatoriai gali priimti

---

[53] 1827. X. 14 įst.
[54] *Jabločkov*, 643—4.
[55] 1831. XII. 3 įst. (*Jabločkov*, 633).
[56] *Jabločkov*, 644—5.

bajorus į tarnybą ir nesant vakansijų tik be algos, bet atsiradus vakansijai šitie turi pirmenybės[57].

e. Vyriausybės priežiūra dėl tarnybos.

Rusų bajorų idealas kaip ir pirmiau liko valstybinė tarnyba; jie bėgo iš savo dvarų į miestus, turtingesnieji velijo sostines — Maskvą ir Petrapilę. Taigi pilna jų čia, o provincijos miestuose jų ar visai nebūdavo, ar likdavo menkesnieji. Vyriausybė pradėjo kovą su tuo — bandė sulaikyti bajorų bėgimą į sostines. 1837 m. išėjo įstatymas, kuriuo paskelbta, jog bajoras savo tarnybą turi pradėti provincijoj — gubernijos mieste (taigi ne pavieto mieste) ir ten ištarnavęs trejus metus galėjo pareiti į sostinę — į ministeriją. Skelbiant šitą buvo pavesta gubernatoriams rūpintis jaunais bajorais kaip tikrajam jų tėvui, ir pranešti apie jų elgesį kas pusę metų[58]. Kaikurie gubernatoriai per griežtai ėmė vykinti šitą reikalavimą, tai 1840 m. šiek-tiek atstota nuo griežtumo: gabesniems ir šviesesniems, — tiems, kurie gerai baigė universitetą ar kitą jam lygią aukštąją mokyklą, su teise į rangą, leista tarnauti provincijoj 1 metus, po to galėjo juos perkelti į Senato raštinę, kurioj turėjo išbūti bent 5 metus, o jeigu pasirodydavo, kad Senate blogai dirbdavo, tai galima buvo grąžinti trejiems metams į gubernijos miestus[59].

Bajorams nepatiko, kad gubernatorius juos prižiūrėtų, kaip nepatiko Speranskio paruoštas ir pravestas įstatymas apie kvotimus. Į provinciją eiti ar joj pasilikti nenorėjo; neviliojo jų jokia tarnyba, kur reikėjo dirbti — ar tai bus valstybinė ar renkamoji; veikiau dar ėjo į karo tarnybą, nes čia mažiau buvo varžoma dėl vietos, ją pasirenkant.

Ilgainiui bajorai atvėso ir prie karo tarnybos: jie veikiai įsitikino, kad ir karo tarnyboj reikia dirbti, negalima bastinėtis be darbo. Mikalojaus griežtumas šitoj srityj, reikalavimas muštros ir darbo tarnyboje atbaidė bajorus.

Tuomet vyriausybė ėmė galvoti apie tat, kaip paraginus bajorus prie karo tarnybos. Tarp jų buvo ir tokia priemonė: 1849 m. suvaržė studentų priėmimą į universitetą[60].

---

[57] 1840. V. 7, XI, 27, 1844. V. 9 įst. (*Jabločkov* 645—6).
[58] *PSZ*. Nr. 9894—1837. I. 23—ir Nr. 10561 — 1837. IX. 28.
[59] *PSZ*. Nr. 13455—1840. V. 7.
[60] *Korf* Iz zapisok, „Rusk. Starina" 1900 t. p. 45, (*Korf*, 476).

Bajorų nesirūpinimas savo ūkiu turėjo skaudžių jiems pasėkų.

Gyvendami miestuose, ypač sostinėse, bajorai nutoldavo nuo provincijos interesų; lėšas gyventi duodavo mažiau tarnyba, o daugiau baudžiauninkai ir pajamos iš jų dvarų; bet sostinėje tekdavo praleisti daugiau, negu gaudavo, taigi bajorams dažnai tekdavo eiti į skolas, ir jau nuo čia prasideda ir bajorų nuskurimas. Bajorai tuo skųsdavosi, stengdamiesi surasti įvairias priežastis; vienur nuskurimo priežastis buvo karo pasėkos, po kurio ilgai neatsitaisė, kitur keletas ištikusių neužderėjusių metų, galutinai pakenkė jiems ištaigingas gyvenimas. Patekę į skolas, nebegalėjo bėgti į sostinę, o iš dalies nepajėgdami varžytis su naujais gabesniais bei darbštesniais valdininkais ir inteligentais iš nebajorų[61], turėjo pasilikti namie, pradėjo net branginti per nieką laikomą žemę ir stengtis ją palikti savo rankose.

Rusų bajorai — ne artojai, ne žemininkai, ne žeme jie laikėsi, o tik valdininkai, dėlto tai vėliau atsirado daugiau bajorų bežemių ar mažažemių.

Bajorai, norėdami sau palikti tarnybą, visaip veikė vyriausybę, kad ji teiktų privilegijas ir lengvatas, o šito neduotų nebajorams valdininkams.

3.

Bajorų luomo grynumas.

a. Bajorų sąstato tikrinimas ir valymas.

Esant plačioms privilegijoms, begalės buvo norinčių patekti į bajorus; neturintieji teisės rūpinos apeiti įstatymus, pristatydami iškraipytus ar net suklastotus įrodymus, o tikrieji bajorai, žinoma, pasiskųsdavo vyriausybei, kad į jų tarpą yra patekusių neteisėtai.

Caras Mikalojus I 1826 m. vas. 12 d. įsakė sudaryti prie Senato tam tikrą komitetą, kurio uždavinys būtų išdirbti sumanymą, kaip tinkamiau padaryti reviziją Bajorų Deputacijos Vyrybių ir tiksliai nustatyti, kas pridera į bajorų padermę. Nau-

---

[61] *Korf*, 474—483.

jasis įstatymas viską surinko į vieną, kas buvo išmėtyta, esmėje neįvesdamas naujų dėsnių[61a]. Šituo įstatymu kiekvienoj gubernijoj buvo sudaryta komisija, kurioj pirmininkavo sąžinės teisėjas, o nariais buvo du kandidatu į rūmų pirmininkus ir du iš deputacijos vyrybių.

Be to, gubernatorius turėjo prižiūrėti dep. vyrybes, kad jos teisingai vestų bajorų knygas, kad jos kasmet pristatinėtų į Heroldijos Dep. kopijas iš bajorų padermių ir išvedimo knygų, taippat žinių apie ką tik gimusius bajorus.

Bajorystei įrodyti pristatydavo įvairius raštus, kurie tik buvo leista. Vėliau praktika parodydavo, kurie raštai yra netinkami ir kaip nuo jų klastojimo apsisaugoti. Pav., norįs būti bajoru kartais pristatydavo ir šitokį raštą, kad toksai ir toksai valdė dvarą ar dubą, į tą netikrą raštą įdėdamas nėsamąjį jų vardą; tas suklastojimas niekam nekenkė, nes niekam neketino atimti turto, dėlto nebūdavo skundų. Bet vėliau kokiai progai esant paaiškėdavo, kad tokio dvaro visai nėra. 1846. 1. 5 išėjo įsakymas, kad tie, kurie įrodo savo bajorystę iš žemės valdymo, turi pristatyti, be visų kitų įrodymų, dar pažymėjimą iš Gubernijos valdybos, jog tokie dvarai šitoje vietoje tikrai yra ar bent yra buvę[62].

b. Išmetimas iš bajorų tarpo.

Trumpai buvo pasakyta apie bajorų išmetimą 1832 m. įst.: apie tat buvo vos vienas 95 straipsnis.

Esamoji praktika buvo nepakankama, reikėjo įvesti griežtesnę priežiūrą. 1835 m. išėjo ukazas[63], kuriuo plačiau nustatyta, ką ir kaip galima prašalinti iš bajorų tarpo, dargi teismui nenuteisus, tik įtariant dėl nepriderамų bajorui darbų, būtent: gub. seimelis nutaria apie tat, pavieto maršalas praneša tam pačiam bajorui, ir jis gali atsikreipti į sekantįjį gub. bajorų seimelį su pasiteisinimu. Ir dabar seimelis tat išžiūrėjęs galėjo jį palikti ar pašalinti iš savo tarpo. Bajorai gali prašalinti už nepriderамą elgesį net ir tokius, kuriems dovanota nusikaltimai aukščiausiais manifestais[64].

[61a] *PSZ* N 7007 — 1834. IV. 20.
[62] *Jabločkov*, 629—30.
[63] *PSZ* N 7734 — 1835. I. 2.
[64] *Korf*, 596.

c. Bajorystės įrodymai ir tarnyba.

Iš visų įstojančiųjų į tarnybą, reikalaudavo įrodymų, į kurį luomą jie pridera. Paprastai įstojantieji sakydavo, kad esą bajorai, tik vieni pristatydavo raštus, kiti žadėdavo juos pristatyti vėliau.

Griežti reikalavimai bajorystei įrodyti sudarydavo painiavų žemesniųjų tarnybų valdininkams, o buvo žalinga ir valstybei, ypač kad tikrieji bajorai į tas vietas taip jau nesiveržė. Tai 1831 m. išėjo caro ukazas, kuriuo padaryta kaikurių palengvinimų. Leidžiama priimti į tarnybą, jeigu pristatys deputatų vyrybės liudijimą, jog esą bajorais, ir dar patikrinimą, jog nėra įtraukti į pagalvės mokesčių sąrašus (t. r. kad jie nėra nei valstiečiai, nei miestėnai). Bet priėmus į tarnybą vietos vyriausybė turėjo visus raštus pristatyti į Heroldiją, kuri privalė juos peržiūrėti per pusę metų. Jeigu dokumentai pasirodys netinkami, tai iš tarnybos neatstatoma, tik duodama mažesnioji ranga (3 ardo raštinės tarnautojas), gi iki karininko rangai turi ištarnauti 6 metus. O tie, kurie bus pripažinti bajorai, tai turės tarnyboj visas jų privilegijas[65].

1832 m. buvo leista nepristačiusiųjų bajorystės raštų priiminėti ir į karo tarnybą aspirantais; tik Heroldijai patvirtinus, jie gaudavo visas bajorams duotąsias teises[66].

d. Smulkieji bajorai.

Bajorams rūpėjo, kad jų privilegijas teturėtų bajorai-dvarininkai, kad jų teisėmis nesinaudotų bežemiai ir mažažemiai. Tačiau jie pastebėjo, kad laikui bėgant dvarai smulkėjo, didelių ir vidutinių dvarininkų skaičius mažėjo, taigi reikėjo tam reiškiniui užkirsti kelią. Berods maža kas ieškojo praktiškų priemonių.

Riazanės gub. bajorai 1828 m. prašė nustatyti, kad dvaras nebūtų mažesnis kaip 21 siela, kad smulkiau neleistų jų skaldyti. Pati vyriausybė šituo susirūpino; jai atrodė, kad šitie bajorai gyvena kitaip, negu pridera vyraujančiam, viešpataujančiam luomui, kad jie tamsūs, išdykę, sugedę, nuvargę ir nuskurę, o jie ir neketino keisti gyvenimo.

---

[65] *PSZ.* VI. Nr. 4982 — 1831. XII. 3.
[66] *PSZ.* VII. Nr. 4233 — 1832. VIII. 12.

Rusų vyriausybė, laikydama savo atrama bajorus-dvarininkus, negalėjo prileisti, kad atsirastų centro Rusijoj bajorų proletariatas, pavojingas ypač absoliutizmui; tuo ji įsitikino per 1831 m. sukilimą Lietuvoje, todėl tarė, kad geriausia priemonė tam apsaugoti — esąs aprūpinimas jų žeme.

1843 m. vyriausybės buvo nutarta Smolensko, Riazanės ir Simbirsko gub. mažažemiams bajorams išdalinti sklypus iždo žemės Simbirsko gub. po 60 deš. šeimai ir Kurgano paviete Tobolsko gub. — po 80 deš.; o tokių bajorų vaikus ji nutarė paimti savo globon, berods savotiškon: mažamečius — paimti į karo kantonistų batalijonus, o suaugusius — į karo tarnybą.

Teisybė, buvo tai pirmas bandymas; jis lietė vos kelias gubernijas; jam pavykus, bus galima padaryti tą pat ir kitose gubernijose, jeigu atsiras reikalas, dėl to Mikalojus I įsakė: „tuo tarpu surinkti iš visų gubernatorių žinias, kiek kiekvienoj gubernijoj yra dvarininkų, turinčių 25 sielas ir mažiau, ir pristatyti sąrašus vienokia forma, nurodžius kokio pavieto, kiek sielų, kiek žemės ir kokia dvarininko šeima, o taipogi, mirus dvarininkui ir dalinantis tokį turtą, visuomet pranešti Vid. Reikalų Ministerijai nurodžius, kaip skaidoma dvaras“[67].

Vyriausybė besirūpinandama perkelti mažažemius bajorus kitur ir duoti jiems žemės, apsivylė: iš beveik 10.000 asmenų keliose gubernijose tik aštunta dalis tesutiko apsigyventi ir tai kur nors netolimais, gi į Sibirą eiti sutiko dar mažiau, o vaikus atiduoti į kantonistus neprašė nė vienas bajoras.

Vyriausybė, norėdama privilioti kraustytis, siūlė paskolas, pašalpas ir visokias lengvatas, bet tat negelbėjo[68].

e. Senieji bajorai prieš naujuosius.

Senieji bajorai buvo įrašomi į šeštąją knygą, kurių senumas siekia bent 100 metų. Laikui bėgant norėjo pereiti į tą skaičių ir naujieji bajorai — ištarnavusieji ar apdovanotieji; žinoma, senieji nebuvo tuo patenkinti, tai jie iškėlė klausimą, nuo kokio laiko skaityti senumą. Vos 1850 m. vyriausybės buvo

---

[67] *Seredonin* II[1], 233.
[68] *Seredonin* II[1], 232—4.

nutarta, jog senieji bajorai bus tie, kurie įrodys, jog buvo bajorais už šimtą metų prieš 1785. IV. 21 privilegiją[69].

Senieji bajorai buvo nepatenkinti naujų bajorų atplūdimu ir rūpinos tat apsunkinti; jie sakė, kad tai — nauji žmonės, bežemiai, be tradicijų ir išstumsią juos iš tarnybos, o provincijoj atvirkščiai: išstumsią iš dvarų, jie gadiną, skiedžią senąjį bajorų kraują.

Bajorams rūpėjo, kad jų luomas būtų sandarus, kitiems visai neprieinamas ar mažai teprieinamas. Mikalojus pritarė tam; jis darė didesnes kliūtis patekti į bajorų luomą, negu buvo daroma pirmiau; tačiau iš pradžių dar toli nėjo, nes bajorai dar neduodavo užtektino tinkamų valdininkų skaičiaus. Jo laikais (1832 m.) sudarė naują luomą, į kurį ėjo nebajorai-valdininkai — tai garbės piliečiai, kurie valdininkų tarpe stovėjo greta bajorų[70].

Šitam pritarė ir naujai įbajorintieji, ir jie rūpinos nebeįsileisti naujų.

Visgi senieji bajorai nesitenkino daromais suvaržymais, nes atrasdavo, kad jų permaža padaryta, vis šaukė, kad nykstąs tikras bajorų kraujas, kad gendanti jų veislė.

Vyriausybė pradėjo įsiklausyti į tą balsą, ypač kad greitai įsitikino, jog naujieji bajorai nevisuomet buvo ramūs ir dėkingi viešpačiui ir naujam savo luomui.

Pagaliau tat padaryta 1845 m. birž. 11 d. įst., kuriuo apsunkinta bajorystės įgijimas valdininkams-nebajorams.

4.

Asmens bajorai.

Asmens bajorystę gauna kariškiai, pasiekę vyr. karininko rangos, pilietinėj tarnyboj—valdininkai, pasiekę 9 rangos, paveldėjamąją bajorystę—įgiję štabo karininko ar V rangą, nuo XIV iki IX rangos duoda asmens garbės piliečio vardą.

Asmens bajorystė dar nedavė teisės turėti baudžiauninkų, ir toliau ji liko tiktai pilnųjų bajorų privilegija (1832. VII. 29).

---

[69] 1850. X. 6. (*Jabločkov*, 630).
[70] 1832. IV. 10.

Bajorystę buvo galima įgyti gavus ordiną, o jį suteikdavo vyriausybė. Ordinų įtaka luomo pakeitimui buvo nevienoda, šita buvo nustatyta kiekvieno ordino statute.

Kartais pats užsiėmimas duoda bajorystę, pav. asmens bajorais yra evangelikų-liuterių kunigai (1832. XII. 28), Lietuvos totorių vaikai, kurie tarnyboj yra gavę ordinus ir rangas, duodančias bajorystę (1839. VI. 6)[71].

5.

Valdininkų klodas — bajorų varžytojas.

Bajorams nepatenkinant visų valstybės reikmenų ar tai dėl žinių ir darbingumo stokos, ar dėl mažo skaičiaus, ar dėl politinio nepatikimumo, vyriausybei vis dar reikėjo imti į valdininkus ir nebajorus. Paderminiai bajorai kart-kartėmis, atatinkama proga, prieidami prie viešpaties, primindavo, jog negalima skriausti bajorų ir duoti nebajorams stiprėti, kurie gali būti pavojingi monarkijai, kaip tat ir rodą Vakarų Europos įvykiai. Mikalojus svyruodavo, jis elgėsi žiūrint aplinkybių: palaikydavo vienus ar kitus, nes ir bajorai nevisuomet rodė ištikimybę, nors paprastai jis visuomet velijo paderminius bajorus.

Ką tik Mikalojui užėmus sostą, pergyvenus 1825 m. gruodžio sukilimą, jam teko susidurti su tuo klausimu.

Įvairiuose kloduose buvo jaučiama nepasitenkinimas ikišiol buvusiąja tvarka. 1825 m. revoliucijos bandymas rodė, kad neviskas Rusijos sąrangoje yra gera, kad joje yra taisytinų dalykų, dargi neribotojo monarko akimis žiūrint, todėl Mikalojus iš pradžių bandė pats pataisyti, žinoma, kiek tat jam gali būti naudinga arba bent nekenkia jo valdžiai. Tuo darbu turėjo rūpintis Komitetas, įkurtas 1826. XII. 6, vėliau raštijoj ir vadinamas įsteigimo dienos vardu. Jame buvo daug kalbėta ir svarstyta aukštesniųjų luomų klausimai, taigi žymiausią vietą visame tame užimdavo bajorai. O pažiūros į bajorus buvo jau nebevienodos.

Tame (XII. 6.) Komitete ir už jo sienų pasireiškė senasis priešingumas tarp senųjų, paderminių bajorų, norinčiųjų sau

---

[71] *Jabločkov*, 628-9.

vieniem turėti visas privilegijas, ir naujųjų, kurie atsirado iš besiveržiančiųjų į bajorus iš kitų luomų įsibrovėlių, turinčiųjų energijos, turtų, mokslo ir apsukrumo. Senieji, tai reiškia jau nuo kelintos kartos bajorai, norėjo, kad viskas būtų jiems, dėlto jie stengėsi naujųjų neįsileisti į savo tarpą, visaip rūpinos, kad jų luomas būtų ir liktų uždaras ir sandarus.

Taigi 1826. XII. 6 Komitete buvo girdėt aristokratų sumanymai. Jie sakė, jog reikia sulaikyti „žalingas pirklių, mokslininkų ir dailininkų pastangas įsigyti bajorystę", neleisti žemųjų klodams užplūsti, nes bajorų luomas turi būti sandarus.

Tačiau dabar ir norint ginti bajorų privilegijas, visai neįsileisti naujų žmonių nebuvo galima, nes bajorai neužtektinai duodavo valdininkų, todėl reikėjo surasti tokį išėjimą, kad būtų galima suderint biurokratijos ir bajorų interesus. Atsirado sumanymas sudaryti esamame piliečių (graždane) luome naują ardą—prie paveldėjamųjų ir asmens piliečių pridėti dar vardingųjų ardą, kuris būtų pereinamasis laipsnis nuo piliečių luomo prie bajorų. Tik iš šitų vardingųjų piliečių viešpats galėtų kaikuriuos už ypatingus nuopelnus padaryti bajorais. Vardingaisiais būtų visi nebajorai, esantieji valstybės tarnyboje; būtų net galima iš jų tarpo rinkti valdininkus į visas bajorų tarnybas, tik ne į maršalus ir ne į deputatus. Visgi reikia suteikti jiems kaikurių pirmenybių tarnyboje, žinoma, mažesnių negu turi tikrieji bajorai. Taigi naujasis ardas būtų savotiškas valdininkų luomas, o bajorai liktų aukštasis, sandarus, pašaliečiams sunkiai prieinamas luomas. Bajorams tektų jų privilegijos ir visos pirmenybės, o vardingieji piliečiai galėtų dargi bajorams tarnauti, jeigu jie sutinka ir bajorai išrenka, jie būtų lyg antrosios eilės, nepilnieji bajorai.

Būtų tai nepastovus, besikeičiąs valdininkų klodas, o ne luomas.

Komitetui sutikus priimti šitą naują įvedimą, kilo įvairių sumanymų, kaip pavadinti šitas naujas klodas. Vieni siūlė pavadinti—vardingieji piliečiai (imenityje), kiti—taurieji, kilnieji (blagorodnyje), gerieji (lučšije), pirmaeiliai (pervostepennyje) piliečiai-valdininkai. Buvo ir kitų pasiūlymų, pav., sudaryti tris piliečių ardus: valdininkų, vardingųjų, garbingųjų.

Šitą valdininkų tarnybos pakeitimo sumanymą, galutinai paruoštą, 1830 m. svarstė Valstybės Taryboje. Bet perstiprūs

buvo biurokratai iš nebajorų, gi bajorai peraukštai statė valstybės tarnybą, jie negalėjo ir nenorėjo visiškai atskirti bajoro nuo valdininko, turėjo nusileisti ir duoti galimybės valdininkui nebajorui, pasiekus jam tam tikros tarnybos rangos, tapti asmens bajoru, o pažengus tarnyboje dar aukščiau, įgyti paveldėtiną bajorystę: įgijusis XII klasės karinėj tarnyboj ir VIII-osios pilietinėj tampa asmens bajoru, o pasiekęs IV klasės — paveldėtiniu, paderminiu bajoru.

Valstybės Taryba taip pat aukštai vertino tarnybą ir nenorėjo siaurinti patekimo į bajorus, dėlto tarė, jog reikią palikti dėsnį, kad valdininkas, gavęs tam tikrą rangą, virstų bajoru, taigi Komiteto aristokratinės tendencijos atkrito.

Nei caras Mikalojus, nei jo brolis Konstantinas visai nenorėjo aukštinti senųjų bajorų ir padaryti iš jų uždarą, pašaliečiams neprieinamąjį luomą, kurie bandė siaurinti jo valdžią, tuo tarpu velijo palaikyti valdininkus, nes jie, iškilę vien ištikima tarnyba carui, bus atsidavęs jam klodas, geresnis, negu išdidieji senieji bajorai, aukštai statą savo kilimą, ir kartais stiprūs dideliais turtais[72], kurie pagaliau įgimtomis savo teisėmis gali bandyti varžyti absoliutizmą. Todėl aristokratinės Komiteto tendencijos nepergalėjo.

Dėlto visokios pastangos pakelti senuosius bajorus negalėjo carui patikti, ir sumanymas turėjęs šituos tikslus, nevirto įstatymu. Prie šito prisidėjo ir kaikurios politinės kliūtys: revoliucija tolimoj Prancūzijoj, o ir čia pat jo valdomose Lenkijoj ir Lietuvoje.

Anos revoliucijos — tai atskirų luomų sąjudžiai prieš monarkiją, kuriuos darė miestėnai ir buržuazija, čia — bajorai. Be to, čionai buvo separatinis sąjudis, nukreiptas prieš Rusiją, prieš Rusijos monarkiją.

Šita negalėjo sukelti care jokio noro ypatingai didinti senųjų bajorų privilegijas.

Caro užsispyrimas prieš senuosius bajorus neilgam truko ir greitai nusileido—sutiko neleisti taip greitai kilti nebajoramsvaldininkams ir pereiti į bajorus, liepė grįžti prie neseniai svarstyto, o tuomet atmestojo sumanymo sukurti valdininkų, garbės piliečių luomą.

1832 m. įstatymas sukūrė tą naują klodą iš žmonių, kurie mokslu, žiniomis ar turtu galėjo prilygti bajorams ar net juos

[72] *Korf*, 452—472.

pralenkti — tai **garbės piliečiai**; jie turi kaikurias asmenines bajorų privilegijas: nemoka asmeninių mokesčių, jų neima į rekrutus, nėra plaktini ir žalotini. Į tą luomą patenka inteligentija (dėl mokslo ar meno cenzo), asmeninių bajorų vaikai, atsižymėję prekyboj ir pramonėje, ar gavusieji kokį ordiną ir t. t.

Garbės pilietybė įgijama ar asmeniškai ar paveldėtinai.

Asmens garbės pilietybę turi: a) baigę universitetą, b) dailininkai baigę Dailės Akademiją, c) svetimšaliai mokslininkai, dailininkai, kapitalistai-pabrikantai.

Paveldėjamieji piliečiai — jų vaikai, taipogi asmens bajorų vaikai, be to: pirkliai gavę komercijos ar manufaktūros tarėją, gavę ordiną, išbuvę I gildijoj 10 metų ar II — 20 metų[73].

Įvedus garbės piliečius, buvo galima sunkinti paderminės ir asmeninės bajorystės įgijimą.

6.

Bajorų savyvalda.

Bajorų savyvaldos Mikalojus nepanaikino, nes ji buvo naudinga vyriausybei ir patogi iždui: savyvaldos valdininkams iždas algų nemokėjo, o jie atlikdavo bendrųjų valdininkų darbą; dėlto tai rūpinos palikus tas pačias paskyrimo sąlygas uždėti didesnę jų priežiūrą ir užmesti daugiau darbo.

Tūlą laiką bajorų seimelių darbai buvo paskirstyti tarp pavietų ir gubernijos miestų, greitai atrado, kad tai nepatogu, tą skirtumą panaikino ir grįžo prie pirmykščio nusistatymo. 1785 m. įvesto: visus darbus pavedė gubernijos seimeliui, taigi vėl visi dvarininkai-bajorai rinkdavos gubernijos mieste.

Šita įvedė naujas bajorų savyvaldos įstatymas, 1831 m. išleistas.

a. Įstatymo parengimas.

Įstatymai apie bajorų savyvaldą buvo išmėtyti, į vieną nesurinkti, kartais įvairavo žiūrint gubernijos. Dėl jų painumų ir nepastovumų buvo nemaža skundų, atsirasdavo painia-

[73] 1832. V. 10 įst.

vų, net kildavo riaušių, dėlto pirmas Mikalojaus darbas buvo surinkti ir pritaikinti savo politikai įstatymus.

Ką tik užėmęs sostą, jis paliepė vidaus reikalų ministeriui Lanskojui paruošti sumanymą apie bajorų rinkimus ir seimelių veikimą. Prasidėjo darbas ministerijoj. Mikalojus kelius kartus prisimindavo, dažnai klausinėjo apie jį, vis ragino, kad greičiau pristątytų sumanymą. 1828 m. pradžioj buvo sumanymas paruoštas, prie jo pridėta tuo pat reikalu surinktosios provincijos nuomonės, tai jį su visa medžiaga patiekė carui 1828. II.

Paaiškinimuose prie šito įstatymo vidaus reikalų ministeris nurodė priežastis, dėl kurių, jo nuomone, reikią keisti esamoji tvarka.

Bajorai, sako, nors turi naudos, bet nenori renkamosios tarnybos; tam yra keletas priežasčių: išrenka juos negeresnieji, nes į seimelius daugumoj atvyksta ir renka visokie žemos dvasios ir menko apšvietimo bajorai, o dėlto išrinkti būna nevisuomet vertingieji. Kas nenori, gali išvengti būti išrinktas, pagaliau gubernijos vyriausybė įsikiša į rinkimus ir paskiria savo valdininkus vieton renkamųjų. Dėlto trūksta valdininkų provincijos teisme ir policijoj, ir ten darbas eina pamažu; toms kliaudims pašalinti kartais gubernijos vyriausybė pati skirdavo valdininkus, užuot davus bajorams išsirinkti, Dėlto viso, jo nuomone, bajorai nebegerbia tos tarnybos.

Tos kliaudys yra senos, jos pastebėta jau prie ano viešpaties, tačiau joms pašalinti nieko nebuvo padaryta, tai dabar, peržiūrėjus esamus įstatymus, nustačius jų tinkamumą, reikia pradėti nuo renkamosios tarnybos pakėlimo, kad ji būtų labiau vertinama.

Ministerijos manymu, tinkamiausia būtų susiaurinti aktingąją rinkimo teisę, o praplėsti pasingąją, atsižiūrint į bajorų valdomąjį turtą. O turtą dabar supranta ne gaunamąjį pelną ir naudą, bet žemės plotą.

Ministerija iš savo pusės pasiūlė tokį renkamąjį cenzą:

1) Tie bajorai, kurie turi valstiečių nemažiau kaip 100 sielų su žeme arba 1.500 deš. neapgyventos žemės (be valstiečių), betarpiškai dalyvauja visuose rinkimuose;

2) bajorai, kurie turi baudžiauninkų nemažiau kaip 5 sielų arba 75 deš. negyvenamos žemės, gali dalyvauti seimeliuose ir

turėti visame balsą, tačiau negali dalyvauti rinkimuose betarpiškai, o tik per atstovus skaitant 100 sielų po 1 įgaliotinį;

3) išrinkti gali būti visi bajorai, nežiūrint kiek jie turi žemės.

Taigi visos reformos tikslas — teises duoti turtingiesiems, o darbą ir priedermes — smulkiesiems.

Buvo manyta dar keletas kitų atmainų įvesti, pav. maršalas turi žiūrėti, kad visi bajorai įsirašytų į bajorų knygas, kad įrodytų bajorystę, kad bajorai nevengtų seimelių, rinkimų ir renkamos tarnybos.

Caras gavo sumanymą su paaiškinimais 1828. II. 1. Bet aiškinamame rašte buvo nurodyta viena: nepadarius atmainų gubernijų santvarkoj ir nesuderinus luominių ir vyriausybės organų santykių, sunku bus laukti geros kloties.

Caras liepė visą tą sumanymą įnešti į Gruodžio 6 d. Komitetą, kuriam pavedė peržiūrėti ir suvienodinti visus savyvaldos dalykus.

Pirmuoju klausimu buvo c e n z a s. Pritardamas patiektam sumanymui, Komitetas rado reikalinga įnešti kaikurių atmainų, berods nepagrindinių, padidindamas cenzą, apskaitant turtą, į kurį įtraukta ne tik žemė, bet verslas (pav. pabrikas, malūnas, ir t. t.), tik jis turi duoti 2.000 rub. gryno pelno; kas neturi valstiečių, turi turėti 3.000 deš. žemės; kas turi 100 sielų išmėtytų keliose gubernijose, tai pasirenka vieną guberniją; kas turi keliose gubernijose, bet kiekvienoj po 100 sielų ar daugiau, tai gali dalyvauti keliose gubernijose. Taigi Komitetas neprileido mažųjų bajorų, neleido jiems dėtis įgaliotiniams rinkti, padidino cenzą, leido didiemsiems dvarininkams rinkti keliose gubernijose. Be to, padidino cenzą kitaip, reikalaudamas tarnybos: gali rinkti tie (aktingoji teisė), kurie turi bent pirmąją valdininko rangą arba buvo jau bajorų renkami į tarnybą ir išbuvo joj bent 3 metus.

O teisės būti išrinktam (pasingoji teisė) padidintos, valdinikų-nebajorų teisės praplėsta: aukštesniuosius valdininkus (činovny graždanin) ir visus bajorus galima rinkti, nežiūrint jų turto. Tuo būdu bajoruose įsigalėtų valdininkai, biurokratija vyrautų ir bajorų luomo savyvaldoje. Valdininkai ir bajorai mažaturčiai turi pareikšti sutikimą būti išrinkti, o vidutinieji, t. r. turintieji vidutinį turtą ir galintieji rinkti, p r i v a l o priimti vietą, į kurią bus išrinkti.

Nagrinėdamas teisėjų rinkimus, Komitetas buvo manęs pasiūlyti, kad juos rinktų iki gyvos galvos, bet paskui, persvarstęs, rado, jog geriau būtų pasisaugoti tokio bandymo, už kurį viešpats gali užsirūstinti, geriau būsią, kad kaikuriuos valdininkus rinktų pati vyriausybė, ar bajorai patiektų kandidatus, pav. pavieto viršininką ir pavieto bei gubernijos maršalą.

Prie klausimo, ar privalo kiekvienas bajoras priimti vietą, į kurią išrinktas, grįžo vėliau. Jį svarstant kilo įvairių sumanymų, kaip paskatinus bajorus eiti į tarnybą; vieni siūlė mokėt didelę algą, kiti — tiekti įvairias privilegijas, treti — sulyginti renkamąją bajorų tarnybą su valstybine, pagaliau apsistojo prie paskutinio.

Nustatęs sau pradus, kurių laikysis, Komitetas ėmė smulkiau nagrinėti Ministerijos sumanymą: kas gali rinkti ir būti išrinktas, ar privalo priimti tarnybą, ar privalo visi atvykti į rinkimus, ar reikia be paprastųjų seimelių dar nepaprastųjų, kiek prokuroras dalyvauja seimeliuose ir t. t.

Ministerija, gavus atgal iš Komiteto perdirbtą savo įstatymo sumanymą apie bajorų rinkimus, kaikur šį tą iš savo pusės perdirbus ir pataisius vėl grąžino Komitetui svarstyti. Tasai vėl svarstė sumanymą, apsistojo prie kaikurių dalykų, į kuriuos pirmiau nebuvo kreipęs domės, pav.: amžiaus cenzas, bajorų teisė kreiptis į viešpatį tik savo bajorų reikalais, bajorų kasa iš rinkliavų sudaryta, seimelių laikas, renkamosios tarnybos sulyginimas su valstybine.

Šitą sumanymą, vėl perdibtą ir peržiūrėtą, Komitetas grąžino į Vidaus Reik. Ministeriją ir 1831 m. pavasarį caro įsakymu įneštas į Ministerių Komitetą. Iš ten jis pateko į Valstybės Tarybą.

Buvo tai vienintėlis įstatymas, kurį buvo paruošęs Gruodžio 6 d. Komitetas ir kuris buvo caro priimtas.

Komitetas jau buvo išsiuntęs savo galutiną sumanymą, tačiau neužilgo dar sykį jis turėjo svarstyti ir papildyti, kai gavo iš Simbirsko pil. gubernatoriaus Žmakino raštą su įvairiomis jo pastabomis šituo reikalu. O ten jisai rašė prieš smulkėjančius bajorus ir jų įsivyravimą seimeliuose. Dabar Komitetas susigriebė, jog buvo praleista kaikurie svarbūs dalykai, todėl pasiuntė papildyti, kaip antai: neduoti balso tiems, kurie yra nubausti ne tik už kyšius ar kitus nusidėjimus, bet

ir tiems, kurių turtai paimti globon už piktnaudžiojimą savo valdžios į valstiečius; arba tarė, kad reikėtų duoti maršalui teisę kreiptis į vyriausybę su prašymais bajorų reikalais ir nesant seimelių; taip pat reikėtų praplėsti seimelių veikimą, padarius juos nuolatinius, leidus veikti jų paskirtiems atstovams tarpseimelėje.

Gruodžio 6 d. Komitetas priėmė daugumą Žmakino dėsnių ir persiuntė kaipo savo papildymus į Valstybės Tarybą.

Taigi įstatymo taisymas ėjo šitokia dvasia: iš rinkikų reikalaujama didesnis cenzas, siaurinama aktingoji teisė, plečiama pasingoji, skaičius gi rinktinųjų didėja, renkamoji tarnyba lyginama su valstybine.

Pagaliau tas visas sumanymas bajorų savyvaldos reikalu buvo svarstomas Valstybės Taryboje; be to jai buvo patiekta dar du: Vidaus ministerio su priruošiamąja medžiaga ir atskiras didžiųjų dvarininkų-maršalų ar valdininkų sumanymus. Visur nurodoma: kad reikia įvesti didesnis aktingasis cenzas, šalinti smulkesniuosius bajorus[74].

Valstybės Taryboje svarstė tą sumanymą ir medžiagą ir visumoj ir atskiruose departamentuose.

Pirmiausias ginčijamas dalykas buvo cenzas. Tik nepatogu buvo aiškiai įvesti didesnis cenzas, velijo taip jį suderinti su 1785 m. privilegija, kad atrodytų, jog įstatymas liko tas pats, būk pakeitimuose naujo nieko ir neįvedama.

Valstybės Taryboj suvaržyta aktingoji teisė, dargi tat padaryta labiau, negu iki šiol siūlyta, o praplėsta pasingoji: renkami gali būti visi bajorai — net neturintieji nei turto nei rangų. Renkamoji tarnyba yra lygi valstybinei.

Ginčų sukėlė klausimas, ar kreipiantis į viešpatį bajorų reikalais reikia pirm to gauti leidimą iš viešpaties, ar ne. Sumanyme buvo palikta tas pat, kas ir iki šiol buvo įstatyme, būtent: reikalinga gauti leidimas. Valst. Taryboj buvo ir tokių nuomonių, kad to leidimo prašyti nereikėtų. Pasibaigė tuo, kad pati V. Taryba tuo klausimu aiškiai nepasisakė, pavedė išspręsti pačiam viešpačiui, pristačius įrodymų už ir prieš.

Buvo pasiūlyta Lietuvos gubernijose duoti renkamąją teisę tiems, kurie neturi rangos (čino), V. Taryba nepasisakė: betgi pažymėjo, jog šita visa suderinama su įstatymu.

---

[74] *Korf*, 484—518.

Daugiau svarstė bajorų rinkliavų, t. r. atskirų bajorų kasos ir mokesčių klausimą, bet paliko tą pat, kas buvo nustatytą 1805 m. Gali būti dvi rūši rinkliavų: vienos—paskirtos visos gubernijos bajorų reikalams ir privalomos visiems, jeigu priims ⅔ balsų, kitos—nereikalingos visiems bajorams, tuomet teduodą rinkliavas apsiėmusieji.

Kalbant apie cenzą reikėjo nustatyti, kaip jis skaityti, kas dėti į pamatą, kokį turtą imti, kas yra „siela", nes „sielos" gali būti — baudžiauninkai, kolonistai, pusininkai, laisvieji.

Žiūrint turto, kur skaitoma pajamos, tai reikia turėti turtas, duodąs ar galįs duoti 2.000 rub., reiškia skaitoma įkainavimas.

Turintieji turtą keliose gubernijose terenka vienoj savo nuožiūra, taippat tenai tegali būti priimtas į tarnybą.

Iškeltas buvo klausimas ir moterų dalyvumo rinkimuose per atstovus, bet tik per artimiausius gimines; kiti nurodė į tokį atsitikimą: jeigu jo neturi, tai kas atstovaus? Tuomet sutiko, kad galima įgalioti ir svetimą.

Palikta dėsnys, įvestas 1805. III. 3 įst., jog gali dalyvauti seimelyj valdą įkaitu ar iki gyvos galvos, jeigu turi 100 sielų, valdo nemažiau kaip 10 metų iki rinkimų.

Taippat reikėjo pasisakyti nuo kurio laiko patrauktieji teisman neturi balso: V. Taryba nustatė, jog nuo to laiko, kai yra atiduotas teismui, kol nepasiteisins.

Kilo klausimas apie pavietų rinkimų kontrolę: kas prižiūrės ar gubernijos valdyba ar gubernijos seimelis. Jeigu ⅔ seimelio nutaria, tai turi būti nauji rinkimai.

Ar suartinti ir kiek renkamąją tarnybą su valstybine? V. Taryba tarė, kad suartinti reikia, tačiau jų sulyginti nėsą galima.

Ar gali dalyvauti prokuroras, jeigu jis turi dvarą šitoj gubernijoj? Suteiktuose projektuose buvo visai uždraudę prokurorui dalyvauti rinkimuose. Taryba rado, jog reikia leisti; Lietuvos gubernijose tai jis turi būti, nes tenai negalima pasitikėti maršalais, o kadangi nepatogu daryti išimtį kaikurioms gubernijoms, tai reikia įvesti ir visose gubernijose. Jie be to bus naudingi. Prokurorai žiūrės teisėtumo ir aiškins įstatymus. Ir, žinoma, turintieji cenzą prokurorai dalyvaus visuose seimelio darbuose.

Šita naujove pakeista savyvaldos pradai: prokurorai nesitenkino įstatymų aiškinimu, o ėjo toliau. Jie labiau ir labiau turėjo kištis į savyvaldos darbą.

Visi bajorų valdininkai turi atitikti valdininkų rangų lentai. Daug darbo įdėjo, kol visą tat išlygino. Pasirodė, pav., kad Lietuvos pavieto maršalai buvo perdaug iškelti, dabar rado tikresnę ir teisingesnę rangą ir nutarė įvesti visoms gubernijoms vienodą.

Nors renkami gali būti visi bajorai, ir negalintieji būti seimelyj, net becenziai, visgi nustatė pasingąjį cenzą vienam tik maršalui.

Apsvarsčius ir priėmus sumanymą, Valstybės Taryba patiekė carui patvirtinti. Patiekdama ji išdėstė savo sumanymo naujoves ir tikslus: mažinti renkančiųjų skaičių ir didinti renkamųjų; įvesti privalomą atvykimą į seimelį tiems, kurie gyvena mieste. Užrašytieji prie armijos ar prie Heroldijos galėtų taip pat dalyvaut ir būti renkami.

Mikalojus patvirtino šį projektą su kaikuriomis atmainomis.

Po šešerių metų darbo įvairiose komisijose, bajorų savyvaldos sumanymas virto įstatymu 1831. XII. 6.

Už metų šis įstatymas buvo įdėtas į ką tik išleistąjį Įstatymų Sąvado IX tomą (Svod Zakonov), tačiau su kaikuriais pakeitimais. Vėliau bajorų savyvaldos įstatymas buvo perkeltas iš IX tomo (kur kalbama apie luomų teises) į III tomą (kur kalbama apie pilietinę tarnybą). Pakeitimų vienoj-kitoj smulkmenoj buvo daroma ir vėliau[75].

Naujuoju įstatymu kiekvienos gubernijos bajorai sudaro teisinį asmenį, taigi gali turėti nuosavą turtą, savo namus gubernijos mieste, archyvą, daryti dermes ir t. t. Berods tas pats buvo ir pirmiau, išėmus trumpą Povilo laikotarpį.

Kaip ir pirmiau, luomo valdymo organai buvo: seimeliai, deputatų vyrybės, gubernijos ir pavieto maršalai.

b. Seimeliai.

Bajorų s e i m e l i a i buvo gubernijos ir pavieto, abiejų seimeliai buvo paprastieji ir nepaprastieji.

---

[75] Šito įstatymo istoriją smulkiai išnagrinėjo *Korf*, 484—533 pusl. *Romanovič-Slavatinski*, 399—476.

Paprastieji seimeliai esti kas treti metai. Apie seimelius praneša atskirai bajorams policija, be to skelbia „Gubernijos Žinios“. Paprastai jie esti gruodžio ir sausio mėn., bet esant rimtoms priežastims gubernatorius, pritarus gub. maršalui ir leidus ministeriui, gali paskirti kitą laiką.

Paprastuosius seimelius šaukia gubernatorius, nepaprastuosius — maršalas, gubernatoriui leidus.

Iš pradžių esti pavietų seimeliai, o už trijų mėnesių po jų — gubernijos. Nepaprastieji gi įvyksta — žiūrint reikalo.

c. Seimelių dalyviai. Renkamasis cenzas.

Ateiti į seimelius gali visi paderminiai bajorai; tačiau tie iš jų, kurie neturi rangos, nėra tarnavę pirmiau iš rinkimų ir neturi nekilnojamojo turto, tai negali dalyvauti nei ginčuose, nei rinkimuose, gali tik klausytis, ką kiti daro ir kalba.

Gali dalyvauti svarstyme, gali balsuoti dėl visų nutarimų, tik negali rinkti šitokie bajorai: doro ir neįtarimo elgimosi, įrašytieji į bajorų knygą gubernijoj, turį gubernijoj nekilnojamąjį turtą, sulaukę 21 metų amžiaus; turintieji bent XIV rangą ar ištarnavę 3 metus renkamoj tarnyboj; neturintieji rangos, bet turintieji ordiną (šita įvesta įst. 1832. VII. 29). Savo amžių bajoras įrodo tokiais dokumentais, kaip metrikais ir kitais, taip pat turi įrodyti pilnateisystę.

Nekilnojamojo turto dydis nebuvo nurodyta. Bajoras, įsigijęs žemę, turėjo per 1 metus įsirašyti į gubernijos bajorų genealogijos knygas ir į pavieto bajorų knygas. Negalėjo dalyvauti seimeliuose: dvaro nuomininkas, jeigu neturi nuosavo turto, valdytojas įkaitu ar iki gyvos galvos, jeigu neišvaldė 10 metų; o savininkas, kuris yra perleidęs įkaitu, nustoja balso. Jo nustoja ir tie dvarininkai, kurių dvarai paimti į globą „už skolas ir mokesčius“, arba jeigu visas dvaras paimtas ir nieko laisvo nepaliko; čionai į tą skaičių tenka ir tie, kurių dvaras pateko į eksdiviziją, kreditoriams ar tarpininkams valdyti, taipogi dvarininkai atiduotieji teismui, kol nepasiteisins. Išimti ir tie, kuriems atstatant nuo tarnybos ar teismo sprendimu uždrausta užimti bent kokią tarnybą, arba tie, kurių dvarai paimti globon už piktnaudžiojimą pono valdžia. Bet jeigu ką kaltina mažais nusižengimais ar nuo teismo atleisti aukščiausiais manifestais, tai gali būti prileisti. Šitas klau-

simas išspręsti, ką prileisti, o ką ne, buvo pavestas pačiam seimeliui.

Didesni reikalavimai statomi tiems, kurie dalyvauja rinkimuose; be minėtų visiems bajorams sąlygų, jie privalo turėti turtą. Žiūrint turto didumo, rinkėjų yra dvi rūši: vieni betarpiai dalyvauja rinkimuose, kiti — per įgaliotinius. Tiesiog renka pilnacenziai bajorai, būtent tokie, kurie turi 100 sielų valstiečių, šimtą ūkininkų, ar 3.000 deš. negyvenamos žemės.

Dėl to tai norį dalyvauti turi pranešti apie esamąjį turtą už 3 mėnesių prieš gub. seimelį. Kas turi pilnus cenzus keliose gubernijose, ten ir galėjo dalyvauti, o kas turėjo vieną per kelias gubernijas, tai pasirenka vieną iš jų.

Turįs pilną cenzą gali savo balsą perleisti ir neatskirtam sūnui, jeigu jis yra pilnateisis. Tą patį gali padaryti ir moteriškė, perleisdama balsą tik artimiausiam: vyrui, sūnui, žentui, tik jų neturėdama — pašalaičiui.

Gali dalyvauti rinkimuose ir valdantieji dvarą įkaitu ar iki gyvos galvos, bet jeigu jame yra nemažiau kaip 100 sielų ir pravaldė jau 10 metų.

Jeigu turtas priklauso keliems, tai dėl dalyvių prisilaikė tokių taisyklių: jeigu valdo broliai — tai balsas prideri vyresniajam, šiaip išrenka įgaliotinį; jeigu turtas didelis, tai nuo 100 sielų ar 3.000 deš. negyvenamų renkama po 1 įgaliotinį, bet tik iš savo tarpo, ne prašalaitį.

Pajamų cenzas įvestas ne visai Imperijai, o tik kelioms gubernijoms: Petrapilės, Maskvos ir 3 sritims: Kaukazo, Tauridos, Bessarabijai.

Į antrą rinkėjų rūšį priimami mažaturčiai bajorai, t. r. tokie, kurie turi bent nemažiau kaip 5 sielas ar 150 deš. negyvenamos žemės, tačiau dalyvauja per atstovus susidėję nuo 100 sielų po 1 atstovą. Taigi kas 20 smulkiųjų bajorų-dvarininkų galėjo teikti savo įgaliotinį. Jeigu sudėjus į krūvą liktų virš 100 dar nemažiau kaip 50 sielų, ar 1.500 deš. negyvenamos žemės, tai ir iš to likučio renkama įgaliotinis.

Šitų smulkiųjų bajorų įgaliotiniai turi lygų balsą su bajorais renkančiais tiesioginai.

Bajorai turi pranešti pavieto maršalui apie savo turtą ir įvykusias atmainas. Jeigu atsirastų abejonių ir neaiškumų, tai jis apie tat praneša gubernijos maršalui, o šis gub. seimeliui.

Neįleidžiama į seimelį gubernijos viršininko (gubernatoriaus), dargi jeigu jisai ir būtų dvarininku šitoj gubernijoj.

Prokuroras dalyvauja seimelyj tik „įstatymams aiškinti" esant abejonėms, bet būti dalyviu negali, nors ir valdytų šioj gubernijoj nekilnojamąjį turtą. Jisai ne tik įstatymus aiškina: nesutikdamas su seimelio darbais ir nutarimais, praneša apie tat teisingumo ministeriui. Taigi jis jau prižiūri ir globoja bajorų seimelį[76].

1836 m. praplėsta renkamoji aktingoji teisė. Šitą teisę įgydavo: bajorai, gavusieji tikrojoj tarnyboj bent pulkininko rangą ar tikrojo valstybės tarėjo ir jeigu turi gubernijoj bent 5 sielas ar 150 deš. negyvenamos žemės, įrašytieji į bajorų knygas ir atleistieji iš tarnybos; 2) turi teisės tie, kurie nors neturėjo turto cenzo, bet jau yra ištarnavę maršalais trejus metus. Buvo suteikta keli balsai tiems, kas turi pilną cenzą keliuose pavietuose, tie gali ten ir rinkti, tik gubernijos seimelyj turi vieną balsą (§ 54).

Tuo pačiu 1836 m. įstatymu[77] praplėsta renkamasis cenzas: jeigu globotiniam dėl turto pridera renkamoji teisė, tai globėjas turi asmens cenzą; jeigu įpėdinis valdė globėjo teisėmis, tai jam priklauso aktingoji renkamoji teisė.

Už tat pamažinta pelno dydis tiems bajorams, kurie turi verslą: vieton 2.000 rub. dabar reikalaujama—600 rub. kasmetinio pelno.

Jeigu iš valdininkų bajorai ir nėra sulaukę pulkininko ar tikrojo valstybės tarėjo rangos, bet turi 5 sielas ar 150 deš. žemės, tai gali rinkti per įgaliotinius.

Dabar plačiau išdėstyta apie įgaliotinių teises. Jie turi tokias pat teises, ką ir tiesioginiai rinkėjai, tik su tam tikrais skirtumais: 1) vienas žmogus tegali turėti vieną įgaliojimą, bet gali turėti greta šito dar savo tiesioginį balsą; 2) įgaliojimas duodamas raštu; 3) perįgaliojimas neleidžiama; 4) moterys įgaliodamos turi pažymėti, kad įgalioja ar vieniems rinkimams ar visiems veiksmams seimelyj; 5) turis savo balsą ir įgaliojimą gali balsuoti vienaip, o įgaliotojų nurodymais ir net kitaip.

Atsargos karininkai gali būti renkami tik tąja sąlyga, jei-

---

[76] 1842 m. įst. §§ 186, 263.
[77] *PSZ* Nr. 9322 — 1836. VI. 17.

gu jų vyriausybė, pašaukusi į kariuomenę, neras kliūčių[78] (§ 41).

Kitaip kalbama apie pasingąją rinkimo teisę. Gali būti renkami: visi paderminiai bajorai, turintieji turtą ar ne; asmens bajorai, turintieji turto rinkimams, taippat gali būti išrinkti, bet tik kaikurioms vietoms, pav., žemut. žemės teismo asesoriais (policijos organas), tačiau nėsant paderminių bajorų ir seimeliui norint galima juos rinkti net į pavieto viršininkus (ispraunikus). Bajorai beturčiai ir berangiai gali būti prileisti tik kaikurioms vietoms.

Išimtis padaryta Lietuvai (Vilniaus, Gardino, Mensko, Valuinės, Podolės, Baltstogės): norint būti išrinktam, reikia išbūti valstybės tarnyboj, pilietinėj ar karinėje, nemažiau, kaip 10 metų.

1842 m. įstatyme padaryta vienas suvaržymas renkant į maršalus: kas turi savo gubernijoj degtinės atpirkimą, tai savo gubernijoj negali būti renkamas maršalu.

Neatimta pasingoji teisė tiems, kurie buvo teisti už mažus nusižengimus, bet nuo teismo atleisti aukščiausiais manifestais, palikti įtariami, teistieji už nusižengimus, už kuriuos nebuvo paskirta žeminančių bausmių. Apskritai negali dalyvauti kunigai nors ir iš bajorų kilę.

Bajorai, turintieji pasingąją teisę, bet be aktingosios, turi pranešti savo maršalams pirm 4 mėn., jog sutinka būti renkami, o tie, kurie turi aktingąją, jeigu nenori būti išrinkti, turi iš anksto pranešti, jog atsisako būti renkami, jeigu nebus seimelyj patys, ar per atstovus, o jeigu yra seimelyj, tai čia pat bent prieš pat rinkimus.

d. Pavietų seimeliai.

Paprastųjų pavieto seimelių kompetencija dabar pasidarė visai siaura: daugiausiai priruošiamas darbas gubernijos seimeliui, o išsirenka tik vieną atstovą į komisiją bajorų sumoms ir apyskaitoms, o taipogi sumoms žemės prievolėms surinktoms patikrinti bei išžiūrėti. Šitos komisijos nariai susirenka į gubernijos miestą ir ten baigę apyskaitą, ją patiekia gubernijos seimeliui.

---

[78] *PSZ* Nr. 14143 — 1841. I. 1. (*Korf* 598—602).

Prieš rinkimus atliekami priruošiamieji darbai — nustatoma teisė dalyvauti rinkimuose ir tikrinama priežastys, nurodytos neatvykusiųjų. Skundos buvo duodamos deputatų vyrybei, o ji patiekdavo gubernijos seimeliui. Paskui skaitė tų bajorų sąrašą, kurie neturėdami teisės dalyvauti seimelyj, pareiškė noro būti renkami į bajorus valdininkus.

Nepaprastiems pavieto seimeliams kompetencija neaiški, — jie šaukiami nepaprastiesiems reikalams žiūrėti.

e. Gubernijos seimelis.

Gubernijos seimelio darbas — išrinkti savo luomui ir gubernijos administracijos valdininkus. Rinkimams paskirta 12—15 dienų; pailginimas parėjo nuo gubernijos viršininko.

Pabaigus rinkimus buvo svarstoma visų bajorų reikalai; toliau svarstė tuos klausimus, kuriais galėjo kreiptis į vyriausybę, o svarbiais reikalais — į viešpatį. Bet kreipimasis į vyriausybę buvo laikomas praktikoj nepageidaujamas, o ypatingai sunkinama kreipimasis į viešpatį. Bajorai galėjo dvejopai patiekti savo prašymus viešpačiui: paštu ar siųsdami delegaciją. Delegacija negalėjo būti didelė, ne daugiau kaip trijų žmonių; gubernatorius išanksto turėjo pranešti apie juos vid. reik. ministeriui. Nors įstatyme nepasakyta, kaip būdavo pirmiau, kad reikia gauti vyriausybės leidimas, tačiau praktikoj reikėjo gauti vyriausybės sutikimas.

Vėliau, 1842 m. peticijų teisė dar labiau buvo sumažinta (§ 106): bajorai skiria deputatus, jeigu kam šaukia vyriausybė, bet patys bajorai to daryti negali.

Gubernijos seimeliai be to žiūri dar: bajorų genealogijos knygų ir bajorų sąrašų.

Pagaliau gub. seimelis rūpinos bajorų rinkliavomis. Jos esti ar privalomos visiems ar tik tiems, kurie apsiėmė duoti geros valios aukas. Pirmosios — skiriamos visų gubernijų bajorų ar visuomenės naudingiems reikalams, o antrosios — atskiriems, kaikuriems reikalams. Pirmosios yra visiems privalomos, antrosios gi pareina nuo gero noro. Privalomomis jos gali virsti tik tuomet, jeigu seimelis nutarė ⅔ susirinkusiųjų bajorų, gubernatorius pristatė vidaus reikalų ministeriui, o šis Ministerių Kebinetui. O komitetas, jeigu pritaria, tai pristato

viešpačiui, ir ir tik šiam pritarus galima įvesti rinkliavas privalomas visiems gubernijos bajorams.

O antrosios rūšies rinkliavos privalomos tik tiems, kas sutiko mokėti, gubernatorius patvirtino, jeigu tat yra teisėta, be to, pranešė vid. reik. ministerio žiniai.

Kaikurie bajorai vėliau skundėsi vyriausybei, kad dažnai daromos rinkliavos, tai reikėjo suvaržyti jų rinkimą, ir vyriausybė tat padarė 1836 ir 1887 m.[79].

Tenai nustatyta, jog jų iniciatyva tegali kilti iš gub. maršalo, gubernijos seimelyj ir pačioj jo salėj. Taigi negalima nutarti nepaprastame seimelyj, kitoj vietoj ir t. t.; žinoma, visur reikia gauti viešpaties leidimas.

Gubernatorius tvarkai palaikyti galėjo įsikišti ir savo iniciatyva.

Tarp priemonių, kaip paveikti į maršalus ar į seimelį, žymią vietą užima baudos. Precedentų keliu nustato atsitikimą, kada jos gali būti skiriamos.

Tvarkos seimelyj prižiūri maršalai. Esant netvarkai gubernijos seimelyj, galima pakviesti gubernatorių, o tas ar duoda papeikimų, skiria baudą ar gali kaltuosius prašalinti iš seimelio.

Dėdavo baudas ir už šitokį nusidėjimą. Vienoj gubernijoj bajorai nutarė išreikšti ačiū savo gubernatoriui už jo rūpestį ir parašė atatinkamą adresą; gubernatorius paklausė vid. reik. ministerio, ar gali priimti; tas sutiko, bet atsiklausė caro, tai šis neleido: įstatymai, sako, neleidžia reikšti ačiū viršininkams, liepė uždėti pinigų baudą maršalams ir visiems pasirašiusiems bajorams, o gubernatorių įspėti[80]. Šita buvo paskelbta aplinkraščiu.

Taip pat uždrausta bajorams teikti dovanas savo maršalams.

Kartais kokie seimelio nutarimai gali būti neteisėti, tai už tat moka baudos maršalai, kurie leido tat padaryti, ir bajorai, kurie dalyvavo nutarime. Gubernijos maršalas moka — 200 rub., pavieto — po 200, o visi bajorai iškarto — 500 rub. Skiriant baudą nurodė, kas nėra neteisėta: pareiškimai vyriaubei apie vietos reikalus, prašymai panaikinti ar prašalinti pastebėtus administracijos trūkumus.

---

[79] *PSZ*, Nr. 9322—1836. VI. 17, Nr. 10150—1837. IV. 16.
[80] *Korf*, 632.

Teisiniu asmeniu buvo laikoma gubernijos bajorų visuma, ne pavieto. Ji galėjo įsteigti savo iždą, duoti iš ten paskolas dvarininkams ant žemės, būti rangovu, bet įgaliojimą turėjo pasirašyti nemažiau kaip ⅔ esančiųjų seimelyj, atsako gi visos gubernijos bajorai.

Seimelis galėjo išmesti iš savo tarpo netinkamus bajorus, kurie nustojo garbės, yra atiduoti teismui ir t. t. Šituo nutarimu skųstis teismui negalima, jei bent Senatui, ir tai forminėmis kliaudimis.

Peržiūrėta ir plačiau išdėstyta bajorų teisė išbraukti ką nors iš savo tarpo. Jeigu pirmiau jie prašalindavo tik nuteistąjį, tai dabar galima ir įtariamąjį, tačiau reikia duoti jam pasiteisinti[81]. Dabar primena, jog ir dovanojus kam bausmę, manifestais, seimelis gali tokį bajorą išbraukti[82].

Buvo dar keletas mažų pakeitimų ar papildymų, pav.: seimelis gali išreikšti padėką valdininkams[83], be to, sumažinta baudos už neteisėtus seimelių nutarimus.

1831 m. įstatymas įvedė bajorams rinkėjams (tiesioginiams rinkėjams ar įgaliotiniams) prievolę dalyvauti gubernijos seimeliuose, tat buvo ir vėliau (1842 m.) pakartota. Neatvykimą pateisina šitokios priežastys: 1) tarnyba, 2) liga, 3) bylos teisme kitoj vietoj, kur atvykti yra būtina, 4) artimo giminaičio mirtis ar sunki liga, 5) nelaimė ištikusi dvare, 6) senas amžius—65 ir daugiau metų. Taigi esant tokioms kliūtims, galima neatvykti, tačiau reikia pranešti pavieto maršalui.

f. Deputatų vyrybė.

Kitu bajorijos organu buvo deputatų vyrybė. Ją sudaro gubernijos bajorų maršalas ir deputatai po 1 nuo pavieto. Šituos rinkdavo kiekvieno pavieto bajorai (gubernijos mieste).

Svarbiausias jų uždavinys ir beveik vienintėlis darbas — genealogijos knygų vedimas; jie patikrindavo, taisydavo, duodavo išrašus ir t. t. Įtraukimas į šitas knygas tepadarydavo bajoru.

---

[81] *PSZ* Nr. 7734 — 1835. I. 7

[82] *PSZ* Nr. 1008 — 1817. IV. 2 ir Nr. 20001 — 1801. IX. 1; 1831. XII. 6. įst. § 55.

[83] *PSZ* Nr. 7734 — 1835. I. 7.

Be šitų darbų vyrybei priderėjo dėti globą bajorams už nuožmų elgimąsi su baudžiauninkais. Bet svarbiausias čionai visgi buvo maršalas.

Be to dar deputatų vyrybė tikrino renkamąją teisę, kas kokią turi, kas ir kodėl neatvyko.

Vyrybės spręsdavo ⅔ balsų dauguma. Vyrybė neprivalė pristatyti savo protokolų prokurorui. Ji tiesioginai pridera Senatui, į jį ėjo skundos anos darbais. Vyrybė sprendė genealogijos dalykus; ji — pirmoji instancija, o antroji tiems dalykams spręsti — Heroldijos Departamentas.

1842 m. įstatymo leidinys šį-tą pakeitė deputatų vyrybėje. Iki šiol (1832 m. § 105 p. 6) buvo dedama globa už „nuožmius elgimus", o 1842 m. įst. (§ 134 p. 6) pasisako smulkiau ir prideda daugiau: „už nuožmų dvarininkų elgimąsi su jo valdomaisiais arba už nepaprastą ir naikinančią prabangą, arba už atkritimą nuo stačiatikybės (pravoslavijos)".

Taigi pridėta dar naujos sąlygos: turto aikvojimas ir tikybinė neištikimybė (atkritimas nuo pravoslavijos).

Nustatyta, kad deputatų vyrybės savo darbuose turi vaduotis forminiais bajorų kilimo įrodymais[84].

Jų nutarimą galima skųsti Heroldijos Departamentui, kurio revizijai anos pridera.

Šiaip už tvarką deputatų vyrybėje atsako gubernijos maršašalas.

Bet kartais galima patraukti atsakomybėn ir deputacijos vyrybę, tačiau reikia gauti senato leidimą.

Deputatų vyrybę prižiūri gub. maršalas, o jos nutarimus tikrina ir tvirtina Heroldija. Dabar dar smulkiau buvo nustatomas jų veikimas, negu iki šiol.

Revizijai daryti buvo sudaryta tam tikra komisija; jos pirmininkas — sąžinės teisėjas, nariais buvo 2 kandidatu į Rūmų pirmininkus ir du nariu iš deputatų vyrybės. Ji žiūrėjo: ar įvesta genealoginės knygos, ar visi turintieji žemės bajorai surašyti, ar turi žinių pavieto maršalai apie gimusius bajorus vyrus, ar pristatė jas seimeliam, ar įnešta į genealogines knygas. Šis-tas vėliau pakeista, kaip daroma revizija[85].

---

[84] *PSZ* Nr. 7007 — 1834. IV. 20 (o 1842 m. leid. IX. t. 139 str. 21 p.).
[85] 1834. IV. 20 ir 1835. II. 14 ukazai.

g. Bajorų maršalai.

Pagaliau trečiu bajorų savyvaldos organu buvo bajorų maršalai—gubernijos ir pavieto; anuos rinko visi gubernijos bajorai, o šiuos — pavieto bajorai katras sau.

Maršalų darbas — atstovauti bajorams prieš vyriausybę, tarpininkauti tarp vyriausybės ir bajorų, saugoti ir leisti bajorų sumas, pirmininkauti seimeliuose, juos įvesti ir daboti tvarkos; dalyvauti bajorų knygą surašant, uždėti globą, rinkti žinias apie bajorų elgimąsi; rinkti žinias apie gimusius bajorus, našlaičius ir t. t.; dalyvauti teisme prieš valdininkus dėl jų pasileidusio elgimosi; dalyvauti nuo bajorų įvairiose administracijos įstaigose — rekrutų, maisto, žemės prievoliu ir kituose reikaluose.

Gubernijos maršalas turėjo žiūrėti rinktųjų valdininkų prašymus, jis galėjo prašymus patenkinti ar atmesti. Labai dažnai jie, nenorėdami tarnauti, apsimesdavo liga, tai reikėjo tat patikrinti.

Per gubernijos maršalus ėjo prašymai dėl paleidimo baudžiauninkų į laisvuosius artojus. Gubernijos maršalas dalyvavo posėdžiuose žiūrint sąmatas žemės prievolėms, apyskaitas dėl jų ir t. t.

Pavieto maršalui priderėjo: vesti pavieto bajorų sąrašą, pirmininkauti revizijos komisijoj ir bajorų globoj, dalyvauti varžytynėse dėl žemės prievolių, duoti liudijimus tiems, kurie iškraustomi į Sibirą jų dvarininkų valia.

Be to, žinoma, jiems buvo paskirta visa eilė smulkesnių darbų.

Savo santykiuose į kits kitą pavieto ir gubernijos maršalai yra lygūs. Jie dirba visose administracijos šakose, tik nešaukia jų dalyvauti teismo tardymuose.

Gubernijos maršalą tegalima atiduoti teismui gavus viešpaties sutikimą; teisia jį Senatas; o pavieto maršalui teisti reikia gauti Senato sutikimą; jį teisia bendrieji teismai — jeigu yra kaltinamas tarnybos apsileidimu, o kitais atsitikimais, pav. kaipo globos pirmininką, tai užtenka gubernijos valdybos nutarimo.

Smulkiai buvo nustatoma, kaip ir kada maršalai gauna atostogų, kaip atleisti iš tarnybos, kas juos pavaduoja ir t. t.

Šiek-tiek painiau buvo su pavieto maršalu, jeigu jo neišrinktų; įstatyme jam išanksto buvo numatyta pavaduotojas, nėsant nei vieno nei kito—jo pareigas ėjo pavieto teisėjas, o jeigu iki trimečių galui lieka daugiau kaip 1 metai, tai turi būti daromi rinkimai. Gyvenime čia paprastai netrūkdavo sutinkančių būti maršalais, nes vieta įtakinga, visuomet atsirasdavo kas išrinkti.

Jeigu bajorų deputatų atsiranda neužimta vieta, tai juos renka vėl pavietas pirmininkaujant pav. maršalui.

Maršalų veikimas praplėsta (1842 m. Įst. Sąvade); jau 1836 m. buvo leista turėti savo raštinę ir 3 žmones su valstybės tarnybos teisėmis (įteisinta, kas ir be to buvo praktikoje). Jie dabar dalyvauja dedant globą bajorams — bepročiams, aikvotojams ir žiauriai elgiantiemsiems.

Maršalai veikia ne tik ten, kur yra paliesti bajorai, bet dirba visokį valstybės valdininkų darbą, veikdami pavieniu ar kolegijoj, būdami kokios valdiškos tam tikslui sudarytos komisijos nariais; o šitas veikimas buvo įvairus, kas matyt iš šitų pavyzdžių: jie dalyvauja tiekime kariuomenei provianto, atsarginių kareivių aprūpinime (1848 m.), rekrutų ėmime, našlaičių vaikų globojime, žemės atsienojime, arklių parengime pravažiuojančiam viešpačiui vežti, tardyme prieš dvarininkus, nesirūpinusius savo baudžiauninkais, žirgynų tvarkyme (1834 m.), kvotime prieš raštinės tarnautojus, nebaigusius pavieto mokyklą (1843 m.), dermių sudaryme dėl valstiečių atleidimo (1846 m.), salietros paruošime artilerijai, kalėjimų globose, visuomenės sveikatos komitetuose; prižiūrėjime (ypač tai prireikė Lietuvoje), kad bajorų jaunimas stotų į kariuomenę ir patikrinime, kurie iš jų negali stoti; maršalai duoda visokius liudijimus: atsarginiams kariškiams, norintiems įstoti į pilietinę tarnybą, norintiems grįžti į karinę tarnybą, baigusiems technologijos institutą, norintiems įstoti į pabriką (1848, 1849 m.); jie vadovauja policijai, kuri verčia valstiečius eiti savo pareigas ir t. t.[86]

Retai kur maršalus paliuosuodavo nuo senų prievolių, dažniau pridėdavo naujų, bet svarbiausia buvo tose srityse, kurios yra susiję su gyventojų maitinimu ir žemės prievolėmis. Pav. buvo įvesta naujos formos aprūpinti nuo bado: visuomenės reikalams armenys, viešieji darbai ir javų kainų nustatymas.

---

[86] *PSZ*, Nr. 26190 — 1852. IV. 21, Nr. 26340 — 1852. VI. 5, Nr. 26360 — 1852. VI. 10, Nr. 26776 — 1852. X. 14., Nr. 27123 — 1853. IV. 2.

Tuose visuose darbuose dalyvauja maršalai, jie turi išaiškinti dvarininkams ir valstiečiams, kam reikalinga visuomenės armenys. Bajorai buvo prieš tat, tai sunku buvo ir kitus įtikinti, o ir patys tam darbui neatsidavę ir neįsitikinę jo naudingumu šitoj srityj nedaug tegalėjo atlikti.

Maitinimo reikalu ar gyventojų šelpimu vyriausybė atsiklausdavo maršalų. Tais atsitikimais paprastai jie palaikydavo dvarininkų pusę.

Badui užėjus vyriausybė pavesdavo maršalams rūpintis gyventojų maitinimu. Nustatant žemės prievoles, dalyvavo bajorų maršalai, jie dirbo jas skirstant ir vykinant: ten jie yra administracijos organas ir kartu bajorų reikalų gynėjai.

Kartais tekdavo domėtis gaisrų gesinimu, visuomet kelių taisymu; jiems tekdavo rūpintis švietimu, labdarybe, prieglaudomis, net prižiūrėti, kaip bajorai mokinasi namie, kurie jų mokytojai, kaip tėvas auklėja vaikus ir t. t. Greta gubernatorių jiems pavesdavo slapta žiūrėti svetimšalių elgimosi.

Pagaliau tenka nurodyti į maršalų veikimą valstiečių klausime. Kilus valstiečių riaušėms jiems pavesdavo slapta ištirti priežastis, nurodyti dvarininkui į netinkamą jo elgimąsi.

Šitas klausimas rūpėjo taip vyriausybei, taip dvarininkams. Vyriausybė turėjo dažnai tuo dalyku rūpintis, galvoti apie kelius valstiečių būviui pagerinti, o bruzdant jiems nuraminti. Mikalojaus laikais buvo sudaryta į dešimtį komitetų, kurie svarstė ir galvojo, kaip geriau būtų valstiečių klausimas išspręsti. Šitame darbe—medžiagą renkant, svarstant, raminant—maršalai turėjo užimti didelę vietą.

Jau 1826 m., kilus valstiečių riaušėms kaikuriose rusų gubernijose, pavieto maršalams buvo uždėta prievolė „teirautis apie dvarininkų apsiėjimą su savo valstiečiais, tačiau, neskelbiant ir be jokio susirašinėjimo“, o pavieto viršininkams paliepė pranešti apie atsitikimus, kur dvarininkai piktnaudžioja savo valia. Slaptai ištyrę viršininko pranešimą, maršalai turi nurodyti dvarininkui, kad pakeistų savo elgimąsi su valstiečiais, o jeigu tat negelbėtų, tai turi tuomet pranešti vyriausybei. Šiaip jiems tekdavo spręsti ginčus tarp dvarininkų ir valstiečių, jie turėjo sekti dvarininkų elgimąsi ir neleisti, kad jie piktam apverstų savo teises.

Tais laikais būdavo nemaža riaušių ir nerimasčių valstiečių tarpe. Tardymus darant dalyvauti šitame darbe kviesdavo maršalus. Gana dažnai valstiečiai skųsdavos didelėmis čyžėmis ar lažomis. Paprastai tat išnagrinėdavo maršalai su deputatais. Bet jeigu prieidavo iki atviro pasipriešinimo valdžiai arba vietos valdžia nesugebėdavo jų numalšinti ir žinios apie tat pasiekdavo patį viešpatį, tai tuomet tardymą darydavo koks nors viešpaties fligeladjutantas[87].

Be įstatymų ir caro įsakymų, tuo pačiu klausimu buvo dar gausi Vidaus reik. ministerijos praktika. Savo aplinkraščiais ji nurodinėjo maršalams, ko ir kaip turi jie žiūrėti, nagrinėdami ir tikrindami dvarininkų dermę su valstiečiais; jie turėjo žiūrėti ne tik formos, bet ir turinio — ar ištesės valstiečiai tatai atlikti, ką buvo apsiėmę.

Tačiau ir čionai, kaip ir paprastai, rūpėjo daugiau iždo interesai; todėl maršalai turėjo teisės įdėti į dermę ypatingas sąlygas, kuriomis apsaugotų dermės pildymą, pav.: su policija gali atimti mantą, jeigu kas netesės, laikinai paimti jų žemes ir t. t.

Maršalai vartojo visokių priemonių baudžiauninkams nuraminti, kartais griebėsi tokių, kurios darėsi valstiečių apgynimu, nors paprastai būdavo bausmė: atiduoti nepatenkintus dvariškius į rekrutus, ir tat atrodė lengvesniu gyvenimu, negu pasilikti pas dvarininką.

Už nežiūrėjimą žiauraus apsėjimo bausdavo maršalus. 1849 m. išėjo toks V. R. Ministerijos aplinkraštis: Senatas viešpaties įsakymu teisė du maršalu už tai, kad juodu nesutrukdė vienam dvarininkui ir jo žmonai žiauriai elgtis su baudžiauninkais, nes maršalai turėjo sekti jų gyvenimą, rūpintis dvarininkais ir jų žmonėmis. Apie šitą pranešė visiems maršalams[88].

O dėl dermių tarp dvarininkų ir baudžiauninkų, tai išleista eilė aplinkraščių, kurie aiškina, ką turi daryti maršalai: jie turi ištirti, abiem pusėm išaiškinti, po to pranešti vidaus reikalų ministerijai[89].

Vidaus reik. ministerijos aplinkraščiai dar smulkiau nustati-

---

[87] *Korf*, 621—3. *Semiovski* Krestjanski vopros, t. II. *Seredonin* II[1] p. 324 ir t.
[88] *Korf*, 621—629.
[89] *PSZ*, 1843. VIII 31, 1847. V. 29, 1848. VII. 24, 1853. VII. 18, 1846. XI. 27.

nėjo tas maršalų prievoles: reikėjo žiūrėti, kad dvarininkai suderėję su valstiečiais jų nenuskriaustų, kad ištesėtų atlikti savo prievoles, iš kitos pusės stengtis prispirti valstiečius atlikti jas.

Kartais vyriausybė pati turėjo naudos iš tų riaušių: maršalai nepatenkintus dvariškius atiduodavo į rekrutus, arba nubausdavo dvarininkus tuo, kad iš jų paimdavo žmones į rekrutus.

Ketindama reformuoti gubernijos valdybą[90] ir policijos sutvarkymą, tarp kito jų reikalais klausdavo ir maršalų.

Įstatymas išplėtė maršalų veikimą, o praktikoj dar labiau tat padidino aplinkraščiai. Esant išmėtytiems įstatymams ir aplinkraščiams, tekdavo rinkti į vieną visas maršalų teises ir prievoles. Caro įsakymu 1850 m. visa tat surinkta ir paskelbta instrukcijos formoje. Dabar paaiškėjo, kad kaikurie darbai neatitinka įstatymui ir nepriderą bajorams, tai tuos išbraukė iš prievolių sąrašo, ir liko 38 punktai. Visgi nebuvo nė vienos vietos valdymo ir ūkio šakos, kur nebūtų dalyvavę maršalai.

h. Bajorų renkamieji valdininkai.

Be to buvo dar antraeilių organų: bajorų s e k r e t o r i a i ir d e p u t a t a i į įvairias įstaigas. Sekretoriai buvo ir pirmiau, bet valstybės valdininkais pasidarė 1827 m.

Bajorai rinkdavo eilę valdininkų — į teismus ir į policiją.

Bajorai rinkdavo savo atstovų į kiekvieną naujai valdžios sudarytąjį komitetą ir komisiją.

Buvo berods keletas gubernijų, kur bajorus į tarnybą skirdavo, ne rinkdavo.

i. Rinkimai seimeliuose.

Rinkimai ėjo šituo būdu. Panaikinta rinkimai pavietuose, jie atliekama gubernijos mieste.

Iš pradžių kiekvieno pavieto bajorai rinkdavo pavieto valdininkus, po to suseidavo visi tame pat kambaryje ar kitame į gubernijos seimelį, susėdę pagal pavietų, rinkdavo gubernijos valdininkus iš tų, kurie buvo pastatyti kandidatais.

---

[90] *PSZ,* Nr. 18581—1845. I. 2 *(Korf,* 616, 625).

Į gubernijos maršalus pirmuoju kandidatu skaitomas senasis (esamasis) maršalas, paskui Rūmų pirmininkas ir t. t. Išrenkama du kandidatu.

Seimelių darbai prasideda ir baigiasi pamaldomis bažnyčioje.

Išrinktieji kandidatai eina užtvirtinimui; naujai išrinktieji turėjo prisiekti.

Kai kurioms tarnyboms nustatoma dar tam tikras cenzas. Į pavieto maršalus negali patekti neturintieji rangos, ar neturintieji aktingojo cenzo; bet jeigu turi bajorų pasitikėjimą ir bus ištarnavęs 3 metus, arba iki tol buvo renkamas į maršalus, jau visuomet turėjo teisės užimti maršalo vietą. Taigi pirmenybė duodama tiems, kurie tarnavo valstybėje.

Giminės negali būti išrinkti vienoj įstaigoj.

Tie, kurie buvo renkami, turi teisės atsisakyti nuo naujos vietos, jeigu ji yra žemesnė už iki šiol jo užimamąją.

Gubernijos maršalo vietai pats viešpats pasirenka vieną iš dviejų kandidatų ir tvirtina, o kol bus tat padaryta, tai jo pareigas eina gubernijos miesto pavieto maršalas.

Pavieto seimeliams kvorum buvo 20 žmonių. O jeigu jų pritrūkdavo, tai gubernijos maršalas trūkstantąjį skaičių savo nuožiūra pridėdavo iš kito pavieto. Jeigu kokiame paviete trūksta kandidatų visoms vietoms užimti, tai galima rinkti bajorus iš kitų pavietų, žinoma, jiems sutikus.

Išrinkus skaitė balsus prie gubernijos stalo. Galima buvo reikalauti, kad juos dar sykį perbalsuotų; jeigu palaiko ⅔, tai rinkdavo naujai visa gubernija.

Gubernatorius galėjo netvirtinti išrinktojo ir siūlyti išrinkti naują. Bet jeigu bajorai naujo nerinkdavo, tai ginčą spręsdavo vidaus reik. ministeris.

Smulkiau įstatyme nustatoma klausimai, kas daryti, jeigu valdininkas išeina, neatvyksta ir t. t.

Bajorų savyvaldos organai renkami 3 metams, teismo ir policijos — šešeriems, nes šituo prailginimu norėjo užtikrinti tarnybos pastovumą.

Ne visos vietos vienaip vertinamos: nuo vienų bajorai bėgo, kitose, garbingosiose, ilgą laiką išbūdavo. Kas kita buvo su tarnybomis administracijos srityje. Čionai reikėjo ar duoti didesnės naudos, ar pailginti tarnybą, ar skirti pačiai vyriau-

sybei. Ir ji įsitikino, kad jai bus naudingiau, jeigu policija jos bus skiriama, o ir patogu buvo paimti ją savo žinion, nes bajorai nesirūpino jos išlaikyti savo rankose.

Bajorų renkami valdininkai visgi turi gauti vyriausybės patvirtinimą — iš gubernatoriaus. Vyriausybė nenorėjo duoti bajorams pilnos laisvės, paliko sau teisę juos prižiūrėti, kai ko ir netvirtindavo. Būdavo visokių susidūrimų tarp maršalų ir gubernatorių; jie kildavo dėl prestižo ir pagarbos, tai vyriausybė turėjo išspręsti tuos ginčus, bet dažniausiai pasirinkdavo gubernatorių, kad nežemintų vyriausybės autoriteto[91].

k. Atlyginimas valdininkams.

Bajorų išrinktieji valdininkai vieni gaudavo algą, iš kurios galėjo gyventi, kiti — neužtektiną, treti — visai nieko negaudavo. Tai seimeliuose kildavo sumanymų, kaip prideramai atlyginus savo tarnautojus; šita turėdavo praleisti ir patvirtinti vyriausybė.

Maršalų tarnyba buvo nemokama, bet būdavo atsitikimų, kad bajorai patys nutardavo mokėti algas, tai vyriausybė paprastai tokių nutarimų netvirtindavo, bet buvo galima išmokėti maršalams atlyginimą kitoj formoj: duoti vienkartę pašalpą.

Už gaištį administracijos reikalams įvairiose pačios vyriausybės komisijose mokėjo ji pati.

Šiaip bajorai už darbą gaudavo atlyginimą, jiems mokėdavo algą ar iš bajorų kasos ar iš lėšų, surinktų žemės prievolėmis[92]. Praktika įvairuodavo žiūrint gubernijų.

Pleskavos bajorai nutarė mokėti pavieto viršininkams ir asesoriams tokias pat pensijas pas save, kurias mokėjo kitose gubernijose vyriausybė[93].

Kalugos gub. bajorai padidino algą raštinės tarnautojams bajorų globoje[94].

Kazaniaus bajorai panorėjo atlyginti komisijos nariams, kurie tikrino deputatų vyrybės darbus, pąskyrė gub. maršalo

---

[91] *Korf* 534—584. Įstatymai surinkti knygutėje: *Instrukcya* o sejmikach i urzędowaniu z wyborów. Wilno 1833.
[92] *Korf* 576—8.
[93] 1832 m. (*Seredonin* II[1], 259 p.).
[94] 1836 m. (*Seredonin*, II[1], 260 p.).

raštinei 1000 rub., o pavietų—po 500—600 rub. metams. Vyriausybė sutiko praleisti antrąjį prašymą, o pirmąjį paliko privalomu tik sutikusiems mokėti.

Tulos gub. bajorai raštinės tarnautojų algoms išmokėti nutarė apsidėti mokesčiu, skaitant po 2 kap. nuo valstiečio sielos[95].

Kartais bajorai paskirdavo mokėti pensiją tokiems, kuriems įstatymu jų neduodavo. Kostromos bajorai buvo paskyrę pensiją gub. maršalui, išbuvusiam juo 18 metų, po 5.000 rub. kasmet. Vidaus reik. ministeris rado, jog pensiją tegalima skirti sekretoriams ir raštinės tarnautojams, tačiau ir šiame atsitikime būtų galima praleisti, jeigu bajorai nutartų duoti kasmet po tą pačią sumą, kaipo metinę pašalpą, ir be to teprivalėtų mokėti tik sutikusieji. Tačiau Ministerių Komitetas rado, kad ir šioj formoj nutarimas būtų nepatogu priimti, nes negalima skirti nuolatinės pensijos, kuri laikui bėgant, mokėtojų skaičiui mažėjant, eis mažyn, tai tinkamiausia būtų, jeigu bajorai, norėdami maršalui padėti, duotų jam vienkartinę pašalpą arba pašalpą už tarnybos laiką. Mikalojus I sutiko su šita nuomone[96].

Būdavo ir atvirkščių atsitikimų: kartais vyriausybė reikalaudavo pakelti algas, tai bajorai nevisuomet sutikdavo pridėti.

1837 m. buvo įsakyta vyriausybės, kad bajorai pakeltų algą rūmų pirmininkams, tik nebuvo nurodyta po kiek. Dėlto įvairiose gubernijose nevienodai buvo padidinama. Charkivo bajorai nutarė pridėti 4000 rub. iš žemės mokesčių (ziemskij sbor) imant nuo bajorų dvarų. Vologdos bajorai — 1.500 rub. iš ten pat, tik iš visų dvarų. Vid. reik. min. atsiklausė Ministerių Komiteto, kaip reikia tie neaiškumai prašalinti: juk sprendžia bajorai, o mokesčius nori imti ir iš nebajorų. Min. Komitetas kitaip galvojo: rūmų pirmininkai užsiima ne tik bajorų valstiečiais, bet ir visų kitų luomų reikalais, todėl mokesčius imti galima ir iš jų. Su šituo sutiko ir Mikalojus I[97]. Taigi kartais nutardavo bajorai, o naštos darėsi privalomos ir kitiems.

---

[95] 1847 m. (*Seredonin,* II¹, 260 p.).
[96] 1836 m. (*Seredonin,* II¹, 260 p.).
[97] 1838 m. (*Seredonin,* II¹, 260—1 p.).

I. Bajorai ir renkamoji tarnyba.

Bajorams buvo paliktos plačios teisės savyvaldoj, tačiau jie tuo maža tesinaudojo. Kaip ir XIX amž. pradžioje bajorai-dvarininkai nesėdėjo namie, kas galėjo, traukė į sostines ar į kokį didmiestį, palikdami savo dvarus ekonomams ir užveizdoms ar nuomininkams, nes ten jie linksmiau gyveno; jie neėmė ar nenoromis ėmė renkamas bajorų tarnybas, vis velijo valstybinę. Taigi teko rinkti į bajorų tarnybas mažuosius ir smulkiuosius bajorus, šitie, žinoma, negalėjo patikti didžiadvarininkams, nes nevisuomet mokėjo apginti jų interesus; dvarininkai galėjo dejuoti, kad blogi jų valdininkai, bet patys nieko nedarė pakelti ar apginti dvarininkų-bajorų interesams, jie velijo tat atlikti per valstybinę biurokratiją. Vyriausybė prie progos primindavo, kad bajorų išrinktieji dirbtų, dirbtų sąžiningai, bet gyventojų nuo jų sauvalios neapsaugodavo, ir taippat rasdavo, kad tiems blogumams prašalinti vienintelis kelias — valstybės globa visose gyvenimo šakose.

O rusų biurokratija (iš bajorų ir nebajorų) savo sąstatu, žiniomis ir darbu stovėjo žemai: valdininkai neturėjo žinių, darbo nedirbo ir nemokėjo dirbti, imdavo kyšius, gi viską atlikdavo neatsakingi už jų darbus tarnautojai — sekretoriai ir raštininkai, nes tie vieni mokėjo raštinių techniką ir įstatymus, o apmokami buvo menkai.

Visgi, jeigu biurokratija paliesdavo bajorų teises savyvaldoje ar užgaudavo jų valdininkus, tai bajorai patiekdavo atitinkamus prašymus, skundas ir protestus.

Tačiau, jeigu lyginti rusų bajorų valdininkus su valstybiniais, tai buvo aišku, kad bajorų renkamieji stovėjo žemiau, kad bajorų masė ir jų valdininkai neturėjo visuomenės pajautimo.

Gal būti prie neaukšto kaikurių valdininkų vertinimo prisidėjo ir ta aplinkybė, jog administracija ir bajorai niekino juos, pav. policijos viršininkai ir asesoriai. Dėl to tai tokiais atsitikimais negalima buvo laukti, kad bajorai duotų į tas tarnybas tinkamus žmones: ar visai jų neturėjo ar gerieji nėjo[98].

Bajorai kaltino dėl to viso biurokratiją, gubernatoriaus sauvalią, prašydavo nuo jos apginti, duoti teisės rinktis daugiau valdininkų. Mikalojus I šituo klausimu lyg svyravo:

---

[98] *Ditiatin*, K istoriji, 89—93.

vienur jis plėtė bajorų savyvaldą, kitur ją siaurino. 1831 m. leido bajorams rinkti baudžiamųjų ir pilietinių teismų rūmų pirmininkus, o 1837 m., išleisdamas naują įstatymą apie policiją, pavieto viršininkus paliko rinkti bajorams, gi žemesnius, nuovadų viršininkus (kurios sudarė tik pavieto dalį), skyrė gubernijos valdyba, berods dalyvaujant šiek-tiek bajorams, nors šiaip norėjo visą policiją turėti savo rankose.

Vyriausybė kartais išklausydavo bajorų balso, tačiau padėtis negerėjo: bajorai vengė tarnybos, nėjo į seimelius ir nenorėjo būti renkami, tai vyriausybei teko juos raginti prie šito.

1832 m. caras savo ukaze sako: „Geresnieji bajorai vengia tarnybos, arba abejingai sutinka, kad būtų renkami žmonės neturintieji reikalingų privalumų. Dėlto valdininkai teismo srityje pasirodo nenusimaną įstatymuose, o policijos srityje atsiranda piktnaudžiojimų“[99].

Reikėjo vėl priminti, kad bajorai eitų į rinkimus. 1843 m. išėjo jau piktas caro ukazas: gubernatoriai, sako, jam pranešą, jog bajorai kartais vengia vykti į seimelius ir dalyvauti rinkimuose, nors šito reikalaująs įstatymas; dėlto jis įsako, kad šito turi žiūrėti maršalai, juos už tą bausią, o bajorų, kurie be priežasties neatvažiuos į seimelį, neįleisią į seimelius[100].

Vengiant rinkimų ar tarnybos galėjo atsitikti, jog vieta likdavo neužimta, tai 1827 m. įst. buvo nurodyta tokia išeitis: Gubernijos valdyba pati skiria valdininką, ir jis turi renkamąją teisę seimelyj[101].

Nėsant bajorų, norinčių ar galinčių užimti tas vietas, gubernatorius surašydavo kandidatus, dėl kurių pasiklausdavo maršalų; o jeigu kandidatų neturėjo, tai savo nuožiūra galėjo skirti tuos, kur norėjo; skirdavo 3 metams, o paskui terminui išėjus, galėjo seimelis palikti ir toliau vėl tarnauti, ar pats gubernatorius vėl skirdavo. Rūmų pirmininką skirdavo, ministeriui pristačius, pats viešpats[102].

Juo toliau tuo dažniau vyriausybė turėjo skirti valdininkus, jeigu bajorai nieko neišrinkdavo, palikdavo vietas neužimtas, arba parinkdavo beturčius, tarnybai netinkamus, kurie

---

[99] 1832. I. 1 ukazas.
[100] 1843. V. 13.
[101] 1827. I. 30. (*Jabločkov*, 646—9).
[102] *Korf* 587—588.

žeminos prieš vyresniuosius, piktnaudžiojo savo vieta, ar turėdami tiek daug pareigų, jos tinkamai neatlikdavo ir tuo kenkė tarnybai,

Vyriausybė tarė pagelbėsiant, praplėsdama turtingesniųjų bajorų teises, šalindama nuo rinkimų smulkiuosius bajorus, padidinus renkamąjį cenzą ir sulyginus renkamąją tarnybą su valstybine. Tačiau ji šito tikslo nepasiekė: mažaturčiai bajorai liko seimeliuose, vistiek daugelį iš jų rinkdavo.

Rusų bajorai nevisuomet išrinkdavo savo valdininkus. Kaikurioms gubernijoms dažnai tekdavo skirti, jeigu bajorai jų neišrinkdavo. Skiriamieji valdininkai nenoromis imdavo bajorų tarnybą, nes ji buvo tik trejiems metams, tai Ministerių Komitetas siūlė pratęsti paskirtųjų tarnybą, palikti užimamoj vietoj ir toliau, bajorams sutikus. Dažnai tam pasikartojant, ėmė aiškinti, kokios yra tikros priežastys, kad bajorai vengia tarnybos, ir kartais ne tas susekdavo, kurios buvo, tai ir priemones joms prašalinti vartodavo netinkamas.

1831 m. išleidus rinkimų įstatymą, vyriausybė tarė, kad įvedus tinkamą cenzą, prašalins kliaudis, tačiau pasirodė, kad jų neprašalino, tai naująjį įstatymą taisė ir papildė (1832 m. du sykiu), kaikuriais dalykais galutinai nusistovėjo 1836 m. Greitai pastebėjo iš kelių gubernijų praktikos, kad kaikur apskritai trūko cenzuotų bajorų; arba būdavo cenzuotų viename paviete, o kitame — ne, tai iš to pavieto, kur buvo perteklius, nenorėjo, nors galėjo eiti į svetimą pavietą ir ten būti renkamiems ir t. t.[103]

Renkamosios tarnybos vengimas buvo žymus Rusijoj, trūko žmonių net valstybinei, tai iš dalies ir šitais sumetimais vėliau ėmė siųsti į Rusiją Lietuvos bajorus.

1831. XII. 6 įstatyme pravesta iki galui ta mintis, kurios norėjo Mikalojus ir troško bajorai, būtent, jog renkamoji tarnyba yra lygi valstybinei. Tarnaujantieji išrinkimu yra valstybės tarnyboj[104] (881 str.).

Seniau, Bajorų Privilegijoj, buvo duota bajorams teisė tarnauti ar netarnauti[105], dabar šita buvo pakartota[106], tačiau

---

[103] *Seredonin* II[1] 243—7 p.
[104] *Ist. Sąv.* III t. 843, 844, 881 str.
[105] Bajorų priv. 17—19 str.
[106] *Ist. Sąv.* III t. 132—134 str.

pridėta, jog ypatingais reikalais Aukščiausiu ukazu galima pašaukti į tarnybą[107].

Visi renkamieji tarnautojai turi teisės į rangas ir ordinus, kaip ir valdininkai, bet prie jų pristato ne bajorų seimeliai, o gubernatorius, be to reikia bajoriškiems visuomet dar viešpaties sutikimo; pensijos skaitoma taip pat, kaip ir valdininkams; nustatoma rangos, mundieriai ir t. t. Renkamųjų atsakomybė lygi valdininkų atsakomybei. Jie atleidžiami iš tarnybos tik prašant dėl ligos ar dėl kitos kokios priežasties, dėl kurios negali savo darbo dirbti; be to sutikus gubernijos maršalui; o gubernijos maršalą galima atleisti tik esant viešpaties sutikimui[108].

1846 m. įsteigta inspekcijos departamentas pilietinei žinybai, kurio dalykas buvo prižiūrėti valdininkus.

Kitame tų pačių metų ukaze nurodyta, kad renkamieji valdininkai yra sulyginti su valstybiniais; jie taip pat priderėjo inspekcijos priežiūrai, dėlto tai bajorai turėjo pristatinėti tarnautojų sąrašus gubernijos valdybai.

Taigi dabar gubernatoriai ir gubernijos valdybos turėjo progos dar dažniau įsikišti į bajorų reikalus.

Teismas ir policija buvo bajorų rankose, ūkis — gubernijos šeimininko, būtent gubernatoriaus[109].

Prasidėjus karui 1854—55 m., pasirodė viso Rusų gyvenimo iširimas. Tarp pirmųjų jo kaltininkų buvo bajorai, kurie vengė karo ir nuo jo pasislėpti pasitraukė į raštines.

m. Seimeliai.

Savo pažiūras bajorai pareikšdavo pageidavimuose. Nebuvo tai plataus masto planai, retkarčiais ir nedrąsiai pasireikšdavo mintis, kad nori prižiūrėti pačią vyriausybę. Ji atsirado iš mokesčių prievolės.

Gubernijos valdyba, gavus iš vyriausybės žemės prievolių sąrašą, pasiųsdavo jį bajorams ir reikalavo, kad jas savitarpyje paskirstytų; valstybės valdininkai vėliau tikrindavo, ar

---

[107] 132 str.

[108] *Ist. Sąv.* III t. 903, 904 str.

[109] Po 1864 m. teismų reformos padarė atvirkščiai: iš bajorų atėmė teismą ir policiją. Vyriausybė pati ten skyrė, ūkį pavedė maišytoms visaluomėms žemietijoms.

surinkta visi pinigai, ar už juos padaryti nurodytieji darbai; arba patys tuos pinigus leisdavo. Maskvos gub. bajorams atrodė, jog valdininkai netinkamai suvartoja jų surinktus pinigus, jog permoka, kartais net sau pasiima, tai jie 1832 m. ėmė prašyti, kad leistų jiems patikrinti pajamas ir išlaidas, išžiūrėjus pateisinamus raštus, ir kad iždų rūmai pristatytų visas žinias ir dokumentus; be to prašė, kad ateityj išanksto išspausdintų žemės prievolių sąmatą, nes tuo keliu dvarininkai galėtų sužinoti apie būsimus mokesčius. Vietos vyriausybei tat buvo neparanku; karo gubernatorius atrado, jog bajorai tegali tikrinti tat, kam mokesčiai renkama, bet negali reviduoti ir tikrinti gubernijos vyriausybės; nebūtų reikalo, jo nuomone, spausdinti sąmatas.

Tas klausimas atsidūrė Ministerių Komitete. Finansų ministeris siūlė atmesti bajorų prašymą, nes žemės prievoles nustato ir skiria pati vyriausybė, tai bajorams ir nepridera teisė ką nors žiūrėti; darbų sąrašą dar būtų galima suteikti bajorams, bet tikrinti kiekvieną išlaidą — jie nepajėgtų, o be to jeigu jiems tat leisti, tai jie virstų vyriausybės teisėjais. Tokiam galvojimui pritarė ir vidaus reikalų ministeris, sutiko ir visas Ministerių Komitetas. Visgi baimė parlamentarizmo stabdė vyriausybę daug ko žadėti; ji pasakė, jog bajorams praneš, kiek pinigų iš jų reikalaujama, o maršalams — patieks dar sąrašus dalykams, kuriems reikia pinigų, net galima būtų nurodyti kainas, sąmatą ir t. t.

Klausimas atsidūrė pas carą; jis apsistojo: čia bajorai lyg nori jį kontroliuoti, jo pastatytąją vyriausybę tikrinti, tai pareikalavo platesnio paaiškinimo iš finansų ministerio[110].

Pasibaigė tuo, kad vyriausybė nerado reikalo bent kame atstoti nuo esamos praktikos, ir leisti bajorams ją prižiūrėti.

Kaip minėta, tokį reikalavimą buvo iškėlę Maskvos gub. bajorai, kitų vietų nebuvo nė užsiminę.

Kitose gubernijose bajorai prašydavo kuklesnių dalykų, tai vyriausybė kartais sutikdavo. Pav. jie prašė leisti gubernijos teismų pirmininkus rinkti, neatstatinėti valdininkų be priežasties, bent nedaryti šito be gubernijos maršalo žinios ir k.

---

[110] *Seredonin,* II[1], p. 257—8.

Kitos, nerusiškos gubernijos prašė duoti tik tą, ką turi rusai: rinkti teisėjus į pavietus, į vietos policiją. To prašė 1829 m. Tauridos (Krimo) gub. totoriai ir rusų bajorai.

Vyriausybė sutiko, tik statė sąlygą, kad išrinktieji mokėtų rusiškai[111].

Kaikuriuos prašymus vyriausybė išpildydavo, pav. dėl teismų pirmininkų, bet kituose dalykuose ji siaurindavo iki šiol buvusias bajorų teises, pav. nuo 1837 m. pavieto asesorius ir nuovadų viršininkus skyrė vyriausybė. Kaikurios gubernijos po to prašė grįžti į senąją tvarką, nes skiriamieji asesoriai ir antstoliai nepažįstą vietos įpročių, darą klaidų, nepriguIėdami nuo bajorų jie labiau rūpinsis savo, o ne visuomenės nauda; iš kitų gubernijų sakydavo, jog paskirtieji esą nepatyrę, daugiausiai paimti iš kanceliarijos tarnautojų ar atsarginių kariškių, neturį nuosavybės, nesupranta savo priedermių ir t. t.

Bet jau šitame vyriausybė nenusileido: įvedus tas atmainas vyriausybė norėtų turėti daugiau įtakos vietos gyvenimui, be to, dabartinė policija, gubernatorių pranešimais, esanti tinkamesnė ir geriau dirbanti, negu pirmiau.

Šituo keliu vyriausybė ketino eiti toliau, tardama, kad nepatogu palikti bajorams pavieto policiją. 1839 m. vienas gubernatorius pasiūlė pakeisti renkamąjį pavieto viršininką (ispraunika) skiriamuoju: jeigu, sako, vieni bajorai jį skirs, tai sunku laukti, kad jis būtų bešališkas, nes paprastai sekančiais rinkimais tokio neberinks, todėl geriausia būtų vyriausybei skirti juos, o ne bajorams duoti rinkti.

Vidaus reikalų ministerija, svarstant tą klausimą Ministerių Komitete, palaikė aną sumanymą, tačiau bijodama, kad tai gali būti priešinga bajorų privilegijoms, kurių atimti nebūtų pagrindo, dar nesiūlė įvesti (1839)[112].

O Lietuvoj Kauno gubernatorius ėjo toliau: jis pasisakė prieš teisėjų renkamumą (1852) ir siūlė juos skirti[113].

---

[111] *Seredonin,* II[1], p. 247.
[112] *Seredonin* II[1] p. 247—8.
[113] *Seredonin* II[1] p. 248.

II.

Lietuvoje (1830—1855).

A.

1831 m. revoliucija ir jos pasėkos.

1.

Lėšos revoliucijai malšinti.

1830 m. lapkričio mėn. 29 d. Lenkijoj prasidėjo revoliucija, buvo galima tikėtis, kad ji įvyks ir Lietuvoj. Ir šito laukdamas, bet nenorėdamas prileisti, rusų caras 1830 m. gruodžio mėn. 1 d. paskelbė, jog Lietuvoje ir jai gretimose gubernijose[1] skelbiama karo stovis, ir kad karo vadu paskirtas gr. Diebitsch'ius.

Veikiai po to caras išleido į Lietuvos bajorus reskriptą, kur reiškė įsitikinimą, jog jie bus jam ištikimi[2].

Lietuvos bajorai turėjo pasiryžti pasisakyti — kieno pusę laikys; jie jautė, jog nepasiruošę, jog dėlto negalės atvirai drįsti stoti į karą, betgi jie nebuvo tikri, kas laimės, tai buvo geriausia laukti, tuo tarpu apsimesti ištikimais ir žodžiais apie tat kalbėti, ir tiktai spiriami padėti vyriausybei malšinti sukilimą. O rusų vyriausybė turėjo priemonių dvarininkams paspausti. Ypač sunkioj būklėj jautėsi atsakomingieji, rinktieji bajorų valdininkai.

Vilniaus pil. gubernatorius Horn'as sušaukė į Vilnių pavietų maršalus, reikalaudamas iš jų papildomų mokesčių. Be šito klausimo buvo dar kitas, svarbesnis, berods nenurodytas pakvietime, būtent: ką atsakys Lietuvos bajorai į caro reskriptą; Hornas, žinoma, neabejojo, kad pareikš ištikimybės

---

[1] Vilniaus, Gardino, Mensko, Valuinės bei Podolės gubernijose ir Baltstogės srityje. (*PSZ,* 4155 Nr. — 1830. XII. 1/13).

[2] 1830. XII. 7 (19).

jausmus. Bajorų maršalai padėkojo carui už jo reskriptą (1830. XII. 7) ir už ten paskelbtus jo pažadus rūpintis bajorais, iš savo pusės pasižadėjo būti ištikimi sostui ir „tėvynei“ (t. r. Rusijai), visame klausyti vyriausybės, palaikyti tvarką ir ramybę, pildyti visus įsakymus; visa tat pavedė atlikti gub. maršalui ir be to prašė karo gubernatoriaus (Rimskio-Korsakovo) užtikrinti viešpatį, kad tai darą nuoširdžiai[3]. O atvykus vyr. rusų karo vadui Diebitschui (Dybičiui), pavieto maršalai pavedė gub. maršalui bajorų vardu pareikšti jam savo pagarbą, klausumą ir prašyti malonios ir rūpestingos jo globos Vilniaus gubernijai[4].

Pasirašė visi sukviestieji maršalai ar jų pavaduotojai; nebuvo gub. maršalo (Gorskio), nes jį buvo išsiuntę į Žemaičius[5]; tarp pasirašiusiųjų buvo ir tokie, kurie ruošė pas save sukilimą.

Bene ant rytojaus (XII. 22 ir 23) svarstė patį pasiūlymą, dėl kurio ir buvo oficialiai sušaukę maršalus—padidinti jau priimtus mokesčius, padidinti žemės prievoles šiam trimečiui paskirtas. O šita visa pasirodo buvo reikalinga karo reikalams, kurį ves rusų vyriausybė Lietuvoje prieš galimą ištikti revoliuciją. Gubernatorius prašė padidinti arklių paštą, jį parengti ir sutvarkyti, paimti namus karo ligoninėms ir pulkų lazaretams, pristatyti malkų, žvakių ir šiaudų; vis tai buvo skubotos ir būtinos išlaidos[6].

---

[3] „zapewniając razem wiernopoddańską przychylność ku Tronowi i oyczyznie, uleganie bezwarunkowe wszystkim przedsiębiorczym od Rządu srodkom, scisłe zachowanie spokojności i porządku oraz zupełne wykonywanie wszystkich obowiązków prawem postanowionych“. *(VBDA,* 1830 m.).

[4] „Gubernski Marszałek złoży w imieniu szlachty hold należnego uszanowania, zaręczenie podległości i prosić będzie o łaskawą dla gub. Wil. protekcyonalną Jego opiekę“. Pasirašė visi atvykusieji: Zastępujący miejsce Marsz. Gub. Stan. Szumski, Zast. m. Marsz. Wil.: Jeleński, Zast. m. Marsz. Oszmiański: Teodor Wańkowicz,
„ Zawilejski: hr. Mostowski,
„ Brasł. Mich. Wawrzecki,
„ Trocki: Ludwik Dąmbrowski,
„ Wilkomirski: Ben. Pietkiewicz,
„ Kowieński: hr. Zabiełło,
„ Upitski: hr. Załuski,
„ Rossieński: Gaspar Billewicz,
„ Szawelski: Eligiusz Kownacki,
„ Telszewski: Kalikst Daniłłowicz. *(VBDA,* 1830 m.).

[5] *Szumski,* W walkach i więzieniach 59, 191.

[6] Ligoninėms ir pulko lazaretams namams pasamdyti prašė 10.000 rub. as., žvakėms, malkoms ir šiaudams — 40.000 rub. as., nenumatytiems

Bet statant šį reikalavimą buvo pranešta, kad šitų naujų papildomų mokesčių maršalai ar deputatai (kurie skirstys prievoles) negalės perkelti ant kitų pečių; buvo pažymėta, jog jie negalės jų dėti nei pirkliams, nes jie yra visas savo prievoles atlikę, nei smulkiesiems ar čyžiniams bajorams, nes rinkliava iš jų nėra tikra ir nelaiku bus įnešta, nei įkaitiniams valdytojams ar nuomininkams, kurių be to skaičius nėra tikrai žinomas. Viskas reikia surinkti per sausio mėn. iki vasario mėn. 1 d. Nuraminimui pridėjo: gal būti iš to, kas bus surinkta, neviskas būsią išleista, tai atskaitys į būsimus mokesčius.

Bajorų maršalai turėjo klausyti ir duoti visa, ko iš jų reikalavo. Posėdyje buvo gubernatorius, vice-gubernatorius, dargi Vilniaus miesto galva, taigi lyg beluomis seimelis. „Klausydami ir visame ištikimi Aukščiausios valdžios įsakymams", maršalai nutarė įvesti pagalvę[7], uždėjo ją visiems gyventojams: miestėnams, žydams, totoriams, valstiečiams nuo sielos po 50 kap. as., tik nebuvo uždėta bajorams ir kunigams[8]; šituo pilnai padengė sumanytas išlaidas.

Besvarstant vyriausybės reikalavimus dėl mokesčių, buvo kilęs dar vienas klausimas: ji gali vėl pareikalauti naujų lėšų paštui padidinti, gali panorėti vėl šaukti maršalus ir deputatus į Vilnių; kadangi buvo tat nepatogu, tai kaikurie maršalai pasiūlė, kad kitą sykį jų nešauktų, o atliktų tą darbą pil. gubernatorius ir gub. maršalas tarp savęs susitarę. Jau šitą nutarimą buvo įrašę į protokolą, bet kaikas susigriebė, suprato ir išaiškino kitiems, jog bajorams gali būti tat pavojinga, nėra reikalo išsižadėti teisės duoti sutikimą naujiems mokesčiams įvesti, o lengvai leidžiant, tai tikrai juos įves šiais ar kitais sumetimais, savo sumanymą maršalai atsiėmė ir iš protokolų išbraukė[9].

---

reikalams — 15.473 r. 30 k. Padidinti paštą 200 arklių, sutvarkyti jį; išviso numatoma, kad atseis 221.182 r. as.

[7] Apskaityta tuo būdu: miestėnų — 6.765 sielų, žydų ir karaitų— 53.742, totorių — 15; valstiečių karališkų ir seniūnijų — 54.530, bajoriškųjų, kunigiškių ir buv. jėzavitų — 326.379, prirašytų prie miestų — 922, išviso 442.364.

[8] „Posłuszni i powolni w każdym razie wyższej władzy rozporządzeniom". *(VBDA,* posėdyj 22—23).

[9] *VBDA,* 1830. XII. 22 ar 23 posėd.

Spėjimas buvo teisingas. 1831 m. pavasary Lietuvoj prasidėjo revoliucija, dėlto sušaukti į Vilnių nei bajorų delegatų nei maršalų nebuvo galima, o reikalas buvo didelis. Rusų kariuomenei maitinti veikiai prireikė naujų išlaidų, nes karas ėjo, kariuomenė didėjo, esamieji karo sandėliai buvo ištuštinti, nes sukilėliai buvo paėmę ir sunaudoję, ar visai sunaikinę. Taigi dabar Lietuvos dvarininkai turėjo juos papildyti ar naujai pripildyti.

Greitai karinė situacija Lietuvoj pasikeitė: rusų kariuomenė paėmė viršų, beliko išnaikinti sukilėlių likučiai, tai vyriausybė bajorams statė naujus reikalavimus.

1831 m. rudenį tam reikalui gubernatorius sukvietė į Vilnių pavieto maršalus ir po du delegatu nuo pavieto; nebuvo jų iš Žemaičių — Raseinių, Upytės, Šiaulių ir Telšių; ar jų nebuvo kvietę, nes Žemaičiai dar buvo kovų vieta, ar buvo kviesti, tik dėl maišačių negalėjo atvažiuoti. Susirinkusieji maršalai ir deputatai svarstė pastatytus jiems reikalavimus — pristatyti į magazinus kruopų, miltų, avižų; jų privalėjo pristatyti kiekvienas dvarininkas, bet kainomis žemesnėmis negu iki šiol[10].

Ir revoliucijai praėjus, reikalavimai pristatyti maisto kariuomenei nesumažėjo — reikėjo duoti esamoms įguloms. 1832 m. vasario mėn. Sacken'as pareikalavo iš susirinkusiųjų bajorų maršalų, kad pristatytų provianto — miltų ir kruopų į jo nurodytas vietas; kaina įvairavo, žiūrint vietos. Maršalai, žinoma, nutarė patenkinti tą reikalavimą[11]. Jie apsiėmė pristatyti katras sau savo paviete, bet pinigus išmokės Vilniaus gubernatorius nurodytąja kaina, o už maišus teks mokėti ei-

---

[10] *VBDA* 1831. IX. 30 posėdyj.

[11] *VBDA* 1832. II. 26. posėdyj svarstyta Sacken'o reikalavimas, kad pristatytų maisto į jo nurodytas vietas:

Į kurią vietą	Ketvirčių miltų	Ketv. kaina as. rub.	kruopų ketv.	Ketv. kaina as. rub.
Ašmena	2.647	12,20	255	14,95
Telšiai	3.041	12,50	271	15,—
Šiauliai	—	—	23	15,25
Skuodas	3.000	13,40	282	16,50
Vidiškės	1.988	11,90	269	15,25
Švenčionys	1.374	11,25	158	15,—
Žagarė	3.150	12,—	296	15,—
Braslava	270	12,75	27	16,—
Zarasai	2.958	12,30	271	16,—
Jurbarkas	1.250	12,50	118	15,90

nant nustatytąja taksa. Paskelbtasis kursas buvo toks: 1 sid. rublis yra lygus 3,72 asign. rub.[11a]

Revoliucija išardė susisiekimą, išnaikino paštą. Daugumoj atsitikimų pašto stotys stovėjo išardytos, ar buvo sunaikintos, tai reikėjo paštas iš naujo įvesti. Taip vyriausybė rašė apie 7 pavietus, gi Žemaičiuose (4 likusiuose paviet., būtent Upytės, Raseinių, Šiaulių, Telšių) buvo tas pats, tik jų skyrium žiūrėjo dar atskiras keturių Žemaičių pav. viršininkas. Esant tokiam vyriausybės reikalavimui, teliko jį pildyti[12].

Neišėjus dar trejiems metams, Vilniaus piliet. gubernatorius pareikalavo iš bajorų vėl padidinti mokesčius žemės prievolėms, gal būti revoliucijos slopinimo išlaidoms.

Maršalai (gubernijos ir pavietų) susirinko Vilniuje, pareiškė, jog sutinka išpildyti vyriausybės reikalavimus ir atitinkamai paskaidė juos, paskirdami vienai sielai po 1 rub. 40 kap. Neskyrė jų pirkliams, nes jie paliuosuoti, o kiek yra bajorų — čyžinių, sodžiaus, nuomotojų, įkaito valdytojų — nėra žinios, tai ir mokesčių jiems skirtinųjų negalima nurodyti[13].

2.

Priemonės grąžinti iš revoliucijos.

Likusieji tarnyboje ir nenuėjusieji į revoliuciją maršalai rūpinos, kiek tat negalėjo pakenkti patiems, pagelbėti saviesiems, joj dalyvavusiems.

Revoliucijai nuslopinti ir bajorams iš jos grąžinti gegužės mėn. išėjo Mikalojaus I ukazas, kuriuo visų bajorų išėjusiųjų į revoliuciją turtui uždėta sekvestras[14]. Tat paveikė, ypač kad pirmieji žygiai buvo nuslopinti karo priemonėmis; dalis grįžo. Veikiai vėl atsigavo revoliucija, tai vyriausybei teko švelniau kalbėti: birželio mėn. 4 d. manifestas pažadėjo dovanojimą tiems, kurie geruoju išeis iš maišto, paimtuosius dvarus jiems grąžins; bet grįžusieji turi pasirodyti vyriausybei, gauti apie

[11a] *VBDA,* 1832. II. 26 posėdyje.

[12] *VBDA* Taip maršalai ir padarė 1832. III. 2 posėdyj.

[13] Vilniaus pil. gubernatoriaus Obrieskovo raštas 1832. III. 14; maršalai suėjo 1832. III. 16. Paskaidė žiūrint sielų: miestėnų — 6.765, žydų ir karaitų — 53,742, totorių — 15; karališkų valstiečių (iždo ir seniūnijų) — 54.536, kunigiškių, bajoriškių ir buv. jezavytų — 326.370, prie miesto prirašytųjų — 927, išviso 442.364 (*VBDA* 1833 m. aktai, knygos gale).

[14] *PSZ,* Nr. 4535 — 1831. V. 6.

tat liudijimą ir pasižadėti būti ištikimi. Išimtis buvo padaryta vadams, kuriems tegali būti dovanota atskira viešpaties malone. Tas pats taikoma kunigams, smulkiesiems bajorams ir k.[15] Žinią apie šitą manifestą gub. maršalas išsiuntinėjo pavietų maršalams, o tie atskiriems dvarininkams, nurodydami, kad atvyktų į artimiausias komandas. Šiaulių pav. išsiuntinėta 150 atsišaukimų, Raseinių—apie 200 per 48 parapijos viršininkus. Įteikdami bajorui skelbimą paimdavo iš jo raštelį, jog skaitė. Klebonai skaitė manifestą bažnyčiose ir pažymėdavo, jog paskelbė. Kiekviename paviete buvo sudaryta tam tikra knyga, į kurią įrašydavo grįžusiuosius[16].

Visą vasarą ir rudenį juos priiminėjo. Pasibaigė paskutinės Žemaičių kovos, dideli mūšiai ties Šiauliais, perėjo į Prūsus kariuomenės likučiai, žlugo revoliucija ir Lenkijoj, tai rusų vyriausybei nebuvo priežasties būti švelniai, galėjo vėl griežtumą rodyti. Spalių 4 d. caro ukaze sustabdyta malonės grįžusiems[17], jų nebetiekiama.

Gavęs šitą ukazą Šiaulių pav. viršininkas majoras Romanauskas uždarė knygas 25 d., naujų parašų nepriiminėjo ir liudijimų apie tat nebedavinėjo.

Šiaulių pav. maršalas su tuo nesutiko, skundė Žemaičių viršininkui pavieto viršininką, kad neduoda naudotis monarko malone; matyt, tat padėjo — laikinasis Vilniaus karo gubernatorius paprašė 1831. XI. 23 Žemaičių viršininko Schirrmanno, kad jis ir toliau davinėtų grįžimo liudijimus, nes nevisuose pavietuose buvę tat paskelbta[18].

3.
Revoliucijos pasėkos.

Negelbėjus grasinimams ir dovanojimo pažadams, nes nemaža bajorų pasiliko revoliucijoj ir namon negrįžo, Rusų vyriausybė ėmė vykinti savo grasinimus ir bausti kaltuosius.

Bet pirma reikėjo surinkti žinių, kas jie.

Rusų vyriausybė rinko žinias apie revoliucijos dalyvius visokiais būdais. Tarp kito ko pil. gubernatorius pareikalavo

---

[15] *PSZ*, Nr. 4624 — 1831. VI. 2.
[16] *VBDA*, Dielo o miatežnikach dobrovolno javliajuščichsia s pokajanijem.
[17] *PSZ* Nr. 4848 — 1831. X. 4.
[18] *VBDA*, Dielo o miatežnikach...

iš bajorų maršalų, kad jie nurodytų, kas iš bajorų dalyvavo maišatyse ir kurie jų dvarai, o taipogi kurie valstiečiai buvo prisidėję[19].

Maršalų atsakymas buvo gana aštrus; jie rašė, jog negalį išpildyti to reikalavimo, apie tat, kas dalyvavo, neturi žinių, nes nesekę[20].

Taigi teko policijai vienai išaiškinti, kas buvo revoliucijoje ir prie jos prisidėjo. Tuo keliu išaiškinus, kas dalyvavo maišatyje ir kaltuosius nubaudus, vyriausybė ėjo prie antro savo uždavinio — viską padaryti, kad jos ateityj negalėtų pasikartoti.

a. Asmens bausmės.

Gyventojams nuraminti ir nuo revoliucijos atitraukti, caras išleido du įstatymu: 1831. III. 22 ir VI. 1. Juose buvo nurodyta, kas laukia tuos, kurie eis į sukilimą, pasakyta, kokias ir kam už tai skirs bausmes. Dabar buvo galima grasinimą įvykinti. Tinkamiausia bausmė, tinkama visiems — tai atiduoti į kariuomenę, į kurią imdavo ne tik sukilimo dalyvius, bet ir jų vaikus, net mažamečius. Uždėdami šitą bausmę, darė skirtumų tarp bajorų ir nebajorų: dėl bajorų dar klausdavo paties viešpaties, o dėl nebajorų tai jo neatsiklausę imdavo į kantonistus; valstiečius ir miestėnus, jeigu buvo paimti su ginklu rankoje, atiduodavo į rekrutus ir siųsdavo į Sibiro batalijonus, o jų vaikus — į karo kantonistus; tik tiems prasčiokams, kurie padėjo ginklus ir grįžo namo, įsakyta dovanoti[20a].

Praktikoj būdavo daug neaiškumų, tai Ministerių Komitetui teko aiškinti šituos įstatymus; jisai aiškino švelnesnėj dvasioj, negu norėjo Mikalojus; savo aiškinime vadavos anų įstatymų tikslu — pasiekti krašte ramybės, dėlto mažiau paisė jų raidės, ir savo išvadose jis siūlė mažiau skaudžių bausmių, nepatarė sekioti, po kurio mūšio pabėgo, kur dėjo ginklus, o žiūrėti vieno — ar grįžę ramiai laikėsi, nes tarė, kad griežtumu galima esą pasiekti naujo pasipriešinimo, dėlto karo vadams nuramintose vietose nereikėtų duoti teisės tvirtinti ir vykinti mirties bausmės sprendimus.

---

[19] Pil. gubern. raštas 1832. II. 22 Nr. 3381. *(VBDA).*
[20] Maršalų atsakymas 1832. III. 1.
[20a] *PSZ,* Nr. 4444—1831. III. 22.

Ministerių Komitetas palaikė bausmių švelninimą, vaduodamas praktikos sumetimais: visų ukazo griežtumų dargi nebūsią galima įvykinti. Pačioj maišto pradžioj, jam esant tik trise Lietuvos pavietuose, išėjo kovo 22 d. ukazas. Buvo tikėtasi, jog tat pagelbės ir maištas nutils, o ištikrųjų vėliau jis išsiplėtė po visą Lietuvą; tai jeigu, taikant šį ukazą, imti visus maištininkų vaikus į kantonistus, tai kur tą jų begalę dėti? Tenai pasakyta, kad bajorų vaikai, atiduoti į kantonistus, teisių nenustojo, nes nusidėjo jų tėvai, o ne jie, tai jie ir liks bajorais. Jeigu tą bajorų vaikų daugybę jiems paaugus išsiuntinėti ir išsklaidyti visur, tai jie užkrės savo neramiąja dvasia ir rusų armiją. Esamųjų mokyklų ir prieglaudų jiems sutalpinti neužteks, jeigu gi nesulaukusius 12 metų amžiaus palikti prie tėvų, kurie patys nubausti, tai augs dvasioj, priešingoj Rusijai. Dėl maišto iširus ūkiui ir pramonei, paėmus vyriškus vaikus, vienintelius darbininkus, į karo žinybą, žemė nebus dirbama, daug tūkstančių elgetų bus našta visuomenei ir iždui. Dėl to tai Ministerių Komitetas norėtų bent susiaurinti bausmėmis liestinųjų skaičių. Laikinas priėmimas į rusų kariuomenę mažai jai pakenktų; tuomet geriausia būtų, prieš priimant į kariuomenę sukilėlių vaikus, juos išsklaidyti po tolimas rusų gubernijas[21].

Šita Mikalojui nepatiko, ir jis, perskaitęs Min. Komiteto išvedžiojimus, prirašė šitokią savo nuomonę: „Bajorai vakarų gubernijose yra tie, kurie turi dvarus arba tarnaudami gavo rangas; o šlėkta (smulkieji bajorai) yra tai padaužos, kurie ieško bajorystės, neturėdami tam nei teisių nei dokumentų, valkiojasi be darbo arba tarnauja kitiems ir sudaro labai žalingą bei pasileidusią klasę. Ir dabar patvirtinu savo pirmiau pareikštąją valią, kad be jokios išimties visi šitų žmonių, susektųjų dalyvavę, nuteistųjų, užmuštųjų vaikai skaitytųsi būtinai priderą karo žinybai“[22].

---

[21] *Seredonin* II[1], p. 59—63.

[22] „дворяне въ губерніяхъ западныхъ суть тѣ, кои имѣютъ помѣстья, или служивъ, получили чины, но шляхта есть тотъ сбродъ людей, который доискивается дворянства, не имѣя на то ни права, ни документовъ, шатается безъ занятій, или находится въ услуженіи и составляетъ классъ самый вредный и развратный. За симъ подтверждаю прежнюю мою волю, чтобы безотговорочно, но всѣ дѣти сихъ людей, изобличенныхъ, осужденныхъ, убитыхъ, или пропавшихъ, считались безпрекословно принадлежащими военному вѣдомству“. (*Seredonin* II[1], p. 63).

Mikalojus savo nepasitenkinimą, kad jis apsiriko, pranešė Ministerių Komitetui, tačiau, su dauguma jo nuomonių sutikęs, pareikalavo, kad bent šitame jo valia būtų išpildyta; jis įsakė vyriausiojo štabo viršininkui tuo dalyku rūpintis, imti į kariuomenę sukilėlių vaikus, jam nurodė, kuriose gubernijose ukazai taikomi (buv. Lietuvos kunigaikštijos su Kievo gub.); karo gubernatoriai tose gubernijose rinks žinių apie vaikus likusius po užmuštųjų, nuteistųjų ar pabėgusiųjų, kad galėtų juos atiduoti į kadetų korpus; teisingumo ministeris paruoš įstatymą, kuriuo šlėktas, įrodžiusius bajorystę, vadins bajorais (dvoriane), o ne šlėkta; tėvams, paimtiems į kariuomenę, jeigu turi vaikų, jiems išlaikyti iki 12 metų, duos pusę kareivio davinio: o tųjų šeimoms, kurie patys dirbdavo savo ūkyje, bus galima ne konfiskuoti, bet malonės keliu kiekvienam atskirai dubas palikti.

Mikalojus ir dabar pastebėjo, kad Ministerių Komitetas, aiškindamas jo valią, kaikame taip išaiškino, jog visai aną atmainė.

Min. Komitetas, pildydamas Mikalojaus reikalavimą, nurodė, jog būtų teisinga neatimti turto iš tų šeimų, kurių tėvai gyvendavo iš rankų darbo. Mikalojus nusileido, palikęs tat laik. karo gubernatorių nuožiūrai.

1832 m. Ministerių Komitetas buvo patiekęs įstatymą apie smulkiųjų bajorų iškraustymą iš vienos Podolės gubernijos, tai Mikalojus pridėjo, jog šita tvirtina visoms vakarų gubernijoms[23].

b. Turtų atėmimas.

Tarp priemonių veikti turtingiems yra minėtinos: turtų konfiskacija, ypatingi mokesčiai malšinimo išlaidoms padengti ir t. t.

Grasindama turtų atėmimu, vyriausybė tikėjosi, kad ji tuo sulaikys pasiturinčius nuo revoliucijos. Bet ji, kaip pasirodė, nevisus tesulaikė. Dėlto pasibaigus revoliucijai vyriausybė galėjo bausti už dalyvavimą. Šita bausmė atrodė esanti naudinga ateičiai ir kitu žvilgsniu: ji ūkiškai apsilpnins dvarininkų klodą, ir jie toliau nebegalės daryti revoliucijų.

---

[23] *Seredonin* II[1], p. 63—65.

Dėl turtų konfiskacijos rusų vyriausybė turėjo šiokį-tokį prityrimą, kurį buvo įgijusi karuose su Napoleonu[24], bet gi dabar reikėjo iš naujo peržiūrėti esamuosius įstatymus ir papildyti, radus senuosius tam laikui neužtektinus. 1830. XII. 21[25] Mikalojus paskelbė, jog maištininkų dvarai (turtai) konfiskuojama ir jau dabar reikia pasirūpinti, kad jie išliktų sveiki ir slapta nepereitų į kitas rankas; pasirodė, kad įstatymai visų atsitikimų nenumatė, tai reikėjo dar aiškinti naujais atskirais ukazais[26].

Kadangi aiškinimas, kas iš bajorų kaltas, o kas ne, galėjo ilgai užsitęsti ir dvarų ūkis galėjo iširti, tai rūpinos dvarų apsaugojimu: iškilus kaltinimui tuojau dėjo sekvestrą (1831. V. 6)[27]. Esant dideliam skaičiui sekvestruotinų ir konfiskuotinų dvarų, teko sudaryti tam tikras komisijas kaltybei ištirti, duoti joms taisykles[28]; komisijos dirbo kiekvienoj gubernijoj atskirai.

Einant įstatymu reikėjo kaltininkui atimti visokį turtą — ir didelį dvarą ir mažą dubą. Pasirodė, kad ir čia reikia daryti skirtumą žiūrint turto didumo. Ministerių Komitetas ir čia nurodė viešpačiui, kad negalima lygiomis statyti bajoro-dvarininko su smulkiaisiais bajorais-bežemiais, mažažemiais, ar nuomininkais, kurių yra pilna Raseinių ir kituose pavietuose; jeigu jų turtą konfiskuoti, tai šita reikštų jų šeimoms atimti paskutinį duonos kąsnį, ir jie turės pasidaryti klajūnais.

Mikalojus ir čia turėjo nusileisti. Jam pačiam pasidarė aišku, jog atimtinųjų turtų būtų perdaug, o nauda iš jų būtų menka, tai padarė išimtis ūkininkams (nedvarininkams) ir amatininkams, jeigu jie patys savo rankomis dirba žemę ar varo amatą; iš ūkininkų liepta žemės neimti, dėl amatininkų— spręsti pavesta laikiniems karo gubernatoriams[29].

Atėmus turtus visgi teko duoti maištininkų šeimoms lėšų pragyventi iš jų konfiskuotų dvarų, ir tai jeigu jos buvo vietoje, o baigus likvidavimą — jeigu turtas liko iždo žinioje, be to viešpačiui sutikus[30].

---

[24] 1812. XII. 12 manifestas, 1813. X. 24 įst. konfiskavimo taisyklės, kuris rėmėsi dar senesniais įstatymais: 1795. V. 3, IX. 28, 1809. VIII. 24, X. 5, 1810. I. 28, XII. 12.

[25] *PSZ*, Nr. 4236 — 1830. XII. 21.

[26] *PSZ*, Nr. 4485 — 1831. IV. 7.

[27] *PSZ*, Nr. 4535 — 1831. V. 6.

[28] *PSZ*, Nr. 4694, 4711 — 1831. VII. 10, 17.

[29] *PSZ*, t. VI. Nr. 4841 — 1831. IX. 30.

[30] *PSZ*, Nr. 3601—1833. VI. 4.

Perimant čia esamąjį turtą kaikuriems valdininkams buvo neaišku, ar galima konfiskuoti turtą esantį užsienyje. Iš centro atsakė, jog nėra abejonės, kad tokio turto atimti negalima: įvykdoma tik dėl tokių turtų, kurie yra Rusijoj ar Lenkų Karalystėje[31].

Daugiau darbo ir sunkumo valdininkams sudarė skolos, esančios ant konfiskuotų turtų, reikėjo nurodyti teismus, kurie spręs ginčus, o sprendimus turėjo vykdyti tam sudarytosios likvidacijos komisijos[32], turėjusios išspręsti daug abejonių, atsiklausti vyriausybės, kuri duodavo aiškinimus į paklausimus ir kartais turėdavo naujus dalykus įvesti, pav., dėl valdymo iki gyvos galvos, paveldėjimo, visokių užrašų ir t. t.

Visgi konfiskuotų dvarų skaičius dėl sukilimo buvo gerokas. Šita palytėjo ne tik savininkus, bet kartais ir pašalinius asmenis, pav., kreditorius[33]. Parduodant turtus, reikėjo su jais atsiskaityti. Tą darbą turėjo atlikti Likvidacijos Komisija, o kartais net reikėjo paskutinį žodį tarti Senatui. Jeigu pripažindavo teisę reikalauti atsiteisimo, tai dar ne tuoj jį išmokėdavo, nes apskaitymai ilgai nusitęsdavo.

Dėlto tai bajorų seimelis dar 1840 m. į savo deziderijas ir tą reikalavimą įtraukė, kad pagreitintų atsilyginimą[34].

---

[31] *PSZ*, Nr. 5103 — 1832. I. 26.

[32] *PSZ*, t. VII. Nr. 5257 — 1832. III. 28; *PSZ*, t. VII. Nr. 5468 — 1832. VII. 28; *PSZ*, t. IX. Nr. 7205 — 1834. VI. 21; *PSZ*, t. IX. 1 p. Nr. 7605c — 1834. XII. 5.

[33] *PSZ*, t. VII Nr. 5468. 1832. VI. 28.
PSZ, t. VIII Nr. 6407. 1833. VIII. 22.
PSZ, t. XV Nr. 13045. 1840. I. 3.
PSZ, *t.* XIII. Nr. 10829. 1837. XII. 24.
„ „ „ „ 11400. 1838. VI. 9.
„ „ „ „ 11572. 1838. IX. 30.
„ „ „ „ 10843-a. 1838. XII. 30.
„ „ „ „ 12997-a. 1839. IX. 18.
„ „ XIV „ 12964. 1839. XII. 11.
„ „ XV „ 14042. 1840. XII. 12.
„ „ XXVII „ 15369. 1842. III. 9.
„ „ „ „ 20151-a papild. 1846. VI. 23.
„ „ VIII „ 7205. 1834. VI. 21.
„ „ „ „ I gan. Nr. 7605-a. 1834. XII. 5.
„ „ X „ 8158. 1835. V. 24.
„ „ „ „ 8672. 1835. XII. 14.
„ „ XI „ 9053. 1836. IV. 22.
„ „ „ „ papild. 9194. 1836. V. 20.
„ „ „ „ 9446. 1836. VII. 31.
„ „ „ „ 9454. 1836. VIII. 3.
„ „ XII „ 10208. 1837. V. 4.

[34] *VBDA*. 1840 m. p. 202.

Revoliucijai numalšinti, Rusija padarė skolų; tai buvo nutarta, kad visa nauda iš konfiskuotųjų dėl maišto dvarų turėjo eiti į iždą toms skoloms padengti[35], o trobos mieste, jeigu buvo kokios, ėjo kariuomenės reikalams.

c. Tarnybiniai sunkumai.

Prasidėjus 1831 m. revoliucijai, Mikalojus I tuoj uždraudė Lietuvos gyventojams vykti į Petrapilę ir ten įstoti į tarnybą.

Praėjus revoliucijai, ją numalšinus, 1832 m. kilo klausimas, ar draudimas tebegalioja. Ministerių Komitetas buvo tos nuomonės, kad priežastis tam draudimui atkrito, be to, nesveika būtų ir politiškai: Lietuvos („vakarų") bajorai pasilikę namie, tinginiaus, o tat būtų žalinga; žinoma, įsileidžiant į Petrapilę reikia patikrinti jų ištikimybę. Mikalojus su tuo sutiko[36]. Po metų Ministerių Komitetas leido priimti į tarnybą Lietuvos bajorus, patikrinus, kas ir kokie jie; Mikalojus ir šitam pritarė[37].

Taigi vyriausybė, neturėdama pakankamai valdininkų iš rusų, rūpinosi išvilioti iš Lietuvos bajorus, apgyvendinti juos Rusijoj ir ten laikyti savo priežiūroj.

Bajorai, dalyvavusieji sukilime, jeigu ir nenustojo turto, tai politinių teisių jau nustojo; toksai bajoras negalėjo būti nei pats renkamas, nei rinkėjas.

1835 m. Mikalojus pakartojo savo nusistatymą: „maišto dalyvių niekuo ir niekur nepriimti į tarnybą". Šita vėliau virto kitoj formoj įstatymu[38].

Gerokai metų praslinkus, 1843 m., Vilniaus bajorai savo seimely prašė grąžinti renkamąją teisę tiems, kurie dalyvavo 1831 m. revoliucijoj,[39] tačiau geros kloties nesulaukė.

Bet gi vėliau vyriausybė nusileido, labai atsargiai pradėjus daryti išimtis: 1847 m. leido gen.-gubernatoriams priiminėti maišto dalyvius į valstybės tarnybą; bet jie galėjo tat daryti savo atsakomybe, atsiklausę vidaus reikalų ministerio ir žandarų šefo, be to, gavę viešpaties sutikimą[39a].

[35] *PSZ*, VII. Nr. 5344—1832. V. 10.
[36] *Seredonin* II[1], p. 75 (1832 m. Nr. 207).
[37] *Seredonin* II[1], p. 75 (1833 m. Nr. 781).
[38] *Seredonin*, III[1], p. 162.
[39] *VBDA*, posėd. 1843. II. 19.
[39a] *Seredonin*, III[1], p. 162.

d. Kareivinių statymas. Citadelė Vilniuje.

Revoliucijos eiga parodė, kad rusai Lietuvoje turėjo permaža kariuomenės, kad jai sutalpinti nėra reikalingų k a r e i v i n i ų, nevisur galėjo toj vietoj atimtieji namai tikti šiam reikalui, tai Žemaičių 4 pavietų viršininkas gen-maj. Schirrmann'as per pil. gubernatorių pareikalavo iš visų bajorų, kad Telšiuose pataisytų esamas ten kareivines ir prie jų arklides. Bajorų maršalai sutiko tat padaryti, tik dėl išlaidų nutarė, kad jas turės apmokėti visas Telšių pavietas[40].

Revoliucijos laiku Vilnius buvo pavojuje ir rusai lengvai galėjo jo nustoti. Dėlto tai Mikalojus įsakė pastatyti Vilniuje c i t a d e l ę, o tam reikėjo atimti žemės sklypą ir nugriauti apie 20 namų.

Namų vertybei apskaityti karo gubernatorius paskyrė komisiją, kuri įkainavo juos į 640.000 rub. Visos tos žinios nuėjo į Petrapilę. Vidaus reikalų ministeris ir po to Ministerių Komitetas dėl įvertinimo taip pasisakė: jeigu savininkai sutinka su šita kaina, tai ją reikia pripažinti, jeigu gi ne, tai paskirti naują komisiją, įleidus į ją du nariu, Vilniaus miesto rinkimu. Jie galvojo, kad šitą sumą užmokės iždas. Visa medžiaga atsidūrė pas Mikalojų. Jisai užpyko, kad reikia mokėti, ir į tokį Min. Komiteto pasiūlymą parašė: „Randu reikalo nurodyti Komitetui tikrą nusistatymą, kuriuo reikia žiūrėti į šitą dalyką. Vilniuje nebuvo citadelės ir visuomet blogai nusistačiusiojo į Rusiją miesto viduryje stovėjo atdaras arsenalas su daugybe ginklų ir kitų karo reikmenų. Kai nepalankumas pasidarė toks aiškus, kad stipri Vilniaus įgula sunkiai begalėjo išlaikyti juos klusnume, aš nutariau statyti citadelę ir šituo pastiprinti viešpatavimą mieste. Nėra abejonės, kad bendrąja tvarka reikia atlyginti kiekvienam už atimamąją nuosavybę; bet tenai, kur šitoji priemonė yra jo gyventojų apvylimo, išdavimo ir kitų gerbtinų privalumų išdava, argi būtų teisinga, kad vyriausybė, veikdama savo saugumui, neštų šitokią didelę naštą ir užmokėtų už 20 namų apie pusę milijono rublių. Prašau Komitetą išspręsti šitą klausimą.“[41]

---

[40] *VBDA*, Maršalų posėd. 1832. II. 29.

[41] „Нужнымъ считаю поставить на видъ Комитету настоящую точку, съ которой взирать слѣдуетъ на сію мѣру. Въ Вильнѣ не было цитадели и среди города, всегда дурно расположеннаго къ Россіи, стояли открыто арсе-

Taigi Mikalojus pasakė, kad vieta Vilniaus citadelei turi būti parengta ne iždo lėšomis, nes Vilnius esąs maištingas miestas.

Ministerių Komitetas turėjo išpildyti savo viešpaties norą, surado kitą kelią atlyginti savininkams — uždėjo tą prievolę Vilniaus gub. bajorams. Atlyginimą už nusavintinąją žemę ir namus turėjo duoti Vilniaus gub. gyventojai, tikriau — bajorai. Padarė naują perkainavimą ir nustatė mažesnį atlyginimą — 574.865 rub. 94 kap. Tuos pinigus paskyrė bajorams surinkti pagalvės formoj.

Bajorų maršalai, gavę tą reikalavimą, išsigando, ėmė skaičiuoti. Iš viso gubernijoj esą 442.364 sielų, iš kurių ima pagalvę, o bajoriškųjų valstiečių—281.597. Jeigu bajorai vieni turėtų atsakyti, tai jie žūsią. Juk ir vyriausybė pati žadėjusi ieškoti ne iš visų, o iš kaltųjų, dėlto maršalai ėmė prašyti, kol suras kaltuosius, kad rastų galimu mokesčius bent sumažinti. Jie siūlė: 1) į mokesčių skirstymą pritraukti visus kitus galinčius mokėti: pirklius, įkaitu valdytojus, nuomininkus ir smulkiuosius bajorus (sodžiaus ir čyžinius), vis atitinkamoj proporcijoj; 2) leisti išardytus namus parduoti iš varžytynių ir gautąją sumą atmesti iš bendros sumos; 3) sukurti tam dalykui pravesti tam tikrą komitetą; 4) reikėtų atmušti iš bajorų 17.300 sid. rub. (kas yra lygu 64.358 r. 37 k. asign.), kuriuos surinko 1812—13 m. imdami nuo dūmo po 1.13 rub. sid. malkoms, žvakėms ir ligoninėms, šitą sumą buvo nustatęs R.-Korsakovas 1813. XII. 11; 5) reikėtų įskaityti bajorams tuos pinigus, kuriuos turi gauti už drobę bei gelumbę ligoninėms paimtą 1831 m.; kainą buvo nustatęs Dybičius, ir tam turi kvitus; 6) atlyginimą išmokėti per 4 metus, taipogi ir už namus; 7) jeigu rastų kaltininkus ir iš jų išieškotų, taį kad bajorams grąžintų tai, kas buvo perimta.

налъ съ огромнымъ запасомъ оружія и другіе военные запасы. Когда недоброжелательство сдѣлалось столь явно, что съ трудомъ сильный гарнизонъ Вильны могъ удерживать оную въ покорности, я рѣшилъ строить цитадель и симъ упрочить владычество надъ городомъ. Нѣтъ сомнѣнія, что вознаградить въ общемъ порядкѣ должно каждаго за отнимаемую собственность; но тамъ, гдѣ мѣра сія есть послѣдствіе вѣроломства, коварства и прочихъ достохвальныхъ качествъ жителей, справедливо ли, чтобы правительство, дѣйствующее для своей безопасности, несло столь значительную тягость, какъ платежъ за 20 домовъ до полумилліона рублей? Прошу Комитетъ рѣшить вопросъ". 1831 m. Nr. 1498 (*Seredonin*, II[1] p. 65—66).

Su šituo prašymu bajorai kreipėsi į viešpatį; kaip paprastai atitinkamame rašte gyrė jo privalumus, padėkojo viešpačiui ir piliet. gubernatoriui[42].

Bet tuo pačiu laiku maršalai savo rašte pasakė, jog negali duoti nurodymų, kas dalyvavęs maišatyse, nes nei bajorų, nei valstiečių nėra sekę.

Gubernatorius gi siejo į vieną tuodu dalyku — kas dalyvavo ir kaip atlyginti už paimtąjį Vilniuje fortifikacijai turtą, nes, jo manymu, sužinojus ir nurodžius anuos asmenis, bajorams atseisią pigiau.

Bajorų maršalai nesidavė suvilioti, patys nieko nenurodė, bet pridėjo: jeigu pati vyriausybė suseks ir jų turtą paims, tai tuomet reikėtų jį išskaityti iš bendros bajorams uždėtos sumos[43].

e. Vakarų Komitetas.

Ministerių Komitetas patiekė viešpačiui sumanymą, kad sprendimams dėl dvarų konfiskavimo peržiūrėti būtų sudarytas atskiras komitetas, parinktas iš Valstybės Tarybos tarpo. Mikalojus I sutiko; ir 1831. IX. 16 atsirado Vakarų Gubernijų Komitetas. Oficialiai jis vadinosi „Komitetas įvairiems sumanymams žiūrėti gubernijose, nuo Lenkijos prijungtose". Jo darbas pasidarė platesnis, negu iš pradžių buvo siūlyta. Jam teko visas darbas Lietuvos gubernijoms suartinti su rusų, įvesti Lietuvon rusų tvarką, taip padarytiną, kad negalėtų pasikartoti 1831 m. revoliucija; jo sumanymais pertvarkinėjo smulkiųjų bajorų būklę, lengvino rusų valstiečių padėtį, rašė žydų įstatymus, pertvarkė švietimą (uždarė Vilniaus universitetą, Kremenčiaus licėjų), stiprino ir sodino pravoslaviją, naikino Lietuvos Statutą ir t. t.

Vakarų Komitetas veikė slapta, bet veikė savarankiškai, tačiau visą laiką stovėjo arti prie Ministerių Komiteto, nes darbai, Vakarų Komitetui pavesti, buvo paimti iš Ministerių Komiteto, ir aną panaikinus jam grįžo. Vakarų Komitetas buvo ne-

---

[42] Pil. gub. raštas 1832. II. 22 Nr. 3881. Bajorų marš. posėdyj. 1832. III. 1. *(VBDA)*.

[43] 1832. III, 1 posėdyj. *(VBDA)*.

didelis, 1831 m. buvo jame 6 žmonės, iš jų 5 iš ministerių, tik šeštasis, Novosilcevas, nebuvo ministeriu[44].

Šitame Vakarų Komitete 1838 m. pradėjo svarstyti sumanymą panaikinti visus vietos teisynus, o jų vietoj įvesti rusų. Dauguma atmetė, bent tarė negalima esą šito dabar daryti, o Mikalojus priėmė vieno pašaliečio, Ukrainos gen.-gub. Bibikovo nuomonę ir prisakė Lietuvos Statutą panaikinti[45].

Prasidėjus vakarų Europoj politiniams neramumams, įvedus Lietuvoj visame rusų įstatymus, atrodė, jog toji įstaiga bus ne vietoj, ir 1848 m. Vakarų Komitetas buvo panaikinta, ir nuo to laiko visus Lietuvos reikalus žiūrėjo bendros Imperijai įstaigos[46].

B.

Rusinimo politika (1831—1855).

1.

Bajorų teisės ir priedermės.

Lietuvos bajorams paliko tos pačios teisės ir priedermės, kaip ir Rusijos bajorams, tačiau buvo ir išimčių — įvesta naujų prievolių ir suvaržymų, kurių ten visai nebuvo, pav. privaloma tarnyba[46a], atsižiūrėta į valdininkų tikybą ir t. t.

a. Turtinės bajorų teisės.

Bajorai tegalėjo turėti dvarus su baudžiauninkais; taikė ir Lietuvoj šitą 1831 m. įstatymą, kuriuo atimliojo tokius dvarus iš nebajorų. Dideli dvarininkai pritarė šitai vyriausybės politikai ir jai padėjo. Praktikoj buvo nemaža painumų.

Būdavo tokių atsitikimų, kad neįrodžiusieji bajorystės įsigydavo apgyventą dvarą ir po 1831 m. įst., valdžios organai buvo patvirtinę šitą įgijimą arba buvo įsigiję dar prieš 1831 m., tik dabar jų patvirtinta.

Pinsko maršalas prašė vyriausybės, kad išaiškintų, kaip tokiais atsitikimais elgtis.

---

[44] *Seredonin* II[1], p. 54—5, 58—59.
[45] *Nolde*, 242—9, *Janulaitis*, Danilavičius, pusl. 175—7. *Seredonin* II[1], p. 54—55.
[46] *PSZ*, Nr. 21908—1848. I. 20.
[46a] Žiūr. aukščiau pusl. 1—4, 397—408.

Jam išaiškinti 1834 m. išėjo ukazas, kad apgyventus dvarus tegali įsigyti bajorai, kurie patvirtinti Heroldijos, taigi visi kiti negali įsigyti dvarų su valstiečiais, jie turi būti parduoti, pagal 1820. IV. 29 įsakymo per 3 metus[47].

Matyt savininkai nesiskubino tat daryti; juos pačius jau įrašė į kitus luomus, o žemę valdė jie patys, tai vos 1847 m. įsakyta atimti žemes bei žmones ir perimti į iždą, davus paskirtąjį atlyginimą[48].

Vėliau, 1850 m. reikėjo paaiškinti, kokia tvarka imama dvarai ir valstiečiai; kam nors keliant bylas dėl tų žemių, valstiečių ar skolų, atiduodavo turtą globon, atlyginimas ėjo teismo keliu. Jeigu kas ras naujus įrodymus dėl bajorystės, bet jie neišžiūrėti, tai vistiek atėmimas nesustabdomas[49].

b. Privalomoji Lietuvos bajorų tarnyba.

Lietuvos bajorai netirpo valdininkų eilėse: ėjo į renkamas tarnybas, dirbo laisvąjį darbą, dirbo ūkyje, bet jų netraukė į valdininkus. Šita nepravartu buvo rusų vyriausybei, ji net nusileisdavo, darydavo lengvatų smulkiesiems bajorams bajorystės įrodymuose, bet jie vistiek nepuolė tarnauti, kaip tat būdavo Rusijoj: bajorai ten darė atvirkščiai. Rusų vyriausybė pagaliau ėmėsi kovoti su tuo reiškiniu Lietuvos bajorų tarpe.

Iš pradžių jai rūpėjo vienas dalykas — gauti užtektinai ir gerų valstybės valdininkų tuo tarpu teknikiniu atžvilgiu, o paskui ėmė galvoti apie jų nusistatymą, apie jų rusinimą. Vienas įstatymas reikalavo iš bajorų valstybinės tarnybos, ir kol ten neištarnaus tam tikro skaičiaus metų, jie negalės būti bajorų renkamais valdininkais, tarnauti galėjo ir Lietuvoje, bet vyriausybė stengėsi į kaikurias vietas jų čionai nepriimti. Kitas įstatymas statė jau kitus tikslus: Lietuvos valdininkai lieka Rusijai ir jos politikai svetimi, visi jie Lietuvos žmonės, tai reikėjo eiti kitais keliais: turtingųjų bajorų jaunimas turi ištarnauti Rusijoj bent 5 metus, gal ten būdami persiims rusų dvasia. Vienas įstatymas išėjo 1835 m., kitas — 1852 m.

---

[47] *PSZ,* Nr. 6779 — 1834. II. 5.
[48] *PSZ,* Nr. 20845 — 1847. I. 23.
[49] *PSZ,* Nr. 24209 — 1850. VII. 5, Nr. 7087 — 1853. III. 11.

Išėjusis 1835 m. spalių 12 d. caro ukazas, pradėjo kovą su tarnybiniu bajorų absenteizmu (vengimu tarnauti). Tenai, jo įžangoj, randame tokią vietą: „Pažvelgę į dabartinę būklę tų gubernijų, kurios grįžo nuo Lenkijos, Mes su ypatingu nepatenkinimu įsitikinome, kad šito krašto bajorai, daugumoj vengia tarnybos mūsų kariuomenėj ar pilietinėj tarnyboj, atkakliai nieko nedirba. Dėl šitos priežasties renkant gubernijose į vidaus tarnybas, daugumą tarnybų bajorai paveda tokiems asmenims, kurie ar visai netarnavo ar mažai tetarnavo tikrojoj valstybės tarnyboj. Tuo būdu privilegija, teisingai dovanotoji Didžiosios Rusijos Bajorams už ištikimybę ir kilnų gyvybės aukavimą tarnaujant tėvynei, čionai virto proga naudotis privilegija be jokių nuopelnų ir užpildyti vidaus tarnybos vietas žmonėmis, visai neprityrusiais, negabiais ir dažnai neištikimais. Šitiems piktnaudžiojimams sutrukdyti randame Mes gera nutarti štai ką“:

1) Nuo šio laiko Vilniaus, Gardino, Mensko, Valuinės ir Podolės gubernijose bei Baltstogės srityje, niekas, neištarnavęs karinėj ar pilietinėj tarnyboj 10 metų, negali būti išrinktas į bajorų renkamąją tarnybą. 2) Iš šito daroma išimtis tiems, kurie nors nurodytose tarnybose nebuvo, bet ištarnavo iš rinkimų du trimečius. 3) Į neužimtas vietas, dėl kandidatų stokos, skiria Vidaus Reik. Ministerija[50].

Pasirodė, kad šita praktikoj sudarė keblumų vyriausybei, kad kartais ji tuo atstumdavo sau tinkamus žmones, tai pradėjo daugiau ar mažiau šitą įstatymą taisyti ir keisti.

1836. V. 21 išėjo ukazas, kuris laikinai suteikė išimtis ir palengvinimus politiniais sumetimais. Galima rinkti į bajorų maršalus, deputatus, maisto komisiją, sienų teismus ir atsarginių magazinų žiūrėtojus: 1) bajorus, kurie liko sužeisti būdami karo tarnyboje, nors ir nebūtų ištarnavę 10 metų; 2) tarnavusieji prieš lenkų maištininkus ir gavusieji tarnyboj karininko laipsnius, nors ir būtų ištarnavę mažiau kaip 10 metų; 3) užėmusieji etatines tarnybas ir likusieji ištikimi vyriausybei; 4) karininkai, dėl žaizdų išėję iš tarnybos, nors ir nebūtų ištarnavę 10 metų; 5) gavusieji ordinus ir rangas, jeigu nedalyvavo maište, arba vartoti prieš maištą yra gavę tokias dovanas[51].

[50] *PSZ*, Nr. 8463 — 1835. X. 12.
[51] *PSZ*, Nr. 9197 — 1836. V. 21.

1842 m. pakeitė dar vieną ano įstatymo punktą: galima sudėti karinę ir pilietinę tarnybą į vieną su bajorų renkamąja, tai gavusių per abi tarnybi nemažiau 10 metų, buvo leidžiama rinkti[52].

Pasirodė, kad ir šitos priemonės negelbėjo, bajorai nesiveržė į valstybinę tarnybą, taippat maža tepadėjo vyriausybės gąsdinimas, kad ji pati skirs į tarnybas, ką ir bandė daryti Ukrainoj. Pagaliau vyriausybė sumanė pavartoti griežtesnių priemonių.

Vyriausybė pastebėjo, jog Lietuvos bajorai (nestačiatikiai) eina tarnauti Lietuvoje ir užpildo vietas (gi jai trūkdavo valdininkų Rusijoj), kad jie pasilikdami Lietuvoje, sudaro svetimą nerusišką inteligentiją, o šita politiniu žvilgsniu jai atrodė pavojinga; būdami Rusijoj jai ištikimai tarnautų ir Lietuvoj nebebūtų tokio pavojaus. Ji pati nurodė tik tokią priežastį: „didesnė jaunųjų bajorų dalis, prigulinčiųjų prie turtingųjų sūnų (lenkų kilimo), tinginiauja, vengia visokios tarnybos"[53]. Tuo reikalu išėjo caro ukazas 1852 m., kuris įvedė visai naują iki šiol nevartotą Lietuvoj bajorų prievolę; kad jie tarnautų Rusijoj. Jis nustatė: Lietuvos dvarininkų sūnūs, turį nemažiau 100 vyrų baudžiauninkų, taigi turtingųjų vaikai, sulaukę 16—18 metų, turi eiti į k a r o tarnybą; išlaikę kvotimus, įstoja kariūnais, o neišlaikę — eiliniais kareiviais, bet bajorų teisėmis. Išimtis daroma tik tiems, kurie patys savo noru stojo, tai jiems duodama pasirinkti pulką ir ginklo rūšį, bet ir čia priimama po kvotimų. Norintiems buvo galima įstoti į p i l i e t i n ę tarnybą, bet tik Rusų gubernijose. Išimtys buvo daromos dėl fizinių kliaudžių ar silpnos sveikatos; šituos apžiūrinėdavo iki 25 metų; nedarė išimties ir dėl vienturčių sūnų. Priiminėdavo du sykiu į metus sausio 1 d. ir 1 liepos[54].

Privalomosios tarnybos laikas buvo 5 metai.

Vykinant šiuos įstatymus atsirado abejonių ir neaiškumų, tai šita turėjo išžiūrėti Ministerių Komitetas.

Buvo neaišku: 1) ką daryti su tais, kurie būdami nurodyto amžiaus, yra valdiškose mokyklose ar specializuojasi? Mi-

---

[52] *PSZ*, Nr. 15673 — 1842, V. 22.
[53] *PSZ*, Nr. 26120 — 1852. IV. 22/V 3.
[54] *PSZ*, Nr. 26190 — 1852. IV. 21.

nisterių Komitetas tarė palaukti, kol baigs, ir tada imti į tarnybą, o jeigu geruoju neis, tai paimti prieš jų norą.

2) Ką daryti su tais, kurie išėjus šiam įstatymui (1852. IV. 21) jau turėjo 18 metų amžiaus? Ministerių Komitetas tarė, jog galima imti iki 25 m., tačiau šitas dalykas esąs neaiškus, todėl reikėtų atsiklausti paties viešpaties.

Mikalojus užklaustas pasisakė, kad šis įstatymas liečia tuos, kurie tik dabar yra sulaukę 18 metų amžiaus, juos tikrinama iki 25 metų, o įstatymas atgal veikti negali.

3) Ar siųsti į tarnybą tuos bajorus, kurie amžiumi tinka, bet valdo atskirus dvarus ir jau yra vedę? Min. Komitetas atsakė, jog nesiųsti, o caras Mikalojus — siųsti.

4) Kaip skirti bajorus į pilietinę tarnybą? Ministerių Komitetas bijojo, jog artimosioms Lietuvai gubernijoms gresia pavojus, kad tenai priplūsią daug valdininkų iš Vakarų Gubernijų.

Mikalojus rado tokį vaistą: jeigu kam nebūtų vietos pilietinėj tarnyboj, tai imti į karinę.

Skiriamus karo tarnybai bajorus ir kilusius iš Lietuvos (Mensko, Kauno, Vilniaus, Gardino) surenka Suvalkų mieste, o iš Ukrainos (Kievo, Podolės ir Valuinės gub.)—Kremenčiuje[55].

Praktikos reikalams greitai po to nustatė smulkesnes taisykles apie bajorų priėmimą į karo tarnybą, kvotimus, išsiuntimą į tarnybos vietą, tarnybos teises ir atleidimą iš jos. Savo noru stojusius atleisdavo per 5 metus, o pašauktuosius po 10 metų[56].

Kiek vėliau paskelbta taisyklės, kaip priima bajorus į pilietinę tarnybą. Jie galį įstoti visose 29 rusų gubernijose, išėmus Petrapilės. Kas neturi mokyklos atestato, tai turi mokėti skaityti ir rašyti rusiškai, mokėti gramatikos ir aritmetikos pagrindus. Nustatoma taisyklės, kaip jie priimami į tarnybą, kaip dirba, kokios jų teisės; atleidžiama ištarnavusieji bent 5 metus, o anksčiau atleisdavo tik dėl ligos ar kitos svarbios priežasties, paliudytos gen.-gubernatoriaus[57].

Anie įstatymai palytėjo pasiturinčius dvarininkus. Reikėjo pasisakyti, kaip elgtis su neturtingųjų bajorų vai-

---

[55] *Seredonin,* II[1] p. 241—3.
[56] *PSZ,* XXVII Nr. 26340—1852. VI. 5.
[57] *PSZ,* Nr. 26776—1852. XI. 14.

kais, savo noru įstojančiais į karo tarnybą, o tokių, kaip pasirodė buvo nemaža. Juos taippat priimdavo į tarnybą, bet atleisdavo tik ištarnavus bent 5 metus fronte ir tai neprievarta. Jų turi pasiprašyti nemažiau 20[58]. Bet šita paskutinė sąlyga jau už kelių mėnesių buvo panaikinta. Šituos bajorus priėmus[59] siunčiama į tarnybą pastotimis, skiriant po 1 vienkinkį vežimą dviem bajoram.

Kaikur atsirado perdaug norinčiųjų, tai Kieve į karo kantonistų batalijonus priimdavo į atliekamas vakansijas, iš pradžių 100, paskui 150, pagaliau leista skaičių padidinti ir talpinti juos gretimų Vakarų Gubernijų karo kantonistų batalijonuose[60]. Kad vietos įstaigos neturėtų sunkenybių, tai 1854. X. 23 buvo paskelbtos taisyklės neturtingiems bajorams iš 7 vakarų gubernijų į tarnybą priimti. Tenai buvo nustatyta, kad neturintieji 22 m. amžiaus ir neišlaikę kvotimų skiriama į karabinierių pulkus, o iš ten, įgiję tvirtų žinių apie frontą, eina į armiją puskarininkais; išlaikiusieji kvotimus ir neišlaikiusieji, bet turintieji daugiau 22 metų amžiaus, skirstoma po pulkus bendromis taisyklėmis[61].

c. Tikybiniai suvaržymai tarnyboje.

XIX amž. pradžioje vyriausybė skirdama valdininkus nepaisė jų tikybos, o jau nuo 1831 m. pradėjo žiūrėti tikybos ir tautybės, tačiau dar nedrįso viešai to paskelbti: skirti rusus buvo įsakyta slapta.

Nuo 1831 m. gubernatoriais Lietuvoj paskirti rusai, o vicegubernatorius, prokurorus, gubernijos įstaigų narius, pavieto valstybės gynėjus, pašto viršininkus skiriama nečiabuvius, iš kitų gubernijų, o valdininkus čiabuvius įsakyta perkelti į Rusiją.

1837 m. nustatyta, jog kilusieji iš Lietuvos (Vakarų) gubernijų, katalikų tikybos, norintieji tarnauti centro įstaigose — ministerijose ar vyriausiose valdybose, turi ištarnauti Rusijoj 5 metus.

Šito neužteko; palikdama galioje išleistus tuo dalyku įsakymus, slaptu Mikalojaus paliepimu, pasirašytu mirties patale

---

[58] *PSZ*, Nr. 26538 — 1852. VIII. 20.
[59] *PSZ*, Nr. 26118 — 1853. I. 7.
[60] *PSZ*, Nr. 26583 — 1852. IX. 17.
[61] *PSZ*, Nr. 28660 — 1854. X. 23.

1855. II. 2, rusų vyriausybė ėjo toliau: ji nutarė į policiją ir iždo turto tarnybas skirti rusus, jeigu tokių nebuvo, tai tik ištikimus, gen.-gubernatoriui žinomus; į visas valstybės tarnybas pamaži skirti rusus, o čiabuvius — perkelti į Rusiją.

Tik tokie čiabuviai gali būti skiriami į valstybės tarnybas, kurie Rusijoj bus ištarnavę 10 metų[62].

2.

Bajorystės įrodymai.

a. Įstatymo reikalavimai.

Kaip minėta, iki šiol bajorystei įrodyti buvo išleista gerokai atskirų įstatymų ir ukazų, nesurinktų į vieną, tai praktikoj tat sudarydavo kaikurių painumų, dėl to 1834 m. išėjo naujas įstatymas, kuriame buvo surinkta į vieną visi senųjų įstatymų reikalavimai[62a]. Jis lietė visą Rusijos imperiją, vos keli straipsniai kalbėjo apie Lietuvą[63]. Tai prie jų čia ir apsistosime.

Pagrindiniais įrodymais buvo Lenkų karalių (teisingiau: Lietuvos kunigaikščių) privilegijos; kas save išveda iš tų, kurie įgijo anas privilegijas, turi valdiškų įstaigų raštais patvirtinti, jog iš anų yra kilęs. Tas pats reikalavimas statoma ir erbams. Iš naujųjų skaitėsi paderminiais bajorais tie, kurie, tarnaudami Varšuvos Kunigaikštijoj, įgijo karininkų laipsnius, ir paskui perėjo į Lenkų Karalystę karo tarnybon, pagaliau tarnavusieji Lietuvoj ir gavusieji Šv. Stanislovo ordiną. Neskaitoma bajorais, einant Liet. Statuto III persk. XXVI str., tie, kurie buvo gavę žemės nuosavai ar valdyti, bet neturėjo kitų asmeninių įrodymų.

Šis įstatymas paliko nelietęs jau nuo seniau galiojančius dėsnius apie kaikurius išimtinius bajorystės įrodymus; pav. ar laikyti paderminiais bajorais tuos Lietuvos pirklius ir m i e s t ė n u s magistratų valdininkus, kurie remiantis karalių privilegijomis miestams buvo įrašyti į bajorų knygas.

Tas klausimas kilo 1833 m. Tai jį išsprendė šitaip: kas tarnavo magistrate iki 1793. III. 27 (Krečetnikovo paskelbtojo

---

[62] *Seredonin* II², p. 276—280, III¹, p. 160.
[62a] *PSZ*, Nr. 7007 — 1834. IV. 20.
[63] Lietuvą liečia §§ 1, 2, 9, 11.

manifesto antrosiomis dalybomis) ir buvo įrašytas į bajorų knygas, remiantis miesto privilegijomis, galėjo jie patys ir jų įpėdiniai skaitytis bajorais; bet jeigu kas įstojo į magistrato tarnybą po 1793 m. ir tik dėl tos tarnybos įrašyta į bajorų knygas, tai 1833. I. 5 įst.[64], įsakyta juos išbraukti ir neleisti naudotis bajorų privilegijomis.

Nepakeista Lietuvos įstatymai dėl t o t o r i ų. Muamedo tikybos bajorams (Lietuvos totoriams) 1838 m. pripažinta teisė valdyti žemes su valstiečiais.

1839 m. Lietuvos totorių vaikai, įgiję tarnyboje rangas ir ordinus, pripažįstama bajorais.

Šita visa Mikalojaus įsakymu 1840. VI. 25 įrašyta į Įstatymų Sąvadą[65].

Asmens bajorais buvo evangelikų kunigai, jų vaikai — asmens bajorų vaikai[66]. Šitie nėra plaktini[67].

1845 m. susiaurinta bajorystės įgijimas tarnyba ir ordinais, taippat apsunkinta tapti bajorais svetimšaliams[68]; tas pats liko ir Lietuvoje.

b. Įrodymų rūšys.

Nors ir daug buvo įstatymų bei įsakymų, vis dar jų neužtekdavo, reikėjo vis dar šį tą išaiškinti.

1840. I. 4 išėjo ukazas, kuris pakartojo 1818. V. 24 ukazą Valuinės Deputatų vyrybei, būtent: negalima pripažinti bajorystės, ir jeigu jau įrašyta, tai reikia išbraukti iš paderminių knygų tuos, kurių bajorystė paremta privatinių žmonių liudijimais, revizijos sąrašais ir metrikomis[69].

Atsitikdavo, kad nepripažinti vienoj komisijoj galėjo bandyti praeiti kitoj, todėl ir šitam atsitikimui buvo duota nurodymų; komisijos reikalui esant tarp savęs susižino tiesioginai; komisija išsprendusi klausimą, pristato Heroldijai; pripažinus dokumentą netikru, tuoj pažymi ant jo paties, jog naikinamas.

---

64 *PSZ*, Nr. 5887 — 1833. I. 5.
65 *PSZ*, Nr. Nr. 12419, 13502 — 1838. VI. 11, 1839. VI. 6.
66 1832. XII. 28.
67 1833. XII. 22.
68 1845. VI. 11.
69 *PSZ*, XV Nr. 13048 (*Nikotin*, II. 25).

Savo keliu vyrybės ir Iždo Rūmai turėjo pristatyti Revizijos komisijoms pripažintųjų sąrašus; iš ten galima gauti liudijimai[70].

Teisėto gimimo įrodymais gali būti metrikai, bažnyt. konsistorijos patvirtinti. O jeigu šitų metrikų nėra, ar negali pristatyti?

Tai į šitą klausimą davė atsakymą 1845. VII. 11 įst.: reikia elgtis taip, kaip įstatymai tokiais atsitikimais reikalauja, būtent, kad gali remtis ir kitais įrodymais: deputacija turi pareikalauti 12 ar daugiau garbingų ir patikimų bajorų liudijimo, jog tasai bajoras tikrai yra kilęs iš jo nurodomų tėvų, o taipogi ir tų tėvų giminių patvirtinimą[71].

Bajorai, atsiradę naujai įkurtoj gubernijoj, turėjo sudaryti naujus savo bajorų sąrašus, pagrindan imdami senus, gubernijų pripažintus bajorystės išvedimus; žinoma dėl šito pasidarė ir daugiau išlaidų. Naujojoj Kauno gubernijoj reikėjo pirkti knygą apie erbus[72], daugiau išleisti gaminant genealogijas ir tikrinant bajorystės įrodymus[73].

Buvo nurodyta, kad Bajorų Deputacijos savo nutarimuose galėjo remtis tinkamais įrodymais. Jeigu tikrinant paaiškėdavo, kad jos vartodavo netinkamus įrodyti raštus, pav. privatinių žmonių liudijimus, revizijos sąrašus, metrikus ir t. t., tai reikėjo išbraukti. Revizijos komisijos, išbraukusios pas save, turėjo pranešti į kitą guberniją, kad anie žmonės nebūtų įrašyti kitoj; jeigu dokumentas pripažintas netikru, tai šita įrašydavo į savo aktų knygas ir pranešdavo įstaigai, iš kurios anas buvo paimtas. Jeigu Heroldija nepripažintų ko bajoru, tai šitą nutarimą vykindavo atitinkama Revizijos Komisija[74].

c. Kova prieš netikrus bajorystės raštus.

Pastebėjus, jog Didž. Lietuvos Kunigaikštijos žemėse iki šiol bajorais vadinosi ir naudojosi jų teisėmis didelė daugybė nebajorų, vyriausybė pradėjo dabar griežtą kovą su šiuo reiškiniu. Tam dalykui nustatė dar kartą aiškesnes taisykles bajorystei įrodyti, įvedė tikslesnę priežiūrą įstaigoms, pradėjo

---

[70] *PSZ*, XV Nr. 13048.
[71] *PSZ*, Nr. 19185 — 1845. VII. 11.
[72] *KBDA* 1846. VI. 8 posėd.
[73] *KBDA* 1849 m. apysk.
[74] *PSZ*, Nr. 13048—1840. I. 4.

kovoti su raštų suklastojimu, sukurdama įvairias naujas įstaigas tam patikrinti ir prižiūrėti.

Pradėjus griežtai reikalauti bajorystės įrodymų, atsirado ir jiems pasiūlai. Atsirado žmonių, kurie pradėjo tuo verstis, padarė iš to pelningą verslą; vieniems jie parūpindavo tikrus raštus, paieškoję jų įvairiose įstaigose, kitiems, kurie jų turėti negalėjo, ėmė gaminti netikrus. Tų suklastotų raštų rūšys įvairuodavo žiūrint aplinkybių, laiko ir įstatymo reikalavimų. Iš pradžių šitie raštai praeidavo, jais einant pripažindavo bajorais. Apie tat plačiai praplito žinių visuomenėje, ėmė kalbėti aukštoji Lietuvos biurokratija, pasiekė net caro Mikalojaus. Išgirdęs apie šitą, jis prisakė ištirti, pasiuntė to darbo atlikti savo svitos (draugės) gen. Lobanovą-Rostovskį ir pavedė jam kartu su Vilniaus karo gubernatorium ištirti dalykų stovį. Vilniuje prasidėjo tardymas, susekė tam tikrą organizaciją; vieni jų buvo Vilniuje, kiti—įvairiose Žemaičių vietose; suėmė 9 žmones; betardydami patyrė, kaip ėjo klastojimai, kaip ir kas gamina raštus. Sužinojo, kad, esant teismų ar metrikų knygose tuščioms vietoms, įrašydavo kas norima ir iš ten išėmę nuorašą pristatydavo atitinkamai įstaigai; arba pasinaudodavo tuščiais karalių blankais, su tikrais jų parašais, kur įrašydavo bajorystės suteikimą ar paskyrimą ir t. t.

Tai Mikalojus išleido 1833. XII. 19 naują ukazą kovai su suklastojimais buvusiose Did. Liet. Kunig. žemėse. Sudaryta 3 komisijos metrikų ir aktų knygoms patikrinti: viena — Vilniaus ir Gardino gubernijoms bei Baltstogės sričiai, antra — Kievo, Valuinės ir Podolės gub., trečia — Mogiliovo, Vitebsko ir Mensko gubernijoms. Tas komisijas sudarė Vidaus Reikalų, Teisingumo min. ir Žandarų Korpo valdininkai, dalyvaujant gubernijos valstybės gynėjui (prokurorui). Jų darbas buvo — visas aktų ir metrikų knygas surinkti, perbraukti jose tuščias vietas, susiūti, perverti su virvute ir pridėti komisijos antspaudus. Bajorų seimeliams pavesta akylai žiūrėti visų dokumentų, kurie liečia bajorystės išvedimą. Paskelbta, kad tie asmenys, kurie turi savo rankose Lenkų karalių blanketus, per 6 mėn. juos pristatytų vietos vyriausybei, už paslėpimą pagrasinta bausmėmis. Kunigams prisakyta, kad jie per savo dekanus pristatytų tikslias metrikų kopijas pavietų teismams.

Vidaus Reikalų Ministeriui uždėta prievolė susipažinti su visais metrikais, kurie yra Dvasinėj Romos-katalikų kolegijoj[74a].

Paskirtosios komisijos pabaigė savo darbą 1835 m. ir apie tat pranešė Heroldijai, pridėdamos, kokius trūkumus buvo jos pastebėjusios.

Be to buvo įvesta griežtesnis patikrinimas bajorystės įrodymų Deputatų vyrybėse.

Žinoma, negalėjo perkirsti kelio, kad nebūtų suklastojimo, tik ką jį pasunkino. Kiek laiko praslinkus atsirasdavo naujos klastojimo rūšys, tai vėl reikėjo daryti nauji draudimai.

Turintieji dvarus buvo geresnėje būklėje, jiems lengviau vykdavo įrodyti bajorystę remiantis nuosavybe į dvarą. Greitai atsirado kokios įstaigos raštų, kad tas ir tas bajoras turįs dvarą, ar iš senesnių laikų ar iš dabartinių. Labai dažnai, kad nebūtų susidūrimų su dabartiniais tikrais dvarų savininkais, žymėdavo tokius dvarus, kurių visai nėra buvę. Išvengti šitam, 1846 m. surasta naujas tikrinimo būdas: pristatydami tokį liudijimą prašytojai privalo pristatyti iš atitinkamos įstaigos, kurios žinioje yra minimas dvaras, pažymėjimą, kad jis tikrai yra ir dabar; kad ir šitas liudijimas nebūtų suklastotas, įsakyta, kad tos įstaigos, išduodamos liudijimą į rankas, privalo pačios pasiųsti paštu nuorašą į tą įstaigą, kuriai per prašytoją ėjo originalas. Jų negavusios (pažymėjimo ir kopijos) Bajorų deputatų vyrybės negalėjo pradėti svarstyti iškeltosios pas save bajorystės bylos. Be to jos negali reikalauti tokių liudijimų stačiai, o privalo jų reikalauti per gubernatorius ir general-gubernatorius[75].

Nors ir akylai dabojo knygas, tačiau ir vėliau jose klastodavo. Nustatė, kad Kijevo aktuose yra daug suklastotų, tai 1869 m. paskelbta, kad sustabdo nagrinėjimą Senate ir Bajorų Deputatų Vyrybėse tų bajorystės bylų, kuriose dokumentai gauti iš Kievo archyvo[76].

d. Įstaigos bajorystei tikrinti.

Bajorystės pripažinimas ar atmetimas pareidavo ir nuo to, kas tikrins įrodymus. Iki šiol kiekvienoj gubernijoj juos tikrin-

[74a] *PSZ*, Nr. 6644 — 1833. XII. 19.
[75] *PSZ*, Nr. 19579 — 1846. I. 3.
[76] *PSZ*, Nr. 47592 — 1869. XII. 30.

davo ir nutardavo deputatų vyrybė, o galutinai tvirtindavo Heroldijos depart. Petrapilėje; kad nebūtų gaiščio, 1832 m. buvo leidžiama kreiptis į Heroldiją ar per gub. maršalus ar stačiai[77], dargi buvo uždrausta dep. vyrybėms duoti naujus liudijimus apie bajorystę be Heroldijos patvirtinimo[78].

Vilniaus gub. seimelis bandė savo prašymu pakeisti įvestąją tvarką. 1834 m. prašė, kad bajorystės įrodymus iš pradžių žiūrėtų Vilniaus Bajorų Deputacija, taigi taip, kaip iki šiol buvo; o jos darbus žiūrėtų ne Heroldijos Departamentas, kaip dabar naujuoju įstatymu įvesta, o būtų išrinkta nauja tam tikra komisija Vilniuje. Svarstant tą nutarimą, vienas maršalas (Telšių pav., Kaliksas Danilavičius), kad neįtartų, kad ir jis sutinka, rado reikalingu protestuoti, nurodydamas, jog šita priešinga esamiems įstatymams ir Aukščiausiems Manifestams, būtent 1831. X. 19 (dėl vienkiemių sąrašų) ir 1832. V. 21 įst.[79]

Remiantis surinktąja medžiaga, atradus, kad galėjo patekti į bajorus neprideramieji į juos asmenys, kad yra raštų suklastotų, reikėjo viską peržiūrėti iš naujo ir patikrinti. Taigi reikėjo sukurti dar naują įstaigą veikiančioms prižiūrėti ir patikrinti. 1834 m. įst. sudaryta kiekvienai iš 10 gubernijai, kurios priderėjo pirmiau prie Didž. Liet. Kunig., po vieną Revizijos komisiją[80]. Pirmininku buvo sąžinės teisėjas, nariais — du kandidatu į Rūmų pirmininkus ir du iš deputatų vyrybės, be to dalyvauja valstybės gynėjas, o nuo 1837 m. Kievo, Podolės ir Valuinės Komisijose pridėta: 1 atstovas iš Teisingumo Ministerijos ir 1 vertėjas[81]. Komisijos privalė kasmet pristatyti į Heroldiją apyskaitą apie tą, ką yra nuveikusios.

Iš pradžių Revizijos Komisijos veikė katra sau savo gubernijoj. Kiekvienoj dalyj dėl šito atsirado savo sunkenybių, teko jas centralizuoti, pirmiausiai tat padarė Ukrainoj, nes jos aktai buvo Kieve. 1840 m. ukazu jai įsteigta viena centrinė komisija, kuri apimdavo Kievo, Podolės ir Valuinės gub. Jai

[77] *PSZ*, Nr. 5092 — 1832. I. 21.

[78] *PSZ*, Nr. 6351 — 1833. VII. 25.

[79] *VBD*.4 1834 28. Iš Danilavičiaus nuomonės: e) Учрежденіе въ Вильнѣ Комиссіи для разсмотрѣнія дѣлъ Виленской Дворянской Депутаціи вмѣсто Герольдіи нахожу противнымъ общему порядку и послѣдовавшимъ по сему предмѣту узаконеніямъ и Высочайшимъ Манифестамъ и имянно 19 октября 1831 года о переписи однодворцевъ и 21 мая 1832 года.

[80] *PSZ*, Nr. 7007 — 1834. IV. 20.

[81] *PSZ*, Nr. 9912 — 1837. I. 30.

prisakyta buvo baigti darbus iki 1844. I. 1, paskui 1843 m. pratęsta iki 1845. I. 1[82].

Lietuvos gubernijų revizijos komisijos dirbo savo darbą nevienodai, vienos veikė greičiau, kitos — ne. Gardino gub. pabaigė savo darbus 1843 m., Vilniaus gi visai negalėjo nei pradėti dirbti.

Vilniaus revizijos komisija pareikalavo iš deputatų vyrybės, kad pristatytų bajorystės bylas su dokumentais, kuriais remdamosi ji buvo įrašius į bajorų knygas, iki 1829 m. Tai dep. vyrybė atsakė, kad dokumentų jau nebeturinti, nes, pripažinus ką nors bajoru, raštus grąžindavusi, buvo grąžinusi ir tiems, kurie buvo prašę vieni vertimams į rusų kalbą padaryti, kiti — kokiems kitiems savo reikalams. Suiručių ir karo laikais 1812 m. ir 1813 m. daug raštų buvo žuvę, tai norėdama patenkinti revizijos komisijos reikalavimą deputatų vyrybė pareikalavusi per maršalus ir gubernijos valdybą, kad paskelbtų bajorams, jog jai vėl pristatytų grąžintus įrodymus, kuriais remiantis buvo nutarta pripažinti bajorais. Bajorų dauguma tylėjo ir nedavė jokių raštų. Valstybės gynėjas, dirbęs Revizijos Komisijoj, tokiu paaiškinimu nebuvo patenkintas, jis tarė, kad tik dalis bajorų galėjo per maišatis nustoti raštų ir jų nebeturėjo, kiti tyčia nepristatinėję ar dėlto, kad jų įrodymai buvo menki, ar dėlto, kad suklastoti. O priemonių prispirti nėsą, tai reikėjo naujo įstatymo. Ir naujas 1838 m. ukazas nustatė, jog raštai pristatyti privaloma, jog reikia pristatyti per trejus metus; jeigu to nepadarys, tai tiems, kurie turi baudžiauninkus ir žemės, padaryti sąrašus ir pristatyti į Senatą, o kitus nepristačiusius įrašyti tuojau į vienkiemius[83].

Pasirodė, kad ir dabar paskirtųjų 3 metų neužteko, tai 1841 m. pratęsė vėl 3 metams iki 1844. I. 1[84].

Žinoma, prie to pratęsimo prisidėjo bajorų seimelių bei maršalų pagrįsti prašymai, bet bene daugiausia įtikino negalėjimas laiku gauti iš valdžios įstaigų raštus ir gautuosius patikrinti.

Kaip minėta, Gardino revizijos komisija baigė savo darbus 1843 m., kitos gi ne. Įrodymai daugumoj atsitikimų buvo

---

[82] *PSZ*, Nr. 13046 — 1840. I. 4; *PSZ*, Nr. 17257 — 1843. X. 22.
[83] *PSZ*, Nr. 11387 — 1838. VII. 5.
[84] *PSZ*, Nr. 14918 — 1841. XI. 5.

galima ieškoti Vilniaus archyvuose. Tuo pat laiku pertvarkyta Lietuvos administratinis padalinimas, sukurta nauja, Kauno gubernija, panaikinta Baltstogės sritis. Dėlto ir sudarė vieną centrinę revizijos komisiją, kaip tat seniai buvo padaryta Ukrainoj, vietines (gubernijos) panaikino ir įsteigė vieną centrinę Vilniuje 1843 m. — Vilniaus, Mensko, Gardino ir Kauno gubernijoms[85]. Jai pavesta baigti savo darbą iki 1846. I. 1, o paskui prašant gen.-gubernatoriui pratęsta dar metams iki 1847. I. 1[86]. Vietos komisijos turėjo per 6 mėn. pristatyti centrinei visus savo raštus. Darbą dirbant buvo nurodyta, kokiais atsitikimais sprendžia Centro Rev. Komisija. Jeigu bus tai dvarininkas, t. r. turi žemės ir valstiečių, tai pranešama Heroldijai peržiūrėti, jeigu neturi žemės su valstiečiais, tai Centro Komisija viena patikrina, ar teisingai pateko į bajorus per deputatų vyrybę[87].

Dabar ir Heroldijoj (Petrapilėj) padidėjo darbas. 1834 m. laikinai įsteigė naują stalą Vakarų gubernijų bajorams tikrinti; iš pradžių buvo tarę, jog užteks dviejų metų, veikiai pasirodė, kad jų neužteko, tai pratęsė dar dvejiem metam; 1838 m. sudarytas dar antras stalas, iš abiejų stalų sudaryta laikinoji ekspedicija 5 metams[88].

e. Įrodymų pristatymo pratęsimas.

Turintiesiems valstiečius su žeme ir be jos 1833 m. įst. davė 2 metų raką pristatyti įrodymus[89]. Bajorai subruzdo ieškoti raštų, savo ruožtu ėmė įtikinėti įstaigose, jog negalima esą visko taip greitai surinkti, todėl prašė pratęsti laiką, ar raštų nereikalauti.

Mensko ir Vilniaus gub. maršalai 1835 m. prašė vyriausybės: 1) kad 2 metų raką, paskirtą 1833 m. turintiems apgyventą žemę ar valstiečius, dar pratęstų, 2) kad tuos, kurie deputatų vyrybėse pripažinti bajorais ir raštus pražudė, laikyti

---

[85] *PSZ*, Nr. 16857 — 1843. V. 13.
[86] *PSZ*, Nr. 19802 — 1843. V. 5.
[87] *PSZ*, Nr. 16857 — 1843. V. 13.
[88] *PSZ*, Nr. 7198 — 1834. VI. 29; Nr. 9340 — 1836. VI. 23; Nr. 10967 — 1838. II. 11.
[89] *PSZ*, VIII Nr. 6351 — 1833. VII. 25.

bajorais, 3) kad leistų pristatyti dokumentų vertimus ant paprasto (nežyminio) popierio.

Caras Mikalojus atmetė pirmus du prašymo punktu, o patenkino tretįjį: atleido nuo mokesčių, jeigu pristatys neturto liudijimą iš vietos vyriausybės[90].

Betgi praktikoj nebuvo galima daryti taip, kaip iš pradžių buvo norėjęs Mikalojus, nes kartais ir valdiškos įstaigos neišduodavo laiku atitinkamų įrodymų, žinios apie tą vilkinimą pasiekė ir viršūnes. Valstybės Taryba pasisakė, kad reikia vėl prailginti raką, jau dabar pats caras sutiko. 1838 m. ukazu duota nauji 3 metai bajorystės įrodymams pristatyti. Tiems, sako ukazas, kurie įrodymų nepristatytų, o valdytų ar valdė apgyventas žemes paveldėtas ar įgytas, prieš įrašant į bajorų knygas, deputacijos turi padaryti sąrašą ir pristatyti į Senatą, o tie visi, kurie įrodymų nepristatė ir nebus patekę į anuos sąrašus, įrašyti į vienkiemius, einant 1831. XI. 19 ukazu[91].

Tas pats 3 metų rakas buvo suteiktas ir tiems, kurių bylos jau ėjo Heroldijoj; jiems leista duoti papildomųjų įrodymų. Jeigu jų ir dabar nepripažins bajorais, tai įrašoma į vienkiemius. Vėl daroma išimtis tiems, kurie turi ar turėjo apgyventų žemių ar baudžiauninkų iki įrašant juos deputacijai į bajorų kilimo knygas.

Atėjo 1841 m., pasibaigė rakas; įstaigos negalėjo apsidirbti, nespėjo visur paruošti. Bajorai skundėsi, kad jie nekalti dėl rako praleidimo. Ir vėl 1841 m. išėjo naujas ukazas, kuriuo prailginta teisė pristatyti įrodymus iki 1844. I. 1.[92]

Motyvuose buvo pasakyta: „norėdami duoti naujų įrodymų, kad rūpinamės šitos šalies nauda ir gerove, darome palengvinimų jiems gauti būdų teisėms apsaugoti“[93].

Praėjo ir šitas rakas. Vėl kilo klausimas, ar gali įrodinėti bajorystę ir po 1844 m. Kokiam teismui pridera tokie asmenys? Ir čia vėl atstojo nuo pirmykščio griežtumo.

Mikalojus patvirtino Valst. Tarybos nuomonę, kurioj tuos klausimus išsprendė tuo būdu: tie, kurie iki 1844. I. 1 m. ne-

---

[90] *PSZ*, X Nr. 8159 — 1835. V. 24.

[91] *PSZ*, Nr. 11387 — 1838. VII. 5.

[92] *PSZ*, Nr. 14998 — 1844. X. 5.

[93] „Желая явить новое доказательство заботливости Нашей о пользѣ и выгодахъ жителей того края, облегченіемъ имъ способовъ кь охраненію ихъ правъ“.

buvo pristatę įrodymų, kad jie bajorai, ir neturėjo nei jie, nei jų tėvai ar tikrieji bočiai išleidžiant 1831. X. 19 įst. ar vėliau apgyventų žemių, tai jie tuojau reikia įrašyti į vienkiemius ar į piliečius; taigi šitie papildomų įrodymų pristatinėti nebegali.

Kas turėjo apgyventą žemę, tai jie gali pristatinėti, reikia įtraukti į sąrašą, kurį atitinkamoji deputatų vyrybė su gen.-gubernatoriaus nuomonėmis pristato į Senatą.

Visiems buvo daroma viena išimtis: jeigu jiems paskelbta, kad nepriimti į bajorus po 1844. I. 1, tai leidžiama dar 3 metus įrodinėti.

Taigi iš beturčių ir bežemių naujų dokumentų nepriimama, jie įrašomi į vienkiemius ar į piliečius[94].

Pasitaikydavo ir dabar išimčių: nepripažintam bajoru (skaitomam vienkiemiu ar piliečiu), esančiam karo tarnyboje, jeigu įrodys bajorystę, tai ji pripažįstama, bet tik ištarnavus savo laiką karo tarnyboje[95].

Ir čia buvo galima vilkinti, jeigu neatlikta formalumai Heroldijai skelbiant.

Dėl kilusių neaiškumų, ar tinkamai paskelbta Heroldijos nutarimas, 1853 m. nustatyta tvarka, kaip tat turi būti paskelbta. Jeigu adresas žinomas bajorų deputacijoms, tai apie nepripažinimą paskelbdavo per policiją; jeigu gi nežinomas, tai skelbdavo Petrapilės ir Maskvos Senato žiniose ir vietos gubernijos žiniose.

Nuo paskutinės publikacijos buvo skaitoma duotasis 3 metų rakas.

Skelbimo pinigai imama iš prašytojų iš anksto, pristatant dokumentus[96].

Ir po to dar galima buvo tęsti, tik jeigu buvo kaltos deputatų vyrybės.

Pastebėta, kad deputatų vyrybės nesiskubino tyrinėti bajorystę. Tai reikėdavo raginti, kad jos greičiau tat darytų. 1858 m. pareikalauta iš jų, kad jos atsiskaitytų iš savo darbų prieš gubernijos vyriausybę, nes pastebėta, kaip skundėsi Kievo gen.-gubernatorius, kad permažai ir netinkamai jos dirba[97].

---

[94] *PSZ*, Nr. 19158 — 1845. VII. 3.
[95] *Ten pat.*
[96] *PSZ*, Nr. 27767 — 1853. XII. 14.
[97] *PSZ*, Nr. 33130 — 1858. V. 6.

Bet dėl ištikusios 1863 m. revoliucijos paskelbta ukazas, kad sustabdoma bajorystės svarstymas[98]; ją numalšinus grįžo prie to paties dalyko[99], tik jau ėmėsi už jo griežčiau, jau neleido vilkinti: jeigu iki sustabdymui buvo baj. deputatų vyrybės nutarimu pripažinta bajorystė, tai visus aktus per 4 mėn. reikia pristatyti į Heroldijos Dep., šiaip įrašoma į valstiečius ar miestėnus, dabar apsunkinama ir bajorystės ieškojimas.

1865 m. smulkiau nustatyta sąlygos, kaip reikia įrašinėti į kitus luomus[100].

3.

Smulkieji bajorai.

a. Smulkiųjų bajorų skaičiaus mažinimas.

1831 m. revoliucija padarė griežtų atmainų smulkiųjų bajorų būklėje, nes nemaža jų dalyvavo, o tas neramusis klodas liko ir toliau toks pat skaitlingas. Pirmiau jau norėjo sumažinti jų skaičių, didieji dvarininkai nevisuomet ir nedaug tepalaikė, nes tik kaikame buvo jų reikalingi. Dabar politinės aplinkybės pasikeitė; rusų vyriausybė jau griežčiau ėmė vykinti tai, kas buvo pirmiau sugalvota ir pradėta, tik ką dėl politinių priežasčių kelius kartus stabdoma. Did. Lietuvos kunig. žemėse bajorų buvo perdaug, imant Rusijos mastu.

1831. X. 19 išėjo pagrindinis įstatymas smulkiųjų bajorų reikalu; jis nustatė vyriausybės programą, kuri griežtai turėjo būti pravesta. Tačiau gyvenime nelengvai tat ėjo.

Rusų vyriausybė, kad atskirtų tikruosius bajorus (dvoriane) nuo smulkiųjų, bežemių ar mažažemių, davė šiems net kitą vardą — ėmė juos vadinti „šlėkta“ (szlachta).

Apie naujojo įstatymo tikslą pasakyta jo pradžioj:

„Skaitlingas smulkiųjų bajorų (šlėktos) luomo buvimas Vakarų Gubernijose, jų teisių ir prievolių neaiškumas ir netinkamas jų painiojimas su tikraisiais bajorais, asmenų, nieku savo teisių į bajorystę neįrodžiusių, nuo paties minėtųjų gubernijų grąžinimo prie Rusijos atkreipdavo į save vyriausybės

[98] *PSZ*, Nr. 39825 — 1863. VI. 13.
[99] *PSZ*, Nr. 41299 — 1864. IX. 23.
[100] *PSZ*, Nr. 42858 — 1865. XII. 31.

dėmesį. Dėl šito aniems žmonėms iš pradžių buvo skiriami įvairūs rakai, kad pristatytų įrodymus apie savo kilimą, o paskui atrasta reikalingu visus juos išnagrinėti. Bet dėl įvairių aplinkybių, nei šitos priemonės iki šiol neturėjo geros kloties, nei pastangos naujai sutvarkyti šlėktą, dar pradėtosios amž. atm. Imperatorienės Kotrynos ir po to daug kartų pakartojamos nebuvo įvykintos. O tuo tarpu paskutiniai įvykiai grąžintosiose nuo Lenkijos gubernijose įrodė, kad šitie žmonės dėl to, kad daugelis nėra sėslūs ir savaip gyvena, kuo labiausiai yra palinkę prie sukilimo ir nusidėjimo prieš teisėtąją valdžią. Leidę paskirti kaltiemsiems užpelnytąją jų bausmę, mes pripažinome už gerą jau dabar paskubinti įvykinti savo sumanymus apie tinkamesnį likusiųjų sutvarkymą ir tuo griežtai užkirsti kelią, kad toliau nebesisavintų bajorų teisių asmenys, kurie prie bajorų neprideri nei savo kilimu, nei bendromis tarnybos taisyklėmis, taigi sukurti jų būvį stipresniais pamatais ir atitinkančiais pirmesniems apie juos nutarimams".

Dabartinis 1831. X. 19 įstatymas padarė skirtumų tarp tikrų bajorų, pripažintų Heroldijoj, ir tarp asmenų, kurie vadina save bajorais, kurie nepatvirtinti ir tik pasisavino bajorų teises. Tai šitie nepripažintieji padalinta dabar į du ardu: sodžiaus ir miesto gyventojus (piliečiai, obivateliai). Kad nepainioti įvairių sodžiaus gyventojų, šito luomo žmonėms duodama vienkiemių vardo tos gubernijos, prie kurios kas bus prirašytas; esantieji gi mieste vadinsis piliečiais.

Vienkiemiai dalinosi į sėsliuosius, tai reiškia turinčius savo žemę ar gyvenančius ant valdiškos ar ponų žemės už čyžę, ir nesėsliuosius, tai reiškia gyvenančius dvarininkų namuose ir pas šiaip privatinius žmones, ten tarnaujančius, ar šiaip darbą dirbančius[101].

Tie iš piliečių, kurie užsiima mokytais darbais, kaip

---

[101] Vienkiemiai—tai nauja valstiečių rūšis, iki tol nežinoma Lietuvoje, atsiradusi Rusijos pietuose, ypač gi Ukrainoj. Buvo tai kariai artojai, apgyvendinti Ukrainos stepuose, kad gintų nuo totorių ir kitų nomadų. Žinoma, jie buvo laisvi. Kadangi gyveno išilgai sienos išmėtyti kiemais, tai ir pavadino vienkiemiais (odnodvorcy). XVIII amž. praėjus nomadų puolimo pavojui, pamaži juos pajungė—padarė valstiečiais ir apkrovė mokesčiais. Tai šitą sąvoką dėl panašumo kaikuriuose dalykuose perkėlė Lietuvon ir pritaikė laisviems artojams, nepripažintiems bajorais. (Kas tai buvo vienkiemiai Rusuose, žiūr., *Pobiedonoscev* Kurs I, p. 574—580, *Blagoviеščenski*, 132—237).

antai: yra gydytojais, mokytojais, dailininkais ir t. t., arba turi teisėtąjį advokato liudijimą, kad atskyrus juos nuo varančiųjų miestėnų amatą, esančiųjų privatinėje tarnyboje ar dirbančiųjų kitus žemesnius darbus, turi garbės piliečių vardą.

Tai dabar visus šituos žmonės naujais jų vardais — vienkiemių ir piliečių, reikėjo tuojaus tiksliai išaiškinti, juos įrašyti ir padaryti šeimų sąrašus. Darant šituos sąrašus vadinantieji save bajorais, o bajorystės neįrodę, turi įsirašyti į vieną iš šitų ardų, bet jie gali pereiti iš vieno sodžiaus į kitą ar į miestą ir atvirkščiai, bet su Iždo Rūmų žinia. O nesėsliesiems, gyvenantiems be raštų, paliekama pasirinkti: ar grįžti į savo gimtąją guberniją ir įsirašyti ar įsitraukti į vieną nurodytųjų naujai įvestųjų ardų tose vietose, kur juos užtiko ukazas. Įsirašymui paskirta 1 metai rako, o su tais, kurie to nebus padarę, reikia elgtis kaip su valkatomis. Be žemės prievolių turi atlikti dar ir kitas, tačiau jos yra senosios, skirtos prisilaikant senųjų valdžių: a) pinigais — rinkliava kariuomenei laikyti, b) stoti patiems į kariuomenę, vieton senojo visuotino šaukimo. Anie mokesčiai vadinosi senuoju padūmės vardu; jį moka sėslieji vienkiemiai ir piliečiai. Turintieji savo žemę moka po 3 rub. nuo dūmo, nuomojantieji — po 2 rub., nors ir būtų dūme mažiau 3 sielų; nesėslieji, tarnaujantieji pas kitus, moka po 1 rub. Rinkimų būdą pavesta nustatyti pačioms bendruomenėms.

Kariuomenėn ėmimas buvo šitaip sutvarkytas: a) juos ima prie kiekvieno šaukimo, žiūrint jų skaičiaus; b) garbės piliečiai, vieton asmens tarnybos, moka mokesčius; c) visi kiti stoja asmeniškai į kariuomenę; d) tarnybos laikas—15 metų; c) vaikai, atsiradę tarnybos laiku, pridera į tą bendruomenę, kur buvo tėvas. Kadangi iki šiol jų neimdavo į kariuomenę, tai dabar nutarė paimti po 10 nuo 500. Teismo reikaluose jie pridera magistratui ar pavieto (t. r. miestų ar bajorų) teismui, žiūrint vietos, kur jie gyvena ir buvo prirašyti. Jie visi gali pereiti į miestus ir įsirašyti į miesto luomus. Galima liuosai išeiti iš savo bendruomenės, jos neatsiklausus, užtat ir jos neatsako už anuos dėl mokesčių mokėjimo. Bet ir dabar kiekvienas gali įgyti ar įrodyti bajorystę. Šitam darbui pagreitinti prisakyta

tuojau baigti bajorų genealogijų knygas ir kuogreičiau baigti Heroldijoj įrodymų žiūrėjimą[102].

Norintiems gauti žemės ir įsitaisyti ūkius Finansų Ministeris gali jos duoti; bet gali gauti nevisi ir nevisur: labiausiai žemės reikalingieji ir tai rusų gubernijose ar kitose imperijos dalyse[103].

Darbui pagreitinti buvo leidžiama pripažintiems bajorais kreipties į Heroldiją ar per bajorų gub. maršalus ar stačiai, kad greičiau eitų pripažinimas[104].

Taigi dabar susidarė keletas nepilnų bajorų rūšių įvairiomis teisėmis ir priedermėmis; vykinant tat sudarydavo painumų ir neaiškumų.

Bajorų maršalai, gavę šitą įstatymą, paskelbė, kad tuoj surašytų smulkiuosius bajorus, pareikalautų bajorystės įrodymus, patikrintų, kas valdo valstiečius ir kuo remiasi, pažymėtų skyrium sėsliuosius (ūkininkus), nesėsliuosius (bežemius) ir valdininkus[105].

Pasipylė daug užklausimų, kaip įrodinėti, kokios išlaidos ir t. t. Tai gub. maršalas išleido paaiškinimą, jog išlaidų nereikia daryti, tik apmokama žyminis popieris, jog nėra reikalo mokėti įgaliotiniams[106].

Nusistatymas buvo griežtas, tarė greitai neatidėliojant išspręsią smulkiųjų bajorų klausimą; bet vietoj ne taip greitai ėjo, kaip vyriausybė manė, išimtis darė ji pati, perdaug buvo žmonių, to įstatymo paliestų, bajorai-dvarininkai negalėjo ir nenorėjo visame palaikyti vyriausybės ir ten, kur tat nuo jų parėjo, darė kliūtis ar nėjo pagelbon; maža pagreitino ir Vakarų Komitetas, kuriam visa tat buvo pavesta.

Žemaičių bajorai kreipėsi į įvairias įstaigas, prašydami, kad tą metinį raką pratęstų, nes negalėsią taip greitai pristatyti dokumentų. Jų prašymas atsidūrė Vakarų Komitete; jisai nutarė tą prašymą atmesti, viešpats šitą patvirtino. Atsakyme nurodė tokią priežastį: savo bajorystę galėsią įrodinėti ir vėliau, net būdami žemesniuose luomuose[107].

---

102 *PSZ*, Nr. 4869 — 1831. X. 19.
103 *PSZ*, Nr. 5249, 5250 — 1832. III. 25.
104 *PSZ*, Nr. 4869 — 1831.
105 *VGA*, 1831, Nr. 2367 (l. 20).
106 *VGA*, 1831. Nr. 2367, l. 28 (raštas 1832. IV. 18).
107 *VGA*, 1831 m. Nr. 2367 (Nutarimas 1832. V. 4).

Suteikdamas atsakymą į tą prašymą, Vilniaus karo gubernatorius priminė Vilniaus piliet. gubernatoriui, jog dabar atidėliojimo nebus, todėl viešpaties įsakymas reikia tuoj vykinti[108]. Priminė ir iždo įstaigoms, jog iš tų, kurie nepripažinti bajorais, bus imami mokesčiai nuo 1834. I. 1[109]; tą reikalavimą jis ir vėliau pakartojo[110].

1832. XI. 11. išleistasis įstatymas suvedė į vieną visas taisykles ir bandė prašalinti neaiškumus. Taigi dabar smulkiųjų bajorų buvo 3 rūšių: a) dvarininkai-bajorai, patvirtintieji vienų bajorų deputatų vyrybių ar niekur nepatvirtintieji, turintieji apgyventus dvarus, valstiečius su žeme ir be žemės, baudžiauninkus ir dvariškius; b) bajorai pripažintieji vien b. deputacijų, bet neturintieji apgyventų dvarų; c) šlėktos, nepripažintieji bajorais ir neturintieji apgyventų dvarų[111].

Taigi skaidant, žiūrima vieniems, ar turi bajorystės įrodymus, o kitiems — ar turi bajorišką dvarą. Pirmieji, dvarininkai, nemoka nei padūmės, nei į kariuomenę stoja; antrieji — laikinai atleisti, kol neišžiūrės jų teisių Heroldija, o tretieji moka ir padūmę ir juos į kariuomenę ima[112].

Naujus bajorystės liudijimus negali duoti vienos bajorų deputacijos, jeigu nepatvirtins Heroldija.

Prie dvarininkų vėl grįžo kiek vėliau. 1833. VII. 25 išėjo Senato įsakymas, vykinant ir aiškinant 1832. XI. 11 įstat., kuriame sako, kad dvarininkai (pirmasis ardas) turi pristatyti į 2 metus bajorystės įrodymus, jeigu nepristatys, tai juos pačius įrašys į vienkiemius, piliečius, ar garbės piliečius, o su jų dvarais pasielgs esamais įstatymais, tai reiškia atims į iždą, nes draudžiama valdyti[113].

1847 m. buvo nustatyta, kad patys neįstojusieji į atitinkamą luomą įrašomi į vienkiemius, ar piliečių, ar karališkųjų valstiečių lapus iki 1848 m. pusės.

Vos 1857 m. smulkiai nustatė taisykles, kaip įrašinėti.

Sėslieji ūkininkai įrašomi į karališkus valstiečius, tarp kurių jie gyvena; turintieji savo žemės — prie artimiausios jų

---

[108] Raštas 1832. V. 31 (*VGA* 1831 m. Nr. 2367 l. 29).
[109] 1833. I. 6 (*VGA* 1831 m. Nr. 22367 l. 40).
[110] Ten pat, l. 41—44.
[111] *PSZ*, Nr. 5746—1832. XI. 11.
[112] *PSZ*, Nr. 5746—1832. XI. 11.
[113] *PSZ*, Nr. 6351—1833. VII. 25

bendruomenės; gyvenantieji mieste — į miesto gyventojus; gyvenantieji ant bajoro žemės — į laisvuosius žmones, žemės policija juos prižiūri; nesėslieji — į karališkus valstiečius ar miesto luomus (tik ne į vienkiemius ar piliečius); jeigu nenusistatys per 9 mėn., tai elgsis kaip su valkatomis.

Kas iš nesėsliųjų norės gauti žemės ir galės ją dirbti, gali jos gauti iš iždo žemių ir tik sėdybai, gauna net pašalpų įsitaisyti ar troboms pasistatyti[114].

Išimtis padaryta tiems, kuriems 1845. VII. 3 leista per 3 metus įrodinėti papildomai bajorystę: jiems duodama 6 mėn. rakas duotajam rakui išėjus.

O jeigu kas laiku nepaduos šeimos sąrašų, tai tokius įrašydavo į karališkus (iždo) valstiečius.

Padavusieji sąrašus iki 1848. VI. 1 vienkiemiai ar piliečiai moka mokesčius nuo 1848. VII. 1[115].

Ar gali buvusieji šlėktos, neįrodžiusieji bajorystės, įsirašyti į pirklius ir miestėnus? Šitą klausimą iškėlė Finansų Ministeris 1850 m. Valstybės Taryba pareiškė savo nuomonę, jog buvusieji šlėktos, nepripažinti bajorais, ir privalantieji pereiti į mokančius luomus, gali įsirašyti stačiai į kitus miesto ir sodžiaus klodus, nebūtinai pirm to įsirašyti į Vakarų gubernijų vienkiemius ar piliečius. Kurie įsirašė į miestėnus, galėjo, užsimokėję reikalingus mokesčius, įsirašyti ir į pirklius[116].

Buv. bajorus, esančius mieste, galima įrašyti į miesto gyventojus, šitų bendruomenių nesiklausus[117].

Garbės piliečiai, kurie buvo gavę tą titulą iki 1832. IV. 10 manifesto, skaitosi aukštesni už kitus: nemoka pagalvės, nestoja į rekrutus ir negali būti plakami[118], šeip jie savo teisėmis yra lygūs vienkiemiams[119].

Garbės piliečiai gali stoti į pilietinę tarnybą[120].

Kiekvienas luomas turėjo savo teismą, įvairavo net skiriamos bausmės. Taigi būdavo painiavų, koks teismas teis.

---

[114] *PSZ*, Nr. 32000 — 1857. VI. 17.
[115] *PSZ*, Nr. 21012 — 1847. III. 17.
[116] *PSZ*, Nr. 24315 — 1850. VIII. 10.
[117] *PSZ*, Nr. 6686 — 1834. I. 2.
[118] *PSZ*, Nr. 6789 — 1834. II. 7.
[119] *PSZ*, Nr. 7249 — 1834. VII. 4; *PSZ*, Nr. 7295 p. 3; 1834. VII. 24.
[120] *PSZ*, Nr. 11876 — 1838. XII. 23; *PSZ*, Nr. 45505 — 1868. II. 19.

Kas dėl teismo, tai daroma skirtumai. Apie tuos, kurie buvo įrodę bajorystę, sprendimai baudžiamosiose bylose eidavo patvirtinti į Senatą. Sprendimai tiems, kurių bajorystės įrodymai buvo neužtektini ir papildomų įrodymų nebuvo pristatę, tai laikoma juos kaipo „raznočincy“ (beteisiai). Bet plakti jų negalima. Plakti, skirti kūno bausmes galima tik tuomet, jeigu jau bus įrašyti į mokančius (žemuosius) luomus.

Tų bylas, apie kurių kilimą iki 1844. I. 1 nebuvo pradėta nagrinėti, spręsdavo baudžiamieji rūmai, kaip apie žemesniojo luomo žmones; jų sprendimą tvirtindavo gubernijos viršininkai[121].

Šis tas iš anos neliečiamybės liko: negalima vienkiemių plakti teismo sprendimu, kol jo nepatvirtino vietos vyriausybė[122].

b. Smulkieji bajorai Guduose (Vitebsko ir Mogiliovo gub.).

Smulkiųjų bajorų buvo ne tik tikrojoj Lietuvoj, bet ir kitose vietose Didž. Lietuvos kunig. žemėse. Bajorų-žemininkų (ziemianie) buvo ir Guduose — tai Didž. Lietuvos kunigaikštijos palikimas. 1846 m. jų priskaitė: Vitebsko gub.— 8.096 žmones, Mogiliovo — 11.305. Vieni jų buvo ūkininkai saužemiai be baudžiauninkų, kiti — nuomininkai, treti — tarnavo pas dvarininkus ekonomais, raštininkais ir t. t.

Vidaus Ministerija norėjo praplėsti Gudams taisykles, išdirbtas rusų bajorams mažažemiams, taigi siūlė kelti juos į Simbirsko ar Tobolsko gub.; klausimas atsidūrė pas Mikalojų I; jis paabejojo ir neleido taikinti anų taisyklių; jis parašė: „šitą dalyką laikyti sustabdytu iki naujam paliepimui; dabar gi pavedama Vidaus Ministeriui surinkti tikslių žinių, ar Vitebsko ir Mogiliovo gub. bajorai-žemininkai turi bajorystės raštus? Jeigu turi, tai perduoti juos patikrinti į tam sudarytus komitetus; tuos, kurie tokių dokumentų visai neturi, įrašyti, kaip buvo su šlėkta, į vienkiemius (odnodvorcy). Surinkti taippat žinias, koks skaičius yra tokių bajorų, kurie turi mažiau 10 sielų ar visai jų neturi, patys užsiima artoju darbu, ir ar buvo tarnyboje ar ne, kiek jų kartų nebuvo?“[123].

---

[121] *PSZ*, 19158 — 1845. VII. 3.
[122] *PSZ*, Nr. 35468 — 1860. II. 22.
[123] *Seredonin*, II[1] 234—5.

c. Smulkieji bajorai Smolensko gub.

Smulkieji bajorai — tai senas Didž. Lietuvos kunigaikštijos palikimas; nuo Lietuvos atiteko rusams Smolensko srityje didelis jų skaičius. Pradėjus visur kovą prieš juos, neatsiliko nuo šito ir Smolensko gubernatorius; 1849 m. jis savo apyskaitoj apie smulkiuosius bajorus sako, jog jie esą be mokslo ir be doros, žemiau stovį už savo valstiečius. Jisai pasiūlė radikalų sumanymą smulkiesiems bajorams panaikinti: iš visų bajorų (pripažintų ir ne), kurie turi mažiau 10 sielų, jų baudžiauninkus atimti į iždą, atlyginus už tat, patiems bajorams pasiūlyti persikelti į iždo žemes, o kurie nenorės ir niekur netarnaús, tai juos pačius palikti, bet jų vaikus perkelti į Užkaukazę, sudarius ten atskirus sodžius. Mikalojus, nors iškarto nesutiko, bet liepė šį klausimą iš visų pusių išnagrinėti.

Jis pats, kaip jau buvo padaręs Lietuvoj, suskaidytų bajorus į 4 kategorijas: 1) tikruosius bajorus, su žeme ir valstiečiais, 2) neįrodžiusius bajorystės, taigi valdančius valstiečius neteisėtai, 3) neįrodžiusius bajorystės, bet turinčius žemės, 4) neįrodžiusius bajorystės ir neturinčius nei žemės nei žmonių. Paskutinę kategoriją jis siūlytų įrašyti į vienkiemius (odnodvorcy), perkelti kur reikės, ypač jeigu kelios jų kartos netarnavo. Žinoma, žiūrint aplinkybių, galima ir kitaip paskaidyti, dėl visoko prisakė, kad šį reikalą patiektų spręsti Ministerių Komitetui iki 1851. I. 1.

Tenai ėmė svarstyti, kas reikia daryti su smulkiaisiais bajorais: vienas skaidė juos į 3 ardus: bajorus, nebajorus ir ginčijamus, ir kiekvieną dar į 3 kategorijas: turinčius valstiečius, vieną žemę ir nieko neturinčius. Komitetas siūlė bajorus nieko neturinčius prievarta iškelti ir apgyvendinti paskirtose vietose; mažažemius, jeigu nenorės, tai vieną jų sūnų paimti į kantonistus. Kas dėl bajorų, tai dar įstatyme bus nustatyta, kas daryti.

Kaikurie komiteto nariai ieškojo lėšų perkraustymui; bet buvo ir tokių balsų, kurie sakė, kad reikia švelniau elgtis, nes prievarta nieko gero nepasieks, kaip tat ir parodė esamoji praktika. Jie nurodė, kad tokių bajorų esą ne tik Smolensko gub., bet ir kitose, tai ir į tat reikia žiūrėti: jų būklė sunki, dar blogesnė jų valstiečių. Dėl to viso reikia stengtis ateityj visur

sumažinti smulkiųjų bajorų skaičių, o tuo tarpu jų nuolatos didėja; norint visas dalykas plačiau paimti, reikia surinkti žinias apie visos Rusijos smulkiuosius bajorus ir išdirbti bendras planas.

Dėl to viso Smolensko gub. bajorų neiškraustė ir paliko vietoj.

Visgi dėl smulkiųjų Smolensko gub. bajorų Mikalojus pasisakė, pasirašęs ant gubernatoriaus raporto 1852 m.: „visų bajorų vaikus, savo rankomis ariančių žemę, siųsti į kantonistų batalijonus, jeigu tėvai to panorės; tuos gi, kurie namie sulauks 18 metų amžiaus, skirti į tarnybą eiliniais. Visų bajorų artojų sąrašus man pristatyti".

Ir tikrai greitai pristatė carui sąrašą, iš kurio pasirodė, kad Smolensko gub. yra tokių bajorų 927 šeimos (2184 vyrų+ 2237 moterų); beveik jie visi neturėjo valstiečių, tik vos 21 bajoras turėjo 46 valstiečių sielas[124].

Min. komiteto pirmininkas (Černyšov) siūlė paskelbti šitiems bajorams, kad jeigu 3 kartos mažažemių bajorų nebus buvusios valstybės tarnyboje, tai įrašys juos pačius į vienkiemius, jų vaikus — į kantonistus, valstiečius gi po to atims. Caras su tuo sutiko[125].

d. Smulkieji bajorai Ukrainoj.

Be socialių skirtumų bajorų tarpe, buvo dar tautinių bei tikybinių. Tas klausimas aiškiai iškilo tose Ukrainos žemėse, kurios kadaise priderėjo Lietuvai — Kievo, Podolės ir Valuinės gubernijose.

1848 m. caras, gavęs bajorų sąrašus, pastebėjo, jog daugelis smulkiųjų bajorų, būdami 18—30 metų amžiaus, nėra tarnavę ir netarnauja, tai prisakė ištirti priežastį ir nustatyti, kaip reikia veikti prieš tokį šito krašto bajorų tarnybos vengimą. Viršūnėje buvo neramu, nes vakarų Europoj tuo laiku ėjo socialiai ir politiniai sąjūdžiai.

Buvęs tuomet gen.-gubernatorium Bibikovas, patiekęs faktinų žinių apie bajorų stovį, davė savo pasiūlymą; jis ir šį klausimą statė kitaip, negu iki šiol buvo kalbama.

---

[124] *Seredonin,* II[1] p. 235—40.
[125] 1854 m. Nr. 121 *(Seredonin* II[1], 240).

Bibikovas kalba apie Pavakarės krašto (Ukrainos dalis) bajorus: vieni jų, sako, esą seno kilimo, turtingi, neturėję ant savęs valdžios, kiti — žemesni, tarnaują ne vyriausybei, o magnatams. Dauguma jų Heroldijoj neįrodę bajorystės; žiūrint švietimo, jų tarpe beraščių yra daugiau[126]. Bibikovas atranda, jog kai kurios priemonės, gal tinkamos rusų žemėse, čia visai netiktų: jeigu spirti visus bajorus tarnauti, tai visi valdininkai bus lenkai; jeigu Bajorų privil. paliko bajorams teisę netarnauti, tai nereikia prie to nei spirti; nereikia erzinti, nes dabar biednesnieji bajorai artinas prie rusų, giminiaujas su jais, o turtinguosius bajorus būtų geriau skirti tarnauti į rusų gubernijas, jeigu gi nenorėtų, tai apkrauti pyliavomis po 3 ketv. miltų ir avižų nuo sielos, neleidžiant perkelti jų valstiečiams.

Ministerių Komitetui, svarstant šį sumanymą, jis atrodė per toli einančiu ir pavojingu įvairiais žvilgsniais, todėl siūlė kitus, įvairius savo sumanymus pirmiau paruoštus caro valiai įvykinti, bet vis tai ir pačiam Komitetui atrodė, kad tai buvo laikinos priemonės, dėlto tai ir pats Mikalojus jau traukėsi atgal ir parašė: „tuo tarpu atidėti"[127].

Tikrai atidėta neilgam, nes greitai 1852. IV. 21 išėjo tuo reikalu naujas ukazas, kuris lietė visą buv. Did. Lietuvos kunigaikštiją, o joj bajorai daugumoj buvo nerusai ir nestačiatikiai.

e. Išimtys dėl valdininkų.

Žemesnėse tarnybose buvo tik smulkieji bajorai; atstatyti juos — tai kenktų valstybės įstaigoms, dėlto tai juos ir paliko.

1831 m. įst. leido priiminėti neįrodžiusius bajorystės 3 eilės raštinės tarnautojais; priimtųjų bajorystės įrodymus tuojau siunčia į Heroldijos Departamentą, kuris privalo juos išžiūrėti per pusę metų; jeigu bajorais ir nepripažins, tai paliekama toj pačioj eilėje, tik turės tarnauti ilgiau (6 metų) iki pirmos valdinin-

---

[126] Bibikovas duoda tokių skaitlinių apie Ukrainos bajorus: 1.357 įrodę bajorystę, 6.732 ž. — neįrodę; iš įrodžiusiųjų: mokyklose mokinosi 637, nesimokino — 720, jų tarpe beraščių — 267; iš neįrodžiusiųjų: mokinosi 571, nesimokino — 6.161, beraščių — 4.528. (*Seredonin* II[1], p. 240—1).

[127] 1851 m. Nr. 1464 (*Seredonin* II[1], 240—3).

ko rangos[128]. Kitaip buvo daroma karo tarnyboje. Juos priima aspirantais, bet tik pripažinus bajorystę tegalima duoti teises, bajorams suteiktas[129].

Buvo atsitikimų, kuomet bajorų deputacija galėjo duoti liudijimus: tai tokiems, kurių pirmtakai buvo nekaltai ar pripuolamai[130] įrašyti į vienkiemius, ir kurie nori įstoti į tarnybą. Kai kurie buvo įstoję į tarnybą, karinę ir pilietinę, ar dar tik ruošėsi. Reikėjo dabar pasisakyti, kokiomis teisėmis naudosis tie, kurių bajorystė nagrinėjama ar įrodoma. 1840 m. ukazas išsprendė šitą klausimą šiuo būdu: juos galima priimti į tarnybą; kariuomenėje jie laisvanorių (aspirantų) teisėmis, o pilietinėje — raštinės 3 eilės tarnautojų[131].

Bet gi įstodami į tarnybą, jie turi pristatyti įrodymus iš Revizijos komisijos, jog jų byla nagrinėjama.

1841 m. ukazu pasisakyta dėl ginčijamų bajorų vaikų: jie gali būti priimtais į Šv. Ministerijos mokyklas, tačiau ne į visas. Ten, kurios buvo skiriamos paderminių bajorų vaikams, tai jų nepriimdavo, ir apie tat mokyklos pranešdavo Revizijos komisijoms apie priimtuosius[132].

Dėl pašto tarnautojų padarė dar kitokią išimtį — smulkiesiems bajorams sudarė lyg pašto baudžiavą.

1832 m. išėjo ukazas, kad buvusieji smulkieji bajorai, esantieji pašto tarnyboje, nėra varomi įsirašyti į vienkiemius ar piliečius, už tat jie, kaip buvo pirmiau įvesta[133], turi apsiimti ištarnauti toj žinyboj 20 metų, visi jų sūnūs turi priderėti pašto žinybai. Kas nesutinka duoti tokį pažadą, tai jį atleidžia ir įrašo į žemesnius luomus. Jeigu bajorystę įrodys, tai tarnauja bajorų teisėmis ir neprivalo ištarnauti 20 metų, jų vaikai nesiskaitys pašto žinyboj. Kas apsiėmė ištarnauti 20 metų, bajorystės neįrodė, o prašė atleisti prieš raką, tai siųsdavo į Gubernijos Valdybą, kad įrašytų į žemąjį luomą (podatnoje), bet jų sūnų jiems ne grąžindavo, o palikdavo pašto žinyboje[134].

---

[128] *PSZ*, VI Nr. 4982—1831—1831. XII. 3.
[129] *PSZ*, VII. Nr. 5560—1832. VIII. 12.
[130] *PSZ*, Nr. 15602—1842. V. 4.
[131] *PSZ*, Nr. 13047—1840. I. 4.
[132] *PSZ*, Nr. 14082—1841. VIII. 12.
[133] *PSZ*, Nr. 5839—1832. XII. 20.
[134] *Valst.* Tarybos priimtos taisyklės 1828. XI. 29.

f. Vienkiemių likimas.

Nepripažintus smulkiuosius bajorus įrašinėjo į kitus luomus, paprastai skaidė į 3 ardus: vienkiemius, piliečius ir valstiečius. Paskutinieji ištirpo valstiečių tarpe, ypatingo rūpesčio nesudarė, tai ir žiūrėti neteks.

Kas kita vienkiemiai — sodžiuje ir piliečiai — mieste, naujas klodas Lietuvoje, nežinomas toj formoj ir Rusijoj, tam tikras smulkiesiems bajorams pakeisti sukurtas.

Jie reikėjo, dėl politinių sumetimų iškelti iš Lietuvos, rasti vietos svetur, visur išsklaidžius.

1831 m. leido vienkiemiams pasisamdyti į rekrutus už miestėnus ir visų rūšių valstiečius by kokioj gubernijoj[135]. Tas pats pakartota 1833 m., tačiau atmainyta 1835 m., bet vėl leista 1842 m., o 1844 m. nustatyta iš samdytojų imti mokestis. Be to, pačius vienkiemius ėmė į rekrutus, berods tam tikrą nuošimtį; iš pradžių ėmė nesėslius (t. r. bežemius), paskui grintelninkus ir mažažemius[136].

Jie duodavo daugiau negu kiti: 10 nuo 1000 sielų[137]. Vyriausybė tuo keliu norėjo daugiau buv. bajorų išgaudyti iš Lietuvos ir atiduoti svetur į kariuomenę.

Tarnavo jie kariuomenėj, kaip ir kiti rekrutai, tik 1850 m. numatyta jiems trumpesnio rako tarnyba — 15 metų; ją ištarnavę galėjo pasilikti, ar išeiti iš tarnybos[138].

Tačiau ne visi vienkiemiai norėjo pasisamdyti už kitus į rekrutus; kad sumažinus nesėsliųjų, besivalkiojančiųjų, neturinčių nuolatinio darbo ir amato piliečių ir vienkiemių 1834 m. ukazas leido bendruomenėms dar būsimų rekrutų ėmimų sąskaiton atiduoti be eilės; reikėjo tik nurodyti, kad tas ir tas dalyvavęs paskutinėse maišatyse, savo elgimusi atrodęs neištikimas bei įtariamas ir abejotinu žmogumi; minėtais atsitikimais sąrašuose pirmoj eilėj reikėjo statyti bežemius, bedarbius, padaužas ir nemokančius mokesčius, o tuos, kurie turi turto, amato ar darbo — reikia statyti vėliau, ir po jų[139].

[135] *PSZ*, Nr. 4926—1831. X. 5; *PSZ*, Nr. 6176—1833. V. 6; *PSZ*, Nr. 8647—1835. XII. 5; *PSZ*, Nr. 15744—1842. VI. 12; *PSZ*, Nr. 18245—1844. IX. 24; *PSZ*, Nr. 17823—1844. IV. 15.

[136] *PSZ*, Nr. 18245—1844. IX. 24.

[137] *PSZ*, Nr. 4862 — 1831. X. 19; 14731 — 1841, 4734—1844. I. 22.

[138] *PSZ*, Nr. 24018 — 1850. III. 28.

[139] *PSZ*, t. IX, Nr. 7249 — 1834. VII. 4.

Kitas kelias pasiliuosuoti vienkiemių — iškraustyti. Šitą sumanymą buvo išdirbę Podolėje ir nustatė tvarką, kaip kraustyti prievarta į Kaukazą. Ten skyrė jiems žemės, darė palengvinimų dėl mokesčių, davė pašalpų pinigais, javais ir t. t. Carui Mikalojui I ta mintis patiko, kad jis tvirtindamas šį sumanymą jį praplėtė, prisakė tą pat daryti ir kitoms vakarų gubernijoms[140]; tą pačią dieną jis patvirtino taisykles tiems, kurie savo valia kraustosi iš Lietuvos; vietos numatytos — Kaukazo sritis, Saratovo ir Orenburgo gub., tik einantiems savo noru nei pinigais, nei javais pašalpos neduodavo[141].

Kraustyti iš Lietuvos prie Kubanės būtų naudinga ir kitu atžvilgiu: ten neramu, kariuomenė labai brangi, be to, daug miršta, tai geriau sudaryti iš kolonistų kariuomenę; į kantonistus tiktų buv. bajorai, vienkiemiai ir Ukrainos kazokai. Kiek vėliau (1841) vyriausybė vėl grįžo prie kraustymo geruoju į Ukrainą — Jekaterinoslavo gub.; dargi pridėjo: gerai klojantis galima bus rasti vietos perkraustyti ir kitose gubernijose[142].

g. Vienkiemių ir piliečių sąrašai.

Nepripažintiems bajorams surašyti buvo sudaryta pavietų komisijos (maršalas, valst. gynėjas, gubernatoriaus paskirtas valdininkas) (1831 m. įst.)[143]. Jie patys turėjo duoti žinių apie save.

Komisija rašė visus nepripažintuosius, pažymėdama jų rūšį, ar turi turtą, ūkį, valstiečius; tie, kurie ir toliau laikys valstiečius, atsako kaip už valkatų laikymą.

Bet šita lietė tik Lietuvą (Vakarų Gubernijas); buvusieji bajorai kur kitur turėjo įsirašyti: į pirklius, miestėnus ar karališkus valstiečius, arba vakarų (t. r. Lietuvos) vienkiemius; ir iš ten turėjo imti pasportą[144].

Nors ir griežtai buvo tat įsakyta, bet atleido kaltes ir nebaudė, kas ir vėliau buvo įsirašęs[145].

Buvo tarta, kad vienkiemių bus labai daug, tai jiems leista

---

[140] *PSZ*, Nr. 5249 — 1832. III. 25.
[141] *PSZ*, Nr. 5250 — 1832. III. 25.
[142] *PSZ*, Nr. 14601 — 1841. VI. 2.
[143] *PSZ*, Nr. 240 18 — 1831. XII. 1.
[144] *PSZ*, Nr. 5482 — 1832. VII. 5.
[145] *PSZ*, Nr. 6686 — 1834. I. 2.

sudaryti atskirą valsčių ar bendruomenę. Šita nustatė 1843 m. įst., bent 3 metams leista išbandyti[146].

Vėliau 1841 m. įst. nustatė teises, kuriomis vienkiemiai gyveno iždo žemėse[147]. Savo būkle jie yra artimi karališkųjų valstiečių.

Vienkiemiai darė šiek tiek sunkumų bajorams: darant gyventojų sąrašą, jie užsirašydavo prie kokio dvaro, dvarininko nesiklausę, o paskui imant mokesčius jų reikalavo iš dvarininkų; tai šie, nenorėdami mokėti, ėmė rūpintis, kad išbrauktų juos iš žmonių tarpo, priderančiųjų prie jų dvaro[148].

Tiek daug buvo vyriausybėje rašyta apie smulkiuosius bajorus, nurodoma apie didelį pavojų jų sudaromą, visgi nedidelis buvo tokių smulkiųjų bajorų skaičius, kurie negalėjo įrodyti bajorystės[149]. Jų buvo mažiau, negu tikrųjų.

Bajorų vyrų ir moterų buvo:

	Kauno gub. 1857 m.	Vilniaus gub. 1857 m.	Gardino gub. 1857—1859 m.
Bajorų paderminių	90.383	51.900	apie 34.182
Asmens bajorų	3.244	1.557	4.592
Vienkiemių	17.950	23.324	11.577[150]

Iš pradžių vienkiemiai ir smulkieji bajorai sudarydavo atskiras bendruomenes, bet jos negalėjo išsilaikyti: jų buvo permaža, nariai išmėtyti po visą kraštą, tai 1868 m. jų valsčius panaikino ir visus juos įrašė į valstiečius, o piliečius — į

---

146 *PSZ*, Nr. 6734 — 1834. I. 22.

147 *PSZ*, Nr. 15121 — 1841. XII. 15; *PSZ*, Nr. 19848 — 1846. II. 14.

148 По послѣдней переписи однодворцевъ, они въ ревизскихъ посемейныхъ спискахъ показывали мѣсто жительства своего по произволу въ разныхъ помѣщичьихъ имѣніяхъ, Губернское Начальство обложивъ ихъ окладомъ взыскиваетъ Акцизную пошлину съ тѣхъ имѣній къ коимъ однодворцы приписались. Я принявъ въ уваженіе что помѣщики неизъявившіе согласія приписывать однодворцевъ къ своимъ имѣніямъ не обязаны платить за нихъ Акцизную пошлину, сносился посредствомъ Господина Гражданскаго Губернатора съ Палатою Государственныхъ Имуществъ и послѣдствіемъ долговременной по сему переписки собираются чрезъ Г. Г. Уѣздныхъ Предводителей Дворянства именныя вѣдомости о таковыхъ однодворцахъ на предметъ освобожденія Помѣщиковъ отъ уплаты Акцизной пошлины. (*KBDA*, 1846 m. marš. apyskaita).

149 Apie rankiojimą žinių smulkiau žinių duoda *VGA* byla iš 1831 m. Nr. 2367. Iš ten matyti, kaip pradėjo rankioti ir tikrinti žinias apie bajorus.

150 Материалы для географіи и статистики Россіи.
Гродненская губ. — сост. Бобровскій 1863.
Виленская губ. — сост. Корева 1864.
Ковенская губ. — сост. Афанасьевъ 1861.

miestėnus. Likusieji sodžiuje žemę gaudavo kaip karališkieji valstiečiai.

Neturintieji žemės galėjo prašyti, kad juos perkeltų Rusijos gilumon, į rytų gubernijas[151].

4.

Naujas administracinis Lietuvos pertvarkymas.

Vilniaus gub. atrodė esanti perdidelė ir blogai padalinta, tai kilo sumanymas kitaip ją pertvarkyti. Iš pradžių ketino palikti tą pačią guberniją, tik padaryti jos viduje keletą mažų pakeitimų, pav. padaryti vieton 11 pavietų — 10. Vienas jų, būtent Trakų, būtų panaikintas ir prijungtas prie Kauno pav. Šituo buvo nepatenkinti Trakų pav. bajorai ir prašė jo nenaikinti; savo prašyme nurodė į ištisą eilę naujų sunkenybių: pavojus bus didesnis, mokesčiai padidės, sunkiau bus jie surinkti, Trakų miestėnai nusmuks ir t. t.

Gubernijos seimelis su tuo sutiko ir prašė vyriausybės Trakų pav. nenaikinti[152]. Ir ji tuo tarpu jį paliko.

Tačiau už kelerių metų šita vistiek buvo padaryta: 1840 m. Trakų pavietas panaikintas, Trakų miestas padarytas paprastu miesteliu, ar buvusiu miestu (zaštatni gorod)[153].

Greitai po to vyriausybė padarė pakeitimus daug didesniu mastu, negu ikišiol buvo bandoma, ir tai visoj Lietuvoj, nes ji norėjo, kad gubernijos būtų vienodos savo plotu ir gyventojų skaičium. Atmainos buvo tokios:

1) Iš žiemių Vilniaus gub. pavietų padarė atskirą Kauno guberniją, į kurią įėjo Telšių, Šiaulių, Raseinių, Upytės, Zarasų, Vilkmergės ir Kauno pavietai; 2) Telšių, Šiaulių, Upytės (dabar Panevėžio), Zarasų, Vilkmergės pavietų sienos nepakeistos. 3) Vilniaus gub. sudarė jos buv. pietų pavietai — Vilniaus, Ašmenos, Užnerės (Švenčionių), nuo Gardino paėmė Lydos pav., nuo Mensko — Disnos ir Vileikos, be to atstatė Trakų pav.; 4) Naugardėlio pav. prijungė prie Mensko gub; 5) Gardino gub. padarė iš Gardino, Rytų Vilkaviškio (Volkovysk),

---

[151] *PSZ,* Nr. 45505 — 1868. II. 19; *PSZ,* Nr. 44590 — 1867. V. 16; *PSZ* Nr. 46802 — 1869. II. 28.

[152] *VBDA,* 1837. III. 23 posėdyje.

[153] *PSZ,* Nr. 13017 — 1839. XII. 24/1840. I. 15.

Slanimo, Brastos, Kobryno, Pružanų ir trijų Baltstogės srities pavietų; 6) Baltstogės sritį panaikino[154].

Naujai gubernijai ketino duoti R a s e i n i ų gub. vardą, bet paskui apsistojo prie K a u n o[155]. Gubernijos miestu buvo ne Raseinių, o Kauno miestas.

Taigi Lietuva suskaldyta į mažesnius vienetus — vietoj dviejų padaryta trys gubernijos. Ikišiol prie Vilniaus ir Gardino gub. vardų dėdavo dar Lietuvos vardą (taigi Lietuvos-Vilniaus ir Lietuvos-Gardino gub.), taip pat kaip Gudų gub., Vitebsko ir Mogiliovo gub., vadino Gudų (baltarusių) gubernijomis. Taigi papildomieji prie vietos tautiniai vardai panaikinta 1840 m.[156]

Įdomu, kad naujajai (Kauno) gubernijai įsitaisius, vienu iš pirmųjų rūpesčių buvo jai gauti savo „budelį su instrumentais"[157].

Visos tos atmainos padaryta neatsiklausus gyventojų, tuomet ir po to dėl padarytų pakeitimų nebuvo jokių prašymų ir protestų.

5.
Seimeliai.

1831. XII. 6 įstatymas, galiojęs ir Lietuvai, įvedė didelių pakeitimų seimelių gyvenime, kaip ir tikrojoj Rusijoj: dabar vėl beveik viskas pavesta gubernijos seimeliams, tik maža darbų dalelė atiteko pavietams. Taigi rinkosi Lietuvos bajorai Vilniuje, Gardine ir po 1843 m. dar — Kaune, ten ir vyko tikrasis bajorų seimelių darbas.

a. Seimelių dalyviai.

Įstatymai pasakė, kas gali dalyvauti seimelyj, o kas ne[158]. Pavieto seimelis su maršalu, paėmęs pilną savo pavieto bajorų sąrašą ir jį patikrinęs, nusiųsdavo gubernijos maršalui, o tas vėl tikrindavo su išvedamaisiais deputatais, pagaliau tvirtindavo gubernijos seimelis[158a]. Tai ir buvo dalyvių sąrašai.

[154] *PSZ*, Nr. 16347 — 1842. XII. 18, 1843. I. 7.
[155] *Gukovski*, Kovenskaja gubernija p. 3.
[156] *PSZ*, Nr. 13678 — 1840. VII. 18.
[157] *Gukovski*, Kovenskaja gubernija p. 7.
[158] Žr. aukščiau pusl. 424—430.
[158a] 1831. XII. 6 įst. ir vėliau tie patys pradai, kartais straipsniai kiti. Žr. taip pat „Instrukcja o sejmikach i urzędowaniu z wyborów". Wilno. 1839 m. 189 p.

Gub. seimelis kartais išbraukdavo kai ką iš patiektojo sąrašo; bet kildavo ir atvirkščias klausimas, ar galima įtraukti praleistuosius, kurie turėjo teisės dalyvauti rinkimuose, o buvo neįrašyti[159].

Prašalindavo iš sąrašų ir neleisdavo dalyvauti seimelyj tokius, kurie buvo nubausti už nusidėjimus ar už žiaurumus su valstiečiais. Vyriausybė pranešdavo apie įvykusįjį nubaudimą; seimelis, gavęs tokią žinią, turėjo juos išbraukti ir paprastai tat padarydavo. Visgi kartais seimelis nesutikdavo prašalinti ir priešindavosi. Buvo tai 1849 m., kada vyriausybė kreipėsi į bajorus, prašydama pagelbos ir paramos[160], laikydama bajorus savo šulais; bajorai tarė, kad dabar gali nesutikti, nes anie nubausti tiktai už nuožmumą su valstiečiais.

Tačiau vyriausybė nenusileido. Jeigu tekdavo išbraukti iš sąrašų už kitus nusidėjimus, tai seimelis neprotestuodavo, tik priimdavo žinion[161].

Tos žinios apie nubaudimus buvo nemalonus dalykas dalyviams — pažįstamiems ar giminėms, todėl jie patys ar jų draugai rūpinos jas laikyti paslaptyj. Vieną sykį (1859 m.) buvo išplėštas iš protokolų knygos ne tik nuteistųjų sąrašas, bet ir visas to posėdžio protokolas[162].

Visi turintieji teisės būti rinkėjais privalė atvykti, o kas negalėjo atvykti, privalė pasiteisinti. Įstatyme nurodyta ir priežastis, kada galima neatvykti[163].

Bajorai rasdavo, jog dabar dalyvių skaičius nedidelis, būtų galima padidinti ir nesipriešinant veikiančiam įstatymui. Tą klausimą bajorai kėlė dar 1834 m.; tuos, kurie iki šiol dalyvavo rinkimuose, jie prašė, kad paliktų, kol neišeis naujas įstatymas apie rinkimus[164].

---

[159] Instrukcija § 99.

[160] Buvo trys išviso, dėl kurių priešinos: Tad. Grabowski, Juozas Baczkowski ir Kazimieras Wołodkowicz. *(VBDA).*

[161] 1852 m. 2 bajoru išbraukta. *(VBDA).*

[162] *VBDA* 1859. I. 22 — 3 posėdis, išplėšta.

[163] 1831. XII. 6 įst. 48—53 str.

[164] „Projekt prośby o Najmiłosciwsze dowzolenie, aby Dworzanie, którzy już dotąd uczęstniczyli w obradach obywatelskich stosownie do łaskawego rozwiązania Błogosław. pam. Cesarz i W. X. Konst. Pawłowicz, mogli i dalej mieścić się w liczbie wotujących zostawić do ogólnego rozbioru uwag o potrzebnych do nowej organizacyi o wyborach dodatków i pojasnień". *(VBDA* 1834. II. 28 posėd. Dez. 2).

Priešinos tam vienas Telšių pav. maršalas Danilavičius[165], kuris bijojo, kad jo neįtartų esant opozicijoj. Šiaip bajorai vėliau prie to klausimo nebegrįžo.

Pilnateisių bajorų skaičius sumažėjo, nes išbraukta daugybė mažažemių bajorų; teisybė, padidinta galinčiųjų būti išrinktais skaičius, bet jie seimelyj ir nebūdavo. Šita matyti, palyginus įvairiais metais atvykusiųjų į seimelį dalyvių skaičių su galinčiųjų atvykti (Skliausteliuose skaitmenys — tai tokie, kurie turi teisės dalyvauti).

Pavietai	1817 m.	1837 m.		1840 m.	
Vilniaus	(269)	(85)	61	(131)	94
Ašmenos	(206)	(43)	35	(54)	35
Užnerės	(150)	(40)	29	(60)	39
Vilkmergės	(396)	(111)	69	(90)	63
Zarasų	(109)	(29)	20	(60)	38
Trakų	(136)	(36)	31	—	
Kauno	(137)	(32)	21	(62)	40
Upytės	(253)	(67)	40	(70)	41
Raseinių	(331)	(70)	44	(70)	48
Šiaulių	(186)	(51)	28	(68)	44
Telšių	(155)	(28)	20	(33)	22[166].

Naujoj Vilniaus gub.

Pavietai	1849 m.	1852 m.	1855 m.	1859 m.	1861 m.
Vilniaus	73	79	67	89	(119)
Ašmenos	38	36	38	57	
Švenčionių	28	34	40	52	
Trakų	—	34	40	50	
Lydos	40	38	34	43	
Vilniaus	37	31	38	58	
Dysnos	35	25	15	31[167]	

[165] д) Согласно Высочайшему Положенію 6 декабря 1831 года, руководствуясь Высочайше утвержденнымъ мнѣніемъ Комитета Министровъ 9 марта 1826 года послѣдовавшимъ по представленію Государя Цесаревича и предписаніемъ Г. Министра Внутреннихъ дѣлъ отъ 21 іюля 1833 немогу согласиться на положеніе Собранія, дабы участвовали въ выборахъ и тѣ, которые нигдѣ не служили, и чиновъ не имѣютъ, по тому одному уваженію, что они участвовали въ выборахъ до нового положенія.

[166] Skaičiai paimta iš seimelio aktų.

[167] Paimta iš seimelių aktų.

	Naujai sukurtoj Kauno gub. 1849 m.	1858 m. vyrų	(mot. balsų)
Kauno pav.	55	67	10
Šiaulių pav.	31	51	7
Telšių pav.	16	34	8
Panevėžio	37	58	8
Zarasų pav.	17	39	11
Vilkmergės pav.	41	72	21
Raseinių pav.	(?45)[168]	54	15

Jeigu sulyginsime vėlesnius laikus su 1817 m., tai rasime didelį pasikeitimą: dalyvauja neskaitlingi, bet stiprieji dvarininkai, ko ir norėjo 1831 m. įstatymas[169].

Einant naujuoju įstatymu, už trijų mėnesių prieš gubernijos seimelį suseidavo bajorai į pavieto miestą ir tenai tikrindavo, kas gali dalyvauti rinkimuose (42 str.); privalė būti visi, dargi nepilnacenziai, kurie terinkdavo įgaliotinius (45, 48); be to visi drauge rinkdavo vieną delegatą bajorų pinigų sumoms tikrinti (46 str.).

Šiaip darbas ėjo gubernijos mieste, į kurį privalė suvažiuoti visi pilnacenziai bajorai ir nepilnacenzių įgaliotiniai; visi sėdėjo toj pačioj salėj, tik pasiskirstę prie atskirų pavietų stalų.

Seimeliai būdavo paprasti ir nepaprasti. Nepaprastųjų seimelių tebuvo po vieną iš viso, būtent: Vilniuje 1834 m. ir kątik sukurtoj Kauno gub. 1844 m.

Įstatyme smulkiai buvo nustatyta darbų tvarka: malda, priesaika, darbų eilė ir t. t.

Kada ir kokiam laikui turi susirinkti seimelis, taippat nusakė įstatymas; nustatytu laiku turi jis baigti visus darbus.

Pasirodė, kad praktikoj buvo painumų, tai 1852 m. randame tokį pakeitimą 109 ir 159 str., kur tiksliau nustatyta darbų rakai: rinkimams ir darbams pavesta 15 dienų. Posėdžiai eina nuo 8 val. iki 2 val., o prireikus renkasi ir 2 sykiu į dieną. Esant daugiau darbų, posėdžiai užsitęsdavo, tai sykį (1852 m.) gubernatorius prašė bajorų greičiau baigti, nes

---

[168] Per karą žuvus Kauno Gub. Bajorų aktams, negalėjau patikrinti, o mano turimuosiuose sąrašuose Raseinių pavieto trūko.
[169] *Janulaitis,* Bajorų sumanymai... p. 17.

1851 m. buvęs nederlius, maršalai, bajorai ir kiti yra reikalingi vietoj[170].

Atvykusieji turi duoti priesaiką ir pasirašyti.

Seimeliui pradėti kartais atvykdavo pats pil. gubernatorius, kuris perskaitydavo savo pasiūlymus, po to eidavo į bažnyčią ir darydavo priesaiką[171].

Kiekvienas pavieto maršalas vedė savo pavieto bajorus; jo lape pasirašydavo visi pavietininkai.

b. Seimelių rimtis ir tvarka.

Ramiai praeidavo posėdžiai, nebūdavo susikirtimų, kad reikėtų šalinti, bent nebūdavo riaušių. Turime vos vieną atsitikimą Kaune: vienas bajoras, Kognovickis, užsispyręs reikalavo iš gub. maršalo, kad duotų atsakymą jo reikalu seimely. Kilo neramumas posėdyj, greičiau užbaigė tos dienos posėdį[172]. Ant rytojaus tarėsi, ką daryti: dauguma nutarė prašalinti Kognovickį neribotam laikui, iki Kauno pav. maršalas neduos gerų žinių apie jo elgimąsi[173].

Už trijų metų vėl žiūrėjo Kognovickio elgimosi; maršalas gero atsiliepimo nedavė, taigi prašalino dar iki sekančių rinkimų (1861 m.)[174].

c. Seimelių vieta. Bajorų namai.

Sukūrus naują Kauno guberniją, bajorai rūpinos, kad seimeliams daryti turėtų savo namus, kaip tat buvo kitose gubernijose. Iš pradžių samdė patalpą iš bajorų įmokėtų žemės prievolių likučių[175], kol vėliau nepastatė savo namų.

d. Seimelio pakaitas.

Nepajėgdamas užbaigti laiku savo darbų ir nenorėdamas užtęsti posėdžio, seimelis kartais taip padarydavo, kaip tat būdavo ir pirmiau: palikdavo viską spręsti maršalams ir delega-

---

[170] *VBDA*, Seimelis prasidėjo V. 5, baigėsi V. 28.
[171] 1837 m. seimelis.
[172] *KBDA*, 1855. IX. 6 posėdis.
[173] *KBDA*, 1855. X. 7 posėdis.
[174] *KBDA*, 1858. XII. 3 ir 13 posėdžiai.
[175] *KBDA*, 1846. VI. 11 posėd.

tams po du nuo pavieto. Taip buvo nutarta 1837 m.[176] Ir jau seimelio posėdžius tęsė maršalai ir delegatai.

Berods šitas įvedimas nenaujas: taip darydavo ir prieš 1831 m.

e. Seimelių kompetencija.

Lietuvos seimeliui pridera tie patys dalykai, ką ir Rusijoj — valdininkų rinkimas, prievolių pasiskirstymas ir savo luomo reikalų svarstymas.

Seimelių nutarimai daroma balsų dauguma, tik išimtinais atsitikimais reikalinga padidinta dauguma.

Padarytieji nutarimai, jeigu jie yra teisėti, negali būti panaikinti nė vyriausybės, nė seimelio.

Iki šiol įstatyme nebuvo numatyta atsitikimas, kad būtų reikalas keisti jau padarytąjį nutarimą. Tai 1835 m. ukazu[177] smulkiau nustatinėjama atsitikimai ir priemonės tam įvykinti.

Atsitikimai gali būti tokie: 1) dėl rinkliavų bajorų reikalams, jeigu dar nepranešta viešpačiui; 2) dėl nutarimų apie geros valios rinkliavas, jeigu vienu balsu nutarta; 3) dėl nutarimų apie prašalinimą iš bajorų tarpo, jeigu seimelis rado, jog bajoro pasiteisinimai yra pripažinti patenkinamais. 1 ir 3 atsitikimuose reikėjo ⅔ balsų daugumos, ir jų visų skaičius neturi būti mažesnis, negu darant pirmąjį nutarimą.

Bet dar sykį keisti jau pakeistąjį nutarimą nebuvo leista[178].

Seimeliai gali išreikšti p a g y r i m ą savo rinktiniams tarnautojams. Tat gali padaryti gubernijos seimeliai ir nutarę ⅔ balsų[179].

6.

Seimelių priežiūra.

Vyriausybė rūpinos, kad seimeliai dirbtų ramiai ir rimtai. Tam ji turėjo vietoje gubernatorių ir prokurorą, kurie neleistų nusidėti, ir pati vartojo baudas už įvairius prasižengimus.

a. Gubernatorius.

Gubernatorius seimeliuose nedalyvaudavo, o tik pasirodydavo jų pradžioje — jis atvykdavo į seimelio atidarymą, į

[176] 1837. III. 20 posėdyje.
[177] *PSZ*, Nr.   — 1835. I. 7.
[178] *Korf*, 597—8.
[179] *PSZ*, Nr. 9822 p. 33 (*Korf*, 597).

iškilmingą jo posėdį; jeigu ateidavo kitų luomų žmonės, tai reiškia kai pasikeisdavo seimelio sąstatas, tai jis vėl dalyvaudavo jo posėdžiuose; jis — vyriausias šeimininkas; sušaukęs dalyvius ir seimelį pradėjęs, jis pats pasitraukia ir palieka kitus dirbti.

Šiaip turėdami reikalo į seimelį, ir karo gubernatorius ir pilietinis gubernatorius rašydavo jam tam tikrus pasiūlymus (predloženia), bet galėjo atvykti patys ir žodžiu juos pareikšti. Kartais esant šitai progai ir jo užklausdavo apie vyriausybės nuomonę tuo ar kitu reikalu. 1833 m. seimelyj buvo šitoks atsitikimas. Gub. maršalas užklausė buvusiojo ten ein. piliet. gub. pareigas Doppelmayerio, ar išrinkus Strumyla į bajorų sekretorius neras kliūčių jam patvirtinti. Doppelmayeris atsakė, jog kliūčių nedarys[180]. O vėliau pasirodė, kad rinkimai išėjo kitaip, negu tikėjosi kaikurie maršalai ir gubernatorius: Strumyla gavo mažiau balsų, o jo varžytojas Rimgaila — daugiau[181]. Reikėjo gubernatoriui tvirtinti; tai jis gaišo keturius mėnesius ir pranešė, jog Rimgailos tvirtinti negalįs. Seimelis buvo jau seniai išsiskirstęs, tai sekretorių rinko vieni maršalai. Jų dauguma išrinko Strumylą, jis skaitėsi išrinktu iki būsimų rinkimų[182].

Gubernatoriai, jausdamiesi gubernijos šeimininkais, nevisuomet švelniai pasisakydavo apie bajorų renkamus valdininkus. Kauno gubernatorius 1846 m. rado, jog išrinktieji valdininkai nevisi buvo tinkami, ar tai buvo jau seni žmonės, ar nerangūs ir negabūs darbui, kad dalykus spręstinus greitai užtęsdavo, reikėdavo be reikalo susirašinėti ir dėlto jis turėjęs daryti nemalonius raginimus[183].

---

[180] 1833. III. 23 posėd.

[181] Buvo trys kandidatai: Kaliksas Rimgaila (gavo balsų +22—17).

[182] Cyw. gub. ogłosił, że nie widzi przeszkody, aby umieszczono Strumilly na listy kandidatów na urząd Szlach. Sekretarza. *(VBDA,* 1833. III. 23 posėd.).

[183] Pilietinis Kauno gubernatorius 1846. VI. 5 parašė Kauno Gubernijos bajorų seimeliui raštą Nr. 9846:

При томъ считаю долгомъ совѣсти не умолчать, что въ числѣ избранныхъ были и такіе, которые не во всомъ соотвѣтствовали своему назначенію, или по преклонности лѣтъ, по недостатку доброй воли и способностей, необходимыхъ для Гражданской службы, такъ, что дѣла требовавшія быстраго движенія останавливались на безплодной перепискѣ и заставляли меня къ крайнему огорченію, принимать мѣры побужденія, непріятныя въ сношеніяхъ. (*KBDA*).

Kartais, užėjus sunkiai valandai, gubernatoriai atskirais atsišaukimais kreipdavos į bajorus, prašydami stoti jiems į talką, kad be bajorų pagelbos nieko negalįs padaryti. Taip rašė vasarą 1849 m. Vilniaus pilietinis gubernatorius Biegičiovas[184]. Gal būti buvo tai Europos 1848 m. audrų atgarsis.

Paprastai bajorai nereikšdavo padėkos gubernatoriui, nes buvo draudžiama. Visgi sykį užtinkame tokią padėką 1834 m. karo gubernatoriui Dolgorukovui[185].

Gal būti norėjo gauti jo užtarimą, nes greitai po to į pageidavimus įterpė ir šitokią vietą: prašo dovanoti kaltes ir prisižada ištikimybę[186], o buvo tai po 1831 m. revoliucijos.

b. Prokuroras.

Vyriausybė tardama, kad bajorai valstybėje esąs svarbus gaivalas, kuris gali ir turi jai padėti, tai kad gerai dirbtų šitą darbą ir neiškryptų iš kelio, įvedė savo priežiūrą seimeliams. Lietuvoj buvo padaryta tas pats, ką ir Rusijoj. Jeigu pirmiau draudė prokurorui pasirodyti seimeliuose, tai nuo 1831 m. įst. jis privalė ten dalyvauti; jo uždavinys — žiūrėti teisėtumo ir duoti bajorams paaiškinimus dėl įstatymo prasmės ir turinio.

Atvykdavo jisai ne pačioj seimelio pradžioj, kai dar eidavo priruošiamieji darbai, o jau prasidėjus tikriems seimelio darbams. Pav. 1833 m. seimelis prasidėjo kovo 13 d., o prokuroras atvyko 23 d. Tuomet buvo atvykęs ir pilietinis gubernatorius, nes atėjo ir kitų luomų delegatai[187].

Prokurorui turėjo rūpėti rinkimai ir įvairių pageidavimų svarstymai, tada tai visą laiką sėdėdavo, ar bus posėdžiai prieš piet ar po pietų[188].

---

184 „Благородному Дворянскому Собранію Виленской губ.“
„.. Безъ сомнѣнія каждому изъ Васъ, Милостивые Государи извѣстно, что дѣйствія начальника Губерніи тогда только могутъ быть успѣшны, когда они не только въ предводителяхъ благороднаго Дворянства, но въ каждомъ членѣ оного найдетъ благонамѣреннаго сотрудника. Что можетъ начальникъ Губерніи предпринять къ устройству ея, безъ содѣйствія Дворянства, составляющаго такъ сказать опору матеріальныхъ и правственныхъ силъ администраціи? Какое распоряженіе къ развитію земледѣлія, торговли и вообще промышленной дѣятельности въ Губерніи, сихъ главныхъ элементовъ богатства благоустроеннаго общества, можетъ получить желаемые успѣхи, безъ живаго участія въ томъ Дворянскаго сословія?...“ (*VBDA*, 1849 m.)

185 *VBDA*, 1834. II. 7 posėd.

186 *VBDA*, 1834. II. 28 raštas.

187 *VBDA*, 1833 m. seim.

188 *VBDA*, 1833 m. seim.

Teisėtumo žiūrėjo pats prokuroras; tačiau bijodami nusidėti, patys bajorai kartais jo atsiklausdavo, ar tas ar kitas dalykas esąs leistinas. 1834 m. nepaprastame seimelyje iškilo klausimas, ar jame galima svarstyti pageidavimus, ar tat leidžiama vien tik paprastajame. Prokuroras, užklausus jo, pats aiškiai nežinodamas pareiškė, kad esąs tikras, jog karo gubernatorius leisiąs žiūrėti ir pageidavimus (deziderijas)[189]. Kartais pats seimelis prašydavo prokuroro, kad išaiškintų jiems įstatymus[190].

c. Baudos.

Gubernatorius, Lietuvoj, kaip ir Rusijoj, iš tolo prižiūrėjo seimelį, prokuroras sėdėjo jame ir sekė, kad jo darbai būtų teisėti ir nepriešingi įstatymams; tačiau neveizint į tai, vis tiek galėjo įvykti jų peržengimas. Jiems atpildyti paskyrė įvairias baudas. Jas dėdavo jau centro vyriausybė.

99 str. einant (1832 m. įst. leidimo) buvo nustatyta baudos už prasižengimus — visam seimeliui 500 rub., gub. maršalui — 200, pavieto — 100, o vėliau, 1842 m. įst. leidinyj tas baudas visur atitinkamai sumažino, būtent skirdavo 150—60—30 rub. (127 str.)[191].

7.

Valdininkų rinkimas.

Bajorai savo vietos reikalams rinkdavo valdininkus, bet pasitaikydavo, kad rinkdavo į centro įstaigas, vyriausybei reikalaujant, dažniausiai ekspertų formoje.

a. Vietos valdininkai.

Bajorai ir vyriausybė tarė, kad renkamieji bajorų valdininkai atlieka tokią pat valstybinę tarnybą, kaip vyriausybės skiriamieji, dėlto jie turi gauti tokią pat algą, tokias pat rangas. Ne iš karto įsigalėjo toks nusistatymas: dažnai reikėdavo prašyti ir priminti. Vos 1832 m. Vidaus Reikalų Ministerija tesutiko, kad mokėtų algas renkamiems valdininkams ir pavieto teismų raštinėms[192]. Gavę tokias žinias, bajorai galėjo jau

[189] *VBDA*, 1834 m. seim.
[190] *VBDA*, 1837. III. 7 posėd.
[191] *Korf*, 597.
[192] Vid. reik. ministeris sutiko 1832. I. 6, maršalai skaitė 1832. II. 24. *(VBDA)*.

daryti sąmatą pavieto renkamiems įstaigoms — teismams ir jų raštinėms, maršalų raštinei, bajorų globos raštinei[193].

Algas nustatinėjo seimelis. Norinčių gauti algą skaičius vis ėjo didyn, o įstatymai nurodė ribotą jų skaičių. Dėlto kartais negalint skirti algos, o norint ją mokėti, skirdavo tik pinigus pragyventi. Pav. 1832 m. seimelis buvo nustatęs atlyginimą deputatams, renkamiems po vieną nuo pavieto į vyrybę, bajorystės įrodymams ištirti (išvedžiojamoji deputacija); paskyrė po 1.200 rub. asign. Vyriausybė gi nustatė jiems rangą, būtent 9 klasę[194].

Kaikurios algos vėliau pasirodė permažos, tai jas didino; pav. 1834 m. Pil. Rūmų pirmininkui vieton 4.000 rub., paskyrė —6.000[195].

Kada visos tarnybos pasidarė apmokamos, tai bajorai jau nenorėjo jų skaičiaus didinti, tačiau atsirado reikalas, kad bajorai patys prašė padidinti tarnybų skaičių, tik nemokant naujiems valdininkams algų. O prie to vedė vyriausybės politika, kuri reikalavo, kad Lietuvos bajorai tarnautų; jai rūpėjo valstybinė tarnyba, todėl ir darė kliūtis priimant į renkamąją, tiems, kurie netarnavo valstybinėje ir neturi rangų. Dabar esant abiem tarnyboms lygiomis, gaunant abiejur rangas, bajorai sumanė gauti rangas renkamoj bajorų tarnyboj, aplenkdami valstybinę, dėlto dėl stokos vietų prašė 1834 m. padidinti etatinių tarnautojų skaičių bajorų teismuose, leisti dirbti be algos, bet rangas duoti, tuo būdu bajorų jaunimas įsitrauks į darbą, svarbiausia gaus rangas[196], kad galėtų vėliau įstoti į renkamąją tarnybą.

Esant tokiam dviejų tarnybų santykiui, gubernatorius įvertindavo bajorų renkamus valdininkus, dabar jie taippat jo

---

[193] Šitokią sąmatą maršalai priėmė 1832. II. 27.

Sędzia i 4 assesorów powiatowych		71.000
Kancelarye Marszałkowskie		13.499
Kom. Opieki Dworzańskiej		17.750
Kancelarja sądów powiatowych		70.570
	Osób 258	172.819 r. asign.

[194] Prisiųsta 1832. III. 7.

[195] 1834. II. 28. seimelio posėdyj.

[196] 1834. II. 28 posėd. Dez. N.

„Aby powiększony był Etat w jurisdykcyach od wyborów dworzańskich zależących, chociaż by bezpłatnie, dla podania młodzieży Dworzańskiej sposobu dosługiwania się rang“.

padėjėjai darbe, kaip ir valstybiniai. Vienus, geresnius iš jų, rasdavo reikalingu apdovanoti ir paaukštinti, kitus, kurie netiko ar dėl senatvės ar dėl nesugebėjimo ar nenoro dirbti, galėjo paraginti[197].

b. Lietuvos atstovai Centro komisijose.

Rusų vyriausybė buvo užsiėmus savo įstatymų sutvarkymu. Rusijai buvo paruoštas „Įstatymų Sąvadas", Lietuvai, kiek joj neveikė bendrieji Rusijos įstatymai — „Vakarų Gubernijų Įstatymų Sąvadas" (Lietuvos Sąvadas). Darbą pabaigus, reikėjo jį peržiūrėti, patikrinti, ar visi vietos įstatymai įvesti, ar nėra ten kas praleista; šitą darbą turėjo atlikti tam tikslui sudarytasis Revizijos Komitetas[199].

Revizijos Komitetas buvo sudarytas tokiu būdu: į jį įeina tie, kurie dirbo ruošiant Sąvadą, taigi jo redaktoriai, ir 4 nauji žmonės iš vietos pakviestieji, bajorų renkamieji; jie visi kartu sudaro Revizijos Komitetą.

Tuos renkamus narius skyrė vyriausybė iš bajorų ir valdininkų, susitarus su gubernijos maršalu. Iš tų keturių du duoda Lietuvos gubernijos, o kitu du iš kitų gubernijų (būtent Gudų ir Ukrainos), kur veikė Lietuvos Statutas. Skiriamieji turi tuojau atvykti į Petrapilę. Kiekvienam iš jų duodama po 500 rub. kelionei ir po 200 rub. pragyvenimui. Taip rašė Speranskis Lietuvos karo gubernatoriui Dolgorukovui[200], o tas pranešė išpildymui piliet. gubernatoriui Doppelmeyeriui, jis — gub. maršalui. Už mėnesio Doppelmeyeris galėjo duoti atsakymą, būtent, kad jis susižinojęs su gubernijos maršalu, o tas jau ant greitųjų tuo reikalu kalbėjęsis su buvusiais tuomet pavieto maršalais[201]. Jie buvo tą klausimą svarstę 8 spalių,

---

[197-8] *KBDA,* 1846. VI. 5. Nr. 9816. Kauno gubernatoriaus raštas į Gubernijos Bajorų seimelį.

[199] *Janulaitis,* J. Danilavičius p. 169—171.

[200] *VGA* 1832 m. Nr. 2268. Speranskio raštas 1834. IX. 14 (l. 14—15).

[201] „Przezydujący obradom objawił Zgromadzeniu Expedycję J. W. Naczelnika Gubernij przez którą potrzebuje destynkowania osoby do stolicy posiadającej gruntownie znajomość prawa na członka do komitetu przy 2 oddziale własnej J. C. M. Kancelaryi urządzić się mającej dla przejrzenia i sprawdzenia zbioru praw Guberniom Zachodnim posługujących. Wybor takowey osoby lubo zostawiony pełniącemu urząd Marszałka Gubernskiego, lecz ten mając na względzie dobro ogułu mieszkańców Gubernii tutejszej przełożył zgromadzeniu iźby raczyło wskazać, kogo uznaje bydź odpowiednim do tak ważnego przedsięwzięcia". *(VBDA,* 1834. X. 8 maršalų posėdyj).

tuoj nurodė kandidatus; gubern. maršalas apie juos pranešė į Petrapilę[202].

Gub. maršalas nurodė du kandidatu — teisėją Kukevičių ir prof. Korowickį; karo gubernatorius ėmė rinkti žinių apie juos, ir iš jų pasirinko vieną — Kukevičių, apie kitą, sako, dar renkąs žinias. Kadangi Kukevičius tuo tarpu tarnauja Švietimo Ministerijoj, tegalėsiąs atvykti į Petrapilę lapkričio mėn. baigiantis. Be to esą dar du kandidatu.

Berods iš jų tesužinoma apie vieną — apie Kal. Danilavičių, Telšių pav. maršalą, kadaise veiklų žmogų, Napoleono šalininką, karštai už jį veikusį 1812 m., dabar ištikimą Rusijos viešpačiui, nuolatos tat pabrėžiantį. Danilavičius pats atsisakė, nurodęs priežastį — žmonos ligą (tikrą ar tariamąją), gal būti nenorėjo išvykti ilgam laikui[203].

Speranskis dėl galimo Kukevičiaus pavėlavimo parašė raminančią žinią į Vilnių, jog iš Kievo dar nėra paskirtųjų, taigi Kukevičius į pirmąjį Rev. Komiteto posėdį iki lapkričio pabaigai dar suskubs[204].

Iš Gardino pil. gubernatorius M. Muravjovas parašė į Vilnių karo gubernatoriui, jog kandidatu parinktas Ignas Kułakowski, Gardino Baudžiamųjų Rūmų asesorius, žmogus ištikimas, dabar esąs Petrapilėje[205].

Kukevičius išvažiavo gal būti gruodžio pradžioje[206]. Iš Dolgorukovo nuėjo į Petrapilę gera apie jį rekomendacija.

Iš Gardino taip nieko ir nepasiuntė, o nurodytojo Petrapilėje nepriėmė, tai paprašė iš Vilniaus kito. Neturėdami kito, antru nariu iš Lietuvos paskyrė jau minėtąjį Korowickį[207].

c. Išrinktųjų valdininkų tvirtinimas ir administracija.

Administracijos paliko sau kontrolės teisę į valdininkų skyrimą. Vienus ji pati skyrė, kitus leido rinkti, bet prižiūrėjo, ar tinkamai išrinkti ir be to ar tinkamai veikia.

[202] *VGA*, 1832 Nr. 2268 p. 18—19. (Doppelmeyerio raštas 1834. X. 16, Dolgorukovo į Speranskį 1834. X. 19 — l. 20).
[203] Vilniaus gubernatoriaus raštas — karo gubernat. Dolgorukovui 1834. XI. (*VGA*, 1834 Nr. 2268, l. 23).
[204] Speranskio raštas 1834. X. Nr. 430. (*VGA*, 1834 m. Nr. 2268 l. 21).
[205] Muravjovas — Dolgorukovui 1834. XI. 16 Nr. 21921. (*VGA*, 1834 m. Nr. 2268 l. 24).
[206] Dolgorukov—Speranskiui 1834. XII. 6 (*tenpat* l. 25).
[207] Dolgorukov — Speranskiui 1834. XII. 14 Nr. 722 (*VGA*, l. 26).

Vyriausybė tvirtindavo ar atmesdavo patiektus kandidatus. Atmetimui būdavo įvairių priežasčių.

Šita buvo daroma taip Rusijoj, taip Lietuvoj. Pavyzdžiui galima nurodyti keletą atsitikimų iš Rusijos gyvenimo.

Vieną sykį atmetė kandidatą į teismo pirmininkus Saratovo gub. dėlto, kad jis nėsąs rimtas žmogus, nes seimelio laiku visi bajorai jį pajuokdavę[208].

Arba Simbirsko kandidatai į pirmininkus atrodė netinkami, nes jau pirmiau tarnavę ir buvę atstatyti ar patys išėję, todėl esą patogiau, kad tokių netvirtinus[209].

Tačiau bajorai nevisuomet ramiai priimdavo savo išrinktojo kandidato atmetimą. Išrinktasis nevisuomet norėdavo pasiduoti vietos vyriausybei, dėlto ištikdavo kartais susirėmimų.

Susidūrimų tarp bajorų ir administracijos būdavo dažniausiai dėl gub. maršalų, pav.: Ukrainoj tarp gen.-gub. Riepnino ir Kočubėjaus bei Širajo[210] (1829 m.), Ufoj — dėl Levašovo (1830 m.). Kurske (1830, 1837), kitur būdavo didesnių neramumų ir triukšmo (Kursko, Kostromos, Tulos gub.).

Vyriausybė, spręsdama ginčus, atsižiūrėjo į tat, ar tat nekenkia vyriausybės prestižui, ypač rūpėjo, kad tolimuose kraštuose nereikią žeminti jos autoriteto ir t. t.[211]

Ir visokių būdavo nusiskundimų priežasčių. Pav., vienas gubernatorius skundėsi, kad maršalai nemandagūs, negerbią jo, esą liberalai (pav. Smolensko — 1835 m.).

Tokios pat politikos laikėsi vyriausybė ir Lietuvoje, ji tikrindavo išrinktųjų valdininkų tinkamumą. Griežčiau ėmė į tat žiūrėti ypatingai po 1831 m. revoliucijos; vyriausybė ėmė tikrinti, ar išrinktieji kandidatai buvo ir yra ištikimi sostui, ar nebus jie patys ar net jų giminės prieš tat prasižengę.

1834 m. viešpats nepatvirtino išrinktojo į Vilniaus gubernijos maršalus, pripažinęs, kad jis nėra to vertas, tai rudenį reikėjo dėl šito sušaukti nepaprastą bajorų seimelį; gal būti buvo ir daugiau reikalų, dėl kurių šaukė bajorus.

Mikalojus pranešė, kodėl netvirtinąs, būtent: jog neturįs

---

[208] 1839 m. (*Seredonin* II¹ p. 259).
[209] 1853 m. (*Seredonin* II¹ p. 259).
[210] *Seredonin* II¹ p. 245—53.
[211] *Seredonin* II¹ p. 254.

pakankamų žinių, kad kandidatai būtų verti užimti maršalų vietą, reikia palaukti, kol pasirodys koki jie esą, būdami dar pavieto maršalais[212].

Taip rašė caras, o tikroji priežastis buvo kitokia.

Abudu kandidatu į maršalus buvo nemalonūs vyriausybei, o vietoje savo laiku šita kaip tik buvo praleidę. Prieš rinkimus karo gub. Dolgorukovas buvo išvykęs, nepridavė didelės vertybės rinkimams, bent iš jų nelaukė sau nieko blogo, tai ir patvirtino abu pavieto maršalais. Dolgorukovas susigriebęs pats prašė caro, kaip nors nepatvirtinti gubernijos maršalais; nurodytosios kliaudys yra nepolitinės, vienas (Pusłowski) nepriryręs, netiesiais keliais gavęs vietą, kitas (Biegański) — visai naujas žmogus, be aukštesniojo mokslo, silpnai mokąs rusiškai, už dvikovę sėdėjęs tvirtovėje ir t. t. Be šitų Petrapilėje atsirado dar kitų žinių: Pusłowski — brolis vienam žymiam maišto vadui, o dėl antrojo naujų žinių neturėjo, tiek ir težinojo, kad už dvikovę sėdėjęs tvirtovėje.

Nurodyti į politinę pusę buvo nepatogu, naikinti rinkimus — nepridera, nes tat nebuvo daroma su bajorais net maišačių laikais.

Dėlto pasirinko aną kelią, kuris viešai ir buvo žinomas[213].

Tuo pat laiku Mikalojus prisakė atstatyti nuo vietos Vilniaus gimnazijos garbės globėją — gr. Kazimierą Platerį ir liepė jo vietoj išrinkti kitą, ištikimą valdininką, taigi atstatymo priežastis — grynai politinė ir ji buvo nurodyta.

Mensko bajorai išrinko pilietinių rūmų pirmininką Pruszynskį, kitas kandidatas gavo daug mažiau balsų. Gubernatorius apie Pruszynskį parašė, kad tai esąs masonas, patriotas, giminiaująsis su daugeliu maištininkų; berods buvęs

---

[212] „Госуд. Императоръ по разсмотрѣніи балотированныхъ и формулярныхъ списковъ избранныхъ въ кандидаты Виленскаго Губерн. Правл. Двор., Высочайше повелѣть соизволилъ: „отмѣнить произведенный Вил. Дворянствомъ выборъ кандидатовъ въ должность Губернскаго Предводителя и назначить новый: ибо Его Величество не убѣжденъ, чтобы помянутые кандидаты, достойны были занять мѣсто Губернского Предводителя, доколѣ не содѣлаются болѣе извѣстны правительству въ занимаемыхъ ими нынѣ должностяхъ Уѣздныхъ Правителей". Въ слѣдъ за симъ послѣдовало
Е. И. В. повелѣніе: „чтобы вмѣсто графа Константина Плятера уволеннаго, по открывшимся въ разсужденіи его обстоятельствамъ, отъ должности почетнаго попечителя Виленской Гимназіи, избранъ былъ другой благонадежный чиновникъ". (*VBDA* 1834 m. aktai).

[213] *Seredonin* II[1] p. 67—68.

karo gubernatorius pasakęs, kad nieko pikto jame nepastebėjęs. Ministerių Komitetas visgi patvirtinęs Pruszynskį. Tarp motyvų jam tvirtinti buvo ir politinių; nurodė į nenorą įžeisti bajorų ir dar pridėjo: lai vakarų gubernijų bajorai tarnauja, negu nieko nedirba[214].

8.

Bajorų pageidavimai.

Į seimelio darbus be valdininkų rinkimų įeidavo įvairių savo pageidavimų pareiškimas. Nebuvo abejonių, kad tat daroma paprastuose seimeliuose. Ar galima tat daryti nepaprastame seimelyje? Toks klausimas buvo kilęs 1834 m., kada vyriausybė buvo sušaukusi nepaprastąjį seimelį, nes nebuvo patvirtintas gub. maršalas, tai reikėjo rinkti naują.

Pabaigę rinkimus bajorai, kaip ir pirmiau darydavo, paprašė leisti išžiūrėti savo dezideriјas (pageidavimus). Esantis seimelyj prokuroras pareiškė, jog esąs tikras, kad Vilniaus karo gubernatorius tokį leidimą duosiąs. Ir tikrai, leidimą davė; tų pageidavimų prisirinko nemaža, tai nutarė prašyti, kad leistų pratęsti seimelio posėdžius pageidavimams išžiūrėti[215]. Šeip pageidavimų rašymas ėjo priprastąja tvarka.

Išžiūrėję ir sutvarkę pageidavimus, paprašė karo gubernatoriaus maloniai juos peržiūrėti ir, jeigu atitinka įstatymus, patenkinti[216]; kartais ir to nepridėdavo.

Pageidavimai dedama į grupes, žiūrint turinio ir rūšies[217].

Vieni pageidavimai buvo nauji, kiti — pakartojama senieji, kurie savo laiku dar liko neišpildyti ar nesulaukė atsakymo[218].

Esant daug darbo su pageidavimais, teko nustatyti svarstymo tvarką ir būdą; tat buvo padaryta 1837 m. seimelyj, kuris nutarė, kokioj eilėj ir kur bus žiūrimos dezideriјos. Iš pradžių žiūrėjo viską iškarto: karo gubernatoriaus pasiūlymus ir atskirų atstovų patiektus pageidavimus. Pasirodė, kad dar-

---

[214] *Seredonin*, II[1], 258 (1833 m.).
[215] 1834 m. aktai. Prašė leisti 1834. II. 19; nutarė prašyti pratęsti sesijas 1834. II. 23. *(VBDA)*.
[216] Užbaigta 1834. II. 28.
[217] 1834 m. aktai.
[218] 1834 m. aktai.

bas užsitęsė, tai, kad nereikėtų visiems dalyvauti, išrinko po 3 žmones nuo pavieto, kurie skyrium svarstytų. Pageidavimų skaičius didėjo, tai ir šitam susirinkime teko taip padalinti darbas: pageidavimai (deziderijos) priimama ir toliau, žiūrės juos sesijose po pietų, dalyvaus jose maršalai ir deputatai, po 2—3 nuo pavieto, tenai sutvarkys visas dezideriias.

Neužbaigus rinkimų, neturint daug laiko, reikėjo kaiką sutrumpinti[219].

1837 m. pageidavimai padalinta į dvi grupes: 1) į sostą per karo gubernatorių, 2) į karo gubernatorių per gub. maršalą[220]; savo esmėje jie liko tokie pat, kaip ir pirmiau.

Senu įpročiu bajorų seimeliai baigdami savo darbą nutardavo siųsti delegaciją į sostą; tat darydavo esant tikram reikalui, o kartais ir ne, tik norėdami tuo atlikti savo ištikimų valdinių priedermę.

1834 m., pav., baigdami seimelio darbus, bajorai išrinko deputaciją į Viešpatį, kad padėkotų už suteiktąsias teises ir privilegijas. Išrinko į ją 3 didelius ir įtakingus dvarininkus. Žinoma, delegacija negavo leidimo vykti ir nenuvažiavo[221].

9.

Teismas.

Vyriausybė paliko seną, kelių amžių nusistovėjusią Lietuvos teismų praktiką, ir tiktai įsitikinusi, kad tokia tvarka jai kenkia, imdavo ją keisti; bajorai patys taip pat buvo tuo patenkinti ir jeigu prašydavo ką pakeisti, tai mažmožius; tos jų prašomos reformos būdavo smulkios, nepagrindinės.

1837 m. Trakų pav. siūlė, kad tose bylose, kur eina ginčai tarp iždo ir dvarininkų dėl sienų, žemės ir miško, prie dviejų esamų nuo iždo atstovų pridėtų dar keletą, nes visai gubernijai jų esą permaža. Seimelis tam pritarė[222].

---

[219] 1834 m. aktai.
[220] 1837 m. aktai.
[221] Išrinkta 1834. III. 1: Pusłowski, kun. Drucki-Lubecki, Wawrzecki. *(VBDA).*
[222] *VBDA,* 1837. III. 5 posėd.

1840 m. seimelis prašė, kad būtų galima pripažinti pavietų teismuose, nevažiuojant į Vilnių, dokumentus, kurių vertybė praneša 1000 rub. asign.[223]

Tuo pačiu laiku prašė padidinti tekūnų skaičių. Iki šiol prie žemės teismo vyriausybės būdavo paskirtas vienas žmogus — tekūnas raginimams išvežioti; pasirodė, jo vieno neužtekdavo dideliems pavietams, be to jis buvo užimtas ir kitais darbais, ne tik raginimų vežiojimu. Bajorai norėtų patys išsirinkti tekūnus, kad būtų jų 1, 2 ar 3, žiūrint pavieto didumo. Jie turėtų vien tik šaukimus vežioti, prie kitų darbų nebūtų siuntinėjami, nes dabar bylininkai daug laiko sugaištą belaukdami šaukimų, iš dalies dėlto ir bylos nusitęsiančios[224].

1840 m. panaikinta Lietuvos Statutas, įvesta rusų įstatymai ir teismai. Rusijoj iki šiol, kaip ir Lietuvoj, teisėjai buvo bajorų seimelių renkami, tai bajorai ir toliau savo seimeliuose rinkdavosi teisėjus. Šita pasirodė nepatogu naujai rusų politikai, dėlto administracija ir pradėjo kovą prieš renkamuosius teismus. Kauno gubernatorius buvo nepatenkintas pavieto teismais, bajorų renkamais; jis matė juose sauvalę, nesilaikymą įstatymo ar nerūpestingumą ir šališkumą, sako, jie nepaisą ir iždo interesų; be to ten negerbią vyresniųjų, nevertiną aukštesniųjų rangų. Taigi teismuose žiūrėta tam tikros lygybės, o gubernatorius kaip tik piktinosi tuo, kuo reikėtų

---

[223] „1) O zmniejszenie miary stawiających się rekrutów do dwóch arszynów 3 wierszków".

„2) O przedłużenie przeznaczonego Najwyżej zatwierdzoną opinią Rady Państwa 5 Lipca 1838 roku terminu na złożenie oryginalnych dowodów szlachectwa.

„5) O przyspieszenie bonifikaty kredytorom, którzy mają należności na majątkach skonfiskowanych przyznane przez Komisye Likwidacyjne lub Rządzący Senat oraz rozpoznania tych, które dla niedostatku formalności są zakwestyonowane.

„6) O zaprowadzenie w Gubernii stadników skarbowych podobnie jak w Królestwie Polskim dla wznowienia lepszej rasy koni, w których tu zupełny daje się czuć niedostatek.

„8) O dozwolenie przyznawania dokumentów po powiatach na summy przewyższające rubli assygnacyjnych 1.000.

„9) Ażeby w miejscu zasiadającego od korony przy sądzie ziemskim dla rozwożenia pozwów dozwolono było szlachcie wybierać jednego, dwóch lub trzech zasiadających w miarę obszerności Powiatu, który by jedynie tą tylko czynnością zaymował się i nie był do innych odrywany, gdyż z tego wynika dla stron strata czasu i przewlóka w interesach processowych. *(VBDA,* 1840. II. 19 posėd.).

[224] 1840. II. 19 posėd. Žr. aukščiau išn. 223 p. 9.

gėrėtis. Tomis visomis kliaudimis kaltino jis pirmininkus, esą tai žmonės nepritvrę, nenusimaną teisėje.

Mikalojus susiinteresavo tuo reikalu, ir perskaitęs tą raštą pažymėjo: ką gi siūlo? Paklaustas Vilniaus gen.-gubernatorius, patarė: bajorams galima palikti teisę rinkti pirmininkus, bet gubernatoriams reikia duoti teisę išrinktuosius neištikimus ir negabius pakeisti vyriausybės skiriamais valdininkais. Mikalojus priėmė tą sumanymą.

O jau valdžia skelbdama ukazą, nuėjo toliau, taikydama jį visai Lietuvai, ne vienai Kauno gubernijai: Lietuvoje visus pavieto teisėjus ne bajorai renka, o skiria vyriausybė[225]. Buvo tat padaryta 1852 m.

10.

Policija.

Bajorams priderėjo policija: jų buvo renkama ir jų išlaikoma, dėlto kiekvienas vyriausybės sumanymas jai pakeisti būdavo bajorams pranešamas, kad apsvarstytų ir savo nuomonę pareikštų. Kiekvienoj gubernijoj galėjo būti jos organizacijoj skirtumų, taikantis prie vietos reikalų, bet ji visuomet turėjo atitikti bendrus valstybinius uždavinius. Praėjus 1831 m. revoliucijai, pasikeitus Rusijos politikai Lietuvoje, Vilniaus pilietinis gubernatorius paruošė savo sumanymą jai organizuoti, patiekė jį vid. reik. ministeriui patvirtinti, o tuo pat laiku pasiuntė jį ir bajorams. Šį sumanymą skaitė susiėję maršalai (1832. II)[226]. Susipažinę su juo, jie galutinai nepasisakė, atidėjo nutarimą, o paskui grįžę prie jo kiek vėliau pasisakė prieš naują sutvarkymą. Tuo įstatymu policiją turi išlaikyti Vilniaus gubernija, bet maršalai su tuo nesutiko: policija turinti būti laikoma visos valstybės, o ne gubernijos; be to, Vilniaus gubernijoj policijos esą daugiau, negu kitose gubernijose, pagaliau Vilniaus gub. labiau už kitas apkrauta naštomis paštui ir kariuomenei išlaikyti.

Jie dėlto norėtų bendros visai Rusijai policijos, o ne vietinės; esant Lietuvoj daugiau policijos, dargi ją didinant, rei-

---

[225] *Seredonin,* II[1], 248—9. *PSZ,* Nr. 26301 — 1852. V. 23 / VI. 4.
[226] *VBDA,* 1832. II. 25 maršalų susirinkime.

kėtų padidinti padūmę, dėl šito dar daugiau gyventojų išbėgiotų, nes ši gubernija arti sienos, čia pat svetimi kraštai, į kuriuos bėga valstiečiai su visomis šeimomis, — ir kraštas nupultų, ūkis pairtų ir nuvargtų. Dėlto paties prašė jie sulyginti Lietuvos žemės prievoles su kitų gubernijų, kaip ir visoje Rusų Imperijoj[227].

Tačiau nematyti, kad Petrapilėj būtų atsižvelgę į tą bajorų prašymą, nors tat vyriausybei būtų pravartu buvę, bet biudžetas neleido centrui perimti policijos išlaikymo.

Dėl policijos gyvenimo mažmožių bajorams tekdavo pasisakyti ir vėliau. Policija, pačių bajorų pastatytoji, kartais virsdavo savarankiška ir tai pabrėždavo dvarininkams, statydama didesnius, negu reikėtų, reikalavimus. Bajorams rodėsi, kad kai kur ji reikalaujanti per daug dešimtininkų, iš vienų imanti daugiau, iš kitų mažiau. Dėlto 1837 m. Trakų pav. pasiūlė, kad dešimtininkų imtų atsižiūrėdami į atitinkamą dūmų skaičių[228]. Seimelis tai priėmė.

Raktvaičiams (tūkstantininkams, kliučvaičiams) reikėdavo duoti pyliavų javais ir šienu. Tai kaikurie bajorai nutarė prašyti jas panaikinti. Bet paskui apsvarstę rado, jog atimti negalima, tik raktvaičių skyrimas turi būti bajorų maršalo žinioje[229].

Gudų gubernijose (Vitebsko ir Mogiliovo) pavieto viršininką (isprauninką) skirdavo vyriausybė, nes tenai permaža buvo rusų bajorų.

Nuo 1831 m.[230] ir tenai įvesta bendras įstatymas apie gubernijas. Vėliau, tais pačiais metais[231], paskelbta, jog ir pavieto viršininkus renka bajorai.

11.

Žemės ūkio reikalai.

Dvarininkai, rūpindamiesi pakelti ūkio pelningumą, nebesitenkino vien javų auginimu, bandė pereiti ir prie gyvulių

---

227 *VBDA*, 1832. III. 8 posėdyje.
228 1837. III. 15 posėd.
229 *KBDA*, 1846. VI. 11 posėd.
230 1831. I. 1 įst. *(PSZ*, 4233).
231 1831. I. 30 įst. *(PSZ*, 5124).

auginimo. Nepajėgiant pavieniui to atlikti, reikėjo prašyti vyriausybės, kad ji palaikytų.

1837 m. seimelis ėmė kalbėti apie naujos avių veislės įvedimą, apie plonavilnių veislę. Kai kur jau jos atsirado, tai reikėtų pasirūpinti, kad jas visur augintų; geriausia priemonė — propaguoti, įvedus kasmet Vilniuje avių turgus; tas paskatintų dvarininkus auginti šitą avių veislę; iš turgų būtų ir kita nauda; vilnos kaina pakiltų, nes dabar ji atiduodama už mažus pinigus spekuliantams. Tokį pasiūlymą buvo patiekęs Užnerės delegatas Ignas Chodźka. Seimelis šį pasiūlymą priėmė ir nutarė prašyti viešpaties, kad duotų leidimą[232].

Tokiu pat reikalu, tik imdama platesniu mastu, buvo susirūpinusi vietos vyriausybė (karo ir piliet. gubernatoriai), kuri tais pačiais metais pasiūlė seimeliui daryti gubernijos parodas. Seimelis priėmė tat, pavesdamas sutvarkyti maršalams ir įvykdyti vyriausybės valią[233].

Kiek laiko praslinkus bajorai ėmė kalbėti apie gerų arklių auginimą. 1840 m. seimelis nutarė prašyti vyriausybės įsteigti valdiškus žirgynus, kad galėtų pagerinti arklių veislę, nes čionai žirgynų nėsą, kaip tat daroma Lenkijoj[234].

Lietuvos dvarininkai, norėdami turėti daugiau pajamų, ėmė mažinti javų auginimą, kadangi mažai jie naudos teduodavo, o pradėjo sėti linus, kartais jais apsėdami ¼—⅓ visų laukų. Čia susirūpino vyriausybė, nes žemė perdaug nualinama, ir dėlto gali vėliau ištikti badas. Apie tat ėmė kalbėti Kauno gubernatorius 1846 m.; jis siūlė leisti apsėti linais nedaugiau per ⅙ visų laukų.

---

232 „Przy tem zgromadzenie roztrząsało projekt J. W. Delegowanego z ptu Zawilejskiego Chodźki, o wyjednanie pozwolenia na zaprowadzenie w Wilnie targów na wełnę cienkowełnistych owiec; a przejąwszy się sprawiedliwemi przez projektującego wyłożonemi pobudkami, które zachęca naszych obywateli do chowu tego rodzaju owiec, w wielu już miejscach tutejszej Gubernii zaprowadzonych i ułatwią odbyt wełny, na nizką cenę spekulantom teraz oddawanej; poruczyło J. W. Marszałkowi Gubernskiemu, aby prosił J. W. Xięcia o wyjednanie z Tronu pozwolenia na zaprowadzenie w Wilnie targów na wełnę w porze do tego najstosowniejszej". *(VBDA,* 1837. III. 9 posėd.).

233 „4-to O gubernskich wystawach: ponieważ J. W. W. Marszałkowie powiatowi ułatwienie woli w tem celu Rządu na siebie przyjęli — Zgromadzenie więc takowy przedmiot do rozporządzenia ich zostawuje". *(VBDA,* 1837. III. 19 posėd.).

234 *VBDA,* 1840. II. 19 posėd. Dez. 9 (žr. aukščiau pusl. 508, išnašą 223, dez. 9 p.).

Mikalojus, gavęs tokį pranešimą, paklausė Ministerių Komiteto, ar galima įvesti tokį suvaržymą; Komitetas rado, jog linai tikrai alina laukus, tat yra nepageidaujama, užsienyj agronomai kovoja su tuo savo patarimais, bet čionai uždrausti sėti linus būtų nuosavybės suvaržymas, o pasipelnytų tik užsienis; teisybė, dabar dvarininkai, sėdami linus, galį pritrūkti duonos, bet turėsią pinigų. Dėlto Mikalojus, bijodamas varžyti nuosavybę, neleido siaurinti linų sėjimą[235].

Kaikurie dvarininkai pradėjo kitaip ūkį vesti, padarė jį labiau intensyviu, pašalinę baudžiauninkus. Čia susidūrė su valstiečių reikalu, į kurį įsikišo vyriausybė[236].

12.

Pramonė ir prekyba. Degtinės gamyba.

Svaigalų gaminimas ir jų pardavinėjimas sudarė svarbią šaką dvarininkų ūkyje; tai buvo vienintelė pelninga pramonė, todėl jie rūpinos gauti iš degtinės kuo daugiau naudos. Dėl lengvo gaminimo ir didelio pelningumo daug žmonių metėsi degtinės gaminti ir jos pardavinėti, tai dvarininkams teko įvairiomis priemonėmis stengtis atpiginti degtinės savikainą, daugiau jos pagaminti ir pašalinti savo varžytojus nebajorus (žydus, valstiečius) ir bajorus (smulkiuosius bajorus ir dvarininkus).

a. Degtinės gamybos piginimas.

Pirmiausia reikėjo pasirūpinti, kad jos gamyba atseitų pigiau, kad žaliava degtinei gaminti būtų nebrangi.

Iki šiol degtinę gamindavo iš javų, dabar XIX amž. pradžioj ėmė ją daryti iš bulbių. Gaminę iš javų ėmė įrodinėti, jog bulbinė degtinė nesveika, kad turinti daug mėlynosios rūkšties, tai esą nuodai, kenkią sveikatai. Kadangi bulbės, kaipo medžiaga, buvo pigesnės, žinovai rūpinos jas perdirbti, patobulinti gaminimą ir galų gale priėjo išvados, jog naujasis gaminys nėsąs pavojingas. Rusų vyriausybė pati ėmė remti degtinės darymą iš bulbių, nes bulbės tegalima suvartoti vietoj ir jos iš-

---

[235] *Seredonin* II[1], p. 208—9.
[236] Žr. žemiau p. 535—546.

vežti netinka, o javai tinka maistui vietoje ir lengva išvežti. Kad nebijotų vartoti bulbių degtinei daryti, vyriausybė išsiuntinėjo į provinciją 1840 m. išėjusią akad. Neliubino knygutę apie degtinės darymą, kurioj įtikinėjo, kad bulbinė degtinė tinkamai pagaminta neturinti mėlynosios rūkšties, niekam nekenkianti, pagaliau nurodoma, kaip ją reikia gaminti[237].

Vilniaus pil. gubernatorius persiuntė knygutę gub. maršalui[238], o tas į pavietus; iš savo pusės kaikurie pavieto maršalai išsiuntinėjo dvarininkams[239].

b. Kova su nedvarininkais.

Pavieniems dvarininkams sunku buvo kovoti su savo varžytojais, nedaug tegelbėdavo pranešimai policijai, reikėjo patiems organizuoti kovą su nedvarininkų bravarais ir smuklėmis, žydų laikomais smulkiųjų bajorų ir net valstiečių žemėse, ir tam darbui skirti atskirus valdininkus. Tie organai įvairuoja. Pav. Vilniaus paviete užtinkame vieną „deputatą pakampinių bravarų revizijai", dvarin. Juozą Szumskį, kurį gal būti skyrė ar seimelis ar maršalas.

Kitur tam dalykui atskirai bene neskyrė, o pavedė jau esamiems valdininkams, apylinkės viršininkams, po kelius paviete (vienas jų buvo kelioms parapijoms).

1849 m. randame jau Vilniaus „Gubernijos Komitetą taisyklingam svaigalų pardavinėjimui prižiūrėti", į kurį bajorai rinkdavo savo narius[240].

Nelengvai ėjo bravarų ir smuklių uždarymas, kartais vietos policija ir jos viršininkai nepalaikydavo dvarininkų rei-

---

[237] Акад. Нелюбинъ Краткія замѣтки о винокуреніи. Išspausdinta rusiškai „Губернскія Вѣдомости", atmušta skyrium.

[238] Pil. Gubern. į gub. marš. 1840. VIII. 34. *(VBDA)*

[239] Zarasų pav. maršalas praneša, jog jis tą knygutę paskelbęs visiems dvarininkams (1840. IX. 27 Nr. 1461. *VBDA).*

[240] *VBDA,* 1849 m. aktai. 1849 m. randame užrašyta:

Избирали на немъ:

a) „члена комитета для разсмотрѣнія и составленія инвентарей помѣщичьихъ имѣній...

b) „члена губернскаго комитета для надзора за правильною продажею горячихъ напитковъ".

kalavimų, ir iš to kildavo nusiskundimai policija. Įdomus pavyzdys buvo Subatnykuose Ašmenos paviete.

Ašmenos pavieto maršalas pavedė apylinkės viršininkui A. Umiastowskiui uždaryti ir užantspauduoti visus bravarus ir smukles, neteisėtai atsiradusius ir veikiančius. Umiastowskis pasiuntė raktvaitį Sobotnickį į Deveniškio miestelį uždaryti smuklių. Jau bedarant Umiastowskis netikėtai pamatė, kad čionai kišasi ir jam trukdo pavieto viršininkas.

Deveniškio žydai, matydami, ką sumanė daryti ir kitur jau yra daręs Umiastowskis, iš anksto rūpinosi apsisaugoti. Jie rašė pavieto viršininkui, kad Umiastowskis uždarąs bravarus ne tik bajorų dvaruose, bet ir iždo, pav. pačiame Deveniškio miestely. Umiastowskis elgiąsis prieš teisę, nes laikyti bravarų negali tik tie, kurie nemoka svaigalų mokesčių ir neturi 10 valstiečių dubų, arba kątik įsikūrę. Uždarius bravarą ir smukles, jie negalėsią nei užmokėti mokesčių iždui, nei patys išmisti. Gavęs tą skundą, pavieto virš. pulk. Volodzka įsakė raktvaičiui patikrinti Deveniškio žydų skundą ir, jeigu pasirodytų, kad p. Umiastowskis neteisingai uždaręs bravarus, tai juos atrakinti ir antspaudus nuimti. O iš Umiastowskio pareikalavo pasiaiškinti, kam jis yra leidęs tokius neteisėtus darbus.

Umiastowskis, gavęs tokį raštą ir to paties raktvaičio pareiškimą, kuris šiaip turėtų pildyti jo reikalavimą, dabar gi gavo pavedimą klausinėti Umiastowskį ir reikalauti pasiteisinimo, pasiskundė pavieto maršalui. Ginčas atsidūrė pas piliet. gubernatorių, kuris turėjo išaiškinti, kaip reikėjo pasielgti.

Jis nurodė į esamuosius įstatymus, ypač Valst. Tarybos 1824. I. 30 nutarimą, kuriame nurodyta, kas ir kur gali laikyti bravarus, o ten pasakyta:

1) turintieji dvarą su valstiečiais ir mokantieji mokesčius turi teisės laikyti smukles, kur tik nori;

2) pirkusieji po 1821. I. 28 žemę be valstiečių bravarų įsitaisyti negali;

3) žemės plotuose, esančiuose skyrium nuo dvaro, jeigu ten nebuvo senovės inventoriuose, naujai bravarų įsitaisyti negalima;

4) jeigu žemės sklypai gauti eksdivizijos teismo sprendimais, bravarai gali pasilikti, bet jų skaičius turi būti ribotas, naujų ir kitose vietose kurti negalima;

5) negalima laikyti smuklių, kur yra žemė be valstiečių, arba turi bent 10 revizinių vyrų sielų[241].

Gyvenime šitos teisės neprisilaikydavo. Pasitaikydavo, kad turėjo smukles ir laikė bravarus dargi valstiečiai, bet teisėtai tegalėjo degtinę daryti ir pelnytis tik karališkieji. Tai į juos bajorai ir atkreipė savo akį. Telšių pav. maršalas susekė, kad visame paviete yra tik 2 seniūniji, būtent Žilvičių ir Šlėdų, kurios moka svaigalų mokestį, kitos gi nieko nemoka iždui, jose visose valstiečiai laiko savo namuose degtinės bravarus, ją pardavinėja, šituo labai kenkdami dvarininkams, kurie moka akcyzą. Apie visa tat pavieto maršalas keletą kartų buvo rašęs pranešimus į Telšių policiją[242], gubernijos marša-

[241] „Kluczwoytowi Sobotnickiemu przykaz Nr. 983.
Kahalni m. Dzieweniszek zaniesli do mnie skargę, że okręgowy Naczelnik J. W. Pan Umiastowski nie tylko w majątkach obywatelskich ale i w skarbowym samym m. Dziewieniszkach wzbronił pendzić w browarach i one popieczętował nie właściwie, ponieważ od wyższej zwierchności zastrzeżono, tam tylko kasować browary i szynki, kto nie płaci pityjnego, i niema 10 dusz poddańskich lub nowo zabudował, z jakowego powodu niemało oni na tym tracą i nie będą w stanie nie tylko opłacić skarbowy podatek, lecz i przekarmić siebie samych; — przykazuję tobie natychmiast skargę kahalnych Dziewieniskich sprawdzić na miejscu i jesli nie sprawiedliwie Pan Umiastowski popieczętował browary, natychmiast odpieczętował i dozwolił w onych pędzić — po spełnieniu tego natychmiast mnie raportem donieść. — A dla czego zaś takowego bezprawia okręgowy naczelnik Umiastowski dopuścił się, masz wypotrzebować obiasnienie; i takowe mnie dostawić dla uczynienia dalszego rozporządzenia. Decembra 26 dnia 1834 r.

„Stosownie do poruczenia mi danego przez JW. Pana za Nr. 1868 abym wszystkie browary i szynki nieprawnie utrzymywane w moim okręgu popieczętował i pozamykał, gdy w tym zamiarze wysłałem kluczwoyta Sobotnickiego między innemi i do miasteczka Dziewieniszek, aby takowe rozporządzenia do skutku doprowadzić, pełniący obowiązek Ziemskiego Oszmianskiego Sprawnika podpułkownik i kawaler Wołłodzko żydom dziewieniskim dał pozwolenie pędzenia w browarach, jeszcze słów uszczypliwych względem mojej osoby, które w autentyku mam honor J. W. Panu przedstawić, niemniej czy mam również w miasteczkach jak i wsiach podobnego rodzaju rzeczone browary kassować, oczekiwać będę rozporządzenia dalszego. Roku 1835 Januar 2.

Naczelnik Okręgowy A. Umiastowski.

Volodzkos raštas raktvaičiui 1834. X. 26 Nr. 983, Umiastovskiui 1835. I. 2 Nr. Nr. 1, gubernijos maršalo 1834. XI. 3, Gubernatorius gub. maršalui 1835. I. 16. *(VBDA).*

[242] Rašęs 1830. XII. 12 Nr. 1094, 1832. XI. 11 Nr. 1609 *(VBDA).*

Centralinė Valstybinė Biblioteka

lui[243], bet iki šiol jokio įsakymo nesulaukęs, jokių vaisių iš tos skundos nematęs, o karališkiai valstiečiai ir toliau tebedarą žalą dvarininkams[244].

Ir toliau skundėsi bajorai, kad policija nežiūrinti esamųjų įstatymų; gub. maršalas, surinkęs visas tas žinias, nusiuntė pil. gubernatoriui, o šis iš savo pusės įsakė miesto ir pavieto policijai, kad ji žiūrėtų esamųjų įstatymų ir jų reikalavimus vykintų[245]. Bet matyti degtindariai ir jos pardavinėtojai mokėjo numaldyti policiją (dažnai iš smulkiųjų bajorų), nes ji nieko nematė, nieko negirdėjo. Taigi bajorų protestai pasilikdavo begulį policijos raštinėse[246].

c. Kova dėl degtinės su dvarininkais.

Varžytynėse dėl pelno už svaigalus kartais tekdavo susidurti ir su gretimųjų gubernijų bajorais. Zarasų pavieto dvarininkai pastebėjo, kad Kuršo gub. bajorai pardavinėja degtinę mažmenomis per pusę pigiau, negu buvo nustatyta Vilniaus gub., dėlto, sako, gretimieji Lietuvos dvarai turį nuostolių. Vilniaus seimelis 1843 m. pavedė gub. maršalui prašyti vyriausybės, kad ji sulygintų Kurše degtinės kainą su Vilniaus gub. kainomis, ir kad Kurše laikytųsi visur nustatytųjų taisyklių[247].

Svaigalų kainos rūpėjo ne vieniems Vilniaus gub. bajo-

[243] Raštas 1830. XII. 17 Nr. 1095. *(VBDA)*.
[244] Telšių pav. maršalo K. Danilavičiaus raštas 1833. X. 23 Nr. 1612.
[245] Gub. maršalas į pil. gubernatorių 1837. VIII. 25 Nr. 2208. *(VBDA)*.
[246] Vaizdžiai pasakoja apie bajorus — sargybinius ir policijos valdininkus *Morawski* knygutėj „Szlachta—bracia" p. 169—175.
[247] „1-ое Войдя въ ближайшее обсужденіе статьи объ оптовой продажѣ горячихъ напитковъ, заключающейся въ проектѣ о удаленіи евреевъ, торгующихъ виномъ изъ деревень, корчемъ, шинковъ, винокурень и другихъ сельскихъ питейныхъ заведенія, собраніе единогласно опредѣлило: проектъ сей какъ уже одобренный на предшествовавшемъ засѣданіи принять и составивъ по оному протоколу утвердить подписаніемъ присутствующихъ въ собраніи дворянъ.

2-ое По представленію Дворянства Ново-Александровскаго, что Курляндская губернія производитъ раздробительную продажу горячихъ напитковъ въ половину ниже той цѣны, какая установлена въ Виленской губерніи и тѣмъ сосѣдственнымъ имѣніямъ сей послѣдній дѣлаетъ значительный подрывъ.—Собраніе предоставляетъ Господ. Губ. Предв. Двор. ходатайствовать о точномъ исполненіи по Курл. губерніи Высоч. утвержденныхъ по этому предмету правилъ и о сравненіи цѣнъ ея на горячее вино съ цѣнами здѣшней губернія. (*VBDA* 1843.III.2 posed. nutarimo p. 2).

rams, bet ir visiems Lietuvos dvarininkams, esantiems ir kitose gubernijose; šitas klausimas vienijo visos Lietuvos dvarininkus, ir kylančiais opiais klausimais jie tarp savęs susižinodavo, kits kitam patiekdavo savo nuomonę. Pav. Mensko gub. bajorai, išžiūrėję neseniai Viešpaties patvirtintąsias taisykles apie akcyzą, padarė dėl kaikurių straipsnių savo pastabas. Vilniaus seimelis 1852 m. darė tą pat, pavedė tam tyčia išrinktajai komisijai, kad ji išnagrinėtų taisykles ir pareikštų savo nuomonę[248], kuri vėliau buvo svarstoma[249].

d. Prekyba pasieniu.

Žemaičiams (vėliau Kauno g.), esantiems prie Prūsų sienos, tekdavo susidurti su mažuoju susisiekimu per sieną; buvo laikoma užsieniu ir Užnemunė (Lenkų karalystėje). Pardavę savo ūkio gaminius, savo reikalams pirkdavosi įvairių daiktų ir įsiveždavo Lietuvon; dėl šito būdavo sunkenybių su muitinėmis, kurios tuos daiktus laikė prekėmis, imamomis pardavimui ir reikalavo užsimokėti muitus. Bajorai prašė palengvinimų, kad laisvai jų prekes įleistų ir galėtų patys pareikšti muitinėse be pirklių tarpininkystės[250].

Savo keliu prašė kaikurių ūkio gaminių neišleisti į užsienį, būtent šiaudų: nes nuo to esanti žala ūkiui, pritrūksią jų mėšlui[251].

Dėl mažojo pasienio susisiekimo vyriausybė paaiškino bajorams, jog palengvinimų yra ir be to, bet nesutiko, kad druską ir silkes įsivežtų patys valstiečiai, nes tuo ver-

---

[248] 1852. V. 9 posėd. *(VBDA).*

[249] 1852. V. 17 posėd. *(VBDA).*

[250] 10) О исходатайствованіи дозволенія пограничнымъ крестьянамъ, возвращающимся по продажѣ своихъ произведеній въ Пруссію и Царство Польскомъ, привозить отъ туда необходимо нужные для домашняго употребленія вѣщи какъ то: соль, сельди, косы, пилы, напильники и тому подобные хозяйскіе снаряды, въ такомъ количествѣ, которое составляло бы казенныхъ пошлинъ до 10-ти рублей серебромъ, предоставивъ дѣлать словесныя объявленія о томъ въ Таможняхъ самымъ крестьянамъ безъ посредства гильдейскихъ купцовъ, которые за это требуютъ непомѣрной платы и даже часто отказываются отъ сего, ибо сами имѣя таковые вѣщи продаютъ оныя по высокимъ цѣнамъ. *(KBDA,* 1846. VI. 11 posėd. p. 10).

[251] 14) О исходатайствованіи чтобы вывозка разнаго рода соломы изъ здѣшняго края за границу была по тарифу включена между запретительными артикулами и недозволено было таможнямъ пропускать оной за границу, отъ чего приносится вредъ нашему земледѣлію и происходятъ неуражаи въ хлѣбѣ. *(KBDA,* 1846. VI. 11 posėd. p. 14).

čiasi pirkliai[252], nesutiko taip pat uždrausti šiaudų išvežimo[253].

13.

Kreditas. Skolos. Palūkanos.

a. Kursas.

Mokesčiai buvo imami sidabru (Lietuvoj), šiaip asignacijomis, kurių vertybė buvo nevienoda ir jųdviejų santykis svyravo. 1832 m. randame nurodyta, jog 1 sid. rublis = 3 rub. 72 kap. asignacijomis. Asignacijos turėjo palinkimo tai kilti tai kristi, ir dėlto kilo klausimas, kaip grąžinti skolą Bankui, kokiu kursu.

1834 m. gub. seimelis prašė leisti grąžinti skolą, paimtą

---

[252] 2) По ходатайству Дворянства, чтобы пограничнымъ крестьянамъ, отправляющимся въ Пруссію и Царство Польское для продажи тамъ своихъ произведеній было дозволено при возвратѣ оттуда, привозить необходимые для домашняго употребленія предметы, а именно: соль, сельди, простыя желѣзныя издѣлія и хозяйственные снаряды, въ такомъ количествѣ, за которое пошлина не превышала бы 10 р. сер. и объявлять сіи товары въ Таможняхъ словесно безъ посредства купцевъ. — Графъ Перовскій увѣдомилъ: что онъ и Г. Министръ Финансовъ съ которымъ происходила переписка по этому предмету, соглашается вполнѣ съ мнѣніемъ Г. Виленскаго Военнаго Губернатора, что за существующими уже въ пользу пограничныхъ нашихъ жителей значительными льготами въ торговыхъ сообщеніяхъ съ обывателями Пруссіи и Царства Польскаго, не представляется особенной надобности въ новыхъ по сему предмету распоряженіяхъ, помянутые льготы, описанные въ ст. 22.634 и 1730 Св. Уст. Тамож. состоятъ 1-е въ открытіи на самой границѣ Пруссіи рыночныхъ мѣстъ для распродажи предметовъ сельской промышленности, съ коихъ пошлины въ случаѣ непродажи возвращаются, 2-е въ допущеніи при всѣхъ сухопутныхъ Таможняхъ, словесныхъ объявленій на привозимыя крестьянскія произведенія и издѣлія, если цѣна безпошлинныхъ менѣе 25 руб. сер. или пошлина съ подлежащихъ платежу не превышаетъ 1 р. сер. 3-е въ дозволеніи влякимъ вообще лицамъ, безъ различія гильдій и званій провозить изъ Имперіи въ Царство Польское и обратно, а равно объявлять отъ своего имени въ Таможняхъ крестьянскія произведенія, коихъ большая часть, а именно: мука, крупа, уголья, известь, лѣсъ простая столярная работа и многія другія пропускаются не только безпошлинно, но по словеснымъ объявленіямъ. Соль же и сельди составляютъ предметъ значительной торговли купечества; слѣдственно дозволеніе крестьянамъ объявлять сіи товары въ сухопутныхъ томожняхъ безъ посредства купцевъ, послужилобы до нѣкоторой степени къ вреду лицъ, пользующихся правомъ заграничнаго торга. *(KBDA,* 1849. posėd. p. 2).

[253] 3) По ходатайству Дрорянства о воспрещеніи вывоза за границу соломы, Г. Виленскій Военный Губернаторъ увѣдомилъ, что Г. Министръ Внутреннихъ Дѣлъ призналъ означенное ходатайство Дворянства, какъ несогласное съ существующими узаконеніями, не подлежащими удовлетворенію. *(KBDA,* 1849. posėd. p. 3).

iš Valstybės Banko, asignacijomis tuo kursu, kuriuo buvo pasiskolinta[254].

Su tuo nesutiko tik vienas Telšių pav. maršalas Danilavičius, kuris bijojo bent kame prasilenkti su vyriausybe ir pareiškė tą savo nuomonę raštu. Jis randa, kad nuo to svyravimo kentėtų skolininkai, vieną sykį mokėdami mažiau, kitą gi sykį brangiau, ir visai nuvargtų, todėl siūlo mokėti tą vertybę, kurią pasiskolino[255], taigi pritarė vyriausybės sumanymui.

b. Palūkanos.

Bajorai jau dabar nebekeldavo pas save palūkanų klausimo, kas buvo daroma anksčiau, nebematyti didelio tuo susirūpinimo.

1834 m. seimelyj vienas St. Niepokoyczyckis, pareikšdamas savo atskirą nuomonę kitais reikalais, pasisakė, koks turi būti kursas: jis siūlė laikytis 1776 m. konstitucijos nustatytojo, būtent 5%, o ne 7%, kaip esą dabar[256].

c. Senosios skolos.

Politinės atmainos ir suirutės kartais sutrukdydavo laiku padaryti tą ar kitą aktą, tai vėliau tekdavo prašyti pratęsti raką ir vėliau jį įrašyti. Bet buvo ir tokių atsitikimų, kad pervėlai apie tat prisimindavo, taigi atrodo, kad turėjo galvoje ką kitą, negu buvo pasisakę.

1834 m. seimelyj randame tokį bajorų prašymą į vyriausybę. 1775 m. buvo išėjęs įstatymas (konstitucija), kuriuo reikalaujama, kad paskolos raštai (obligai) turėtų būti įrašyti į teismo knygas, arba kitaip sakant, kad padarytų oblatas. Kaikurie to nepadarė; vieni neva dėlto, kad buvo prasidėję

---

[254] E) „Aby zalecono było przyjmować do debitorów Banku pożyczkowego państwa w takim kursie assygnaty, jaki był w czasie zaciągnienia przez nich w tymże Banku pożyczki". *(VBDA,* 1834. II. 28 posėd. Dez. 9).

[255] f) Положенiе собранiя дабы долги были платимы по уваженiю курса, въ мѣсто занятыхъ ассигнацiй признаю столько противнымъ общему порядку и узаконенiямъ сколько ненадежнымъ для задолжавшихся, которые следствiемъ волненiя курса разъ выручали бы, другой разъ разорялись бы и утверждаю, что всякiй долгъ слѣдуетъ платить тою стоимостью, какою занятъ. (*VBDA*, 1834.II.28 posėd. Dez. 9).

[256] *VBDA,* 1834 m. seimelio aktai. Atskira Niepokoyczyckio nuomonė.

Baro sąjūdžiai, kiti—kad nežinoję, treti—kad šioji konstitucija nebuvusi jiems pranešta, todėl prašė visgi dabar leisti ieškoti anais skolos raštais, nors ir nepažymėtais[257].

Tuo pačiu laiku pakartojo prašymą, kad vyriausybė netaikintų įstatymo apie nekilnojamojo turto perleidimą praėjusiam laikui ir obligams[258].

d. Kreditas. Bankas.

Apie kreditą, apie kredito įstaigų sutvarkymą tekdavo dažnai kalbėti seimeliuose, nes vyriausybė Lietuvos bajorų prašymų nepatenkindavo.

1834 m., seimelis, pakartodamas senuosius prašymus, kreipėsi į vyriausybę, kad įsteigtų Lietuvos gubernijoms ipotekų ir kredito Banką, tokį, koks yra Kurše[259]. Ir dabar vyriausybė tuo reikalu nieko nepadarė.

1837 m. vėl kėlė tą klausimą Vilkmergės pav. maršalas Siesickis; jis buvo įteikęs raštą apie banko reikalingumą, bet jau kalbėjo apie siauresnį jo veikimo plotą — vienai Vilniaus gubernijai. Tam tikroj komisijoj delegatai priėmė ir įtraukė tą prašymą į savo pageidavimus[260].

---

[257] (L) „Aby pozwolono było dochodzenie należnosci tym obywatelom, którzy wydanych sobie obligów w żadnych aktach, stosownie do konstytucji 1775 roku, oblatowali; albowiem tu konstytucja dla wszczętych wówczas przez konfederację barską zaburzeń, nie wszędzie przyszła do skutku ani o niej w wielu powiatach tutejszej Gubernii wiedziano. *(VBDA*, 1834. II. 28 posėd. Dez. Ł).

[258] (k) „ponowienie następnych punktów prośby Dworzanstwa przyniesionych od jego imienia przez byłego JW. Marszałka Gub. Karpia a mianowicie:

1° punktu 11° o nierozciąganiu prawa o wieczystych tranzakcyach, na obligi i za czas przeszły.

2° punktu drugiego o powrócenie do karbów prawnie przepisanych poborów w miescie Wilnie pod nazwaniem bramnego, brukowego i tak dalej.

3° punktu 21° porównanie dusz wolnych włosciańskich z takiemiż dziedzicznemi co do opłaty skarbowych podatków, nakoniec:

4° punktu 22° o przyjmowanie dusz wolnych na kaucyą przy pożyczce ze skarbu pieniędzy w tej samej wartości, w jakiej się przyjmują dusze poddańskie. *(VBDA*, 1834. II. 28 posėd. Dez. II d. k.).

[259] Aby na wzór Kurlandskiego zaprowadzony był w Guberniach litewskich Hipoteka i Bank Kredytowy. *(VBDA*, 1834. II. 28 posėd. Dez. S).

[260] ...Poczem J. W. Siesicki Marszałek powiatu Wiłkomirskiego odczytał swoje uwagi o potrzebie ustanowienia w Gubernii Wileńskiej Banku Krajowego. Zgromadzenie przyjmując tak pożyteczny projekt, umieścić w dezyderyach postanawia. *(VBDA*, 1837. III. 9 posėd.).

Matyt ir daugiau bajorų tuo klausimu rūpinosi, kad Zubovo rūpesčiu išvertė Kuršo Banko įstatus ir sumetė pinigus jiems išspausdinti. Banko reikalui giliau ištirti ir sumanymui priruošti seimelis išrinko komisiją iš pavietų atstovų[261].

Ir dabar vyriausybė nieko nepadarė.

14.

Dvarininkai ir smulkieji bajorai.

Vyriausybė ir didieji dvarininkai nemėgo smulkiųjų bajorų, berods įvairiais sumetimais, ir dėlto norimieji pakeitimai buvo nevienodi. Dėlto dvarininkai nevisur palaikė vyriausybės politiką smulkiųjų bajorų atžvilgiu; pav. nesirūpino plėsti renkamosios teisės ir čia pilnai pritarė vyriausybės sumanymams, bet su sunkenybėmis, daromomis smulkiesiems bajorams bajorystei įrodyti, nesutiko, nes jiems anie buvo reikalingi kaipo žemesnieji tarnautojai. Dėl to dvarininkai rūpinos jiems padėti patarimais, o neturtingiems net pinigais; jų deputatų vyrybės lengviau praleisdavo į bajorus, negu vyriausybės valdininkai.

Plačiai buvo kalbama apie šitą pagelbą 1837 m. seimelyj. Upytės deleg. Jalowieckis (jį palaikė baronas Krauzas) išdrįso viešai pasakyti, kad dabar dirbtinai mažiną bajorus, kad to nereikėtų prileisti. Heroldijoj dažnai dėlto atmetą bajorystę, kad jie neturį valstiečių. Seimelis randa, kad tai nėra teisinga. Jie ten Heroldijoj nesuprantą, kas Lietuvoj buvo bajoru, ir dėl šito nesupratimo kenčia smulkieji bajorai[262].

Matyt taip pat galvojo ir kiti, kad seimelis nutarė palengvinti neturtingiems bajorams savo bajorystę įrodyti ir dėlto paskyrė tam tikslui geroką sumą: per 3 metus davė po 17.900 rub.[263].

Seimelis prašydavo, kad vyriausybė pratęstų įrodymų raką, tat darydavo nekartą tai bajorų maršalai, tai seimelis. Prašė dar 1840 m.[264]

---

261 *VBDA*, 1837. III. 15 posėd.
262 *VBDA*, 1837 m.
263 *VBDA*, 1837. III. 19 posėdyje.
264 *VBDA*, 1840. II. 19 posėd.

15.

Bajorai ir miestai.

Iš Lietuvos miestų vienas Vilnius galėjo iš savęs gyventi, turėjo savo pajamų, turėjo senų privilegijų, kuriomis rėmė savo imamus mokesčius, kultūriškai stovėjo aukščiau, turėjo užtektinai žmonių, kurie galėjo jo reikalus ginti; kiti miestai ir miesteliai, neišskiriant ir pavietų miestų, buvo nuskurę ir nuvargę, prašydavo neretai bajorų seimelio pagelbos ir talkos. 1833 m. į Vilniaus gub. seimelį kreipėsi dviejų pavietų miestų deputatai, jų burmistrai: Vilkmergės — Slavinskas ir Ašmenos — Žukauskas, su savo raštais, pridėję savo miestų valdybų nutarimus, kur nurodinėjo, jog šitie miestai esą nuvargę, neturį lėšų bendroms tų miestų reikmenoms patenkinti; šitam pavaizduoti pristatė net savo pavargėlių sąrašą. Taigi šituo keliu norėjo apsiginti nuo didelių naštų, kurias gali uždėti bajorai, besiskirstydami mokesčius.

Seimelis rado, kad jis to reikalo spręsti negalįs, tai nutarė visą medžiagą pristatyti gubernijos vyriausybei[265].

Ant rytojaus į seimelį buvo atvykę kitų pavietų miestų atstovai: iš Švenčionių — tarėjas Bruzowskis ir Vidiškių — Želeninas. Jie sakė tą pat, ką ir Vilkmergės bei Ašmenos burmistrai: skundėsi, kad jų pajamos tokios menkos, jog negalį savo pirmiausiųjų reikalų patenkinti[266].

O reikalas įsikišti buvo: vyriausybė norėjo padidinti mokesčius, kuriuos bajorai ketino skirstyti ir miestams savo nuožiūra[267].

Gi prieš Vilnių, kuris turėjo savo mokesčius, nes ėmė iš

---

[265] „Deputowani od miast powiatowych Wiłkomierza i Oszmiany Burmistrze pierwszego Sławinski a drugiego Żukowski podali do Zgromadzenia doniesienia z wypisaniem w onych biednego stanu mieszkańców miast pomienionych, oraz niedostatku funduszów do załatwienia ogólnych potrzeb tych miast. Po odczytaniu rzeczonych doniesień, Zgromadzenie niewidząc siebie władnem robić jakiekolwiek na skutek onych rozporządzenia postanowiło: przedstawić one w autentykach na uwagę Gubern. Zwierzch. za posrednictwem Marszałka Gubernskiego". *(VBDA,* 1833. III. posėd.).

[266] „podali do Zgromadzenia głosy wyobrażające biedny stan mieszkanców miast powiatowych, oraz zupełny niedostatek funduszów do załatwienia ogólnych potrzeb tychże miast". *(VBDA,* 1833. III. 24 posėd.).

[267] *VBDA,* 1833 m. protokolų knygos gale.

visų atvykstančių į miestą, bajorai dažnai darydavo puolimus ir reikalaudavo rinkliavas sumažinti. 1833 m. Vilniaus gub. seimelis nutarė prašyti, kad Vilniaus miestas grįžtų prie tų mokesčių, kurie nurodyti įstatymuose, pav. vartinės (brominės), brukinės (grindimo) ir t. t.,[268] o jis imąs daugiau: už grindimą, tiltą, prekes, vietą turgavietėj ir t. t.

Matyt vyriausybė nieko nebuvo padarius, nes dar 1855 m. Vilniaus bajorai kėlė tą patį klausimą, vėl reikalavo panaikinti Vilniaus mieste vartinę ir brukinę, kurie mokesčiai sudarė geroką pajamų sumą. Klausimui ištirti ir pagrįsti atidavė jį drauge su kitais į komisiją, išrinkta po 2 nuo pavieto[269].

16.

Bajorai ir žydai.

Praėjus 1831 m. revoliucijai, Lietuvos dvarininkai grįžo prie žydų klausimo, visuomet jų keliamo nuo to laiko, kai pateko rusams.

1832 m. pavasarį maršalai susiėję ir aptarę eilę įvairių reikalų, nagrinėjo ir sodžiaus žydų klausimą; dėl jų parašė vyriausybei platų raštą. Šitame rašte buvo pakartojama tie patys samprotavimai, kaip ir pirmiau, tik suvesti į vieną. Žydai, sako, gyvenantieji sodžiuje ir besiverčiantieji degtinės pardavimu, visai naikiną artojus, ir didžiausioji jų skurdo priežastis esą žydai. Žydai esanti gudri, apsukri, nešvari tauta, nedirbanti jokio naudingo darbo, amato ir verslo; visas jų darbas: išvarginti, nulupti darbo žmones, moką viską iš jų ištraukti, o patys tinginiai, neturtingi; gyveną tik iš smuklių; sodiečiai gi nesupranta žydų daromos jiems žalos.

Išleistieji įstatymai nevykdomi. Išėjusis 1804. XII. 9 d. įstat. reikalavo, kad visi žydai būtų iškraustyti iš sodžiaus, iš smuklių iki 1808. X. 1, jeigu po to pasiliks smuklėje, tai nubaus ir savininką ir žydą (34, 36 str.). Dėl Prūsų karo šito įstatymo reikalavimas buvo neįvykintas, bet karui pasibaigus,

---

[268] *VBDA,* 1834. II. 28 posėd. Dez. *Ķ.* p. 2.

[269] „b) Объ уничтоженіи въ г. Вильнѣ брамнаго и бруковаго сборовъ съ пополненіемъ въ городской доходъ выручаемыхъ отъ сего 24 тыс. руб. сер. въ годъ изъ суммъ Земскихъ Повинностей“. *(VBDA* 1855.X.7 posėd.).

naujas 1807. X. 19 įsakymas liepė aną išpildyti ir per 3 metus žydai turėję būti perkraustyti į miestus, pradėjus nuo 1808. I., ir jau nuo to laiko sodžiuje negalėję likti nė vieno žydo. Visos kitos gubernijos pajuto visą šio įstatymo naudą, tik Vilniaus gub. to nepatyrus: dargi čia žydų atsiradę daugiau, nes atsikraustę iš anų gubernijų, apsigyvenę sodžiuose, prie smuklių ir bravarų, privisę jų daugiau negu pirmiau. Žydai mokėjo apeiti įstatymą ir išsisukti nuo jo vykinimo. Dėlto dvarininkai prašė pilietinio gubernatoriaus, kad tas įstatymas dėl žydų iškraustymo iš sodžių būtų įvykintas[270].

Minėtasis bajorų maršalų raštas ėjo aukštesniųjų instancijų keliais; gubernijos maršalas persiuntė pil. gubernatoriui, tas—

---

[270] „Po spełnieniu i rozwiązaniu powyższym na każdodziennej sessyj spisanym porządkiem od zwierzchności uczynionych poruczeń, Marszałkowie zebrani zastanawiając się nad okolicznościami ogoł szlachty Gubernii Wileńskiej dotykającemi, i nad sposobami dzwignienia stanu rolniczego do ostatecznej już zbliżonego ruiny, znajdują konieczną potrzebą przełożyć następne prosby: 1-mo Mnogich lat doświadczenie gruntownie przekonało, jak szkodliwy jest wpływ żydów po wioskach rozlokowanych i tylko przedażą wodki zajmujących się na stan rolniczy. Nędza rolników, tej najliczniejszej klasy ludnosci krajowej do najwyższego stopnia posuniona podlug ogólnych postrzeżeń niejednokrotnie Zwierzchność przedstawianych, pochodzi najszczególniej z przyczyny żydów. — Narod ten, z przyrodzenia chytry, leniwy, gniusny, żadną umysłową pracą ani użytecznym rzemiosłem niezajęty, całą moc wrodzonej sobie chytrości do tego jedynie obrocił celu, ażeby krwawej pracy i trudów pospolitego ludu wszystkie prawie zabierając owoce, przeżywiał i uposażał nader łatwo rozmnożające się swoje niepoliczone rodziny. — Niema potrzeby powtarzać tylekroć już dowiedzionej pewności, jak daleko wydoskonalona jest w żydach sposobność i zręczność wyłudzenia ostatnich nawet do koniecznego utrzymania się nieodbicie potrzebnych u rolnika zapasów — a jeżeli w ogólności zaprzeczyć niepodobna, że ród żydowski bez najmniejszej cywilizacyi, bez żadnej chęci do pracy lub jakichkolwiek pożytecznych zatrudnień, samym tylko oszukiwaniem przez ich fanatyczną i przesądną religią dozwolonym, zajęty — a zawsze ubogi i nadzwyczajnie gniusny i leniwy był i jest każdemu krajowi chrzesciańkiemu w którym zamieszkał szkodliwy; tym bardziej jasno i dotykalnie przekonać się można, że wpływ tej licznej części rodu żydowskiego, która po wsiach, gościncach publicznych, browarach i karczmach pokątnych, jedynie przedażą wodki żywi się i utrzymuje, jest nader zgubny dla prostego rolniczego ludu, niezdolnego ani pojąć ani uniknąć z nadzwyczajną chytrością przedsiębranych i dokonywanych przeciwko sobie żydowskich obrotów. Temi przejęty uwagami błogosławionej wiekopomnej Pamięci Najjaśniejszy Cesarz Aleksander, w ustawie o żydach r. 1804 X bra 9 dnia Najwyżej konfirmowanej zamiescić raczył, a mianowicie w punkcie 34. „Nikt z żydów naczynając od 1° Januarii 1807 roku w Guberniach Astrachańskiej, Kaukaskiej, Małorosyjskich i Noworossyjskich, a w dalszych wszystkich od 1° Januarii 1808 r. w żadnej wsi i siele nie może utrzymywać żadnych aręd, szynków, kabaków, karczem czyli zajezdnych domów, pod swoim, ani pod cudzym imieniem, i w nich nie tylko nie może

karo gubernatoriui, karo gubernatorius su savo pastabomis pasiuntė Vidaus Reikalų Ministeriui, o jis visą tą medžiagą patiekė tam tikram žydų reikalais komitetui. Jisai, išžiūrėjęs visą medžiagą, savo nutarimą tuo reikalu persiuntė atgal tų pačių instancijų keliu[271].

Komitetas pirmiausiai išsprendė klausimą dėl propinacijos. Ji esanti teisė tam pačiam asmeniui daryti ir pardavinėti degtinę. Tai žiūrint žydų, atsiranda trys klausimai: 1) ar gali žydai varyti ir pardavinėti degtinę bažnytkaimiuose ir sodžiuose, 2) ar gali tą pat daryti iždo miestuose bei miesteliuose ir ponų miesteliuose, 3) ar gali abiejur pristoti už degtindarius.

Galutinai neišspręsta 1 ir 3 klausimai, teišaiškinta vos antrasis klausimas. Miestuose žydai gali daryti ir pardavinėti degtinę, jeigu jie turi ypatingą teisę, miesteliuose — jeigu

---

przedawać wódki, lecz nawet mieszkać pod jakim kolwiek pozorem, chyba przejazdem. Takowe zaprzeczenie rozciąga się na wszystkie szynki, karczmy zajezdne, i inne domy na wielkich traktach będące, w czyjej by nie były one possessyi, lub zgromadzenia jakiego, lub też partykularnych obywateli. — W punkcie 35m każdy obywatel po wyjsciu tego terminu pozwalający żydowi w swojej wsi czyli siele utrzymywać jaką kolwiek arędę, kabak, szynk czyli inne podobne mieszkanie dla przedaży wodki, za pierwszym doniesieniem, po uczynionym przez sąd Niższy Ziemski wysledzeniu, gdy w tym zostanie przekonanym, zapłaci za wyrokiem powiatowego Sądu Sztrafu na zysk powszechnej opieki i delatora po połowie, na pierwszy raz po rubli 5 z każdego domu we wsi jego będącego, drugi raz wedwoje, a za trzecim razem, majątek jego bierze się w opiekę na lat 10, arędowni zaś possessorowie usuwają się na zawsze od possessyi Majątku, i przez Gazety uczyni się publikata, że onych więcej posiadać nie mogą i w punkcie *36* „Żyd o takowąż przedaż przekonany, na podobnyż zysk powszechnej opieki w pierwszym razie opłaci sztrafu rubli 100, w drugim 200, a za trzecim razem posyła się do Syberyi na posielenie, jeżely by zaś żyd niemial pieniędzy na zapłacenie wyżej rzeczonego sztrafu, w takim zdażeniu postąpić z nim według prawa o dłużnikach niemających funduszu na odpowiedz ustanowionych". — Ta wszakże błogoslawiona ustawa, z powodu rozpoczętej wkrótce wojny Pruskiej szczególnie w guberniach pogranicznych, a w tym rzędzie i w gubernii Wileńskiej do skutku doprowadzoną nie została. — Zaraz więc po ukonczonej wojnie Najjaśniejszy Cesarz Alexander o pomyslność ludu swojego troskliwy, ożywił oną ukazem 1807 r. 8-bra 19 dnia Najwyżej podpisanym, w którym wyjaśniwszy powody zatrzymanej co do przesiedlenia żydów ekzekucji, ponowił uprzedni ukaz w słowach następnych „przesiedlienie żydów z sioł i wiosek, zacząwszy nieodmiennie od terminu w ogólnym postanowieniu zamierzonego, dopełniać pod szczególnym staraniem i odpowiedzialnością gubernatorów wojennych i cywilnych podług prawideł następujących: w ciągu roku pierwszego, to jest 1808 przesiedlić ich przynajmniej część trzecią, w roku następnym 1809 przesiedlić jeszcze część takąż, a w roku trzecim 1810 część ostatnią tak iżby po upłynieniu tych trzech lat nikogo z żydów w siołach i wsiach niezostało". — Ta swięta Najpotężniejszego błogosławionej pamięci Pana

leidus apsigyventi arba vėliau savininkui sutikus buvo suteikta šitoji teisė. Taigi naujo įstatymo leisti nė nereikia. Viešpats su tuo sutikęs.

Pil. gubernatorius buvo padaręs ir daugiau žygių žmonėms nuo žydų smuklių apginti; jis nuo savęs kreipėsi į Vilniaus vyskupą Klongevičių, prašydamas jo, pasiūlyti savo vyskupijos kunigams, kad jie dvasiniuose dvaruose smuklių žydams nebeišnuomuotų, nes šituo keliu būsią galima pamaži pataisyti valstiečių būvį ir pakelti juos doriškai[272]. Taigi pajuokia čionai vyskupą Klongevičių, tiek pat pašiepimo jis įdeda ir atsakydamas dvarininkams; be reikalo jie laiką žydus, jiems galį savo smuklių, kurios yra prie kelio, ir neatiduoti, jie patys galį žydų nelaikyti savo dvaruose, ypač netu-

---

wola, we wszystkich prawie prowincyach wielkiego Państwa rossyjskiego do skutku przyprowadzoną została; lecz w tenczas kiedy lud prosty i obywateli innych gubernii cieszą się z jawnych i pomyslnych skutków dobroczynnej ustawy, rolnik i obywatel Gubernii Wileńskiej nie tylko nic z niej niezyskał, ale owszem wielka liczba familiów żydowskich, do przesiedlenia się w innych prowincyach naglona osiadłszy w gubernii Wileńskiej po wioskach, browarach i karczmach, pomnożyła massę szkodliwego rodu, a przez to lud rolniczy, a z nim razem obywatelskie majątki, do ostatniej ruiny i zniszczenia doprowadzone, nad okropną stanęły przepascią. — Jaką mocą i jakiemi wybiegami potrafił dotąd ród żydowski w Gubernii Wileńskiej ochronić się od zadość uczynienia Najwyższej woli, niepodobna wysledzić; lecz teraz własnie jest chwila dopomnieć się o skutki tej dobroczynnej ustawy, kiedy szczęśliwie nam Panujący Monarcha z niezmordowaną gorliwością i ojcowską troskliwością nad losem ludów swoich czuwa i pracuie, i kiedy każdodziennie prawie mamy przekonanie, że wysocy Naczelnicy Gubernii Naszej dobrotliwego Monarchy odpowiadając zamiarom, nieoszczędzają pracy i trudów tam gdzie idzie o pomyslność Gubernii, wysokim ich rządom powierzonej. — Marszałkowie przeto zgromadzeni składając w rękach J. Wo Cywilnego Gubernatora pokorne swoje powyżej zaszczególnione żądania, osmielają się błagać o czynne wdanie się gdzie należy, ażeby rychłym przesiedleniem żydów, lud rolniczy od ostatecznej zguby i ruiny mogł zostać uratowany"...

Peln. ur. Gub. Marsz. hr. Zabiełło,
Wileński M. (nėra parašo),
Oszmianski M. Feldmann,
Zawilejski M. Mostowski,
Wilkomierski M. B. Pietkiewicz,
Brasławski M. Wawrzecki,
Trocki M. Dąmbrowski,
P. u. Kowieński M. Kwiatkowski,
Upitski M. Ropp,
Rosieński M. Puzyrewski,
Szawelski M. Kownacki,
P. u. Telszewski M. Gosztowt. *(VBDA)*, 1832. III. 17 posėd.).

271 Дѣло о содержаніи винокурень. *(VBDA)*.

272 *VBDA*, tenpat, Vilniaus pil. gubernatoriaus raštas Viln. gub. maršalui 1833. IX. 4, Nr. 16858.

rint aniems leidimų ar pasų, dar labiau, kad patys dvarininkai galį už tat atsakyti[273].

Taigi gubernatorius davė suprasti, kad dvarininkų kalbos prieš žydus, bajorų prašymai, kad vyriausybė juos užtartų, nėra širdingi, nes patys elgiasi priešingai savo žodžiams.

Gubernijos maršalas šitą raštą išsiuntinėjo į pavietus, o šie per parapijų viršininkus — dvarininkams.

Vilniaus vyskupijos vald. Klongevičius į tat atrašė gub. maršalui, jog jis kreipęsis į savo vyskupijos kunigus, kad tie, kurie turi nekilnojamąjį turtą, neatiduotų žydams smuklių, kurios stovi prie kelio ir prie sodžių, valstiečių būviui ir dorai pakelti, ir kad dvasiniuose dvaruose negyventų žydai be atitinkamų leidimų ir raštų[274].

Taigi dvarininkai, tuo tarpu negavę iš vyriausybės sau naudingo atsakymo, veikiai vėl grįžo prie to paties klausimo. 1833 m. Vilniaus pav. atstovas Szumskis siūlė prašyti vyriausybės, kad uždraustų žydams laikyti sodžiuose bravarus ir smukles, nes tat kenkią valstiečiams. Visas seimelis pritarė šitam, pavedė gub. maršalui rūpintis to sumanymo įvykinimu[275].

Gubernatoriaus raštas vyskupui ir bajorams, kur siūlė neįsileisti žydų be atitinkamų raštų, iššaukė tam tikrą judesį, ėmė nerimauti smulkieji bajorai ir žydai, patys dvarininkai ir

---

[273] *VBDA*, tenpat, 1833. IX. 4, Nr. 16859.

[274] „Stosownie do odezwy p. Sprawującego obowiązek Gub. Cywilnego Wil. z d. 4 Wrz. r. t. za Nr. 16858 mam honor J. W. Pana uwiadomić, że wezwałem Duchowienstwo powierzonej rządowi mojemu Dejecezyi, to zwłaszcza, ktore ma w posiadaniu swojem majątki nieruchome, aby na przyszłość nie wypuszczali w arędę żydom karczem stojących przy drogach i po wsiach, aby tym sposobem zwolna mógł się polepszyć stan włościan i sprostowały się ich obyczaie również, tudzież aby w majątkach Duchownych nie mieszkali żydzi bez ustanowionych książeczek przekonywających o zapisaniu ich w czasie rewizji i w akkuratnej opłacie podatków skarbowych, obcy zaś bez płakatnych paszportów, dla uniknienia odpowiedzialności zarządzających majątkami — Biskup Sufragan Wileński Kłągiewicz. *(VBDA,* Vyskupo raštas 1833. X. 10 Nr. 4795).

[275] „Delegowany z. pow. Wileńskiego J. W. Józef Szumski wniosł na zgromadzenie, aby skutkiem uprzednich postanowień, prosić Zwierzchność o zabronienie żydom browarów po wsiach i zajmowania się szynkami — jako wielki wpływ mający na byt włościan — jakowy wniosek gdy został jednomyslnie popartym przez całe Zgromadzenie, poruczono więc Marszałkowi Gubernskiemu uczynić w powyższym przedmiocie, gdzie z kolei wypadać będzie ponowne przedstawienie z prośbą o skutki pierwszego". *(VBDA,* 1833, III. 23 posėd.).

kunigai suprato tokį raštą, kaip įsakymą sau, tai ėmė galvoti, kad reikėtų sušvelninti griežto ir žiauraus įstatymo praktiką. Ir gubernatorius, gal būti įtikintas suinteresuotųjų, atitaisė savo raštą. Naujajame rašte jis sako, kad tai buvęs jo patarimas, o ne reikalavimas, neketinąs atitraukti žydus nuo šitos vidaus pramonės šakos, visa tat pareiną nuo dvarininkų, kurie rūpinasi valstiečių gerove, be to išeisiąs greitai naujas įstatymas apie žydus, tenai smulkiai būsią išžiūrėta žydų teisės degtinei daryti ir jai pardavinėti. Bet maršalų priedermė nurodyti dvarininkams, kad negalį duoti pas save gyventi žydams be atitinkamų leidimų, pasų ir t. t.[276]

Seimelis 1834 m. pakartojo tuos pačius reikalavimus: prašo uždrausti žydams laikyti bravarus ir smukles[277].

Net svarstydamas pašto išnuomavimą žydams, seimelis panoro statyti žydams savotiškas sąlygas: žydai blogai laiką paštą, tai stojant jiems į varžytynes reikia reikalauti, kad išdėtų iš karto bent pusę metinės nuomos, kad būtų galima tuoj išieškoti už visas kliaudis ir blogai atliktą darbą[278].

Prieš paskutinį reikalavimą protestavo Telšių maršalas Danilavičius; ir čia jis bijojo nusidėti ne žydams, bet vyriausybei, nes matė tame jai priešinimąsi, ir dėlto bandė ginti žydus. Įkaitų didumą, jis sako, nustatęs įstatymas (1828. III. 11

---

276 „предположительныя мѣры по отвращенію евреевъ отъ винокуренія и продажи питей не должны быть принимаемы со стороны помѣщиковъ и духовенства, а также администраторовъ казенныхъ имѣній, рѣшительнымъ правиломъ къ удаленію евреевъ отъ сей вѣтви внутренней промышленности, а сообщены оныя въ видѣ совѣта и зависитъ отъ воли владѣльцевъ, т. к. мѣра сія предпринимается къ улучшенію состоянія крестьянъ, и что впрочемъ слѣдуетъ ожидать изданія новаго устава о евреяхъ, въ которомъ начертаны будутъ въ подробности правила какъ на счетъ винокуренія, такъ и относительно продажи питей.

Впрочемъ обязанностью есть Г.г. Предводителей Дворянства внушить каждому помѣщику, что они не должны въ имѣніяхъ своихъ и по корчмамъ терпѣть на жительствѣ евреевъ ... безъ паспортовъ...". Vilniaus Pil. gubernatorius į Viln. gub. bajorų maršalą 1833. X. 23 Nr. 20475.

277 „Aby uczynione było pewne i wszystkich bez wyjątku, nie wyłączając duchownych i skarbowych majątków, obowiązujące postanowienie; aby żydzi po wsiach i karczmach obywatelskich, duchownych i nawet własnych nie mieszkali ani się pędzeniem lub szynkowaniem tamże wódki nie zajmowali". *(VBDA,* 1834. II. 28 posėd. Dezid.).

278 „Aby, z powodu złego utrzymywania przez żydów stacyi pocztowych nie inaczej byli oni dopuszczeni do licytacyi poczt, jak składając kaucyą najmniej połowie rocznej opłaty równającą się z warunkami w kontraktach, że wszelkie zrządzone nieregularnością utrzymania poczt wydatki wnet zdającego kaucyą exekwowane będą". (1834. II. 28 posėd. Dezid.).

ir 1830. X. 17); įkaitų padidinimas būtų žalingas patiems bajorams ir neteisingas žydams, nes jiems vieniems daro išimtį[279].

Kaip minėta, vyriausybė, gamindama savo naują įstatymą apie žydus, nesiskubino pildyti dvarininkų noro. 1834 m. rudenį nepaprastame seimelyj Ašmenos maršalas Pusłowskis pasiūlė, o seimelis priėmė, kad žydams neleistų nei smuklių, nei bravarų laikyti, kad gyvenime būtų įvykinti paskelbtieji šioms gubernijoms įsakymai[280].

1835. IV. 13 išėjo naujas įstatymas apie žydus, kuris surinko į vieną visus išleistuosius įstatymus ir juos tarp savęs suderino, kai ką pakeitęs ir atmetęs[281]. Tą pačią dieną išėjo kitas įstatymas, kuris sustabdė žydų kraustymą, nes šita sudarydavo daug painiavų, dėlto caras paliepė: 1) sustabdyti žydų perkraustymą iš sodžių, kur tat dar nepradėta, 2) bylas prieš dvarininkus, kaltinamus slaptu žydų laikymu, panaikinti; 3) tačiau leidžiama žydus iškraustyti, bet prisilaikant padarytųjų su žydais dermių. Iždo dvaruose šitoji teisė priklauso vyriausybei. Dėl šito įstatymo svarbos jis išsiuntinėtas visiems dvarininkams[282].

Negalint stačiai pulti žydus, o turint omenyje smulkiuosius bajorus, palaikant vyriausybei dvarininkus, jeigu tat nekenkė iždo reikalams, dvarininkai bandė kitaip pagrįsti savo

---

[279] Голосъ Предводителя Дворянства Тельшевскаго уѣзда Каликста Даниловича въ Виленскомъ Губернскомъ Собраніи 28 февраля 1834 года.

Руководствуясь 62-мъ § Высочайше утвержденнаго 6-го Декабря 1831 г. положенія о дворянскихъ выборахъ не могу согласиться на постановленіе Собранія, опредѣленно противное имяннымъ Указамъ и общимъ Имперіи Узаконеніямъ, а именно не соглашаюсь:

а) На обремененіе евреевъ при торгахъ большими залогами противъ опредѣленныхъ на всѣ состоянія въ Имперіи Высочайше утвержденныя правилами 11 марта 1828 года Указомъ отъ 17 октября 1830 г., и сію мѣру признаю столько вредною самому дворянству предполагаемымъ затрудненіемъ въ допущеніи евреевъ къ торгамъ, сколько несправедливою въ изнятіи евреевъ изъ общаго порядка". Danilavičiaus protestas raštu, p. *a*.

[280] c) „Iżby żydzi po wioskach i karczmach mieszkający nie zaymowali się pędzeniem w browarach i wyszynkiem, prosić u Rządu o scisłą exekucją Naywyższego Ukazu w roku 1824 nastałego, a w 1827 w Gubernii tutejszej publikowanego..." Pusłowski nurodo į 1824 ir 1827 m. įsakymus. Įtraukta į Dezid. 5c.

[281] *PSZ*, Nr. 8054 — 1835. IV. 13.

[282] *PSZ*, Nr. 8052 — 1835. IV. 13. Šis įstatymas išsiuntinėta bajorams 1835. V, VI.

prašymus, kodėl jie puola žydus, stengėsi įtikinti vyriausybę, jog jie čionai giną iždo interesus.

1837 m. seimelyj savo pasiūlymą dėl žydų patiekė Kauno pav., kurį palaikė Trakų pav.; seimelis priėmė jį, ir įrašė į savo pageidavimus. Jie prašė tenai, kad vietos vyriausybė tiksliai laikytųsi įstatymo, kuris draudžia žydams ir sodžiaus bajorams daryti degtinę savo bravaruose, nes jie nemoka degtinės mokesčių, šituo kenkdami tiems, kurie juos užsimoka, taigi dvarininkams.

Jeigu žydai turėtų savo žemės ar miško, vistiek negalima leisti jiems statyti smuklių prie plento, neduodant jiems plano, nors ir turėtų liudijimą iš gildės, nes jis negalįs turėti galios sodžiuose.

Gi pavieto maršalas turįs šito labiau žiūrėti ir, pranešus kam iš dvarininkų, turįs rūpintis veikti per policiją, kad ji tuos neteisėtus bravarus uždarytų, o jeigu to nenorėtų padaryti, tai kad praneštų atitinkamai valdžiai[283].

Dvarininkai įtikinėjo vyriausybę, kad žydai, sėdėdami smulkiųjų bajorų bravaruose ir smuklėse, kenkią ne tik dvarininkams, bet ir iždui, nemokėdami jam svaigalų mokesčių, be to galį pigiau paleisti degtinę ir girdyti žmones.

Vyriausybė vis dar nematė sau skriaudos, mokesčiai jai ėjo kitu keliu, ir nieko nedarė. Dėlto sekančiame seimelyje, 1840 m., grįžę prie žydų, dvarininkai skundėsi, kad žydai turį smuklių ir bravarų, kad jie vis dar neperkelti į miestus. Pri-

---

[283] „Następnie powiat Kowieński, a z nim łącznie i powiat Trocki, proponują, prosić gdzie należy o scisłą exekucją prawa, zabraniającego żydom i szlachcie okolicznej, pędzenia wódki we własnych browarach: ci bowiem z powodu powolności policyi Ziemskiej, niepłacąc podatku gorzelnianego, czynią krzywdę tym, którzy się za tę prerogatywę opłacają.

Gdy prawo podobnych nadużyć zabrania, Zgromadzenie więc o wdanie się za jego exekucyą do J. W. Xięcia Marszałka Gubernskiego zobowiązało, aby żydom mającym własne cząstki ziemi lub las, wzbroniono budować karczmy przy szosie, nie wydając im na takowe planów i aby powodem do tego niesłużyły im Gildie, które wcale do karczem po wsiach nie sciągają się, równie też Zgromadzenie za rzecz potrzebną uznało iżby Marszałkowie powiatowi na to nadużycie szczególną mieli baczność i za wniesieniem do nich w tej rzeczy prez obywateli prośby, obowiązywali do zamknięcia browarów nieprawnych, policyą Ziemską, a w razie jey powolności natychmiast do właściwej odnosili się władzy". *(VBDA*, 1837. III. 15 posėd. Dezid. II).

minė apie tat savo raštu Antanas Chominskis, seimelis vėl tat įtraukė į savo pageidavimus[284].

Vyriausybė ir dabar nieko nedarė. 1843 m. seimelyj vėl bajorai prašė, kad žydus, kurie užsiima svaigalų pardavinėjimu, iškraustytų iš sodžių, smuklių, bravarų ir t. t. Kilo ginčas, ar gali žydas urmu pardavinėti degtinę. Didelė dauguma rado, kad gali, tik tąja sąlyga, kad turi laikytis tosios kainos, kuri nustatyta prekybai mažmenomis. Keletas bajorų siūlė leisti žydams ir tiems, kurie neturi bravarų, pardavinėti laisvąja kaina[285].

Apie pardavinėjimą urmu nutarė svarstyti dar sykį; tiktai, seimelis svarstė ant rytojaus, bet paliko prie senosios nuomonės[286].

Urmo pardavinėtojai ėmė degtinę iš didesnių dvarininkų ir jų bravarų, todėl šie ir sutiko, kad leistų žydams šiuo atsitikimu degtinę pardavinėti.

Kol bajorai rūpinosi vienu dalyku — neleisti žydams degtinės daryti ir jos pardavinėti pas smulkiuosius bajorus, vyriausybė nieko nedarė, tik staiga nuo 1838 m. pati nieko neprašoma, tikrai ėmė kraustyti žydus iš Lenkų pasienio — nuo Nemuno už 50 viorstų, kad jie per sieną nevarytų smukulio. Pradėjus žydus kraustyti, jau tos juostos dvarininkai ėmė

---

[284] „Odczytane na Zgromadzeniu wniesienie J. W. Antoniego Chomińskiego kapitana b. wojsk polskich o wzbronienie żydom należytości do browarów i arend propinacyjnych, o przesiedlenie ich ze wsiów do miasteczek, o zamknięcie gorzelni w tych dominijach, które nie mają prawa ich posiadania, i obmyślenie dogodniejszych sposobów do odbywania kresy. Zgromadzenie zostawuje do dalszego naradzania się, a tylko co do browarów nie prawnie posiadanych porucza Marszałkowi Gubernskiemu ponowić żądanie o exekucyą istniejącego w tej materyi prawa". *(VBDA,* 1840. II. 19 posėd. Dez. V).

[285] „1-е Объ удаленіи евреевъ занимающихся продажею горячихъ напитковъ изъ деревень, корчемъ, шинковъ, винокурень и другихъ питейныхъ заведеній съ принятіемъ къ тому описанныхъ въ проектѣ мѣръ, о дозволеніи производить оптовую продажу привозимаго посторонняго вина не иначе, какъ по цѣнамъ для раздробительной продажи установленной и о закрытіи винокурень, корчемъ и шинковъ въ тѣхъ мѣстахъ, гдѣ оныя по законамъ существовать не должны. Предложеніе это Собраніе вполнѣ одобрило, кромѣ нѣкоторыхъ дворянъ отозвавшихся съ тѣмъ токмо, чтобы оптовая продажа горячаго вина предоставлена была евреямъ и всякому неимѣющему винокурни по вольнымъ цѣнамъ; на что однако собраніе неизъявило согласія и потому разрѣшеніе статьи лишь о оптовой продажѣ отложено до завтрашняго числа". *(VBDA,* 1843. III. 1 posėdyj. (4 posėd.) Nutar. 1).

[286] 1843. III. 2 posėdyj (5 posėd.) Nutar. 1.

prašyti vyriausybės, kad ji paliktų jų dvaruose žydus degtindarius, nes kitų nėsą[287].

Plačiau subruzdo rašyti apie žydų nedorumą 1843 m.[288].

Vyriausybė pati buvo tvirtai pasiryžusi neįsileisti žydų į

[287] Ist. *PSZ*, Nr. 30402 — 1825. VI. 30, *PSZ*, Nr. 30561 — 1825. XI. 14, *PSZ*, Nr. 11088 — 1838. III. 25, *PSZ*, Nr. 16767 — 1843. IV. 20.

[288] „1843-го года марта 2 дня. Дворянство Виленской губерніи въ общемъ собраніи для выборовъ составляющееся изъ уѣздовъ Виленскаго, Ошмянскаго, Свенцянскаго, Вилкомирскаго, Ново-Александровскаго, Ковенскаго, Поневѣжскаго, Росс., Шав. и Тельш. разсуждало между прочимъ, что винокуреніе въ здѣшней губерніи, составляя одно изъ главнѣйшихъ ветвей сельской промышленности поддерживающей земледѣльчество, стѣсняется вреднымъ вліяніемъ евреевъ, жительствующихъ по деревнямъ и корчмамъ, и не соблюденіемъ многими изъ жителей установленныхъ по сему предмету правилъ закона, а въ особенности 1-ое, съ изданіемъ Высоч. утвержденнаго въ 4 день іюня 1842 года положенія объ акцизѣ съ заведеній и мѣстъ раздробительной продажи горячихъ напитковъ, помѣщики снабдивъ принадлежащія имъ корчмы и шинки узаконенными свидѣтельствами, завели порядокъ раздробительной продажи вина не иначе, какъ по установленной Губернскимъ Комитетомъ цѣнѣ, между тѣмъ евреи покупая вино оптомъ по вольнымъ цѣнамъ, продаютъ въ раздробь гораздо ниже общей таксы, и заготовляя большие запасы вина привозимаго съ разныхъ сторонъ, гдѣ имъ обходится дешевлѣ, хранятъ въ особо нанимаемыхъ или собственныхъ на мелкихъ участкахъ земли состоящихъ амбарахъ и погребахъ; вино это перепродаетъ оптомъ по нискимъ цѣнамъ, по какимъ окрестные владѣльцы изъ собственныхъ винокурень продавать немогутъ; такимъ образомъ евреи привлекаютъ къ себѣ потребителей, затрудняютъ мѣстнымъ владѣльцамъ сбытъ своего вина, и дѣлаютъ имъ значительный въ доходахъ уронъ, а простому народу доставляютъ удобность непомѣрнаго употребленія горячихъ напитковъ, въ противность Высоч. Госуд. Импе-ра воли, въ то время, когда помѣщики одержа винокурни преимущественно для скота и удобренія земли, плотятъ въ казну изъ своихъ доходовъ и акцизную по числу ревижскихъ душъ и гербовую за свидѣтельство пошлину.

2-ое Во многихъ мѣстахъ евреи пріобрѣвъ въ собственность не большіе участки земли, завели и содержатъ на нихъ винокурни, корчмы и шинки, не смотря, что по 117 ст. V тома Свода Законовъ Уставл о питейномъ сборѣ и акцизѣ, право винокуренія принадлежитъ только помѣщикамъ и владѣльцамъ казенныхъ имѣній. 3-е Подобныя заведенія существуютъ и въ тѣхъ мѣстахъ несоотвѣтственно 125 статьи того же тома, гдѣ сказано: „Запрещается помѣщикамъ учреждать винокурни, шинки и корчмы 1-ое на особыхъ участкахъ земли, отдѣленныхъ отъ ихъ имѣній, будѣ тѣ участки не обняты древними инвентарями, равно на таковыхъ же участкахъ доставшихся по наслѣдству и 2-е, на одной землѣ безъ крестьянъ, не состоящей въ непосредственной связи съ населеннымъ имѣніемъ. Въ прочемъ если на таковой землѣ населено будетъ помѣщикомъ не меньше десяти ревизскихъ душъ, то учрежденіе винокурни, шинка и корчмы ему дозволяется“. По сему примѣнялось къ прежнимъ предположеніямъ дворянства, возобновленномъ при каждыхъ выборахъ, и принимая въ соображеніе: а) что изданіе положенія объ акцизѣ съ мѣстъ раздробительной продажи горячихъ напитковъ, по точнымъ словамъ Высочайшаго Указа 4 іюня 1842 года имѣетъ цѣлью ограниченія усиливающагося во вредъ нравственности и здоровью жителей непомѣрнаго употребленія горячихъ напитковъ, принятія мѣръ противъ размноженія числа мѣстъ раздробительной продажи сихъ напитковъ, и вмѣстѣ противъ сбыта оныхъ по цѣнамъ слишкомъ низкимъ. б) что достиженіе сей священной цѣли затрудняется единственно пронырствомъ евреевъ, которые занимаясь по деревнямъ и корчмамъ исключительно продажею горя-

iždo dvarus. 1843 m. Valstybės turtų Vilniaus Rūmų valdytojas pasiuntė savo dermę (kontraktą), kurį siūlė dvarininkams paimti pavyzdžiu, урač gi nelaikyti žydų bajorų sodžiuose, gretimuose su karališkais, ir, sako, tikįs, kad bajorai

---

чихъ напитковъ, съ отступленіемъ отъ Высочайше утвержденныхъ правилъ, распространяютъ вредное вліяніе на земледѣльческій классъ людей. в) Что для искорененія сего зла, они уже удаляются изъ казенныхъ имѣній, какъ объ этомъ здѣшняя Палата Государственныхъ имуществъ отъ 14 минувшаго января за № 7 увѣдомляетъ Губернскаго Предводителя, приглашая и Дворянство о удаленіи ихъ изъ имѣній своихъ. и г) Что мѣра эта необходима для улучшенія быта крестьянъ, ибо всѣ иныя средства при извѣстной ловкости евреевъ въ изворотахъ, нисколько не подѣйствовали бы.

Собраніе Дворянства единогласно опредѣляетъ: 1-е Принять за правило, что во всѣхъ безъ изъятія помѣщичьихъ и мелкопомѣстныхъ дворянскихъ имѣнях, никто изъ евреевъ занимающихся продажею горячихъ напитковъ, ни подъ какимъ предлогомъ не можетъ ни жительствовать, ни содержать винокурень корчемъ, шинковъ и другихъ питейныхъ заведеній, тоже развозить и продавать вина по деревнямъ и селамъ, а могутъ быть терпимы только земледѣльцы, содержатели мельницъ, ремесленники и винокуры изъ коихъ помѣщеніе должны имѣть надлежащія о званіи своемъ свидѣтельства, съ такимъ однако условіемъ, чтобы всѣмъ имъ рѣшительно не было дозволяемо ни выдѣлки для себя, ни продажи, ни замѣны на продукты горячаго вина. Затѣмъ всѣ Дворяне обязываются удалить евреевъ, торгующихъ виномъ изъ имѣній своихъ по утвержденіи предположенія сего Правительствомъ, непремѣнно въ первый контрактовый срокъ, принятый здѣсь по обыкновенію въ 23 день апрѣля. Но если бы который владѣлецъ по истеченіи этого срока въ продолженіи одного мѣсяца держалъ на жительствѣ еврея, занимающагося продажею горячихъ напитковъ, заплатить штрафъ 30-ть руб. серебромъ за каждое питейное жилище, а далѣе за всякій мѣсяцъ по 60-тъ руб. серебр.; деньги эти обращать одну половину въ инвалидный капиталъ, а другую въ пользу дома Виленскаго Человѣколюбиваго Общества, наблюденіе за точнымъ исполненіемъ сего, возлагается на тѣхъ дворянскихъ депутатовъ, которые обязаны смотрѣть за правильною продажею горячихъ напитковъ; они о уклоняющихся помѣщикахъ и мелкопомѣстныхъ владѣльцахъ отъ удаленія изъ своихъ помѣстій евреевъ продающихъ горячіе напитки, доносятъ мѣстному уѣздному Предвод. Дворянства, а сей чрезъ Земскую Полицію заставляетъ виновнаго къ удаленію тотчасъ евреевъ и къ уплатѣ доводящагося штрафа, по выручкѣ коего, деньги представляетъ къ Губернскому Предводителю, для отсылки по назначенію; при чемъ невоспрещается никому изъ владѣльцевъ доводить до свѣдѣнія уѣздныхъ и въ случаѣ надобности и Губерн. Предводителю Дворянства о такихъ кои бы въ имѣніяхъ своихъ дозволили евреямъ продавать вино, подъ какимъ бы то ни было предлогомъ. А какъ распоряженіе Палаты Государственныхъ Имуществъ о воспрещеніи арендным владѣльцамъ названныхъ имѣній отдавать евреямъ на откупъ корчмы и шинки съ производящеюся въ нихъ питейною продажею въ селеніяхъ, деревняхъ или всѣхъ трактахъ и проселочныхъ дорогахъ кромѣ почтовыхъ, относится именно къ тѣмъ имѣніямъ, которыя отданы въ арендное содержаніе по послѣдне заключеннымъ контрактамъ, съ дозволеніемъ однако и тутъ на почтовыхъ трактахъ отдавать евреямъ корчмы, если оныя находятся отдѣльно, не прилегаютъ къ селеніямъ и не въ 50 верстномъ отъ границы разстояніи, на счетъ же евреевъ живущихъ по имѣніямъ прежде отданныхъ въ арендное владѣніе, ничего не сказано. Сверхъ того евреи жительствуютъ и въ духовныхъ имѣніяхъ, то для прекращенія вездѣ со стороны ихъ злоупотребленій предоставить Г. Губернскимъ Предводителямъ Дворянъ ходатайствовать объ удаленіи евреевъ изъ всѣхъ вообще казенныхъ и духовныхъ имѣній, и питейныхъ на почтовыхъ трактахъ домовъ,

elgsis taip pat, kaip daro vyriausybė ir apsaugosią tuo būdu liaudį nuo žydų tvirkinimo.

Ir tikrai, žiūrint nuomos dermę, randame pastangų apsaugoti valstiečius nuo nugirdymo. Iždo dvarų nuomotojas dirba patogiomis sąlygomis: darydamas degtinę, alų ar midų, jis gauna dykai malkas (19 str.), jam pridera teisė laikyti smukles ir šinkius (20 str.), tik jis negali dauginti jų skaičiaus, taigi tegali laikyti senąjį skaičių, negali steigti naujų nei dvare, nei sodžiuje pas ūkininkus (21 str.); esamas smukles galima išnuomoti, tik ne žydams.

Paskirtos pirmiau bažnyčiai mezliavos daiktais (žąsys, antys ir t. t.) naikinama (27 str.)[289].

Bajorai paprastai skųsdavos žydais vyriausybei ir reikalavo įvairių jiems suvaržymų. Bet sykį ta pati vyriausybė, pakartodama savo priekaištus, siūlo bajorams patiems būti rangovais žydų vietoje[290].

1852 m. Vilniaus gen.-gubernatorius raštu į bajorų seimelį pranešė, jog trejiems metams bus varžytynės žvakėms, šiaudams ir t. t. pristatyti, paštui paimti, keltuvams per upes išnuomoti; šita paprastai atitekdavo žydams, nors ir jiems būdavo daug sunkumų; pati vyriausybė skundėsi, kad žydų tarpe nėsą kapitalistų, kurie tinkamais įkaitais laiduotų dermę, blogai ją pildą, todėl pasiūlė bajorams dalyvauti šitose varžytynėse, ar tai pavienui ar bendrovėje.

дозволить имъ на равнѣ съ прочими жительствовать въ тѣхъ только мѣстечкахъ, какія съ воспослѣдованіемъ Высочайшихъ Правилъ о раздробительной продажѣ горячихъ напитковъ остались подъ симъ названіемъ; и продавать въ нихъ на мѣстѣ горячее вино не иначе какъ по цѣнѣ опредѣленной для раздробительной продажи. Надзоръ за всѣмъ тѣмъ по винодѣльческимъ мѣстечкамъ, возложить равномѣрно на вышеупомянутыхъ дворянскихъ депутатовъ, а о распространеніи таковой по казенному и духовному вѣдомствамъ, просить Палату Государств. Имуществъ. и 2 ое, Представить по порядку не заблагоразсудится ли Правительство а) въ отвращеніе испытываемаго нынѣ помѣщиками имѣющими право винокуренія отъ перекупства подрыва, оптовую продажу горячего вина дозволить производить евреямъ не иначе, какъ по цѣнѣ для раздробительной продажи установленной и б) На основаніи 125 статьи тома V Свода Законовъ праву о питейномъ сборѣ и акцизѣ, всѣ тѣ винокурни, корчмы и шинки какія существуютъ въ мѣстахъ непозволительныхъ, въ томъ числѣ и на собственныхъ еврейскихъ земляхъ закрыть и воспретить на предъ выдѣлку и продажу въ нихъ горячаго вина. (*VBDA*, 1843 m. Seimelio surašytas raštas).

289 *VBDA*, Rūmų valdytojo raštas 1843. I. 14 Nr. 7. Priede prie jo dermės pavyzdys.

290 Žr.: *A. Janulaitis* Žydai Lietuvoje, pusl. 150—164.

Bajorai seimelyj perskaitė raštą, išklausė, bet jokio nutarimo nepadarė[291], taigi rodos mažai kuo dalykai pasikeitė.

Ir Kauno gub. bajorai taip pat buvo prieš žydus: visa pikta matė žyduose; kaltino juos suktybėmis paštą valdant, degtinę pardavinėjant; ypač šitoj srityj jie esą tarnais pas atpirkėjus, beveik jie vieni. Bajorai 1855 m. prašė ir iš čia juos prašalinti[292].

17.

Bajorai ir valstiečiai.

a. Valstiečių bėgimas.

Esant baudžiavoms, valstietis iš jų išsisukti tegalėdavo pabėgęs; dvarininkai neleisdavo, tačiau sulaikyti negalėdavo, dėlto seimeliai dažnai nurodinėdavo vyriausybei, kad Vilniaus gub. yra pasienyje (Prūsai, Lenkų Karalystė), kad gyventojai (t. y. valstiečiai) bėga; šita primindavo kiekvieną naują sunkenybę kraštui uždedant; tokių progų pasitaikydavo labai dažnai: tuomet kaltindavo žydus, policiją, kariuomenę, iždą, kad imant mokesčius didesnius negu visoj Rusijoj; tik nei sykio neieškojo priežasties baudžiavose.

Valstiečiai bėga, skundžiasi seimeliai, bėga masėmis į svetimas šalis, su visomis šeimomis, su visu pakeliamu turtu.

---

[291] *VBDA*, 1852. V. 10 posėd.

[292] „Засимъ по послѣдовавшему на имя Губернскаго Предводителя Дворянства Быстрама, разсуждаемо было о мѣрахъ къ огражденію помѣщиковъ, дворянъ и прочихъ жителей, и въ особенности производящихъ винокуреніе, отъ испытываемыхъ въ резличныхъ отношеніяхъ, по противозаконныхъ дѣйствіямъ окцызнаго откупа, безчисленныхъ претензій, ограждающихъ совершеннымъ уничтоженіемъ сей важной отрасли земледѣльческаго промысла, съ пагубпымъ вліяніемъ на самое земледѣліе; а также причинахъ, по которымъ нѣкоторыя почтовыя станція здѣшней губерніи, въ содержаніи у несостоятельпыхъ евреевъ находящійся, приведены въ совершенное разореніе и необходимости отклоненія лишнихъ отого для земства издержекъ. Губернское Дворянское Собраніе раздѣливъ вполнѣ убѣжденіе Г. Поневѣжскаго Предводителя Быстрама, что главнѣйшие изобрѣтатели всѣхъ вредныхъ по винной торговлѣ изворотовъ евреи, изъ коихъ исключительно составляютъ Управленія Уѣздныхъ Акцизныхъ откуповъ до послѣдняго ихъ служителя,— а равно, что почтсодержатели евреи же, принявшіе въ содержаніе почтовыя станціи по чужимъ позаимствованнымъ залогамъ, не имѣвъ и нмижъ потребнаго на обзаведеніе и исправное содерженіе почтовыхъ станцій капитала, привели почтовыя станціи въ нынѣшнее разорительное состояніе, съ причиненіемъ Земству значительныхъ лишнихъ издержекъ". (*KBDA*, 1855. X. 7 posėd.).

Negirdėti niekur, kad masėmis bėgtų bajorai[293]; dvarininkai tikėjosi apsaugos, bet vyriausybė nesugebėjo ir negalėjo jos duoti.

Kiti dvarininkai bandė rasti kitą išėjimą, keisdami ūkio sistemą.

b. Naujas dvarininkų ūkis. Sodžių naikinimas.

Kaikurie dvarininkai pradėjo naujai ūkininkauti: metę lažininkų darbą, jie patys su savo darbininkais ėmė dirbti dvaro laukus ir didinti juos; didino šiuo būdu: naikindavo, kartais net griaudavo sodžius, sodžiaus žemę dėdavo prie dvaro, valstiečius ar paleisdavo iš baudžiavų ir išvydavo ar neatleisdami perkeldavo iš sodžiaus į dvarą, padarę juos dvariškiais ir kumečiais, ir liepdami dirbti dvaro laukus. Pastebėta tatai derlingame Panevėžio paviete.

Šita sukėlė nerimą valstiečių tarpe; gerai žinojo, bet tylėjo bajorų valdininkai, ypač kad tat darė galingi dvarininkai; tik nenoromis vyriausybei reikalaujant ir prikibus prie smulkaus dvarininko, turėjo pasisakyti; tuomet tai ėmė tyrinėti tuos įvykius, kur buvo nurodžiusi rusų vyriausybė, patys gi nieko neieškojo, gal būt net pritarė šitam. O vyriausybė dėlto įsikišo, kad naujoje dvarininkų ūkio sistemoje matė kylant naują socialinį bedarbių klausimą ir jautė nerimastis atsirandant[294].

---

[293] *VBDA,* 1832. III. 8, 17 posėd.

[294] „Najprzod materya o projekcie obywatela Karlewicza urządzenia jego gospodarki w nowym sposobie, okoliczności, której są następujące: obywatel pott. Upitskiego Franciszek Karlewicz w roku 1833 swoją wieś Adamowo zwaną z sześciu chat złożoną skasował, dobytek włościan zabrał, samych osadziwszy we dworze z przeznaczeniem im ordynaryi i odzieży na parobków obrocił. Takie urządzenie dało powod włościanom žalić się przed Zwierzchnoscią i domagać się o przywrócenie ich do pierwszego bytu. Za poleceniami władzy Rządowej, Wojenny Naczelnik powiatu Upitskiego pułkownik Dmitriew donosząc J. O. Xięciu Wojennemu Gubernatorowi o tem, co się przy miejscowym sprawdzeniu okazało, między dalszemi szczególami nadmienił, že ile jest wiadomo podobnego rodzaju urządzenie wprowadzili u siebie pierwiej aniželi Karlewicz obywatele Ropp b. Marszałek Gubernski, Ernest Baron Tournau, Baron Grotuz Welikanski, Reynhold Haaren, Teodor Han i dalsi. J. O. Xiąže Gubernator Wojenny po rozpatrzeniu doniesień wojennego Naczelnika i Marszałka powiatu Upitskiego znalazł: že Karlewicz niemiał žadnego prawa do skasowania wsi, obrócenia wlościan na parobkow i zabrania ich dobytku. Ztąd w celu odwrócenia szkodliwego przykładu za jakim mogliby poyść i drudzy obywatele, uznając konieczną potrzebę wzięcia majątku Karlewicza w opiekę, przez posrednictwo Mar-

Šitą pavojų pamatė kilus ginčui su Karpiu. Karpis, turtingas dvarininkas, kurio žemėse gyveno 6.000 laisvųjų valstiečių, ėmė juos spausti, kad net kitos gubernijos teismui teko išspręsti ginčą[295].

Derlingo Upytės pavieto dvarininkai, sekdami gretimus Kuršo pavietus, bandė savaip pertvarkyti savo ūkį — dirbdami dvaro laukus su savo bernais, bet šiaip nenaikindami baudžiavų: jie naikindavo sodžius, visus valstiečius perkeldavo į savo dvarą bernais, duodavo jiems maistą ir drabužius. Darė tat didesni ir mažesni dvarininkai, tačiau vyriausybė ko nepastebėdavo pas didžiuosius, pamatydavo pas mažuosius.

szałka Gubernskiego, zalecił Deputacji wywodowej uczynić w tej rzeczy postanowienie. Deputacya wywodowa opierając się na punktach 630-i 633 tomu 9 połączenia praw rezolucya dnia 21 grudnia roku 1836 nastałą osądziła: Na majątek Karlewicza póki nie będzie doprowadzony do pierwszego stanu rozciągnąc opiekę, a gdyby podobny sposob urządzenia i w drugich miejscach nie był cierpiany odnieść się do J. WWch Marszałków powiatowych. Takową rezolucyą deputacyi J. O. Xiąże Wojenny Gubernator utwierdził i Rządzącemu Senatowi doniosł. Poczem obywatel Karlewicz udał się do Jego Xiążęcej Mości z prośbą w której usprawiedliwiając się, że wieś nie umyslnie lecz przez niedbalność samych włościan zrujnowaną została, że dla tego zmuszony był przeprowadzić włościan do dworu a ziemie, która jest zródłem opłaty podatków skarbowych, wziąść w bezposrednie swoje urządzenie, i przedstawiając plan wznowienia wsi Adamowa z Instrukcyą Ekonomiczną żądał zezwolenia na doprowadzenie tego do skutku. Wszakże Jego Xiążęcia Mość projekt Karlewicza względem osady włościan z siemienistością, zabezpieczenia żywności i przeznaczenia powinności uznał całkiem za niezgodny ani z porządkiem jaki od dawnych czasów w tym kraju co do wzajemnych stosunków między obywatelami a włościanami istnieje, ani z prawami wyraznie obowiązującemi obywatela do wydzielania swoim włościanom ziemi w proporcyi dostatecznej i nieobarczania ich zbytecznie powinnościami pod obawą odpowiedzialności. — Nieprzystępując więc do ostatecznego rozwiązania prośby Karlewicza J. O. Xiąże dnia 13 bieżącego Marca Nr. 1341 polecił J. Wu Naczelnikowi Gubernii przełożyć okoliczności w tej prosbie umieszczone na osądzenie Zgromadzenia Dworzaństwa, któreby mając iuż na względzie, że prócz Karlewicza, obywatele Karpp, Grotuz i dalsi w powiecie Upitskim wprowadzają gospodarkę dla włościan uciążliwą i prawu przeciwną, uczyniło postanowienie o srodkach, jakie do przedsięwzięcia w tym przedmiocie za stosowne uzna. — Zgromadzenie Dworzanstwa zgodnie z opinią J. O. Xięcia Wojennego Gubernatora projekt Karlewicza nowego urządzenia jego włościan odrzuca, nie sciesniając w niczem Karlewiczowi władzy rządzenia swoją własnością i użytkowania z onej na mocy praw dziedzicom służących, skoro się z pod opieki uwolni.

Z powodu zaś uwiadomienia, że obywatele Powiatu Upitskiego Karp, Grotuz i dalsi Zaprowadzają nowej metody gospodarkę, gdy jei szczegoły nie są wiadome i z tego powodu Zgromadzenie niemając żadnej stanowić opinii zachowanie się, stosownie do prawa ogólnego i do Imiennego Jego Cesarskiej Mości Reskryptu z dnia 6 miesiąca septembra roku 1826 Marszałkowi Upitskiemu zostawuje". *(VBDA,* 1837. III. 22 posėd.).

[295] *Seredonin,* II[1] p. 355.

Pranas Karlevičius, turėjęs Adomavo sodžiuje (Pumpėnų valsč.) 6 kiemus, 1833 m. sodžių panaikino, valstiečių mantą sau pasiėmė, o juos pačius perkėlė į dvarą, paskyręs ordinariją ir rūbus, ir įsakė dirbti laukus.

Pasipylė skundos į vyriausybę, į karo gubernatorių, į maršalą, valstiečiai prašė grąžinti senąją tvarką; gal būti buvo tokių skundų ir apie kitus dvarininkus. Karo gubernatorius įsakė Upytės pavieto karo viršininkui Dmitrijevui ištirti.

Savo keliu Upytės pav. bajorų maršalas darė tyrinėjimus. Abiejų žinios buvo maždaug vienodos, jiedu parašė karo gubernatoriui, kad tai teisybė; taip pat buvo pasielgę ir kiti dvarininkai, tik daug anksčiau, negu Karlevičius, kaip antai: Ropp'as, buvęs gub. maršalas, Ernestas bar. Tornau (Tournau), bar. Grothuss (iš Velikonių), Reynholdas Haaren'as, Teodoras Hahn'as ir kiti (pavardės vokiškos, bet kai kurie jau susilieję su čiabuviais).

Karo gubernatorius teišsprendė skundą prieš Karlevičių; pareikšdamas, kad Karlevičius neturėjęs teisės naikinti sodžiaus, daryti ūkininkus dvaro bernais (dvariškiais) ir pasiimti jų mantą ir nenorėdamas, kad jo elgimasis būtų pavojingu pavyzdžiu ir kad kiti neitų jo pėdomis, nutarė, jog jo dvarai reikia paimti į globą; tam tikslui jis per gubernijos maršalą kreipėsi į Išvedamąją Deputaciją, kad ji tat atliktų. Šitoji Deputacija 1836. XII. 21 taip ir nutarė padaryti. Karlevičiaus dvaras tol būsiąs globoje, kol negrįšiąs į senąją tvarką. Apie tat buvo pranešta pavieto maršalams, kad perspėtų kitus dvarininkus.

Deputacijos nutarimą karo gubernatorius, žinoma, patvirtino (nes jis to tebuvo reikalavęs) ir pranešė Senatui į Petrapilę.

Tik uždėjus globą Karlevičius bandė pasiaiškinti prieš karo gubernatorių; jis sakė, jog sodžių ne jis tyčia sunaikinęs, bet sodžius apiręs dėl vastiečių apsileidimo, dėlto turėjęs valstiečius perkelti į dvarą, o žemę, iš kurios mokama iždui mokesčiai, turėjo perimti pats valdyti; dabar gi, patiekdamas savo naują planą Adomavo sodžiui atstatyti ir ūkiui pertvarkyti, prašė jam leisti visa tat pačiam įvykinti.

Karo gubernatorius rado, kad šituo jo sumanymu žmonės nebūsią aprūpinti maistu, naštos uždėtosios žmonėms esančios

didelės, kurių iki šiol šitame krašte nebūdavę, pagaliau permažai žemės žmonėms palikta.

Taigi karo gubernatorius atmetė Karlevičiaus prašymą. Savo keliu jis apie visa tat parašė gubernijos maršalui (1837. III. 13), kad ir daugiau yra tokių atsitikimų Upytės paviete, pav. Karpis[296], Grotuzas ir kiti, kurie taip pat įsiveda naują ūkio tvarką, kuriąja naikinama valstiečius, o ji priešinga įstatymams. Lai seimelis apsvarsto, kas čia reikia daryti.

Gavę ir perskaitę šitą raštą, seimelio bajorai nesusivokė, ką daryti; norėdami gauti laiko apgalvoti, išrinko iš savo tarpo komisiją dalykui ištirti ir atitinkamam sumanymui patiekti[297].

Tačiau jau po trijų dienų tuo painiu Karlevičiaus klausimu galėjo pareikšti savo nuomonę: jie pritarią karo gubernatoriui, atmetą Karlevičiaus įvestąją naują ūkio sistemą, visgi tarią, kad išėjęs iš globos laisvai galėsiąs valdyti savo turtą. Sunkiau buvo pasisakyti dėl didžiųjų dvarininkų: Karpio, Grotuzo ir kitų, bet kadangi vyriausybė dėl jų nesispyrė, nieko nereikalavo, tai ir seimelis nuomonės nereiškė: smulkmenų, sako, nežiną, dėlto tarti nieko negalį, o Upytės maršalui pavedė pasielgti einant 1826. IX. 6 įst.[298]

c. Teisė skaldyti valstiečių šeimas.

Parduodant dvarą už skolas dalindavo žemę, dalindavo ir ten buvusius valstiečius, bet kartais taip darydavo, kad ardydavo šeimas. Tačiau čia teko susidurti su vyriausybe, kuri šitokių šeimų skaldymų neleisdavo. Tat buvo galima ir daroma pagal Lietuvos Statutą, kuris buvo panaikintas Lietuvoje 1840 m., Kauno gub. dvarininkai prašė, kad leistų skal-

---

[296] Apie tat kaip Karpio naikinta ūkiai, duoda žinių parinkęs iš žmonių lūpų *Bielinis (B. Erelis)* savo knygutėje: 1) Istoriszki pritikimai isz ūkininkų gyvenimo Lietuvoje. 1899 ir 2) Daukanto istorijoj (jo papildymuose).

[297] 3-tio O rozpoznanie i zaopinijowanie przedmiotu co do wprowadzenia przez niektórych obywateli powiatu Upitskiego nowego sposobu gospodarki z ciężarem dla włościan. Zgromadzenie nie mając na widoku szczegołowych w tym względzie wiadomości, nie może przystąpić do zdecydowania takowej materyi, ułożenie więc projektu w celu uczynienia stosownego do okoliczności postanowienia poleciło Delegacyi z posrod siebie przeznaczonej, która projekt ten przedstawi do urzędu Marszałka Gubernskiego. *(VBDA*, 1837. III. 19 posėdyje).

[298] *VBDA*, 1837. III. 22 posėdyje.

dyti šeimas, gub. maršalas kreipėsi į Vid. Reik. Ministerį 1846 m., tačiau tat nepadėjo[299].

d. Nuožmus elgimasis.

Už nuožmų dvarininkų elgimąsi su valstiečiais, vyriausybė kartais dėdavo globą; toks bajoras nebeturėjo teisių dalyvauti seimeliuose, nei būti renkamas į kokią tarnybą. Visa tat buvo daroma vienos vyriausybės, pranešama bajorų seimeliui; jie galėjo sutikti ar nesutikti, nurodę priežastis; bajorai paprastai laikė tat sau neprideramu dalyku. Nežinoma atsutikimų, kad seimelis pats būtų iškėlęs kokiam bajorui kaltinimą, jog nuožmiai elgiasi.

Ir vyriausybė nedažnai darydavo. 1849 m. vyriausybė pranešė, jog uždėta globa šitokiems dvarininkams: Lydos pav. Tadui Grabowskiui, Vileikos — Juozui Baczkowskiui ir Kaziui Wołodzkowicz'iui (taigi, Lietuvos rytuose, iš pavietų prijungtų nuo kitų gubernijų).

Vilniaus seimelis nesutiko jų prašalinti[300].

1852 m. turime dar daugiau atsitikimų.

Švenčionių pav. dvarininkas Odinčius bandė paimti į rekrutus vieną valstietį, kurio šeima įrodinėjo, kad jie nebaudžiauninkai; žmonės net pasipriešino. Pavieto teismas nematė šito dvarininko darbuose smurto, nė laisvės atėmimo, dėlto jam uždėjo paakinimą už neteisingą norą imti į rekrutus žmogaus, ieškančio laisvės[301].

Bajorų seimelis taip pat nepašalino jo iš savo tarpo. Buvo pranešta dar apie keletą atsitikimų.

---

[299] Кредиторы получившіе выдѣлы съ имѣній должниковъ, по опредѣленіямъ Эксдивизорскихъ Судовъ вошедшихъ въ законную силу, обращались въ Казенную Палату съ просьбами о перечисленіи за ними полученныхъ участковъ. Палата изъ представленныхъ Эксдивизорскихъ опредѣленій находя, что раздѣленныя крестьянскія семейства раздроблены, отказывала въ ихъ домагательствѣ... (*KBDA*, Kauno gub. maršalo raportas 1846 m.)

[300] 1849. VI. posėd.

[301] „Дѣло началось по собственной жалобѣ Одынца о буйствѣ, происшедшемъ при взятіи въ рекруты одного изъ семейства крестьянъ Дехтяревыхъ и Хомича, отыскивающихъ свободы отъ крѣпостного владѣнія. Но помѣщикъ Одынецъ въ буйствѣ этомъ не обличенъ, а только по прочтенію уѣзднаго суда предположено сдѣлать ему напоминаніе за неправильное намѣреніе сдать въ рекруты крестьянина отыскивающаго свободы". (*VBDA*, 1852. V. 9 posėd.).

Švenčionių pav. buvęs pilies teisėjas Juozas Bokszanskis 1851 nubaustas 3 par. arešto už tat, kad pats liepęs, be valsčiaus teismo, nubausti Smurgainių karališkus valstiečius[302].

1842 m. Vileikos pav. dvarininkui Stanislovui Rodzevičiui, esant tam pavietui Mensko gub., buvo uždėta globa už žiaurumus su valstiečiais[303].

Buvo ir daugiau tokių atsitikimų. Apie juos visus pranešama atitinkamo pavieto bajorų seimeliui, jam telikdavo visą tat paimti žinion ir pildyti.

Neteko rasti tokio atsitikimo, kad bajorai savo iniciatyva būtų įskundę kokį dvarininką už žiaurumą su valstiečiais.

Vilniaus gen.-gub. Bibikovas 1852 m. visais tais dalykais pavedė rūpintis maršalams. Jiems pavedė sekti bajorų elgimąsi ir gyvenimą, spręsti menkus ginčus ir vaidus, „išgelbėti valstiečius nuo blogų valdytojų“ ir t. t.[304]

Bibikovas anaiptol nebuvo Lietuvos dvarininkų šalininkas, nesyki jis ėjo prieš juos, gal būt norėjo tuo įrodyti jų nesugebėjimą sutvarkyti savo santykių su valstiečiais.

e. Vyriausybės kišimasis į darbo santykius. Inventoriai.

Vyriausybė sumanė įvesti pastovias nuolatines prievoles valstiečiams, kad dvarininkai savo nuožiūra negalėtų jų keisti. Šita buvo pasiekiama, nustačius prievoles, žiūrint valstiečių valdomos žemės didumo, ir jas įrašius į tam tikras inventorių knygas. Tatai Lietuvoj buvo nuo seniausių laikų, reikėjo tik patikrinti ir sumažinti reikalavimą. Šita turėjo atlikti patys dvarininkai, vyriausybės valdininkų prižiūrimi, iš jų kartu buvo sudaryti inventorių komitetai.

Pirmą sykį įsakyta tikrinti ir rašyti inventorius 1840 m., iš pradžių tuose dvaruose, kurie paimti globon už žiaurumą su valstiečiais[305].

---

[302] „Рѣшеніемъ Уголовной Палаты 1851 года мая 3 дня положено задержать Бокшанскаго 3 недѣли подъ арестъ за произвольное безъ приговора сельской расправы наказаніе крестьянъ казеннаго имѣнія Сморгонь за ихъ проступки противу Двороваго Управленія — рѣшеніе это съ дѣломъ представлено въ Правительствующій Сенатъ. (*VBDA*, 1852. V. 9 posėd.).

[303] „по постановленію Минскаго Дворянскаго Депутатскаго Собранія 13.III. 1842 г. за жесткое обращеніе съ крестьянами имѣніе взять въ опеку“. (*VBDA*, 1852. V 9 posėd.).

[304] *Korf*, 623—4 p., *Seredonin*, t. II, 366 p.

[305] *PSZ*, Nr. 13745 — 1840. VIII. 29.

Toliau ėmė daryti ten, kur jie buvo, bet neatitiko gyvenimo reikalavimams. Pagaliau ten, kur jų nebuvo, ėmė rašyti 1844 m.[306]

Patikrinus tat Inventorių Komitetuose, gen.-gubernatorius juos tvirtindavo, paskui juos skelbdavo valstiečiams. Tvirtinti galima šešeriems metams.

Inventorių Komitetai buvo sudaryti iš valdininkų ir bajorų delegatų. Bajorų delegatus rinko seimeliai, o jeigu nesuskubs išrinkti, tai — vieni maršalai, bet visus tvirtindavo gen.-gubernatorius[307].

1852 m. kilo sumanymas kitaip sudaryti inventorius, tai teko rinkti į gub. komitetus naujus narius[308].

Naujai peržiūrint inventorius komitetas pastebėjo, kad kaikurie dvarininkai įdėdavo valstiečių skolas. Apie tat patyrė iš valstiečių skundų.

Gen.-gubernatorius pasiūlė savo raštu seimeliui, kad dvarininkai dovanotų senas valstiečių skolas, padarytas iki 1845 m., kai rašoma inventoriai, nes tat yra jau padarę daugelis išmintingų dvarininkų.

Gen.-gubernatorius prašė dvarininkų geruoju tat padaryti, iš savo pusės nedarė jokios prievartos, nenorėdamas nežeminti dvarininkų autoriteto.

Vilniaus seimelis pats šiuo klausimu nepasisakė (1852. V. 10 posėd.), o pavedė išdirbti sumanymą komisijai, kuri andai (V. 9) buvo išrinkta[309].

f. Laisvieji valstiečiai.

Ir pirmiau ir dabar po kelius sykius seimeliai prašė vyriausybės, kad ji sulygintų jų teises į laisvuosius su teisėmis į baudžiauninkus; iki šiol tat neturėjo geros kloties, vėl pabandė iškelti šitą klausimą 1834 m.

Vilniaus gub. seimelis savo nutarime pakartoja tuos pat prašymus, kuriuos pirmiau buvo įteikęs bajorų vardu gub.

---

[306] *VBDA,* 1844. IV. 15.

[307] *VBDA,* 1849. VI. 29 posėd.

[308] „въ званіе членовъ Губернскаго Комитета, для разсмотрѣнія и составленія инвентарей помѣщичьимъ имѣніямъ“. (*VBDA,* 1852. V. 24).

[309] „простить старые долги крестьянъ по 1845 годъ т. е. по время составленія инвентарей, подобно тому какъ это сдѣлано уже многими благонамѣренными владѣльцами“. (*VBDA*, 1852. V. 10. posėd.).

maršalas Karpis, būtent: kad mokesčiai už laisvuosius iždui būtų tokie pat, kaip ir už baudžiauninkus, taigi tuomet turintieji laisvuosius mokėtų ir iždui mažiau; čia nukentėtų tik iždas, laimėtų dvarininkai; kitas punktas liečia pačius valstiečius, būtent: kad imant paskolą iš iždo, būtų galima įkeisti jo bankui laisvuosius tokiomis pat sąlygomis, kaip ir baudžiauninkus. Jų būvis tuomet iškarto pablogėtų: negrąžinant dvarininkui skolos, tektų parduoti įkeistąjį turtą — laisvuosius žmones, taigi gali jie tuojau ar ilgainiui pamaži pasidaryti lygūs baudžiauninkams[310].

Įrašymas valstiečio laisvuoju ar baudžiauninku kartais iššaukdavo susidūrimų su Iždo Rūmais, kuriems rūpėjo didesni mokesčiai; visgi retai tepasitaikydavo, kad užrašytų baudžiauninką laisvuoju; pav., būdavo atsitikimų, kad dvarininkas nenorėdamas duoti žemės, atleisdavo baudžiauninką ir užrašydavo laisvu; dažniau įrašinėjo laisvuosius baudžiauninkais. Tai Iždo Rūmai, gaudami mokesčių iš laisvųjų daugiau, o iš baudžiauninkų mažiau, pajutę mokesčių sumažėjimą, ėmė reikalauti iš dvarininkų įrodymų, kaip jie įgyti ir t. t.

Prieš šitą protestavo Kauno pav. bajorai 1837 m. Jie tvirtino, kad nėra reikalo tokių įrodymų pristatinėti, net esą ir negalima. Pirmą sykį įrašyta tokie žmonės 1795 m., (Rusams užėmus) darant gyventojų sąrašą; tos žinios buvusios klaidingos, nes prieš tat, Karalystės laikais, laisvųjų visai nebuvę; padarę tat patys dvarininkai ar dvarų valdytojai (įkaitiniai ir nuomininkai), nors teisinio pagrindo visai nebuvę. Bausmes už netinkamą įrašymą Aukščiausieji Manifestai jau dovanojo, be to dvarininkai darę tas klaidas iš geros širdies, paėmę iš sodžiaus tarnauti į dvarą. O dabar Iždo Rūmai reikalauja įrodyti, kaip jie tuos žmones įsigijo. Bajorai tarė, kad reikėtų atvirkščiai elgtis: kas nepristatys dvarininko atleidžiamojo rašto, įstatymais nurodytojo, tas negali būti laisvas, o turi būti baudžiauninku.

Taigi dvarininkų prašymu daugybė laisvųjų taptų baudžiauninkais.

Seimelis pritarė Kauno bajorų pasiūlymui, nutarė prašyti vyriausybės jį patenkinti, o nuo savęs pridėjo, kad net dvarų

[310] *VBDA,* 1834. II. 28 posėd. Dezid. K. p. 3 ir 4, O Karpio prašymas p. 21 ir 22.

inventoriuose paminėti laisvi valstiečiai neatleidžiami nuo baudžiavų, nes tai dar nėsąs atleidimas, apie kurį mini įstatymas[311].

Kuone 20 metų praslinkus, pradėjus pūsti kitiems vėjams, Kauno gub. bajorai taippat prašė, kad skolinant bankui būtų galima įkeisti visą bajorų žemę, nežiūrint kokie valstiečiai gyvena — baudžiauninkai ar laisvieji[312].

g. Baudžiavos naikinimo šešėlis.

O tuo pačiu laiku (1837 m.), kai vieni norėjo laisvuosius paversti baudžiauninkais, atsirado priešingų sumanymų — baudžiauninkus visai atleisti, ir siūlė išrinkti iš 5 asmenų komitetą, kuris ruošdamas tą sumanymą imtų pavyzdžiu Prūsų įstatymus.

Matyt buvo tat pasakyta žodžiu tik seimelio posėdyj, tačiau žinios prasklido ir toliau, ėmė apie tat kalbėti. Kad tokių neramių kalbų nebūtų, kad baudžiavų klausimo nekeltų[313], Vil-

[311] „Ciž obywatele kowieńscy żądają, aby prosić o uchylenie poszukiwań Izby Skarbowej za tych włościan, którzy podczas popisu ludności w 1795 r. wolnymi byli zapisani: gdy bowiem włościan wolnych za Rządów Królestwa nie było, a zapisanie ich z tym tytułem pochodziło z niewiadomości czy to samych dziedziców, czy też zastawnych lub arędownych posessorow, i żadnej prawnej nie miało zasady, prócz tego Najwyższym Manifestem, przed ostatnią lustraciją wydanym, od wszelkich poszukiwań i sztrafów za ludzi opuszczonych uwolniono; a przeto na mocy tegoż Manifestu, tym bardziej niepowinni bydź odpowiedzialni obywatele, którzy przez samą wyrozumiałość, częstokroć ludzi dwornych to jest, z pomiędzy poddanych do usług użytych, pod tym niewłasciwym tytułem zapisali. Izba Skarbowa, bez względu na to, że za opuszczonych włościan w uprzednich rewizyach sztrafy darowano, obowiązuje obywateli do składania dowodu na prawne nabycie nietylko tych włościan, którzy wolnymi byli pokazani, lecz i tych, których familie pierwiej przepuszczono; gdy zaś w zbiorze praw podane są przepisy na uwolnienie włościan poddanych prosić więc należy, aby tych tylko uważano za wolnych, którzy formalne od dziedziców przedstawią liberacye. Zgromadzenie żądanie to powiatu Kowieńskiego sądzi bydź godnem przedstawienia do J. O. Xięcia Wojennego gubernatora w celu wstawienia się w tej rzeczy za dziedzicami do Tronu, tem bardziej, że nominacya włościan w inwentarzach wolnymi, nie jest aktem liberacyjnym, przepisanym prawami, które dla wsparcia prośby zacytować należy". (*VBDA*, 1837 m. aktai).

[312] 3) По проекту помѣщика Тельшевскаго уѣзда отставного Шт. Ротмистра Гадона, относительно ходатайства у Начальства, дабы въ обезпеченіе займовъ изъ кредитныхъ установленій принимаемы были помѣщичьи имѣнія не только заселенныя крѣпостными крестьянами, но и такія, въ которыхъ проживаютъ исключительно вольные люди и вообще удобныя земли составляющія въ сосѣдней губерніи дѣйствительную цѣнность имѣнія... (*KBDA*, 1855. X. 6. posėd., p. 3).

[313] Kas pasiūlė, koks pavietas — aktuose neteko rasti, šita visai tenai nutylėta.

niaus pav. bajorai pirmieji tam pasipriešino, net savo nuomonę pareiškė raštu, tąja proga išgyrė valstiečių būklę ir dvarininkų rūpestingumą.

Vilniaus gub. valstiečių būklė, rašo jie, esanti nevienoda, ji pareinanti nuo dvarininkų; esą tokių, kurie rūpinas savo žmonėmis, kaip tikras tėvas; tai pas tokius ir valstiečių būklės gerinti nereikėsią, dargi toks pasiūlymas juos u ž g a u t ų, lyg ir juos l y t ė t ų. Teisybė, kitose vietose valstiečiai gyveną blogiau, ten kalti žemė, nelaimės, ar net patys dvarininkai. Artojų likimu rūpinas vyriausybė, bajorai negalį tos teisės pasisavinti, jie nei negalį be aukščiausios valios tų klausimų kelti, ypač taikinti svetimųjų šalių įstatymų.

Dėlto negalima rinkti komiteto, kuris svarstytų dalyką, nepavestą bajorams, juk seimelis susėjo valdininkų rinkti, o ir neleistina, kad keli ar keliolika žmonių spręstų visų dvarininkų likimą.

Seimelis pritarė tam atsakymui: apgynė dvarininkų interesus, be to šičia pasirodė esą ištikimi viešpačiui, be kurio valios nieko nedarą. Taigi buvo visokių kliūčių: ir neįgalioti, valdžios leidimo nėra, taigi spyrėsi iki paskutinei.

Todėl seimelis neleido kelti baudžiavų naikinimo klausimo[314].

---

[314] *VBDA*, 1849. VII. 4 posėd. „Dworzanie powiatu Wileńskiego przedstawili następne uwagi: — Dał się słyszeć w Izbie naszej projekt ażeby wyznaczyć Komitet najmniej z pięciu osób złożony, do obmyslania srzodków na polepszenie bytu włościan Gubernii Wileńskiej i zastosowania się w tym przedmiocie do zasad istniejących w państwie sąsiedzkim kraju Pruskiego, o ile to bydź może odpowiednim do położenia i potrzeb Gubernii, a także woli Rządu; z niewyrozumienia jakowego projektu roznoszą się nie stosowne wieści. — W celu odwrocienia których dworzanie powiatu Wileńskiego osądzili za rzecz potrzebną przedstawić co następuje. — Nader szlachetną jest myślą szukać srzodków polepszenia bytu włościan, lecz nie można przyjmować takiego mniemania, ażeby w ogólności w całej Gubernii byt włościan potrzebował polepszenia; albowiem błogi stan rolnika zależy glównie od samego właściciela majątku, czyli possessora, i w majątkach gdzie właściciel czyli possessor urządza, podług uczuć i praw ludzkości, gdzie dla swych włościan jest ojcem, gdzie wchodzi we wszystkie ich potrzeby, zastępuje w opłacie podatków i czyni wszelkie pomoce, tam stan włościan jest szczęsliwy i żadnej poprawy nie potrzebuje, a zatem uwłaszczało by godności obywatelskiej przedstawienie ogólne, że w całej Gubernii zachodzi potrzeba poprawy bytu włościan; a jeżeli w niektórych majątkach włościanie są ubożsi, mogły się do tego przyczynić klęski Gubernii dotkliwsze w jednych miejscach nad drugie, położenie i natura ziemi, nierówność plonów, lub wina niedozoru samych właścicieli. Pieczołowitość władzy Rządowej nie jest nigdy zapomniana dla klassy Rolniczej i najuboższych kmiotków; czynić zaś reformy jakie w ogolności urządzeniu klass na-

Kai kurie dvarininkai atleisdavo žmones iš baudžiavų, norėdami gauti jų žemę.

Atleidę žmones, jiems žemę duodavo ne nuosavai, o tik nuomai; jeigu kas iš valstiečių vėliau nesusitardavo dėl nuomos ir nepasirašydavo dermės, tai jį išvydavo; tačiau mokesčių atžvilgiu jie buvo laikomi prirašyti prie dvaro, tai iš jo vyriausybė ir reikalavo mokesčių už valstiečius. Nenorėdami jų mokėti, bet negrąžinę žemės valstiečiams, prašydavo atleisti juos nuo mokesčių mokėjimo[315].

18.

Bajorai ir kunigai.

a. Kunigų skaičius.

Kunigų skaičius įvairuodavo; tat pareidavo nuo bažnyčios ir klebonijos aprūpinimo; bajorų visuomenė tuo klausimu

---

rodowych, Zgromadzenie Dworzańskie nie może sobie przywłaszczać żadnego do tego prawa; urządzenie bowiem ogólne kraju zależy jedynie od woli Najmiłościwszey Nam Panującego Monarchy, który Najwyższą swoją opieką zaszczyca równie wszystkie stany i przenika najgruntowniej wszystkie jakie są krajowe potrzeby; projektować więc o tem bez wyraźnej woli Rządu, ani stosować potrzeb naszych i urządzeń do administracyi istniejacej w obcem państwie Pruskiem Dworzaństwo Gubernii Wileńskiej niema władzy. — Dla tego jedynie niemożna zgodzić się na wybranie Komitetu w takim celu, jakiego roztrząsanie przechodzi obręby praw obywatelskich i terazniejszego ich powołania na wybory tylko urzędników zebranym, nie można zgodzić się, ażeby opinie kilku lub kilkunastu osob były powierzone fundusze wszystkich obywateli z ziemnych posiadłości składające się. — Zgromadzenie znajdując przedstawienie te zgodne z myslą członków Izby umieścić w žurnale postanowiło." *(VBDA,* 1837 m. aktai).

[315] На основанiи правилъ, изложенныхъ въ III главѣ Высочайше разсмотрѣннаго въ 23 день мая 1847 года положенiя о вольныхъ людяхъ въ западныхъ губернiяхъ во многихъ помѣщичьихъ имѣнiяхъ здѣшней губернiи, по заключенiю вольными людьми въ установленный срокъ контрактовъ съ владѣльцами предоставлено имъ уже избрать другое мѣсто приписки; слѣдствiемъ чего вольные люди, отлучаясь изъ тѣхъ имѣнiй по большой части безъ вѣдома помѣщиковъ, по неприисканiи для себя мѣста новой приписки накопляютъ новую недоимку, къ уплатѣ которой понуждаются безвинно владѣльцы имѣнiй, невзымающiе ни мало на подати отъ тѣхъ отлучившихся вольныхъ людей, неизвѣстные о настоящемъ мѣстѣ ихъ пребыванiя, и неимѣющiе къ нимъ никакого права и отношенiй, со времени увольненiя ихъ изъ имѣнiй, а сверхъ того еще неподлежаще исполняютъ и всѣ натуральныя земскiя повинности. Для освобожденiя затѣмъ владѣльцевъ отъ таковыхъ отягощенiй, Дворянское Собранiе положило: поручить Губернскому Предводителю Дворянства ходатайствовать у Губернскаго Начальства, чтобы въ отношенiи, оставляющихъ помѣщичьи имѣнiя для приписки въ другiя мѣста вольныхъ людей, объ отчисленiи ихъ отъ тѣхъ имѣнiй, приняты были положительныя мѣры, и чтобы взысканiе Казенныхъ податей на тѣхъ же людей, со времени отлучки ихъ изъ имѣнiй, немогущiе относиться къ прежнимъ владѣльцамъ, небыло къ нимъ обращаемо безъ предварительнаго убѣжденiя о причинахъ накопленiя недоимки... (*KBDA*, 1849. VII. 11).

nesirūpindavo, pati jo nekeldavo, o pavesdavo tat daryti atskiriems dvarininkams; seimeliuose labai retai teišgirsime bekalbant apie kunigus.

1834 m. gub. seimely vienas atstovas, pareikšdamas nepasitenkinimą nedrąsiais bajorais dėl įvairių pageidavimų, nuo savęs raštu pasiūlė kunigų skaičiui padidinti atitinkamai aprūpinęs turtais: uždarytųjų vienuolynų turtus[316] pavesti parapijos kunigams, tuomet išeitų po 1 kunigą 400 sielų[317]. Seimelis to siūlymo nesvarstė, jis ir liko aktuose, nors gal būti dvarininkų tarpe buvo daug kalbėta, likviduojant uždarytųjų vienuolynų turtą, kurių dalį valdė ar turėjo bajorai, bet nedrįso rūstinti vyriausybę.

Betgi vėliau, panašiai progai esant, seimelis turėjo pasisakyti. 1841 m. baigiantis visus Romos katalikų[318], evangelikų bei graikų-rusų[319] bažnyčių turtus—dvarus ir sodžius su valstiečiais paėmė į iždą, nusavinę juos arba sekuliarizavę. Kunigams gi po to paskyrė mokėti algas. Tos algos buvo neužtektinos, kad galėtų iš jų išgyventi, dėl šito ateityj turės sumažėti kunigų skaičius. Tai dabar patys kunigai kreipėsi į bajorus, prašydami jų užtarimo.

Apie tą laiką įvyko atmainų Vilniaus gub. plote, ją pertvarkė, iš jos dalies sudarė Kauno gub., kaiką pridėjo iš Gardino ir Mensko gub[320]. Šį kunigų reikalą svarstė naujas Vilniaus gub. seimelis. Jam atrodė tas klausimas labai svarbiu ir priėjo išvados, kad kunigų yra mažiau, negu reikia. Kunigai, sako, žiūri visuomenės laimės, žmonių išganymo, meldžiasi Dievui už Šviesiausiąjį Viešpatį ir visus krikščionis, dėlto seimelis nutarė prašyti pagerinti katalikų kunigų ir vienuolių (moterų ir vyrų) būklę, padidinti jų skaičių ateityj, prisilaikant 1795 ir 1832 m. įsakymų, kad vienam kunigui išpultų nemažiau kaip 100 kiemų, skaitant vienam kiemui po 4 sielas[321], taigi tas pats skaičius, kurį siūlė vienas bajoras 1834 m.

---

[316] Žr. *Janulaitis*. Katalikų kunigai ir 1831 m. revoliucija. Kaunas 1929.

[317] *VBDA*, 1834 m. seimelio aktuose, tarp protestų (Stasys Niepokojczyckis).

[318] *PSZ*, Nr. 15153 — 1841. XII. 25 įst.

[319] *PSZ*, Nr. 15152 — 1841. XII. 25 įst.

[320] Žr. aukščiau, p. 491—2.

[321] п. 3. Обращая вниманіе на измѣненія послѣдовавшія по монастырямъ и церквямъ римско-католическаго исповѣданія въ Виленской и Тель-

b. Dvasiniai turtai ir bajorai.

Atėmus į iždą bažnyčios dvarus (1841 m.), reikėjo išpainioti kaikuriuos su anais susijusius reikalus ir prievoles.

Paprastai kunigiškiai valstiečiai privalėdavo teikti įvairias mezliavas: pristatyti klebonui žąsų, ančių, kalakutų, uogų ir t. t. Tai dabar, sekuliarizavus bažnyčios dvarus, visa tat buvo panaikinta, ir jeigu išnuomodavo kam tokį dvarą, tai dermėje (kontrakte) pažymėdavo, jog visos tos valstiečių prievolės klebonui naikinamos[322]. Taigi nuo šitos sekuliarizacijos valstiečiai laimėjo, buvo patenkinti ir dėlto tylėjo.

Panaikinus vienuolynus ar atėmus bažnyčios turtus, iždas ėmė reikalauti iš jų skolininkų, kad grąžintų paimtas skolas, kartais užrašytas ant to ar kito bajoro dvaro; kartais reikalavo tuojau jas atiduoti. Bajorai nusiminė, jie nepajėgė to padaryti, iš jų pareikalauta netikėtai, o kartais skirtos ar užrašytos sumos buvo nemažos. Susirūpinusieji skolininkai kreipėsi į vyriausybę per seimelį, kurio narių tarpe taippat ir jų pasitaikė. Tuos dalykus svarstė 1843 m. Vilniaus seimelyj, kuriame šiaip parėmė savo prašymą: neužderėję javai, valstiečiai esą nuvargę, jie reikią šelpti, taigi nėsą iš ko mokėti, o juk ir dabar palūkanas moką. Todėl seimelis prašė: ar palikti tą skolą senosiomis sąlygomis ir imti tas pačias palūkanas, ar išdalinti išmokėjimą 37 metams, kaip tat daroma su Banko skolininkais[323].

шевской Епархіяхъ, жителями сего исповѣданія населенныхъ, Собраніе Дворянства убѣждается необходимостью имѣть достаточное количество Духовенства, для исполненія христіанскихъ обязанностей, на чемъ лежитъ счастіе общественной жизни и будущее блаженство человѣка и дабы всемѣстно приносимы были молитвы Царю Царей за благо Всеавгустѣйшаго Престола и всего христіанскаго народа составляющаго одно неразрывное семейство Имперіи, а потому поручаетъ Господину Губернскому Предводителю повергнуть къ священнымъ Монарха нашего стопамъ всеподданнѣйшую просьбу посредствомъ Господина Виленскаго Военнаго, Гродненскаго, Минскаго и Бѣлостокскаго Генералъ-Губернатора съ изложеніемъ, относящихся къ сему предмету обстоятельствъ о улучшеніи состоянія всего духовенства Римско-Католическаго исповѣданія обѣихъ мужскаго и женскаго половъ, о увеличеніи состава духовенства на будущее время, согласно Высочайшимъ 1795 и 1832 годовъ Указамъ, чтобы на одного священника было на небольшомъ пространствѣ не менѣе ста дворовъ, считая на каждый дворъ по 4 души, соотвѣтственно Всемилостивѣйшему Госуд. Импер. о благосостояніи духовенства Римско Католическаго сословія попеченію. (*VBDA*, 1843. II. 22 posėd.).

[322] *VBDA*, Nr. 49 kontrakto pavyzdys 1843 m.

[323] „6-ое По увѣреніи, что помѣщики, имѣніями коихъ обезпечены фундушевыя суммы упраздненныхъ монастырей мужескаго и женскаго духовенства, не въ состояніи вдругъ уплатить тѣхъ суммъ, по причинѣ бывшихъ неурожаевъ и скуднаго положенія крестьянъ, коихъ должны ссужать, а про-

Kunigams reikalaujant iš bajorų, kad grąžintų jų paskolintus pinigus, reikėjo surasti kelių, kad grąžinimas nebūtų bajorams sunkus. Tų dvasinių dvarų buvo gana daug naujoj Kauno gub. Tai jos seimelis 1846 m. Kaune priėmė vieną tokių sumanymų tinkamų skolininkams[324].

Paskui tikrinant pasirodė, jog nevisa, kas buvo užrašyta, buvo teisinga, kartais buvo rašoma du sykiu, arba jau buvo atsiteista, o skola vis tiek liko užrašyta, taigi reikėjo patikrinti[325], be to, pridėjo, kad dėl nederliaus ir sunkių metų palauktų su išieškojimu[326], o klaidas atitaisytų[327].

центы отъ оныхъ вносимы были и вносятся гдѣ слѣдуетъ безъ доимочно — ходатайствовать объ оставленіи таковыхъ суммъ подъ обезпеченіемъ помѣщичьихъ имѣній или по прежнему съ платежемъ процентовъ или по Банковымъ правиламъ разсрочивъ погашеніе ихъ на 37 лѣтъ (*VBDA*, 1843. III. 1 posėd. Dezid. 6).

[324] Слушано: 1) внесенный помѣщикомъ Россіенскаго уѣзда колл. секр. Геронима Масловского проектъ, „чтобы обезпеченные по прежнему на помѣщичьихъ недвижимыхъ имѣніяхъ подуховныя и богоугодныхъ заведеній суммы бывшія въ вѣдѣніи духовенства составить до времени въ рукахъ помѣщиковъ не требуя сейчасъ уплаты капиталовъ и накопившихся процентовъ, и уплату таковыхъ долговъ распредѣлить по правиламъ банковымъ на исчисленное количество лѣтъ, такъ чтобы съ уплатою процентовъ погашался постепенно и самъ капиталъ не требуя по сему другого обезпеченія кромѣ того, которое дано было при совершеніи займы отъ духовенства..." (*KBDA*, 1846. VI. 8 posėd.).

[325] 9) О разъясненія и исправленіи ошибокъ, произшедшихъ въ наложеніи запрещенія на имѣнія за духовныя суммы, поступившія въ казенное вѣдомство частныя долги, залоги и разнаго рода взысканія, по уваженію, что таковыя запрещенія бывъ налагаемы разновременно по требованіямъ присутственныхъ мѣстъ или просьбамъ частныхъ лицъ, на основаніи прежнихъ и новыхъ правилъ безъ предварительнаго собранія справокъ, существуютъ по многимъ статьямъ въ двойнѣ, а очищенныя заплатою долга, или освобожденіемъ отъ взысканія доселѣ не разрѣшены и не сняты; нѣкоторыя же наложены по заемнымъ письмамъ никогда несуществовавшимъ или по канцелярскимъ ошибкамъ, ходатайствовать о приведеніи въ положительную извѣстность, какія и на какихъ имѣніяхъ должны остаться запрещенія, неподлежащія никакому сомнѣнію и толкованію, затѣмъ всѣ ошибки и неясность устранить, дабы такимъ образомъ обезпечить общее довѣріе и отклонить затрудненія, какія испытываются при заключеніи разнаго рода актовъ, совершеніи займовъ, и взаимныхъ отношеній между казною и частными лицами. (*KBDA*, 1846. VI. 11 posėd.).

[326] 15) О томъ, что во время бывшаго Польскаго Правительства многіе помѣщики дѣлами займы у Духовенства и жертвовали для Духовныхъ и въ пользу Богоугодныхъ заведеній значительныя капиталы, обезпечивая таковыя на недвижимыхъ своихъ имѣніяхъ съ обязанностью уплаты отъ оныхъ процентовъ, такимъ образомъ многія имѣнія Ковенской губерніи обременились подобнаго рода долгами, нынѣ же съ поступленіемъ въ казну Духовныхъ имѣній поступили вмѣстѣ съ симъ въ вѣденіе казны и денежные капиталы обезпеченные на этихъ имѣніяхъ, которые требуются отъ помѣщиковъ къ уплатѣ не только въ процентахъ, но и въ капиталахъ, а какъ по случаю приключившихся неурожаевъ въ здѣшней губерніи и по недостатку наличныхъ въ обращеніи денегъ, весьма, затруднительно для помѣщиковъ удовлетворять таковаго рода долги, то и просить Правительство, дабы ле-

Rusų vyriausybė visus tuos prašymus atmetė[328]. Klaidoms atitaisyti neleido rinkti tam tikro Komiteto, nes ji pati visa tą patikrinsianti[329].

Vis dar iškildavo kadaise buvusieji dvasiniai jezavytų turtai. Kai kurie iš jų likviduojant XVIII amž. ir XIX amž. perėjo, gal ne visai gerais keliais, į bajorų rankas, tai dabar prie jų norėjo prikibti iždas (Žemės turtų ministerija) ir paimti savo žinion, nes tarė tai esą iždo turtai. Tų dvarų valdytojai prašė per maršalus ir delegatus, kad jie iškeltų sei-

---

жащія на недвижимыхъ помѣщичьихъ имѣніяхъ подуховныя суммы и жертвованныя на Богоугодныя заведенія оставить до времени въ рукахъ помѣщиковъ, не требуя сей часъ уплаты капиталовъ и накопившихся процентовъ и уплату токовыхъ долговъ дозволить производить на правилахъ банковыхъ, то есть соединяя проценты въ капиталъ, выплату коего разсрочить на исчисленное количество лѣтъ съ погашеніемъ и самого долга, не требуя другихъ обезпеченій кромѣ тыхъ, которые сдѣланы были при совершеніи займа. (*KBDA*, 1846. VI. 11 posėd.).

[327] 8) О разъясненіи и исправленіи ошибокъ происшедшихъ въ наложеніи запрещенія на помѣщичья имѣнія за подуховныя суммы, согласно внесенному проэкту ходатайствовать о Начальника о приведеніи сего въ исполненіе. (*KBDA*, 1846. VI. 11 posėd.).

[328] 1) По ходатайству дворянства о невзысканіи капитальныхъ суммъ Римско-католическаго Духовенства съ помѣщиковъ, на имѣніяхъ коихъ оныя обезпечены, и о предоставленіи имъ уплачивать сіи суммы съ наросшими процентами на правилахъ банковыхъ: Г. Министръ Внутреннихъ Дѣлъ отъ 24 іюля 1846 года за № 2220 увѣдомилъ Г. Виленскаго Военнаго Губернатора, что по распоряженіямъ сдѣланнымъ имъ, на основаніи Высочайшихъ повелѣній о денежныхъ фундушахъ помянутаго духовенства, не требуется взноса капитальныхъ суммъ, за исключеніемъ лишь тѣхъ случаевъ, когда обезпечивающія ихъ имѣнія подвергаются залогу и должники уплачивая исправно проценты, могутъ имѣть у себя духовные капиталы до тѣхъ поръ, пока сами не пожелаютъ ихъ внести, а потому къ домогательству Дворянства не представляется уважительныхъ причинъ; что же касается желанія его произвести платежъ означенныхъ долговъ по банковымъ правиламъ, то и сему удовлетворить нельзя, такъ какъ проценты съ большей части капиталовъ Латинскаго Духовенства опредѣлены на покрытіе ежегодныхъ расходовъ Государственнаго Казначейства, по содержанію того Духовенства. (*KBDA*, 1849 m. apyskaita).

[329] 7) По ходатайству Дворянства о разъясненіи и исправленіи ошибокъ происшедшихъ въ наложеніи запрещеній на помѣщичьи имѣнія за подуховныя суммы. Губернское Начальство увѣдомило, что какъ на предположеніе Дворянства о назначеніи Комитета, который входилъ бы со всѣми присутствеными мѣстами въ подлежащія сношенія и имѣлъ бы право исправлять ошибки и слагать не правильно показанныя запрещенія, нѣтъ въ виду закона и на содержаніе таковаго Комитета не имѣется никакихъ источниковъ, то объявить Дворянству, что ежели кто либо изъ нихъ дѣйствительно находитъ неправильность и ошибки въ наложеніи запрещеній на принадлежащее ему имѣніе, то о разрѣшеніи и исправленіи таковыхъ ошибокъ и несообразностей, обратился бы установленнымъ порядкомъ въ то присутственное мѣсто, по распоряженію котораго запрещеніе было наложено. (*KBDA*, 1849 m. apyskaita).

melyj ir prašytų vyriausybės palikti tuos dvarus aniems ir laikyti privatiniais[330].

Šiek tiek kitaip atrodė a n n u a t o s: tai buvo metiniai mokesčiai, duodami iš kokio dvaro bažnyčiai ar vienuolynui, kurie už tat atlaikydavo mišias ar kitas pamaldas už aukotojo vėlę. Sekuliarizavus vienuolynų ir bažnyčių turtus, Vid. Reik. Ministerija ar nauji savininkai reikalaudavo, kad dvarai po senovės annuatas mokėtų. Dvarininkai priešinosi, įrodinėdami, kad tie vienuolynai uždaryti, nekatalikų, mišios nebelaikomos ir t. t. Bet rusų valdininkai nepaisydavo į tat vistiek reikalaudavo annatos, ir šitokį ginčą spręsdavo teismai, tai jie daugumoj atsitikimų tokią dovaną naikindavo ir reikalavimą annatos pripažindavo neteisėtu[331].

19.

Kariuomenės reikalai.

a. Naštų lygybės reikalavimas.

Vyriausybė paskirstydavo prievoles tarp gubernijų, o jau jos viduje patys bajorai pasidalindavo. Būdavo visos valstybės reikalų, o tuo tarpu turėjo juos aprūpinti viena gubernija, nes ji buvo artimiausia, pav. Ukrainoj Chersono gub. turėjo išlaikyti pasienio kariuomenę; arba Vitebsko gub. turėjo laikyti Naujinio (Dinaburko) tvirtovę ir t. t. Tai atitinkamos gubernijos bajorai prašydavo, kad ir visa valstybė tas naštas neštų, bet paprastai nesusilaukdavo nieko gero[332].

b. Kariuomenės aprūpinimas.

Maža buvo k a r e i v i n i ų miestuose, dėlto, norint sutalpinti kareivius, tekdavo juos išdalinti po valstiečių ir miestėnų butus, dėl ko šie tiek daug kentėdavo. Po 1831 m. revoliucijos rusų vyriausybė sumanė padidinti Lietuvoje kariuomenę, pastatyti jai daugiau kareivinių, atskyrus karius nuo gyventojų;

---

330 7-е На основанiи Всемилост. дарованныхъ владѣльцамъ поiезуитскихъ имѣнiй правъ, ходатайствовать дабы имѣнiя эти какъ принадлежность частная неподвергались влiянiю на нихъ со стороны Управленiя Государственныхъ Имуществъ. (*VBDA*, 1843. III. 1. posed. Dezid. 7).

331 *Pobiedonoscev* Kurs gražd. prava, 1896 m., I t. 48 str. p. 387—8.

332 *Seredonin,* II[1], p. 229—232.

kareivines statytų vietos gyventojai — bajorai, o tie paskirtų dirbti savo valstiečius ar mokėtų mokesčius[333].

1834 m. karo gubernatorius kreipėsi į Lietuvos bajorus, kad jie po visą Vilniaus guberniją pastatytų kareivines. Seimelis svarstė šį klausimą prislėgtoj nuotaikoj: juk daugiau bus kareivių, visa tat rengiama prieš juos, o jie turės visa tat apmokėti, taigi padidės išlaidos, vėl atsiras nauji mokesčiai. Būdami būryj, jie ir išdrįso pasiūlymą atmesti. Žinoma, nepasakė, kad apskritai kareivinėms esą priešingi, o tik dabar negalį, nes neužderėjo metai[334].

Vienas tiktai Telšių pav. maršalas Danilavičius buvo kitos nuomonės. Čionai veikė ne tik noras būti ištikimam vyriausybei ir baimė būti opozicijoj (tą jis dažnai parodydavo), o prisidėjo gal ir įsitikinimas, kad vyriausybės sumanymas yra geras, kad reikia pasipriešinti net savo bendraluomių daugumai. Jis suprato, kiek valstiečiams žalos pridaro kareivių gyvenimas po sodžius, kad pažangesnis dalykas — atskiros kareivinės, dėlto siūlė užsimokėti pinigais, o vyriausybė lai jas stato[335].

Kareivines ėmė statyti. Po to atsirado kiti vyriausybės reikalavimai iš bajorų. 1837 m. karo gubernatorius pareikalavo, kad bajorai pastatytų savo lėšomis manežą (Exerzierhaus). Dabar, nors nenoromis, bajorų seimelis jau sutiko[336]. Nenorėjo su tuo sutikti Trakų pav. delegatai. Jų vardu parašė raštą marš. Dambrauskas, bet rašto pradžioj pasisako prieš tokias išlaidas, o gale nusileidžia. Jis aiškinas ne blogais norais, o kad negalįs padaryti. Keleta metų neužderėję javai, buvę kriušų, paskutinį rudenį kirminai išėdę javus; valstiečiai nuvargę, dvarininkai turėję jiems padėti, net paliovę imti ir mokesčius, reikėję už juos užmokėti; dvarai dažniausiai arba praskolinti, o mokesčiai išskirstomi nežiūrint ar dvaras turi skolų ar ne. Apveizda nevienodai aprūpinus pavietus, Trakų pav. esąs nuskriaustas, jo žemė derlingumu negali lygintis su

[333] Žr. aukščiau pusl. 458—460.

[334] *VBDA*, 1834. II. 28 posėdyj.

[335] h) Проспектъ мною подписанный казарменнаго положенія о замѣнѣ постоя въ натурѣ на денежную повинность признаю вѣсьма полѣзнымъ. Предводитель Каликстъ Даниловичъ". (*VBDA*, 1834 m. seimelio aktai).

[336] *VBDA*, 1837. III. 9 posėd.

kitais pavietais. Bet kadangi visi pritarė, tai pritariąs ir Trakų pavietas, ir jis prie kitų prisidedąs[337].

Be kareivinių ir kitų triobesių, reikėjo turėti aikštės pratyboms, tai kad duotų laukus: pav. 1846 m. vyriausybė reikalavo, kad Kauno gub. bajorai duotų didelį žemės sklypą ir kad jį pirktų; bajorai sutiko duoti, bet kadangi nevisuomet bus pratimai, jie pasikartos laikas nuo laiko, tai velijo nuomoti jį[338].

Vyriausybė vėliau pareikalvo, kad bajorai pastatytų ar pirktų namus karo ligoninėms, kalėjimams ir t. t. kiekviename pavieto mieste, bet jie atsisakė: per sunkūs, sako, esą laikai[339].

---

[337] „Obok tego J. W-ny Dąbrowski Marszałek powiatu Trockiego, przez pismo do koła Marszałkow podane, objasnił powody, dla których powiat Trocki na wstępie nie skłonił się do przyjęcia powyższych projektów, a to nie ze złej chęci lub niewyrozumienia rzeczy, lecz jedynie z niedostatków dochodów rolniczych; miał bowiem powiat Trocki na względzie: 1° Neurodzaje i gradobicia lat przeszłych i robactwo niszczące zasiewy przeszłej jesieni. 2-re Nędzny stan włościan; ztąd poniesione przez dziedziców koszta na zapomogi i opłatę za włościan, nawet podatku podusznego. 3-ie Że majątki po większey części obciążone długami i często tytuł tylko dziedzictwa zostawują własicielowi, a przyjęte postanowienia rozłożone na dusze, do majątku są przywiązane, bez względu czy swobodny czyli zadłużony. 4-te Że Opatrzność nierówne wszystkim powiatom dała sposoby, a Trocki w żyzności gruntów niemoże się równać z innemi. Te powody skłaniały Powiat Trocki do nieprzyjmowania obowiązku nad siły; lecz gdy większość Gubernii dała już swe zdanie, powiat więc Trocki zapomina o niedostatku, aby się skłonić do chęci ogólnej w projektach całe zgromadzenie obowiązujących, chętnie przystaje do nich i co już uskutecznione podpisaniem w Sali na sessyi dzisiejszyej aktów". *(VBDA,* 1837 m. seim. aktai).

[338] 4) По неизвѣстности согласятся ли владѣльцы имѣнія Линково и застѣнка Милькойнъ на выпродажу принадлежащей имъ земли для лѣтнихъ занятій войскъ, собираемыхъ подъ Г. Ковно съ выгодными для земства кондиціямъ, и имѣя въ виду, что употребляемая на предметъ найма этой земли сумма сносится въ смѣту Земскихъ повинностей на каждое трехълѣтіе, а сборъ войскъ для практическихъ ученій подъ г. Ковно бываетъ не во всякомъ году, слѣдовательно положенная по смѣтѣ сумма не во всякомъ году употребляется на уплату, а полагается она въ остаткахъ, потому и по уваженію, что сборъ войскъ въ лагеръ изъ подъ г. Ковна, можетъ быть со временемъ назначенъ въ другомъ пунктѣ, — Дворянство не видя побудительной причины къ пріобрѣтенію въ собственность Линковской земли статью этаго расхода полагаетъ: оставить на прежнемъ основаніи съ тѣмъ, чтобы уплата властителямъ занимаемой подъ практическое ученіе войскъ земли производилась тогда только, когда земля эта будетъ употреблена на свое предназначеніе, не иначе, какъ изъ остатковъ общихъ земскихъ повинностей не включая этой статьи расхода въ смѣту Земскихъ Сборовъ. *(KBDA,* 1846. VI. 11 posėd.).

[339] 3) Относительно постройки воинскихъ лазаретовъ по всѣмъ уѣзднымъ городамъ Ковенской губерніи, а такъ же пріобрѣтенія покупкою домовъ, нанимаемыхъ для помѣщенія этаповъ и дорожныхъ тюремъ — по уваженію, что на возведеніе этихъ строеній должна быть пожертвована единовременно значительная отъ земства сумма, которой по вышеизложеннымъ поводамъ въ настоящихъ критическихъ временахъ и бѣдственномъ положеніи

Esant 1848 m. neramumams Vakarų Europoj, Lietuvoje turėjo padidėti rusų kariuomenės. Vyriausybė iš anksto pareikalavo, kad pagamintų jai maisto; bajorai turėjo pristatyti už pinigus nustatytąja kainą[340].

c. **Rekrutų pristatymas.**

Į rekrutus (kareivius) ėmė valstiečius. Patys dvarininkai atiduodavo jų tam tikrą vyriausybės reikalaujamą skaičių. Nors pasienio dvarininkai apie 14½ mylių juostoj ir toliau galėjo vieton žmonių atsipirkti pinigais[341], bet jie nei pirmiau, nei vėliau, jeigu nespyrė, to nedarė. Mažesnieji dvarininkai (iki 20 sielų) turėjo mokėti pinigais, bet jeigu jie pristatytų žmogų į rekrutus, tai gaudavo 1000 rublių atlyginimo[342]. Didesnieji pristatinėjo žmones iš savo baudžiauninkų, bet galėjo nusisamdyti iš ko nors jų vietoje[343].

Dvarininkai statė žmones savo nuožiūra, dažniau bežemius, imdavo ir ūkininkus, jeigu kas iš jų dėl ko nors buvo netinkami, pav. buvo neramūs, atžagari ponui, neklaužados; dažnai atiduodavo ir tokius, kurie įrodinėjo, kad jie nėsą baudžiauninkai; buvo leidžiama juos imti, jeigu I inst. teismas pripažins baudžiauninku[344].

Pristatomieji rekrutai turi būti tinkami, sveiki, 2 arš. 3 verškų aukštumo; viename atsitikime galėjo būti ir mažesnis (2 arš. 2 v.), jeigu atiduodavo be eilės, norėjo įskaityti į prievolę[345]. Ponai šita darydavo tuomet, jeigu norėjo atsikratyti nuo netinkamo žmogaus.

Rekrutus imdavo priimamuose punktuose (vienas—2 ar 3 pavietams) ir gubernijos mieste. Pradėdavo imti lapkr. 1 d., baigdavo gruodžio 15 [346].

Su rekrutais dvarininkai turėdavo painiavų: valstiečiai išbėgiodavo, dvarininkai nustodavo darbininkų; dėlto ieško-

---

губерніи отъ неурожая и падежа скота выручить нѣтъ источника, а потому и проектъ сей почитать нынѣ неудобоисполнительнымъ. (*KBDA*, 1846. VI. 11 posėd.).

340 *KBDA*, 1849 m.

341 Rekrutų įstat. 1831. VI. 28. 8 str.

342 „ „ „ „ „ 8 ir 319 str.

343 „ „ „ „ „ 304—311 str.

344 „ „ „ „ „ 132 str.

345 „ „ „ „ „ 176 str. (2 arš. 3 v. = 155,57 cm., 2 arš. 2 v. = 151,13 cm.

346 „ „ „ „ „ 137, 138, 166, 167 str.

davo kelių nuo to apsisaugoti, tik paprastai vienos priemonės nesiūlė: atsipirkti. Nuo šito vieni pavietai kentėjo labiau, kiti mažiau.

1837 m. Raseinių pav. maršalas įteikė raštą apie savo pavieto dvarininkų vargus, atėjus laikui rekrutams imti. Tuomet, jis rašo, visas jaunimas išbėgioja į gretimus Prūsus, grįžta tik pavasarį, prasidėjus laukų darbams. Galėtų juos, kaipo valkatas pagavę, atiduoti į rekrutus būsimojo šaukimo sąskaiton, bet šita neįmanoma padaryti: neturi laiko dėl ūkio darbų, o pagavus reikia pristatyti į gubernijos miestą, kas yra per toli. Kadangi rekrutus būtinai reikia pristatyti, tai tenka atiduoti geriausią ūkininką iš dubos ar atsipirkti pinigais. Einant esamuoju įstatymu, negalima kitaip elgtis, todėl reikia pakeisti kaikuriuos jo nuostatus, pav., kad būtų galima ką tik grįžusius valkatas atiduoti į rekrutus kur tik pagaus, atiduoti savo paviete, nes ten yra ir visi priimamųjų įstaigų valdininkai: maršalas, teisėjas, miestininkas, invalidų komandos karininkas ir pavieto gydytojas.

Gub. seimelis pritarė tam pasiūlymui, nes lietė ir kitus pasienio ir net tolimus pavietus, ir pavedė gub. maršalui, kad išgautų tokį leidimą rekrutams atiduoti[347].

Iki šiol dvarininkai nekėlė klausimo, dėl rekrutų augumo, retkarčiais užtekdavo mažesnio ūgio (2 arš. 2 v.), taigi, kiti, kaip netinkami, likdavo namie. Bet jau 1840 m. iškėlė ir tą klausimą, prašo ūgį sumažinti, prašo leisti atiduoti ir žemesnius[348].

---

[347] J. W. Marszałek powiatu Rossienskiego wyraziwszy, że z powodu graniczenia tego powiatu z Prussami, sam wybór młodzieży włościańskiej, za ogłoszeniem naboru rekrutskiego, umyka za granicę, skąd dopiero wczasie roboczym wiosennym powraca; że dziedzice dla nawału prac rolniczych, a jeszcze bardziej dla znacznej od Gubernskiego miasta odległości, nie mogą tych włoczęgów zaraz po ich powrocie zdawać w rekruty na rachunek następnego naboru; że nakoniec powinność Rekrutska musi być spełnioną, częstokroć oddaniem najlepszych gospodarzy z chaty, lub też pieniężną opłatą, prosi aby wyjednać pozwolenie zdawania powracających włoczęgów w swoim powiecie, gdzie komplet do przyjęcia może być złożony z Marszałka, Sędziego, Horodniczego, Oficera Inwalidnej komandy i powiatowego Lekarza.

„Żądanie to zewszechmiar słuszne, Zgromadzenie porucza J. W. Gubernskiemu Marszałkowi, aby nie tylko dla Rossienskiego, lecz i dla wszystkich pogranicznych a odległych powiatów, o otrzymanie takowego dozwolenia u J. O. Xięcia Wojen. Gubern., starać się raczył." *(VBDA,* 1837. III. 15 posėd.).

[348] *VBDA,* 1840. III. 19. žr. aukščiau pusl. 508, išnaša 223, p. 1.

Dvarininkai stengdavos atiduoti į rekrutus nuo jų nepriderantį žmogų, įrodinėjantį, jog jis ne baudžiauninkas; tačiau nevisuomet tat ramiai praeidavo. 1850 ar 1851 m. Trakų pav. dvarininkas Odinčius stengėsi atiduoti į rekrutus valstietį iš šeimos, kurioji įrodinėjo, jog esą laisvi; ši pakėlė trukšmą, pasipriešino ir dėl to paimti negalėjo. Dargi Odinčiui teko atsakyti pavieto teisme už neteisingą kėsinimąsi paimti į rekrutus valstietį, kuris ieško laisvės[349].

d. Atitarnavusieji rekrutai.

Caras Mikalojus savo manifestu 1834 m. sutrumpino karo tarnybą, vieton 25 metų liepė tarnauti 20 metų[350], taigi Rusijoj iškarto teko paleisti namon apie 60.000 kareivių. Teko pagalvoti, kaip juos aprūpinti; jis rado tokį išėjimą: turės tat padaryti tie patys dvarininkai, buvusieji atleistųjų kareivių ponai. Mikalojus I pareiškė savo valią sušauktiems iš visos Rusijos gubernijos maršalams, atidengiant paminklą imperatoriui Aleksandrui I. Jis ten pasakė: dvarininkai turės pasirūpinti tais atleistaisiais kareiviais, kurie yra dar žmonės neseni, apie 40 metų, gali dirbti; grįš jie vieni, ar su vaikais, kiti ras namie suaugusių vaikų; dvarininkai galės jų vaikus atiduoti į kantonistus, kuriuos priiminės vieton rekrutų. Jeigu kas nenorės jais rūpintis, tai pagrasino savo nemalone ir blogomis pasekomis. Baigdamas pareiškė: maršalai lai paskelbia šitą jo valią dvarininkams[351].

Mikalojaus kalba buvo išsiuntinėta bajorams.

---

[349] *VBDA,* 1852. V. 9. žr. aukščiau pusl. 540.

[350] 1834. VIII. 30. Manifestas.

[351] *VBDA,* 1834. IX. 4 kalba. „W majątkach skarbowych rozkażę zapewnić ich byt; lecz życzę, aby obywatele, do których powrócą tacy żołnierze uwolnieni ze służby, dali im schronienie i pomoc w potrzebie.

Tacy starzy nie są, mają koło 40 lat... „Przy tem rozkażę aby za dzieci takowych żołnierzy, którzy postępować będą do kantonistów, wydawane były obywatelom zaczotne kwietacye na powinność Rekruta; mimo to jednak jeśliby kto z obywateli nie był w możności, wówczas skoro tylko to dójdzie do Mojej wiedzy, będę się starał temu zaradzić. Wły p. p. Marszałkowie za powrotem do Gubernii obiawicie tę Moją Wolę waszym współobywatelom". *(VBDA,* 1834 m. aktai).

20.

Susisiekimas.

a. Keliai.

Vieškelius turėjo taisyti bajorai, t. r. jų valstiečiai, plentus statė ir taisė pati vyriausybė. Atsiradus naujų plentų tekdavo pertvarkyti arklių paštas. Sumanius vyriausybei nutiesti plentą iš Mintaujos per Šiaulius ir Tauragę į užsienius, ji 1832 m. per pil. gubernatorių paklausė bajorų maršalų, ar galima ir reikalinga pakeisti arklių paštą[352].

Kartais, statydama naują plentą, vyriausybė bandė paraginti bajorus, kad sumanytąjį plentą jie apsiimtų pastatyti ar bent prisidėtų. Pav. 1837 m. seimelis apsvarstęs tokį vyriausybės pasiūlymą, pravedant sumanytąjį plentą iš Baltstogės per Vilniaus ir Gardino gubernijas, atsisakė plentą statyti[353]. Grįžę prie to paties klausimo vėliau, pasakė savo nuomonę pageidavimuose, kur reiškė jau baimės, kad statant plentą iš Baltstogės per Vilnių į Naujinį (Dinaburką), nenuvargtų bajorai, nes juk bus statomas tuo pat laiku dar kitas, Rygos—Tauragės plentas[354]. Kalbėjo apie bajorus, o vargo jų valstiečiai, tik jų neminėjo. Nuo savęs pasiūlė Telšių pav. maršalas Danilavičius atsakymą, kuriame jis griežčiau ir aiškiau pasisakė, eidamas toliau, negu iki šiol buvo kitų daroma; remdamasis esamais Rusijos įstatymais (t. XII. 18 str.) jis siūlė: „kad bajorų padarytuosius kelius pati vyriausybė ateityje ir išlaikytų"[355].

1849 m. jau ėmė kalbėti apie plento pastatymą tarp Vilniaus ir Vilkmergės; bajorų seimelis svarstė, kaip jis statyti, bet jau neteko reikšti nei nuomonės, nei pageidavimų[356].

Plentus taisė vyriausybė; paprastai darbus ji atiduodavo rangovams, tai dvarininkams atsirado noras pasipelnyti, pristačius į darbą savo baudžiauninkus. Kauno gub. bajorai siūlė, kad taisant plentus prileistų tuos dvarininkus, per kurių že-

---

[352] *VBDA,* 1832. III. 2. maršalų posėdy.
[353] *VBDA,* 1837. III. 6. seimelio posėd.
[354] *VBDA,* 1837. III. 15. dezid. į sostą.
[355] *VBDA,* 1837. III. 15. dezid. i sostą. „aby przez dworzaństwo zrobioną drogą, sam rząd na przyszłość utrzymywał."
[356] *VBDA,* 1849. VI. 27 posėd.

mę eina plentas, taip esą Kurše; be to, pridėjo prašymą, kad neprileistų prie tų darbų žydų[357].

b. Paštas.

Arklių paštą išnuomodavo verteivoms; kartais paimdavo juos žydai. Su jais būdavo sunkenybių, nes neturėdami savo kapitalo dar pasiskolindavo įkaitui, o jau paštui įrengti neturėdavo lėšų, dėlto jie pašto stotis išardydavo; bajorams tekdavo viską iš naujo įtaisyti, todėl Kauno gub. bajorai prašė, kad neišsigalintieji pašto laikytojai būtų prašalinti[358].

Kartais bajorams atrodė, jog bus patogiau, jei pašto prievolę leistų atlikti daiktais, ne pinigais. 1846 m. Kauno gub. seimelis apskaitė, jog nauju sumanymu Kauno gub. reikės laikyti 205 arkliai, kurie atseitų pinigais per 3 metus 49.200 rub. sid.; esant sunkiems metams, tat nepakeliama, todėl norėtų atlikti natūra[359].

c. Pastotys.

Policijai valstiečiai turėjo duoti pastotis. Šita darė ūkininkams daug sunkenybių, vargino žmones, pridarydavo daug nuostolių ūkiui, todėl Kauno bajorai prašė pakeisti jas pinigais[360].

Pastotis reikėjo statyti pravažiuojant viešpačiui. Kauno gub. bajorai prašė 1846 m. leisti mokėti pinigais po 4 kap. sid. nuo sielos, už juos samdyti arklius laisvu susitarimu. Vyriausybė atmetė tokį prašymą[361].

---

[357] 2) По предложенію тогожъ помѣщика, относительно ходатайствованія у Начальства, дабы надзоръ за ремонтомъ шоссейныхъ дорогъ, учрежденъ былъ такой, какой существуетъ въ Курляндской губерніи, то есть, чтобы къ надзору за этимъ допущены были владѣльцы, чрезъ земли которыхъ пролегаетъ шоссе и чтобы къ подрядамъ на таковой ремонтъ не были допускаемы евреи. (*VBDA*, 1855. X. 6. Kauno gub. seimelio posėd.).

[358] *KBDA*, 1855. X. 7.

[359] *KBDA*, 1846. VI. 11.

[360] *KBDA*, 1846 VI. 11 posėd.

[361] 6) По ходатайству Дворянства о составленіи капитала на наемъ вольныхъ лошадей подъ Высочайшіе проѣзды вмѣсто выставки таковыхъ по наряду. Г. Дѣйствительный Тайный Совѣтникъ Графъ Перовскій по сношенію о семъ съ Г. Главноначальствующимъ надъ Почтовымъ Департаментомъ увѣдомилъ Виленскаго Военнаго Губернатора, что какъ для составленія означеннаго капитала предполагается назначать постоянный въ Ковенской Губерніи сборъ по 4 коп. сер. съ души со всѣхъ помѣщичьихъ и казенныхъ крестьянъ, то таковая мѣра, увеличивъ земскія повинности, была бы совер-

21.

Mokesčiai.

Vyriausybė aiškiai nustatė, koks yra seimelio uždavinys mokesčių srityje — paskirstyti viešpaties jau patvirtintąją sąmatą; jo biurokratija apsvarsčiusi parengdavo sąmatą, o paskui patiekdavo bajorams pildyti[362]. Ji tat nesykį ir primindavo, jeigu užmiršdavo. Taigi seimeliai šitame dalyke buvo suvaržyti: pildė, kas buvo jiem pavesta.

Paprastai bajorai prašydavo seimeliuose užmokėti už tą, ką iždas neatlygino, kad pagerintų kreditą, dėl nederliaus ar blogų metų sumažintų mokesčius, išdėstytų juos ilgesniam laikui, leisti grąžinti daiktus natūra (pav. Tauridos gub. — druska), sumažinti palūkanas, padidinti Banke paskolą (nuo sielos vieton 150 rub. — duoti 200 rub.) ir t. t.[363]

a. Mokesčių skirstymo pagrindas.

Bajorai, kaip ir kiti mokėtojai, visur ir visuomet rūpinos įtraukti daugiau luomų ir taip sumažinti savo naštą; po 1831 m. revoliucijos išbrauktųjų iš bajorų tarpo atsirado gerokas skaičius, tai bajorams rūpėjo ir jie apdėti mokesčiais. Nauji luomai dabar vadinami piliečiai ir vienkiemiai, pirmiau jie buvo sodžiaus ar čyžiniai bajorai, nuomininkai, įkaitiniai valdytojai, savo bajorystės neįrodę. Geroka buvo ir tokių smulkiųjų bajorų, kurie buvo įrodę bajorystę, ir turėjo išvedamuosius bajorų deputacijos lapus. Žiūrint turto, smulkiuosius bajorus skirstė į 3 klases: a) turinčius 1—2 sielas valstiečių, b) neturinčius valstiečių, bet gyvenančius savo žemėje (saužemiai), c) nuomojančius svetimą žemę ar turinčius tik trobelę.

Einant 1831. XII. 19 įst. piliečiai ir vienkiemiai turi mokėti mokesčius nuo dūmų ir sielų sidabro pinigais, o žemės prievo-

---

шенно противна силѣ ст. 44 прилож. къ 2 продолж. Св. Зак. 1842 года Т. IV. Уст. Зем. повин. по коей всѣ издержки по заготовленію лошадей для Высочайшихъ путешествій, должны относиться на счетъ Государственнаго Казначейства, — присовокупленіе же къ помянутому капиталу суммъ, какъ Дворянство предполагаетъ, платимыхъ нынѣ казною за переводъ и простой лошадей, не возможно въ исполненіи, такъ какъ назначенію числа верстъ для опредѣленія платы за переводъ лошадей, котораго на самомъ дѣлѣ уже не будетъ, зависило бы отъ произвола. (*KBDA*, 1849 m. pranešimas).

362 *VBDA*, 1833 m.; 1840 m. aktai.

363 *Seredonin* II[1], p. 229, 233.

les — asignacijomis; smulkieji bajorai taippat turi mokėti. Bet nesėslieji bajorai (t. r. bežemiai), valdininkai (turintieji rangas, einantieji tarnybą) yra atleisti nuo žemės prievolių mokėjimo"[364].

Išaiškinus, kurie luomai moka, sudarė sunkumų nustatyti, kiek kas išviso užmokės: skirstant reikėjo turėti sąrašus, nebuvo jų 1833 metais, neturėjo ir 1834 m. Luomuose įvyko pasikeitimų, senieji atsimainė, atsirado nauji, taigi negalima padaryti paskirstymas, dėlto 1834 m. seimelis prašė, imti pamatan 1816 m. gyventojų sąrašo davinius.

Taippat bajorai rūpinosi, kad nelygūs teisiniu atžvilgiu laisvieji ir baudžiauninkai mokesčių atžvilgiu būtų tarp savęs sulyginti. Šio buvo prašę pirmiau, dabar (1834 m.) vėl pakartojo šį prašymą. Sulyginus mokesčius galima tuomet vienodai juos vertinti, gaunant iš Banko paskolą[365].

b. Mokesčių nelygumas Lietuvoj ir Rusijoj.

Mokesčiai, reikalaujami iš Lietuvos, buvo didesni, negu Rusijoj; bajorai kartkartėmis apie tat primindavo savo pageidavimuose į vyriausybę.

1832 m. maršalai, susėję svarstyti mokesčių skirstymo, nurodė, kad Vilniaus gubernija moka perdaug mokesčių[366]; juk gubernija dar kenčia ir dėl kitų priežasčių: ji arti sienos, tai daug gyventojų (t. r. valstiečių) pabėga; ją vargina kariuomenės praėjimas, dėlto prašo sulyginti žemės prievoles Vilniaus gub. su kitų gybernijų. Tarp motyvų bajorai įdėjo ir politinį, kuris turėjo būti malonus klausyti neribotojo viešpaties ausei, būtent: „nes, sako, būtų visai teisinga, kad vieno krašto gyventojai, vieno viešpaties valdiniai, vieno tėvo vaikai bendruose reikaluose atliktų ir vienodas jiems uždėtas prievoles"[366a].

---

[364] *VBDA*, 1833. III. 21 ir 22 posėd.

[365] *VBDA*, 1834. II. 28 posėd.

[366] Vilniaus gub. mokėjo žemės prievolių 2.310.475 r. 83¾ kap. asign., 1 sielai išpuola — 2.98 r. as. (*VBDA*, 1832. III. 8 posėd.).

[366a] ...„o porównanie ziemskich powinności w Gubernii Wileńskiej płacących się z innemi Wielkiego Pana Guberniami bo rzecz nader słuszna, ażeby jednego kraju mieszkańce, jednego Pana poddani, jednego ojca dzieci, w przedmiotach wspólnej potrzeby, jednostajną miarą wypełniali wskazane sobie obowiązki".

Visgi ir šitie vylingi žodžiai neįtikino caro Mikalojaus, tai 1837 m. seimelis priėmė Kauno pav. pasiūlymą: pakartoti praėjusiojo seimelio prašymą[367]. Ir šito prašymo klotis buvo negeresnė, tik 1840 m. vyriausybė suprato politinę to klausimo reikšmę: naštų ir teisių sulyginimas labiau suartins Lietuvą su Rusija.

1840 m. seimeliui, svarstant savo reikalus, atėjo iš imperatoriaus atsakymas, jog yra visai teisinga sulyginti prievoles, tai dabar paveda bajorams nurodyti, kaip tas sulyginimas būtų geriau pravesti[368].

c. Mokesčių palengvinimas.

Neužderėjus 1846 m. Kauno gub. bajorams teko prašyti vyriausybės, kad ji išdėstytų mokesčius už 1845 ir 1846 m.[369]

Dėl nederliaus prašė plento iš Vilniaus į Vilkmergę nestatyti[370].

Vyriausybė su prašymu sutiko ir išdėstė mokesčius 3 metams[371].

22.

Sveikatos reikalai. Socialė apsauga.

a. Sveikatos reikalai.

Gubernijų vyriausybė, rasdama, jog valdiškųjų gydytojų skaičius yra permažas, sumanė jį padidinti ir, tuo reikalu

---

[367] *VBDA*, 1837. III. 15. posėd.

[368] *VBDA*, 1840. II. 19 posėd.

[369] О разсрочкѣ казенныхъ податей и земской повинности за вторую половину и первую половину сего 1846 года. *(KBDA*, 1846. VI. 11 p. 11)

[370] Такъ какъ Ковенская губернія отъ постигшихъ двулѣтнихъ неурожаевъ хлѣба и падежа скота находится въ бѣдственомъ положеніи и не въ состояніи въ столь критическихъ временахъ дѣлать какія либо пожертвованія, то проектируемое шоссе отъ Вилкомира до границы Виленскаго уѣзда оставить къ будущему удобнѣйшему времени. *(KBDA*, 1846. VI. 11, 5 posėd.).

[371] По ходатайству Дворянства о разсрочкѣ платежа казенныхъ податей и земской повинности за вторую половину 1845 и первую половину 1846 года Государь Императоръ, въ 10 день октября 1846 года Высочайше повелѣть изволилъ платежъ казенныхъ податей, числящихся на помѣщичьихъ имѣніяхъ Ковенской губерніи за 2 половину 1845 и первую половину 1846 годовъ, разсрочить на три года, безъ взысканія пени за невзносъ оныхъ, съ тѣмъ однако, чтобы и недоимка казенныхъ податей прежнихъ лѣтъ вносима была таковыми же частями, и была очищена въ продолженіи сихъ трехъ льготныхъ лѣтъ.

kreipdamasi į seimelį, siūlė jam tą jos sumanymą priimti. Šita, žinoma, būtų susijus su naujomis išlaidomis.

Seimelis vargu norėjo naujų mokesčių, bet ir atmesti negalėjo, nes tat buvo viešosios sveikatos reikalas, tai pavedė gub. maršalui drauge su atitinkamais pavieto maršalais tą dalyką ištirti ir visą reikalą galutinai atlikti[372]. Tačiau neteko rasti, kad vėliau būtų ką nors tuo klausimu nutarę.

b. Aprūpinimas maistu. Magazinai.

Vyriausybė reikalavo iš dvarininkų, kad jie supiltų valstiečių magazinus, bet kad patys dvarininkai jais savo nuožiūra nesinaudotų. Buvo tai priemonė apsisaugoti nuo bado. 1837 m. bajorai tuo reikalu išreiškė tokį prašymą: magazinai turi būti dvarininkų žinioj, nes jie vieni juos išlaiko ir pripildo; dvarininkams turi priderėti teisė pusę javų sunaudoti neatsiklausus ministerio valstiečiams maitinti ir jų laukams apsėti. Šiąja proga patiekė dar ir kitą prašymą: kartais magazinai būna nepilni, tai prašė, kad valdininkai nereikalautų tuos trūkumus prašalinti ir nepriteklių užpildyti, kurie buvo iki 1835 m.: nes prieš tat buvę keletas nederlingų metų, neseniai buvusios neramastys, nelaimės, žema javų kaina, mokesčiai padidinti, tai šita išpildžius būtų lengviau atmegsti supainiotą atskaitomybę[373].

Kaikurie dvarininkai nesirūpino magazinais, tai gubernatorius turėjo juos prižiūrėti ir raginti duoti pyliavas. Kadangi magazinai buvo tušti, čia užėjo sunkūs, nederlingi metai 1844 ir 1845 m., tai 1844 m. jau ėmė rūpintis, iš kur imti javų sėklai ir maistui. Vyriausybė buvo paskyrus Kauno gub. 200.000 rub. pašalpos bajorų valstiečiams maitinti[374]. Gaunant pašalpą, reikėjo iš anksto nustatyti, kaip bus grąžinta, kas

---

[372] *VBDA*. 1837. III. 19. posėd. 2-do O powiększenie liczby etatowych Doktorów. Zgromadzenie sądzi, że i tu Materya powinna bydź zastosowana do potrzeb miejscowych. Uskutecznienie więc przełożenia J. W. Naczelnika Gubernii po skomunikowaniu z Marszałkami powiatowemi porucza J. Wl. Marszałkowi Gubernskiemu.

[373] *VBDA*, 1837. III. 15 posėd.

[374] *KBDA*, 1846. VI. 5 raštas gub. seimeliui.

paimta iš magazinų: bajorai prašė leisti grąžinti ne visą iškarto, o dalimis, po 4 gorčius rugių ir 2 gorčiu vasarojaus[375].

Nederlius buvo vėl po 10 metų, 1855 m., nebuvo javų nei sėklai, nei maistui, neužteko jų iki kitų metų, tai dvarininkai turėjo pasirūpinti, bet prašė vyriausybės duoti paskolą pinigais, o ne javais, nes privežti negalėsią[376], taigi kaikurie už tuos pinigus rengėsi savo dvaro javus, esančius čia pat, brangiai parduoti.

---

[375] О разсрочкѣ казенныхъ податей и земской повинности за вторую половину 1845 и первую половину сего 1846 года во вниманіе къ совершенно бѣдственному положенію губерніи отъ испытываемыхъ двулѣтнихъ неурожаевъ и падежа скота, до той степени, что владѣльцы имѣній истощивъ не только всѣ собственные денежные и хлѣбные запасы, но съ разрѣшенія Правительства и всѣ сельскіе магазины, не имѣя средствъ къ дальнѣйшему поддержанію себя и крестьянъ своихъ вынуждены были къ отвращенію несчастныхъ послѣдствій появившагося голода прибѣгнуть къ правительству съ просьбою о пособіи, которое въ совокупности съ долгами слѣдующими кредитнымъ установленіямъ, Государственными и общественными повинностями умножило ежегодные платежи тяготѣющіе на владѣльческихъ доходахъ, коихъ каждый помѣщикъ значительно лишился, и крестьяне не только не въ состояніи вносить за себя казенныхъ податей, но еще безпрерывно требуютъ ссуды въ хлѣбѣ и рабочемъ скотѣ и хотя Высочайшею Милостью отпущены для сей губерніи деньги на покупку хлѣба и вмѣстѣ съ тѣмъ пріостановлено взысканіе казенныхъ податей за 2-ю половину 1845 и первую половину сего года до 1 числа наступающаго ноября, но по выше изъясненнымъ стѣснительнымъ обстоятельствамъ и земская повинность за изъясненныя половины годовъ осталась въ недоимкѣ нынѣ же при взносѣ казенныхъ податей за 2-ю половину сего года пополнять и недоимку прошедшаго времени есть весьма обремѣнительнымъ, ибо урожай нынѣшняго года не можетъ удовлетворить всѣхъ потребностей по засѣвѣ полей. *(KBDA,* 1846. VI. 11 posėd.).

[376] Бывшій Поневѣжскій Уѣздный Предводитель Дворянства Ротмистръ и Кавалеръ Мейштовичъ, представивъ Собранію бѣдственныя послѣдствія для Ковенской губерніи отъ не урожая нынѣшняго года, по поводу котораго, встрѣчались уже многими владѣльцами затрудненія въ пріобрѣтеніи ржи для посѣва крестьянскихъ и дворовыхъ озимыхъ полей, продовольствіе же крестьянъ въ теченіи цѣлаго года достаточно обезпечено; и необходимость затѣмъ заблаговременныхъ мѣръ къ отвращенію того, полагалъ ходатайствовать у Правительства о выдачѣ ссуды изъ капитала, предназначеннаго на народное продовольствіе, съ тѣмъ, что какъ по распоряженію, Г. Министра Внутреннихъ Дѣлъ ссуда должна быть отпускаема отнюдь хлѣбомъ, а не деньгами, что при нынѣшнихъ разстройствѣ сообщеній и дороговизнѣ транспортовъ, повлечетъ за собою большія издержки и затрудненія, то просить у Правительства денежнаго пособія и разсрочки податей. — Дворянское Собраніе убѣжденное въ томъ, что большая часть владѣльцевъ лишена всякихъ средствъ къ надлежащему обезпеченію продовольствія крестьянъ до новой жатвы и удовлетворенія казенныхъ платежей, признавая ссуду изъ продовольственнаго капитала, для означенной надобности не избѣжною мѣрою, къ которой въ отвращеніе гибельныхъ послѣдствій испытываемаго недостатка, прибѣгнуть необходимо, а такъ же, что разсрочка податей можетъ въ нынѣшнемъ положеніи значительное сдѣлать облегченіе; опредѣлило: принять ходатайство по порядку, посредствомъ Губернскаго Предводителя Дворянства, объ оказаніи пособія владѣльцамъ имѣній, выдачею имъ ссуды изъ продовольственнаго капитала не хлѣбомъ, котораго перевозка изъ отдаленныхъ пунктовъ при нынѣшней дороговизнѣ и разстройствѣ сообщеній, со-

c. Kova su arklių vogimu.

Ir vyriausybei ir bajorams parūpo arklių vogimas, nuo ko tiek kentėjo artojai. 1843 m. bajorai iškėlė klausimą, kaip kovoti su arkliavagiais. Tuo tarpu rūpinos ištirti, kiek ir kur arklių pavogta. Seimelis pavedė pavieto maršalams kas trys mėn. pristatinėti žinių gubern. maršalui, gal, tarė, žinant vagiamas vietas lengviau bus susekti ir ištirti vagystės, bus galima lengviau kovoti su vagyste[377], šiaip jokių savo pasiūlymų kovai nedavė.

23.

Švietimo reikalai.

a. Bajorai ir mokyklos Rusijoj.

Bajorams buvo kitoks ir švietimas; buvo mokyklų, kurios tik jiems tebuvo skiriamos; buvo ir mišrių, bet bajorams duodavo pirmenybių.

Karo (junkerių) mokykla skiriama bajorų vaikams (1827): priėmimas į ją pareina nuo pulko vadų, amžius — ne jaunesni kaip 17 metų[378].

Į teisės mokslų mokyklą, įsteigtą 1835 m., tegalėjo patekti vieni paderminiai bajorai[379].

Įvairiai mokino bajorų vaikus. Vieni mokinosi namie, kiti — mokyklose, treti — dėl stokos lėšų visai nesimokino. Trūkstant mokyklų bajorų įvairioms tarnyboms, į kurias turtingi dvarininkai eiti nenorėjo, reikėjo išmokyti n e t u r t i n g u s, duoti lėšų jų mokslui ir pragyvenimui. Tam tikslui prie gimnazijų steigdavo pensionus; juos išlaikydavo bajorų dvarininkų lėšomis, surinktomis iš aukų ir rinkliavų, paprastai skiriamų seimeliuose nuo 1 valstiečio sielos. Priimdami ne-

---

пряжены съ большими издержками и затрудненіями, но деньгами, на которые каждый будетъ въ состояніи пріобрѣсти хлѣбъ въ удобнѣйшихъ для имѣнія его мѣстахъ, а равно, чтобы въ платежѣ была разсрочка, для возможнаго облегченія, затруднительнаго положенія владѣльцевъ. (*KBDA*, 1855. X. 11. posėd. 6).

[377] „5-ое По случаю увеличивающагося въ здѣшней губерніи воровства лошадей, собраніе поручаетъ Г.Г. Уѣзднымъ Предводителямъ Дворянства о числѣ покраденныхъ лошадей, доставлять Господину Губ. Предв., чрезъ каждые три мѣсяца свѣдѣнія для ходатайства о принятіи мѣръ къ искорененію этого зла. (*VBDA*, 1843. III. 1 pried. p. 5).

[378] 1827. VII. 2 įst.

[379] 1835. V. 29 patvirtintu statutu.

turtingo bajoro vaiką į pensioną, kartais reikalaudavo, kad išėjęs mokslus atitarnautų, kiti to nereikalaudavo, nes žinojo, kad vistiek jie eis tarnauti, jeigu ne šioj, tai kitoj gubernijoj. Šitokios rinkliavos turėjo būti viešpaties leistos, kuris paprastai dėdavo sąlygą, kad neimtų rinkliavų iš valstiečių, bet dvarininkas sugebėdavo šiems uždėti nematant to vyriausybei[380].

Kiekvienoj gub. buvo savo pasiūlymų ir savo sumanymų. Pav. Penzos gub. norėjo steigti pensioną 50 vaikų: 20 — dykai, 30 — už mažą kainą; Tverės gub. norėjo steigti kadetų mokyklą, vyriausybė gi pasiūlė bajorų pensioną, ir sutiko įtaisyti 50 mokinių; Kazaniaus gub. — 36 mokiniams. Paskirdavo rinkliavas iš dvarininkų, imdami nuo baudžiauninko sielos po 4—15 rub. Nevisur sklandžiai praeidavo tie nutarimai, tai sumanytojai darydavo tat nepaprastuose seimeliuose, esant nedaug dalyvių, bet ir čia kartais priešindavos mažuma ir nenorėdavo mokėti. Vėliau pasirodydavo, kad ir tie bajorai, kurie sutiko, neįnešdavo pasižadėtų įmokesčių, ir tuo skundėsi švietimo ministerija. Tai teko galvoti apie priemones, kaip surinkti tie pinigai: ėmė reikalauti kartu su kitais mokesčiais iš pačių dvarininkų pajamų.

Kartais bajorai siūlydavo ką nors nauja įvesti esamose gimnazijose ir tam dalykui skirdavo lėšų. Pav. Putivlės mokykloje norėjo įvesti svetimų kalbų mokinimą, kitur — teisės ir t. t.[381].

Nežiūrint pašalpų, bajorų duodamų, kaikurie pensionai negalėjo išsilaikyti, trūkdavo bajorų jaunimo, tai kaikuriose gubernijose kilo sumanymas priiminėti ir nebajorus: I ir II gildijos pirklių ir garbingųjų piliečių vaikus. Ministerių Komitetas tarė, kad nebajorams įsileisti reikia gauti leidimas, kurį turi išprašyti vietos vyriausybė iš vyriausiosios; viešpats su tuo sutiko[382]. O kai kildavo reikalas duoti sutikimą, vyriausybė darydavo tat nenoromis; įvairių luomų vaikų bendravimas ir mokinimasis kartu jai atrodė esąs negeras dalykas; bet ir išimtį darė tik tenai, kur buvo permaža bajorų vaikų. Kaikur bajorai reikalavo iš nebajorų didesnio atlyginimo, negu saviems atseidavo. Visos įstaigos tat buvo praleidusios ir

---

380 *Jabločkov*, 658—9 p.
381 *Seredonin*, II[1] p. 261—3.
382 *Seredonin*, II[1], p. 264—5 (1846, 1848).

buvo pritarusios, tik kartais pačiam carui nepatiko: kad bajorai už didesnį atlyginimą priima mokintis kartu su savais ir nebajorų vaikus[383].

Bet jeigu pasitaikydavo, kaip tat buvo Odesoj, kad miestas duodavo daug pinigų gimnazijai išlaikyti, tai caras tam nesipriešino[384].

Bajorai steigdavo institutus savo dukterims mokinti (institut blagorodnych dievic), paprastai bent po vieną gubernijos mieste, apsidėdavo mokesčiais, kad lengviau būtų galima gauti leidimą, mokyklą steigdavo viešpaties žmonos ar dukters Marijos vardu[385].

Kiti bajorai norėdavo steigti biblioteką, statyti bažnyčią (katedrą), namus labdarybės tikslams, banko reikalams ir t. t. Visam tam reikėdavo gauti per Ministerių Komitetą paties caro leidimas, kad galėtų apsikrauti mokesčiais ir t. t.[386]

Vyriausybei rūpėjo, kad bajorai besimokindami neįsigytų blogos dvasios svetur, kad mokintųsi namie. 1831 m. buvo uždrausta bajorams, nesulaukusiems 18 metų, važiuoti mokintis į užsienį; 1834 m. bajorams buvo uždrausta būti užsienyje ilgiau kaip 5 metus, o 1851 m. ilgiau per 3 metus, ir už pasą pusei metų paskirta 210 rub.[387]

b. Bajorai ir mokyklos Lietuvoje.

Bajorai maža tesirūpino mokyklomis; kartais prisimindavo vienas kitas pavietas apie steigtinas naujas mokyklas, tik viską sutrukdydavo lėšų klausimas: vyriausybė neketino jų duoti, o bajorai nenorėjo apsidėti naujais mokesčiais; tam išvengti jie nurodydavo į tokį turto šaltinį, kuris pirmiau, nepriklausomoj Lietuvoj, ėjo švietimo reikalams, dabar gi jis atsirado rusų vyriausybės žinioje; tai jį ir stengėsi išgauti švietimo reikalams.

1834 m. Ašmenos pav. nutarė prašyti, kad įsteigtų jų mies-

383 *Seredonin*, II¹, p. 265 (1847 m.).
384 *Seredonin*, II¹, p. 265—6 (1849 m.).
385 *Seredonin*, II¹, p. 266.
386 *Seredonin*, II¹, p. 267—8.
387 *Latkin*, Učebnik, 145.

te mokyklą bajorų jaunuomenei, gi lėšas imtų iš bendrojo švietimo fondo[388].

1837 m. prisiminė apie tai kiti pavietai: Trakų pav. prašė įsteigti pavieto mokyklas Trakuose ir Merkinėje; joms išlaikyti reikia paimti tas lėšas, kurios kadaise priderėjo Naujųjų Trakų klebonijai ir panaikintam Merkinėj Dominikonų vienuolynui[388a], taigi reikėjo iš vyriausybės išgauti; veikiai į tai atsakė pil. gubernatorius, jog negalįs to padaryti[389].

Šiaip vyriausybė palaikė bajorų sumanymus dėl mokyklų, ji tam pritarė, nes buvo reikalinga mokytesnių žmonių, tik sakydavo, kad lėšas turį parūpinti bajorai, jie turį mokykloms namus pastatyti, aprūpinti jas kuru bei šviesa; ypač jai rūpėjo pradedamosios mokyklos, kurioms, žinoma, reikėtų naujų mokesčių; bajorai tartų, kad mokyklų ir joms lėšų reikalas turi priderėti pavietams katras sau; kur bus tos mokyklos, tas pavietas jomis ir rūpinsis; taigi pirmoj galvoj tat įeis į pavieto maršalo pareigas[390].

Mergaičių švietimu ikišiol mažai kas tesirūpino, joms nebuvo mokyklų, tai Kauno gub. seimelis 1843 m. ką tik guberniją įsteigus, prašė, kad įkurtų „Bajorų tauriųjų mergaičių institutą", kaip tat buvo padaryta Baltstogėje, sutiko duoti lėšų, per 6 metus mokėdami kiekvienas bajoras po 3 kap. sid. nuo kiekvieno savo valstiečio[391].

---

388 *VBDA,* 1834. II. 29 posėd. Ašmenos dez. „Aby założona była w powiecie Oszmiańskim szkoła dla Edukacji młodzieży Dworzańskiej z ogólnego funduszu edukacyjnego".

388a *VBDA,* 1837. Trakų pav. dez. „o pozwolenie założenia szkół powiatowych w Trokach i Mereczu, z opatrzeniem ich potrzeb z funduszów należnych niegdyś do Nowo-Trockiej plebanii i skasowanego w Mereczu klasztoru X. X. Dominikanów".

389 Raštas 1837. III. 10 Nr. 4383. *(VBDA).*

390 *VBDA,* 1837. III. 19 posėd. „W dalszym ciagu czynności odczytane były przełożenia J. W. Xięcia Gubernatora Wojennego i J. W. Naczelnika Gubernii.

1-mo aby obywatele przyłożyli się do wystawienia domów z opatrzeniem i opałem i światłem na utrzymanie założyć się mających po niektórych miastach i miasteczkach początkowych szkół. Zgromadzenie znajdując, że okoliczność ta należy do każdego respective powiatu, gdzie szkoły mają bydź założone, zostawuje ją do rozporządzenia miejscowych marszałków."

391 „повергнуть предъ Его Императорскимъ Величествомъ черезъ Главнаго Начальника Края, всеподданнѣйшее ходатайство дворянъ Ковенской губерніи, объ учрежденіи въ Ковнѣ Института благородныхъ дѣвицъ, по примѣру Бѣлостокскаго, подъ Высокимъ покровительствомъ Государини Императрицы. Въ ознаменованіе же всерадостнѣйшаго для Россіи дня (1

c. Karo mokyklos.

Karo mokyklose (kadetų korpuose), kurios buvo taip reikalingos valstybei, mokindavos bajorų vaikai; kartais trūkdavo norinčiųjų į jas stoti, tai reikėjo duoti galimybės ir neturtingiems mokintis, kad vėliau galėtų užimti vietas, neimamas turtingųjų; vyriausybė, pasirodo, nelabai šelpdavo tuos mokinius, tai bajorai patys rūpinos sudaryti stipendijas neturtingiesiems kadetams. Vienur rinkliavos buvo nuolatinės, kitur vienkartinės. Caras ypač maloniai priimdavo tokias aukas karo mokykloms ir nekildavo ginčų ar abejonių dėl teisėtumo ar privalomumo. Vieną sykį Vidaus Reikalų Ministerija iškėlė abejonių Min. Komitete, nurodė į kliaudį, tačiau viešpačiui patvirtinus, turėjo jų nepaisyti[392]. Ypač Rusijoj buvo palaikomos šitos karo mokyklos, o Lietuvos bajorams darė kliūtis: bijojo išmokinti karo meno nepatikimus žmones.

Dar neseniai Lietuvos bajorai visą laiką rūpinosi, kad jų vaikai galėtų mokintis karo mokykloje (kadetų korpe), kad ji būtų Vilniuje arba bent kuriame kitame netolimama Lietuvos mieste. Tam dalykui buvo apsidėję mokesčiais, ir turėjo pinigų surinkę. Rusų vyriausybė tam visam nepritarė[393].

1834 m. bajorų seimelis ėmė teirautis, kur dingo jų pinigai, karo mokyklai surinkti. Jie nurodė, kad savo laiku buvo sudėję lėšų išlaikyti kadetų korpui Vilniuje, bet jį panaikino, tai pinigus bus pavertę į švietimo ar iždo lėšas; dėlto seimelis pavedė gub. maršalui surinkti žinių, kur dingo tos lėšos ir kas su jomis padaryta[394].

Vyriausybė gautųjų lėšų negrąžino. Polocko kadetų korpas turėjo būti karo mokykla Lietuvos bajorų jaunimui.

іюля) рожденія Ея Императорскаго Величества, въ который совершается открытіе ново-учрежденной, Ковенской губерніи, Дворянство оной въ пособіе для учрежденія означеннаго заведенія въ Ковнѣ, жертвуетъ изъ собственныхъ своихъ доходовъ, въ теченіи шести лѣтъ начиная съ 1 іюля 1843 года ежегодно по три копейки серебромъ съ каждой ревизской мужскаго пола души своихъ имѣній, и обязывается деньги таковыя вносить въ общіе сроки для платежа податей назначенные повергая при томъ всеподданнѣйшую просьбу, чтобы на счетъ этой суммы дозволено было содержать въ институтѣ безплатно изъ дочерей бѣдныхъ дворянъ здѣшней губерніи нѣкоторое число воспитанницъ, опредѣленіе котораго зависѣть будетъ отъ благоусмотрѣнія Правительства. (*KBDA*, 1849. VI. 24).

[392] *Seredonin* II[1], p. 264.
[393] Žr. aukščiau pusl. 212.
[394] *VBDA*, 1834. X. 6 posėd.

Tačiau nevisus Lietuvos bajorus į ją priimdavo. 1834 m. išėjo ukazas, kur buvo pasakyta, kad tie bajorai, kurių tėvai už maištą buvo nubausti ar nuo gresiančios bausmės atleisti, gali būti priimti į kadetų korpą tik ne Polocke, o giliojoj, tikrojoj Rusijoj[395].

Pertvarkant korpą Polocke[396] ir ieškant jam lėšų, Lietuvos karo gubernatorius pasiūlė Lietuvos bajorams, kad Vilniaus gub. bajorai išlaikytų 11 kadetų, po 1 nuo pavieto, tam reiktų kasmet duoti 7.150 rub. asign. Bajorai sutiko skirti tas lėšas[397].

Rusų vyriausybė greitai įsteigė kitą karo mokyklą Lietuvos bajorams, tik vėl ne Vilniuje, o Lietuvos Brastoj; ten priiminės ir iš Lenkijos. Įsakymas įsteigti caro buvo pasirašytas 1841. III. 20; įsteigta 1842 m.; pranešta Vilniaus bajorams 1843 m.[398]

Nesteigiant karo mokyklų Lietuvoje, tai ir Lietuvos bajorų jaunimas vengė karo tarnybos, todėl Mikalojus buvo labai įširdęs, kad neina nei į kariuomenę ir neieško karinių rangų, nei į pilietinę tarnybą, ėmė vartoti visokių priemonių prispirti bajorams, kad eitų tarnauti.

Vyriausybė greitai pajuto šitą spragą. Karas 1853—55 m. prarijo daug rusų jaunimo, žuvo daug rusų karininkų, jau jų pritrūko; ji suprato, kad nebelaikas buvo žiūrėti tautybės, rado dargi naudinga, kad nerusai ir nestačiatikiai kariautų dėl Rusijos.

Visgi nepatogu buvo laikyti karo mokyklą Brastoje, nes laukė politinių maišačių iš Lietuvos ir Lenkijos pusės, tai 1854 m. laikinai perkėlė ją į Maskvą, o vėliau jai prašė lėšų iš Lietuvos bajorų.

d. Universitetas.

Dėlei 1831 m. revoliucijos rusų vyriausybė kaltino ir Vilniaus universitetą, todėl galvojo, kaip jį pertaisius.

Vakarų Komitetas siūlė palikti Vilniuje, pertvarkius jį, studentais priimti tik Lietuvos gyventojus, Ukrainai įsteigti kitą— Kieve, perkėlus iš Kremenčiaus licejų; šitokio turinio jis ir

[395] *PSZ,* Nr. 7609. — 1834. XII. 4.
[396] *PSZ,* Nr. 10747 — 1837. XII. 4.
[397] *VBDA,* 1837. III. 7 posėd.
[398] *VBDA,* 1843. IV. 19. posėd.

patiekė sumanymą carui Mikalojui. Šis gi įsakė uždaryti Vilniaus universitetą, palikus Vilniuje mediciną ir teologiją, nekurti universiteto nei Kieve, nei Perejaslavlėj[399].

Iš medicinos fakulteto padarė Medicinos-Chirurgijos Akademiją, iš teologijos iš pradžių — dvasinę mokyklą, o paskui (1833 m.) Dvasinę Akademiją.

Lietuvos bajorai vistiek stengėsi grąžinti universitetą kitoj formoj: negalėdami gauti jo senuoju vardu, bandė pravesti kitu vardu, dargi neiškarto, o pamažu[400].

1834 m. gub. seimelis prašė, kad prie esamųjų Dvasinės ir Medicinos Akademijų būtų prijungta matematikos, teisės ir literatūros katedros; jų prašymo tikslas turėjo atrodyti priimtinas vyriausybei, būtent: kad „galėtų jaunimas prisiruošti į Jo Imperator. Didenybės tarnybą, kiek tat neprieštarauja 1832 m. liepos 2 d. ir rugp. 31 d. įsakymams“[401].

Šita bajorai darė su baime, nedrįso pasisakyti, nežinodami ar tat atitinka caro valiai ar ne, pridėdami, jog nori jam tarnauti, pagaminti jam tinkamų valdininkų, tik tuo ir buvo susirūpinę. Tos baimės apimtas Telšių pav. maršalas K. Danilavičius radęs, jog pareikšto atsargumo per maža, bijodamas nusidėti, primena, kad prisideda prie seimelio nutarimo, kiek tat neprieštarauja vyriausybės išleistiems įsakymams uždarant Vilniaus universitetą[402].

Atsargumas nepadėjo; vyriausybė neketino atstoti nuo savo pažymėtojo kelio, nes ėjo dar toliau: jinai panaikino esamas aukštąsias Vilniaus mokyklas: 1841 m. panaikino Me-

---

[399] *PSZ,* 5316a, 5317, 5317a — 1832. V. 1.

[400] Tuo klausimu plačiau rašyta straipsnyje: *A. Janulaitis* „Dėl Universiteto Vilniuje“ 1832—1872 m. „Vilniaus Žinios“ 1913 m. Nr. Nr. 13, 15, 17, 21, 26, 27).

[401] B) Aby przy Duchownej, Medyko-Chirurgicznej Akademiach były dodane katedry Matematyki, Prawa i Literatury dla kształcenia młodzi, do słlužby J. C. M., o ile to niebędzie przeciwnem Najwyžszym Ukazom d. 2 lipca i 31 sierpnia 1832 roku wydanym. (*VBDA,* 1834. II. 28 posėd. Dez. B.).

[402] C) Нимало неоспаривая полезности просвѣщенія къ общему благу направленнаго, соглашаюсь на положеніе собранія о испрошеніи установленія при Виленской Академіи учителей 1-ое Законовъ, 2-ое Математики, 3-е Словесной части столько сколько не противно Высочайшимъ Указамъ 2 іюля и 31 августа изданнымъ о упраздненіи Виленскаго Университета, и о учрежденіи Виленскихъ Академій Духовной и Медико-Хирургической, Кіевскаго университета, благороднаго пансіона, и о усиленіи прочихъ училищъ". (*VBDA,* 1834. III. 1 Danilavičiaus raštas).

dicinos-Chirurgijos Akademiją[403], 1842 m. — Dvasinę Akademiją, jas perkėlė į Petrapilę, Vilniuje nebeliko nieko.

Po to bajorai nutilo[404].

e. Viešoji Biblioteka Vilniuje.

1830 m. rusų visuomenėje kilo sumanymas steigti viešas bibliotekas; vyriausybė turėtų šitam darbui padėti. Vid. Reik. Ministeris kreipėsi į leidėjus, parašė į gubernatorius, o tie į bajorų maršalus ir t. t., kad būtų įsteigtos bibliotekos[405].

Tokį pat raštą gavo Vilniaus pilietinis gubernatorius, tai jis kreipėsi į bajorų maršalus. Tačiau šie didelio užsidegimo tuo reikalu nerodė; jie savo posėdyj pasisakė šitaip: bajorai pritarią tam sumanymui, jie siūlą surinktąsias ir paaukotas knygas atiduoti į universiteto biblioteką, o šią padaryti atdarą visuomenei[406].

Iš to sumanymo nieko nepadaryta, nes ir pats universitetas buvo uždarytas.

Prie to paties klausimo grįžo 1834 m., kada Lietuvoje daug kas švietimo srityje pasikeitė: uždaryta Vilniaus universitetas, jo biblioteką perkels kitur, Lietuva liks be didesnės bibliotekos, o be jos apseiti negalima. Naują biblioteką įsteigti paragino gubernatorius; jisai, rašydamas bajorų maršalams, remiasi dabar viešpaties valia, kuris panorėjęs, kad gubernijos miestuose būtų įsteigtos viešosios bibliotekos; jose skaitymo mėgėjai galėtų semti žinių apie pramonę ir ūkį. Bajorų dalykas būtų surasti vietą šitokiai bibliotekai patalpinti ir lėšas jai dauginti ir išlaikyti prie jos bibliotekininkui[407]. Už dviejų dienų gubernatorius jau nurodė vieną knygą, kurią reikėtų įsigyti į būsimą

---

[403] 1841. XII. 30 (*PSZ*, Nr. 15173).

[404] Klysta savo atsiminimuose Puzynina, sakydama, jog 1843 m. seimelis prašęs universiteto (*G. Puzynina* W Wilnie i w dworach litewskich 1815—1843, Wilno, p. 340). Aktuose to nėra.

[405] Pradėjo ir rėmė Mordvinovas, Laisvosios Ekonominės Draugijos pirmininkas. (*Ikonnikov* Graf Mordvinov, 1873. p. 494—500).

[406] 1832. II. 24. posėd., gub. raštas 1832 II. 22. (*VBDA*).

[407] „w skutek Najw. Woli, o założeniu po miastach Gubernskich publicznych Bibliotek, w których by miłosnicy czytania mogli czerpać wiadomości, tyczące się gospodarstwa i przemysłu, żąda, aby dworzaństwo obmysliło srzodki do ulokowania rzeczonej biblioteki, jej pomnożenia i utrzymania przy niej bibliotekarza“. (Raštas 1834. II. 22 Nr. 3376) (*VBDA*).

biblioteką, būtent Bušackio „Petrapilės panorama“[408]. Aišku buvo, kad čia bus kitokia biblioteka, su uždaviniais svetimais Lietuvos reikalams.

Dėlto Vilniaus bajorų seimelis nenorėjo palaikyti šito sumanymo: reikėsią naujų išlaidų, o tuo tarpu mokesčiai per dideli, bibliotekai nėsą namų, reikia prašyti atidėti šį sumanymą, kol bajorai neįsigysią savo namų[409].

24.

Politinis bajorų veikimas.

a. Spyrimasis prieš rusinimą.

Po 1831 m. revoliucijos prasidėjo Lietuvoje didesnis rusinimo darbas: įvedama rusų kalba ten, kur iki šiol valdiškoji kalba buvo lenkų; visa tat buvo daroma staiga ir visur, tai Lietuvos dvarininkai stengėsi priešintis, žinoma, tiek, kiek pajėgs vyriausybę įtikinti; jie įrodinėjo, kad dabar tuoj tat esą negalima, reikia palaukti; buvo ir tokių įtakingų bajorų, kurie nenorėjo būti nei mažiausioj opozicijoj vyriausybei ir skubinos tuojau išpildyti vyriausybės norą, net eidami prieš bajorų daugumą, bet ir čia veikė ne įsitikinimas, kiek dirbtinis bailiųjų drąsumas.

1834 m. gub. seimelis, primindamas „naujas nesuskaitomas viešpaties geradarystes“, prašė palikti lenkų kalbą pilietiniuose teismuose, bajorų globos, išvedamosiose deputacijose ir sienų teismuose; pridėjo tokio prašymo tikslą — kad tuo keliu galėsią geriau vyriausybei įtikti, jos įsakymus geriau išpildysią[410].

Žinoma, buvo tai tonas, kuriuo galėjo kalbėti neribotam Rusijos viešpačiui, be to dar Lietuvoj, ką tik pergyvenusioj revoliuciją.

---

[408] Raštas 1834. II. 22 Nr. 3426. *(VBDA).*

[409] *VBDA,* 1834. II. 28 posėd.

[410] C) „Aby Najj. Monarcha darząc nas nowem między innemi niepoliczonemi dobrodziejstwami używanie języka Polskiego w Sądownictwach Cywilnych, Opiekach Dworzańskich, Deputacyach Wywodowych i Sądach granicznych zostawić raczył, a to dla akuratniejszego wypełnienia wszelkich od Rządu mających pochodzić rozkazów“. *(VBDA,* 1834. II. 28 posėd.).

Kaikame priešinos ir teismai, rasdami, jog tat priešinga įstatymui.[411]

Bajorai pripažįsta, jog Lietuvoj mokančių rusų rašto kalbą yra permaža, dėl šitos priežasties negalima bus tuojau įvykinti gyventojų sąrašą, todėl prašė to darbo atlikimą pratęsti 6 mėnesiams[412].

Prieš tokį nedrąsų bajorų priešinimąsi rusų kalbai protestavo Kal. Danilavičius, Telšių pav. maršalas, buvęs 1812 m. Napoleono garbintojas ir rusų puolikas. Jis atskirame rašte parašė savo protestą jau rusų kalba, berods nepergeriausia; jis ten sakė, kad seimelio prašymas esąs priešingas aukščiausiems įstatymams, išleistiems 1826. III. 9, 1827. XI. 21, 1831. X. 6. Jis esąs įsitikinęs, kad „laikas ir Aukščiausiojo rūpesčiai išdildys nesantarvę ir grąžintieji valdiniai bus tik vienos didelės šeimos nariais, dėlto tai negaliu sutikti su minėtuoju seimelio nutarimu“[413].

Ir jau nuo to laiko delegatai palengva pradeda pasirašinėti rusiškai. 1837 m. pradedant seimelį randame rusų parašus, bet priesaikos lapuose dar pasirašo lenkiškai, maža kas rašėsi rusiškai; seimelio protokolai dar rašoma lenkiškai; o jau 1840 m. jie rašoma dviem kalbom, gi pagaliau nuo 1843 m. viskas eina rusiškai[414].

1840. II. 20 išėjo atskiras ukazas: renkant maršalus „Vakarų gubernijoms“ visi parašai turi būti „rusiškai parašyti ir anaiptol neleidžiama pasirašyti lenkiškai“[415], tas pats daroma renkant rūmų pirmininką[416]. Teismuose turi būti vartojama rusų kalba[416a].

---

[411] *A. Janulaitis*, Danilavičius, pusl. 172—174.

[412] H) „Aby z powodu niedostatku ludzi zdatnych do spisywania ludności wedle przepisanej formy w języku rossyjskim...“ *(VBDA*, 1834. II. 28 posėd.).

[413] „хотя чувствую всѣ затрудненія отъ производства дѣлъ на Россійскомъ языкѣ, по сколько постановленіе собранія о употребленіи польскаго діалекта есть противное именному Указу 9 марта 1826 года и Высочайше утвержденному мнѣнію Совѣта 21 декабря 1827 года и манифесту 6 октября 1831 года объявленному, что время и Высочайшія попеченія истребятъ несогласія и возвращенные подданные будутъ лишь членами единаго великаго семейства, столько не могу согласиться на упомянутое положеніе Собранія“. (*VBDA*, 1834 m. aktai, Danilavičiaus raštas).

[414] *VBDA*, 1834, 1840, 1843 m. aktai.

[415] *PSZ*, Nr. 13277—1840. III. 20.

[416] 1840. II. 20. ypat. caro ukazas.

[416a] *PSZ*. Nr. 13591 — 1840. VI. 25.

Dėl kalbų žodžių seimeliuose Vidaus Reik. Ministerija 1842 m. paskelbė, kad ir jos turi būti sakomos rusiškai. Vėliau kaikas ėmė nukrypti, nevisuomet griežtai šito reikalavimo laikėsi, tai vyriausybė 1852 m. dar sykį tat pakartojo; ji paskelbė Vid. Reik. Ministerio įsakymą, atitinkantį viešpaties valią, kad „gubernijose nuo Lenkų prijungtose" (t. r. Lietuvoje) visos kalbos, ginčai, pasiūlymai tegali eiti rusų kalba[417].

---

[417] „Предписаніе Г. Министра Вн. Д. Г. Виленск. Губ. Предв. Двор. отъ 31. V. 1842 года за № 3567, что Госуд. Импер. Высочайше повелѣть соизволилъ чтобы въ возвращенныхъ отъ Польши губерніяхъ изъустыя предложенія дворянъ въ общихъ собраніяхъ на выборахъ и разсужденія по онымъ происходили не иначе какъ по русски". (*VBDA*, 1852. V. 9. posėd. Vid. Reik. Minist. raštas į Vilniaus gub. maršalą 1842 m. V. 31. Nr. 3567).

PENKTOJI DALIS.

Socialės reformos, revoliucija ir Lietuvos bajorų savyvaldos panaikinimas.

(1855—1863 m.)

1.

Persilaužimas.

Mikalojus, tardamas, jog Turkija yra nuvargus, o Rusijos jėga didelė, be to, tikėdamasis, kad jam padės Austrai bei Prūsai, o Anglija ir Prancūzija nesikiš į tą kovą, tai lengvai galės išplėsti savo įtaką Balkanuose, už Kaukazo ir prie Dardanelų, o viduje galės sustiprėti, dėl to vasarą 1853 m. pradėjo karą.

Greitai pasirodė, kokios buvo tikrosios Rusų jėgos: finansai iširę, blogas susisiekimas, armija menkai apginkluota, vadai nenusivokią karo reikaluose, kareiviai — paimti iš baudžiauninkų, nedavalgę, prislėgti ir pratimais nukankinti nepajėgė kariauti, o čia nei Austrai nei Prūsai negalėjo padėti, iš kitos pusės Prancūzai bei Anglai ir dar Sardinija stojo turkų pusėje, tai rusai turėjo gintis vieton tikėtis laimėjimų.

Nesugebant Rusijai kariauti, nerusų tautos (tarp jų ir Lietuva) ėmė nerimauti ir galvoti, bene bus galima, pasinaudojus Rusų vyriausybės nusilpimu, atsikratyti nuo jų valdžios ir įkurti savo nepriklausomą valstybę. Ėmė bruzdėti valstiečiai-baudžiauninkai, pamatę bajorų nesugebėjimą vadauti; buvo tat Lietuvoj ir Ukrainoj; jie prisiminė taip pat apie savo laisvę ir žemę.

Mikalojus nesulaukė karo pasibaigiant, jis mirė 1855. II. 18, pavedęs savo sūnui baigti karą ir padaryti vidaus reformas.

Naujam viešpačiui Aleksandrui teko pakelti sunki našta. Jis turėjo daryti sociales reformas, kurių nenorėjo, teko panaikinti baudžiavas ir aprūpinti žeme valstiečius, taigi visame reikėjo liesti bajorus-dvarininkus: atidavus valstiečiams žemes

nuosavybėn, bus nepatenkinti dvarininkai; o šito jis bijojo; valstiečiai, gavę žemės mažiau, negu tikėjosi, taip pat nerimaus; galų gale padarius valstiečius laisvais, atsiras naujas ir be to skaitlingas gyventojų klodas, kurį reikės įterpti į valstybės sąrangą, ir dėlto galingas bajorų luomas mažiau besvers valstybės gyvenime. Ir tikrai, padarius reformas, luomai paliko, bet jau sumažėjo jų reikšmė ir įtaka, laisvasis pilietis, nežiūrint luomo, įsigalėjo labiau ir labiau. Iš senųjų bajorų privilegijų liko tik šešėlis. Bajorai dabar buvo stiprūs tiek, kiek svėrė jų socialė jėga, jų turtai, dvarai, kapitalai ir asmens gabumai; jie ir jų įtaka dėl įvairių priežasčių ėjo vis menkyn.

Rusų vakarų pakraščiuose, t. r. žemėse, Rusų užgrobtose, reikėjo taip pat pradėti kitą politiką — padaryti nuolaidas.

Lietuvos, kaip ir visos Rusijos dvarininkams teko rūpintis, kad baudžiavų naikinimas ir žemės reforma kuomažiau juos nuskriaustų, o tautinėj politikoj žiūrėjo, kad kuo daugiau nuolaidų išgavus savo kraštui, bet čia sutiko Rusijos dvarininkų ir biurokratijos pasipriešinimą.

Naujasis viešpats Aleksandras II visą laiką palaikydavo dvarininkus, palaikydavo labiau net, negu tat darė jo tėvas, bet aplinkybių spiriamas, bijodamas vidaus sąjūdžio, nerasdamas kitokio išėjimo, nenoromis nusileisdavo valstiečių naudai.

Darant reformas, vyriausybei rūpėjo įgyti jeigu ne bajorų pagelbą, tai bent jų nesipriešinimą, dėlto stengėsi jų neskriausti, ir ten dvarininkai laimėdavo, kur valstiečiai buvo ramūs, o jeigu kas parėjo nuo dvarininkų, tai visą reformą trukdydavo. Dabar jau bajorai nebevisame buvo galingi; reformą vykino biurokratija, kurioj buvo žmonių ir nebajorų kraujo, neseniai įbajorintų, tapusių bajorais dėl tarnybos; kiti bajorai buvo nutraukę sijas su dvarininkais, ištirpę biurokratijoj ir tik joje matė savo ateitį; šitaip žiūrėdami, jie turėjo daryti socialę reformą prieš dvarininkų norą, nes jos vilkinimas galėtų grėsti didesniais pavojais monarkijai ir biurokratijai.

Sunkiose ir neramiose valstybei valandose vyriausybė kreipdavosi į visus gyventojus, bet ypatingos pagelbos tuomet ji laukdavo iš bajorų, nes jie buvo laikomi administracijos šulais ir ramsčiu.

Tat padarė ir naujasis viešpats. Jo vidaus reikalų ministeris Lanskoi 1855 m. išleido aplinkraštį į gubernijos maršalus ir liepė paskelbti savo bajorams, kuriame rašė: bajorai — tai sosto šulai, jų teisės bus neliestos, dėlto jis laukia, kad anie veiks bendrai su gubernijos maršalais.

Šita buvo paskelbta ir Lietuvos bajorams[1].

Naujoji vyriausybė dar nekalbėjo apie jokias sociales reformas ar baudžiavų naikinimą.

2.

Pirmieji Lietuvos bajorų žingsniai.

Lietuvos bajorai, naudodamies viešpačių pasikeitimu, paprašė padaryti kaikurių palengvinimų Lietuvos gyvenime, prašė panaikinti suvaržymus, taikomus vienai Lietuvai.

Tą pačią sakė tiek Vilniaus, tiek Kauno gub. bajorai, tik jų reikalavimai skyrėsi formoj ar mažmožiuose, jie ėjo išvien, Gardino bajorai stovėjo kiek nuošaliau.

Vilniaus seimelis, aptaręs 1855. X. 8 posėdyje[2], pavedė maršalams galutinai parengti atitinkamą raštą, kurį anie patiekė pilnačiai 11 d.; seimelis jį priėmė[3].

Buvo parengta du raštu: vienas prašymas į viešpatį, kitas — įsakymas bajorų maršalui, kad rūpintųsi išgauti iš vyriausybės kaikurių palengvinimų.

Rašte į viešpatį, visų pasirašytame, jie prašė panaikinti Lietuvos bajorams uždėtus suvaržymus ir teisių susiaurinimus dėl tarnybos. Dabar, sako, bajorai negali eiti į renkamąją tarnybą, kol nebus ištarnavę 10 metų pilietinėj ar karinėj tarnyboje, gi iš Rusijos bajorų to nereikalaujama.

---

[1] 1855. VIII. 28 raštas (paskelbta seimelyj 1855. X. 3 — *VBDA).*

[2] Atvyko į seimelį: Vilniaus pav. — 67, Ašmenos — 38, Švenčionių — 40, Trakų — 40, Lydos — 34, Vileikos — 28, Dysnos — 15. Daugelis teisinos, kodėl negali atvykti.

[3] Šitą raštą rašė Kaz. Piaseckis. Tai buvo naujas dvarininkas, neseniai įgijęs dvarą, turėjęs gerą uždarbį kaipo advokatas. Suprantama, kad jam, kaipo advokatui, pavedė surašyti prašymą. *(Gieysztor,* Pamiętniki, I p. 308—09). Geištaras savo atsiminimuose apie tą raštą teikia klaidingų žinių; jis daug ką supainiojo.

Kita bajorų dalis, rašo toliau, nustojo teisių būti renkamais, dėl įvykių pirm 25 metų (t. r. dėl 1831 m. revoliucijos). Pagaliau į tarnybas, vyriausybės skiriamas, nevisuomet priima Lietuvos bajorus. Lietuvos bajorų vaikai turi eiti pilietinę tarnybą Rusų gubernijose[4].

Kitas prašymo punktas — lietė švietimo reikalus: prašė atgaivinti šioj ar kitoj formoj universitetą, norėjo taippat, kad mokyklose mokintų lenkų kalbos[5].

Greta šitų politinio ir tautinio pobūdžio prašymų buvo kiti, ekonominiai — degtinės atpiginimo dalykas: jie prašė sumažinti akcyzą, nes tuo būdu padėsią dvarininkams, o ypač prasčiokams. Be to jie prašė — duoti teisę išsinuomoti dvarus ir žemes su valstiečiais. Anuose kreipėsi stačiai į viešpatį, šituose — pavedė gubernijos maršalui rūpintis lengvatų pas vyriausybę.

Jie tarė, jog vyriausybė gali panorėti, kad važiuotų dele-

---

[4] 1-е За силою 78 ст.3-го т. Св. 3 ак. (уст. о службѣ по выборамъ) Дворяне Западныхъ Губерній лишены тѣхъ правъ, коими по силѣ 38 ст. тогожъ Устава пользуются всѣ прочія губерніи, въ Россіи именно здѣсь, чтобы быть избраннымъ въ должность по выборамъ Дворянства, надобно послужить предварительно десять лѣтъ въ военной или гражданской службѣ; притомъ многіе изъ Дрорянъ за четверть вѣка предъ симъ или послѣ сего, лишившись довѣрія Правительства, не могутъ быть избираемы отъ Дворянства. Наконецъ къ должностямъ по опредѣленію отъ правительства мѣстные уроженцы не-всегда бываютъ допускаемы. Сыновья же наши обязаны служить по гражданской части въ Великороссійскихъ Губерніяхъ. Эти ограниченія крайне стѣсняютъ Виленскую Губернію въ выборѣ достойныхъ представителей Дворянскаго сословія. Государь Беликій. Мы убѣждены, что въ безграничной любви Твоей къ подданнымъ, ты, нашъ доблестный Державный Отецъ, во всѣхъ равно видишь чадъ своихъ, всѣмъ хочешь предоставить свободу въ дѣлахъ совѣсти, сохранить священнѣйшія узы связывающія человѣка съ его обязанностями: вѣру, языкъ и обычаи его предковъ; подъ благотворнымъ Твоимъ скипетромъ много разнородныхъ поколѣній пользуются оставленными имъ Вѣнценосными Твоимя предками правами. Государь Всемилостивѣйшій, и мы твои вѣрноподанные и мы на равнѣ съ прочими слагаемъ посильныя жертвы, сыны земли нашей и въ настоящую кровавую брань съ такимъ же самоотверженіемъ проливаютъ кровь въ рядахъ Твоихъ воиновъ, наши родичи и на гражданскомъ поприщѣ съ пользою подвизаются и съ равнымъ прочимъ усердіемъ заботятся объ общественномъ благѣ. Отмѣни отъ Твоего вѣрноподданнаго края тѣ ограниченія, которыя затрудняютъ избраніе полезныхъ соратаевъ на гражданскомъ поприщѣ. Излей на насъ Свою Высокую милость предоставленіемъ права избирать въ должности всѣхъ имѣющихъ чины безъ ограниченія лѣтъ службы гражданской или военной; повели назначать и на мѣста по опредѣленію отъ Правительства безъ различія вѣроисповѣданій; дозволь сыновьямъ нашимъ служить тамъ, гдѣ по мѣстнымъ и домашнимъ обстоятельствамь признають они болѣе выгоднымъ и удобнымъ. —

[5] Plačiau apie tat žr. žemiau, psl. 590—93.

gatai į viešpatį, tai išrinko kandidatus, jeigu šauktų[6]. Darė tat vieni vilniškiai, mažmožių prašė Kauno bajorai, dar neatsiliepė iš Gardino.

Surašytąjį prašymą gubernijos maršalas, įdėjęs į atskirą voką, per vietos vyriausybę ir ministerį persiuntė į viešpatį; siunčiant aniems pridėta nuorašas.

Perskaitęs tą prašymą (žinoma, nuoraše), caras buvo nepatenkintas Vilniaus bajorais, kam prašė ne vienos savo gubernijos reikalais, o visos Lietuvos („Vakarų Gubernijų"). Anie įstatymai, sako, išleisti jai visai, o ne tik Vilniaus gubernijai, tai esąs neprideramas santykis į vyriausybę, dėlto voką su prašymu į jį įdėtu neatidaręs grąžino Vilniaus bajorams atgal[7]. Žinoma ir Vilniaus bajorų delegatų nebekvietė pas save atvažiuoti.

---

[6] Засимъ производило балотированіе представленныхъ отъ уѣздовъ Депутатовъ на случай вызова для объясненія Всеподданнѣйшей просьбы Императорскому Величеству, каковыми по списку показаны были коллежскій секретарь Оскаръ Иполитовъ сынъ Милевскій, Надворный Совѣтникъ Михаилъ Игнатьевъ сын Балинскій, камеръ-юнкеръ Двора Его Императорскаго Величества надвор. совѣтникъ Александръ Ѳадѣевъ сынъ Домейко, Дѣйствительный Статск. сов. двора Е. Имп. В. камергеръ Графъ Ириней Михайловъ сынъ Огинскій, а какъ изъ нихъ г. Милевскій изустно и за князя Огинскаго въ отсутствіи подавшіе его кандидатомъ Г. Г. Уѣздные Предводители, отказались, то Собраніе пригласило Г. Ошмянскаго Уѣзднаго Предводителя Дворянства Ивана Ивановича Любанскаго. Последствіемъ данныхъ имъ избирательныхъ балловъ Г. Предсѣдательствующій объявилъ, что Депутатами для означенной надобности избраны первымъ Г. Домейко, вторымъ Г. Балинскій и третьимъ Г. Любанскій. По тому Дворянское Собраніе на основаніи 105 и 106 ст. IX тома Свода Законовъ о состоян. уполномачиваетъ поимѣнованныхъ депутатовъ, если они будутъ правительствомъ вызваны отъ имени Дворянскаго Сословія обяснять — ходатайствовать по всѣмъ предметамъ заключающихся въ Всеподданнѣйшей просьбѣ, по постановленію собранія 11-ого сего Октября повергнутой чрезъ Г. Генералъ Губернатора къ подножію Престола Императорскаго Величества. О чемъ составить Актъ за подписью предводителей Дворянства и донести по принадлежности указаннымъ въ томъ же законѣ порядкомъ. — (*VBDA*).

[7] № 14366 — — — 16 декабря 1855 года.

Г-ну Исправл. Должность Виленскаго Губернскаго Предводителя Дворянства.

Полученый мною при отношеніи 6. Виленскаго Губер. Придводителя Дворянства отъ 7 минувшаго октября за № 997 запечатанный конвертъ, содержащій Всеподданнѣйшее прошеніе Дворянства Виленской Губерніи, я препровождалъ къ г-ну Министру В. Д. для представленія Его Имп. В-ству.

Государь Императоръ усматривая съ крайнимъ неудовольствіемъ изъ представленной мною копіи съ прошенія Виленскаго Дворянства, что оно въ полномъ собраніи, поисходившемъ въ октябрѣ нынѣшняго года входило въ совѣщанія и составило журнальное опредѣленіе объ испрошеніи измѣненія цѣлаго ряда постановленій, изданныхъ не для одной Виленской, но для западныхъ губерній вообще, изволилъ признать таковыя дѣйствія дворянства несовмѣстными съ отношеніями его къ правительству, а вслѣд-

3.

Nuolaidos Lietuvai.

Iš pradžių caras tarė, kad nereikės daryti nuolaidų, kad galės be jų apseiti, net išdidžiai elgėsi dėl bajorų prašymo, bet vėliau įsitikino, kad visame ir visiems reikės daryti nuolaidų — ir Rusijos ir Lietuvos visuomenei. Dėl nuolaidų, daromųjų Lietuvai, turėjo įtakos ir užsienio reikalai. Prancūzų diplomatija buvo iškėlus kare Lenkijos klausimą, ketino jį kelti Paryžiuje taikos konferencijoj, tai Rusijos atstovai pažadėjo pakeisti savo politiką Lenkijoj, gal būti buvo dar minėta ar šis-tas prasitarta ir dėl Lietuvos[8], dėl to konferencijoj viešai apie tat ir nekalbėta.

Ir jau greitai Aleksandras II ėmė daryti nuolaidas, darė jas nenoromis ir pamaži. Naujai paskirtasis Lietuvos gen.-gub. Nazimovas, tur būt leidus Aleksandrui, pats pradėjo daryti mažus palengvinimus: 1856. II. 24 d. jis panaikino suvaržymus, įvestus dvarininkams, bajorams ir valdininkams, jiems bevažinėjant: nuo dabar gali laisvai važinėti, kur nori, o asmenybei įrodyti užtenka bajorystės raštų ar atstatomojo atestato[9].

Greitai, dėl pasibaigusio karo, nuėmė Lietuvoj karo stovį[10]. Būdamas Varšuvoj, Aleksandras II 1856. V. 15 pasirašė ukazą, kuriuo Lenkų karalystės politiniams emigrantams leido grįžti namo tam tikromis sąlygomis, tai už penkių savaičių tą pat padarė ir Lietuvai (1856. VI. 21/22).

Jisai ten paskelbė, kad visi, kurie dėl 1830—31 m. maišto buvo išėję į užsienius ir dabar gailėdamiesi norėtų iš ten grįžti namo, turi kreiptis į rusų atstovybes, pareikšdami širdingą atgailą dėl savo paklydimų, ir prašyti leidimo grįžti. Vyriausybė

ствіе того конвертъ, заключающій прошеніе Виленскаго Дворянства объ означенномъ измѣненіи возвращаетъ ко мнѣ нераспечатаннымъ.

О таковой Высочайшей волѣ сообщенной мнѣ Г. Министромъ В. Дѣлъ имѣю честь увѣдомить Ваше Высокородіе.

Генералъ-Губернаторъ Бибиковъ. (*VBDA*).

[8] *Pokrovskis,* Krimskaja voina (Istorija Rossiji XIX v. t. II, p. 66). *Tatiščev* Imper. Aleksandr II, t. I, p. 202—4.

[9] *Koreva,* Vilenskaja gub., p. 81.

[10] *PSZ,* Nr. 30314 — 1856. III. 29.

visą šitą patikrins ir visas žinias patieks pačiam viešpačiui. Tačiau šita malonė nelies tų, kurie savo veikimu rodė neapykantą Rusų vyriausybei. Tie, kurie gaus leidimą grįžti, galės ramiai gyventi, ir niekas netyrinės senųjų politinių jų nusidėjimų, nes bus gavę visišką dovanojimą; grįžę prisieks ištikimybę, atgaus senąsias asmens teises. Ir, jeigu tinkamai elgsis per trejus metus, galės įstoti į tarnybą[11].

Taigi, reikėjo prašyti kalčių atleidimo, kurias pats viešpats tegalės dovanoti.

Greitai, už dviejų mėnesių, 1856. VIII. 26 Aleksandras II vainikavosi Maskvoje ir tąja proga padarė dar daugiau nuolaidų politikams: jau galėjo grįžti namo nuteistieji ir ištremtieji (berods nevisi), esą Rusijoj ir Sibire. Dar neseniai piktinos, kad Lietuvos bajorai prašė aniems dovanojimo, o dabar pats turėjo padaryti.

Tuo pat laiku panaikino 1852 m. išleistus išimtinus įstatymus dėl Lietuvos bajorų tarnybos: nebereikės iš pradžių tarnauti Rusijoj, kad po to gauti vietą Lietuvoj[12].

Pasirodė, kad politiniais sumetimais įvestoji privalomoji Lietuvos bajorų tarnyba Rusijos gilumoj darydavo sunkenybių pačiai vyriausybei; varu paimtųjų bajorų vaikų tarnyba buvo menka, buvo vietoje nepatogumų čiabuviams rusų valdininkams. Šitame naujame ukaze buvo įdėtas toks pageidavimas, lyg ir jo pateisinimas: „Mes neabejojame, kad šita mūsų pasitikėjimo žymė vakarų gubernijų bajorams bus nauju paraginimu atsiduoti valstybės tarnybai su tokiu nuolatiniu uolumu, kuriuo visuomet pasižymėjo taurioji Rusų bajorija[13].

Kiek vėliau, 1857. IV. 17 ukazas dar didesniam politinių nusidėjėlių skaičiui dovanojo kaltes ir paleido juos iš kalėjimų, katorgos bei karo tarnybos, jau nebereikėjo prašyti skyrium dovanojimo, užteko įrodyti ištrėmime gerą elgesį[14]. Jie gali po trejų metų gauti tarnybą, o jeigu ištrėmime tarnavo, tai ir tuojaus; jie visi atgauna senąsias teises, žinoma, negrąžina at-

---

[11] *PSZ*, Nr. 30626 — 1856. VI. 21.
[12] *PSZ*, Nr. Nr. 30885, 30886 — 1856. VIII. 26.
[13] *PSZ*, Nr. 30385, 30886 — 1856. VIII. 26.
[14] *PSZ*, Nr. 31737 — 1857. IV. 17.

imtųjų turtų. Slapta buvo pasakyta vietos vyriausybei, kad nedarytų kliūčių norintiems grįžti namo.

Panaikinta taip pat kai kurie suvaržymai, išleistieji Lietuvos gubernijoms, dėl rinkimų (1856. XII. 4 įst.)[15].

Aleksandras darė nuolaidas, rodė bajorams savo gerus norus dovanoti kaltes ir pakeisti vyriausybės politiką Lietuvos atžvilgiu, bet tikroji jo politika buvo kitokia, liko senoji Rusijos politika.

Kaip jau buvo minėta, Mikalojus I prieš mirdamas buvo išleidęs slaptą ukazą, kuriuo visas tarnybas pavieto ir miesto policijoj tuojau turės užimti rusai, neatidėliojant rusai užims ir kitas tarnybas, o vietos valdininkai bus perkeliami į rusų gubernijas.

Greitai po to, jam mirus, pradėjus naujam viešpačiui daryti nuolaidas Lietuvai, atsirado susirūpinimo, ar bus galima paskutinis vyriausybės įsakymas išpildyti; jeigu vykinti tuojau, tai ukazas nebebus slaptu, o be to yra sunkenybių lietuviams iškraustant, o rusams atkraustant; dėl to Aleksandras tarė, jog formoje reikės atstoti nuo tėvo politikos, o esmėje reikia varyti tą patį rusinimo darbą, tik pamaži. Jis paliepė: neskelbiant panaikinti tiek viešai žinomą, tiek slaptąjį ukazą, vieton jų nuo savęs įsakė ministeriams, jog jau dabar turi rūpintis pritraukti Lietuvon ištikimus rusų valdininkus[16], taigi rusinimo darbas turėjo eiti ir toliau, tik pasikeitusioj formoj.

Lietuvos visuomenė laukė iš naujojo viešpaties tikrų palengvinimų.

Skelbiamieji amnestijos raštai aiškiai pasakė, jog nustotų turtų nebeatgaus. Bet ir jau esant amnestijų raštams bylos dėl sukilėlių turtų ėjo ir toliau, vis dar ieškojo jų turtų, ar negalima jo paimti. Tai tik 1859 m. baigiantis Aleksandras paskelbė, kad naujų bylų nebekeltų, tik užbaigtų pradėtąsias bylas[17].

Teisybė, tokių turtų nedaug ir tebuvo, dauguma buvo seniai atimta.

---

[15] Įdėta į *Įstat. rink.* III t. 78 str. — *PSZ.* Nr. 31215 — 1856. XII. 4.
[16] *Seredonin,* III[1], p. 159—165.
[17] *PSZ,* Nr. 34881 — 1859. IX. 8. Buvo tai diena, kai sosto įpėdinis Mikalojus atėjo į pilnus metus.

Vėliau padarė dar vieną žingsnį: jeigu turtas (žemė ar kapitalai) ir buvo nuspręsta konfiskuoti, bet dar nebuvo paimtas į iždą, tai prisakė jo nebeimti ir grąžinti savininkui, o šiam mirus — įpėdiniams[18].

4.

Delegacijos į sostą. Viešpaties apsilankymai Lietuvoje.

Vietos vyriausybei nepatenkinant bajorų prašymų (negalint ar nenorint), dabar, kaip ir pirmiau, bajorai rūpinos pasiųsti delegaciją į patį viešpatį. Ypač dabar, politinio ir socialinio persilaužimo laikais, tas kelias išbandyti atrodė reikalinga.

Kaip jau minėta, 1855 m. Vilniaus gub. bajorų maršalai surašė prašymą į viešpatį, seimelio posėdyj tekstą išžiūrėjo ir priėmė, išrinko kandidatus, kurie važiuotų į viešpatį, jeigu šauktų[19]. Bet jis prašymą grąžino ir delegatų nešaukė.

Kauno gub. bajorai taippat rinkdavo delegaciją į sostą pareikšti jam savo dėkingumą, rinkdavo vis įtakingus, žinomus vyriausybei žmones, pav. 1858 m.[20]

Atrodė dar svarbiau pasinaudoti viešpaties apsilankymu Lietuvoje, iškilmingai jį priėmus, gal ir tikrai tuo keliu bus galima daugiau pasiekti.

Per tą apsilankymą, darant iškilmes, jie tarė būsią galima pareikšti platesnius savo pageidavimus, negu vietos reikalai, ir tikėtis geresnės kloties.

Vasarą 1858 m. Aleksandras II paskelbė, jog greitai aplankys Vilnių ir bus bajorų baliuje. Nustatyta, buvo jog išbus 6 ir 7 rugsėjo dienas (18-19 IX). Lietuvos bajorai subruzdo ruoštis, iš visų pusių puoštis, dargi skeptikai, buvusieji ištrėmime, darė linksmas minas, tikėdamiesi, kad gali kas iš to išeiti. Literatai parašė knygelę su įvairiais straipsniais liečian-

[18] *PSZ*, Nr. 39009 — 1862. XII. 6; o paskelbta Lietuvoj 1862. XII. 21.

[19] 1855. X. 20 posėdyj išrinko delegatus. Buvo statomi: Oskaras Milewskis, Mykolas Balinskis, Aleksandras Domeika, kun. Irinejus Oginskis, bet Milewskis atsisakė, o nėsant Oginskio patys siūlytojai nuėmė jo kandidatūrą, tai išrinko Lubanskį. *(VBDA)*. (žr. aukščiau išnašą 6).

[20] 1858. XII. 13 posėdyje Kauno bajorai išrinko kun. Oginskį, gr. Czapskį, A. Preciszewskį ir gr. Rainoldą Tyzenhauzą. *(KBDA)*.

čiais Lietuvą, proza ir eilėmis, kur buvo mokslo raštai iš istorijos, politikos ir poezija; šitoji knygelė iš pradžių buvo paruošta trimis kalbomis, — rusų, prancūzų ir lenkų. Baigus spausdinti, Akelaitis priminė, jog nėra lietuvių, tai jis paskubomis parašė eiles, ir leidėjai jas įdėjo į knygą, prie jo prisidėjo gudų vardu Korotynskis. Taigi knyga penkiomis kalbomis įteikta atvažiavus Aleksandrui, aplankant muziejų[21].

Su iškilmėmis ir džiaugsmu priėmė Aleksandrą II Gedimino pilis, laukdama gėrybių ir lengvatų.

Caro priimti susirinko iš visos Lietuvos kunigaikštijos bajorai. Jie laukė politinių lengvatų, bet caras tik linksminos, nelietė politikos; jis pagyrė bajorus už darbus gerinant valstiečių būklę, jog jie pirmieji pradėjo tuo rūpintis, kad dabar ėmė juos sekti Imperija, taigi tikisi, kad ir toliau jam padės.

Balius buvo ištaigingas; visi dvarininkai sudėjo tam po 5 kap. nuo valstiečio sielos.

Bajorai vis laukė gėrybių, tik poetas Syrokomla (Kondratavičius) geriau atjautė tikrovę: pajuokė juos, kad tai dar ne pavasaris[22], užsienio — emigrantų spauda pasipiktino bajorų slankiojimu.

Aleksandras II dar sykį aplankė Lietuvą, už 2 metų, 1860 m., bet jau per tą laiką nuotaika Lietuvoj pasikeitė: caras politinių nuolaidų nepadarė, dargi nesykį buvo prasitaręs, jog čia Lietuva, o ne Lenkija, kad apie šią ir nesvajotų.

Ar vėl daryti balių? Bajorų tarpe jau nebebuvo šito džiaugsmo, nebenorėjo dėtis, nesiruošė sutikti; caras apie tat patyręs pranešė, jog Vilniuje jam esant baliaus nebus, lai bajorai nedaro išlaidų, nenori, kad dėl jo nuvargtų. Bajorams vis dar buvo noro pareikšti savo pageidavimus. Visa šita turėjo būti pasakyta adreso formoj, kurį įteiktų jam prisistatant. Iš vien veikti susitarė Vilniaus ir Kauno bajorai.

Dabar Vilniuje susirinko nedaug bajorų; vis maršalai, mažai kas dar buvo savo noru. Nors buvo pranešta, jog ba-

---

[21] Paprastai buvo rašoma apie tris kalbas, kiti ir nežino, jog buvo ir ketvirtoji bei penktoji — lietuvių ir gudų. Pav.: *Nikotin* Iz zapisok, p. 27—28, nežino nė *Gieysztor,* I, p. 77—78, nė mokytas jo leidėjas *S. Kościałkowski* p. 297—8, 335; už tat žino ketvirtą *Przyborowski,* Dwa lata, I, p. 222, bet ir jis nežino apie penktąją — gudų.

[22] *Gieysztor,* I, p. 78.

liaus nebus, tačiau adresą ruošė. Nazimovas, žinodamas apie tat ir apie rengiamo adreso turinį, stengėsi visą sumanymą sutrukdyti ir neprileisti, kad įteiktų adresą.

Turinys turėjo būti tas pats, ką vilniškių bajorų 1855 m., tik dabar neįdėjo prašymo dėl svaigalų pardavojimo ir degtinės kainos — liko tik universitetas, vieši teismai, tikybinė pakanta, lenkų kalba, vis tai reikalavimai nukreipti prieš rusinimą.

Adreso nepadavė, nes sutrukdė Nazimovas. Aleksandras II žinojo adreso turinį ir susirinkusiems bajorų maršalams pasakė: „Pasakykite bajorams, kad aš iš jų esu nepatenkintas, lai žino ir jie ir Europa, kad čia ne Lenkija“[23].

Mieste buvo atsišaukimų, paleistų prieš caro atvažiavimą. Be abejo tai nebuvo dvarininkų darbai; po to ėjo kratos, ir nuotaika negalėjo būti linksma[24].

5.

Emigrantų grįžimas.

Aleksandras, nenorėjęs ir klausyti bajorų prašymo dėl amnestijos, o paskui pamaži per kelius atvejus ją suteikė.

Pradėjo grįžti žmonės namo iš vakarų Europos, iš Rusijos gilumos, iš Sibiro. Grįžo namo išsiilgę tėvynės, kupini visokių sumanymų jai išvaduoti, nenorį pasiduoti, bet jau nuvargę, nukankinti, nebegalį dirbti. Grįžę nebeužtiko senųjų draugų, neberado paliktų turtų, juos paėmė kiti, reikėjo ieškoti darbo valdiškose įstaigose, pas dvarininkus, miesto įstaigose, o jau nusikankinę, nuo ramaus darbo atpratę (žinoma, jeigu pirmiau buvo jo pramokę).

Lietuvos visuomenė laukė jų grįžtant; pačioje pradžioje parodė džiaugsmą, sutikdama kankinius, o paskui jais nebesirūpino. Praėjus pirmąjam grįžimo džiaugsmui reikėjo rūpintis kasdienine duona. Taigi reikėjo padėti jiems įsitaisyti. Bajorai tarė, kad geriausia būtų — suteikus pašalpas.

---

[23] *Gieysztor,* I, 82—89 p., *Przyborowski,* Historya, I, p. 335—9, *Nikotin,* Iz zapisok, p. 42—47.

[24] *Nikotin,* Iz zapisok, p. 42—7, *Przyborowski,* Historya 2 lat, t. I, p. 335—9 *Przegląd Rzeczy Polskich,* sąsiuvinys 1861. VI. 7, p. 34—36.

Lėšų turėjo duoti bajorai-dvarininkai iš uždėtųjų sau mokesčių ir iš aukų, geru noru duodamųjų. Vienu laiku iškilo tas klausimas Kaune ir Vilniuje per bajorų seimelius žiemą 1858—1859 m.

Gruodžio mėn. Kaune svarstė pagelbos klausimą.

Daugiausiai buvo tuo susirūpinęs Panevėžio pav. maršalas Bystramas. Jis buvo paėmęs savo atsakomybe ir savo rizika savo paviete valdiškas smukles, palaikė dvarininkų bravarus ir gavo iš jų pelno 4.751 rub., iš kurių siūlė 3.000 atiduoti emigrantams šelpti, kitus — labdarybės tikslams ir pavieto bajorų raštinei[25].

Be to bene Bystramui pasiūlius bus surinkę kiek pinigų aukomis. Juos rinkti ir skirstyti turėjo tam tikras komitetas, į kurį įėjo gub. bajorų maršalas ir 3 bajorai[26].

Rodos daug nebuvo surinkę[27].

O grįžusiųjų politinių pabėgėlių visgi buvo nemaža[28].

Vilniuje darė tą patį. 1859 m. sausio mėn. aiškiau ir rimčiau pastatė pašalpos klausimą — nutarė apdėti save mokesčiais, žiūrint kiek yra turto, tai būtų galima žinoti, kiek bus pinigų. Nutarė apdėti save mokesčiais po 5 kap. nuo sielos, mokėti šita per 3 metus, arba po 15 nuo sielos. Šitų aukų negalima perkelti ant valstiečių. Mokesčiams rinkti ir skirstyti išrinko komitetą, bet, nutarę daryti rinkliavą, pridėjo: šito nevykinti, kol vyriausybė nepatvirtins šito jų nutarimo[29].

Ar buvo surinkta, ar buvo patvirtinta? Tikrų žinių nėra[30]. Bent apyskaitos iš jų tegalėjo būti po 3 metų, o tada jau buvo prasidėjusios politinės nerimastys.

Grįžusieji namo emigrantai atgavo politines teises; seimeliuose jie galėjo būti rinkėjais ir renkamais, žinoma, jeigu jie turėjo reikalingąjį turto cenzą. Šita buvo paskelbta amnestijos

---

[25] *KBDA*, 1858 m. gruodžio 10 d. posėdis.

[26] *Gieysztor*, I, p. 79: Daugirdas, B. Tiškevičius, A. Medekša, Geištaras.

[27] *Przyborowski* (Historya 2 lat, I, p. 91) kalba apie 8.000, taigi pridėta dar 5.000.

[28] *Przyborowski*, Historya 2 lat, I, p. 91—92.

[29] *VGBA*, 1859. I. 23, 4 posėdis. Į protokolą neįrašyta, o tik įdėta nutarimo kopija.

[30] *Przyborowski* (Historya 2 lat, t I, p. 92) sako, būk buvę surinkta 30.000.

įstatymuose, vietos vyriausybės skyrium dar pakartota Lietuvos seimeliams[31].

O vėliau reikėjo vis tiek aiškinti kaikurias politines amnestuotųjų teises.

Vyriausybė užklausta davė tuo reikalu savo paaiškinimą; ji rašė: amnestija liečia tiek revoliucijos (1831 m.) dalyvius, tiek veikusius po revoliucijos — slaptų draugijų narius bei emisarus; rinkimuose gali dalyvauti ir administracijos nubaustieji, nenustojusieji teisių, bet dabar nėsantieji slaptoj policijos priežiūroj, taigi išaiškinta, jog amnestija nebuvo pilna, berods šita buvo pasakyta ir pačiuose įstatymuose; šitie aiškinimai nieko naujo nepridėjo[32].

6.

Bajorų klubas.

Vyriausybė, darydama socialius pakeitimus, atleisdama senąsias politines kaltes, nekliudė bajorams linksmintis; tąja proga galėjo susiartinti Lietuvos bajorai su rusų valdininkais. 1856 m. gruodžio mėn. Vilniuje įsteigta bajorų klubas; jie ir rusų valdininkai per keletą metų galėjo ramiai daryti balius ir pokylius, galėjo ūžti ir linksmintis, kol neištiko audra iš apačios[33].

7.

Švietimo reikalai.

a. Karo mokyklos.

Rusų vyriausybė politiniais sumetimais neleido įsteigti Lietuvoj karo mokyklos; dėlto, karui prireikus turėti daug karininkų, Lietuva davė jų komažiau. Karui einant, dar esant gy-

---

[31] *VBDA*, Vilniuje paskelbta 2 seimelio posėdyj 1859. I. 21.

[32] Vidaus reik. minist. Lanskoi raštu 1860. XI. 19 Nr. 65 apie tat parašė Vilniaus karo gubernatoriui, šis 1860. XII. 7. Nr. 8055 — Vilniaus piliet. gubernatoriui, o pil. gubernatorius 1860. XII. 26 Nr. 2697 — Vilniaus gub. maršalui Domeikai.

[33] *Nikotin*, Iz zapisok, p. 10.

vam Mikalojui, vyriausybė kreipėsi į Vilniaus bajorus, prašydama, kad jie padėtų išmokinti daugiau karininkų, nes turtingieji nėjo mokintis, o beturčiai neturėjo iš ko; dykai mokinti ji nenorėjo, tai sumanė paprašyti iš bajorų, kad duotų lėšų neturtingiems bajorams, einantiems mokintis į karininkus. Svarstant šį vyriausybės pasiūlymą, pasikeitė politikos aplinkybės, ir jau seimelis nesiskubino jam pritarti.

Iš pradžių, dalykui ištirti jis išrinko komisiją; ji priėjo prie išvados, jog negali duoti lėšų tam reikalui, nes per 10 metų javai neužderėję, dvarininkams reikią maitinti savo valstiečius, o ypač nederlingi ir sunkūs buvę 1854 ir 1855 m.

Vilniaus seimelis pritarė tai nuomonei, taigi nesutiko duoti lėšų norintiems mokintis į karininkus[34].

Vėliau, karui pasibaigus, 1859 m. vyriausybė prisakė perkelti Brastos karo mokyklą iš Maskvos į Vilnių. Vasarą kariūnai įžengė į Vilnių. Dauguma jų buvo laikoma vyriausybės lėšomis[35].

b. Moterų švietimas.

Mergaičių mokyklų dalykas buvo jau senas. Jau apie 1845 m. visos Lietuvos bajorai buvo surinkę į 150.000 rub., kad įsteigtų Vilniuje vieną centrinį institutą, kur mokintųsi bajorų mergaitės. Mikalojus I sutiko leisti jį įkurti[36]. Pinigai gulėjo, vis ieškojo tinkamos vietos ir galvojo apie namų statymą; dar nebuvo apsistoję ką daryti ir 1856 m., po to pasikeitė ir vyriausybės pažiūros į tą dalyką, reikėjo, jos nuomone, daugiau mokyklų, anoji gi būtų prieinama tik didžiaturčiams, dėl to ji siūlė bajorams įsteigti savo lėšomis mergai-

---

[34] Posėdyj 1855. X. 8; komisija patiekė X. 20, seimelis atmetė 1855. X. 20. *(VBDA).*

[35] Išviso buvo 400; iš jų išlaikė: vyriausybė — 212, Gardino gub. — 54, Mensko — 68, Lenkų karalystė — 63, Vilniaus gub. — 2, Kauno gub. — 1.

Taigi grynai lietuviškos gubernijos neprisidėjo. *(„Pamiatnaja knižka* Vilenskoj gub. za 1861 g.“ II d. p. 167—71).

[36] Vilniaus, Kauno, Gardino ir Mensko gubernijoms.

čių mokyklas iš pradžių gubernijos mieste, o paskui po pavietus[37].

Kauno gub. bajorai, gavę tą pasiūlymą, jį perskaitė, išklausė, išrinko komisiją, bene seimelis buvo pritaręs tam pasiūlymui, nes ir pinigų buvo renkama[38]. Panašios mokyklos buvo ir Vilniaus gub.[39], tai gal ir čia buvo aukos, tuo pat keliu gautos[40].

c. Specialės mokyklos.

Švietimo darbe vieni dalykai labiau rūpėjo vyriausybei, o kiti — bajorams. Ruošdamasi prie žemės reformos, vyriausybė iš anksto rengė žmones žemei matuoti. 1858 m. ji klausė Kauno bajorų, ar nebūtų galima pagaminti matininkų iš valstiečių vaikų (nes ji tarė, kad bajorai kaip pirmiau taip ir dabar neis), kurie mokintųsi pas senuosius matininkus.

Vyriausybė tikėjosi, kad bajorai duos bent lėšų[41], tačiau bajorai atsakymo tuoj nedavė, o atidėjo. O paskui vyriausybė, nesulaukus iš jų pagalbos, pati rado kitą išeitį: 1859 m. prie Kauno gimnazijos sudarė 2 metų matininkų-taksatorių kursus[42].

1858 m. vyriausybė užsiminė bajorams, jog ji galvojanti įsteigti Kaune technologinę ir žemės ūkio mokyklą; tačiau nė tuomet, nė vėliau nieko tuo žvilgsniu nebuvo padaryta.

d. Pašalpa neturtingiems bajorų mokiniams.

Mokyklose buvo geroka nepasiturinčiųjų bajorų vaikų; turtingesnieji rūpinos jiems padėti, nes krašto reikalams patenkinti, įvairiems nepelningiems darbams dirbti buvo reika-

[37] Vidaus Reik. Min. raštas į gen.-gubernatorių 1858. VII. 26, Nr. 135, ir gen.-gub. į Kauno gub. maršalą 1858. IX. 15, Nr. 5608. *(KBDA).*
[38] *Afanasjev,* p. 548, *Gukovskij,* Kov. Gub., p. 101—113.
[39] *Koreva,* p. 579—582.
[40] Vilniaus gub. seim. posėdžių aktuose to neradau.
[41] Vidaus reik. minist. rašė Kauno gubernatoriui, o tas 1858. X. 16, Nr. 12849 Kauno bajorų maršalui *(KBDA).*
[42] Šie kursai buvo ten iki 1874 m. *(Gukovskij,* Kovenskaja gubernija, p. 90).

lingas gerokas jų skaičius; turtingieji į tas vietas nėjo, o ir būtų jų permaža, tai į jas imdavo nepasiturinčius. Tam tikslui prie mokyklų buvo įsteigta įvairių fondų, prie kurių kas kartą prisidėdavo naujų.

XIX amž. viduryj ypač daug dėjo Oginskis — jis davė lėšų bajorams mokintis gimnazijose, turėjo liaudies mokyklą lietuvių kalba valstiečiams.

Pradėjus kalbėti apie reformas, jo dosnumas padidėjo. 1855 m. neužderėjus javams, daugeliui pavargus, jis įkūrė 10 naujų stipendijų: po 1 mokinį iš pavieto, kuriuos parinks pavieto maršalai, o 3 pasirinks gubernijos maršalas[43].

Kaikuriems bajorams toks pono dosnumas nepatiko, jie bijojo, kad tuo neiškiltų bajorų masių akyse, šiaip seimelyje, viešai visi išreiškė jam ačiū[44].

e. Vilniaus universitetas.

Rusų vyriausybei uždarius Vilniaus universitetą, kur tik pasitaikydavo proga, Lietuvos bajorai visą laiką stengėsi jį atgaivinti. Vilniaus bajorų prašymo (1855 m.), kur buvo kalbama apie universitetą, caras ir nepriėmė[45]. Kauno gub. bajo-

---

[43] „Желая затѣмъ хотя въ части доказать эти чувства на дѣлѣ и удостоить столь ястинную минуту расположенія Вашего по уваженіи бѣдственнаго въ настояшемъ году положенія хозяйственныхъ дѣлъ нашей губерніи, чувствительнѣе всего для бѣдныхъ жителей, коихъ вырастающіе дѣти заставлены прекратить начатый ими курсъ наукъ, имѣю честь просить почтительнѣйше Дворянства, предложить Предводителямъ своимъ, что бы къ числу воспитывающихся уже на моемъ фундушѣ, избрать на сей годъ еще десять бѣдныхъ дворянъ по одному отъ каждаго уѣзда, а избраніе остальныхъ трехъ предоставить Губерискому Предводителю Дворянства". — (Oginskio; laiškas paskelbtas ir priimtas 1855. X. 14 d. 9 posėd., *KBDA*).

[44] *Gieysztor,* Pam. I, p. 137—149.

[45] Antrame prašymo punkte buvo parašyta:

2) По отдаленности нашей губерніи отъ всѣхъ городовъ Имперіи въ коихъ существуютъ университеты, многіе молодые люди, по недостаточному своему состоянію, лишены возможности получать высшее окончательное образованіе. Къ тому же край нашъ чисто земледѣльческій, мануфактурная и фабричныя промышленности въ немъ на самой ниской степени, земледѣлie же далеко не достигаетъ того развитія и усовершенствованія, которые бываютъ только слѣдствіемъ агрономическихъ знаній, практически примѣненныхъ кь климату и мѣстности. У насъ чувствителенъ недостатокъ механиковъ, технологовъ, медицинскихъ и другихъ полезныхъ знаній людей. Эти обстоятельства заставляютъ насъ Всеподданнѣйше просить Ваше Императорское Величество о возстановленіи въ Вильнѣ университета столь необходимаго для соединенія благотворныхъ видовъ правительства съ заботли-

rai prašė to paties, tik ką neminėjo universiteto vardo: jie kalbėjo apie steigimą Kauno gubernijai aukštesniosios mokyklos, „kuri visiškai atitiktų vyriausybės sumanymus ir naudą“[46].

Vyriausybė turėjo priežasčių universitetui nenorėti, tik ji vengė pasisakyti. Bajorai bandė vėliau priminti apie universitetą Aleksandrui apsilankant; jis ir dabar, apie tat išanksto sužinojęs, nenorėjo viešai kalbėti ar priimti raštą. Taigi atmetimo nebuvo, nes vis nebuvo įteikto prašymo, tačiau bajorai ir po to nenustojo vilties atgauti universitetą[47].

Vyriausybė suprato, kad Lietuvai nenorint duoti universiteto, vis tiek reikės sukurti kokią kitą aukštesniąją mokyklą, tai 1858 m. ji pati pasiūlė įsteigti Aukštesniąją Realinę Mokyklą.

Joje būtų trys skyriai: 1) agronomijos, 2) mechanikos ir 3) architektūros-geodezijos, taigi dalis to, ko buvo prašę 1855 m. Mokslas tęstųsi penkerius metus. Mokykla būtų skiriama 4 gubernijoms: Vilniaus, Kauno, Gardino ir Mensko. Kas dėl lėšų, tai vyriausybė pasisakė, jog jų dabar neturi, dėlto siūlė bajorams jų sudėti ir kasmet mokėti. Metams reikėtų 50.000 rub. sid., taigi vienai gubernijai reikėtų duoti po 12.500 rub. Su šituo pasiūlymu vyriausybė kreipėsi į kiekvienos gubernijos bajorus.

востью и надеждою родителей и всего дворянскаго сословія. Преуспѣяніе наукъ, искуствъ и промышленности переходя изъ поколѣній въ поколѣнія между многими тысячами сограждáнъ благословѣнія всего края, пребудетъ навсегда несокрушимыми памятниками щедрой заботливости и Высокихъ благодѣяній Державнаго Отца народа. Позвольте Ваше Императорское Величество усерднѣйше просить принять вѣрноподданнѣйше наше увѣреніе, что изліянныи здѣсь задушевныя чувства наши рождены единственною любовью и преданностью. Въ сердцахъ нашихъ Великій Государь таится завѣтная надежда, что наше упованіе, самыя просьбы наши суть только слабымъ отблескомъ Твоихъ высокихъ чувствъ и благородныхъ Отеческихъ предначертаній (*VDDA*).

[46] 4)По предложеніямъ помѣщика губ. Секретаря Графа Эдуарда Чапскаго, изложившаго основательныя побужденія, чтобы не отстать отъ другихъ губерній въ доставленіи изъ среды дворянскаго сословія на службу отечества людей усовершенствованныхъ образованіемъ и тѣмъ самимъ полезныхъ Престолу и Государству, объ исходатайствованіи учрежденія въ Ковенской губерніи одного высшаго учебнаго заведенія, которое по роду своему вполнѣ соотвѣтствовало бы видамъ и пользамъ Правительства; а равно о принесеніи ходотайства, дабы природный и семейственный здѣшняго дворянства польскій языкъ, причисленъ былъ къ преподаваемымъ въ здѣшнихъ училищахъ предметамъ (*KBDA*).

[47] Šito vis laukė ir Vilniaus gub. maršalas Domeika (*Zamiečanija*, V d., p. 509—510).

Vilniaus bajorai nudavė, jog pritaria, pripažino, jog ji yra gera tuo, kad ji bus prieinama visiems luomams, ne vien bajorams, tačiau jos neužtenka, tai pareiškė ačiu ir pažadėjo prisidėti, bet nieko tikro nepasakė[48].

Kaikurie vėliau aiškiau pasisakė; jie norėjo, kad Vilniuje būtų įsteigta du fakultetu: teisių ir literatūros, o jie taip reikalingi bajorams, o prie jų visuomenės labui būtų pridėta ir anoji vyr. realinė mokykla. Galutiname nutarime neaiškioj formoj siūlė universitetą[49].

Kauno bajorai tą pat svarstė 1858. XII. 5 ir 13[50], bet jie ėjo toliau ir drąsiau: jie prašė grąžinti Vilniuje universitetą, tam tikslui išrinko į viešpatį delegaciją ir apsiėmė mokėti po 20 kap. sidabru nuo valako. Apytikriu apskaitymu, jeigu kitos trys gubernijos prisidės, Kauno gub. tektų mokėti 50.000 rub.; o tai būtų ta pati suma, kurios reikėjo iš 4 gubernijų visai Aukšt. Realinei mokyklai, o šiai nesiskubino duoti pinigų.

Žinoma, caras delegacijos nepriėmė, tai jos kauniškiai ir nesiuntė, nors buvo suradę patogią progą: padėkoti viešpačiui už reskriptą į Lietuvos bajorus valstiečių reikalu.

Lietuvos bajorai galvojo antrą sykį paprašyti Aleksandro II, jam apsilankius Lietuvoj, bet gen. gubernatorius Nazimovas darė kliūtis, ir Domeika, Vilniaus gub. maršalas, ano spiriamas, prašymo neįteikė, nors įteikti norėjo, nes vėliau pats kita proga rašė tuo pat reikalu, ir vis tikėjosi, kad Vilniaus universitetas bus[51].

---

[48] Vilniaus gen.-gub. raštas 1858. VIII. 9, Vilniaus bajorai svarstė 1859. I. 26 posėd.

[49] 1859. I. 31 posėd.

При прочтенiи журнала въ 31 день Генваря 1859 г. о реальной школѣ состоявшагося въ 26 день генваря, сдѣлано было мною возраженiе за Губернскимъ столомъ, слѣдующаго содержанiя: что какъ высшая реальная школа, предполагаемая учредиться въ гор. Вильнѣ, не имѣетъ нынѣ опредѣлительной програмы, какiе именно въ оной будутъ преподоваемы предметы для пользы жителей сего Края, то предложенiе было съ моей стороны, испросить разрѣшенiе Милостиваго Правительства о дозволенiи учредить въ гор. Вильнѣ два факультета, Юридическiй и Литературный, какъ крайнѣ необходимые для дворянскаго сословiя, а при оныхъ для общаго блага имѣть и высшую реальную школу. Но Дворянское Собранiе не изъявило готовности принять мое предложенiе и въ томъ отказало... (Rašė Feliks Żukowski, prie jo prisidėjo dar septyni). *(VBDA)*.

[50] 1858. XII. 5 ir 13 posėd. Seimelio protokoluose nėra. Suvažiavimas buvo skaitlingas — 375 vyrai *(KBDA)*.

[51] *Zamiečanija*, V d., p. 509—10.

f. Lietuvių ir lenkų kalba mokyklose.

Dabar jau pasidarė gyvas klausimas, kokia kalba vartoti mokyklose — lietuvių, lenkų, ar rusų, vieną iš jų ar kelias iš karto.

S. Daukantui buvo aišku, kad lietuvių kalba reikia mokinti vaikus ne tik liaudies mokyklose, bet ir gimnazijose, tam reikalui jis ir ruošė mokinamąsias knygas[52]. Kita lietuvių inteligentų dalis taip toli nėjo, nes matė, kokias kliūtis gali turėti šitas reikalavimas. Liaudies švietimas ir jam skiriamos lėšos pareidavo nuo dvarininkų, taigi tarė, kad šitam uždaviniui pasiekti pirmiau reikia jie įtikinti. Akelaitis karštai ėmėsi to darbo: rengė vadovėlius pradžios mokyklai, jiems išleisti rinko lėšas iš dvarininkų ir juos įtikinėjo reikalingumu. Taigi visa tat buvo daroma privatine iniciatyva ir atskirų gerų žmonių aukomis; jų buvo berods nedaug; atsirado aukojančių dvarininkų: jiems buvo svarbu palaikyti dabar geros sijos su sodžium. Seimeliai gi dėl lietuvių kalbos nesirūpino; dargi niekas nė neužsiminė, taigi ir daryti nutarimus už ar prieš lietuvių kalbą nebuvo reikalo.

Akelaičio pastangos nesulaukė spaudoj pritarimo: joje teatsirado priešų, kurie sakė, kad lietuvių kalba esanti priimtina tik liaudies mokyklose ir tinkama, kaipo pakopa žengti į lenkų, mokytųjų žmonių kalbą[53].

Plačiau teko pasisakyti Lietuvos visuomenei, o tai reiškė savo esme dvarininkus, kai rusų vyriausybė, susirūpinus švietimo pertvarkymu visoj Imperijoj, taigi ir Lietuvoj, tuo reikalu apklausinėjo mokyklų vedėjus bei jų tarybas.

Tenai visais balsais vietos bajorai pasisakė už lenkų kalbą gimnazijoj ir prieš vietos kalbas (lietuvių ir gudų), nes jos neturi savo raštijos, o jas tobulinti dabar — nėra reikalo; leido vartoti vietos kalbas liaudies mokyklose ir mokytojų seminarijose, kur ruošiama anoms mokytojai.

Rusų mokytojai maža kas priešinos, jie taippat pritardavo tokiam vietos kalbų vartojimui. Tačiau viršūnėse buvo ir to-

---

[52] *Janulaitis,* Simanas Daukantas, p. 20—21.
[53] *Akelaičio* laiškas ir M. Balinskio atsakymas (Teka Wileńska, 1858 m. Nr. 3, p. 379—384).

kių, kurie norėjo įvesti žemaičių (t. r. lietuvių) kalbą liaudies mokykloje ir dar rengėsi tąja kalba leisti atskirą laikraštį.

Berods atsirado balsų iš dvarininkų tarpo, kurie pasisakė prieš vietos, taigi ir lietuvių, kalbų vartojimą būsimose mokyklose, nurodydami, jog lenkų kalba tinkamesnė. Ypač karštai gynė lenkų kalbos reikalingumą šitoms mokykloms Lietuvos rytuose ir Gudų žemėse, mažiau — vakaruose[54]. Nurodydami, jog nereikia vietos kalbų ar tik prileisdami jas liaudies mokyklose, nes tos kalbos neturi raštijos, davė progos kaikuriems rusintojams reikalauti mokykloms jau ne lenkų kalbos, o rusų. Ir tikrai tais sumetimais, dvarininkų iškeltais, vėliau pasinaudojo rusų vyriausybė, neleisdama lietuvių laikraščio, neleisdama tos kalbos mokyklose, galų gale uždrausdama lietuvių spaudą lotynų raidėmis.

Seimeliuose bajorai pasisakė tik dėl lenkų kalbos.

Vilniaus ir Kauno gub. bajorai 1855 m. prašė vyriausybės, kad lenkų kalbą grąžintų į mokyklas[55].

Aleksandras, nenorėjusis oficialiai priimti Vilniaus bajorų prašymo[56], visgi rado galima jį išpildyti: jis sutiko leisti mokintis lenkų kalbos; tuo tarpu šita nebuvo privaloma ir palikta mokinių nuožiūrai[57].

---

[54] *Zamiečanija* na projekt ustava obščeobrazovatelnych učebnych zavedenij i na projekt obščavo plana ustrojstva narodnych učilišč. 1862.

Lietuvai ir buvusioms jos žemėms paskirta visa II dalis, ir šis-tas pateko į V dalį (505—512). Tenai rasime apščiai medžiagos apie tat, kaip Lietuvos pedagogai, baudžiavų santvarkoj išaugę, gynė rykštę, o rusų vyriausybė — ėjo prieš ją. Kėdainių ponas M. Czapskis ir d-ras Kościałkowskis siūlė liaudies mokyklose mokinti tik lenkiškai, nes tai esą visų vartojama kalba *(Kornilov:* 1) Russkoje dielo, p. 20, 22, 269—273, 2) Po voprosu, *Zamiečanija,* II).

[55] *KBDA,* 1855. X. 6 ir 14 posėd., žr. aukščiau 46 išnašą.

[56] *VBDA,* Vienas prašymo punktas lietė lenkų kalbą, būtent:

3. Послѣ того Дворянство имѣло разсужденіе, что языкъ польскій какъ языкъ употребляемый въ частной и семейной жизни, на которомъ излагается ученіе вѣры, не преподается въ учебныхъ заведеніяхъ губерніи, а потому Дворянство считаетъ необходимымъ испросить у начальника здѣшняго края какъ главнаго попечителя наукъ и просвѣщенія разрѣшеніе или исходатайствованіе преподавать уроки сего языка во всѣхъ училищахъ здѣшней губерніи.

[57] *KBDA,* Maršalo pranešimas 1858 m.:

По нѣкоторымъ изъ представленій моихъ по порядку, по означеннымъ предмѣтамъ, именно: о дозволеніи юношеству поступить, въ учебныя заведенія безъ различія возраста и причисленіи къ преподаваемымъ въ оныхъ предметамъ польскаго языка, — не получено о разрѣшеніи увѣдомленія; но полагать слѣдуетъ, что сіи предметы удостоились вниманія Правительства.

8.

Teismai.

Rūpindamiesi valstiečių reforma ir laukdami politinių atmainų, bajorai mažiau paisė į teismo dalykus. Tik kauniškiai šį-tą prisiminė savo pageidavimuose, matyt vilniškiai nesitikėjo pakeitimų.

Rusų įvestieji teismai (po 1840 m.), po to, kai ėmė teisėjus skirti, nebuvo vieši, be to į jų darbą perdaug kišosi administracija, tai Kauno gub. bajorai iškėlė klausimą apie viešąją bylosenąs[58].

Bajorai turėjo ginčų dėl sienų su iždo dvarais, o tikriau su ten gyvenančiais valstiečiais; teismo tokioms byloms spręsti nebuvo, tai Kauno bajorai prašė, kad ir Lietuvoje („Vakarų Gubernijose") įsteigtų sienų teismus (meževyje kontory), kokie jau yra Rusų gubernijose.

Įtikinimui nurodė, jog neaiškumas dėl valdomojo žemės ploto atsilieps mokesčių reikale[59].

9.

Kredito ir ūkio draugijos.

Esant kitoms politinėms sąlygoms, dvarininkai vėl pabandė gauti leidimą įkūrti draugijas ūkiui kelti ir kreditui

---

[58] б) Представленныя помѣщикомъ Бурбою письменныя предложенія, первое, о послѣдствіяхъ бывшихъ въ западныхъ губерніяхъ экздивизій и второе о гласномъ судопроизводствѣ и судебныхъ приставахъ — съ тѣмъ, чтобы послѣднимъ тремъ предмѣтамъ принесено было ходатайство по порядку изъ сихъ предметовъ, таковые по предложенію Графа Чапскаго и другой о гласномъ судопроизводствѣ одобрены Собраніемъ, а относительно экздивизорскихъ дѣлъ единомышленно согласія неизъявлено, а какъ время для сихъ ежедневныхъ занятій Собранія закономъ указанное истекло, то дальнѣйшее дѣйствіе по случаю табельнаго дня въ субботу и католическаго праздника въ понедѣльникъ, отсрочено до слѣдующаго засѣданія во вторникъ 9 декабря въ 9 часовъ утра. (*KBDA*. 1858. XII. 5. posėd.)

[59] 1) По предложенію помѣщика Россіенскаго уѣзда Коллежскаго Секретаря Масловскаго, чтобы для прекращенія споровъ о границахъ, преимущественно съ казенными имѣніями, а также для приведенія въ точную извѣстность пространства земель, соразмѣрно которому взымаются по новому Уставу земскій сборъ на губернскія и частныя повинности, по не существованію въ губерніи никакой власти, обязанной разрѣшать окончательно межевые споры, ходатайствовать у Начальства объ учрежденіи и по западнымъ губерніямъ межевыхъ конторъ, на основаніи общихъ законовъ Имперіи. (*KBDA*. 1855. X. 6 posėd., nutarimas 1).

gauti. Pavyzdžiu jiems buvo Lenkų Karalystės įtaisymai, o kai ką net ėmė iš Poznanės lenkų.

Ūkio ir kredito draugijos turėjo būti visai Lietuvai, net Gudų daliai, būtent: Vilniaus, Kauno, Gardino ir Mensko gubernijoms. Seimeliai apsvarstydavo patiektus sumanymus, parinkdavo žmones, kartais šito neįrašydami į bendrųjų posėdžių protokolus. Tie patys sumanymai kildavo įvairiose vietose iškarto, reikėjo tik susivažiuoti Lietuvos sostinėje Vilniuje ir susitarti dėl draugijos statuto, jos veikimo ir pagaliaus dėl to, kokiais keliais būtų lengviau išgauti vyriausybės leidimas. Kartais tardavo, jog reikia atskirti vieną draugiją nuo kitos, jog reikia prašyti ne iškarto, o paeiliui — išgavus vieną draugiją, organizuoti kitą. Statutus ruošė ir pavyzdžių ieškojo ne vienas žmogus, tat darė keliose vietose, paskui kviesdavo juristų-praktikų, kad jie nurodytų, kokios kliaudys yra jų sumanyme[60].

1862 m. Vilniuje įvyko skaitlingas suvažiavimas iš visos Lietuvos; svarstė Kredito Draugijos statutą[61].

Nesitikėdami, kad vyriausybė leis Ūkio Draugiją, dvarininkai ėmė organizuoti ū k i o r a t e l i u s, apimančius nedidelius plotus, kur kaimynai gali kits kitą pasiekti[62], o tokiam rateliui veikti nereikia jokio leidimo.

Kad nėra leidimo, bajorai kaltino pačią vyriausybę ir Vilniaus maršalą Domeiką, būk esąs nerangus ir nenoris dirbti, būk tat darąs savotiškais sumetimais, norėdamas įtikti vyriausybei, ir dėlto trukdąs darbą[63].

Pas bajorus buvo atsiradęs ir kitas sumanymas — kurti š v i e t i m o draugija, kuri šelptų neturtingus moksleivius—jau be luomų skirtumo. Pavyzdžiui buvo Poznanės draugija[64].

Prasidėjusios politikos audros sutrukdė tuos visus sumanymus pravesti.

---

[60] *Gieysztor*, I, p. 80, 94, 95—6.
[61] *Gieysztor*, I, p. 115—18.
[62] *Gieysztor*, I, p. 171—5.
[63] *Gieysztor*, I, p. 176—8.
[64] 1858 m. patiekė šį projektą Klimanskis, Zarasų pav. iš Dideliškių dvaro (gavau jį iš prof. M. Römerio, kuris jį rado Panemunėlio klebono Katiliaus palikime).

10.

Blaivybės Draugija.

Blaivybės platinimas — naujas reiškinys, kuris išjudino liaudį; vietomis atrodė, lyg jis būtų žygis nukreiptas prieš dvarininkus.

Viešai prieš tat seimeliuose nekalbėta, bet mažesniuose, artimesniųjų žmonių susiėjimuose gerokai svarstė; rašė Vilniaus spaudoj, šis-tas pateko ir į užsienį. Neaišku buvo kas daryti: juda iki šiol tylėjusi liaudis; dvarininkai iš karto nenusivokė, kaip į tat atsakyti[65]. Gretimuose su blaivybės sąjūdžio reiškiniuose kiti jau matė priešlenkišką agitaciją, unijos griovimą, dvarininkų puolimą.

O dvarininkai-verteivos šitame liaudies sąjūdyje matė savo ekonominį iširimą, todėl prašė vyriausybės, kad juos gelbėtų, šia proga jie nurodė ir gresiantį Rusijos valstybei pavojų. O juk visa tat ėjo tuo laiku, kai rengėsi naikinti baudžiavas[66]. Ir vyriausybė gal ir neraginama tikrai atkreipė savo rūpestingą akį į Lietuvos valstiečius; blaivybės platinimas jai atrodė — tai politikos propaganda[67], organizuotas drausmingas darbas, pavojingas bei įtartinas dar ir tuo, kad vyksta be išsišokimų, kad jai neatsiranda progų griežtai malšinti.

11.

Valstiečių klausimas.

a. Baudžiavų naikinimo sumanymas.

Vyriausybė buvo susirūpinusi baudžiavų panaikinimu: nedrįsdama pirmoji ir pati viena tą žingsnį padaryti, ji tat padarė per Lietuvos dvarininkus. Ji leido aniems susėjus į komitetus inventorių taisyklėms peržiūrėti iškelti valstiečių klausimą.

---

[65] *M. M.* 1862 Nr. 79. *Przegląd Rzeczy Polskich.* 1861. Paryžiuje (N iš 1861. II. 20, p. 54—56).
[66] *Gieczys* Bractwa, 152—183. *Brensztejn* Bractwa, *Alekna* Valančius.
[67] *Nikotin,* Iz zapisok, p. 48—9.

Kaune, Vilniuje ir Gardine, dvarininkai visur pasisakė už baudžiavų panaikinimą, bet visa žemė turi likti dvarininkams[68].

Aleksandras, gavęs tuos lauktus ir užsakytus prašymus, nuėjo toliau: pagyrė Lietuvos bajorus, prisakė rūpintis išdirbti sumanymus valstiečių būklei pagerinti, nurodęs ir savo reformų pagrindus: kad sodyba turės priderėti valstiečiui, tik ją išpirks. Lietuvos dvarininkams atrodė, jog Aleksandras II eina toliau, negu jie norėjo, dėlto savo nepasitenkinimą išreiškė užsienio spaudoj, tą pat sakė ir pažangieji ir atgaleiviai[69].

b. Vastiečių gynimas.

Pasiryžus pradėti valstiečių reformą, vyriausybė negalėjo prileisti, kad kiltų riaušės, kurias iššaukdavo kaikurie dvarininkai savo žiaurumais ir išsišokimais, ypač neleistina buvo Lietuvoje, o dabar šita buvo galima laukti.

Artinantis valstiečių reformai, santykiai tarp dvaro ir sodžiaus paaštrėjo, vyriausybė labiau ir labiau į juos įsikišdavo, tai ir valstiečiai dažniau į ją kreipdavosi, prašydami užtarimo prieš skriaudžiančius juos dvarininkus.

1857 m. Vilniaus gub. maršalas gavo tokį raštą, kurį paskelbė seimeliui. Dvarininkai kartais sau netinkamą ūkininką iškrausto iš dubos ir atiduoda už berną į kitą sodžių, o jo vietoj pasodina kitą, gi ano šeimą paveda svetimo žmogaus žiniai; šitaip baudžiama vienus, varginama kitus. Tat laikoma paprastu dalyku. Tačiau ši priemonė yra neteisėta, vargina žmones; skundos apie šitą pasiekė patį imperatorių. Todėl primenama, jog vyriausybė ir toliau gins dvarininkų valdžią ir jų teises į valstiečius, bet ir akylai žiūrės, kad dvarininkai elgtųsi teisingai ir teisėtai, dėlto ir kiekvieną piktnaudžiojimą savo valdžia ir nusižengimą baus, be to, neužmirš ir pavieto maršalų, kurie bus parodę neveiklumą ir nesirūpinimą savo priedermėmis[70].

---

[68] *Stankievič* Pervyje šagi, p. 12—23.

[69] *Korwin-Milewski* Uwagi nad kwestyą włościańską na Litwie, 1858, Paryž. *[Gieysztor]* Głos szlachcica. *Gieysztor,* Pamiętniki, I, p. 55—91.

[70] 3) Отношеніе г. Начальника Виленской губерніи къ Г. Губернскому Предводителю Дворянства отъ 28 февр. 1857 года за № 1891 послѣ-

c. Sodžių išnuomavimas.

Kaikurie dvarininkai išnuomodavo savo dvarus su sodžiais ir baudžiauninkais, o patys išeidavo tarnauti į miestą, ar išvažiuodavo į užsienį; nuomininkai, norėdami užmokėtus savo pinigus išrinkti ir dar uždirbti, perdaug spausdavo valstiečius, nesirūpindami, kas toliau su jais bus ir sunaikindavo ūkį.

Valstiečiai imdavo nerimauti. Į vyriausybę patekdavo skundų ir ji turėjo įsikišti į tą reikalą. Šita dažniau buvo Lietuvoje bei gretimuose Guduose ir rečiau Rusijoj; tai ji 1853. XII. 25 išleido įstatymą, kuriuo uždraudė visoj Rusijos imperijoj atiduoti nuomon dvarus ir sodžius su valstiečiais. Dermės, padarytosios iki šiam įstatymui, galioja; jeigu dermė pasibaigia tuoj po šio įstatymo, tai dar gali atiduoti nuomon iki 1857. I. 1 d. Šis įstatymas nelietė tokių žemių, kur nėra valstiečių[71], t. r. jas buvo galima laisvai išnuomoti.

довавшее по предложенію г. Виленскаго Военнаго Губ. отъ 21 того же февр. (№ 1165), что изъ дѣлъ, возникающихъ по жалобамъ крестьянъ, на злоупотребленія помѣщичьей власти, вообще видно, что въ числѣ прочихъ причинъ возбуждающихъ крестьянъ къ таковымъ жалобамъ, обыкновенно заключается и то, что помѣщики дозволяютъ себѣ подъ разными предлогами произвольно разрывать семейный бытъ своихъ людей, разлучая родителей отъ ихъ дѣтей, лишая ихъ хозяйствъ и подчиняя ихъ вмѣстѣ съ имуществомъ, другимъ крестьянамъ, непринадлежащимъ къ семейству обиженныхъ, такими распоряженіями, такимъ образомъ за какую нибудь вину, владѣлецъ смѣняетъ въ домѣ хозяина и отдаетъ въ работники въ другую деревню, а работника (хорошаго) дѣлаетъ домохозяиномъ, подчиняя ему цѣлое семейство и достояніе смѣненнаго хозяина. Мѣра эта, какъ замѣчается, общепринятая въ многихъ имѣніяхъ здѣшняго края въ видѣ наказанія для однихъ, и поощренія для другихъ; а между тѣмъ, стѣснительность и незаконность оной, обратила деже на себя, по поводу одного дѣла, Высочайшее вниманіе Государя Императора. Почему Его Высокопревсходительство предлагаетъ Г. Начальнику Губерніи поставить въ извѣстность все дворянство Виленской Губерніи, что Правительство при постоянномъ стараніи о сохраненіи непоколебимо власти и права владѣльцевъ надъ крестьянами, не оставитъ однако строго наблюдать за неукоснительнымъ охраненіемъ законныхъ и справедливыхъ отношеній къ симъ послѣднимъ, помѣщиковъ и за всякое нарушеніе съ ихъ стороны законныхъ правъ подвластныхъ имъ людей, подвергать виновныхъ той отвѣтственности, какая предписана закономъ, за злоупотребленіе помѣщичьей власти; не зависимо отъ сего, неостанутся безъ особаго взысканія и уѣздные предводители Дворянства, по недѣятельности и невниманію коихъ къ своимъ обязанностямъ таковыя злоупотребленія помѣщичьей власти будутъ допускаемы. — О чемъ Его Превосходительство и сообщаетъ для объявленія о вышеизложенномъ всему дворянству Виленской губ. и Уѣзднымъ Предводителямъ Дворянства."

[71] *PSZ*, Nr. 27805 — 1853. XII. 25.

Lietuvos bajorai 1855 m., prašydami įvairių palengvinimų, buvo nutarę prašyti vyriausybės, kad jiems leistų išnuomoti dvarus, nes jie, eidami tarnauti, negali kitaip išsiversti[72].

Teisybė, tas prašymas nebuvo priimtas. Bet jie pakartojo pavieniu, prie jų prisidėjo ir Rusijos bajorai, tai vyriausybė 1856. VII. 2 įstatymu vėl pratęsė nuomos raką iki 1860. I. 1, bet jau pridėjo, kad toliau jo nebepratęs ir lai vyriausybės nebeprašo[72a].

12.

1863 m. revoliucija ir jos pasėkos.

a. Savyvaldos panaikinimas.

Daromoji Lenkijoj ir Lietuvos dalyj (Užnemunėj, kairėj Nemuno pusėje) žemės reforma, o šioj pusėj dar naikinamosios baudžiavos įnešė neramumo ir nepastovumo sodžiaus gyvenime. Atrodė, kad neramumas ištiks ir visą Rusiją. Dėlto tai lengvà galėjo atsirasti ir subręsti mintis pradėti politinę kovą dėl atsiskyrimo nuo Rusijos, sukūrus savo valstybę, ypač kad tikėtasi pagelbos iš užsienio.

Visuomenė ėmė judėti; politiniai sąjūdžiai pasireiškė slapta — agitacija, susirinkimais, revoliucinių atsišaukimų platinimu, ir viešai — demonstracijomis. Pasikeitė ir dvarininkų nuotaika. Vieni jų priderėjo prie slaptų veikėjų, kiti, nebūdami jų tarpe, stovėjo nuošaliai, dargi tie, kurie buvo artimi vyriausybei ir iki šiol jai ištikimai tarnavo, ėmė jos šalintis. Vyriausybė nežinojo, kas yra tie slaptieji veikėjai, o jeigu apie juos sužinodavo, tai stengdavosi prašalinti iš didesnių centrų ar net visai iš Lietuvos. Tarp ko kito vyriausybė patyrė, kad

---

[72] 2. Высочайше утвержденныъ мнѣніемъ Государственнаго Совѣта 25 декабря 1853 года воспрещено вотчинникамъ имѣній отдавать таковыя въ арендныя владѣнія, между тѣмъ многіе помѣщики, служащіе в военной и гражданской службѣ, отсутствуя въ дальномъ разстояніи отъ своихъ вотчинъ, не имѣютъ возможности управлятьоными;иные же имѣя владѣнія въ многихъ губерніяхъ находятся в такомъ же затруднительномъ положеніи. — Наконецъ многіе владѣльцы не имѣютъ достаточныхъ капиталовъ для поддержанія разстроенныхъ имѣній и быта крестьянъ по послѣдствію неурожайныхъ годовъ; почему испросить объ отмѣнѣ означеннаго законоположенія. —

[72a] *PSZ,* Nr. 30674 — 1856. VII. 2.

Vilniaus pav. maršalas Jonas Tiškevičius slapta veikė prieš ją. Pavasarį 1861 m. prisakė jam išvažiuoti iš Vilniaus į savo dvarą, o savo pareigas perduoti pavieto teisėjui[73]. Greitai po to caras Aleksandras II prisakė jį visai atstatyti[74].

Buvo paskirta nauji pavieto maršalo rinkimai. Bajorai, gavę žinią apie pav. maršalo atstatymą, rinkimų dieną išreiškė jam dėkingumą. Buvo išrinktas Vankovičius, bet pasirodė, kad ir jis pasirašė po tuo adresu, tai ir jo netvirtino[75].

Vyriausybė nesitikėjo, kad nerimastys eis gilyn. Dar vasarą ji skyrė seimelių rinkimus. Jos buvo nustatyta, kad 1862. I. 5 Vilniuje bus seimelis, prieš tat pavietų seimeliai — pavietuose[76].

Karo stovis buvo paskelbtas 1861. VIII. 5.

Nerimastys augo, ir jau už pusės metų, ji 1861. XII. 7 paskelbė, kad rinkimų nebus, kad krašte paskelbta karo stovis, kad vieton renkamųjų pilietinių valdininkų laikinai bus paskirti kiti[77]. Naujų seimelių nebešaukė. Laikinas seimelių sustabdymas virto galutinu.

---

[73] Вил. Гражд. Губ. отдѣленіе особое № 826 апрѣля 21 дня 1861 года. „Господину Виленскому Губернскому Предводителю Дворянства. Г. Виленскій Военный Губернаторъ предложить мнѣ изволилъ распорядиться объ объявленіи здѣшнему Предводителю Дворянства Графу Ивану Тышкевичу, чтобы онъ немѣдленно выѣхалъ въ собственное имѣніе на жительство.

Сдѣлавъ къ исполненію сего нужное распоряженіе и приложивъ Графу Тышкевичу передать исправленіе своей должности здѣшнему уѣздному Судьѣ, я нужнымъ считаю о томъ Ваше Превосходительство увѣдомить.

Гражданскій Губернаторъ Похвистневъ. Старшій помощникъ Правителя канцеляріи (подпись).

[74] Caro įsakymas 1861. V. 5.

[75] „Господину Виленскому Губернскому Предводителю Дворянства.

Г. Виленскій Военный Губернаторъ, отъ 5 сего іюля за № 6204 увѣдомилъ меня, что какъ предъ выборами дворянства Виленскаго Уѣзда, на должность Предводителя, Его Происходительство лично объяснялъ дворянамъ непріятныя причины, которыя заставили испросить Высочайшее повелѣніе объ увольненіи графа Тышкевича отъ званія предводителя Дворянства, однако, несмотря на это, въ тотъ же день, въ залѣ собранія. былъ составленъ Графу Тышкевичу благодарственный адресъ, въ подписаніи котораго участвовалъ, между прочимъ и помѣщикъ Ваньковичъ, то онъ въ представленной Дворянствомъ должности не можетъ быть утвержденъ, а какъ второй кандидатъ, помѣщикъ Лопацинскій, лично предъ г. Ген. Адіютантомъ Назимовымъ отъ принятія этой должности отказался, за тѣмъ слѣдуетъ возложить исправленіе оной впредь до особаго распоряженія, на уѣзднаго Судью князя Жагеля.

О чемъ имѣю честь увѣдомить Ваше Превосходительство, вслѣдствіе отношенія отъ 10 м. іюля № 601.

[76] Viln. gub. Vald. raštas 1861. VIII. 22 Nr. 4525. (*VBDA*).

[77] „Отсрочены дворянскіе выборы въ Вильнѣ, Ковнѣ и Гроднѣ по слу-

Revoliucija augo, plačiai prasidėjo 1863 m., bet greitai buvo numalšinta, bent šita buvo aišku 1863 m. baigiantis.

O jau 1863. XI. 2 panaikinta bajorų savyvalda, iki šiol bajorų renkamieji valdininkai — visi bus skiriami[77a].

b. Smulkiųjų bajorų likimas.

Dalis bajorų, pripažintų ir nepripažintų, dalyvavo sukilime. Užbaigti aiškinti jų būklę nebuvo galima, tai 1863. VI. 13 pasirašyta, o paskelbta 1863. VII. 4 caro įsakymas, kuriuo sustabdoma bajorystės įrodymų žiūrėjimas, kol nenumalšins sukilimo ir nenustatys kaltybės[78].

Ir tikrai, vyriausybė, jį numalšinus, greitai grįžo prie to klausimo siūlant Vilniaus ir Kievo gen.-gubernatoriams. Dar neseniai, užimdamas sostą ir teikdamas įvairiems luomams ar klodams didesnių ar mažesnių lengvatų, Aleksandras šį-tą buvo pažadėjęs ir buv. bajorams įrašytiems į vienkiemius, būtent: tie vienkiemiai, iš kurių dar neatėmė liudijimų, duotų bajorų deputatų vyrybės, jog yra bajorai, galėjo juos pasilikti, gal būti šita jiems ar jų vaikams galės padėti lengviau įrodyti bajorystei[79]. Dabar atleidus valstiečius, sunaikinus luomų skirtumus, nebuvo reikalo atsižiūrėti į smulkiuosius bajorus. 1864. IX. 23 išėjo caro įsakymas, kuris galūtinai ir griežtai užbaigė bajorų bylas. Turinys buvo toks: 1) visi, kas nepatvirtintas bajorystėje, jeigu nėra valstybės tarnyboje ir neturi nė rangų ir nepridera prie luomo, dėl kurių paliuosuoja nuo asmens prievolių ir mokesčių, turi būti įrašyti iki 1865. I. 1 į žemuosius mokamuosius luomus (podatnija soslovija) ir apdėti mokesčius; betgi einant bendraisiais pagrindais, buvo leidžiama įrodinėti bajorystę, jeigu negalutinai buvo atmesta. Jeigu deputacijos buvo baigusios bajorystės klausimą, o į Heroldiją bylos nepristatė tik dėlto, kad buvo liepta sustabdyti 1863. VI. 13, arba ir prista-

---

чаю нахожденія оныхъ на военномъ положеніи на все время онаго, вакансіи замѣщаютъ мѣстныя власти руководствуясь соотвѣтств. узаконеніями.

(Vilniaus gubernatoriaus raštas 1861. VII. 12; Viln. Gub. Vald. raštas 1861. VIII. 22 Nr 4525)

(Paskelbta 1861. XII. 7. Nr. 21462).

[77a] *PSZ*, Nr. 46180 — 1863. XI. 2.

[78] *PSZ*, Nr. 39825 — 1863. VII. 4.

[79] *PSZ*, Nr. 30887 — 1856. VIII. 26.

tyta, bet nebaigta, tai galima prašyti per 4 mėn., kad išžiūrėtų, o jeigu to nepadarys, tai klausimą reikia skaityti baigtu; taip pat reikia skaityti baigtomis tas bylas, kuriose iki 1863. VI 13 įsakymo paskelbimo deputacijose nebuvo padaryta nutarimo. Jas atnaujinti galima tik tuomet, jeigu pristatys naujus įrodymus ir patieks liudijimus, jog buvo įrašyti į mokamuosius luomus ir tinkamai elgėsi. Visą medžiagą renka ir pristato patys ieškotojai, o ne vyriausybė ar deputacijos. Jeigu kokia padermė buvo įrašyta į bajorus dar tuomet, kai nebuvo reikalaujama Heroldijos dep. tvirtinimo, tai prašant dėl gimusiųjų po to įrašymo bylos eina valstybės gynėjui peržiūrėti, ir jis, radęs kliaudžių, su savo protestu siunčia Heroldijos departamentui.

Drauge su tuo buvo atmainyta įstatymai ir įsakymai, kuriais buvo leidžiama: a) pristatyti vertimus ant paprasto (neštempeliuoto ar nežyminio popierio), b) duoti liudijimus stojant į valstybės tarnybą, jog dar bajorystės byla nebaigta, c) pristatyti bajorystei įrodyti nuorašus iš aktų knygų, kurias sunaikino gaisrai ar kiti priepuoliai.

Vakarų gubernijų general-gubernatoriams pavesta žiūrėti, kad šitie nebajorai būtų įrašyti į mokamuosius luomus; jie taip pat turi išdirbti taisykles, kaip reikia prispirti buv. bajorus eiti savo prievoles ir galima aprūpinti juos žeme[80].

Ir tikrai gen.-gubernatoriai taisykles patiekė, caras jas patvirtino 1865. XII. 31., bet tik apie tai, kaip įrašinėti į mokamuosius luomus. Pradai buvo tokie: 1) kas yra patiekęs sąrašus iki 1866. I. 1, žiūrint parinkto noro, buvo įrašomas į miestėnus ar į valstiečius, o į pirklius — bendromis taisyklėmis; 2) o kas tų sąrašų (revizijos sąrašų) nebuvo patiekęs, tuos tuojaus įrašydavo vietoj į bendruomenes: į miestėnus, karališkuosius valstiečius ar saužemius. Jie negalėjo per 3 metus pereiti į kitus luomus; 3) įrašant į tas bendruomenes, nereikia jų atsiklausti, nes žemės ten negaudavo; naujai įrašytieji nei renka nei renkami į visuomenės tarnybas per trejus metus; 4) įrašinėjamasis į mokamus luomus buvo Iždo Rūmų žinioje, o įrašytasis į karališkius — Valstybės Turtų Rūmų; 5) buvusieji bajorai, gyvenan-

---

[80] *PSZ*, Nr. 41299 — 1864. IX. 23.

tieji atskirais sodžiais (okolicomis), gali sudaryti atskiras bendruomenes mokesčiams mokėti ir prievolėms atlikti, jeigu jų yra geroka ir toli nuo valstiečių bendruomenių, o šiaip jie įeina į artimiausias šių bendruomenes; 6) visa tat pavesta prižiūrėti gubernatoriams[81].

Panaikinus baudžiavas, pravedus žemės reformą, panaikinus bajorų savyvaldą, bajorai beliko įtakingi kaipo dvarininkai, gi kaip luomas nedaug tesvėrė.

c. Suvaržymai Lietuvos gyventojams.

Politiniais ir tautiniais sumetimais prasidėjo ištisa eilė suvaržymų, kurie lietė ne vien bajorus, bet ir visus Lietuvos gyventojus, jeigu jie buvo nerusai.

Rusų vyriausybė dėl ištikusios 1863 m. revoliucijos kaltino Lietuvos bajorus, o kad ateityje to nebepasikartotų, ji pradėjo Lietuvą kolonizuoti rusais; o kad bajorai-dvarininkai ir Lietuvos inteligentija išnyktų — nebedavė jiems jokių valstybinių tarnybų; kad dvarai pamaži atitektų rusams — uždraudė Lietuvos ir Ukrainos žmonėms, kurie bus nerusų kultūros (pavadintus lenkų), ją įsigyti, jei bent paveldėtų iš giminių; mokyklos buvo tik rusiškos; uždrausta lietuvių spauda ir t. t.[82]

Praktikoj nuėjo toliau, negu sakė įstatymai[83].

---

[81] *PSZ*, Nr. 42858 — 1865. XII. 31 (1866. I. 19).
[82] *PSZ*, Nr. 42759 — 1865. XII. 10.
[83] *Leliva* Rusko-polskija otnošenija.

Vardų rodyklė.

Dalykų rodyklė.

Abonementas

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO

Teisių Fakulteto leidiniai.

I.

Teisės Mokslų Biblioteka.

1. *v. Gareis Karl*, **Teisės enciklopedija ir metodologija.** Su prof. *P. Leono* prakalba. 1924 m., 65 p.
2. *Leonas Petras*, prof., **Teisės enciklopedijos paskaitos.** 2 leid. 1931 m. 263 p.
3. *Leonas P.*, prof., **Teisės filosofijos istorija.** 1928. VIII. + 429 p.
4. *Mačys Vl.*, prof., **Civilinio proceso paskaitos.** 1924 m., 448 p.
5. *Stankevičius V.*, doc., **Baudžiamoji teisė.** 1925 m., 292 p.
6. *Gumplowicz L.*, **Sociologijos pagrindai.** Vertė *A. Janulaitis*. 1929 m., XIX + 343 + VIII.
7. *Jaščenka A.*, **Tarptautinės teisės kursas,** I t. Konstitucinė tarptautinė teisė. 1931 m. XVIII + 723 p.
8. *Olivier-Martin*, **Prancūzų revoliucija ir korporatinė organizacija.** 1931. 16 p.
9. *Girard*, **Romėnų teisė,** I t. Vertė *A. Tamošaitis*. 1931 m. IV + 492 p.
10. *Römeris M.*, prof., **Dabartinės konstitucijos,** antrasis rinkinys. 1932 m. 233 + 229 p. (Teisės istorijos įvadas 1—233 p.; II. Konstitucijų tekstai 1—229 p.).
11. **Lietuvos Žydų seimai XVII—XVIII amž.**
12. *Lappo J.*, **Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos.** 1932 m. IV + 172 p.
13. *Brunner K.*, **Trumpa Vokietijos teisės istorija.**
14. *Lappo J.*, **Iš Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo istorijos XVI amž.** 1932 m. 27 p.
15. *Beccaria C.*, **Apie nusikaltimus ir bausmes.** Išvertė *R. Burokas*, pratartis *Stankevičiaus*. 1935 m. XXVIII + 80 p.
16. *Lappo J.*, **Iš vyriausiųjų Lietuvos suvažiavimų istorijos XVI amž.** 1932 m. 43 p.
17. *Girard*, **Romėnų teisė,** II t. Vertė *A. Tamošaitis*. 1932 m. IV + 514 p.
18. *Kipp Th.*, **Romėnų teisės šaltinių istorija.**
19. *Girard P. F.*, **Romėnų teisė,** III t. Vertė *A. Tamošaitis*. 1933 m. IV + 514 p.
20. *Römer'is M.*, **Valstybė ir jos konstitucinė teisė,** I dalis. **Valstybė.** I tomas. 1934 m. XII + 340 p.
21. *Römer'is M.*, **Valstybė ir jos konstitucinė teisė,** I dalis. **Valstybė.** II tomas. 1935 m. XII + 412 p.
22. *Römeris M.*, **Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos.** 1937 m.

II.

Ekonominių Mokslų Biblioteka.

1. *Moravskis A.*, doc., **Lietuvos finansai,** I dalis. Mokslas apie valstybės išlaidas ryšy su Lietuvos biudžeto formavimusi ir vystymusi. **1925 m.,** 136 p.
2. *Moravskis A.*, doc., **Lietuvos finansai,** II dalis. 1925 m., **158 p.**

3. *Pokrovskis N.*, prof., **Finansų mokslo pagrindai.** 1926 m., 522 p.
4. *Tugan - Baranovskis M.*, prof., **Politiškosios ekonomijos pagrindai.** Vertė doc. *P. Šalčius.* 1923 m., 329 p.
5. *Weber M.*, **Ūkio istorija.** Vertė *J. Pajaujis.* 1929 m., 308 p.
6. *Conrad J.*, **Politinės ekonomijos vadovėlis.** 1929 m., 188 p.
7. *Šalčius Petras*, **Kooperacija.** 1931 m., XII + 358 p.
8. *Eulenburg Franz*, **Ekonominė politika ir užsienio prekyba.** Vertė *J. Pajaujis.* 1931 m. XII + 487 p.
9. *Cassel Gustav*, **Teoretiškoji socialekonomija.** Vertė *P. Šalčius.* 1931 m.
10. *Oncken August*, **Politinės ekonomijos istorija.** Laikai prieš Adomą Smithą. 1932 m., 520 p.
11. *Gide Charles ir Rist Charles*, **Ekonominių teorijų istorija.** Nuo fiziokratų ligi mūsų dienų. Vertė *J. Pajaujis.* 1932 m., XVI + 776 p.
12. *Rimka A.*, **Socialekonominė statistika.** Teorija ir metodai, 1933 m. VIII + 572 p.

III.

Teisių Fakulteto Darbai.

I tomas. 1924 m. red.: doc. *A. Rimka.*

1. *Leonas P.*, prof., **Kolektivizmo pradas Lietuvos civilinės teisės novelėse.**
2. *Mačys Vl.* — **Socialinis teisių mokslo tikslas ir mūsų žemės reformos įstatymas.**
3. *Rimka A.* — **Lietuvos visuomenės ūkio bruožai ligi Liublino unijos metų.**
4. *Šalčius P.*, doc. — **Koperatyvų įstatymai;** 5. Kritika ir bibliografija; 6. Teisių Fakulteto apyskaita 1922/24 mokslo metams. 232 p.

II tomas. 1925/28 m. red.: prof. *A. Janulaitis.*

1. *Römer'is M.*, prof., **Trečiasis tarptautinis sociologijos kongresas Romoje.** 1—14 p.
2. *Leonas P.*, prof., **Dėl vieno įstatymų aiškinimo.** 15—22 p.
3. *Rimka A.*, doc., **Lietuvos prekybos santykiai ligi unijos su lenkais.** 23—86 p.
4. *Janulaitis A.*, prof. **Vyriausias Lietuvos Tribunolas XVI—XVII amž.** 1—172 p.
5. *Balogh'as El.*, **Teisinė pralaikėjimo palūkanų prigimtis.** 1—27 p.
6. *Gummerus H.*, **Piniginio ūkio kitimas senovės Romoje.** 1—15 p.

III tomas. 1927 m. red.: prof. *A. Janulaitis.*

1. *Römeris M.*, prof., **Reprezentacija ir mandatas.** 1—312 p.
2. *Janulaitis A.*, prof., **Imperijos Rūmų Teismas.** 1—83 p.

IV tomas. 1928 m. red.: prof., *A. Janulaitis.*

1. *Janulaitis A.*, **Užnemunė po Prūsais** (1795—1807 m.). XII+404 p.
2. *Römer'is M.*, **Administracinis teismas.** XII + 359 p.

V tomas. 1929 m. red.: prof. *A. Janulaitis.*

1. *Šalčius P.*, doc., **Iš vertės ir kainų teorijų.** 56 p.
2. *Tamošaitis A.*, **Istoriškoji teisės mokykla Vokietijoj.** 179 p.
3. *Šalčius P.*, doc., **Kooperatizmas.** 135 p.
4. *Janulaitis A.*, prof., **Baudžiavų panaikinimo sumanymai Lietuvoje** (1817—1819 m.). 112 p.

5. *Veriga - Darevskis*, **Lietuvos mokesčiai XV—XVI amž.** 52 p.
6. *Janulaitis A.*, prof., **Napoleono Teisynas.** VIII + 204 p.

VI tomas. 1932 m. red.: prof. *A. Janulaitis.*

Straipsnių rinkinys prof. *P. Leonui* pagerbti.

1. *Römer'is M.*, **Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose.** 193 p.
2. *Leonas P.*, **Teisės reliatyvumas.** 13 p.
3. *Rimka A.*, **Lietuvių tautos atgimimo socialiniai pagrindai ir „Auszros" - „Varpo" gadynės (1883—93) socialekonominiai raštai.** 139 p.
4. *Jurgutis*, **Visuomeninių Tomo Garigue Masaryk'o minčių pagrindai.** 22 p.
5. *Mačys Vl.*, **Apie teismo kandidatų ir advokatų paruošimą.** 12 p.
6. *Moravskis A.*, **Lyginamoji Pabaltės valstybių visuomenės ūkių apžvalga.** 24 p.
7. *Veriga-Darevskis A. J.*, **Dvaro padūmės mokestis Užnemunėje.** 12 p.
9. *Šalčius P.*, **„Auszros" ir „Szwiesos" ekonomika.** 37 p.
10. *Jungferis Vl.*, **Teoretiškosios politiškos ekonomijos objektas ir esmė.** 12 p.
11. *Bieliackinas S.*, **Prisiekusieji sprendėjai.** 49 p.
12. *Stankevičius Vl.*, **Baudžiamosios teisės istorijos pamatiniai bruožai.** I. Atsakingumo principas Izraelio tautos teisėje. II. Atsakingumo principas Romėnų teisėje. 80 p.
13. *Jaščenka A.*, **Diplomatinių agentų civilinis teismingumas.** 12 p.
14. *Petkevičius T.*, **Klaipėdos Krašto Statuto vykdymo priežiūra.** 21 p.
15. *Janulaitis A.*, **Ignas Danilavičius, Lietuvos ir jos teisės istorikas.** I dalis. Gyvenimas ir darbai. 231 p.

VII tomas. 1930/35 m. red.: prof. *A. Janulaitis.*

1. *Bieliackinas S.*, **Baudžiamųjų bylų gynimas.** 111 p. 1930 m.
2. *Krivickas D.*, **Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Tribunolas.** XVI + 453 p. 1935 m.

VIII tomas. 1935/1936 m. Red., prof. *A. Janulaitis.*

1. *Bučas J.*, **Ekonominio pajėgumo principas mokesčių paskirstymo teorijoje.** VIII + 264 p. 1935 m.
2. *Janulaitis A.*, **Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX amž. (1795—1863 m.).** XX + 629 p. 1936 m.

IX tomas. 1937 m., red.: prof. *A. Janulaitis.*

1. *Šalčius P.*, **Žemės ūkio organizacijos Lietuvoje iki 1915 m.** IV + 277 p. 1937 m.

IV.

1. **Teisių Fakulteto programos 1931/1932 m.**
2. **Teisių Fakulteto reguliaminas,** I dalis 1932. 12 p.

V.

Teisės ir Ekonomijos Studijos.

(Diplominiai ir konkursiniai darbai).

I tomas. 1936 m., red.: prof. *A. Janulaitis.*

1. *Audickis J.*, **Verslo mokesčiai.** 74 p.
2. *Šabūnas L.*, **Didž. Lietuvos Kunig. Iždo Tribunolas.** 99 p.
3. *Kakliauskas S.*, **Naturalis gyventojų judėjimas Lietuvoje praeityj ir ateinančių 20 metų laikotarpyje.** 72 p.
4. *Elsbergas S.*, **Lietuvos Žemės Reforma.** 71 pusl.